

n. 1-3

1911. ANUL VI

IANUARIE. No. 1.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

M. Sadoveanu . . . . *Rătăcirea lui cuconu' Toderaş.*
M. Codreanu . . . . . *Sonete (Rugaţi-vă....—Dura Lex.—In faţa morţii.—Atot-Puternicul).*
I. Petrovici . . . . . *Ideile filozofice ale matematecului H. Poincaré.*
Mircea Dem. Rădulescu . *Priveliști moderne (versuri).*
I. Al. Brătescu-Voineşti . *„Un reghiment de antilerie".*
Simina Bran . . . . . *S'a stins un vis... (versuri).*
V. E. Moldovan . . . . *Călătorie în Florida.*
Volbură Poiană . . . . *Strofe din amurg (versuri).*
T. A. Bădărău . . . . *Forme de asociaţii la animale.*
D. Anghel . . . . . . *Sămănătorul.*
Colaboratorii revistei . . *Documente omeneşti („Tot făcut mi-a fost!").*
Dr. S. Irimescu . . . . *In chestie personală.*
Colaboratorii revistei . . *Note pe marginea cărţilor (Manon Lescaut).*
Ilie Bărbulescu . . . . *Din lumea balcanică (Regatul Muntenegru).*
Medicus . . . . *Cronica medicală (Cîteva consideraţiuni generale asupra terapeuticei, cu prilejul întrebuinţării preparatului lui Ehrlich-Hata „606" ca tratament contra sifilisului).*
E. Damian . . . . . . *Cronica ştiinţifică (Teoria energetică).*
Gh. Poenaru . . . . . *Scrisori din Ardeal (Progresele sistemului de maghiarizare).*
P. Nicanor & Co. . . . *Miscellanea (Pentru d. C. Graur.—„Neolobăgia").*

Recenzii: I. Agîrbiceanu, „In întuneric", „Prăpastia"; Corneliu Moldoveanu, „Cetatea suferinţei"; Ionescu-Quintus, „Clănţei".—I. S.—Arhimandrit V. Puiu, „Din istoria vieţii monahale"; G. Coatu-Cerna, „Momente vitejeşti"; N. Iorga, „Francisc Rakoczy II"; N. Iorga, „Un călător italian în Turcia şi Moldova".—V. B.—N. Dobrescu, „Din istoria bisericei romîne (secolul al XV-lea)".—I. I.—Const. C. Diculescu, „Vechimea creştinismului la Romîni. Argumentul filologic".—D. V.—Dr. Giorge Pascu, „Th. Capidan, Die nominalen Suffixe im Aromunischen".—G. P.—Elena Lupu, „Nouvelles contributions à l'étude de la respiration intestinale du Cobitis fossilis (chişcarul)".—T. A. B.—Aimé Berthod, „P. J. Proudhon et la Propriété. Un socialisme pour les Paysans".—M. J.—La Belle au Bois Dormant et Quelques Autres Contes de jadis; „Koinen Kacho Gafu (Illustrated books of The Birds and Flowers of Japan)".—Dr. N. Q.—Lothaire Brieger-Wasservogel, „A travers l'art contemporain".—G. M. S.—

Revista Revistelor: Eduard Bernstein: „Progresul şi Socialismul"; O. Tăslăuanu: „Cărţi pentru popor"; D. Lupaş: „Anonimii"; A. Ferdinand Herold: „Adaptaţiunile vechi franceze ale lui „Romeo şi Julieta""; D. Gringoire: „Finanţele şi financiarii în serviciul guvernului"; Luigi Capuana: „Sfîrşitul lui Tolstoi"; G. A. Cesareo: „Tolstoi scriitor"; Guglielmo Ferrero: „Ideile lui Tolstoi asupra istoriei"; „Nuova Antologia"; Dr. Diomede Carito: „Reflecţii neurasteniei în viaţa politică"; Iulius Goldstein: „William James"; Roman-Strelbow: „Tolstoi şi socialismul"; „Letopis Matice Srpske"; „Zora"; Churton Collins: „Teatrele pe vremea lui Shakespeare".

Mişcarea intelectuală în străinătate

Bibliografie

Ilustraţii de Iser [*D. Anghel.—C. Stere (fason vechiu, fason nou)*].

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1911

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 160 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 12 lei; jumătate de an 6 lei. Numărul 2 lei — Pentru învăţători, preoţi de sat şi

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor: *I. Agârbiceanu, C. Alimăneştianu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Jean Bart, N. Baţaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocîrlan, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, V. Eftimiu, Pompiliu Eliade, Elena Farago, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, V. Loichiţă, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca, (O. Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, I. Teodorescu, George Tofan, Iorgu Toma, Em. Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş, dr. A. Urechia, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuţă, A. D. Xenopol şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a câte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de câte cinci coroane din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni câte 2 ruble până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Vezi urmare pag. 4-a copertii

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XX

ANUL VI

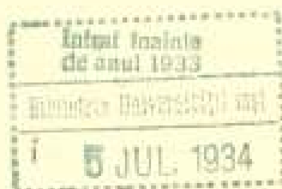

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1911

Rătăcirea lui cuconu' Toderaș

Acu treizeci de ani, cucoana Catinca era în toată puterea vredniciei. Era strașnică gospodină. Cap și mînă de bărbat. Cînd pornea soțul său Toader Licea în slujba lui, pe moșiile fără sfîrșit ale lui Beizedea Grigore, apoi dumneaei rămînea temeiul casei. Ea vedea de argați, de vite, de paseri, de toată munca de pe răzeșia ce aveau și de pe cele cincizeci de fălci, pe care prin străduinți și economii le dobîndiseră. Altfel, era blajină și liniștită femee, și cu multă credință în inima ei. Ochii mari, albaștri, și 'n vreme lină și 'n vreme aspră erau deprinși să se înalțe spre iconița Maicei-Domnului: o moștenire de demult, dela bătrînii de altădată, un odor cu săpături delicate în lemn roș de perj. Era mică numai cît podul palmei iconița aceasta săpată, însă avea minunat dar de a împăca inimile și a alina durerile. Ba folosea și la năpăști, și la boale grele, și la molime în vite, și la descoperirea furilor, și la lucruri și mai de mirare.

Cuconu' Toderaș, slujbașul lui Beizedea Grigore, era om iute. Nu sta locului cît e picul: ca apa de munte se frămînta și făcea zvon. Numai cucoana Catinca îl putea potoli în pornirile lui, și încă nici ea totdeauna. Cînd îl vedea că-și încruntă sprinceana neagră și-i scapără ochiul, ofta și-l lăsa în plata Domnului. Și altfel era bine de trăit supt privirea blajină a cucoanei Catinca, în odăile curate, cu divanuri moi și scorțuri înflorite. Și ce plăcinte, și ce mîncări, ca nimeni alta, făcea cucoana Catinca; și ce must aspriu de pere îți aducea dumneaei vara, supt nuc, ca să te răcorești de zăduf; și ce vin fiert cu piper și scorțișoară îți punea în mînă, la vremuri aspre, iarna, după ce te așeza aproape de sobă, în fundul divanului, cu spatele răzimat de perina de părete! Viață ticnită și moale, cu vorbe bune și priviri prietinești. Dar se vede că acu treizeci de ani erau bărbații mai tineri și mai neliniștiți, și era și lumea mai rea, după socotința cucoanei Catinca; căci a avut a suferi multă amărăciune dumneaei, pentru ochii unor venetice din toată lumea.

Intr'un timp de liniște, învățase a veni la cucoana Catinca, Ilonon, «fomeia» lui Ferenț Ungurul. Părea de treabă ființă. Nu se oploșise de mult în sat la Cămîrzani, și sta cu Ungurul ei în vale deasupra pîrăului, între cele două bucăți de sat. Odinioară,

în sus, fusese iezătură, şi unde sta Ferenţ fusese clădire de moară. Acu pe dîmbul vechiu crescuse un tufiş des de sălcii şi 'n umbra sălciilor sta casa veche, puţin plecată înainte, parcă privea în apa Sălcuţei.

In catrinţa vrîstată roş cu negru, cu ştergarul pe cununa-i uriaşă din cap, Ilonon venea deseori în deal la cucoana Catinca. Vorbea dulce, cu ochii plecaţi, şi-şi legăna tînguindu-se trupu-i gras. Aducea lînă toarsă, pene scărmănate, burueni de leac, şi cucoana Catinca îi punea în palmă doi ori trei arginţi, pe care-i aducea din altă odae, din fundul unui sipet ferecat. Ilonon era meşteră în alegerea buruenilor bune, ştia să descînte la felurite boale, şi uneori se aşeza pe o margine de divan şi-şi aducea aminte de întîmplări dintr'un sat dela apa Trotuşului. O suferinţă, o moarte, o întîmplare de dragoste, Unguroaica le spunea cu jumătate de glas, în taină parcă, cu ochii lucind,—şi cucoanei Catinca i se părea că întîmplările au avut loc cine ştie cînd, în ţinuturi depărtate, în adîncimea unor neguri. Îi plăcea s'asculte aşa pe nevasta lui Ferenţ şi cîteodată îi mărturisea şi ea cîte ceva din năcazurile ei, cu drumurile şi cu iuţelile lui Toader Licea.

Dar într'o zi de primăvară, pe la prînzişor, cucoana Catinca, după ce văzuse vitele şi pasenile, sta în cerdac, trudită de cea întâiu învăluire de treburi. Licea pornise din zori de ziuă pe moşia boerească; ea se gîndea că bine ar face să n'o întîrzie cu masa; are după amiază atîtea şi atîtea de isprăvit, ba cu femeia care spală cămăşi, ba cu scorţurile din stative, de nu mai ştie unde i-i capul!

O lumină puternică umplea văzduhul şi tremura pe vale, către bucata de sat de pe coasta cealaltă. Mestecenii din deal, dela spatele casei, spre asfinţit, stăteau neclintiţi, cu crengile răsfirate în jos. Un cap-în-tortură striga ciudat în agudul dela poartă; cucoana Catinca îi pîndea strigătul, ca să-l vadă cum răsuceşte gîtul.—Deodată înalţă capul. Işi aduce aminte de toate ca de eri. Auzea în liniştea zilei buestrul calului alb al lui Toader Licea. Il ascultă o vreme; se apropia; apoi îi păru că se depărtează.

«E Toderaş, se gîndi cucoana Catinca, dar unde se duce?»

Se ridică iute în picioare şi se sui pe scaunul pe care şezuse. Aşa înălţată, îşi puse palma dreaptă streşină la ochi şi cercetă valea. Zări îndată pe Balan şi cunoscu şi pe Licea. Cobora poteca spre pîrău. Dispăru puţin în rîpa malurilor, apoi se ridică de partea cealaltă, în umbra răchiţilor, lîngă casa lui Ferenţ Ungurul.

Cucoanei Catinca îi veni ameţeală. Toader Licea descălecă. Prepusuri şi gînduri grozave îi năvăliră în minte. De bună seamă că la Unguroaică se întîlneşte cu cineva! Păcătosul de Ferenţ munceşte la grajdurile boereşti; după ce ese de-acolo, se duce la crîşmă; cînd ese dela crîşmă se cumpăneşte cu luleaua în colţul gurii şi bocăneşte pe cărări cu ciubotele-i uriaşe, care

miroase cine ştie de unde a dohot. El nu ştie, nu vede. Acolo, între sălcii, vine de bună seamă o «madamă» din casele slujbaşilor de pe coasta cealaltă. Pe toate «madamele» acelea venite dela tîrg, cucoana Catinca nu le putea suferi.

Iarăşi mare amărăciune! I se mai întîmplaseră cucoanei Catinca lucruri de acestea, dar de-un timp Licea părea liniştit; îi venise şi ei inima la loc; rănile vechi se tămăduiseră; dar iată că acum întîmplarea aceasta le deschidea pe toate! Şi la o amărăciune se adăogea alta: Unguroaica o vindea. Pe dinfaţă se arătase prietină, cu ochi dulci, şi pe dindos îi pregătea risipa casei.

Era cît pe ce să cadă de pe scaun. Se cobori cu privirile înegurate şi se lăsă moale pe scara cerdacului; îşi puse coatele pe genunchi şi bărbia în palme şi ochii i se umplură de lacrimi.

Stătu aşa o vreme plîngînd. Auzea glasuri prin tindă şi prin odăi. O căutau slugile. Anica, Ţiganca ei de credinţă, intră în cerdac, se opri şi o privi cu luare-aminte:

«Duducă, să punem masa?» întrebă ea. Şi cum văzu că cucoana Catinca are ceva, se apropie repede şi întrebă cu taină şi cu un fel de groază: «Da' de ce plîngi, duducă, ce ai? ce este?

— Lăsaţi-mă, daţi-mi pace! duceţi-vă!» începu a se văita cucoana Catinca.—Dar după tînguire, Anica înţelese că nu trebue să se ducă şi se apropie şi mai mult, şi vorbi cu prietinească dragoste:

«Spune-ne şi nouă, să ştim şi noi, că poate ţi-om folosi ceva!

— Ce să-mi foloseşti! nimica nu-mi puteţi folosi! strigă mînioasă cucoana Catinca. Vezi tu? cum nu m'am gîndit eu că poate să-mi strice casa! Unde i-s buruenile? unde-s? Toate-s descîntate, toate-s otrăvite, mi-a adus faptul în casă!

— Cine, duducuţă? care burueni? întrebă Ţiganca cu grozavă uimire.

— Vină, după mine, repede!»

Şi cucoana Catinca sări în sus şi năvăli în casă, ştergîndu-şi ochii cu pestelca albă. Intr'un colţ de ladă avea sticluţe cu felurite tării şi pe sub grinzile iatacului, buruenile de leac. Toate le adusese duşmanca! Trecu ca o furtună prin toate părţile, smulse de prin grinzi buruenile uscate, scoase sticluţele, se întoarse, le puse toate în poala Anicăi şi-i strigă cu pătrundere:

«Du-te şi le dă la gunoiu, ori mai bine dă-le pe foc! asta-i primejdie la casa mea!»

Ţiganca se duse şi se întoarse. Găsi pe cucoana Catinca privind ţintă, cu ochii întunecoşi, înspre un colţ al odăii.

«Le-ai zvîrlit? le-ai dat pe foc?

— Da, duducuţă.

— Acuma cînd a veni Unguroaica, să nu carecumva s'o lăsaţi să intre în ogradă, nici de poartă să nu s'apropie!

— Ei vezi, duducă, că Unguroaica îi tot cum m'am gîndit eu...

— Ce te-ai gîndit? de ce nu mi-ai spus?...

— Dă, duducă, cum să spun, dac'am văzut că o îmbrățișezi așa... Credeam și eu...

— Ce să crezi, Anică? ce să crezi? Eu de unde am știut că ea pe dinfață îmi rîde și pe dindărăt mă sapă? Am văzut pe Toderaș descălecînd devale la bordeiul ei...

— Vai de mine, duducuță! cum se poate! mare poznă! strigă spăimîntată Anica Țiganca. Dă' o fi făcut ceva, duducuță, vre-un descîntec, i-a fi dat vre-o băutură, ca să-l tragă acolo, să-i iee mințile... Asta-i mare șpioancă, duducă, mare farmazoană... Unguroaicele iestea știu și faptul să-l dee, și pe ursită să facă, Doamne ferește! (Și Țiganca își făcu cruce). Ele și cu Necuratul se răspund, duducă, cruce de aur în casă...»

Cucoana Catinca privi deodată drept pe Anica și nu zise nimic. Țiganca cunoscu în privirea aceasta o teamă adîncă, deșteptată și răsărită ca dintr'un întuneric.

«Vai, duducă, da, grăi ea încet și cu taină... A pus-o careva de peste vale...

— Crezi că nu? șopti cucoana Catinca, întorcîndu-și privirile în gol.

— Am să mă pun și eu pe-atîta, să aflu cine-i, dragă duducă... Și eu zic așa, să mă duc desearå s'aduc pe baba Ursărița; ea știe multe, dragă duducă, știe să dezlege faptul... Ea te știe de cînd erai o fetiță... și ți-a descîntat... și te-a scăpat și de la boală... Stau eu așa cu dînsa de vorbă, ș'apoi își aduce ea aminte, și-mi spune...

— Bine, Anică, fă cum știi... că eu acuma-s slabă și zdrobită, parcă m'a bătut cineva...

— Aici nu-i lucru curat, duducă, ascultă ce-ți spun eu...» vorbi Țiganca cu deplină încredințare.

După năcazul acesta iute păru că se așează puțină liniște în gospodăria lui Toderaș Licea. Numai că spălătoreasa și femeia care țesea scorțuri își lăsară lucrul și stătură o jumătate de ceas la sfat cu Anica. Se mirau, se băteau cu mîna peste gură și făceau felurite prepusuri. Apoi se duse fiecare la lucrul ei. Cucoana Catinca nu eși decît într'un tîrziu, palidă la obraz, cu ochii stinși, legată la cap cu o grimea albă.

Toader Licea veni tîrziu acasă, cătră seară. Își trimise calul la grajd și intră liniștit în casă. Privirile slugilor îl urmăreau de prin colțuri. Cuconu' Toderaș își puse harapnicul într'un cuiu din tindă, și intră așa prăfuit în sufragerie.

«Drept să-ți spun, Catincă, vorbi el vesel, mie mi-i grozav de foame...

— Bine, ți-oiu da să mînînci, zise cucoana Catinca.

— Da' ce ai tu, frate? parcă nu ți-i bine...

— Vezi singur, mă doare capul...

— Asta nu-i bun, asta nu-i bun...» grăi cu oarecare supărare Toader Licea.

Cucoana Catinca umbla încet prin jurul bărbatului. Îi aduse tacîmuri lucii, ștergar curat cum e omătul, — îi aduse un borș de găină de toată bunătatea, și pînea proaspătă de grîu avea un miros dulce și era coaptă așa de bine, cum numai cucoana Catinca știa să coacă.

«Da' tu nu mînînci, Catincă? întrebă cuconu' Toderaș.

— Mie nu mi-i foame...»

Ea se așeză pe un scaun. Dar repede se sculă și aduse o căniță de vin roș din pivniță. Apoi iar se așeză pe scaun.

Cuconu' Toderaș mîncă borșul și friptura, bău vinul, și deodată băgă de seamă că ochii cucoanei Catinca erau plini de lacrimi.

«Da' ce ai, frate? de ce ești supărată?

— N'am nimica...

— Cum n'ai, dragă? da' eu nu văd?...

— Ți se pare, nu mi-i tocmai bine...

— Hm! mormăi cuconu' Toderaș. Mi se pare? Ai să-mi spui ori n'ai să-mi spui ce ai?

— Nu-ți spun că n'am nimic? Ce ți se năzare acum?» răspunse cu mirare cucoana Catinca și eși din odae, ștergîndu-și ochii.

În seara aceia argații cunoscură că boeru-i supărat. Glasul lui mînios răsună un timp prin ogradă. După ce se făcu deplină noapte, se dezbrăcă, trudit, și se culcă în așternut curat și pe perini moi. Cucoana Catinca n'avea somn. Își văzu de trebu-rile mărunte ale gospodăriei pînă tîrziu, apoi eși să se răcorească, căci tot o durea capul. Valea era plină de umbră, satul dormea liniștit. Undeva, foarte departe, o privighitoare cînta dragostea de primăvară.

Prin întuneric, Anica Țiganca veni pînă la cerdac.

«Duducuță, haide, a venit Ursărița...»

Cucoana Catinca se luă după Anica și intră în odăița de lîngă bucătărie. Acolo aștepta în picioare, aproape de ușă, baba fierarului din sat. Era bătrînă, cu păr cîlțos și cărunt, încinsă cu chimir peste catrință. Obrazul zbîrcit ca o nucă, și negru, era prietinos și blajin.

Anica trase cu grijă perdelele la ferestre, apoi zise cu taină:

«Șezi colea, duducuță, și ascultă... Eu am fost pînă devale, ș'am trecut și de ceia parte de sat... Știi cu cine umblă boerul?...»

Cucoana Catinca își simți capul vîjîind și nu răspunse.

«Cu nevasta contabilului, duducă!...

— Cu nevasta lui Dumitrașcu?...

— Cu dînsa, duducă! iaca, să n'ajung de-aici pîn' afară, dacă nu-i așa... Și Ursărița știe. Nu-i așa, babă?...

— Așa am auzit, sărut mîna, duducă... răspunse Ursărița, blînd.

— Cu nevasta lui Dumitrașcu? rosti încet, cu uimire, coana Catinca, parcă abia atunci înțelegea; cu femeia ceia naltă, bălae?

— Cu dînsa, duducă, cu dînsa. Se întîlnește cu dînsa la Unguroaica lui Ferenț, precum singură ai și văzut...

— Ei și cum așa? cum se poate una ca asta? abia putu rosti cucoana Catinca.

— I-a făcut ceva Ferențoaia, altfel cum crezi? Doar boerul e om în toată firea... A fost pusă să-i dee ceva. A luat în vin, în mîncare, cine știe...

— Aiestea știu multe, duducuța, sărut mîna, grăi domol Ursărița. Ele știu s'aducă omul cu ulcica. Și pe prăjină îl aduc, am văzut eu cu ochii mei...

— Atuncea au să mi-l eie ș'au să-mi strice casa!» grăi deodată cu disperare cucoana Catinca. Ii juca ceva roș înaintea ochilor; îi venea să blăstăme și să strige. Și deodată parcă văzu pe Unguroaică înaintea ei, cu zîmbetu-i prietinos, cu privirea lucind, și cu glasul tainic,—o vedea, izvorîtă parcă din negură, și nu-i mai rămînea nici o îndoială, că femeile au dreptate, că Unguroaica are putere necurată.

«De asemenea muieri am auzit eu... șopti ea. Vezi, nu-i cineva la fereastră?

— Nu-i nimeni... o încredință Anica, ridicînd un colț de perdea.

— Atunci... atunci spuneți-mi voi ce-i de făcut... că pe mine nu mă mai ajunge mintea...» zise coana Catinca cu amărăciune.

Cele două femei rămaseră uitîndu-se spre horn, neclintite. Cucoana Catinca le privea și se gîndea și ea la multe lucruri neguroase, la toate poveștile de demult, în șoapta cărora crescuse, la tînguirile pe care le auzise în atîtea rînduri, de farmece, de fapt, de duhuri necurate. Sufletul ei era plin de toate. Toate zăceau, ca supt o spuză. Ș'acuma trecuse o suflare aprigă și spulberase ninsoarea aceia a liniștii. Toate credințele, neliniștile, temerile, toate adevărurile cele mari care orînduesc viața bieților muritori aici pe pămînt eșeau la lumină. La așa vreme de năcaz cu ele rămînea, într'u ele nădăjduia întîiu, și'n iconița cea săpată în lemn de perj din iatacul ei.

«Ce-i de făcut? ce-i de făcut? șoptea ea în neștire. Imi ia Unguroaica bărbatul și-l dă nevestei contabilului... A face ceva de l-a duce—și nici n'a mai veni pe-acasă... Ori mi-a face pe Ursită—de m'a păli o boală, ori m'a fulgera un junghiu...

— Nu te teme, duducuță, nu te teme, grăi cu dulceață Ursărița, apropiindu-se de ea și mîngîind-o pe umăr... Adevăratu-i că multe știu unele a face, da' nu ne-a lăsa Maica Domnului, ș'om face și noi ce s'a putea. Om descînta, om face dezlegare de farmec, om face să nu se apropie răutățile de casa dumneavoastră... Ș'apoi află, dragă duducuță, că cele care fac pe ursită, sînt și ele în mare primejdie, căci sînt altele care o întorc asupra lor... Era, cînd eram eu copilă, una care s'a dus în pădure ș'a făcut la un stejar tăiat, precum se face, de-a bătut cele nouă pene ș'a spus ce-a spus ca s'apuce nouă junghiuri și nouă morți pe una Maria... Tot așa voia să-i eie bărbatul, duducă. Ș'a trimes ea răutatea, și junghiul, și moartea,—da' a ajuns acasă la dînsa, la fata ei chiar, pe care tot Maria o chema... Și cînd

s'a întors acasă dela pădure, și-a găsit fata muncindu-se cu moartea. Tocmai dădea mălaiul în cuptor cînd a ajuns-o. Ș'a rămas un mălaiu în cuptor, trei pe vatră, și lopata căzută, și ea alăturea, la pămînt,—așa a găsit-o măsa... Vezi mata, dragă duducuță, că cine face pe ursită, nu face fără primejdie... asta ți-oiu spune-o eu, care multe am auzit și multe am văzut în viața mea...

— Bine, învață-mă ce să fac, babă Ursăriță, și te-oiu mulțămi...

— Uite ce, draga babei, văd întăiu că tare ți s'a tulburat sîngele și asta nu-i bine. Asta vine dela privire rea, e un fel de deochiu. Eu am adus frigarea, și ți-oiu descînta și te-i liniști. După aceia știm și noi cîte unele, fie descîntec, fie băutură, ca să depărtăm cele ce face dușmanca; ș'om face de toate, draga babei, ș'a fi bine, și te-i liniști, și ți s'a întoarce la așternut și bărbatul...»

Glasul babei Ursărița era blînd și liniștitor. Parcă i-a mai venit cucoanei Catinca inima la loc. I-a descîntat, i-a suflat asupra frunții, a spălat-o cu apa în care stinsese fierele, și parcă s'a simțit mai ușurată. Au mai vorbit apoi multe ș'au pus la cale. Și după ce a pornit baba acasă cu slănină și făină, s'a pregătit și cucoana Catinca de hodină.

«Oare-om folosi noi ceva, Anică? a întrebat ea pe cînd intra în tindă.

— Vai, dragă duducă, da' cu ceia ce ți-a face Ursărița, pulberea nu s'a alege de madama contabilului, și pînă la anul dacă n'a fugi în lume și Unguroaica, să nu-mi zici mie pe nume!»

Coana Catinca oftă și intră în iatac. Aprinse candela cu untdelemn proaspăt și se rugă la iconiță multă vreme. Se uita țintă spre săpătura fină, făcută parcă cu acul, și-i picurau în gînd cuvinte de durere și de răzbunare. Toderaș Licea dormea în fundul odăii pe divanul larg. Mișcarea din odae, zvonul unui murmur din cînd în cînd, îl trezi la urma urmei. Iși întoarse ochii spre lumina candelei și văzu umbra neclintită a nevestei lui.

«Nevastă, vorbi el somnoros, da' încă nu te-ai culcat? Ce stai acolo ca o stafie?...»

Cucoana Catinca păru că nu-l aude. Știa ea că nu trebue să-i răspundă, și că nu trebue să-i spue nimic, nici vorbă bună, nici rea, pînă ce baba Ursăriță nu i-a aduce buruenile pe care trebuia să i le pue în strae.

•

Mult năcaz a avut a suferi cucoana Catinca în urma acestor întîmplări. De ele își aduce aminte ș'acuma destul de des și le povestește cu cutremur.

Anica Țiganca într'una a stat la pîndă ș'a cercetat, și regulat afla de toate. Alte femei de asemenea aflau din cele ce se vorbeau în sat, și veneau și ele să spue cucoanei Catinca, cu fior în glasuri și cu tremurări din cap. Și astfel știa prea bine cucoana Catinca de cîte ori fusese Toader Licea la bordeiul

lui Ferenţ Ungurul, de cite ori se văzuse acolo cu Agripina, nevasta cea naltă şi bălae a contabilului.

Ilonon Unguroaica nu mai suia la deal; şimţise că nu-i bine şi că n'o mai aşteaptă arginţi şi daruri. Se mulţămea cu ceia ce-i cădea dela cuconu' Toderaş, şi ridea spre casa unde îşi făcea atita singe rău cucoana ei de altădată. La căsuţa ei deasupra piraului, între sălcii, era bine şi răcoare, şi umbra era deasă. Calul cel alb dintr'odată răsărea în tufişurile întunecoase, ş'un mănunchiu de harapnic bătea de citeva ori în geam. Indată Ilonon lua ceva în spate şi se repezea pe-o cărare dosită pină la casa contabilului. Dumitraşcu era un om nalt şi slab, bleg şi cu urechile mari deoparte şi de alta a capului chel. El sta plecat deasupra condicilor lui şi tot însemna şi scria. Iar Agripina se strecura pe portiţa de dindos şi cobora prin grădini spre tufişul de sălcii, după Ilonon. Cum se deschidea uşa scundă, i se luminau ochii mari de un zimbet dulce, şi cădea înjunghiată parcă în braţele lui Toader Licea. Cind îl vedea, parcă se înfricoşa, se temea şi tremura de dragoste. Ea îndemnase şi plătise pe Unguroaică s'aţie calea lui Toderaş Licea, să-l abată spre bordeiu şi să-i spue că-l aşteaptă şi moare de dragoste după el.

Cucoana Catinca cercase să dee de veste lui Dumitraşcu, însă Dumitraşcu fără îndoială era fermecat. Urechi avea şi n'auzea, ochi avea şi nu vedea. Cercase şi cu Licea. Ii presărase pulbere de anume burueni în strae, îi dăduse şi'n băutură ceva; dar se vede că nimica nu folosise, Licea se abătea tot mai des în vale, la bordeiul lui Ferenţ. Cucoana Catinca trimise atunci un răspuns Agripinei lui Dumitraşcu. Femeile sint totdeauna suflete bune—şi răspunsul a ajuns la Agripina; Anica s'a jurat că Ursăriţa s'a dus şi i-a spus aşa şi pe dincolo, că să ştie, că are să fie rău, că are să rămie fără cozi, că i se poate întimpla ceva şi mai rău, dar n'a folosit nici asta, şi cucoana Catinca aduna tot mai mult năduf. Abia îşi putea ţinea firea şi liniştea faţă de Toderaş. Mincările erau tot aşa de bune şi aşternuturile tot aşa de curate. Ş'o durea într'una capul şi gemea. Dar Toderaş n'o mai întreba ce are cu aceiaşi părere de rău ca în seara cea dintăiu.

«Of! of! se tinguia ea către Anica, acuma văd bine c'am să mor de scirbă!

— Dragă duducuţă, nu te teme, că Ursăriţa nu doarme!...»

Intr'adevăr, Ursăriţa nu dormea. La fiecare premenire de lumină, seara, se înfăţişa. Işi stingea luleaua ş'o vira în chimir şi intra în odăiţa de lingă bucătărie. Adusese şi letca, şi făcea multe întorsături şi împunsături cu dinsa în hornul sobei, mornăind şi blestămind încet şi scuipind uşor din vreme în vreme. Şi frigările ei le scotea destul de des şi le înroşea în foc; şi Anica aducea apă pe fundul cofei; şi citeodată se umplea odăiţa de fum acru. Cucoana Catinca eşea trudită, ameţită, ş'o durea capul, aşteptindu-şi bărbatul care întirzia pe cărările necredinţei.

Erau citeodată zile aşa de blinde, cind se scuturau florile pomilor, şi serile erau de o limpezime nespusă. In vale năvăleau umbrele; în dumbrăvioara de mesteceni de sus, din fundul grădinii, se făcea întuneric mai tirziu decit oriunde. Mirezme dulci umblau rătăcind; şi cucoana Catinca se vedea aşa de tinără ş'aşa de părăsită către al treizecilea an al vieţii ei; şi-şi închipuia că'n întunericul dela pirău Toderaş se uită în ochii alteia; şi-şi aducea aminte de alte primăveri, şi de rumeneala de amurg din mesteceni, care mai stăruia sus numai pentru bucuria ei; şi-şi făcea ginduri de moarte şi plingea şi n'o mingiia nimeni...

«Oh! singură sint, suspina ea, ş'am să pier fără să se uite nimeni la mine...»

Şi cu toate zbuciumele şi suferinţele ei, cind venea Licea acasă, avea tărie. Nimica nu-i spusese niciodată. Nu se supărase pentru nimic, nu se uitase la el cu duşmănie. Punea capu 'n pămint, îşi stăpinea durerea. Ii era drag Licea, şi avea nădejde că tot îl va întoarce spre ea; ş'avea ş'un fel de mindrie şi ruşine de sine sălbatică.

La biserică, Duminica, sta în starea cea mai dinainte. Uneori îi şoptea Anica: „Duduiţă, a venit şi nevasta lui Dumitraşcu..." Ea se stăpinea; nu se întorcea, nu voia s'o ştie, nu voia s'o privească. Numai într'un rind nu s'a mai putut stăpini; la eşire, a privit-o lung pe Agripina, ş'a cercetat-o în lumina care năvălea pe uşă.

«Ai văzut-o, duduiţă? îi zise Anica în drumul spre casă. Iaca pentru cine-şi încurcă drumurile stăpinul...

— E caşi mine de tinără... răspunse cucoana Catinca cu îndoială.

— Nici nu-i frumoasă măcar, urmă Anica, şi-i nantă cit turnul Goliei...»

Cucoana Catinca grăbi pasul şi ajunse acasă cu ochii înrouraţi de plins. Seara, plingea încă şi parcă-i venea să cadă cu rugăminţi în braţele Ursăriţii.

«Babă, fă ceva, fă numaidecit ceva! Să moară ea, ori să mor eu!»

Şi cu cit treceau zilele, cu cit firea blajină i se înăsprea, cu atit mai vrednic ducea toate ale casei lăsate baltă de Licea. Argaţii îi cunoşteau mai des minia; şi căţeii şi miţele gospodăriei umpleau cotloanele la vederea ei. Licea ar fi putut înţelege multă schimbare, dar el nu mai pricepea nimic. El era cuprins de-un fel de nebunie. Abia îşi făcea ca vai de lume slujba lui; încolo gindurile-i erau la dragostea Agripinei; şi 'n gospodăria lui era călător trudit, ameţit şi grabnic.

Intr'o zi nemai ştiind ce să facă, cucoana Catinca se hotărî să scrie o plingere lungă lui Beizedea Grigore. O scrise cu mult

chin, ca femee care era deprinsă mai mult cu acul și cu suveica. Greu o scrise, dar mărturisi toate.

«Află, măria-ta, îi spunea între altele, că Agripina nevasta contabilului Dumitrașcu își înșeală bărbatul și trăește cu soțul meu legiuit Toader Licea, și ne strică casa. Și împreună cu o venetică, Ilonon Ferențoaia, farmece face asupra mea, spre risipa casei mele, și după cît am auzit dela Ursărița, dacă-mi face pe ursită pot să mor de junghiu grabnic. Cad la picioarele măriei-tale și cu lacrimi te rog să alungi pe Dumitrașcu cu muerea lui, ca să am eu liniște și să mi se întoarcă soțul meu înaintea lui Dumnezeu, cu care de doisprezece ani m'am însoțit, și gospodărie bună am făcut prin mila înălțimii tale... Și la Maica Precista m'am rugat, și ea m'a luminat și m'a îndreptat la măria-ta, să caut dreptate. Vă rog să nu lăsați pe o biată femee care plînge și suspină...»

Astfel de pas neauzit și nepomenit în știința oamenilor a făcut cucoana Catinca. Apoi a trimis un franc preotului pentru o rugăciune, ca să poată fi călcați dușmanii în picioare, și a chemat pe Ursărița ca să-i spue că de-acu poate să facă orice, căci de-acu s'a isprăvit, toate sînt pe viață și pe moarte!

*

Se vede că Gavril, bărbatul Anicăi, a mers cu noroc pe calul lui roib, ș'a dus fără să simtă Toader Licea scrisoarea la Piatra. Dela Piatra, lacrimile cucoanei Catinca au călătorit în jos, ș'au fost privite fără îndoială într'o bună dimineață de ochii mari ai lui Beizedea Grigore ș'au fost atinse de barba lui roșie. —Intr'o zi fierbinte din luna lui Cuptor, harapnicul lui Șarampei buzatul a prins a pocni ca un pistol în capul satului; cînii au prins a lătra în toate părțile, cei patru cai negri încordați, cu stele în frunte, veneau bulziș mîncînd pămîntul, și sunîndu-și dulce clopotele de argint. Tot satul a știut într'o clipă că Beizedea pornise să-și vadă moșiile din toate părțile țării. Toți cunoșteau pe Șarampei cu nasul lui mare și cu buzele răsfrînte, și pe arnăutul Gheucea cu mustățile lungi ca niște caere de cinepă; și Beizedea ca totdeauna sta drept în fundul trăsurii și privea măreț înainte cu ochii lui verzi. Au sunat clopotele la biserică, s'a înfățișat părintele Nastase, și dascalii, și județul satului, și oamenii cari erau pe-acasă, și Gavril, bărbatul Anicăi, și-a tuflit în cap pălăria pleoștită, s'a zvîrlit pe roib și s'a repezit în goană să caute pe cuconu' Toderaș Licea, pe lanurile boerești. Beizedea s'a coborît sprinten încă din droșcă, s'a uitat în juru-i la toată lumea strînsă, ș'a mulțămit din cap și cu cuvîntul cînd obștea i-a poftit cu glas tare: «Bine-ai venit sănătos, măria-ta! — Bine v'am găsit, bine v'am găsit!» a zis măria-sa, vorbind puțin cam pe nas; și s'a îndreptat spre cerdacul casei lui Licea. Cucoana Catinca a eșit ca într'o batae de vînt, păturindu-și pentru cea din urmă oară fusta albastră cu floricele albe, și s'a oprit la scară cu capul adînc înclinat și cu mîna stîngă la inimă.

«Sărutăm dreapta măriei-tale! Bine că te-ai îndurat ș'ai venit! a zis cucoana Catinca cu glas înăbușit...

— Bine, bine... răspunse zîmbind Beizedea și privind-o lung. Unde-i Licea?

— E pe lanuri, măria-ta, vine îndată. Am trimes să-l cheme...»

Atîta schimb de vorbe a auzit lumea care era aproape între boerul cel mare și umilita cucoană Catincă. Pe urmă au văzut numai cum vin dulcețuri bune, și apă în pahare cu promoroacă; și prin dosul casei doi Țigănuși s'au repezit ca hultanii între puii din anul acela. Ș'a venit și Licea cu calul lui alb și s'a înfățișat smirna. Ș'a prins a întreba boerul cel mare de una, de alta, mai mult așa, gîndindu-se parcă la altceva, și dînd drumul cuvintelor pe nas, cași fumului de tutun pe care-l sorbea printr'o țigaretă largă de chilimbar. Iar cucoanei Catinca parcă-i trecuseră durerile de cap; rochia-i des încrețită foșnea, unduia și fîlfîia prin odăi și prin cerdacuri. Cu mînile ei suflecate a slujit masa grabnic; și pe urmă Beizedea Grigore a făcut așa o plimbare, uitîndu-se ici, uitîndu-se colo; a trecut pîrăul, s'a dus și la contabil, i-a eșit ș'acolo înainte Agripina, și 'ndărătul ei un om slab și bleg, cu urechile clăpăuge. Boerul privea liniștit; ici zicea: „bine", colo zicea: „mda"... Și 'nsfîrșit, după ce a ascultat și pe oameni, după ce a binevoit să stee o clipă de vorbă și cu părintele Nastase, pe la toacă s'a suit în droșca lui, Șarampei buzatul a pocnit din biciu și bidiviii au prins a suna din clopotele lor de argint.

S'a dus. Și la cucoana Catinca, seara, s'au și înfățișat Anica Țiganca și baba Ursărița. Și Anica s'a ales c'o fustă veche, și baba cu cîțiva arginți. Și era așa de veselă, cucoana Catinca, ș'așa de bucuroasă, parcă era o fată mare și 'n ziua aceia avea a se duce întăia oară la horă.

Și n'au trecut două zile ș'a și venit o veste mare pentru cucoana Catinca. Beizedea Grigore poruncise ca Dumitrașcu contabilul să-și încarce boclucurile și să se ducă la altă moșie, tocmai hăt în jos, în ținutul Tecuciului.

In ziua cînd a plecat contabilul cu Agripina lui, cucoana Catinca a pus pe masă înaintea lui Licea niște mîncări împărătești, și niște plăcinte care se loveau cu vinul, lucru de mirare. Și era așa de bună, așa de blajină, și pieptănată și gătită, și chiar rumenită puțin în umerii obrajilor, și-i trecuse durerea cea veche de cap. Numai Licea mînca în neștire, cu gîndurile aiurea.

«Ce ai, Toderaș? i-a zis cucoana Catinca.

— N'am nimic, răspunse Licea.

— Uite, dragă, ia din fripturica asta de clapon... uite ce coajă frumoasă are! Și păharul de vin l-ai gustat numai ca o pasere...

— Mînînc, nu vezi că mînînc? Și beau cît îmi trebue.

— Da' parcă te gîndești la altceva, și ești scîrbit...».

Toderaș Licea parcă a înțeles ceva pe jumătate; și-a întors deodată ochii aprigi către nevasta lui. Dar cucoana Catinca îl privea blajină și bună,—și Licea a întors ochii mîhniți spre far-

furie. Totuși, ca femee, cucoana Catinca, n'a putut să tacă, și-l tot îndemna să mănînce și-i tot vorbea de supărare. Cuconul Toderaș sta cu privirile încruntate, apoi deodată a bătut cu pumnu'n masă de-au zîngănit tacîmurile, și cucoana Catinca s'a tras îndărăt înfricoșată.

«Lasă-mă, frate, în pace, a strigat Licea, lasă-mă să-mi ticnească îmbucătura de mîncare !...»

Iar cucoana Catinca tăcu și-și înăbuși în ea bucuria. Iar seara, în odăița de lîngă bucătărie, parcă se gîndea la altceva, la lucruri vechi și depărtate, cînd baba Ursărița îi spunea pîndind-o cu ochii:

«Vezi, dragă duducuță, că și ruginiturile noastre sînt bune la ceva... Pe una a dat Dumnezeu de-am trimes-o pe pustii locuri... Acuma numai Unguroaica lui Ferenț ne-a mai rămas... Ea, de nu ne-a face vre-o șotie... Să nu intre în pădure, în pielea goală, menind, cu cele nouă pene, risipa noastră... Trebue, duducuță, tot asupra ei să întoarcem tot răul... Om prăvăli-o în groapa care-a săpa-o altora. Și tare te-ași ruga pentru cațaveica cea veche a matale... că am o fată pe care-a da Dumnezeu s'o mărit după strînsul popușoiului...

— Bine, bine» zise cucoana Catinca visătoare, zîmbind babei și privind parcă spre altcineva.

*

După vre-o zece zile, într'o dimineață, cucoana Catinca s'a suit pe un scaun, ca altădată,—și de-acolo privea în vale spre bordeiul lui Ferenț, c'o bucurie fără margini. Se cărăbănea și Unguroaica din sat dela Cămîrzani, se ducea și ea pe unde-a înțercat dracul copiii, poate tot în țara de jos, în ținutul Tecuciului. După ce harabaua a fost încărcată cu vîrv, Ilonon s'a cățărat de asupra; și înainte de-a porni boii, cocoanei Catinca i s'a părut că Unguroaica s'a întors ș'a privit bine, în deal, spre casa ei. Deodată, ca ceva ciudat, o învăluit-o ; parcă a simțit privirea rea pînă în suflet, s'a dat jos de pe scaun și a trimis repede pe Anica pînă la baba Ursărița, să vie să-i descînte de deochiu.

Toderaș Licea zece zile încheiate nu-și venise în fire. Umbla buimac și bălanul de supt dînsul era totdeauna numai spumă. Harapnicul din mîna lui era așa de moale, și avea șfichiuri nouă în fiecare zi. Fuseseră mușcați de harapnicul acela mulți în răstimpul acesta. Cînd îl vedeau acuma argații pe Licea, venind încruntat, cu privirile lucind supt sprincene, o împungeau la fugă prin dosuri care încotro.

A zecea zi omul s'a liniștit și cucoanei Catinca i-a venit deplin inima la loc. — Apoi într'o Duminică cucoana Catinca a băgat de seamă că Toderaș se uită lung la dînsa ; și ochii ei s'au umezit de bucurie.

«Știi ce, nevastă ? a zis cuconu' Toderaș, eu ași pofti să beau cu tine un păhar de vin vechiu».

Cucoana Catinca se învîrti ca un prisnel, cobori în pivniță

și se întoarse repede c'o cană plină de vin care sfîrîia încă. A adus apoi mîncările, s'au pus amîndoi față în față în cerdac, și Licea a vrut să iee o îmbucătură.

«Nevastă, zise el, toarnă-mi un păhar de vin.

— Da' întâiu nu guști ceva, Toderaș ?...

—¡De ce ? am vreme, că doar n'am să plec nicăirea... Toarnă...»

După ce-a băut, a întins iar păharul.

«Mai toarnă. Așa vin nu beau în fiecare zi. Vinul acesta, dragă nevastă, îl avem noi de șapte ani... Mai toarnă... Dă-mi să sărut mîna care l-a adus...»

Cînd i-a sărutat mîna, cucoana Catinca a închis ochii de înfiorare.

«Mai toarnă unul. Știi tu ceva, femee ?

— Oiu ști dacă mi-i spune... zise repede cucoana Catinca, cu un glas ca altădată.

— Apoi uite ce-i. Eu am gust să-mi cînte și doi Țigani...

— Bine, drăguță, să trimetem după Leuștean.

— Da' eu vreau pe loc să-mi vie, și mă duc chiar eu să-i aduc. Bălan e 'nșăuat, mă răpăd, și într'o clipă-s înapoi. Îi aduc în pieptul calului... Nici mîncarea nu se răcește pînă ce mă 'ntorc eu.

— Da' nu se poate, Toderaș... De ce să te duci ?... Cum să ne stricăm noi masa ?...

— Nu. Mă duc !» zise hotărît cuconu' Toader Licea. Își puse pălăria în cap, își luă harapnicul și cobori grăbit scările. Eși apoi îndată pe poartă, pe Bălan. Cucoana Catinca sta încremenită. Asculta sunetul buestrului cum se depărta și cum creștea în repejune. Și nu putea înțelege cum de-a lăsat Toderaș vinul și mîncarea, ș'a pornit așa după lăutari.—Și n'a înțeles nici după un ceas, și nici seara încă nu înțelegea, cînd Licea tot dus era.

Mult a plîns cucoana Catinca în noaptea aceia și'n alte nopți. A plîns de era să moară. Zile după zile treceau și Licea nu mai venea ; parcă era plecat pe cale neîntoarsă. Poate căzuse într'o rîpă, ori într'o apă, ori pierise de altă moarte năprasnică, cine știe ! Trupul lui nu-l găsea nimeni nicăeri.

Abia tîrziu, după trecere de-o lună, a venit așa o veste din gură în gură, prin oameni lucrători și prin slujbași, cum că Toderaș Licea s'ar afla tocmai 'n ținutul Tecuciului, într'un sat, ș'acolo s'a 'ntîlnit cu ibovnica lui din Cămîrzani, Agripina, nevasta contabilului Dumitrașcu.

Iar a început a ofta ș'a blăstăma cu multe lacrimi cucoana Catinca ; în fundul sufletului în-ă era pe deoparte bucuroasă că Licea trăește cel puțin. Nădejdea n'o părăsea. Avea sprijin rugăciunile preotului Nastase, avea iconița cea veche de lemn de perj, spre care și zi și noapte se îndrepta, și mai ales avea pe Ursărița, care acuma încaltea se așezase cu totul la dînsa, într'un bordeiu, cu trei fete mari și cu doi ținci mititei, păcate ale fetelor.

Cînd s'a aflat vestea, Țiganca a dat năvală în iatac ș'a început a plînge :

«Duducuţă, duducuţă, pe mine să mă erţi, duducuţă, da' eu dintru început am ştiut că l-a dus Unguroaica la ibovnică, la mare depărtare, da' n'am vrut să-ţi stric inima...

— Cum ai ştiut? cine ţi-a spus? a întrebat uimită cucoana Catinca.

— Mi s'a arătat în cărţi şi'n bobi, duducuţă. Şi ţi-am spus eu că Unguroaica aceia a lui Ferenţ e legată şi cu cel Necurat, cruce de aur în casă... S'a dus ea întâiu acolo, la madama lui Dumitraşcu şi s'au sfătuit. Şi i-a făcut cu ulcica, duducuţă, ş'au menit aşa că de unde-a fi, din aşternut, dela masă, de pe drum, să-l iee şi ca vîntul să-l aducă la ele...

— Aşa-i, babă, s'a sculat dela masă şi s'a dus... murmură cucoana Catinca pe gînduri. Nici-o îmbucătură n'a luat...

— Aşa-i cum spun, duducuţă... I-au făcut farmece şi l-au legat la ochi şi l-au dus în vîrtej... Eu îs bătrînă, duducuţă, ş'am mai văzut de-acestea... l-am văzut şi pe prăjină mergînd şi ţipînd ca nebunii,—ferească Dumnezeu, ptiu! ptiu! ptiu!» — Şi baba scuipă de trei ori, menind, pentru depărtarea faptului.

Cucoana Catinca asculta, cu sufletul gata de moarte parcă. Toate le credea. Aşa era fără îndoială; duşmanca i-a luat bărbatul, ş'a lăsat-o văduvă. Nici vorbe de tînguiri nu mai avea, nici lacrimi. Sta aşa ca o biată fiinţă sărmană, aşteptînd un ajutor. Da Babei tot ce-i trebuia, şi untdelemnuri, şi bani, şi pînzeturi, şi fuioare, şi ace, şi tot ce-i cerea, numai să facă ceva, să iasă la un capăt. Şi la icoană se ruga. Şi multă vreme a dus aşa o viaţă ca vai de lume, cum nici duşmanilor n'ar fi dorit; pe urmă prin obişnuinţă s'a întors iar la treburile gospodăriei. Munca vindecă: a început tot mai de-aproape şi mai cu asprime a orîndui şi a ocîrmui averea rămasă: împlinindu-şi în acelaşi timp, descîntecele şi rugile în aşteptarea pribeagului.

*

Un an şi jumătate a stat prăpădit Toader Licea. Cucoana Catinca i-a trimis scrisori, şi vorbe, prin oameni: dar cel fugit nu dădea nici-un semn, nu trimetea înapoi nici-un cuvînt. A alungat cucoana Catinca altă jalbă picurată de lacrimi pînă la palatul stăpînului; însă măria-sa era prin străinătăţi, şi caii cei ţintaţi şi clopotele de argint se odihneau la Iaşi.

Dar cu ajutorul babei Ursăriţa şi cu al Maicei Domnului nostru Iisus Hristos, s'a întîmplat la urmă şi minunea.

In ziua întâia de Crăciun, după o lună de iarnă goală, a început a ninge, întâiu rar, apoi pripit şi cu învăluiri de vîrtej. Seara, omătul era pînă la glezne, şi vîntul începea s'adune troene. Cucoana Catinca orînduise masa de seară a oamenilor, le împărţise borş bun, carne de porc friptă, vin şi turte cu julfă; pe urmă, pe gînduri, strîngîndu-şi caţaveica la piept, intră friguroasă în odăiţa ei. Lampa ardea liniştită, luminînd masa cu un singur iacim. Cucoana Catinca îşi aduse aminte cît de tristă a petrecut sărbătorile anul trecut, suspină şi se aşeză pe scaun.

Avea puţină mîncare dinainte, ş'un strop de vin într'un păhar; dar n'avea gust pentru nimic; amărite aduceri-aminte o tulburau.

In odae era călduţ şi bine, lobde întregi de lemn ardeau cu flăcări lungi în sobă. — Scorţurile frumos alese, macaturile de pe divanuri luceau blînd, şi odaia era singuratică şi mîhnită. Din cînd în cînd la ferestre se izbea vîntul, apoi parcă băteau aripioare grăbite, atingînd geamurile. — Cîte ceasuri erau? Cucoana Catinca băgă de seamă că în odae nu mai picură pulsul vremii; se întoarse; ornicul cu cuc stătuse.

Mîhnită, cu gîndurile-i necontenite, cucoana Catinca gustă de două trei ori din bucate; apoi se ridică, trase din poliţa dintre ferestre o carte cu scoarţe vechi şi tari. Era Vieţile Sfinţilor pe luna Decemvrie, dar dela moşul ei, părintele Irodion, ieromonah bătrîn în sfînta mănăstire a Secului. O carte veche, de mîngîiat zile singuratice. Se aşeză dinaintea focului, o deschise şi prinse a citi minunata şi blînda viaţă a sfîntului Filostrat, căruia i-i închinată ziua de 1 Decemvrie.

Trebue să fi fost tîrziu, — căci cucoana Catinca ajunsese cu povestea pînă la cetatea Ţarigradului, la împărăţie. Afară nu mai era vînt, ci vifor. Sunau în împrejurimi şi'n văzduh plîngeri şi chemări nelămurite. Cucoana Catinca ridică capul de-asupra cărţii vechi, răsuflînd prelung. Un zgomot nelămurit pătrunse de-afară prin vijelie; o tulburase, fără să-l bage în seamă. A fost un glas, o bătae în poartă? — Cucoana Catinca se ridică şi păşi pînă la fereastră. Dădu perdeaua la o parte. Afară, prin beznă, un fînar umbla grăbit. Voia să-şi ia între umeri caţaveica, să iasă, cînd paşi pripiţi duduiră în tindă şi Anica Ţiganca intră, plîngînd, ori parcă rîzînd, ca 'ntr'o mare disperare. Ridica mînile şi căsca gura şi nu-i mai venea răsuflet.

«Inchide uşa, zise cucoana Catinca cu linişte, şi vorbeşte! Spune ce-i?...» In acelaşi timp îşi întoarse ochii spre pistoalele din cui de lîngă sobă. Nu simţea însă nici-o nelinişte, nici-o frică.

«Duducuţă! duducuţă! izbucni Ţiganca plîngînd. A venit boerul!

— Cum? ce spui?»

Atîta putu grăi cucoana Catinca şi rămase nemişcată, cu braţele atîrnate în jos. Anica dădea din cap de sus în jos într'una, şi o privea plîngînd. Apoi cînd auzi clampele sunînd, şi paşi grei în tindă, se făcu mică, căută loc şi se strecură afară. Şi intră Licea, cu cizme mari, îmbrăcat într'un cojocel, cu căciulă naltă în cap, alb tot de ninsoare. — Rămase lîngă uşă. Privea la nevastă-sa cu ochii micşuraţi, izbiţi şi răniţi de lumină, şi se cunoştea că obrazul i-i bătut de vifor şi fălcile încleştate de îngheţ.

Cucoana Catinca îl privea ca de piatră. El era! — Deodată, grabnică ca totdeauna, se repezi fără de nici-un cuvînt, îi scoase cuşma ninsă, îl descheie şi-i trase blăniţa. Il mînă încet, în fundul odăiţei, spre divan, îl aşeză acolo, şi singură îngenunche şi-i trase cizmele. După aceia, răzimîndu-se cu spatele de sobă, l-a întrebat încet:

«De mult umbli ?

— De trei zile... fără oprire...» răspunse cuconu' Toderaş, cu fălcile încleştate.

Ridică ochii spre ea. Ochi trudiţi, bolnavi parcă.

Cucoana Catinca nu zise nimic. Eşi uşoară, c'o luminărică aprinsă, se întoarse c'o căniţă de vin. Puse vinul la foc, într'o ulcică. Îl lăsă acolo să fiarbă, dădu o fugă la bucătărie şi aduse într'un castronaş borş fierbinte. L-a hrănit pe cuconu' Toderaş ca pe un copil, pe urmă i-a dat o ceaşcă de vin fiert, şi 'n aburii plini de mirodenii s'a muiat pribeagului şi obrazul înlemnit. Acuma se uita prin odae, vedea toate curate şi toate noi ca altădată, şi avu o clipă de slăbiciune; îi luciră ochii supt sprincene.

Cînd veni cucoana Catinca să-i iee căniţa, el îi cuprinse încet mîna mică şi i-o sărută. Cucoana Catinca nu zicea nimic. I-a aşternut repede şi l-a poftit la hodină.

*

Aşa s'a întors la cuib paserea călătoare. De-atunci, în dumbrăvioara de mesteceni în care se făcea mai tîrziu noapte, de treizeci de ani s'au scuturat frunzele ş'au sunat vînturi de toamnă. Cuconu' Toderaş şi-a dus liniştit viaţa lîngă cucoana Catinca. După zile neguroase, a ştiut s'o facă fericită.

De multe ori i-am cercetat în casa lor cea veche dela Cămîrzani. Şi cîteodată cucoana Catinca, care mi-i mătuşă bună, îşi aduce aminte de năcazurile de odinioară. Mi le povesteşte cu toate amănuntele; întîmpinările şi îndoielile mele le ascultă dînd din cap şi zîmbind, şi îmi mărturiseşte credinţa ei neînfrînată în dezlegările babei Ursăriţa, care de mult a murit, şi'n iconiţa Maicei Domnului, la care şi azi arde candelă credincioasă; apoi mă aşează în fundul divanului, cu spatele la perina de părete, şi mă cinsteşte ca pe un călător venit de departe prin ninsoare şi vînt.

În gospodăria întinsă nu se mişcă un paiu fără ştirea mătuşei mele. Argaţi după argaţi vin la porunci. Şi cuconu' Toaderaş, bătrîn, dar bărbierit şi voinic încă, intră în odae venind dela plimbare. Calcă uşor prin casă, fumează o ţigară la gura sobei, ca să nu fie fum în casă şi să nu se supere gospodina. După aceia cucoana Catinca se aşează într'un colţ c'o împletitură, şi el îşi scoate ochelarii, îi şterge tacticos c'o batistă roşie, se duce şi trage din raftul dintre ferestre o carte foarte veche, cu scoarţe tari, dar dela răposatul întru veşnicie părintele Irodion. Citeşte cu glas tihnit din minunatele vieţi ale sfinţilor, şi mai ales din acelea care plac cucoanei Catinca. Într'un răstimp se opreşte şi începe cu mine o dezbatere uşoară asupra vieţii aceştia sărmane şi asupra anilor fugari, şi cu puţină melancolie îşi aduce aminte de timpuri duse, de anume prietini şi rude cari mai trăesc şi de mulţi alţii cari au trecut către Domnul... Iar cucoana Catinca ne priveşte pe gînduri şi părul cărunt îi luceşte în zbaterile focului.

Mihail Sadoveanu

SONETE

Rugaţi-vă...

> Non mi so più dolere, miei cari amici; e la coscienza che ho della grandezza della mia infelicità, non comporta l'uso delle querele.
>
> **Leopardi**

Dac'aşi putea să plîng ca altă-dată,
M'aşi afunda 'n durere ca 'ntr'o mare,
Ca să culeg din ea mărgăritare,
Sub geana mea de lacrime secată.

Dar inima-mi e azi înspăimîntată
De-a firiî sale groaznică 'ngheţare:
La nici o suferinţă nu tresare,
Ci 'n faţa ei rămîne ca bronzată.

— Voi, cei ce mai aveţi, ca să vă mişte,
A plînsului putere în restrişte,
Rugaţi-vă pentru naturî slăbite...

Rugaţi-vă pentru durerea vie
A celui ce din genele 'mpietrite
Nu poate stoarce-a lacrimei tărie...

Dura lex

Paingănul torcea cu vrednicie
Şi trudă grea; iar mreaja lui subţire
Creştea mereu în delicate fire
Şi se lărgea 'n rotundă bogăţie.

Ce fin artist şi ce filozofie
Înaltă 'n felul său de-alcătuire:
Ţesută-i par'că pînza din zefire
Într'un superb fior de simetrie.

Ascuns în colţ stă maistrul şi pîndeşte
Pân' ce 'n reţea o muscă se 'ncîlceşte
Şi 'n scenă 'ngrozitor din nou apare.

Pîndim cu toţi painjineasca mană,
Căci legea ei stă 'n goala transformare
A omului în fiară,—pentru hrană.

In faţa morţii

Eu te cunosc. Tu te numeşti Tăcerea
Şi porţi o haină neagră ca mormîntul!
—„Te 'nşeli, amicul meu, eu sînt Cuvîntul
Şi port o haină albă,—Re 'nvierea.

Nu te 'ngrozi de mine; ia-ţi puterea
De-a-mi cerceta mai de aproape-avîntul:
Deşi cu dreapta secer tot pămîntul,
Vezi tu, cu stînga-i reculeg averea.

De n'ar fi braţul meu ca să cosească,
Ar fi 'ncetat de mult să mai trăiască
A lumii nesfîrşite panorame.

Căci eu, din forma ta de te voi scoate,
În mii de altele Naturii-mame
Te voi reda... şi vei trăi în toate"...

Atot-Puternicul

Din primăvara caldă se ridică
Molatice miresme 'mbătătoare;
Iar peste limpezi valuri călătoare,
Ca o săgeată, trece o rîndunică.

Dar, spre încîntătoarea păsărică,
Desprins din zări, din sfere largi, din soare,
S'abate 'n repezire-ameţitoare
Un vulture, şi... nu mai văd nimică.

Iar din spre sat, pioasă, toaca sună
Şi credincioşi la rugăciune-adună,
Căci azi e zi de sfîntă liturghie.

Ce bun e Dumnezeu în toate cele;
Dar, mai ales, cu cîtă duioşie
Hrăneşte vulturii cu rîndunele.

Mihai Codreanu

Ideile filozofice ale matematecului H. Poincaré

II

Innainte de a reda icoana concepţiunii, cîteva cuvinte asupra persoanei din a cărui minte a izvorît. Fireşte, o notă biografică a unei persoane în viaţă nu poate fi în genere decît cu totul simplă, şi neapărat lipsită de orice amănunte senzaţionale. Poate că astfel de amănunte, cînd e vorba de Poincaré, nu vor fi de spus nici mai tîrziu. In locul lor dispunem însă de acuma de o colecţie de observări şi experimente ce s'au făcut cu metoda psihologiei ştiinţifice asupra acestui gînditor, şi care s'au publicat cu o a sa învoire de curînd. [1]) Avem un studiu care caută să cuprindă şi să lămurească trăsăturile caracteristice ale acestei personalităţi, utilizînd mijloace de cercetare superioare metodei istorice, care explică sufletul şi opera cu ajutorul evenimentelor—adesea nu destul de edificatoare—la care omul a participat.

Vom lăsa în afară de expunerea noastră foarte multe detalii din această lucrare, pe care am luat-o de altfel în această parte drept călăuză principală. Mai întîi nu putem da aceiaşi extenziune unei chestiuni, care rămîne accesorie în desfăşurarea noastră de idei. Pe lîngă aceasta sînt amănunte în cartea d-rului Toulouse, a căror însemnătate nu am parvenit a o înţelege. Aşa de pildă faptul menţionat în acea lucrare că mănuşele lui Poincaré au numărul $7^3/_4$, iar ghetele 42, are o forţă concludentă încă tainică pentru mine. Multe alte detalii însă nu sînt lipsite de interes.

H. Poincaré s'a născut la 29 Aprilie 1854 la Nancy. Tatăl său a fost profesor universitar de neurologie. In familia sa, oameni instruiţi şi nu puţine inteligenţi remarcabile. Un unchiu, Antoine Poincaré, a lăsat lucrări de meteorologie, şi doi copii care sînt astăzi nume cunoscute: Raymond, advocat, senator, foarte tînăr ajuns ministru, şi de curînd membru al Academiei franceze; Lucien, inspector general al învăţămîntului secundar, autor al

1) *Henri Poincaré* (Enquête médico-psychologique) par Dr. Toulouse.

cărţii despre „Electricitate", publicată în biblioteca filozofiei ştiinţifice, unde se află şi operele filozofice ale autorului pe care îl studiem. Chiar şi femeile din această familie depăşesc media obişnuită. Ba încă e posibil că dispoziţiile către matemateci, pe care le-a arătat repede autorul nostru, le-a moştenit, prin mamă, dela bunica sa, o femee care „a manifestat în administrarea averii sale calităţi excepţionale" şi pare a fi avut aptitudini matematece reale, ce numai n'au găsit prilejul a se dezvolta desăvîrşit. O soră a lui H. Poincaré, căsătorită cu filozoful E. Boutroux, are iarăşi un fiu matematec, conferenţiar la universitatea din Montpellier.

Avînd o bază congenitală excelentă şi trăind într'un mediu cult (mediu universitar), H. Poincaré s'a dezvoltat în cele mai prielnice condiţiuni. Distins ca şcolar în mai toate materiile (a învăţat repede limbile străine, şi mai cu seamă pe cele moarte), s'a destăinuit curînd şi sie-şi şi altora ca talent matematec, după ce din copilărie se relevase prin uşurinţa cu care socotea în gînd. Pecînd alţi şcolari învaţă cu greutate matemateca manualelor de şcoală, dînsul citeşte din liceu lucrări de matematecă specială. Atras spre ramura ştiinţifică, s'a prezintat la şcoala politehnică, unde nu a întîrziat a intra, fiind întîiul la concurs (1873). In timpul celor doi ani de studiu în această şcoală a şi început să pregătească lucrări de matematecă originală. Intrat apoi la şcoala de mine, în răstimpul celor trei ani a trecut şi licenţa în matemateci şi a făcut şi teza de doctorat. Numit inginer de mine la Vesoul în 1879, a stat foarte puţin, încredinţîndu-i-se după cîteva luni de zile cursul de analiză la facultatea de ştiinţi din Caen. Trecînd în 1881 conferenţiar la aceiaşi catedră la facultatea din Paris, a rămas numai pînă 1885, cînd a luat cursul de mecanică şi fizică experimentală, unde a devenit, după un an, profesor titular. In 1896 a trecut la catedra de mecanică cerească, vacantă prin moartea lui Tisserand. In aceiaşi ordine de idei mai trebueşte să menţionăm că a fost ales membru al Academiei de ştiinţi încă din 1887, iar de curînd membru al Academiei franceze, înlocuind pe poetul Sully Prudhomme, al cărui elogiu îl citeşte—ca discurs de recepţiune—în 28 Ianuarie 1909.

De asemeni e membru corespondent al nenumărate societăţi ştiinţifice străine.

Această repede înnaintare în ierarhia învăţămîntului, şi această îmbrăţişare caldă din partea atîtor înnalte institute de cultură, e motivată de excepţionala sa activitate ştiinţifică, care l-a pus în rîndul celor mai mari savanţi. In domeniul matematec pur—domeniul celei dintîi vocaţiuni—Poincaré se îndreaptă cu deosebire şi realizează descoperiri fecunde în teoria generală a funcţiunilor. Afară de teza lui de doctorat, care e tot din această materie, opera de căpetenie pe care a elaborat-o şi care, după dînsul, a fost în parte cauza alegerii sale la Academia de ştiinţi, este „*Sur la théorie des fonctions fuchsiennes*" (1881), unde

introduce un nou ordin de funcțiuni transcedente, și mai generale decît cele stabilite pînă atunci, pe care le numește fuchsiniane, după numele matemateculul Fuchs. Prin aceasta a adus un imens serviciu întregii cercetări științifice, de oarece studiul matematec al fenomenelor mai complicate, după cum reclamă ca seria discontinuă a numerelor *întregi* să se complecteze prin numere *fracționare* și *iraționale*, tot așa mai cere, pe lîngă introduceri de funcțiuni *întregi* și *fracționare*, așa numite funcțiuni *transcedente*, care să simbolizeze ceia ce depășește și ceia ce scapă în natură din rețeaua cu ochiuri largi a elementelor matematece primitive[1]).

In mecanica cerească Poincaré se ilustrează cu lucrarea „*Le problème des trois corps et les équations de la dynamique*", concurînd cu dînsa la un premiu acordat de regele Suediei (1889). După raportul lui Weierstrasse, profesor la universitatea din Berlin și totodată o celebritate matematecă, juriul internațional institut decerne premiul lui Poincaré.

O fecundă lucrare mecanică este „*Figures d'équilibre d'une masse fluide*", în care, studiind figurile masei fluide supusă la deosebite influențe, a descoperit și alte forme decît acele stabilite pînă la el. [2])

---

1) Intrucît prezentul studiu nu se adresează numai acelora ce cunosc terminologia matematecă, să lămurim în cîteva cuvinte înțelesul expresiunilor de mai sus:

„Funcțiunea" este o aplicare matematecă a principiului logic al *dependenții*. Se știe din operațiile aritmetice elementare cum două numere pot fi într'o dependență reciprocă, în senzul că prin operații inverse (de ex. înmulțire și împărțire) unul poate decurge din celălalt. Cînd cele două numere care sînt puse în dependență, sînt date ca mărimi *variabile*, iar relațiunea lor reciprocă apare ca relațiunea a două *varieri*, avem ceia ce se chiamă *funcțiune*. Unul din numere este funcțiunea celuilalt, atunci cînd variind acesta din urmă, variază și dînsul după o lege determinată. Cînd această lege se poate exprima prin operații aritmetice din care rezultă numere întregi (adunare, scădere, înmulțire), funcțiunile se chiamă și ele *întregi*. Cînd se exprimă printr'o operație, care deși executată cu termeni întregi, rezultatul poate fi număr fracționar (cum e împărțirea), avem funcțiune *fracționară*. In sfîrșit, funcțiunea *transcedentă* este aceia unde legătura în chestiune nu poate fi aritmeticește exprimată, decît numai printr'un număr infinit de operații. Insemnătatea funcțiunilor matematece conzistă în aceia că reprezintă forma desăvîrșită pe care tind să o dobîndească relațiile empirice ale diferitelor fenomene, și, prin aceasta, funcțiunile sînt un factor esențial al stabilirii de legi exacte.

2) In această operă sînt puse în lumină o mulțime de lucruri care prezintă însemnate consecinți cosmologice. Așa se arată că, atunci cînd dintr'o masă fluidă în rotațiune se desfac în virtutea forții centrifugale la periferie părticele, acestea au o rotațiune retrogradă, contrar de direcțiunea pe care o au majoritatea planetelor în raportul lor către soare. Atunci ipoteza cosmologică a lui Laplace, care explică proveniența sistemului solar printr'un proces analog, nu e suficientă să explice mișcarea actuală a corpurilor din acest sistem, și trebuește complectată admițîndu-se și alte circumstanțe care, intervenind, au schimbat direcția mișcării primitive, altfel de cum era. Iar acele satelite ale lui Uran și Neptun, care au și astăzi mișcare retrogradă, și au constituit o surprindere generală atunci cînd s'au descoperit (*Jevons* se servește de acest exemplu pentru a arăta nesiguranța generalizărilor inductive, *Leitfaden der Logik*,—trad. germ. Kleinpeter, p. 229), aceste satelite reprezintă tocmai starea primitivă, starea care a rezultat nemijlocit din acel proces de rotațiune inițială.

Ca profesor de fizică matematecă, în decursul celor zece ani de profesare a străbătut toate domeniile acestei științi, făcînd mai multe volume din prelegerile sale. Ele sînt grupate subt diferite titluri: „*Théorie mathématique de la lumière*", „*Thermodynamique*", „*Théorie des tourbilions*", „*Théorie de l'élasticité*", *Théorie analytique de la propagation de la chaleur*", etc. Toate aceste opere, dacă nu reprezintă descoperiri de fapt în știința fizicei, sînt admirabile coordonări ale fenomenelor de mai înainte constatate, luminoase discuții ale ipotezelor emise. Tot ce se poate aștepta dela aplicarea calculului matematec este cu strălucire îndeplinit, iar cît se poate aștepta dela acest calcul spune Poincaré însuși în prefața scrierii „Théorie mathématique de la lumière", în rîndurile următoare: „Teoriile matematece nu au de obiect să ne destăinuiască adevărata natură a lucrurilor; asta ar fi o pretenție nesocotită. Scopul lor unic este să coordoneze legile fizice pe care experiența ni le aduce la cunoștință, dar care fără ajutorul matematecei nu le-am putea nici chiar să le enunțăm".

Activitatea intelectuală a acestui savant nu s'a putut mărgini însă la lucrări de știință specială. Intr'o bună zi avîntul cugetării a spart cadrul specialităților—de-atîtea ori zguduit cu zimții aripelor lui—și a început să apară subt această semnătură, ilustră în anume ramuri determinate, și opere filozofice. Oarecare dibuiri, tenziuni către discuția filozofică, și astfel indicațiuni pentru evoluția viitoare a lui Poincaré, întîlnim pe ici pe colo, mai de mult, chiar în operele sale de știință specială. Așa, între altele, în cele două prefețe ale Termodinamicei și Teoriei matematece a luminii, întîlnim sumare considerații filozofice, care era firesc să caute a se dezvolta. In prefața celei dintîi se discută filozoficește principiul conservării al lui R. Mayer, iar în prefața celei de-a doua lucrări găsim aruncată sămînța întregii concepții filozofice a lui Poincaré. „Puțin ne importă, spune dînsul, ca eterul să existe efectiv; este treaba metafizicianilor; esențialul pentru noi e ca totul să se petreacă întocmai cași cum ar exista, și că această ipoteză e comodă pentru explicarea fenomenelor. La urma urmei, avem noi alte motive să credem în existența obiectelor materiale? Și aceasta este numai o ipoteză comodă; atîta numai că ea nu va înceta niciodată să fie, pecînd are să vină probabil o zi în care eterul va fi înlăturat ca inutil".

Dezvoltîndu-și treptat aceste idei filozofice și altele analoage, în articole de revistă mai scurte și apoi mai întinse, cînd a simțit că ele se cristalizează într'o unitate, că formează un întreg sistem, care poate fi desfășurat la olaltă, a dat la lumină, succesiv, trei volume filozofice: „*Science et hypothèse*", „*La valeur de la science*" și „*Science et méthode*". Dela apariția chiar a primului volum s'a remarcat însemnătatea neobișnuită a cugetării ce se releva. Oricît s'au găsit analogii îndată între concepția lui Poincaré și acea a altor gînditori, oricît elementele filozofiei sale se mai aflau și 'n alte construcțiuni,—a trebuit să se recunoască că sinteza lor era originală, că toată concepțiunea a-

vea o pecete nouă, o înfățișare particulară. Cine scria în aceleași materii s'a simțit obligat îndată a lua pozițiune față de afirmările matemateculul francez. Intr'un cuvînt, fie că se aprobau ideile sale, fie că nu, trebuiau totuși luate în seamă, discutate,—nu erau, hotărît, dintre acele, peste care se poate păși cu ochii închiși. Scrierea lui—tradusă repede și 'n limbi străine—o găsim considerată chiar în opere vechi, cu factură definitivă, cu celebritate cîștigată, îndată ce apăreau în ediție nouă. Așa Wundt, care e rezervat la citare și destul de sgîrcit la laude (mai ales cînd e vorba de contemporani), în ediția a treia a Logicei sale, vorbind de lucrarea lui Poincaré, începe o notă cu cuvintele „In seiner scharfsinnigen Schrift „Wissenchaft und Hypotese“.... etc.“ (vol. I. p. 444). Această laudă venită din partea unuia din cei mai uriași cugetători ai momentului—cu toate că nu-i aprobă părerile--valorează poate tot atîta cît și premiul cîștigat mai înnainte dela munificența regelui suedez.

Dupăce am arătat etapele externe ale vieții lui H. Poincaré, și acele mai interioare ale activității sale intelectuale, mai înnainte de a trece la analiza și aprecierea acesteia din urmă (mărginindu-ne firește la partea curat filozofică), vom căuta să pătrundem mai adînc în personalitatea sa, încercînd a reda în cîteva cuvinte trăsăturile de căpetenie ale fizionomiei lui sufletești. Vom ține în samă cu deosebire relatările d-rului Toulouse, dar vom căuta pe alocuri să interpretăm și acele indicații pe care din cînd în cînd le întîlnim în însăși opera autorului studiat.

Viața lui Poincaré, din datele culese, apare ca o liniștită și retrasă viață de savant. Izolarea lui de lumea înconjurătoare ia forma unei distracții fenomenale, vestită pentru cei ce îl cunosc de-aproape, și amuzantă prin incidentele la care a dat cîteodată loc. Odată a luat un cearșaf drept cămașă, și a înhățat la o plimbare, fără să știe, o cușcă dela un negustor. Era distrat de mic, și numai valoarea sa recunoscută de elev l-a cruțat de multe pedepse, pe care, din această pricină, le-ar fi primit la școală. Tot ca un semn al înstrăinării sale de lumea înconjurătoare, al reveriei necurmate, este desigur faptul de a nu fi rebel, de a se arăta supus, disciplinat. Ii place muzica, fără s'o poată executa, și e lipsit de ordine ca toți care au mintea aiurea. Dar această izolare se întinde și mai departe. Gîndurile lui nu se izolează numai de cei ce-l înconjoară, dar pînă la un punct chiar de propria sa persoană. El nu poate crea, voind, cu conștiință și atențiune; în regiunile inaccesibile chiar șie-și ale sufletului său, se elaborează singure strălucitele sale creațiuni. Mai toate descoperirile le datorește travaliului automatic al vieții inconștiente. Conștiința intervine puțin la început, și la urmă pentru a clarifica și desăvîrși. O adevărată mentalitate de poet.

Temperament calm și egal, puțin confient și puțin prietenos. Dar turnul de ivoriu al izolării sale nu este totodată un adăpost de egoism, o tainiță de rancună și de ură. Așa cum e retras, se

socoate totuși soldatul unei întregi armate, care luptă pentru adevăr, găsește vorbe de simpatie pentru noii înrolați, și cuvinte de mustrare pentru acei care-i întîmpină altfel. In vorbe, a căror sinceritate nu ne este îngăduit s'o bănuim, Poincaré se rostește astfel în introducerea volumului său din urmă: „*Savants et écrivains*“: „Ceia ce mai întîi de toate ne permite să judecăm pe savanții ajunși, este modul în care întîmpină pe tineri. Văd ei într'înșii viitori rivali, care poate au să-i eclipseze în memoria oamenilor? Le arată numai o bunăvoință provizorie, care se va alarma și irita îndată față de succesele prea repezi și prea strălucitoare ale acelora? Sau dimpotrivă îi vor privi ca pe viitori tovarăși de arme, cărora le vor trece parola retrăgîndu-se din luptă; ca pe colaboratori care vor continua marea operă întreprinsă, destinată de-a capul a nu fi niciodată isprăvită?“

„Vor accepta chiar ca acești tineri să-i contrazică cîteodată, măcar timid? Ah! mania de a avea întotdeauna dreptate! Și doară sînt observatori care pot să deducă o lege din fapte; ei văd prea bine că toată lumea s'a înșelat, că cei mai mari oameni au crezut în erori multiple, și cu toate acestea sînt destul de onorați, dar nu voesc totuși să conchidă că nici ei nu sînt infailibili!“ (p. XII și XIII).

Acuma o ultimă chestiune. Nu este oare straniu acel suflet poetic la un matematecian? Ce legătură poate să fie între un făuritor de lumi ideale, concrete însă și scînteetoare, și un combinător de cifre, de scheme și raporturi abstracte? De unde patima unuia la cellalt? La această întrebare, Poincaré are grija să răspundă singur înnainte de a fi solicitat. „Savantul, spune dînsul, nu studiază natura pentrucă asta e util; o studiază fiindcă simte plăcere și simte plăcere fiindcă natura e frumoasă. Dacă dînsa nu ar fi frumoasă, n'ar merita să fie cunoscută, și viața să fie trăită. Nu vorbesc bine înțeles aicea de acea frumusețe care izbește simțurile, de frumusețea calităților și a aparențelor; nu că o desconsider, departe de asta, dar ea nu are a face cu știința; vreau să vorbesc de acea frumusețe mai intimă, care vine dela rînduiala armonioasă a părților, și pe care o inteligență pură o poate sezisa. Dînsa este aceia care dă un corp, un schelet pentru a spune astfel, gîdilitoarelor aparenți care ne ispitesc simțurile, și fără acest suport frumusețea acestor visuri fugitive nu va fi decît imperfectă, pentrucă va fi indecisă și totdeauna alunecoasă. Dimpotrivă, frumusețea intelectuală își ajunge sieși, și pentru dînsa, poate mai mult decît pentru binele viitor al omenirii, savantul se condamnă la lungi și ostenitoare străduinți“.[1])

In adevăr, e foarte posibil ca armonia rece a legilor științifice să poată înpătimi în chip analog cu frumusețea vie a plăzmuirilor poetice. E posibil să avem și acolo cași dincoace *artiști*, prin urmare aceleași mobile sufletești, aceleași atitudini generale. E cu putință ca măcar la unii oameni de știință—fie știința cît de uscată—să găsim ca factor esențial al creațiunii „senzibilitatea“,

1) *Science et méthode*, p. 15 (1908).

aceiaşi senzibilitate care e socotită de toţi indispensabilă în producţiile poetice. La Poincaré aceasta pare a fi nu numai starea de fapt, dar chiar crezul său conştient. Nu arare ori, în decursul comentariilor sale filozofice, se opreşte la *psihologia* invenţiunii ştiinţifice, şi caută să interpreteze prin această *senzibilitate* mai multe caractere ale acelei invenţiuni. Teoria, în orice caz valabilă pentru sine, nu este în nici un caz lipsită de ingeniozitate. Ce călăuzeşte pe omul de ştiinţă în cercetarea lui să aleagă din masa enormă a faptelor percepute numai pe unele şi să facă abstracţie de altele? Fireşte, alegerea *trebueşte* astfel făcută, ca să se studieze faptele ce *pot să servească de mai multe ori, acele mai simple*. Dar savantul care lucrează instinctiv, ce-l face să aleagă pe cele mai simple, se întreabă Poincaré. „Pentrucă simplicitatea e frumoasă", pentrucă de asta „grija de frumos ne duce la aceiaşi alegere, ca grija de util" (op. citat., p. 16). In altă parte, în aceiaşi scriere, amintindu-şi de covîrşitorul rol pe care îl are în invenţiunile ştiinţifice travaliul inconştient (ceia ce la dînsul cu deosebire e adevărat), se întreabă cum se explică faptul că din atîtea combinaţii care se petrec sub pragul conştiinţii, apare deodată la lumină tocmai acea valabilă şi nu se perindă toate. Atribuind aceasta în parte şi direcţiunii pe care a dat-o la început reflecţia conştientă, explică totuşi în primul loc prin aceiaşi senzibilitate, care nu este deşteptată decît numai de acele combinări care sînt frumoase, ceia ce înseamnă la dînsul tocmai cele adevărate (p. 57). „Va părea straniu poate că invocăm senzibilitatea, vorbind de demonstrările matematece, care, se crede, că nu pot interesa decît numai inteligenţa. Ar fi să uităm sentimentul frumuseţii matematece, al armoniei numerelor şi al formelor, al eleganţii geometrice. E un adevărat sentiment estetic pe care toţi adevăraţii matemateci îl cunosc. Şi aceasta nu e alta decît senzibilitate". [1])

Dar chiar făcînd abstracţie de această senzibilitate (de existenţa căreia poate unii se vor îndoi), Poincaré tot rămîne un temperament-artist, un închinător al frumosului, luînd această vorbă în senzul obişnuit. Fiindcă în afară de talentul său matematec şi de aptitudinile sale filozofice, dînsul se mai manifestă înzestrat cu darul intuiţiei plastice şi al stilului literar. Sumedenie de pasagii din opera lui pot confirma această apreciare, şi constitue o adevărată plăcere lectura paginilor colorate cu care presară de cîte ori e posibil şirul expunerilor sale. E de remarcat în această privinţă, în volumul „Savants et écrivains", relieful pe care îl au toate acele figuri şi figurine, ce îşi propune a le zugrăvi. Sully Prudhomme, Berthelot, Curie, Lord Kelvin, etc., toate aceste personalităţi se înşiră vii, mari, şi luminoase, justificînd cu prisosinţă — aşa cum le învie dînsul — tămîia recunoscătoare ce din

1) Idei analoge cu privire la logica formală şi utilitatea studiului ei am dezvoltat în mod independent, în articolul „Contribuţii la utilitatea logicei", tipărit în Convorbiri Literare din 1905.

atîtea colţuri se ridică înspre ele. Avem desigur a face şi cu un remarcabil talent literar.

De aceia, cînd Poincaré, căutînd să legitimeze alegerea sa la Academie, în locul lui Sully Prudhomme, spune că aceasta se datoreşte faptului că marele literat francez a fost şi un diletant în matemateci, noi credem că lucrul s'ar justifica mai bine amintind dimpotrivă că Poincaré e şi un mic maestru al formei literare...

III

Să trecem la studiul doctrinei filozofice. Cum am spus încă din întroducerea lucrării de faţă, Poincaré abordează pe cea d'intîi din cele două probleme care ziceam că au rămas filozofiei, anume problema cunoştinţii. Ce valoare are ştiinţa noastră, pe care dogmatismul obişnuit şi-o închipue pătrunzînd în inima lucrurilor, aceasta este chestiunea împrejurul căreia filozofează savantul nostru. Lucrul se poate vedea şi din titlul lucrărilor sale filozofice, cu deosebire al aceleia care se intitulează „La valeur de la science", şi care e desigur lucrarea filozofică centrală a lui H. Poincaré.

In ce priveşte problemele metafizice, acestea rămîn în afară de preocupările sale, în orice caz nu le supune unei cercetări directe. In diferite rînduri se leapădă de titlul de metafizician, nu cu dispreţul pe care îl profesează Mach, dar cu convingerea că e un nume care nu i se cuvine. Din cînd în cînd întîlnim preserate în opera lui cîte un „c'est l'affaire du métaphysicien", şi se opreşte ca la o graniţă ce nu voeşte să o treacă. Cît priveşte acele chestii metafizice, asupra căror mai toată lumea are o părere — cum este problema teologică — părerea sa nu rezultă dintr'o discuţie sistematică, ci provine, ca la majoritate, într'un mod instinctiv, depusă fără ştire din atmosfera întregii sale educaţiuni. De aceia, aceste păreri nici nu le aflăm prin opera filozofică, ci prin confidenţile făcute d-rului Toulouse. „Din punct de vedere religios, relatează acesta din urmă, Poincaré credea în momentul primei comuniuni (première communion), apoi, progresiv, îndoiala a sosit, şi către optsprezece ani a încetat să creadă".

Domeniul său de filozofare e, încă odată, critica ştiinţii sau a cunoştinţii. Acea parte a filozofiei despre care Kant a spus odată că reprezintă cel de-al doilea ochiu al omului de ştiinţă, care îl împedică să fie îngâmfat şi unilateral.

Am arătat în întroducerea de faţă misiunea acestei ramure filozofice şi am apăsat asupra faptului că îşi propune să discute postulatele şi punctele de plecare — fie comune tuturor ştiinţilor, fie deosebite — pe care omul de ştiinţă specială le primeşte şi le utilează ca atare, neîndoindu-se de soliditatea lor. Foarte multe postulate de acestea intervin chiar în mod inconştient, aşa că o sarcină tot aşa de importantă pentru filozof e să capete deplină

conștiință de ele, mai înnainte de a critica. O caracteristică a teoriei cunoștiinții va fi prin urmare faptul că nu admite nimic care să nu fi fost prealabil dovedit sau întemeiat, că nu crede în nimica mai înnainte de a-și da sama de legitimitatea acelei credinți. E o știință de verificare a tuturor acelor vechi drepturi și titluri, care au fost socotite în deobște la adăpost de orice tăgadă, din cauza vechimii lor, a constanței și a consenzului cu care au fost recunoscute. Așa se explică cum în fața acestei noi instanțe, apar deodată chipuri și fizionomii, care niciodată n'au mai compărut înnaintea judecății, ci numai au judecat pe alții. Nenumărate idei, care mișună nedemonstrate de nimeni în toate științile—și care, trebue să adăugăm, sînt coloane ale construcțiilor științifice—cu toate că păreau înțelese dela sine, sînt chemate acuma să-și arate temeiul certitudinii și al justeții lor. Nimic și nimeni nu trebuește ertat de dovadă. Nici o presupunere dogmatică, nici o idee care să judece înnainte de a fi judecată; teoria cunoștinții trebue să procedeze, cum zice nemerita expresie germană, „*voraussetzungslos*". „Aceasta însamnă, adaugă un distins gînditor, că criticul cunoașterii (der Erkenntnistheoretiker) nu trebue să utilizeze în desfășurarea ideilor sale nici o cunoștință, a cărei introducere presupune legitimitatea unui principiu, mai înnainte ca acel principiu să fi fost discutat și legitimat" [1]. Mai pe scurt: să nu se recunoască ca legitimă nici o idee, care să nu fi fost mai înnainte discutată și legitimată.

Dar aceasta este numai un ideal—adăogăm, irealizabil—al criticii cunoștinții. In cazul cînd te hotărăști cu dinadinsul să nu presupui în demonstrația ta *nici o idee*, mai înnainte de a o demonstra la rîndul ei, atunci vei rămînea de-apururea pe loc. Căci ce însemnează a legitima o idee, și cum poate fi legitimată o idee? Insemnează a o deduce, a o întemeia pe alte sau măcar cu alte idei superioare. Așa dar, pentru a legitima o idee, trebue să pleci dela alta, și în cazul nostru pentru a legitima principiile știinților, trebuește să pornim dela ceva, dela unul sau mai multe principii, în a căror valoare să credem cu adevărat. Cine vrea să demonstreze *tot*, nu va putea să demonstreze nimic. Ce poți să faci, și ce trebue să faci, într'o critică a cunoștinții, e să reduci numărul principiilor ultime, și să discuți cu ajutorul acestora pe celelalte, și din acelea care rămîneau de obiceiu nediscutate. Altfel, adică fără de această restricție adusă, critica puterilor noastre de a cunoaște, fiind făcută tot cu aceste puteri, apare, cu dreptate, ca un cerc vițios, o speculație sterilă, cum s'a grăbit să proclame Hegel, care avea tot interesul să compromită critica cunoștinții, ce-i stavilea îndrăzneala nelimitată a construcțiilor sale.

Orice legitimare se face *cu un instrument* de legitimare, și acesta nu poate fi, chiar atunci cînd e vorba de cunoștința noastră, decît tot acela care e, în mod fundamental, în orice

1) *Volkelt*, Die Quellen der menschlichen Gewissheit, p. 4.

împrejurare, anume principiile *logice* ale minții. In acestea trebue să credem în mod dogmatic, și să renunțăm a le întemeia pe altele, fiindcă nu avem pe ce, să încetăm a le discuta valoarea, fiindcă de fapt într'o astfel de discuție ne servim tot de ele, și cercetăm tot cu ajutorul lor. Ele formează baza supremă a oricării speculări, ele sau trebuesc primite ca atare, sau, în cazul cînd ne îndoim de dînsele, nu putem întreprinde nimic, și orice discuție, de orice natură, făcută fără deplină confiență în ele, e un joc steril, fără un rezultat efectiv. Cînd discutăm, și căutăm a alege între mai multe păreri, aceasta nu poate să însemneze alta decît că vrem să știm care dintre acele păreri e cea mai *logică*. Ori logicitatea (fie-ne îngăduit acest cuvînt) o constitue tocmai principiile logice, așa dar presupune validitatea lor. Orice încercare de a legitima principiile rațiunii se reduce în deobște la descrierea sentimentului de puternică necesitate cu care ele se înfățișează, la recunoașterea unei lumini ce le întovărășește și care nu se mai află la alte axiome, din alte domenii sau direcțiuni. După cum observă Volkelt, în scrierea citată, *pretențiunea* și *legitimarea* acestor principii se confundă și „este imposibil să nu acordăm pretențiunii nici o credință, și să-i contestăm orice drept" [1].

S'ar părea atunci că oprirea cercetărilor teoriei cunoștinții la pragul axiomelor logicei tradiționale este un lucru care se'nțelege dela sine, și a spune că Poincaré, în cercetările sale, nu le discută nici dînsul, ci le presupune valabile fără o prealabilă critică, ar fi o banalitate. Așa ar fi dacă confiența dogmatică în principiile logice, cu toate că e, probabil, atitudinea cea mai justă, ar fi aparținut deopotrivă tuturor gînditorilor. Au fost însă cugetători care s'au îndoit și de ele și au întins scepticismul—odată cu tăgada tuturor adevărurilor—și asupra lor. Aceasta este concepția scepticismului radical, reprezentată de un Gorgias sau Pyron, în două epoci diferite ale antichității. Pe de altă parte, au fost filozofi, care, fără a fi sceptici, au cercetat și origina acestor axiome, și uneori, fără a prețui bine însemnătatea consequențelor, le-au proclamat generalizări experimentale, cum a făcut de pildă John Stuart Mill. In orice caz, chiar dacă le atribui o valoare necondiționată, se poate discuta asupra lor, măcar pentru a pune în contradicție pe acei care le micșorează cu voe sau fără voe. Intr'un cuvînt, se poate constitui un capitol din critica sau contracritica adusă acestor principii superioare.

Din această pricină nu e o banalitate, ci un amănunt propriu operei lui Poincaré—firește, propriu nu în senzul că o are ea singură—relatarea că, în critica filozofică a acestui savant, principiile logice sînt admise în tăcere, și cu toate că nu le recunoaște puterea de a creia cunoștinți (ceia ce e foarte drept) [2],

1) Op. citat., p. 32.
2) Science et hypothèse, p. 9 și 10.

le presupune însă necontenit valabile, în rolul de norme ale adevărului. Totuşi scepticismul pe care acest gînditor îl va arăta, într'o măsură, mai tirziu, nu s'a putut opri cu totul la pragul acestor axiome supreme, şi în treacăt (fiindcă o examinare sistematică asupra acestei chestii am spus că nu avem) face o distincţie între dinsele, punînd pe una din ele—ca impresie—pe o treaptă de certitudine scăzută. In scrierea „La valeur de la science", capitolul ce se intitulează „La mesure du temps", voind să arăte că la această măsurare participă un factor *convenţional*, acela că *durata a două fenomene identice este aceiaşi* sau că *aceleaşi cauze întrebuinţează acelaşi timp să producă aceleaşi efecte*, pentru a arăta nesiguranţa acestui postulat, scrie următoarele: „Este oare imposibil ca experienţa să desmintă într'o zi postulatul nostru?

„Mă explic: Să presupunem că la un anume punct al universului se petrece fenomenul α, avînd ca consecinţă la capătul unui oarecare interval efectul α'. Intr'un alt punct al lumii, foarte îndepărtat de cellalt, se petrece fenomenul β, care are ca consecinţă efectul β'. Fenomenele α şi β sînt simultane, tot aşa efectele α' şi β'.

„La o epocă ulterioară, fenomenul α se reproduce în circumstanţe aproape identice şi *simultan* fenomenul β se reproduce iarăşi într'un punct depărtat al lumii şi aproape în aceleaşi împrejurări.

„Efectele α' şi β' se vor reproduce de asemeni. Presupun însă că efectul α' are loc înnainte de efectul β'.

„Dacă experienţa ne-ar face martorii unui astfel de spectacol, postulatul nostru s'ar afla desminţit.

. . . .

„Ori, putem noi să afirmăm că ipotezele pe care le-am făcut sînt absurde? Ele nu au nimic contrar principiului de contradicţiune. Fără îndoială, ele nu se vor putea realiza fără ca principiul raţiunii suficiente să fie violat. *Dar pentru a justifica o definiţie aşa de fundamentală, aşi fi preferat un alt garant*" [1]).

Aşa dar e clar. Principiul logic *al raţiunii suficiente* (care cere ca orice lucru să aibă o raţiune) nu are faţă de Poincaré certitudinea celorlalte, în orice caz nu înseamnă cit acela al contradicţiunii, care, dacă ar fi fost călcat în exemplul de faţa, ar fi compromis categoric ipoteza făcută.

Această micşorare a principiului raţiunii suficiente faţă de celelalte principii logice şi explicit faţă de acel al contradicţiunii, nu se întimplă pentru întîia oară la Poincaré. Oricît de necesar pentru inteligenţa noastră se înfăţişează şi cel dintîi principiu, a părut însă adesea mai puţin luminos şi pentru unele conştiinţi, excluzînd mai puţin contrarul său, decît principiul contradicţiunii. Leibniz le deosebeşte pe amîndouă dacă nu prin necesitatea cu care se impun inteligenţii, dar prin destinaţia fiecăruia, făcînd din principiul raţiunii suficiente regulatorul cunoştinţilor empirice,

1) p. 40 şi 41.

contingente, turburi, pecînd acel al contradicţiunii stăpînea adevărurile ştiinţilor raţionale [1]).

Tot conştiinţa acestei inferiorităţi a principiului raţiunii suficiente faţă de acel al contradicţiunii, a fost cauza pentru care unii filozofi au încercat să-l derive din acesta din urmă, bănuind probabil că, prin această derivare, lumina sigură a principiului de contradicţie are să se coboare şi asupra celuilalt. O astfel de încercare a făcut Chr. Wolff [2]). Tot în rîndul acestora mai trebueşte menţionată şi străduinţa lui Herbart de a deduce postulatul cauzalităţii (care e o aplicaţie concretă a principiului raţiunii suficiente) din acelaşi principiu al contradicţiunii. [3]) Incercările au fost fireşte nereuşite; le-am amintit numai ca document pentru acea convingere de inferioritate a principiului raţiunii suficiente—în ce priveşte certitudinea sa necondiţionată—convingere pe care o destăinueşte în treacăt şi Poincaré, fără a încerca să-i împrumute siguranţa dela alte principii logice, încredinţat probabil dinnainte că aceasta nu se poate.

Să lăsăm acuma axiomele logice asupra cărora Poincaré nu face un obiect de cercetare specială, şi să venim la acele postulate şi principii ştiinţifice, la acele domenii unde dînsul îşi aplică cu stăruinţă ascuţita şi dibacea sa critică filozofică: domeniul ştiinţilor matematece şi al acelor fizico-naturale. Urmînd în expunerea noastră ordinea materiilor din scrierile sale—care este de altfel şi ordinea firească—vom începe în paragraful ce urmează cu ştiinţile matematece.

IV

Subt eticheta ştiinţilor matematece se cuprind mai multe ramuri deosebite: aritmetică, geometrie, mecanică,—această ultimă disciplină alcătuind oarecum tranziţia către ştiinţile naturii, şi fiind considerată de mulţi—mai ales în timpul din urmă—nu atita o ştiinţă matematecă, cit o ştiinţă *matematezată*.

Poincaré discută principiile ştiinţilor matematece, întrucît aceste ştiinţi nu sînt absolut omogene, nu în mod global, ci pentru fiecare ramură în parte. Critica fundamentelor respective nu va conduce pretutindeni la aceleaşi concluziuni, şi din această pricină ştiinţile matematece nu au, după dînsul, un caracter perfect uniform. Bazele uneia sînt de o natură deosebită decît ale alteia, fără a se sfărîma fireşte, prin aceasta, acea comunitate care ne autoriză a le pune în aceiaşi rubrică, subt aceiaşi noţiune generică.

Aceste discuţiuni, pe care le găsim cu îngrijire făcute la Poincaré, au fost adesea trecute cu vederea, şi tendinţa curentă

1) A se vedea între altele: *La monadologie*, prop. 31—37 (ed. Lachelier, p. 55—58).
2) *Wundt*, Logik, 1 Bd., p. 558.
3) *Psychologie als Wissenschaft*, § 142.

era mai degrabă să se caracterizeze cu o singură vorbă toate adevărurile matematece. Acestei tendenţi datorim cele două direcţii din filozofia matematecei, cunoscute sub numele curente de *apriorism* şi *empirism*. După unii, certitudinea apodictică a adevărurilor matematece, precocitatea excepţională a geniilor matematece şi alte motive accesorii conduc neapărat la concluziunea că baza acestor adevăruri este înnăscută. Alţii susţineau dimpotrivă că ele posedă un caracter experimental, motivîndu-şi adesea această încheere pe insuficienta observare, că adevărurile matematece au fost *ocazionate* de experienţă.

Pentru începerea expunerii noastre putem şi noi neglija deocamdată deosebirile diferitelor ramuri matematece şi să vorbim de matematecă în general. Mai întîi, că există chestii comune, cum e de pildă problema *raţionamentului matematec*, şi, tot odată, cu aceasta vom avea putinţa să separăm dintr'odată doctrina lui Poincaré de alte doctrine, de care se deosebeşte într'un mod radical.

Ştiinţile matematece au izbit întotdeauna şi s'au diferenţiat dela sine de ştiinţile naturii concrete prin caracterul certitudinii lor. De unde această siguranţă deosebită,—s'a pus în mod firesc întrebarea? Acelora care susţineau origina empirică a adevărurilor matematece, şi afirmau că ele se stabilesc cu ajutorul metodei *inductive*, li se opunea în deobşte faptul că aceste adevăruri nu sînt supuse rectificărilor ulterioare, că planează deasupra vicisitudinilor de tot felul care întovărăşesc generalizările experimentale. E un fapt concret această certitudine, care nu se armonizează bine cu o origine empirică, oricît de meşteşugit s-ar arăta. Aşezînd însă baza adevărurilor matematece, în noi înşine, în alcătuirea noastră sufletească, şi explicînd în modul acesta necesitatea lor, avem înnaintea noastră—cel puţin în primul moment—două posibilităţi deosebite. Sau socotim adevărurile matematece ca o dezvoltare a principiilor raţiunii noastre, şi prin asta ştiinţa matematicei ca o prelungire a logicei; sau atribuim matematecilor principii aparte, apriorice şi ele, dar care să nu se confunde cu acele logice.

Fireşte, un ideal pentru întemeiarea adevărurilor matematece ar fi cea dintîi ipoteză. Axiomele logice, principiile constitutive ale raţiunii, am văzut şi din dezvoltările anterioare, se impun ca pururi valabile, ca mai presus de chinul îndoelii. Ele judecă fără a putea fi de nimeni judecate. Dacă s'ar arăta că întreg edificiul matematecei e numai o dezvoltare a lor, atunci certitudinea acestei ştiinţi nu numai că se lămureşte, dar capătă o bază de o valoare necondiţionată, devine coextensivă cu orice raţiune şi eternă cît şi raţiunea. Dar idealul acesta foarte multă vreme a fost socotit ca irealizabil. Diversitatea adevărurilor matematece de aritmetică, geometrie, etc, a părut nederivabilă din axiomele formale ale raţiunii, şi foarte mulţi aprioriştí s'au simţit siliţi să le atribue principii aparte. Aceste principii—pentru a cita pe cel mai mare dintre aprioriştii moderni, care a fost desigur Kant—

sînt, spre deosebire de principiile logice, *judecăţi sintetice apriorice*. Adică împreunarea subiectului cu predicatul, pe care o întîlnim la principiile de bază ale matematecei, e făcută, ce e dreptul, cu necesitatea lucrurilor apriorice, însă nu decurge din *identitatea* subiectului cu predicatul. Aşa dar, în aceste principii, predicatul sporeşte subiectul, afirmă despre dînsul însuşiri ce nu se străvedeau în el, dar cu toate acestea legătura apare necesară. Întrucît predicatul nu derivă analitic din subiect, însemnează că aicea intervin şi alte principii decît acele logice; întrucît legătura este necesară, aceasta însemnează că nu avem a face cu afirmarea unei constatări experimentale. Plutind între constatările empirice şi legile raţiunii, avînd bogăţia celor dintîi şi certitudinea necesară a acestor din urmă, principiile matematece formează, după Kant, o clasă de judecăţi apriorice aparte, pe care le botează *sintetice-apriorice*.

Din pricină însă că aceste judecăţi—avînd un caracter oarecum hibrid—nu au stringenţa necondiţionată a principiilor logice, care exclud orice concepere a contrarului, şi din cauză că nu se înţelege bine o necesitate care nu e logică, ci numai de fapt—cum e de pildă în afirmarea că linia dreaptă e drumul cel mai scurt—pentru aceasta mulţi nu le-au recunoscut un caracter curat aprioric, admiţîndu-le cel mult necesitatea unei asocieri îndelungate. Cu această interpretare însă—care e acea a concepţiei empiriste—siguranţa adevărurilor matematece devine revocabilă, condiţionată, mărginită.

Aceste împrejurări explică şi legitimează psihologiceşte tendinţa de a anina adevărurile matematece—pentru a li se salva aprioritatea—de acele principii care cu siguranţă aparţin raţiunii însăşi, de oarece o constitue şi formează, de principiile logice. A face cu aceasta din matematecă o dezvoltare, o radiaţie a necesităţilor raţiunii în calitatea ei de raţiune. De aici a eşit o întreagă şcoală nouă, care tinde a arăta „că matematecile sînt complect reductibile la logică şi că intuiţia nu joacă nici un rol". (Kant atribuia judecăţile sintetice apriorice unei intuiţii pure, ce atîrnă de formele senzibilităţii noastre). Această şcoală, care tinde a face din logică şi matematecă aproape o singură disciplină, lărgind cadrele celei dintîi şi sporind cu aceasta certitudinea filozofică a celeilalte, are numeroşi reprezentanţi de seamă, ca Rusell, Hilbert, Couturat, etc. Împotriva acestei concepţii Poincaré se îndreaptă cu energie, căutînd a pune în evidenţă imposibilitatea ei, şi cu această parte negativă vom începe expunerea convingerilor autorului nostru cu privire la natura principiilor matematece.

Ce susţin partizanii acelei concepţiuni? Că se poate întemeia o ştiinţă a matematecei numai cu principiile logice şi nu este nevoe pentru demonstrarea adevărurilor matematece a se face apel la intuiţiune. Chiar atunci cînd e vorba de geometrie, unde se operează cu elemente spaţiale—şi deci intervenţia intuiţiei pare a fi necontestată—matematecii şcoalei nouă găsesc

mijlocul de a o înlătura. Pentru Hilbert, punctele, dreptele şi planurile sînt trei categorii de lucruri, de concepte, care nu avem nevoe să ştim ce reprezintă, şi unul care n'a văzut niciodată dreaptă, punct sau plan, poate face tot aşa de bine geometrie ca-şi noi. Cînd zicem bunăoară că prin două puncte nu poate trece decît o singură dreaptă, aceasta n'are nici o legătură cu constringerea intuitivă, e o simplă definiţie dată dreptei, iar expresia spaţială „a trece prin" însemnează pur şi simplu „a fi determinat de".[1])

Scoţînd orice element intuitiv din demonstraţiile matematece, avînd ca puncte de plecare nişte definiţii care n'au izvorît dintr'o constringere a intuiţiunii — cum e cazul cu dreapta determinată de două puncte — se poate întocmi — după această teorie — numai şi numai cu principiile logice întreg edificiul de teoreme şi corolare, care formează matemateca în diversele ramuri ale ei.

Impotriva acestei doctrine, Poincaré aduce — în esenţă — două serii de obiecţiuni. Mai întîi de toate, spune dînsul, chiar admiţînd că am stabilit că toate teoremele se pot deduce analitic dintr'un număr restrîns de axiome, şi că aceste axiome sînt numai nişte convenţiuni, „filozoful va conserva dreptul să caute origina acestor convenţii, să vadă pentruce ele au fost judecate ca preferabile convenţiunilor contrare" [2]). Aşa dar, chiar dacă eliminăm intuiţiunea, şi privim axiomele matematece drept definiţii deghizate, şi atuncea ne rămîn obligaţii care depăşesc cadrul logicei pure.

A doua obiecţie priveşte nu punctele de plecare, ci cursul demonstraţiunii. Dupăcum nu se poate suprima apelul la intuiţiune cînd e vorba de axiome, tot aşa nu se pot desfăşura demonstraţiile, dovedi teoremele şi întemeia corolarele, numai cu principiile logice, fără a se recurge la intuiţiune. După Poincaré, în toate demonstraţiile matematece se găseşte aşa numitul principiu al raţionamentului *recurent*, care e un echivalent al *inducţiunii*. Datorită acestui principiu, putem trece în domeniul matematec dela particular la general, putem depăşi premisele cu certitudine obligatorie. El reprezintă virtutea creatoare a raţionamentelor matematece, faptul că demonstraţiile acestei ştiinţi nu se reduc la o imensă tautologie. Acest principiu al raţionării recurente autorul nostru se distrează a-l găsi în toate raţionamentele capilor şcoalei combătute, cărora le recunoaşte agerime şi originalitate, nu însă şi dreptate. „A spune că dînşii (Rusell şi Hilbert)... au ruinat teoria kantiană a matematecei, este evident neexact. Nu ştiu dacă au crezut-o sincer, dar dacă au crezut-o, atunci sînt înşelaţi" [3]).

Cu cercetarea acestui principiu, din care Poincaré face cheia raţionamentului matematec, şi care nu se reduce la principiile logice, trecem la partea pozitivă a doctrinii acestui autor. Mai

1) *Science et méthode*, p. 156—157.
2) Ibid., p. 158.
3) Ibid., p. 191.

înainte însă de a trece, să facem o scurtă observare asupra şcoalei matematece despre care am vorbit. In această şcoală, ce şi-a propus, cum am văzut, a face din matemateci o logică pură, fără principii aparte, în această şcoală, care vrea să înrădăcineze adevărurile matematece în principiile supreme ale raţiunii şi numai în ele, a găsit oare filozofia matematecei pentru această ştiinţă bazele cele mai sigure, garanţia cea mai deplină, unde nu poate ajunge scepticismul, unde nu se poate vorbi de ipotetic şi de arbitrar? Cine va examina lucrurile cu luare aminte va conchide dimpotrivă. Şcoala logistă *de fapt* e mai sceptică decît acea kantiană, deşi aceasta din urmă întemeiază matemateca numai pe intuiţiune, aşa dar pe o bază care, oricît va părea de necesară, nu ajunge în aceasta principiile raţiunii.

In adevăr, s'a observat îndată că nu se poate vorbi chiar în şcoala logistă să se *derive* axiomele matematece *din* principiile logice, ci numai să se dezvolte excluziv pe temeiul acestora. Garantarea desăvîrşită a valorii axiomelor matematece am avea-o numai în cazul cînd ele s'ar deduce din legile raţiunii. Dar aceasta e cu neputinţă, legile raţiunii fiind forme goale. Eliminîndu-se atuncea orice referinţă la intuiţiune, ce rămîn axiomele stabilite? Simple convenţiuni, şi nu se poate şti pentruce ele şi nu altele. Că ele se vor putea dezvolta mai departe în teoreme numai cu ajutorul principiilor logice, aceasta nu însemnează un mare cîştig. Excedentul de certitudine, care ar rezulta din înlăturarea intuiţiunii în cursul demonstrării, rămîne copleşit de paguba de certitudine pe care o avem din aceiaşi înlăturare, la naşterea axiomelor. Cine admite intuiţiunea ca izvor matematec, va socoti definiţiile — axiome deghizate. Dimpotrivă, cine respinge intuiţiunea, va numi axiomele — definiţii (sau convenţii) deghizate. Şi se vede bine că, din aceste două concepţii, cea mai sceptică e aceasta din urmă.

Să revenim după această observare la Poincaré. Am zis că acest cugetător nu admite nici chiar *în cursul* demonstraţiunii matematece că normele logice sînt singurele călăuze. Intuiţia intervine, după dînsul, din nou, sub forma principiului raţionamentului recurent, care e o judecată sintetică apriorică. Ne aflăm pentru moment cu totul pe urmele lui Kant.

„Posibilitatea chiar a ştiinţii matematece, scrie Poincaré în fruntea volumului „Science et hypothèse", pare a fi o contrazicere insolubilă. Dacă această ştiinţă nu este deductivă decît în aparenţă, de unde îi vine această rigoare desăvîrşită pe care nimenea n'o pune la îndoială? Dacă dimpotrivă toate propoziţiile pe care le enunţă se pot scoate unele din altele după regulele logicei formale, cum de nu se reduc matematecile la o imensă tautologie?... Se va admite oare că toate aceste teoreme care umplu atîtea volume nu sînt decît moduri deghizate de a spune că A=A?" [1]) Ceia ce face ca matemateca să fie o ştiinţă adevărată, este că întrebuinţează demonstraţia prin recurenţă. In ce conzistă acest procedeu? „Se stabileşte mai întîi o

1) *Science et hypothèse*, p. 9 şi 10.

teoremă pentru $n=1$; se arată pe urmă că dacă este adevărată pentru $n-1$, este adevărată pentru n, și se conchide că va fi adevărată pentru toate numerile întregi". Ca matemateca să fie o știință, trebuește să poată stabili adevăruri *generale*. Nu ajunge, de pildă, să stabilească un lucru pentru un număr individual, ci pentru întreaga serie numerică. Pentru un caz individual ajunge demonstrația deductivă. Dacă teorema este adevărată pentru numărul *1*, avînd și premisa că ceia ce e adevărat pentru p e adevărat și pentru $p+1$, vom zice că va fi adevărată teorema și pentru numărul *2* (întrucît definiția numărului *2* este *1+1*). Tot așa vom putea demonstra pentru fiecare număr în parte. Dacă e adevărat pentru *2*, va fi și pentru *3* (pe care îl definim *2+1*), tot așa pentru *4*, pe care analizîndu-l îl vom reduce la *3+1*. Așa dar, pentru orice număr poți face o demonstrație deductivă pornind dela numărul imediat anterior, pentru care ai stabilit teorema pe aceiași cale. Dar atunci cînd afirmi că teorema e valabilă pentru *toate* numerile întregi? În această afirmare se găsesc condensate o infinitate de silogisme, pe care niciodată nu le vei putea înșira în întregime, și, chiar dacă ar fi posibil, niciodată nu le înșiri de fapt. Atunci în această concluziune depășești infinit premisele date. Ce te face totuși să generalizezi dintr'o dată și să nu mai desfășuri—chiar dacă ar fi posibil—toată seria de silogisme, pornind dela *1* și conchizînd treptat la cifra următoare, și tot așa mai departe? Cu ce se operează acea condensare și, mai mult decît atîta, acea trecere dela finit la infinit? Cum ajungem la generalizare? Ajungem cu raționamentul prin recurență. Regula lui este, spune Poincaré, ireductibilă la principiul contradicțiunii: „Această regulă nu ne poate veni nici din experiență; ceia ce experiența ar putea să ne arate, este că regula e adevărată pentru cele zece, sau o sută de numere dela început, ea nu poate atinge șirul indefinit al numerelor, ci numai o porțiune mai mult sau mai puțin lungă, dar totdeauna mărginită" (p. 23). Față de un singur număr principiul contradicției ajunge. Dar cînd e vorba să cuprinzi într'o formulă o infinitate, atunci atît principiul contradicției, cît și experiența devin insuficiente. Regula demonstrării recurente este „un tip adevărat de judecată sintetică apriori. Pe de altă parte nu putem vedea într'însa o convențiune, ca pentru cîteva din postulatele geometriei". Și acum se întreabă Poincaré: de unde rezultă irezistibila evidență a acestui principiu atît de util pentru demonstrarea tuturor operațiilor matematece? „El nu este alta decît afirmarea puterii spiritului care se știe capabil de a concepe o repetiție indefinită a aceluiași act, îndată ce acest act este odată posibil. Spiritul are despre această putere o intuiție directă și experiența nu poate să fie pentru dînsul decît o ocazie ca să se servească și să capete prin aceasta conștiința" (p. 24). El mijlocește trecerea dela particular la general, dela un caz la toate,—este echivalentul metodei inductive. Se deosebește

însă de aceasta prin faptul că se impune cu necesitate, întrucît afirmă nu credința într'o ordine a universului, ca inducțiunea, ci o proprietate a spiritului însuși.

Fără a se rezema pe vre-un principiu logic, regula demonstrației recurente—care reprezintă un apel la intuiție—cuprinde destulă necesitate. Pînă aici, nici o deosebire serioasă de kantianism. Ai zice, citind pătrunzătoarea analiză a raționamentului matematec, că ai înainte un discipol docil al filozofului din Königsberg, care are totuși destulă originalitate să confirme cu mijloace nouă ideile glorioase ale maestrului său.

I. Petrovici

PRIVELIŞTI MODERNE

I

S'a deşteptat viaţa enormei Metropole
Şi'n faptul dimineţii vueşte tumultoasă;
Iar soarele răsare punînd aureole
Pe turle de biserici, pe domuri, pe cupole,
Şi-aprinde peste neguri o punte luminoasă.

În depărtări, uzina aruncă trei semnale,
Şi'ndată tot oraşul răsună de sirene;
În colonade fumul din fabrici ese-alene,
Apoi descrie în aer fantastice spirale,
Şi liniştit se'nalţă spre lumi aeriene...

Acum se'ncepe lucrul. Şi în ateliere
Lovite greu vibrează sonorele metale,
Giganticele roate din vaste şantiere
Se mişcă subt o oarbă, demonică putere;
Ritmat s'aud ciocane, cum cad pe nicovale.

O! cîntecul vieţii, o! Carmen Saeculare,
Eternă perpetuare de forţe în natură,
Din adîncimi de vremuri purtat din gură'n gură,
Cîntat cu frenezie, cîntat fără schimbare
Pe aceleaşi vechi motive de dragoste şi ură...

Şi cîntă 'ntreg oraşul enorm, l-ascult cum cîntă
Ca o vagneriană şi stranie fanfară;
Viaţa clocoteşte într'însul, se frămîntă,
Şi cîntă 'ntreg oraşul enorm, l-ascult cum cîntă
Din zori şi pînă'n seară...

II

S'aprind luminile... Şi'n noaptea ce cade peste bulevarde
Electricile globuri albe înseamnă roate de lumină,
Şi fie-care glob în noapte răsare ca o lună plină,
Ce-aruncă zîmbetu-i de raze la geamul tristelor mansarde.

Şi ce feeric e oraşul în ora asta minunată,
Cînd lămpile s'aprind la geamul strălucitoarelor bazare!...
Într'un palat fantastic, strada, acum se schimbă dintr'odată;
Te chiamă parcă, te îmbie splendorile din galantare.

S'aprind luminile... Şi'n umbra ce în fîşii acum se rumpe
Şi'n care voluptos palpită sonorul foşnet de mătase,
Ca nişte fluturi la vitrine roesc femeile frumoase
Şi ochii lor s'aprind în noapte şi ard ca nişte pietre scumpe.

Pe străzi mulțimea năvălește ca un molatic val de mare...
Iar tu, ce'n suflet porți fluidul clocotitor al tinereții,
Ce fericit te simți în clipa aceasta, fără-asemănare,
Că ești și tu un strop de spumă în oceanul larg al vieții!

III

E ploae. În noapte asfaltul sclipește.
Și strada-acum pare o neagră lagună;
Lumina'n vitrine feeric zîmbește
Și-aruncă pe stradă efecte de lună.

Grăbite prin umbră trec vagi siluete;
Și nu-i zărești chipul femeii frumoase,
Ce'n dreptul luminii, cu gesturi discrete,
Ți-arată piciorul cel fin sub mătase.

Perechi subt umbrele trec repede'n șoapte
Prin ploaia ce cade sonor pe trotoare,
Iar monștrii cu ochii de foc pier în noapte
Cu zgomot demonic și surd de motoare.

Mircea Dem. Rădulescu

D. ANGHEL

„Un reghiment de antilerie“

Scurt, gros, cu capul mare, fruntea înaltă și ochii mici,— în figură cu o expresie de gravitate și de naivitate în acelaș timp, domnul Niță Ionescu, proprietarul unui mic *Birt iconomic, beuturi spirtuose și delicatesuri*, a purtat multă vreme porecla de *elefantul*. Imprejurările din ultimii ani i-au schimbat însă această poreclă și azi nimeni nu-i mai zice altfel, decît *Niță Ionescu Antileristul*. Și fiindcă numele Niță Ionescu nu este din cele mai rare și mai deosebite, intîmplîndu-se ca în oraș să se mai găsească și alții cu acelaș nume, nevoia a făcut ca însuși în actele oficiale, bunioară în registrele percepției și în listele electorale, să se adaoge după numele amicului nostru și porecla, spre deosebire de ceilalți omonimi ai săi.

Dar pentru ce *antileristul* și nu artileristul? Pentrucă niciodată domnul Niță nu a zis și nu zice decît *antilerie* și *antilerist*, măcar că sînt șase luni de cînd pe firma prăvăliei sale, care înfățișază un soldat de tunari, Goldenberg zugravul a scris cu litere de-o palmă: „*La Artileristul*“. Imprejurările care au hotărît schimbarea poreclei domnului Niță sînt următoarele:

Trebue să fie mai bine de doisprezece ani, de cînd într'o seară de toamnă umedă și rece, domnul Niță, p'atunci *elefantul*, s'a pomenit că-i intră în casă un drumeț sdrențăros, prăpădit, a căruia înfățișare l'a înspăimîntat și pe el și mai ales pe cucoana Mița, soția dumisale. Cu greutate a fost recunoscut drumețul, care totuși era văr bun cu domnul Niță (mumele lor surori), vărul Simache Tănăsescu, a căruia urmă o pierduse și care acum, plîngînd de li se rupea inima, se ruga să nu-l lase să moară de foame...

Timp de un an și jumătate vărul Simache a slujit cu simbrie în prăvălia domnului Niță și într'o bună dimineață, fără ceartă, fără supărare, și-a luat rămas bun și a plecat-o iar în lume. «Il trăgea ața spre noroc», cum spunea domnul Niță, de cîte ori povestea istoria lui văru-său.

Cu părăluțele adunate s'a dus omul la Pitești și a deschis

o circiumioară de nimic în apropiere de cazarma de artilerie. Și în opt ani de zile i-a mers așa de bine, încît cînd s'a dus domnul Niță să-l vază, în urma unei scrisori de poftire, a rămas înmărmurit. Nu-i venea să crează că prăvălia aceea bogată și frumoasă era proprietatea lui văru-său. In urmă, cînd acesta i-a explicat, că tot binele și belșugul lui se datora numai și numai vecinătății cazărmei de artilerie, a priceput și a crezut. La întors, pe tot drumul dela Pitești pînă acasă, n'a visat decît reghimente de artilerie; iar cînd dîndu-se jos din trăsură, a băgat de seamă, parcă pentru întîia oară în viața lui, că birtul *iconomic* era așezat drept în fața *fundăriei*, a rămas amuțit și încremenit pe trotuar. Căci *fundăria* era o curte mare de cîteva pogoane, cu clădiri multe, unde odinioară a fost arsenalul, iar acum era depozit de arme... Curte mare, clădiri multe, mai toate goale... loc să încapă trei reghimente nu unul... I se părea că și vede mișunînd soldații prin curte...

— Haide Niță,—l'a trezit cucoana Mița,—plătește birjarul c'așteaptă.

Așa a încolțit pentru întîia dată în sufletul amicului nostru gîndul aducerii unui reghiment de artilerie în oraș. Și e mult și greu pînă apucă de intră o idee în capul omului, că pe urmă crește, mai ales cînd e singură... și așa s'a întîmplat cu domnul Niță. La 'nceput, cînd din aducerea regimentului nu i se înfățișa decît profitul său personal, și-a mărturisit gîndul cu sfială numai cucoanii Miții și cîtorva prieteni; dar această sfială a pierit treptat-treptat, pe măsură ce se încredința că tot orașul ar trage cîștig din împlinirea visului său.

Azi a văzut pe fereastra cucoanii Măndichii un bilet: *odăi mobilate de închiriat*.—„Poftim și-a zis dumnealui. A rămas biata femee cu odăile neînchiriate. Hm! ia să fie aici un reghiment de *antilerie*, așa e că și le închiria?“.

Mîine a aflat că Tăsică Alexandrescu dă faliment: „Lume puțină, domnule, dever mic... Ia să fie aici un reghiment de *antilerie*. Atîția oameni, ofițeri, cucoane. Ce stai dumneata de vorbești? Ce, asta e joacă?“.

Poimîne a văzut femei din Răzvad, întorcîndu-se spre casă cu merinde nevîndute: „Poftim! Și-au pierdut bietele femei ziulica degeaba. Ia să fie aici un reghiment de *antilerie*. Alea sînt guri nu glumă“.

Și iaca așa, zi cu zi, clipă cu clipă, ideia s'a hrănit, s'a întremat, a crescut și a pus stăpînire pe toată mintea domnului

Niţă; iar cînd s'a încredinţat că nu era neajuns, care nu s'ar fi putut vindeca prin aducerea reghimentului, sfieala dela început a perit de tot, ba s'a prefăcut în hotărîrea cu care acum declara rĭtos:

— Nu vezi dumneata, domnule Alecule, că nu merg treburile de loc? Inainte vreme aveam şi noi viile. Mai mişca ceva toamna, după cules. Acum, de cînd cu *filopsera*, s'a dus... Ia să ai dumneata aici un reghiment de *antilerie*, care va să zică aproape o mie de oameni, atîţia cai, ofiţeri, paraofiţeri. Tiii! Ce, asta e joacă? Odată se ridică oraşul de nu-l mai cunoşti.

Reghiment de *antilerie* azi, reghiment de *antilerie* mîine, s'a găsit într'o zi un glumeţ, Manolică Ghigheci, practicant la judecătorie şi i-a zis: *„Nenea Niţă Antileristul"*,—şi d'atunci aşa a rămas...

Şi totuşi mă simt dator să vă spui că prietenul nostru nu merita toată ironia cu care-l tratau oameni mult mai puţin de ispravă decît dînsul. Că avea un vocabular cam redus şi cam deteriorat, asta da; dar încolo, ce om bun şi milos... N'ar fi trebuit să aştepte venirea reghimentului, pentruca să-i meargă bine negoţul, dacă ar fi vrut să întrebuinţeze toate mijloacele, pe care le întrebuinţează ceilalţi negustori de breasla dumnealui, aprigi la cîştig. In timpul cît i-a slujit în prăvălie, vărul Simache de cîteva ori l-a apostrofat:

— Ia lasă, nene Niţă, că prea eşti brînzoi!

— Oi fi, îi răspundea dumnealui, dar eu mă uit şi la cinstea obrazului.

Să spue Petrică, băiatul din prăvălie, şi toţi băeţii care au slujit la dumnealui, cînd a mîncat dreptul vre-unuia şi n'a trecut dela dînsul? Cînd a bătut pe vre-unul pentru o vină oricît de mare? Odată unul i-a lăsat seara caneaua deschisă dela un butoiaş cu vin roşu, adus de trei zile, şi dimineaţa cînd s'a dus în pimniţă, a găsit baltă: opt vedre de vin înfricoşat. L'a bătut? Aşi, ba tot pe dumnealui s'a bătut, că s'a plesnit cu amîndouă palmele peste obraz, iar băiatului s'a mărginit să-i răcnească: „ticălosule! te omor! te strîng de gît!" Şi l'a gonit fără să-i dea simbria. Dar pe urmă, cînd a venit mama băiatului, o prăpădită de văduvă din Aninoasa, i-a dat toţi banii, puşi în ascuns de cucoana Miţa, de-o parte, în fundul tejghelei, într'o hîrtie pe care scrisese cu plaivazul: *leafa lui Marin*...

Şi pe cîţi n'a ajutat dumnealui după puterile dumnealui, cu bani pe care nu i-a mai văzut. Chiar Manolică Ghigheci care-l i-a în zeflemea, cînd nu mai are nici un ban în pungă, unde vine să mănînce pe veresie? La domnul Niţă Antileristul.

Şi ce o să ziceţi dumneavoastră cînd v'oi spune că Virgil Berceseu, fostul prefect, într'o zi la club, vorbind cu greaţă de mezatul de conştiinţe din preajma alegerilor, a declarat că, din aproape două mii de alegători, care s'au perindat în cabinetul lui la prefectură, numai nouă inşi i-au cerut servicii de interes general; anume: opt învăţători de ţară şi domnul Niţă, care a cerut aducerea unui reghiment de artilerie în oraş?

In urmă secretarul prefecturei a povestit întreaga scenă petrecută între prefect şi dumnealui.

Zice că faţă cu declaraţia categorică a domnului Niţă că nu votează pe candidatul guvernamental dela colegiul al doilea, decît dacă i se făgădueşte aducerea reghimentului, prefectul, după ce i-a promis-o pe onoare, n'a mai găsit de cuviinţă să-l pue şi pe dînsul să jure pe icoana lui Sfîntu Niculae, pe care o avea în sertarul biroului, ci s'a mărginit să ia o bucată de lemn dela gura sobei şi întinzînd-o spre domnul Niţă:

— Ca lemnul ăsta să se usuce care n'o vota pe Marinidi!

— Ca! a răspuns hotărît domnul Niţă, punînd repede mîna pe lemn.

Apoi, îndulcindu-şi vorbele cu un gest şi un zîmbet de supunere:

— Dar tot aşa şi care n'o aduce un reghiment de *antilerie*, coane Virgilică.

Şi a votat omul pe Marinide, dar reghimentul nu s'a adus, cu toate că de cîteva ori, întîlnind pe prefect, i-a reamintit făgăduiala, clătinînd din cap cu mîhnire:

— N'am făcut nimic, coane Virgilică....

*

Dar iată că ideia domnului Niţă se întinde, se întinde, trece dela unul la altul, prinde rădăcini şi în alte minţi, şi 'n preziua alegerilor viitoare, în manifestul guvernului, care cuprinde şi puncte de îmbunătăţiri locale, articolul 18 sună desluşit: *Avem făgăduiala formală şi solemnă a domnului Ministru de Războî, că 'n cel mai scurt timp vom avea în oraş un regiment de artilerie.*

Firea potolită a domnului Niţă l'a împiedicat pînă acum dela o politică dîrjă. In vremea alegerilor, cînd ceilalţi alegă-

tori de seama dumisale se sileau care mai de care să-şi dovedească zelul stăpinirei, dumnealui sta liniştit de-o parte şi se ducea în ziua alegerii la vot, ca să voteze...

— Cu cine, domnule Niţă ?

— Cu cine m'o lumina Maica Domnului acolo 'n odăiţă.

De rindul acesta însă, faţă cu un program care conţinea un punct, la a căruia stabilire lucrase dumnealui de atita vreme, nu mai încăpea rezervă. S'a dus omul la întrunire şi cînd, citindu-se programul, s'a ajuns la numărul 18, a bătut din palme, răcnind *brava!* roşu la faţă ca stacojul, să-i vie apoplexie...

De rindul acesta făgăduiala stăpînirei n'a fost o simplă momeală. Prefectul era nepot de vară al Ministrului de război; şi la scurtă vreme după alegeri, orăşenii au citit cu mulţumire hotărîrea Ministerului, în toate gazetele. În primăvară s'au şi început lucrările de reparare şi de preschimbare a vechilor ateliere din curtea *fundăriei* în grajduri şi căzărmi.

Îşi poate uşor închipui fiecare măgulitoarea bucurie cu care domnul Niţă a supraveghiat fără preget lucrul zidarilor, dulgherilor şi tîmplarilor, care nu clădeau grajduri şi căzărmi, clădeau întruparea visului lui de atîţia ani...

Uşor îşi poate iarăşi cineva închipui fericirea şi mîndria dumnealui în ziua sosirei reghimentului. A fost cea mai frumoasă zi din viaţa dumnealui. Suit împreună cu cucoana Miţa pe o bancă din capul bulevardului, de unde domina mulţimea dimprejur, a asistat cu capul descoperit la trecerea oştirei. Şi i s'a părut cîteva clipe că nu numai aducerea acestui reghiment în oraş, dar că însuşi frumuseţea şi voinicia cailor, mîndreţea ostaşilor, strălucirea tunurilor, sclipirea fireturilor, toată splendoarea care i se desfăşura înaintea ochilor era opera lui!

Frumoase clipe! Frumoasă zi!

*

Nu mai de parte decît a doua zi a putut să-şi dea seama desluşit, ce trandafiriu viitor se întindea negoţului dumisale. Pe brînci dase şi dumnealui şi Petrică băiatul. Bucatele birtului său *iconomic* se isprăviseră de mult şi muşterii nu mai conteneau. În prăvălie înghesuială, — cereri peste cereri: chibrituri, cutii de vax, vinuri, ţigări, pachete de tutun peste pachete de tutun, luminări de spermanţet, păpuşi de morunaş... ca la un bîlci... Iar seara tîrziu, după ce de mult sunase prelung şi du-

ios stingerea la cazarma de peste drum, — cînd a răsturnat în aşternutul patului conţinutul tejghelei, a putut vedea cu bucurie că mai nainte nici într'o săptămînă n'ar fi făcut atîta dever...

Şi curînd au venit toţi la vorba lui.

— Dumnezeu să le dea bine, măiculiţă! — zicea cucoana Măndica, din al căreia geam pierise biletul. Mi-am închiriat odăiţile... amîndouă... un căpitan becher... Se vede om bun şi aşezat... Pe urmă unde mai pui ordonanţa, măiculiţă... Mai îţi dă un ajutor, la una, la alta... Dumnezeu să vă dea bine şi stăpînirii că i-a adus şi dumitale care ai stăruit...

Domnul Alecu iarăşi i-o spunea adesea:

— Aveai dreptate, domnule Niţă. Mişcă, mişcă. Nu mai e lîncezeala aia, care eu te-am priceput d'atuncea. Nu ca ăia de te luau aşa *afer*...

Ce mulţumire sufletească pe domnul Niţă, cînd vedea acum femeile trecînd spre piaţă încărcate de merinde, iar spre casă cu mîinile goale.

— Ai dat tot, lele Safto, tot, tot?

— Tot, mulţumesc lui Dumnezeu, domnule Niţă. Maica domnului să-i dea bine cui a adus reghimentu.

Pînă şi Manolică Ghigheci, practicantul care-i scornise porecla:

— N'am ce zice, nene Niţă, dreptate ai avut. Vine mai altfel. Vorbeau azi avocaţii la judecătorie. Ziceau că s'a schimbat *fixonomia* oraşului. Dar domnul Minculescu de colo: „domnul Niţă să trăiască!".

E fericit domnul Niţă, şi are şi de ce. Afacerile merg de minune, lumea a venit la vorba lui şi ca să nu-i mai rămîe nimic de dorit, însăşi cucoana Miţa parcă e şi mai frumoasă şi mai dulce.

Înainte vreme cînd propovăduirile lui despre foloasele aducerii reghimentului începuseră s'o plictisească, îl lua cam aşa şi adesea îi arunca în faţă apostrofa vărului Simache, pe cînd domnul Niţă încerca în zadar s'o convingă: „Miţo dragă, omul dacă nu trăeşte 'n viaţa lui şi pentru un ambiţ..."

În redusul vocabular al domnului Niţă, după cum se vede, *ambiţ* avea înţelesul de *ideal*.

Acum însă fără sfială poate să-i povestească ce-a spus Minculescu la judecătorie şi să închee:

— Ghigheci care mă lua în rîs, că aşa, că pe dincolo...

Ehe! Omul dacă nu trăeşte pe lumea asta şi pentru un ambiț....

Acum cucoana Mița ride dulce... Şi dumneei e nostimă şi cînd nu rîde, darmite cînd rîde dulce. Că au fost frumoase cîte trele fetele lui Popa Nae din Măleni, dar ca dumneei nici una. Şi are treizeci şi şase de ani împliniți, dar nu-i dai mai mult de douăzeci şi opt-douăzeci şi nouă. Ochii căprii cu pistrui de aur în ei, nasul cam în vînt şi buza de sus cu o umbră de pufuleț, şi un început de guşuliță... Dar părul negru, bogat, creț din fire!.. Cucoana Mița n'are nevoe de găteală multă. Dimineața cum se scoală—să-şi aplece capul în jos scuturîndu-l, ca să-i pice părul în față,—pe urmă să-l netezească nițel, fără pieptene, numai cu mîna,—să-l răsucească de două ori,—să-l prinză cu patru-cinci ace ca să nu-i cază peste umeri,—şi să poftească vre-o cucoană, cu toate fiarele şi cu toate meşteşugurile să-şi facă undele din părul dumneei.

Nostimă de tot! Atît de nostimă, încît colonelul Vulpe într'o zi oprindu-se în uşa prăvăliei, să ceară un chibrit ca să-şi aprinză țigara, după ce s'a uitat lung pe sub sprincene la cucoana Mița, care-i ținea chibritul, aşa de mult încît a făcut-o să-şi muşte buzele,—colonelul Vulpe care se pricepe nu glumă, plecînd a şoptit maiorului care-l însoțea:

— Dar bini, mon cher, aiasta-i cei mai frumoasî fimei din tăt tîrgul!

Nostimă şi cuminte. Că mulți i-au bătut capul şi dacă ar fi fost soi rău, cu un bărbat încrezător ca domnul Niță, ehe!... Aşa, negreşit s'a vorbit că Gogu Minculescu, acum vre-o cîțiva ani, pe cînd era substitut la tribunal, odată la vie la.... şi că de cîte ori se ducea singură la Măleni să-şi vază părinții, proprietarul moşiei... Dar despre care femee frumoasă nu vorbeşte gura lumii? In orice caz la urechile domnului Niță n'a ajuns nimic. Şi pe urmă nu vede dumnealui? Iacă, nu numai pe vagmistrul Călineț, care credea c'o sperie cu cele patru rînduri de galoane, l'a obrăznicit cum se cade; dar chiar pe locotenentul Făgețel, Miron Făgețel, care vine singur să-şi cumpere țigări, ce frumos l-a pus la loc.

Intr'o zi, pe cînd domnul Niță rînduia ori căuta nu ştiu ce sub tejghea, ofițerul intrînd şi crezînd că e singură, a întins mîna spre dînsa: Dar dumneei odată i-a tăiat-o scurt: „domnule, fii rezervat şi la locul dumitale!"

Iar cînd a scos capul de sub tejghea, domnul Niță a văzut cum se făcuse la față roşie ca macul de indignare...

*
* *

— Şi o să întîrzii mult, Niță dragă? întreabă cucoana Mița din pragul uşei.

— Până pe la doosprezece. Fă şi tu socoteala. Acum e opt. Până mă duc, până mă întorc... cît om sta acolo... Tu după ce se dă stingerea, dacă nu sînt muşterii, închide şi culcă-te. Bună seara.

Şi domnul Niță o porneşte tacticos. Unde? La întrunirea comercianților pentru protestare în contra legii repausului duminical. Trebue să vie şi deputatul colegiului al doilea, pe care l'au chemat înadins, ca să-l someze să ia cuvîntul împotriva legii . . . .

Frumoasă întrunire! şi care ar trebui să rămie neştearsă din amintirea domnului Niță, căci deputatul, după ce le-a făgăduit că va combate legea şi va vota contra, i-a rugat că dacă s'o întîmpla să nu poată împiedica votarea ei, să nu fie supărați împotriva lui şi a partidului, că are şi legea foloasele ei şi de! aşa e lumea: nu poți să mulțumeşti pe toți, fără să jicneşti pe nimeni;—că omul cînd cere un bine pentru el, trebue să se gîndească şi dacă binele acela foloseşte şi altora... Şi atuncea arătîndu-l cu degetul pe dumnealui, pe domnul Niță, a zis: „Imi pare bine că văz aici, în rîndurile dumneavoastră, pe domnul Niță Ionescu. Iacă dumnealui un lucru a cerut: aducerea unui reghiment de artilerie. Negreşit că trage şi dumnealui profit, dar ia gîndiți-vă cîte avantagii pentru toți cetățenii..." Şi a început să le numere pe degete...

Măgulirea asta o s'o ție minte domnul Niță, şi acum la întors ar vrea să sboare, să ajungă mai repede acasă, s'o povestească şi cucoanii Miții... Dar e silit să meargă încet: la cîțiva paşi înaintea lui şontîc! şontîc! merge şchiopătînd Tache pantofarul, care adineauri la întrunire, cînd deputatul a zis: „negreşit că trage şi dumnealui profit", de-odată, tam-nesam, pff! a pufnit de rîs în palmă ca prostul şi a făcut şi pe alții să rîză... Şi domnul Niță nu vrea să se pue cu el, domoleşte pasul, îl lasă să se ducă înainte...

Bine face omul că merge încet! Aceasta îl scuteşte de o prea crudă privelişte peste care ar da, de ar ajunge cu cîteva

minute mai degrabă... Aşa, cucoana Miţa are vreme să-şi liniştească bătăile inimei,—irezistibilul locotenent Miron Făgeţel apucă să iasă—şi domnul Niţă, care tocmai acum întoarce colţul, vede numai atît: un ofiţer ieşind iute pe portiţă, trecînd fuga pe trotuarul cellalt, silindu-se să-şi ridice gluga... E cam întuneric, dar domnul Niţă are ochi buni: locotenentul Făgeţel e... Tot avîntul îi e retezat de un cuţit care-i intră în inimă... Ajuns la uşă bate,—bate iar. Se aude un duduit de paşi pe podea, zăvorul face tranc! Şi cînd domnul Niţă deschide uşa, vede la lumina scăzută a lămpei micşorate o pată albă urcîndu-se în pat. E cucoana Miţa care-l întreabă căscînd:

— E ' rziu?

— Unsprezece şi jumătate.

Cucoana Miţa tace. A băgat de seamă că-i e vocea schimbată,—prea îi svîcneşte pieptul. Găseşte mai înţelept să se întoarcă cu faţa spre perete, prefăcîndu-se că doarme... Dumnealui măreşte lampa şi asigurîndu-se că dînsa nu-l vede, aruncă de jur împrejur priviri scrutătoare. Nu trebue să caute prea mult. Colo, jos, lîngă scaun e o mănuşă. O ridică şi o examinează în tăcere...

Adică mult trebue să sufere omul bun la inimă. Că un om rău şi clinos ar urla, s'ar repezi la ea şi într'o furie nebună s'ar vindeca făcînd-o şi pe ea să sufere... Dar domnul Niţă, care n'a dat în viaţa lui altuia o palmă,—după ce a înţeles pentru ce a pufnit de rîs Tache pantofarul;—după ce a priceput pentru ce de vre-o cîteva zile, Ghigheci practicantul, de cîte ori îl întîlnea îi zicea rîzînd: „foae verde foi de fag—Nene Niţă mult mi-eşti drag";—după ce şi-a dat seamă că niciodată nu va mai putea vorbi cu mîndrie de partea lui de contribuire la împlinirea unui bine obştesc,—atît a făcut: s'a plesnit cu amîndouă palmele peste obraz şi într'un hohot de plîns a strigat cu o adîncă şi amară sfîşiere:

— Aaaah! Miţo, mi-ai mîncat ambiţul... Miţo... Mi-ai mîncat ambiţul... Miţo!...

Ioan Al. Brătescu-Voineşti

S'a stins un vis...

S'a stins un vis... de-atuncea ani trecură.
Acum învie iar. Ah, cum mă tem,
Mi-e frică să-l ascult ş'aşi *vrea* să-l chem,
Să-i dau din nou putere şi căldură.

Cum am ştiut odată să-l blestem,
Cum l-am înfrînt şi l-am strivit cu ură!
L-am îngropat... De-atuncea ani trecură...
Aşi mai putea acuma să-l rechem?

O clipă l-am atins, cu braţe arzătoare,
Nebună eu l-am strîns, l-am alintat,
Din somnul lui adînc l-am tulburat
Ca să-l privesc cum iar se stinge, moare,

Căci am zărit un chip îndepărtat
Aşa de palid, trist, şi-atît de rugătoare
Privirea lui senină, visătoare,
Cercetător spre mine şi-a 'ndreptat.

Simina Bran

Călătorie în Florida

Cred că sînt cel dintâiu Daco-Romîn, care a păşit pe pămîntul Floridei, peninsulă ale cărei maluri de nisip se scaldă în Oceanul Atlantic şi Golful Mexican.

Florida ar fi să fie „Italia" lui „Uncle Sam" (Unchiul Samoilă), numele de şagă al Statelor-Unite, întregindu-se într'adins falş iniţialele „U. S."—adică „United-States".

Are o climă de minune,—o primăvară anul întreg, cu toate că e aproape de linia tropică,—de oarece curentul de mare vine din miază-noapte şi îi prelinge coastele.

Pămîntul e nisipos însă,—abia rodeşte o treime a teritorului Floridei. Munţi, dealuri nu are, numai lacuri nenumărate şi păduri de brad meridional şi cipri, în partea de miază-noapte.

Dacă mai amintesc în treacăt, că până acum, o parte a Floridei era un cuib de malarie şi aligatori, se va pricepe pricina pentru care e atît de puţin locuită.

In vremea din urmă însă, civilizaţia a gonit spre părţile de miază-zi aceste cusururi şi pe dată s'a pornit apoi un curent din spre miază-noapte, care duce roiuri de colonişti spre Italia Unchiului Samoilă.

Companiile, care aveau mari întinderi de pămînt acolo, au făcut canale şi linii de fier, apoi au început să bată toba reclamei americane.

In timp de zece ani s'au înfiinţat la trei mii de oraşe nouă, dintre care unele au astăzi la 20 mii locuitori. Până azi însă, nu era nici o colonie de „străini" în Florida,—iar cea dintâi, înfiinţată acum, e romînească.

Americanii îi cunosc pe Italieni şi pe Maghiari numai după pumnale şi cuţite, pe Polaci (nume colectiv al Slavilor) numai după murdăria lor. Nu le-au trebuit pentru Florida.

Romînii nu sînt de multă vreme în Statele-Unite,—n'au avut prilej să-şi facă „veste". Şi lipsa asta de „veste" Americanii au tîlcuit-o aşa, că Romînii sînt popor bun, paşnic, civilizat, prin urmare au hotărît că în Florida vor fi primite numai colonii de Germani, Irlandezi, Francezi şi Romîni.

Le-am scris aceste, ca să se priceapă cum am căzut eu în prilejul acestei călătorii gratuite, ca musca în lapte.

Reprezentantul unor proprietari bogaţi a ştiricit că eu aşi fi acel de care ascultă emigraţii Romîni, că eu le redactez ziarul şi că prin mine s'ar putea pune temelia unei colonii de Romîni în Florida.

Am fost, am văzut, am învins.

Am colonizat până azi 45 de familii, iar satul romînesc, prin plebiscit, a primit numele de *Gloria*.

*

Am plecat la 19 Aprilie, stil nou, seara, din Cleveland, statul Ohio, însoţit de un prieten, Romîn bihorean, A. B. Body, fost ofiţer în honvezimea ungară, acum fermier lîngă Cleveland, şi de W. A. Sanders, reprezentantul proprietarilor din Florida,

Bun băiat, Body ăsta. Are vii pe întindere de 140 acre, iar din roada lor, ne-a scurtat plictiseala călătoriei cu 30 de sticle pline.

Ninsese binişor şi purta bietul om pe suflet gîndul greu al recoltei din ăst an. Dar recolta anului trecut îi mai uşura gîndul, cînd vagonul nostru „Pullman" trecea cu noi „ca la America", peste întinsele plaiuri ale statului Ohio.

Mr. Sanders uitase de fariseismul Americanilor, care beau de trei ori mai mult pe ascuns decît alţi creştini pe faţă, şi, închinînd, fredona unul din cîntecele americane, care-s cu melodie drăguţă, dar vlagă stupidă.

A urmat un somn „scuturat", iar în zori eram la Cincinnati, oraş la graniţa statului Ohio, unde am schimbat trenul spre Atlanta, în statul Georgia. Căutînd vagonul, văd cu mirare că pe unele vagoane e scris: Pentru Albi, iar pe altele: Pentru Negri, adică: Pentru Coloraţi,—de oarece ambiţia Negrilor nu sufere să le aminteşti coloarea.

Impărţirea asta nu o afli la trenurile companiilor din statele de nord, în statele centrale şi de miază-zi a rămas însă amintirea acesta a sclăviei Negrilor. La gări, salele de aşteptare sînt de asemeni separate. Pentru Albi şi pentru Coloraţi. Intrasem în statul Kentucky.

Drumul de fier trece rîuri, pîrae, prin regiuni muntoase, ca ale Carpaţilor. Urmează în şir 24 de tuneluri, mai lungi şi mai scurte, apoi privelişti de toată frumuseţa.

Noi povestim, glumim şi discutăm. Vorbind de Negri, Mr. Sanders îmi spune că la sud ei n'au proprietate. Nici un Negru nu are pămînt, că deşi legea nu-i opreşte să cumpere, lor nu li se vinde. Apoi, că, dacă ei grăiesc cu un Alb, trebue să-şi ţină pălăria în mînă. La şcoală nu-i silesc. Au bisericile şi preoţii lor, separat.

Aşa, se vede că şi aici sînt două feluri de legi, ca în Europa. Legile care hotărăsc datorinţile oamenilor necăjiţi,—legi aspre şi sfinte,—apoi legile care arată drepturile acestora, legi pe hîrtie. Ca să fie cel puţin pe hîrtie legile de libertate ale

„Fraţilor Coloraţi", s'a vărsat aici atît de mult sînge, în războiu statelor de nord cu cele de sud, pentru liberarea Negrilor...

Ah! Era o temă prea funebră ceia ce discutam noi. Prietenul Body ne opreşte, desfăcînd o sticlă. S'a întîmplat să fie chiar vin din 1907, deşteptîndu-mi amintiri din ţară.

Dar Body nu uită comentariile. Statele în care vom intra, Tennesee, apoi Georgia, sînt „uscate", prin urmare vom călca legile, dacă vom bea vin pe teritorul lor. Să-l bem acum!

Anti-alcooliştii americani au provocat plebiscit, dela care să atîrne soarta alcoolului în diferitele judeţe.

Lor li se zice „temperanţi" ori „uscaţi", pecînd aderenţii lui Bachus îşi zic „uzi". In statele de nord, unele oraşe şi judeţe sînt „uscate", altele „ude", după cum au votat cetăţenii; dar statele de mijloc şi din miază-zi sînt aproape întregi „uscate". Pe teritoriul lor e oprit să se bea alcool, chiar şi călătorilor, în vagon-restaurant. Se înţelege, legile sînt făcute ca să aibă oamenii ce să calce. Se bea aici, pe ascuns, mai mult ca mai înainte. Cu Body, rîdem de cei „uscaţi".

Patimile omeneşti, ca orice murdărie, trebue să aibă canale de scurgere. Murdăria patimilor sexuale se scurge, în oraşele europene, prin canalul caselor publice, ca să ferească de atingerea ei curăţenia familiară. Aşa e şi cu alcoolismul. Inchizînd cu desăvîrşire crîşmele, se va bea în fiecare casă.

Cînd bietul om nu va avea prieteni în casă, va bea cu nevasta şi cu copiii lui, că nu-l va lăsa inima să privească la ai lui, cum „îi privesc în gură". Cînd va avea oaspeţi, vor bea toţi şi la anumite grade, vor urma vorbele care până atunci răsunau numai în birturi, bătăile, palmele, care până atunci răsunau numai în cafenele. Se vor încăera toţi, copii, neveste, bărbaţi; bărbatul îşi va bate nevasta, lipsit fiind de prilejul de a se desmetici niţel pe potecile încurcate, dela birt până la sanctuarul familiar. Vor bea mai mulţi, mai mult şi se va lăţi fariseismul, cînd toţi vor bea, pe ascuns.

Mr. Sanders mă priveşte uimit. In capul lui de American se naşte gîndul că eu aşi fi putut face bani cu aceste argumente, cînd, înainte de plebiscit, atît uscaţii cît şi uzii plăteau cu bani scumpi pe oratori, care vorbeau pro şi contra către popor, prin pieţele oraşelor.

Dar iată, intrăm în statul Tennesee. Incepem să devenim farisei, împreună cu Mr. Sanders, aderent al „uscaţilor".

Vin în vagon Negri, care vînd limonadă dulce, în sticle colorate, cu altă formă decît sticlele de vin. Cumpărăm, vărsăm limonada în lavoar şi umplem sticlele cu vin, apoi închinăm cu vin din sticle de limonadă.

Cum străbatem prin Tennesee, munţii scad şi nu peste mult ajungem din nou la şes, cum intrăm în Georgia. Apropiindu-ne de Atlanda, spre seară, nu se mai zăresc la nord munţii.

Atlanta e cel mai mare oraş în Georgia. Palate cu 20—

30 de caturi îşi urcă şi aici coperişul la nouri, ca în oraşele de miază-noapte.

Seara, la 10 ceasuri, schimbăm trenul, care ne duce până la Jacksonwille, oraş în partea de nord a Floridei, port la mare, cu legătură directă la Hamburg şi alte porturi. După statistica din 1900 avea 18 mii locuitori, astăzi are 80 de mii.

Apropiindu-ne, vedem din tren, pentru întâia dată, în Statele-Unite, boi prinşi la jug, moţăind pe şoseaua de pe malul rîului St. John, care aici se varsă în ocean, după ce a străbătut peninsula Florida, dela sud spre nord.

Sosim dimineaţa la opt. In port şi în oraş e circulaţie mare. Tramvae electrice trec pe stradele largi, palatele „zgîrie nourii", strălucesc la soare, hamali „coloraţi" mişună cu mersul lor leneş.

Schimbăm a treia oară trenul, ca să mergem spre sud, la Sanford, oraş nou, lîngă lacul Monroe.

Un preot-negru mai intră în vagonul „Coloraţilor", că din astealalte l-ar da afară, apoi trenul pleacă pe malul rîului St. John, spre miază-zi. Rîul St. John e mare, ca Dunărea. Vapoarele trec şi vin, cu mărfuri, cu pasageri, pe rîul molcom, cu ţărmuri nisipoase împodobite cu păduri. Din fuga trenului, privim pădurile de palmieri, grădinile cu portocali, pe care fructele par bulgări de aur, plantaţii îngrijite cu ananas, banane, apoi păduri de cipri şi brazi meridionali, prin care pasc, pe păşune liberă, anul întreg, iarna, vara, vaci, cai, catîri, porci şi oi. După mari întinderi de păduri, pe şes, urmează mici petece de loc nisipos, alb, care e foarte bun însă pentru portocali. Vedem aici altoi de portocali în număr de zeci de mii. Cellalt pămînt e nisip negru foarte roditor, care păstrează însă rău umezeala pe alocuri.

Dar irigaţii în subsol vedem pretudindeni.

Nu e prea cald. Plecasem în ninsoare, aici era însă un aer plăcut, primăvăratic. Mereu prin păduri, am ajuns la două după amiază la Sanford, ţinta călătoriei noastre, după 39 ceasuri de drum, cam cît dela Bucureşti la Berlin, prin Bucovina. Făcusem 1200 de mile, adică vre-o 1800 de kilometri.

*

Venind dinspre miază-zi, rîul St. John se lărgeşte dintr'odată, pe întindere de circa 7 kilometri lungime şi 5 kilometri lăţime, apărînd ca un lac frumos, împrejmuit de păduri de brazi, cipri şi palmieri.

E lacul Monroe, avînd pe ţărmul drept noul oraş Entreprise, iar pe cel stîng oraşul Sanford, numit şi „Lucky Sanford" (Sanfordul norocos).

Abia cu opt ani în urmă, Sanfordul n'avea decît două mii locuitori, cu locuinţi împrăştiate şi mărunte. Astăzi e oraş frumos, cu 100.000 locuitori, strade cu pavaj, tramvae electrice, case

cu 8—10 caturi, parcuri, port pe lacul Monroe și circulație mare.

Doi hamali Negri ne-au dus peste drum dela gară, la „Hotel Pico".

Hotelierul, un bătrin mărunt, cu barbă neagră, presărată cu fire cărunte, vorbește o englezească cu accent curios. Barba, statura, accentul, te fac să banuești că e „foreigner", străin. Și il întreb de unde-i?

Bătrinul oftează, șovăește nițel, apoi spune că din Europa, pe urmă, la a doua intrebare, că din Ungaria.

— Va fi departe țara aia!—îi spun eu pe ungurește.

In clipa asta bătrinul părea că are de gind să cadă, în acel anumit chip obișnuit. Bietul om, nu-și credea urechilor. Innainte ca să-mi cadă în brațe însă, simțimintul adevărat al adevăratului Maghiar, antisemitismul, l-a făcu precaut.

— Ești Maghiar? mă întreabă sfios.

— Nu! Sint Romin!

In clipa asta privirea bătrinului se întunecă. Mă privește îndoelnic, înghite un nod, pe urmă se scutură și grăește arțăgos, cu glas energic.

— Ești născut în Maghiaria? Da!—Atunci ești Maghiar. Toți ciți se nasc în Maghiaria, sint Maghiari.—Romini nu sint în Maghiaria!

Cunosc teoria asta, maghiară, încă de pe acasă. O intemeiază pe falșul că ei nu numesc patria noastră pe nume, adică Ungaria, ci îi zic „Maghiaria".

N'aveam poftă să discut cu el. Doream să sfirșesc pe scurt, să-l iau peste picior și i-am răspuns cu ironia, care pe mulți i-a scos din sărite:

— Ascultă, bădicule! D-ta ești om „fain", gospodar bun; —lasă politica! Chiar să vreau să urmez teoria d-tale, precauțiunea mă oprește. D-ta știi bine că legile Statelor-Unite opresc pe cei de rasa mongolă să se așeze pe teritorul Statelor-Unite. Ar fi o prostie să mă expun expulzării, spunind că sint Maghiar. Te sfătuesc, patriote, să fii mai cu băgare de seamă... De altfel, n'am venit să-mi perd vremea cu discuții care n'au rost aici, pe aceste plaiuri. Să trăiască Kossuth!—Dar lasă-mă acum în pace! —Să nu rideți! Peste un sfert de ceas, eram prieten cu bătrinul. Că, vedeți, bătrinul s'a trezit dintr'odată că-și dă dracului patria, mărturisind credinți socialiste.

Creștinul ăsta fusese pe vremuri subprefect. Cu 18 ani în urmă, sărăcind ca mulți alți „gentry", și-a adunat rămășițile averii lui, a săvirșit poate și un împrumut forțat din banii publici și a venit la New-York. A dus-o cu chiu cu vai aici, zece ani de zile, până ce a rămas pe drumuri cu familia. Atunci a plecat spre sud. A muncit cu „Colorații" în șir, că în Florida numai Colorații muncesc, fiind munca lor eftină, abia un dolar, adică cinci franci pe zi.

După doi ani de muncă grea și-a agonisit atît de și-a cumpărat 32 acre de pămînt. Pe atunci se vindea la Sanford cu 5 dolari un acru.

Astăzi i-au oferit cu 1.000 dolari pe acru, dar nu-l dă. Are hotel, prăvălie, iar anul trecut a vîndut legume de pe 6 acre, cu 9.600 dolari, adică aproape 50.000 de mii de franci. Asta-i forța Floridei. Se fac trei recolte pe an, din care una, care se începe la Octombrie și e isprăvită prin Decembrie ori Ianuarie, e cea mai scumpă. Legumele se trimit în orașele de nord, unde se vînd scump. New-Yorkul singur consumă jumătate din cît produce astăzi Florida

Philadelphia, Baltimore, Boston, Chicago, Pittsburg, Cleveland, St. Louis și alte sute de orașe mari sînt silite să aducă o mare parte din acest soi de producte din California, care însă e de trei ori mai departe ca Florida. In timpul din urmă se exportează din Florida și în Germania și Suedia.

Așa se poate pricepe de ce un acru de pămînt s'a ridicat, în 8 ani, dela 5 dolari la o mie,—și că oamenii năvălesc să ocupe locurile pustii, nelucrate, păduroase, care azi se mai vînd cu 25 dolari de acru, dar în doi ani nu se vor putea afla sub 100 dolari,—se înțelege, cele nelucrate, pecînd cele lucrate vor atinge în curînd mia.

Bătrînul nostru ne povestea acum bucuros de toate. Spunea că în opt ani n'a auzit să fie alt „Ungar" în Florida, abia cu doi Nemți s'a întîlnit. A dat însă pe la hotelul lui o bandă de lăutari unguri. Un „impresario" îi dusese pe insula Cuba, apoi a fugit cu banii.

Abia își mai adunară atît cît să treacă în Florida, iar acolo, cîntînd din oraș în oraș, „progresau" spre nord, spre fericitul New-York, unde sînt la 150 mii de Maghiari, dar resfirați, și spre Cleveland, unde sînt la 60 de mii grămadă. Așa au trecut și prin Sanford. Bătrînul i-a omenit, chefuind cu ei trei zile, până ce nevasta lui a scos pe lăutari cu mătura din oraș.

Sub seară, ne-a luat unul din proprietarii de pămînt, Mr. Packard, și ne-a dus cu automobilul, să privim orașul.

Ne-a arătat parcul, stradele de frunte, portul, bisericile,— trei metodiste, mari, și una catolică, săracă,—cîteva grădini cu portocali, în mijloc cu bazene de apă, în care lenevesc aligatori, —pe urmă ne-am întors la hotel, pe o răcoare balsamată. In restaurant aflăm o masă întinsă, pentru 80 persoane, împodobită cu flori. Părea că se pregătește un banchet.

Hotelierul ne istorisește, cu multe comentarii, că sosește cu trenul de 8 și 40 un detașament de soldați, care în timpul de 20 minute, cît stă trenul în gară, vor lua masa aici. S'a dat ordin telegrafic să fie așteptați.

Iată-i,—sosesc!—Intrînd își așează fiecare chipiul sub scaun, apoi își ocupă locul. Căpitanul, locotenentul și sublocotenenții stau cu soldații la masă, nu în frunte, ci amestecați, și li se servește un „table d'hôte", ca oricăror boeri: supă, friptură de pui, prăjituri, cafea și poame. Toți la fel. La urmă un ofițer cere socoteala, iscălește, și la un semn, toți se ridică, plecînd în vagon,—nu vagon de vite, ci vagon ca cele de clasa II-a în Europa.

Să fi văzut mişcări şi eleganță la acei soldați chipeşi, soldați de rind, care însă nici la uniformă nu se deosebesc de ofițeri.

Puterea in brațe, sănătatea şi veselia în obraji, siguranța în mişcări, inteligența în priviri, da, aşa sînt apărătorii unei patrii, care î-i prețueşte, plătind pe un recrut, afară de întreagă îmbrăcămintea şi întreținerea, cu 16 dolari pe lună, adică 80 de franci.

Prietenul Body, fost locotenent în Ungaria, îi priveşte ca aiurat, apoi observă că, de n'ar fi fost Florida „uscată", soldaților li s'ar fi dat şi vin.

Deodată se ridică, vorbeşte în şoapte cu un „Colorat", apoi ne invită la o „bere". Neîncrezători, trecem drumul la un birt, unde se vinde acum, de cînd oraşul e „uscat", numai limonadă şi sodă.

Fiind trei, el arată trei degete, fără să spună o vorbă. In clipa următoare, ca prin farmec, avem pe masă trei sticle de bere. Mr. Sanders se uimeşte, iar eu îi explic pe cît pot cam aşa: D-le, dacă s'ar vota acum din nou, acest circiumar ar vota pentru „uscați". Mai înainte, plătea 1000 dolari pentru licență, vindea o sticlă de bere cu 5 cenți, iar duminica era silit să țină birtul închis. Azi nu plăteşte nimic pentru licență, vinde sticla de bere cu 15 cenți, şi „fiindcă nu vinde alcool", ține prăvălia deschisă şi duminica. Cînd eşim din birt, ne ştergem buzele ca după limonadă, ajungînd însă în pat, visăm adevărate visuri de München. Şi toți par a fi mulțumiți, numai pungile celor mai săraci ofteazǎ, că prea le costă acest fariseism, pe cît de „american", pe atît de cinic.

*

In zori ne aştepta Mr. Packard, un proprietar, cu un automobil puternic, să ne ducă la locurile de vînzare.

După ce eşim din Sanford, dăm de rîul St. John, peste care ne trece un pod plutitor. Trecînd rîul, la țărmul drept, printre flori de lotus, văd un şarpe mare, încolăcit, pîrlindu-se la soare, trei paşi departe de brațul podului. Cu un glonte de revolver—Browning—îl nimeresc. Şarpele sare în aer, se cufundă în apă, apoi peste cîteva minunte îl tragem cu cîrlige, la mal, dintre rădăcinile florilor de lotus. Avea 3 metri lungime şi 10 c.m. grosime. Peste zece minute, intrăm cu automobilul în pădure. Pe lîngă drum sînt brazi mari, care au multă răşină. Cei de pe aici zgîrie scoarța bradului cu securea, până la 2 metri dela pămînt, şi în ulcele de lut prind răşina, din care se face terpentină. Un brad aduce astfel chiar şi un dolar, pe an, venit.

Un „Colorat" se îndeletnicea cu adunatul răşinii. Cînd ne vede, îşi ridică pălăria. Mă duc la el şi cînd îi grăiesc, îşi ridică pălăria. Ii spun să şi-o pună pe cap şi îi întind mîna. Bietul, începe să rîdă cu frică, crezînd că glumesc, şi-mi întinde mîna numai ca să nu mă supere.

Mr. Packard mă chiamă să plecăm şi nu aprobă o astfel de încurajare a Negrului. Imi spune de interesele rasei albe şi de răutatea Negrilor.

Mă gîndeam la subprefecții dela noi, care aveau aceiaşi atitudine cînd dădeam mîna cu țăranii.

După cale de patru mile, lăsînd pe lîngă drum mult loc nelucrat şi cîteva ferme frumoase, trecem linia de fier, pe lîngă gara noului sătuleț Ostecu, şi intrăm cu automobilul, pe nimerite, în pădure, fără să aflăm o cale cît de cît. Mr. Packard mînă însă repede, ocolind lemnele răsturnate şi arborii, care sînt abia atît de rari, încît să treacă automobilul. Vaci, porci, cai, fug cînd ne văd. Vedem o căprioară, o vulpe şi o mulțime de prepelițe şi potîrnichi.

După un drum de opt mile ajungem la lacul Ashby. Aceiaşi brazi cu crengi puține la vîrf şi pe aici, apoi cîțiva palmieri şi cipri. Pămîntul e bun. Cîteva ferme, la țărmul lacului, se țin de noua colonie engleză „New-Volusia", care are plan de oraş maestos, dar va fi probabil abia un suburbiu al viitorului oraş romînesc „Gloria", pe care l-am întemeiat la două mile spre miază-noapte, tot lîngă lacul Ashby. Pămîntul este negru, nisipos; de apă dai la adîncime de patru urme. La încercările cu fîntîni arteziane, au dat de apă pucioasă, foarte bună, dar mirosul de sulfur e atît de tare, încît nu ne-am putut mira în destul de cei din Sanford, care o beau cu plăcere.

Pe locul ce l-am ales, se aşezase, prin 1908, un singur fermier englez. El are fermă frumoasă şi vre-o trei mii de oi. Semănase ovăs prin 12 Ianuarie. Acum, prin 25 Aprilie, era de secerat. Intrînd în holdă, ne-am perdut în ea. Spicele pline întreceau vîrful brațelor noastre ridicate, încît le-am împletit deasupra capului. Lacul Ashby va fi avînd lungime de cinci kilometri şi lățime de patru. Pe malurile nisipoase are păduri, în sînul lui are belşug de peşti şi broaşte țestoase foarte mari. Apa e curată ca lacrima. Timp de două ceasuri am cutrierat locul şi am oprit trei mii de acre pentru colonia noastră. Pe urmă, pe acelaşi drum ne-am întors la Sanford. Am luat masa la hotel Pico, apoi am cercetat pe „mayorul" (primarul) oraşului şi redacțiile celor două ziare, care apar zilnic în Sanford, în cîte 15 mii exemplare. A fost destul ca Mr. Packard să spună că sînt ziarist şi proprietar de ziar mai cu samă, ca mayorul să nu mă mai lase, iar redactorii să plănuiască un banchet, cum am pățit-o aproape în toate oraşele de nord, pe unde am umblat. Te uimeşte simțul de colegialitate al gazetarilor americani. Te poartă cu automobile, te duc în loje la teatru, te ospătează, în altă zi îți apare mutra în ziar cu epitete ornante, înaintînd într-o zi la rangul de cel dintâiu ziarist romîn.

Body le-a spus că am scris trei volume, ceia ce le-a fost destul ca în altă zi să scrie în ziarele lor că sînt un „Tolstoi al Rominilor". Bietul de mine, m'au făcut să fiu cît se poate de modest, ca să nu apară că sînt „fudul" pe acel pedestal înnalt.

Cînd am protestat împotriva „banchetului",—ca fiind ostenit de drum,—au pus la cale o excursie pe „Stone Island" (Insula de Piatră), care împodobeşte lacul Monroe.

Ne-am îmbărcat pe o barcă mărişoară, cu motor de benzină, vre-o 24 de persoane. Lacul era bătut de vînt şi sălta, dînd valuri destul de mari.

Ne-am luptat trei sferturi de ceas cu valurile, până ce, udaţi de apa care adese ne stropea binişor, ne-am apropiat de coastele insulei. Aici însă, apa era scundă, încît nu ne puteam apropia cu luntrea noastră mare, de ţărmul nisipos, cu scădere mică. Cu luntriţele aduse cu noi, trebuia să vîslim doi cîte doi, până la mal.

Dar luntriţele săltau vrăjmaş în bătaia valurilor. Abia cu greu ne-am îndemnat să intrăm în luntriţe, cu toate că mecanicul ne spunea că apa nu poate să fie mai adîncă decît până la subsuori.

Stropiţi de valuri, ne-am apropiat de ţărm, deodată însă luntrea s'a oprit pe nisip. Atunci ne-am desculţat şi am eşit la mal, pecînd unul din cei de casă, dezbrăcîndu-se, a tras luntrea prin apă pînă la gît, debarcînd pe ceilalţi.

Nu ştiam până atunci că valurile au putere chiar dacă nu-i apa adîncă.

Pe insula de 600 de acre, am dat de un singur fermier, proprietar al întregei insule, un Francez. Are gospodăria în rînduială, lucrează însă abia pe 10 acre legumării, din care cîştigă aproape 200 dolari la lună.

A cumpărat insula cu 8.000 dolari, acum trei ani. Astăzi ar vrea mulţi să o cumpere cu 40 de mii.

Ne-a arătat insula, şerpii ucişi, broaşte ţestoase, catîrii lui dresaţi ca la circ, pe urmă, doi flamingi în sclăvie, prinşi cu lanţul. Am cetit în privirea lor reproşul dureros, încît eu, fiul Ardealului de sub domnia străină, mă simţeam ispitit să le răscumpăr robia, din toată sărăcia mea. A fost destul să 'mi spun însă gîndul, ca să fiu puţin ridicol în clipa următoare.

Aşa's eu de „prost" cîte-odată...

Spre seară ne-am întors la mal, unde ne aştepta apa cu mult mai neastîmpărată şi barca cu motor lupta cu greu împotriva valurilor.

Practica Americanilor ne-a uşurat. Au prins doi catîri la carul cu roate înnalte şi ne-au dus prin apă până la barcă. Bieţii catîri dresaţi îşi scuturau urechile şi răzbeau revoltaţi prin apă.

Am plecat apoi spre Sanford, în amurg. O teamă de valuri ne stăpînea, cînd Body, prietenul, nu avea destule vorbe să ne spună că apa e un element stupid, şi că apa, nici cînd îţi intră în ghete, nu e bună.—Am sosit pe întuneric.

*

Mr. Packard ne-a luat cu automobilul, să ne arăte oraşul Orlando, capitala judeţului Orange. Am plecat pe la 10 ziua, pe un drum de toată frumuseţea. Din Sanford la Orlando, drumul e de 23 mile, adică de vre-o 40 de kilometri. Am mers pe umbră, de oarece întreg drumul e acoperit cu frunzele arborilor bătrîni, care se îmbrăţişează pe deasupra drumului bătut ca asfaltul.—Am trecut pe lîngă ferme, vile frumoase, prin grădini cu portocali, pe lîngă lacuri de toată frumuseţea. Dar n'am văzut toate cu de-amănuntul, căci automobilul zbura. În trei sferturi de ceas eram în Orlando, oraş nou, abia de 15 ani, cu 18 mii locuitori, cu palate şi vile de ornat, pe ţărmul lacului Luzerno.

Lacul, ţărmul, palmierii care se oglindesc în valuri, stradele umbrite de arbori bătrîni, casele, grădinile,—toate împreună îţi dau icoana unor frumuseţi pe care cu greu le uiţi.

Am intrat într'o prăvălie să luăm ilustrate.

Ne serveşte „şeful", un Evreu cu nasul—lui.

Dînsul ştie că venim dela nord,—fiindcă sîntem graşi.

— De unde eşti d-ta?—îl întreb—de oarece se vede că nu eşti „Janke"

— Din Germania!—răspunde.

— Şi de unde anume?

— Adică nu chiar din Germania, ci din Austria!—spune dînsul, încurcat.

— Aha! Din Austria! Cunosc Austria! Din ce parte eşti?

— Din Bucovina!—zise Evreul, apropiindu-se astfel cu paşi zdraveni de orient.

— Atunci ştii romîneşte?—îl întreb eu pe limba noastră.

Evreul cască ochii mirat, răspunde în graiul nostru şi din clipa asta vorbim romîneşte—în Orlando, Florida.

Îşi aduce nevasta, „Romîncă" „di la Butuşani" şi ne spun împreună că de 18 ani au părăsit „patria", de care nimic nu-i mai leagă. N'au mai auzit grai romînesc, de cînd sînt pe aici,—apoi că: „Nu face nimic că nu sînteţi şi d-voastră Evrei, că sînt doar şi Romîni de omenie!"—spune ea.

Pe urmă cere să-i trimit ziarul, că ei simt un dor nelămurit de slova romînească. Evreul ne călăuzeşte pe urmă prin oraş şi ne spune că acum 15 ani, cînd a sosit dînsul, nici nu ştie cum şi de ce, erau abia 80 de case, iar în prăvălia lui pe atunci abia luase marfă de 500 dolari.

Astăzi are avere de 40.000 dolari.

Ne spune că ceteşte o revistă din Paris, în ovreeşte şi că acolo a cetit că în Romînia este un „tulburător", cu numele „Jarge", însă acela e „notgood Man".

Şi o dă de acum pe englezeşte Evreul,—ca să înţeleagă şi ceialalţi că „în Romînia se face antisemitism".

Strîmtorat niţel, le spun, că nici vorbă n'ar fi în Romînia de o astfel de mişcare, dacă ceilalţi Evrei ar binevoi să urmeze pilda d-lui Brown (Braun), care, iată, a venit la Orlando şi a făcut avere, fără ca să despoae un popor ruinat ca al nostru.

Nu. Brown riposteează însă că ei, Evreii, n'ar despoia po-

porul, dacă pe ei, ca arendaşi, nu iar despoia boerii şi „avocaţii"....

Dar, ca să nu se încingă o discuţie ca asta chiar în Orlando, Florida, Mr. Packard crede a o isprăvi aşa:

— Nu-i de vină Evreul nu-i de vină boerul, ci numai „poporul" care-i sufere; că dacă n'ar fi poporul „prost", etc...

Un recept foarte bun — în America.

Trebuia să isprăvim: se făcuse seară şi automobilul ne aştepta.

Şoferul d-lui Packard suna mereu signalul. Mr. Packard a rămas în Orlando, iar noi am plecat spre Sanford, în cea mai nebună cursă de automobil. Veneau automobile, trăsuri, pedeştri pe drum, dar Jack, şoferul, un băiat mărunt şi nervos, mîna ca viforul. Băuse băiatul, împotriva tuturor legilor.

Automobilul zbura pe drum, încît ne lua privirile. La cotituri, la lumină, la întuneric, — la fel.

Ne luase o groază.

Un Negru ce venea pe drum, aproape să-l strivim.

— Vezi, era să-l omori!

— Ei? Ş'apoi? — răspunde Jack.

— Te închide!

— Pentru un Negru? — întreabă el. — Am mai strivit eu de „ăştia".

— Şi nu te-au pedepsit?

— Nu! — A fost seară şi eu am spus că „Negrul" nu se vede noaptea...

Am sosit ca vai de noi la Sanford, în 45 minute, după ce lingă o groapă, îmi luasem adio dela viaţă, şi lingă un pod strîmt, dela creditori, după cum credeam că e de cuviinţă.

*

După cîteva excursiuni pe rîul St. John şi la „Roumania-Colony" de lîngă lacul Ashby, însoţiţi mereu de medicul Homerickhouse, care şi-a lăsat meseria, ca să cultiveze în tihnă cele 15 acre, care îi aduc trei-patru mii dolari pe an, — am luat trenul spre coasta de răsărit, spre oraşul New-Smyrna, 25 mile dela Sanford şi 16 dela „Gloria", satul romînesc.

Un tren năcăjit, oprindu-se tot la două mile pe la staţiuni mărunte, cu forme resfirate, — ne-a dus alene pînă la New-Smyrna. Sezonul trecuse. Cei ce rămaseră aici, prin vile strălucite ori hotele scumpe, plecaseră. In port zăboveau abia trei iahturi, a căror stăpîni nu se putuseră încă despărţi de vraja ţărmului minunat al Floridei. Am revăzut oceanul, prietenul vechiu, după trei ani de dor.

Aceleaşi valuri se loveau de ţărm, lăsînd scoici şi melci pe prundiş, aduse din bogatul adînc de ape, ca de pe altă lume, al tainelor.

De pe mal ne pierdem privirile în adîncul zărilor, spre răsărit de soare, unde altă lume priveşte cu alţi ochi aceleaşi valuri, unde patria noastră se cutremură poate de un fior, cînd ostaşul ei, Body, spune cu hotărîre, că, după 10 ani de despărţire, numai simte nici un dor de ea.

Nici un dor... nici unul, pecînd dorurile mele toate se răsvrătesc şi lacrimile îmi ascund privirea. Privind largul apelor, mă cuprinde un dor de patria vitregă, care-şi nedreptăţeşte odraslele dintăi, de dragul celor veniţi mai în urmă.

Răzimat cu spatele de trunchiul unui palmier, privesc în delungul apelor, care mă despart de anii copilăriei, de lumea unde am crescut şi de mormintele în care hodineşte trecutul meu. Ne aşezăm pe iarbă şi scriem ilustrate către cei de dincolo. De-oparte oceanul, de alta pădurile de palmier, iar în suflet o duioşie fără margini.

Şi mă trezesc că ritmul mă ademeneşte din nou, aici, în lumea prozei. De trei ani, întăia dată, simt că am să spun ceva, cuiva, şi că ceia ce vreau să spun nu se poate spune în proză, ci pretinde „ritmul sfînt al poeziei"... Dar vine Body. Desface o sticlă „neertată" şi închină: Trai bun cu nevasta! Asta-i vorba lui, cînd închină, că doar nici traiul bun în casă nu-i lucru de nimic.

Cînd vede că scriu „versuri", zîmbeşte, tace, scrie. In cîteva minute îmi dă să iscălesc o ilustrată. Scrisese în versuri:

Aici, lîngă mare,
Lîngă cea mai mare,
Imi stă în gînd tot asta:
Trai bun cu nevasta!
Şi... basta!

Adio, poezie! Te voi revedea poate atunci, cînd voi mai vedea plaiurile ce se acopăr acum cu zarea depărtată din răsărit de soare.

Pe un drum neted, făcut numai din scoici, trec în goană cîteva automobile. Acest drum „ideal" duce la Jacksonwille, pe o lungime de 120 mile. Aici se fac întrecerile, pe cel mai bun şi cel mai lung drum din lume, făcut în acest scop. De-oparte a drumului oceanul, de cealaltă parte, pe toată întinderea, sînt tot vile, în care ernează bogaţii, care sosesc toamna din ţările de miază-noapte.

New-Smyrna e numai o mărgea din salba lungă de oraşe, care împodobesc ţărmul oceanului aici în Florida. Oraş tinerel, curat, umbrit şi liniştit.

De aici, trecînd pe un pod lung de fier, peste un braţ de mare, numit „Moschita Lagunes", pe insula Coronado, afli sanatorii pentru tuberculoşi, veniţi să moară aici, din toate părţile Statelor-Unite. Astfel de sanatorii sînt foarte multe în Florida. Cele din Coronado sînt bîntuite de ţînţari, care te urmăresc şi

te supără, ca și de pildă cărțile editate în Romînia, care sosesc netăiate, încît îți trebue un sfert de ceas pînă să tai paginile, cu furia motivată, mai ales cînd, în tren, Americanii rîd cu hohot, văzînd acest supliciu la care te pun editorii, de dragul unor economii proaste.

Noi, Americanii, cetim mereu, cetim în fiecare sfert de ceas ce-l putem fura din timpul de afaceri. Cetim în tren și în tramvae;—dar iată că am făcut 10 mile de drum și n'am ajuns să isprăvim cu tăiatul paginilor unei cărți mici din „Biblioteca Minervei".

Odată, cum mă scutura trenul, m'am înțepat la mînă, tăind astfel paginile. Am aruncat cartea pe fereastră și mi-am cumpărat un „Sherlock Holmes", acolo în vagon.

Dar să uităm aceste maltratări și tusa seacă, ce o auzi mereu pe sub palmieri, în Coronado.

Răsare luna, aurind lagunele. Flamingul se perde în trestiș. O luntre mai străbate prin lucirea apelor, iar dinspre New-Smyrna ne vin acorduri de muzică și tremură în aer un cîntec nostalgic: „My old Kentucky Home"

Ne pare rău, dar mîne trebue să ne întoarcem spre Ohio, la nord, în țările neguroase, cu lume și proză multă.

Adio, Florida! Mai revedea-ne-vom, tu, țară frumoasă a poeziei? Mă prinde teama că în scurtă vreme își va împinge „nordul" neamurile încoace, cu lumea de afaceri, cu locomotive și fabrici, cu fumul și proza lui, gonind poezia din grădinile de portocali și din pădurile de palmieri.

Atunci vei fi și tu civilizată; voiu fi și eu cărunt...

Cleveland, Ohio, 1910 **V. E. Moldovan**

STROFE DIN AMURG

Tórturi de văpae
Soarele anină
Prin răchiți în sat,
O fată bălae
Cu cofița plină
Trece legănat.

În văi se strecoară
Liniștit amurgul
Din spre asfințit,
Cu piciorul 'n scară
Își struneşte Murgul
Dinu 'ndrăgostit.

La o cotitură
Un șoptit de gură:
„Mai pe înserat..."

Volbură Poiană

Forme de asociații la animale

Imprejurările sociale şi politice prin care trecem nu ni se mai par extraordinare, dacă, in aprecierea lor, găsim un razăm in evenimentele istorice, mai recente sau mai depărtate. Fenomenele sufleteşti complexe, pe care in... modestia noastră le socotim excluziv umane, rămin mai puţin misterioase, dacă analizăm cu scrupulozitate fenomenele nervoase la animale.

Socotim rezultatele acestei analize cu atit mai demne să ne ingăduiască o bună generalizare, cu cit cercetarea s'a făcut pe un material mai bogat şi mai variat. Stabilind apoi oarecare raporturi intre aceste fenomene la diferite animale, ne putem permite să inchegăm ipoteze, cu atit mai fericite, cu cit ne-am slujit mai mult de metoda evolutivă, cu cit am stabilit o serie de treceri nesimţite intre fenomenele cele mai simple şi cele mai complexe.

Intre problemele sufleteşti este şi chestiunea asociaţiunilor; ea nu va forma insă obiectul studiului de faţă. Căci in acest studiu, evitind ipotezele, vom prezenta un număr oarecare de fapte, vom stabili numai că există două serii evolutive diferite in asociaţii şi vom da o mai mare atenţiune vieţii sociale, avantajelor pe care le au animalele din asociaţiune, notind dacă viaţa socială a avut sau nu influenţă asupra vieţii individuale.

Mărginind studiul aici, rămine cetitorului sarcina să scoată concluziunile care i se vor părea logice.

*

Asociaţiunile intre animale au ca rezultat imediat ajutorul reciproc şi apărarea; ca rezultat mai depărtat perpetuarea speciilor, in cele mai bune condiţiuni de existenţă.

Cum se realizează aceste asociaţii?—Răspunsul are nevoe de mai multe lămuriri şi e necesar chiar să ne adresăm observaţiunilor culese din seria evolutivă a animalelor.

In genere, putem deosebi trei forme de asociaţii, fiecare cu mai multe trepte de perfecţionare: 1. asociaţia celulară; 2. asociaţia intre indivizi uniţi intre ei trupeşte; 3. asociaţii intre indivizi liberi, uniţi intre ei prin... fenomene nervoase.

Alegind exemple, pentru a arăta faze de asociaţiune pentru fiecare formă, nu vom avea in vedere filiaţia naturală, ci numai trepte de perfecţionare progresivă a aşa numitului „instinct de asociaţie".

I

Exemple de asociaţii foarte simple găsim la animalele cele mai inferioare, la acele al căror corp este format dintr'o singură celulă, la *Protozoare*. Fig. 1 reprezintă nişte Protozoare care-şi sprijină unul din capetele corpului pe o codiţă comună. Fiecare din cei patru indivizi, reprezentaţi in această figură, poate trăi şi independent; vieţuirea lor in comun are avantajul că, prin viguroasele mişcări ale biciului dela capătul liber, se produc curenţi in apă şi aceşti curenţi tîrăsc către asociaţie apă aerată şi particule alimentare ce sint in apă. Lesne de inţeles că, cu cit mai mulţi indivizi bat de odată din bice, cu atit se produc curenţi mai puternici, care aduc mai de departe apă proaspătă.

Fig. 1. O asociaţie de patru fiinţi monocelulare. Fiecare are un guleraş la o extremitate a corpului şi din mijlocul guleraşului ese un biciu sau flagel, care, mişcindu-se in apă, aduce curenţi şi hrană către indivizi.

O altă asociaţie o formează Protozoarele din neamul *Vorticelei*, reprezentat in fig. 2. Acest animal, foarte frecvent in toate apele de bălţi, poate fi observat lesne cu microscopul intr'o picătură din apa ce ţinem intr'un borcan cu vegetale acvatice. Animalul are un picioruş lung, prin mijlocul căruia protoplasma formează un fel de muşchiu. Unul din capetele picioruşului e fixat pe un corp subacvatic, iar cellalt poartă corpul animalului, ce are aspectul unei ceşcuţe. Pe partea opusă piciorului corpul are

foarte numeroşi cili vibratili, prelungiri protoplasmice care vibrează fără întrerupere şi provoacă curenți în apă. Acești curenți sint îndreptați spre un punct al corpului unde protoplasma poate apuca firicelele ce sint în apă.

Vorticela e foarte senzibilă: la cea mai slabă iritare piciorul se strînge în forma unei spirale şi animalul se ghemueşte lingă corpuşorul pe care e prins.

Sint neamuri de ale Vorticelei care au codița ramificată şi în virful fiecărei codițe e corpul unei ființi, care mişcă cu mare iuțeală cilii de pe fața superioară a corpului. Mişcările energice ale cililor sint desigur în folosul asociației; aceste mişcări par comandate, căci uneori încetează la toți indivizii pentru o clipă. De asemeni, dacă un individ primeşte o iritare şi se ghemueşte, toți îl imită în cel mai scurt timp şi colonia se reduce toată la o grămăgioară de indivizi ghemuiți unul în altul.

O asociație de o formă ceva mai complicată găsim la *Volvox* (fig. 3). Aici avem o colonie de mai mulți indivizi monocelulari (pînă la 22.000), care formează un gogoloş, o sferă destul de mare, încît să poată fi zărită chiar cu ochiul liber. Gogoloşul e format din o materie gelatinoasă, pe suprafața căreia sint implintați indivizii cu forma ovală, mai ascuțită spre capătul liber, care are 2 cili lungi, două bice. Fiecare individ al coloniei are cîte 6 prelungiri protoplasmice, prin care se pune în legătură cu indivizi vecini.

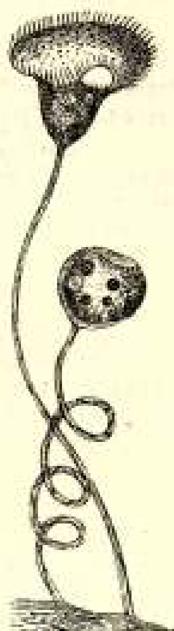

Fig. 2. Vorticela. Corpul monocelular are o prelungire sau piciorus, în mijlocul căruia e substanță musculară. Cu aceasta piciorul se strînge ca un tel de sîrmă în formă de spirală. Corpul are pe o parte numeroşi cili vibratili.

Colonia se mişcă, înnoată în apă, prin ajutorul bicelor. Aceste au mişcări ordonate, aşa că asociația se mişcă în anumite direcțiuni, determinate, desigur, de agenți din mediul extern. În aparență, fiecare individ al coloniei e identic cu ceilalți; în realitate, există o diferență fiziologică: unii pot duce

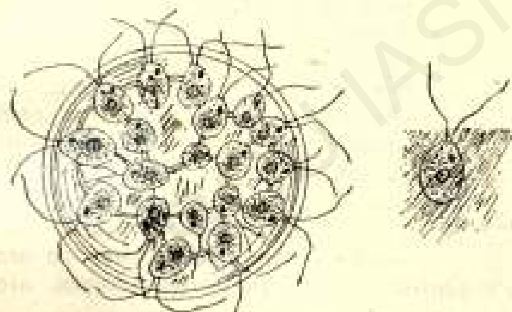

Fig. 3. O colonie de Volvox. Pe o masă gelatinoasă sint prinşi mii de indivizi, uniți între ei prin prelungiri de protoplasmă. La dreapta, un individ izolat, format din protoplasmă, nucleu şi două bice.

cîtva timp traiul liber, se înmulțesc şi formează cîte o nouă co-

lonie, pecînd alții au pierdut această facultate şi odată desfăcuți de colonie pier, se distrug.

Acest din urmă exemplu ne conduce către animalele pluricelulare, către Metazoare, unde se poate urmări cum asociațiile celulare devin permanente şi cum individul, celula, îşi pierde cu totul independența.

La cele mai simple Metazoare corpul reprezintă o asociațiune celulară, în care elementele nu diferă prea mult unul de altul, dar ele nu mai pot trăi independent. Mai mult încă: diferitele lucrări ale corpului sint îndeplinite de anumite celule, care, funcționînd numai într'un anumit chip, au dobîndit „deformări profesionale" particulare, după care le recunoaştem rolul lor în organism.

Astfel, la Metazoare inferioare, cum e Hidra de exemplu (fig. 4), găsim mai multe tipuri de celule: musculare, nervoase, epiteliale... celule care execută cu mai multă preciziune funcțiunile particulare ce au de îndeplinit, dar care sint cu totul incapabile să trăiască liber. Avem, prin urmare, o diviziune a muncii fiziologice, însoțită de modificări în forma şi structura individului celular (fig. 5).

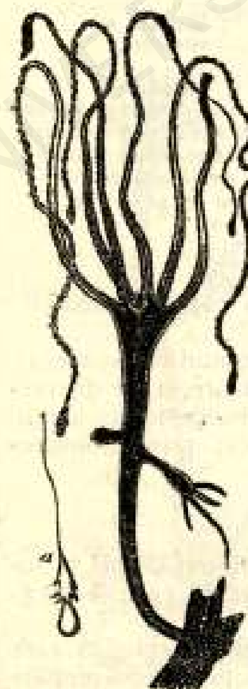

Fig. 4. Pe o bucățică de plantă subaevatică este figurată o Hidră cu forma sa de deget de mănuşă. La partea mai largă e gura încunjurată de brațe lungi, care se mişcă neîncetat în apă. Pe aceste brațe sint beşicuțe din care se desvîrteşte, la nevoe, un fir lung, prin care se scurge venin. Firul înțapă şi otrăveşte ori amorțeşte ființile mici pe care le atinge. (În *a* e figurată o beşicuță mărită mult de tot şi avînd firul desvîrtit şi întins în afară). Pe mijlocul Hidrei se văd 2 muguri. Unul e mai în vrîstă şi are şi tentacule; altul e mai tînăr şi n'are încă gură, nici tentacule.

Pecînd la Metazoarele inferioare celulele cu funcții speciale sint amestecate între ele, fără ordine aparentă, la animalele superioare (Viermi, Moluşte, Artropode, Vertebrate) celulele de acelaşi fel se grupează între ele, formînd țesături. Aceste devin adevărate individualități, şi se pot recunoaşte cu mare uşurință. În ele elementul celular a pierdut orice independență, dar şi țesutul întreg a devenit incapabil să vețuiască izolat. Mai mult încă, țesuturile au devenit subordonate unuia dintre ele—țesutului nervos—care regulează toate fenomenele organice.

Pe această cale asociația devine cu atît mai perfectă, cu cît diferențiarea e mai mare, cu cît independența celulară e mai mică, cu cît stăpîneşte mai autocratic sistemul nervos.

Din această formă de asociație rezultă consecinți importante, dintre care una este pierderea putinții de regenerare a u-

nor părți mai însemnate din corp. Există însă, evident, și în această privință, trepte de diferențiare. Astfel, tăind o hidră în bucățele, fiecare regenerează un animal întreg; tăind unii viermi în 2 bucăți, fiecare parte reface ceia ce lipsește, spre a fi un animal complect.

Regenerările sint foarte anevoiase, și în cele mai multe cazuri imposibile, pentru părți însemnate din capul animalelor superioare.

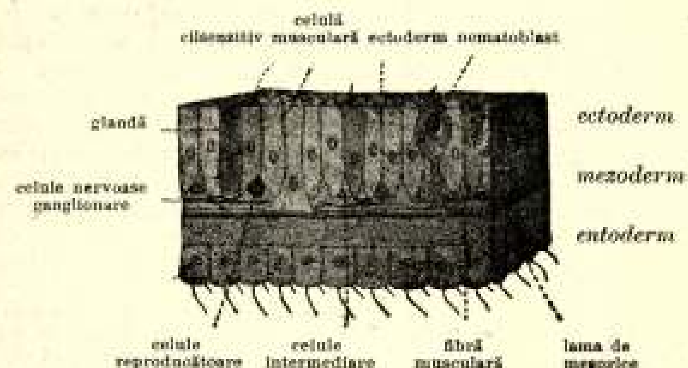

Fig. 5. Secțiune prin peretele corpului la Hidră.
Acest perete cuprinde o foae externă *(ectodermul)*, o foae internă—ce căptușește golul corpului—*(entodermul)* și o lamă de susținere cam gelatinoasă, numită *mesoglea*. Intre celulele ectodermului se văd: celule glandulare, ce fabrică un fel de materie mucoasă; celule musculare, ce formează fibre contractile; nematoblaste sau bășicuțe ce au în ele firul urzicător; apoi celule nervoase cu prelungiri spre alte celule.

Paralel cu diferențiarea morfologică a țesuturilor se rărește putința înmulțirii prin muguri, ori prin segmentare, și se diferențiază organele ce vor produce elementele reproducătoare, singurele care mai posedă însușirea de a reproduce, prin înmulțirea și diferențiarea lor, organismul întreg.

II

Asociații prin legături materiale între indivizi găsim în diferite grupuri de animale. Interesante sint acele pe care le au animalele de neamul Hidrei.

Și în aceste asociații putem găsi mai multe trepte, în care termenul cel mai inferior îl formează tot asociațiile nediferențiate și vremelnice, iar termenul cel mai superior îl formează coloniile la care indivizii își pierd independența și se modifică întru atît, că sint inapți pentru o viață liberă.

Hidra nu formează de ordinar colonii. Cind însă condițiunile de hrană sint bune, hidrele fac muguri. Acești muguri, la început sub forma unor bășicuțe, iau forma hidrei, avind tentacule la capătul liber și fiind prinse cu cellalt capăt de corpul mamei lor. Golul corpului mamei comunică cu golul mugurelui. Se pot forma, astfel, doi, trei sau mai mulți muguri, fie direct

pe hidra mamă, fie pe hidrele tinere. Grupul de indivizi apare atunci ca un arboraș, ca o tufă. Și vai de străinul imprudent care, umblind prin apă, ar căuta adăpost între ramurile acestei tufe! Mii de săgeți otrăvite sint aruncate din peretele corpului hidrelor și, dela cele dintăi împunsături, nenorocitul animalcul înotător rămîne țapăn și poate fi apucat de brațele lungi ale celei dintăi hidre care-l ajunge și se pregătește să-l mistue, spre sațul ei și al asociaților săi.

Asociația hidrelor este însă, cum am spus, vremelnică. Îndată ce condițiunile de traiu devin rele, indivizii se despart unul de altul și, ca flăcăii din poveste, apucă, fiecare, spre unul din cele patru—ori, poate, pentru feciorii de hidră, mai multe—puncte cardinale, spre a-și cîștiga viața, cum l-or ajuta împrejurările, și a-și spori neamul, cînd va sosi momentul...

Sint, însă, alte neamuri ale hidrei, care, fixîndu-se pe un corp subacvatic, trimet din corpul lor niște prelungiri, ca niște tuburi. Aceste se întind pe locul lor de ședere, ca tulpina fragului pe pămînt, și dau naștere la o mulțime de indivizi ce stau unul lîngă altul, uniți fiind prin tuburile de legătură.

Aici asociația e mai statornică și se poate întinde foarte mult. Indivizii sint mai dependenți unul de altul, căci nu toți pot avea norocul să întîlnească, să prindă și să mistue vreo pradă, și deaceia, pînă la vremuri mai fericite, împrumută cei flămînzi de la cei sătui.

La aceste asociații statornice se observă chiar o diviziune a muncii între indivizi, și, consecvent acestei diviziuni, apar și „deformările profesionale". Unii indivizi însărcinați să apere colonia au forma de bice, pe care stau în grămezi celulele cu suliți otrăvitoare; alții sint tari ca niște spini și între ei se pitesc indivizii mai delicați, ori de cîteori sint amenințați de vreun pericol; alții au forma hidrei: ei apucă și mistue hrana din care se împărtășesc și tovarășii ce au alte servicii sociale de îndeplinit; sint apoi indivizi ce produc și împrăștie ouăle; uneori acești indivizi iau forma de clopote, se deslipesc de colonie și se lasă purtați de valuri, ori se mișcă prin contracțiunile clopotului spre a împrăș-

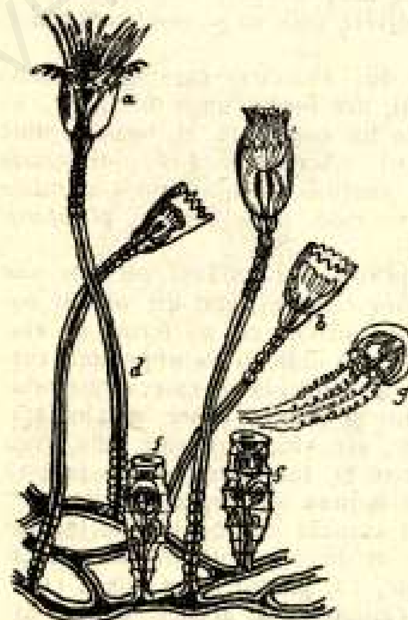

Fig. 6. O colonie de animale din neamul Hidrei. Pe ramuri întinse pe un corp din apă se ridică mai mulți indivizi, din care unii au tentaculele întinse, alții strînse. Indivizii însemnați cu litera *f* sint ghemuiți cu totul, în ei se fabrică ouă. În *g* este un individ modificat cu totul, avînd forma de clopot. El poate înota liber în apă: e o *Meduză*.

tia cît mai departe ouăle, spre a asigura speciei o răspîndire cît mai neţărmurită.

Aici avem o colonie stabilă, fixă, cu indivizi modificaţi. Tot în grupul Celenteratelor, adică tot între neamurile Hidrei găsim şi asociaţii mobile; aşa e la Sifonofore.

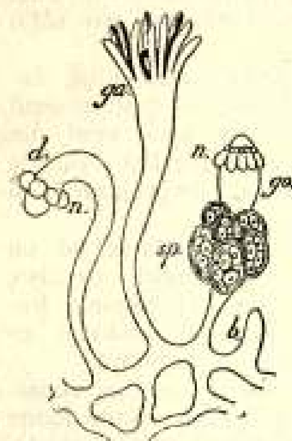

Fig. 7. O colonie de *Hidractinia echinata.* Pe un sistem de tuburi ce leagă indivizii între ei şi se lipeşte de locul de şedere, se ridică mîncători *(ga)*, care apucă şi mistue hrana pentru toată colonia; apoi indivizi în forma de fire terminate cu o măciucă *(n. d)*, pe care sînt grămezi de beşici urzicătoare (cu fir inveninat). Sînt indivizi ce fabrică ouă *(sp)*; apoi alţii cu forma de de spini *(b)*.

Sifonoforele sînt colonii de fiinţi delicate, de conzistenţă cam gelatinoasă, mai totdeauna aproape transparente şi împodobite uneori cu culori scînteetoare sau cu jocuri de lumină ca în beşicile de săpun.

In aceste colonii libere, nefixate, în aceste colonii care schimbă mediul fie prin mişcări proprii, fie lăsîndu-se în voia valurilor, nevoile sociale sînt multiple, dar individul e rău organizat, fiind din neamul inferior al Hidrei. Ceia ce lipseşte în complicaţie individului izolat, se poate însă dobîndi prin specializări între indivizi, ceia ce se şi observă în adevăr.

Unul din indivizi, care este mama celorlalţi, are forma unui tub lung, isprăvit la un capăt cu o beşică plină cu gazuri. Această beşică, mai uşoară ca apa, susţine colonia spre suprafaţa mării; ea este, prin urmare, *plutitorul* coloniei.

Sub plutitor, şi produşi pe tub sau pe *tulpina* coloniei, sînt un număr oarecare de indivizi ce au forma de clopote. Aceşti indivizi au în peretele corpului mulţi muşchişori, care, strîngîndu-se, micşorează încăperea clopotului şi aruncă brusc apa înafară. Şuvoiul de apă, aruncat cu putere, are efectul pe care l-am avea noi stînd pe o plută ori pe o luntre şi împingînd cu o prăjină pe mal: noi împingem în mal şi luntrea se depărtează de mal, îndărătul nostru. Şuvoiul de apă aruncat de clopotele de înotare are ca rezultat să împingă colonia în direcţie contrară direcţiei în care esă apa. Este necesar, fireşte, ca, pentru a se mişca colonia într'o anumită direcţie, toate clopotele să arunce apa în direcţia opusă mersului.

Tot pe tulpină sînt apoi indivizi cu forma de tuburi, cu gura largă. Aceştia sînt indivizii sau polipii mîncători. Ei apucă, înghit şi mistue hrana, pe care o împrăştie şi altor indivizi care n'au gură, nu pot deci apuca hrana.

Mai sînt apoi indivizi care au în ei sute de ouă, ei au aspectul unor *saci* şi se rup, se sparg, spre a lăsa ouăle libere, cînd aceste sînt în stare să reproducă individul mamă al coloniei.

Dar colonia trebue să-şi dea seama cînd atinge un corp oarecare. Pentru aceasta servesc nişte indivizi tubuloşi, în forma unor lungi, foarte lungi, degete de mănuşă; ea trebue să alunge duşmanii sau să amorţească prada: pentru aceasta servesc *tentaculele*, indivizi lungi ca nişte bice şi ramificaţi, avînd din loc în loc, grămezi de celule cu suliţi otrăvitoare.

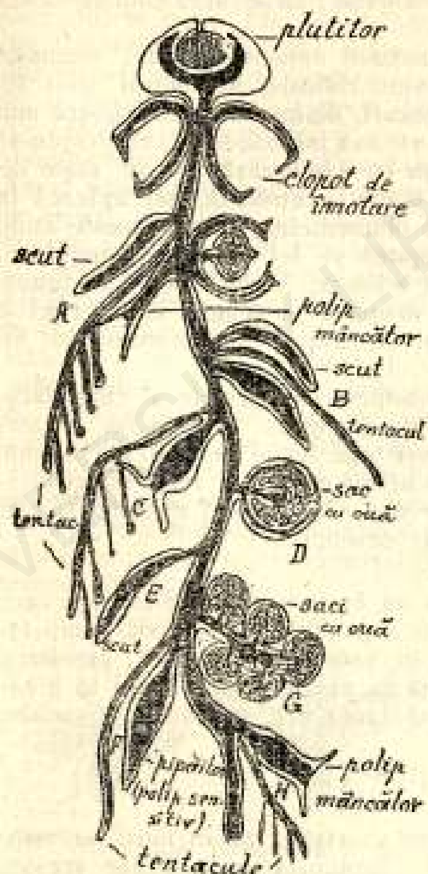

Fig.8. Forma simplificată a unui Sifonofor. De pe un individ modificat în forma unui sac cu aer (plutitor) atîrnă o tulpină, pe care sînt multe feluri de indivizi modificaţi, şi însemnaţi pe figură.

In sfîrşit, indivizii delicaţi, cum sînt mîncătorii, pipăitorii, sacii cu ouă, au nevoe de o protecţie, de nişte *scuturi*. Pentru aceasta, unii indivizi s'au schimbat în forma unor coji, unor plăci late, căror li s'a dat potrivitul nume de scuturi.

Iată formele obişnuite de indivizi ai coloniei. După chipuri şi apucături, ni s'ar părea că avem a face cu un turnul lui Babel; în realitate, e o remarcabilă armonie în toată colonia, care s'ar putea compara cu un individ unic. Iată, pentru convinvingere, ceva din viaţa unui Sifonofor.

Colonia stă în apă, aproape de suprafaţă şi valurile o poartă încolo şi încoace, iar transparenţa aproape complectă a corpului face ca numai observatorul atent s'o poată descoperi. In partea superioară e plutitorul, pecînd tubul (tulpina) pe care stau indivizii, e aşezată orizontal şi sub ea stau diferiţii indivizi.

Această colonie, formată din aşa de mulţi indivizi, are mişcările minunat coordonate. Ea are două feluri de mişcări: unele de scoborîre sau de ridicare, datorite plutitorului; altele de înotare, avînd ca agenţi, ca instrumente, clopotele de înotare.

Plutitorul este, normal, plin cu un gaz fabricat de celulele corpului său, gaz care nu e tocmai aer, de oarece cuprinde 85—91% azot şi 1.8% argon, restul oxigen. Acest gaz e mai uşor decît aerul. Contractîndu-şi musculatura, plutitorul comprimă gazul, deci îşi micşorează volumul şi măreşte greutatea spe-

cifică (densitatea) și colonia se afundă; ea se urcă cind încetează contracțiunile musculare.

Clopotele de înotare nu lucrează neîncetat. Cind animalul —colonia—e liniștit, scuturile sînt ridicate, mîncătorii stau întinși și se înclină în diferite senzuri, filamentele pescuitoare sînt în continuă mișcare, strîngîndu-se sau întinzîndu-se, răsucindu-se în spirală sau desucindu-se, așa că explorează apa în toate direcțiunile. Tulpina, ea însăși foarte contractilă, se apleacă în toate părțile, ușurînd cercetările filamentelor. Dacă aceste ating vietăți, le amorțesc și apoi le apucă și le aduc în contact cu mîncătorii, care n'așteaptă decît aceasta. Indată ce simt prada, se îndreaptă cu gura spre ea, o apucă întreagă, chiar cînd e mai mare decît ei, căci gura și tot trupul mîncătorului se întinde ca guma elastică.

Cînd colonia e neliniștită, tulpina, tentaculele și chiar lacomii mîncători se strîng, scuturile se alipesc de tulpină și animalul, avînd un volum mic, trece mai lesne nebăgat în seamă. Multe Sifonofore mai varsă, în aceste cazuri, și niște materii colorante care, împrăștiindu-se în apă, le ascund minunat și nici ochiul cel mai ager nu le poate descoperi.

Coloniile de Sifonofore sînt un bun exemplu de calea pe care se îndeplinește perfecționarea în asociațiile de indivizi uniți între ei. Această cale este, cași în asociațiile celulare; pierderea independenții, specializarea pînă la exces a individului în o ramură de muncă socială, subordonarea lui necesităților sociale.

III

O formă mai superioară de asociație, găsim între animale libere, independente ca indivizi. Armonizarea lucrărilor acestor indivizi liberi se face prin fenomene particulare, pe care psihologii le pot numi într'un fel sau altul, puțin importă însă numele acestor fenomene pentru punctul nostru de vedere. Ceia ce este sigur, e că în aceste fenomene rolul principal îl are sistemul nervos și organele de simțire, și aceasta ne ajunge.

Asemeni asociații, între indivizi liberi, se întîlnesc și la animale vertebrate și la cele nevertebrate, și în descrierea lor putem desluși mai multe trepte. De pe acum e bine să constatăm că în aceste asociații perfecționarea merge invers decît în primele două forme citate. Pecînd în exemplele de mai sus formele cele mai diferențiate se remarcau prin o anulare a independenții individuale, în cazurile de care ne vom ocupa de aici înainte, din contra, perfecționare înseamnă independența, libertatea individului în asociație.

Seria care ne poate sluji în dovedirea acestii afirmațiuni este: 1) Insectele sociale; 2) Republicanii și Pinguinii; 3) Castorii.

La insectele ce trăesc în asociații, numărul indivizilor este, în genere, foarte mare. Fiecare individ are o independență relativă, dar sînt categorii sociale, caste, care îndeplinesc anumite funcțiuni și prin exercițiul continuu au dobîndit și deformări, adaptări la funcțiuni, luînd aspecte după care le putem lesne recunoaște. Avem, prin urmare, și aici, cași la Celenteratele coloniale, polimorfism colonial, polimorfism social.

Acest polimorfism nu se mărginește însă numai la schimbări de aspect, de forme, ci castele au pierdut din funcțiunile unor organe și nu mai pot trăi independent, nu mai pot perpetua specia. Astfel, într'o colonie de albine se deosebește o singură femelă: *matca* sau *regina*, multe mii de *lucrătoare* și cîteva sute de *bărbați* sau trîntori.

Matca e o adevărată fabrică de ouă. Ea nu e capabilă să-și caute singură hrana, ci e nutrită de alte albine; ea nu ese din locuinți, decît atunci cînd vrea să pună bazele unei noi asociații; ea nu are decît o funcție socială: să depună ouă. Această funcțiune s'a perfecționat în dauna altor funcțiuni organice și a avut răsunet asupra diverselor organe. Deaceia matca se recunoaște ușor: prin abdomenul său voluminos, prin gura sa puțin desvoltată și prin picioarele dindărăt subțiri, fără coșulețele în care lucrătoarele adună polenul.

Fig. 9. Albinele. A. Lucrătoare. B. Matcă sau Regină și C. Bărbat.

Albinele lucrătoare sînt mici, svelte, au gura bine dezvoltată, au pe picioare dindărăt coșulețe în care adună polen și periuți cu care scutură polenul de pe aripi și de pe trup. Ele sînt în continuă activitate, adunînd hrana dela cîmp, clădind fagurii de ceară, curățînd fagurii și locuința, clocind ouăle, ventilînd locuința, hrănind larvele, etc.

Bărbații, adevărați trîntori ai coloniei, n'au decît un rol social, pe acela de a fecunda regina tînără. Incolo toată ziua șed și se îndoapă cu miere; ori es cîteva ore la plimbare, cînd e timpul frumos, și se întorc grăbiți cînd soarele începe a arunca umbre mai lungi spre răsărit. Pentru serviciul ce fac pot fi greoi cum sînt, pot avea limba scurtă și picioarele fără coșulețe.

Avem, deci, la albine trei forme coloniale. La Termite sînt cel puțin patru forme, fiind, pe lîngă o femelă, cîțiva bărbați, multe mii de lucrătoare și mii de soldați (fig. 10). Aceștia nu es decît cînd e nevoe să apere colonia, mușcînd, cu fălcile lor

tari, tot ce le vine înnainte, fără putință de alegere, fiind orbi. Soldații se recunosc imediat prin capul lor voluminos și fălcile lor tari.

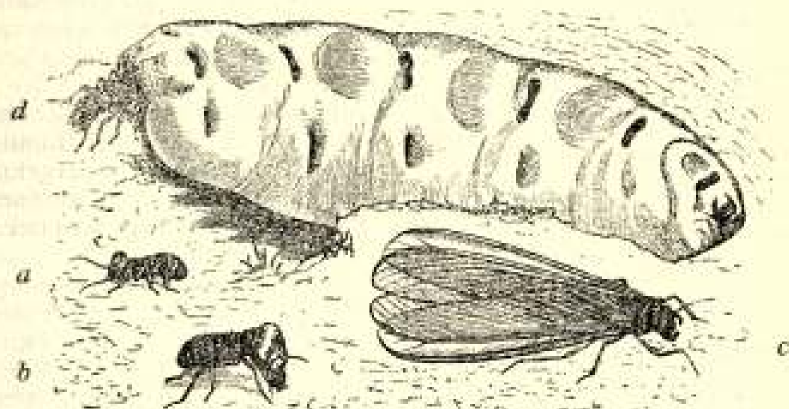

Fig. 10. Temite: a. lucrătoare; b. soldat; c. bărbat. Sus e regina plină cu ouă. (Toate figurile în mărime naturală).

La furnici un observator atent poate deosebi chiar și alte forme, dar aceste nu prezintă caractere deosebitoare prea isbitoare.

Nu e atît de greu să spunem care din aceste forme de asociație sînt mai superioare: cele unde polimorfismul e mai pronunțat sau cele unde diferențele individuale sînt mai șterse? Căci ținînd seama de inferioritatea lor de organizare, față de Vertebrate, trebue să considerăm aceste asociații polimorfe—oricît de mare ar fi admirația noastră pentru viața lor socială—ca o treaptă de asociație inferioară.

Vom vedea la Vertebrate forme de asociații care se apropie mai mult de cele umane și vom putea constata cît de liber este individul în asociație, chiar în societățile cele mai interesante, cum sînt cele de Castori.

Asociații la Vertebrate.—In toată organizarea Vertebratelor se poate observa o însemnată superioritate față de animalele nevertebrate. In particular însă sistemul nervos și organele de simțire, aparatul prin care se stabilesc raporturi între animalele din asociație, este complicat și manifestările activității sale sînt mult mai variate.

Grație, desigur, superiorității de organizare a sistemului nervos, individul social poate îndeplini una sau mai multe din funcțiunile sociale, fără să dobîndească deformări profesionale așa de importante și caracteristice unor anumite caste; adică individul, deși apt funcțiunii sale, nu prezintă adaptări morfologice prea evidente la funcțiunea ce îndeplinește.

Sînt și la Vertebrate mai multe forme de viață socială. Nu voi descrie însă deci din acele care se manifestă prin o operă comună vizibilă, prin o clădire de ex., sau prin o oganizare socială ce s-ar găsi realizată—cu însemnate diferenți, desigur—și la om. Voi limita descrierile numai la trei genuri de animale: Ciungii (un fel de Pinguini), Republicanii și Castorii.

*

Pinguinii sînt păseri foarte interesante, care trăesc în regiunile polare. Ei sînt de mai multe genuri și specii, din care unele, cunoscute sub numele de *Ciungi*, păseri ciungi, au găsit în compatriotul nostru Racoviță un observator scrupulos și un minunat descriitor.

Racoviță a delectat la Paris și la București un auditor ales cu admirabile descrieri din observațiunile pe care le-a făcut în calitate de zoolog, în expediția făcută spre polul sud cu vasul *Belgica*.

In povestirea moravurilor ciungilor voi urma conferința făcută de Racoviță la Paris și redată în interesanta lucrare a lui H. Coupin, *Les animaux excentriques*.

Nimic nu este mai surprinzător—spune Racoviță—ca întîlnirea cu această ființă bizară și comică ce se numește Ciung. (fig. 11). Inchipuiți-vă un omuleț pitic, stînd țapăn pe piciorușele sale, înzestrat cu două lopățele late în locul brațelor, cu un căpușor prea mic față de corpul bonduc și grăsuliu; imaginați-vă această ființă acoperită pe spate cu o haină de culoare închisă și cu pete albastre,—haină ce se tot îngustează în jos în forma unei cozi ascuțite și care se tîrăște pe pămînt,—și împodobit pe partea dinainte cu un plastron alb și lucios. Puneți ființa aceasta în mers pe cele două picioare ale ei și dați-i în acelaș timp o legănare caraghioasă și o necontenită mișcare din cap, și veți avea înaintea ochilor ceva nespus de atrăgător și comic.

Fig. 11. Pinguinul din Patagonia (Aptenódites patagonica), o rudă de Ciung.

Această pasere nu poate sbura, căci pe aripi n'are pene, ci un fel de solzi; însă, ce înotător neîntrecut! Cu lovituri mari de aripi tae valurile și sare pe dea-

supra apei in salturi succesive, ca delfinii. In schimb, pe pămînt este stingaci; cu toate acestea, ştie să se caţere pe coaste prăpăstioase, la înălţimi surprinzătoare. Ei sar din stîncă în stîncă ajutîndu-se de aripi, în vîrful căror se balanţează, şi prinzîndu-se cu labele şi cu ciocul de locul unde au ajuns.

Două specii de ciungi locuesc strîmtoarea lui Gerlache. Ele trăesc în asociaţii numeroase, unde există vioiciune, dar lipseşte orice noţiune de igienă socială şi din această pricină—cu tot frigul considerabil - efectele obiceiului de a arunca pe pămînt produsele bune pentru îngrăşămîntul ogoarelor se simţeau până departe, pe Belgica.

Tot de pe Belgica se auzea, din cetăţile ciungilor, o gălăgie infernală. Personalul expediţiei, spune Racoviţă, se întreba mirat, dacă nu căzuse în plină perioadă electorală!...

Racoviţă descrie cu multe amănunte viaţa socială la două specii.

La *Pygoscelis antarctica*, ce are înălţimea de 60 cm., terenul pe care e stabilită cetatea ciungilor e neregulat şi, în cazul observat, era cam înclinat şi presărat cu bolovani căzuţi din o coastă ce mărginea intr'o parte cetatea. Terenul era divizat în loturi; pe fiecare lot o familie, compusă din tată, mamă şi doi copii. Cuibul era rotund, fără nici un fel de pregătire specială, fără nici un fel de căptuşeală, totul reducîndu-se la un fel de zid încunjurător, inalt de vreun lat de palmă şi format din bolovani mici şi din oase de strămoşi-ciungi pe care spiritul, puţin respectuos, dar practic, al acestor păseri le-au putut utiliza în interesul familiar. Zidul, cum lesne se înţelege, n'are alt rol decît pe acel de a împiedica ouăle să se rostogolească pe sol.

Puii, graşi şi pufoşi, sămănau cu nişte gogoloşi de lînă şi păreau destul de neastîmpăraţi, încît să fie nevoe de privegherea continuă a părinţilor. Aceştia făceau strajă cu rîndul, cel liber avînd grijă să caute în apă şi să aducă în familie hrana de care era nevoe.

In jurul fiecărui cuib se afla o zonă ce cade în stăpînirea familiei din cuib. Această zonă nu era ţărmurită cu nimic vizibil de zonele cuiburilor vecine şi din această pricină se năşteau nesfîrşite procese între vecini. Indată ce un ciung punea laba pe proprietatea vecinului, proprietarul protesta cu violenţă şi disputa degenera în o ceartă îngrozitoare. Cei doi cetăţeni, în cearta căror se amestecau şi alţi doi-trei, se aşezau unul în faţa altuia, se priveau în albul ochilor şi aplecaţi cu trupul înainte, cu braţele date înapoi, cu ciocul larg deschis şi cu penele sburlite pe spate, îşi spuneau cele mai crude adevăruri.

Autorul descrierii nu ne spune dacă aceşti răzeşi antarctici, cu un petec de pămînt şi fără un sac de documente, nu isprăviau cearta cu o păruială,—pardon, cu o pufuială, căci de păr i-a păzit D-zeu. Ceia ce este însă sigur, ciungii au instinctul proprietăţii individuale cel puţin tot atît de dezvoltat ca pe acel al vieţii sociale.

Alte specii de ciungi au republici mai liniştite, o civilizaţie mai înaintată, aşa de înaintată că ar putea-o invidia visătorii după comunism. Astfel e specia *Pygoscelis papua*, cea mai mare şi cea mai frumos îmbrăcată.

Indivizii din această specie se adună în număr foarte mare —vreo 10.000—dar nu fac gălăgia asurzitoare a speciei antarctice, nici cînd se apropie un străin, nici pentru a-şi discuta între ei hotarele loturilor.

Cuiburile acestor ciungi sînt la fel cu ale ciungilor antarctici; dar, în momentul în care devenii cetăţean de onoare al cetăţii papua—spune Racoviţă—cuiburile nu mai erau ocupate. Toţi puii, de mărime însemnată, bine îmbrăcaţi în puf, erau adunaţi în mijlocul cetăţii, formînd grupuri pitoreşti şi amuzante. Observaţia a dovedit că această dispoziţie a puilor era voită şi că în cetate era o organizare particulară. Anume, în jurul cetăţii, în regiunile pe unde puii ar fi putut ajunge în locuri periculoase, erau înşiraţi paznici. Aceştia stăteau ţapeni pe labe, gravi şi imobili, pătrunşi de importanţa misiunii lor. Indată ce un tînăr se apropria de marginea platformei unde era cetatea, paznicul cel mai apropiat deschidea un cioc enorm şi-i administra cele mai severe observaţiuni. Dacă mustrarea n'avea efect, neînţelegătorul primea o zdravănă muşcătură de cioc, care-l hotăra să se ducă în grupul tineretului, ţipînd şi agitînd cioturile de braţe, în vreme ce pedagogul îşi relua poziţia, după ce a depus alăturea de câmpul atacului un smoc de pene ce-i rămăsese în cioc.

Adulţii însărcinaţi cu paza se schimbau din timp în timp. Una din sentinele, obosită, înălţa capul în sus, deschidea ciocul şi scotea un ţipăt ce amintea pe acel al măgarului. La acest ţipăt răspundea un altul, ce pleca dela marginea mării, unde erau adulţi ce-şi curăţeau penele ori stăteau alene pe nisip. Unul din indivizii odihniţi lua locul celui obosit, nu fără a dovedi, prin felul răspunsului, că e plictisit de această corvadă. Sentinela schimbată se lăsa spre grupul de adulţi cu o satisfacţie vizibilă şi se arunca voios în mare, făcînd să ţişnească apa în toate părţile.

Sentinelele nu se ocupau cu hrana tinerilor, rolul lor era numai educator şi moral. Ei învăţau, cu lovituri de cioc, tineretul neexperimentat, prudenţa şi experienţa vieţii; hrana era adusă copiilor fiecărei familii de tată şi de mamă. Rînd pe rînd veneau părinţii, cu guşa plină de răcuşorii ce plutesc pe faţa apei şi care constitue hrana ciungilor — iar copii, recunoscîndu-i de departe, le eşeau înainte. Puiul se cinchia la pămînt, deschidea ciocul cît putea de mare, pecînd părintele, încovăind gîtul şi încrucişînd ciocul cu al puiului, vărsa un fel de pastă ce era în guşa sa largă.

După observaţiunile lui Racoviţă, supravegherea era mai puţin strictă acolo unde lipseau în jurul cetăţii locuri prăpăstioase. Aceasta dovedeşte că inteligenţa acestor animale e destul

de mare pentru a şti să adapteze legile sociale circumstanţelor topografice, şi că ele nu sînt împinse numai de instinctul mecanic.

„Diferenţa de caracter a celor două specii de ciungi provine, prin urmare, din o organizare socială specială. Antarcticul, zgomotos şi nesuferit, este un individualist strict, veşnic în proces şi sfadă pentru a-şi apăra proprietatea; Papuul, de treabă şi liniştit, este un comunist chibzuit, ce n'are nimic contra concetăţeanului său, punînd solul în comun şi simplificînd greutăţile creşterii puilor prin instalarea unui pensionat comunal. Acesta i-a dat înţelepciunea filozofului şi calmul înţeleptului şi numeroase plăceri pe care le procură totdeauna o organizaţie socială bine înţeleasă".

*

Dacă la ciungi avantajele vieţii în comun se reduc la şederea la un loc în timpul clocitului şi creşterii puilor, cînd păserile au mai multă nevoe de a se păzi de duşmani, Republicanii formează asociaţii pentru a clădi împreună cuiburi.

Republicanii sînt nişte păsărele ce ajung 13 cm. lungime. Ei au aripele lungi şi puternice şi coada de vreo 6 cm. Partea superioară a capului şi pieptului e de un cenuşiu-pămîntos, ceafa şi spinarea cenuşii cu dungi negre undulate; iar aripele şi coada au penele cafenii cu cîte o dungă cenuşie deschisă pe margine.

Păsăruicele aceste, ce locuesc în sudul Africei, se unesc în tovărăşii de 300—1000 de indivizi, clădesc cuiburile împreună şi se ajută în caz de pericol.

Cuiburile sînt adevărate minuni, după declaraţiile tuturor observatorilor. Inchipuiţi-vă un arbore în care ar fi clădit cineva fîn şi l-ar fi aşezat astfel încît să formeze o căpiţă ca coperişul unei case de ţară, şi atunci vă veţi face o primă idee de importanta clădire a acestor păsărele. Ele aduc, de mai multe ori în fiecare zi, fără a se gîndi la odihnă, o iarbă specială a locului, iarba Boşimanilor, pe care o plivesc, cine ştie de unde, cu cioculeţul lor şi o aşează acolo unde li se pare necesar s-o aşeze.

Sutele de păseri, lucrînd neîntrerupt, ca lucrătoarele unui roiu de albine, reuşesc să adune atîta iarbă, încît să clădească un fel de căpiţă lată, cu forma unei umbrele enorme, sau, şi mai exact, cum am spus, cu forma unui acoperiş de casă de ţară.

După ce s-a adunat o cîtime de iarbă fiecare familie începe a clădi cuiburile, des aşezate unul lîngă altul, fiind separate numai prin o distanţă de 5—6 cm. (fig. 12).

Clădirea cuiburilor asociaţiei se face cu metodă şi artă. Mai întâi, după ce s'a ales arborele pe care începe clădirea— arbore ce este de obiceiu una din Mimosele producătoare de gumă — se face în jurul trunchiului, sau unei ramuri groase, un sîmbure, o masă centrală de iarbă, în care fibrele sînt aşa de bine împletite şi aşa de bine strînse unul de altul, încît nu e lucru

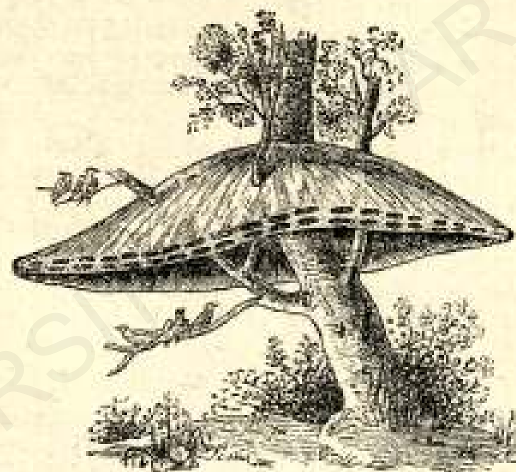

Fig. 12. Cuib de Republicani.

uşor a distruge un asemene sîmbure şi nici apa de ploae nu-l poate străbate. Suprafaţa acestui sîmbure fiind înclinată dela centru spre margini, apa se scurge de altfel cu cea mai mare înlesnire.

După ce acest sîmbure e isprăvit de toţi indivizii ce au lucrat în comun, începe munca de detaliu, lucrarea de familie, care consta în clădirea unui cuib pentru fiecare pereche. Adeseori la clădire se ajută perechi între ele şi nu rareori două sau mai multe cuiburi se deschid într'o galerie comună, care are o singură deschidere către exterior. Cuiburile sînt atîrnate sub acoperişul comun sau sînt prinse de margine, dispuse însă totdeauna aşa fel, încît acoperişul să treacă mai înafară de cuiburi, ca o streşină.

Odată clădirea gata, păserile îşi pot îngriji de perpetuarea speciei, asigurate fiind contra celor mai primejdioşi dintre duşmani, contra şerpilor. Aceştia, cu ochii lor sticloşi, cu privirile lor fixe care îngheaţă şi sîngele omului, sperie într'atît bietele păsărele, încît le paralizează mişcările şi aşteaptă împietrite să fie apucate de fiara grozavă. Clădirea republicanilor vine, însă, de hac şerpilor, care nu pot îndrăzni să facă primejdioasa călătorie pe sub gramada de iarbă, căci ar fi expuşi să cadă dela mari înălţimi, înainte de a ajunge la cuiburile mult dorite.

Odată stabilită clădirea, republicanii se folosesc de ea şi în anii următori, însă nu se mai vîră în vechile cuiburi, ci fac

altele, sporind în periferie şi chiar în grosime cuibul comun din anul trecut. Cuiburile din anul trecut îşi păstrează însă forma lor, fiind măestrit împletite; şi, din această pricină, cînd se tae un acoperiş de republicani, se văd în interior o mulţime de căsuţe şi de galerii ca într'un burete.

Se pare că viaţa în comun e urmată şi de poligamie, căci numărul barbaţilor e mai mic decît numărul femeilor şi numărul cuiburilor. Acest fapt, dacă este confirmat şi de cercetări mai nouă, îşi are importanţa lui.

De notat, ca o curiozitate, este că republicanii au duşmani între păseri ce n'au meşteşugul clădirii, şi anume între unele soiuri de Papagal.

Sînt nişte Papagali mici, care se unesc în cirduri şi atacă tovărăşiile de republicani. Lupta e crîncenă şi se termină adeseori cu victoria papagalilor, care pun stăpînire pe munca învinşilor şi îşi stabilesc familiile în căsuţele clădite cu atîta chin de republicani.

*

Castorii sînt animalele la care viaţa socială e poate cea mai ideală. Fiecare familie trăeşte pe sama sa proprie şi numai lucrările mari, profitabile întregii colonii, sînt făcute de întreaga populaţie.

Aceste animale sînt rozătoare din neamul Şoarecelui şi al Epurelui; ele sînt însă mai mari, mai voinice şi adaptate vieţii pe uscat şi în apă. Ca adaptări pentru viaţa acvatică au pielea care uneşte degetele—şi care transformă laba într'o lopăţică potrivită pentru lovit apa—şi coada, care e mare, turtită lateral şi transformată într'o minunată cîrmă.

Mai înainte castorii locuiau şi în Europa. Chiar azi se mai găsesc cîţiva prin regiunea Rinului; dar aceştia au pierdut moravurile care au făcut celebri pe neamurile lor din Canada.

Acolo încă numărul castorilor e foarte scăzut; dar tot se mai văd, ici-colea, pe malurile iazurilor, rîuleţelor sau pîraelor, clădiri de ale acestor interesante patrupede.

Castorii se aşează pe malurile apelor pe unde cresc în vecinătate sălcii, plopi, mesteacăni sau alţi arbori şi arboraşi cu lemnul moale. Ei sapă, pe malul acelor ape, cu unghiile, nişte scorburi în pămînt, destul de largi pentru a se ascunde o familie de castori, formată din 5—6 indivizi. Dela această scorbură pleacă două canaluri de eşire: unul se deschide la suprafaţa pămîntului, altul în jos, spre fundul apei. Gura de pe uscat, destul de mică de altfel, este acoperită de o colibă, clădită din trunchi, crengi şi frunze, aduse dela depărtări destul de mari cele mai deseori.

Tăiatul arborilor şi căratul lemnului la vizuină se face repede şi cu mult meşteşug. Pentru tăiat castorul se slujeşte de dinţii dinainte, de tăetori. Ajuns la arbore, se ridică pe labele

dindărăt, se sprijină pe coadă, apucă arborele cu labele dinainte şi începe a roade coaja şi lemnul de jur împrejur. Cînd copacul

Fig. 13. Castorii fac ezături cu ţăruşi şi clădesc locuinţi.

începe să pîrîe, Castorul îşi opreşte un moment lucrul şi apoi îl reîncepe din nou în acea parte care-i pare mai potrivită spre a

face ca arborele să cadă spre malul apei. Pentru a se asigura că va cădea copacul spre apă, castorul se razimă bine pe picioarele dindărăt și împinge cu toată puterea cu labele dinainte în direcția apei.

Odată copacul dat la pămînt, castorii reîncep lucrul, tăind ramurile mai groase, și apoi îmbucățind totul pentruca părțile să poată fi ușor transportate.

Bucățile sînt apucate și tîrîte cu labele dinainte, ori sînt rostogolite pe pămînt, slujindu-se de labe, de gură și de coadă, pînă ce animalul reușește să le arunce în apă. De aici încolo munca transportului îi este mai ușoară, căci castorul a avut grija să meargă la tăiat pădurea ce vine mai sus—mai spre susul apei—decît locuința sa.

Bucățile de lemn cărate îi servesc ca provizii pentru hrană sau ca material pentru zidit ezături sau diguri.

Tăiatul se face relativ repede. Copăceii groși cît mîna sînt tăiați în cîteva minute. O familie de Castori poate tăia 50—60 asemeni copăcei într'o noapte. Dacă copacul e mare, de 20—30—40 cm. diametru, familia lucrează cîteva nopți. Muncă grea! Dar odată copacul dat la pămînt familia e asigurată și de lemn de lucru și de provizii de hrană, căci alți castori nu atacă munca vecinilor.

In lucrarea de tăetori și de cărăuși castorii dovedesc chibzuială. Ei curmă bucățile de lemn mai lungi sau mai scurte, după cum copacul e mai gros sau mai subțire, proporționînd greutatea după puterile lor.

Clăditul colibelor și mai ales al digurilor dovedește și mai bine inteligența superioară cu care sînt dotate aceste animale.

Pentru a clădi colibele, castorii grămădesc bucăți de lemne și crăci așa fel încît formează un fel de căpiță în mijlocul căreia e destul loc pentru familie și mai ales pentru proviziile de hrană: scoață și lemn fraged.

In clădirea colibei, în grija de a-și aduna hrana și a crește puii se scurge viața familiară a castorului. In aceasta el n'are a se ocupa de concetățenii săi; decît doar atunci cînd simte vreun pericol: atunci își dă osteneala să înștiințeze întrega colonie.

Pentru a clădi însă ezături sau diguri sforțările unei familii nu sînt de ajuns; este nevoe de concursul mai multor familii, al întregei societăți.

In regiunile pe unde trăesc castorii, apele sînt în genere mici, puțin adînci și adîncimea lor variază cu anotimpurile: mari primăvara, seci vara. Apoi, iarna îngheață pe acolo puternic și apele mici sînt transformate într'un neîntrerupt sloiu de ghiață. De aici nevoia ca nivelul apelor, în jurul căror locuesc castorii, să fie constant, pentruca iarna să găsească refugii în apă și pentruca vara deschiderea de sub apă să nu rămîe afară, descoperită. Ezăturile transformă apa curgătoare în mai multe iazuri, n care nivelul apei este aproape același și vara și iarna.

Pentru a face ezături, castorii aduc mai întâi niște bucăți de lemn, pe care le fixează cu un capăt în o groapă făcută în nămolul de pe fundul apei. După ce au fixat astfel mai mulți pari—operație lungă și grea—castorii aduc ramuri, pe care le grămădesc printre pari. Nu după multă vreme se formează un gard, prin care apa trece, firește, în toată voia. Dar aceasta nu se va întîmpla multă vreme, căci în partea gardului din cotro vine apa, castorii adună butuci, crengi și frunze, reușind să facă un zid foarte gros la bază—de 3-4 metri—și din ce în ce mai subțire spre marginea de sus. In acest zid de crengi, adună apoi noroi și uneori și bolovani de piatră și încetul cu încetul se capătă o ezătură cu un perete vertical înnafară, cu un perete oblic în direcția de unde bate apa. Această formă de ezătură este minunată spre a rezista presiunii unei cîtimi mari de apă.

Construirea ezăturilor variază cu împrejurările locale. In apele domoale ezăturile sînt șubrede, nu țin un om; în apele repezi, ezăturile sînt bătute bine cu pămînt și pietre, încît pe ele poate trece un cal.

Innălțimea lor nu e mai mare decît e necesar pentruca deschiderea din apă să nu rămînă niciodată în aer și să fie astupată cu ghiață. Pentru a asigura păstrarea nivelului, castorii lasă un canal de scurgere, pe care-l îngustează cînd apă e puțină, îl lărgesc mult cînd apele vin mari.

Forma ezăturii de asemeni variază. Cînd apa e domoală ezătura merge direct, în linie dreaptă, dela un mal la altul; cînd cursul apei e repede, atunci ezătura are forma unui unghiu, cu vîrful către curentul apei,—formă recunoscută ca cea mai potrivită pentru asemeni cazuri și de ingineri.

Digul odată făcut nu este lăsat în părăsire, ci supraveghiat continuu și reparat la cea mai mică stricăciune.

Pecît de indiferenți unul de altul par castorii în vremuri liniștite, pe atît de preocupați de munca socială sînt ei cînd clădesc diguri sau cînd le repară. Atunci se văd toți tăind lemne în pădure, cărînd material la ezături, scufundîndu-se spre a prinde parii, înțepenindu-i cu crengi, cărînd pietre sau nămol, fiecare înțelegîndu-și rolul fără niciun fel de ordin, fără vreo comandă din partea vreunui conducător.

Cum am anunțat dela început, am evitat cu dinadinsul ipotezele, chiar cele mai plauzibile. Constatăm numai, rezumînd, că există două căi evolutive deosebite în asociație. O primă cale e asociația trupească. Ea are la bază tovărășii de indivizi foarte puțin dependenți unul de altul; se perfecționează prin asociații mai statornice, cu oarecare modificări funcționale, și se termină cu asociații în care individul nu are nici cît de slabă independență, asociația e totul. In aceste asociații, grupe de indivizi—celulari sau pluricelulari—sînt subordonate unui grup de celule sau unui sistem special: sistemul nervos.

Pe a doua cale, asociația nervoasă sau „sufletească"—fără

să dăm vreo limită noţiunii de suflet—găsim două drepte diferite, în legătură cu superioritatea organizaţiei.

In prima treaptă, evoluţia pare a se face ca la asociaţiile trupeşti: specializarea individului şi subordonarea lui intereselor sociale într'atît, încît nu mai poate duce o viaţă independentă. Aceasta e forma socială la Furnici, Albine, Termite.

O a doua treaptă o intîlnim la Vertebrate. Şi aici formele cele mai inferioare de asociaţie sînt temporare. Indivizii trăesc în grupe numai la anumite timpuri, cînd sînt siliţi a îngriji de dezvoltarea puilor sau pentru a-şi găsi hrana mai cu înlesnire, ori pentru a se expune mai puţin pericolelor. Asemeni asociaţii sînt la toate animalele ce trăesc în turme sau cirduri, unde nu există de fapt nici o organizare socială, nici o subordonare silită a individului societăţii.

Cu o nuanţă de superioritate, faţă de viaţa în turme sau cirduri, este viaţa socială a Ciungilor. La aceştia asociaţiile sînt, adevărat, temporare; dar se poate observa—cel puţin la una din specii—oarecare organizare socială pentru paza puilor în comun.

La Republicani şi Castori, unde sacrificiile pentru viaţa socială sînt mai mari, individul rămîne totuşi independent. In societăţile lor pare a domni cea mai superioară formă de viaţă republicană, căci individul are deplină libertate şi se poate bucura de cea mai idială viaţă de familie. El lucrează în folosul societăţii din datorie—din instinct, ca să nu se supere careva dintre moraliştii—şi numai atunci cînd este nevoe de serviciile sale.

.... Plănuitorii de organizaţii sociale ideale vor găsi sau nu un răzim în aceste constatări, nu ne priveşte. Aceasta ne pare însă tendinţa evolutivă a asociaţiei la Vertebrate. Lăsăm altora grija de a se stabili care-i senzul evoluţiei asociaţiilor umane.

T. A. Bădărău

SĂMĂNĂTORUL

Era într'un amurg de toamnă. Pe cer o semilună pală abia se strevedea şi o dulce linişte plutea peste întinderi.

In cerdacul casei durate de părinţi, bătrînul conu' Toma privea jocul capricios al flăcărilor ce jucau peste peria deasă a unei mirişti, şi sorbind dintr'o ceaşcă cu cafea, visa la veşnica trecere a anotimpurilor ce-i adăugase anii, se gîndea la grîele strînse în hambare, la lumea iscusită a misiţilor, la acest veşnic al treilea, fără de care doi oameni nu se pot înţelege, şi la multele rosturi ale vechei lui gospodării.

Şi cum sta aşa, sub streşina casei bătrîne, ca subt abajurul unei lămpi pe care o mînă nevăzută ar face-o tot mai mică, umbra viorie a nopţii creştea pe nesimţite.

In curte păsările, prietenosul şi supusul norod al gospodarului, scuturîndu-şi cei din urmă fulgi, grăbeau spre culcuşuri, care spre poeţi, care spre creanga unde obişnuia să moţăe cu capul subt aripă, în aşteptarea trîmbiţei sonore a cocoşului ce avea să le deştepte odată cu soarele.

Un păun singur, ca un suflet trist, mai aduna ultimele străluciri împrăştiate pe creasta şi penele lui, mai rătăcea îndărătnic, chemînd după el o păuniţă albă ca o fantomă.

Bătrînul prin genele lui tremurătoare, privindu-le cu drag, le spunea la toate, în treacăt, cîte o vorbă alintată, domolea cu şopote dulci neastîmpărul porumbeilor, a căror curcubee începuse să se stingă în aer, şi apoi după vechiul lui obicei, începu să-şi facă socotelile în gînd: cîte fălci de grîu avea să pue, cîte de porumb, ce ţelini să lese pentru hodină, şi mai ales gîndea cu grijă la vremea sămănatului, căci seceta fusese mare spre toamnă şi pămîntul protivnic şi tare ca piatra.

La sămănat se gîndea el, la augustul gest slăvit de atîţia poeţi, la mîna ce se ridică pretutindeni pe faţa pămîntului, împrăştiind mărgelile blonde ale pînei, la darnica risipă încredinţată brazdelor, la mişcarea suverană pe care omul a învăţat-o unul dela altul, din cele mai vechi timpuri, ca să-şi pue la adăpost seminţia lui, la gestul ce-i însăşi continuarea eternă a vieţii.

Şi subt cornul din ce în ce mai argintat al semilunei, cîmpurile adormite abureau, pricepînd parcă gîndul ascuns al vrăjitorului, ce avea să le redee frumoasa podoabă pe care le-o luase toamna. O undă de vînt mişcă jarul de pe faţa miriştilor, o flacără vremelnică jucă din nou, întinse aripi să sboare, dar pasărea de foc recăzu şi se stinse. Un pitpalac sfios chemă între mohoare, un cristei îi îmbie noapte bună şi toate tăcură din nou.

In întuneric, sub streşini pletele albe şi barba celui ce gîndea lucîră şi ele. Toată poezia cîmpului, nu aceia cetită în cărţi,

fără reminiscenți din Georgice sau Bucolice, ci vechea și patriarhala poezie a omului înfrățit cu brazda, ce trăise totdeauna departe de tirguri, rodnica poezie peste care cele patru anotimpuri străjuesc ca patru muze, pătrunse sufletul bătrînului. Se gîndea cum pot trăi unii la orașe, cînd Dumnezeu a făcut așa de frumoasă lumea, cum poate cineva să trăiască după paravanele de piatră, ce închid orizonturile, fără să-și dea seamă ce lucruri minunate se petrec după ele, și se mai gîndea la fiul lui, ce-și risipea sănătatea și banii, rămași dela maică-sa, în petreceri și desfrîu.

Chibzuia să-l readucă, să-l întoarne acolo unde părinți din părinții lui trudise, să-l povățuiască cu vechea lui înțelepciune, să-i deștepte dragostea pentru pămînt, să-i arăte că aici e libertatea, nu în tirguri, că numai pămîntul te poate face bun și milostiv,—dar zădarnic le încercase toate.

Acum aștepta în liniște să isprăvească ce mai avea de cheltuit, să facă datoriile ce mai putea să facă, știind că pînă la urmă tot la brazdă trebuia să se întoarne, căci aici era adăpostul.

*

Și într'o zi perdutul odor s'a întors, sfios și rușinat, încolțit de nevoi și de creditori. Subt streșina patriarhală, păstrătorul tradițiilor l-a primit cu blîndeță și bunăvoință, ca un tată ce-i era. Și cel venit de pe drumuri, călătorul gînd rău ce venea să se acîueze, văzînd atîta bunătate, și-a mînjit fața de lacrimi mincinoase, a îngenunchiat ca un alt fiu perdut și s'a așezat, hotărîndu-se să rămîe la țară, pînă o găsi un prilej nou să pue mîna pe ceva parale și să se întoarne în lumea lui.

De sus și pînă jos îmbrăcat în haine de catifea, cu ghetre mari în picioare, cu un biciu de călărie în mînă, acum nu-și mai avea astîmpăr și nu-și mai găsea locul. Fățărnicea pe omul căit, și voind să arăte cum își răscumpără rătăcirea, toată ziua era pe cîmp. Poruncitor și aspru, cu ochii la toate, de-ai fi zis că decînd îi el nu făcuse altceva.

Și bătrînul se minuna și mulțumea lui Dumnezeu în bunătatea lui, că vîrtejul de nebunie a băiatului a trecut. Își zicea încrezut că neamul nu se desminte, și era fericit. Și așa pe zi ce merge, Ionel căpăta încrederea boerului, pînă într'o bună zi, trebuind să plece la București pentru niște afaceri, îi lăsă toată grija gospodăriei pe mînă, îi dete sfaturile trebuitoare de ce avea să facă, și încredințîndu-i banii trebuitori pentru cumpărarea sămînței, plecă liniștit.

Gîndul rău atîta aștepta, și cum plecă bătrînul, puse șeaua pe cal, luă banii sămînțelor și plecă și el la Bîrlad, unde se puse din nou pe chefuri.

Cîmpurile jilevite de ploaia căzută de curînd, rămaseră negre în urma lui, așteptînd, oamenii învoiți la muncă deasemeni, pînă trecură două săptămîni și bătrînul își anunță sosirea.

Și atunci, improvizatul agricultor, așteptînd părintele să-i vie, scoase pe haturile lucii un șir de oameni cu traistele goale, îi așeză la o depărtare unde ochiul slab al bătrînului n'ar fi putut să vadă decît gestul, și le porunci, cînd or auzi zurgălăii și trăsura cu caii roibi ai stăpînului s'a ivi pe deal, să pornească în linie de bătae. Și așa făcu și pe celelalte haturi.

Și în dimineața aceia umedă de toamnă, în care vîntul, veșnicul hoinar care nu se acîuează nicăirea și nu cunoaște stavili, dădea de-a rostogolul roțile de spini pe drumuri, cînd zurgălăii sunară clar în aer și trăsura cu caii roibi se ivi pe deal zugrăvindu-se pe marginea cerului, Ionel călare la răscrucile haturilor, ridică biciul sus și făcu un semn, la care, de pretutindeni, mînecele albe ale celor înșiruiți pe brazdă fîlfîiră ca niște aripi ce stau să-și iee sborul. Ritmic gesturile urcînd și coborînd se repetară, harnic pășeau sămănătorii încredințați parcă de înnalta lor misiune, albe mînicile fîlfîind însoțeau gesturile, și sămînța imaginară, blondele mărgele de grîu nevăzute, cădeau în risipă pretutindeni. Goale însă se ridicau și recădeau mînile parodiind cel mai sfînt gest, cea mai înnaltă mișcare pe care a învațat-o om din om, din cele mai vechi vremuri. Aplecați înnaintau pe negrele cărări deschise de plug, iar bătrînul de sus, de pe marginea cerului, alb ca Dumnezeu, surîdea mulțumit, închipuind în urma lor verdea mare ce avea să crească în curînd, și apoi sărutată de soare avea să se prefacă blondă și să miște talazuri. Șubred și tremurător creștea fir cu fir, minuscula pădure de ieroglife verzi, și neagra carte a pămîntului se ascundea treptat la fiecare pas făcut de cei ce împrăștiau sămînța. Luminați priveau ochii bătrînului și inima i se umplea de nespusă bucurie. Și mai privind odată spre cer, de acolo din cotro isvorăsc norii, dispăru de pe deal și porni spre casă.

Iar cînd vedenia trăsurii se șterse și zurgălăii abia se mai auzîră, brusc ca aripele unor mori ce stau cînd cade vîntul, astfel se opriră și brațele ridicate în aer. Gesturile devenite inutile conteniră, și oamenii, rîzînd, periră și ei de pe haturi împreună cu cel ce zîmbea mulțumit de trista glumă ce o făcuse părintelui său.

Ca un demon așternut vîntului, întrecîndu-se cu roțile de spini date de-a dura, alerga acum dînd pinteni calului, grăbea spre casa albă și liniștită, unde s'au născut și au murit ai lui, oamenii buni și harnici care sfințise locul unde s'au așezat.

Grăbea călătorul gînd rău ca să mintă din nou părintelui, precum mințise pămîntului, și în urma lui cîmpurile cărora le furase podoaba, neagra țărînă muncită zădarnic, aluatul etern brăzdat de ferul lucitor al plugului, rămînea trist ca un uriaș mormînt răscolit de curînd. Cu mantaua fîlfîind după el, ca niște aripi negre, alerga fără a privi în urmă, fără a se gîndi la marele păcat ce-l făcuse.

Spiritul rău, călătorul acela nevăzut, eternul duşman al holdelor, omul acela negru ce nu face umbră pe unde trece, cind se furişează printre lanuri, ca să arunce cu mina lui blăstămată sămința neagră a neghinei printre blondele boabe de aur, desigur aceiaşi expresie demonică trebue să o aibă întipărită pe față.

Un huci vinețiu rămase în urmă, casa albă se apropie şi demonul cu față omenească, trecînd de pragul porții, sări de pe cal, svirli din goană frîul unui rîndaş şi urcă treptele casei, aruncindu-se la peptul bătrînului care-l aştepta cu brațele deschise.

Aşezați apoi pe divanul din cerdac, fără pic de remuşcare, povesti că a încheiat lanurile şi că pin' şi cel din urmă bob din traistă a fost aruncat. Răminea acum să se scoată grapele, să se învălească sfinta mană aruncată şi pe urmă să dea bunul Dumnezeu ploae la timp.

Şi a doua zi, boii au albit pe haturi, au tras bietele vite din greu, suflînd aburul pe nările lor roze, s'au opintit în jug blajinele dobitoace, de dimineață pînă 'n amurg au tras albii robi încornorați țărînă peste țărînă, învăluind aşternutul pămîntului cu o neagră plapomă ce nu acoperea nimic.

Şi dacă s'a făcut şi aceasta, negre, posomorîte şi mute au rămas pe urmă cîmpurile. Păsări n'au sburat deasupra lor, stoluri de grauri, cu sborul lor nălucitor şi vioi, nu s'au lăsat pe brazde să ciuguleascâ, sperioasele dropii şi-au abătut şi ele aripelea airea, şi pînă şi negrii corbi s'au ridicat în stoluri, fugind ca de un loc blăstămat.

Hornul alb al casei însă scria spirale de fum pe cer, povestind că vremea în casă e prielnică de sfaturi, că după geamurile luminate trebue să fie cald în iatacuri şi că dulcea intimitate ce renaşte între un părinte şi un fiu regăsit, trebue să fie cel mai frumos tablou pe care l-ar putea zugrăvi un pictor.

După trudele mari ale anului, cînd atita energie s'a cheltuit, cite lucruri frumoase trebue să aibă de vorbit cei ce iubesc pămîntul.... Intîmplările prin care a trecut roada aruncată de dinşii, povestea minunată a micului grăunte, toată drama aceasta ce se joacă veşnic, cite gînduri trebue să inspire, cite amintiri trebue să trezească în sufletul unui om ce s'a închinat viața celei mai sfinte munci!

Anii cu întîmplările lor felurite reveneau şi bătrînul plin de învățăminte, gîndind la cel ce trebuia sa urmeze calea lui, i le povestea domol. Nu cetia în ochii aceluia ce-l asculta, nu vedea că vorbea unui absent, nu ştia că cel dintr'un trup cu dînsul e aiurea şi că nu pîndeşte decit clipa de slăbiciune, pentru a'şi putea întinde aripele.

Un urît fără de margini îl cuprinsese şi gîndind că netrebnica lui faptă trebuia să se dee pe față odată cu venirea ploilor, chibzuia cum ar putea să plece mai curind.

Şi într'o zi cînd bătrînul era mai înduioşat, arătîndu-i mihnirea de afară a cîmpurilor, îl făcu să se învoiască şi să-i dea bani să plece în străinătate pentru citva timp.

*

E greu să te desparți de o ființă scumpă, mai cu seamă cînd eşti bătrîn, dar minutul plecării sosi şi bătrînul n'avu ce face. Apoi se gîndea cu blîndețe, că munca celuia ce sămănase aşa de frumos trebuia răsplătită şi că tinereții îi trebue, oricum, oleacă de veselie.

Sunară dar clar zurgălăii şi cel ce nu mai avea să-şi vadă părintele, demonul cu chip de om, se urcă în trăsură şi plecă.

Răzimat de un stîlp al ceardacului, boerul îl petrecu cu ochii pînă nu-l mai văzu. Apoi privi satul, făcu un ocol cîmpurilor cu privirea, se uită la acareturile lui vechi, la curtea cu norodul pestriț de paseri şi intră liniştit în casă, gîndind că are cui să le lese.

Vremea trecu şi ploile mult aşteptate sosiră. Monotone şi triste, picăturile începură să bată în geamuri, streşinele cîntară într'o zi cînd se mai lumină boerul porunci să-i pue caii.

Vesel se ducea să-şi vadă isprava fiului. Trecînd prin sat i se păru că oamenii privesc ciudat la dînsul, dar trecu înnainte, şi cînd ajunse dincolo de poarta țarinei, clipi mărunt din genele lui tremurătoare, ca un om ce se deşteaptă dintr'un vis.

Negru, trist şi posomorît, ca un mormînt răscolit de curînd, se întindea pămîntul adapat de ploae. Nici un fir verde nu-i înveselea goliciunea, ci numai dungile paralele ale brazdelor alergînd la infinit. Nedumerit atunci, îşi ridică ochii şi privi mai departe la vecini. Bogată, dîrză şi puternică răsărise pretutindeni sămința aruncată, şi pămîntul lui trist şi negru i se păru atunci că-i un ostrov de sgură, cuprins de marea grîelor verzi peste care alerga vîntul! O nelinişte de fire juca pretutindeni, o înfrățire de vieți minuscule ce se alăturau şi se despărțeau, şopotind veşnicul poem al pînei viitoare.

Oprind trăsura, ca fulgerat de un gînd, bătrînul intră atunci în arături şi aşezîndu-se pe o brazdă începu a scormoni cu mînele lui tremurătoare pămîntul. Căută ici, cercă mai departe şi negăsind nicăirea scumpul germen de viață, pricepu dece păserile se abăteau de pe lanul lui, dece îl priveau aşa de ciudat oamenii cînd trecea, pentruce demonul cu chip de om era aşa de grăbit să plece.

Şi atunci, din ochii lui trişti, o sămînță mai scumpă decît aceia care dă viața holdelor, boabe mai bine cuvîntate şi mai mănoase, acele ale lacrimilor care izvorăsc dintr'un suflet prea plin, căzură împrăştiate de vînt peste brazde.

D. Anghel

C. STERE
Fason vechiu.

C. STERE
Fason nou.

Documente omeneşti

„TOT FĂCUT MI-A FOST !"

Mă opresc la chioşcul de gazete din Calea Griviţei şi privesc afişurile jurnalelor, ca să ştiu ce gazetă să citesc mai întâi. Nu mă pot desbăra de acest obiceiu de a citi afişele, cu toate că totdeauna rămîn picălit... Imi atrage atenţia un titlu senzaţional: „Nimicirea marei proprietăţi", şi mă gîndesc la înţelesul faptului arătat în acest titlu.

— Mă rog, domnule! — aud la spatele meu un glas jalnic, în vreme ce eu mă grăbesc să deschid gazeta cu articolul senzaţional, ca să văd în ce chip se nimiceşte proprietatea mare.

Mă'ntorc şi văd un ţăran, c'o traistă în băţ, aruncată pe umăr, şi legat la un ochiu c'o bandă albă, sub care stă înghesuit un pumn de vată.

— Ce te-aşi ruga, domnule! — îmi repetă din nou ţăranul, pecînd eu îl fixez cu privirea şi caut să-mi răspund de-i cerşitor, ori nu — pe unde s'apuc să dau la spitalul Colţei?

— Mergi cu mine, moşule, pînă mai încolo şi apoi o să-ţi spui pe unde s'apuci; şi drumul meu îi cam tot într'acolo — îi răspund eu, pornind-o împreună.

N-am chip să aflu ce-i cu nimicirea proprietăţii mari, pentrucă nu-mi pot lua ochii dela tovarăşul meu întîmplător. Ochiul slobod al drumeţului cată cu îngrijire locul pe unde calcă. Apoi, genele sînt carne vie, iar pe obraz curge în neştire un şiroiu de lacrimi.

— De departe, moşule? — îl întreb eu.

— Departe, domnule! Tocmai din ţinutul Doljului, de pe-aproape de Calafat — răspunde el, arătînd cu mîna, încurcat cu totul, din pricină că nici el singur nu-şi da samă, aici, în Calea Griviţei din Bucureşti, în ce parte a lumii o fi venind Calafatul.

— Pătimeşti, cum văd — îl întreb din nou, mai mult ca să-l fac să se ţină alături de mine, decît să mă încredinţez de-i bolnav, ori nu.

— Greu, domnule! De trei ani! — spune el clătinînd a desnădejde cu capul.

— Ei, cum? ! — fac eu.

— Apoi... să vezi cum a fost — începe el, dîndu-se din nou lîngă mine. Eram la secere, a trecut astăvară trei ani. Nu ştiu cum am făcut eu în ziua aceia, aveam un spor la muncă de mă minunam şi eu singur. Sara, cînd sfîrşisem de strîns snopii, iacă trece o muere, ceas rău, şi'ncepe să numere snopii. Numără ca

cît numără și numai ce-o aud: „Da' bine, nea Radule, parcă singur fuseși la secere, cum de-ai doborît atîta grîu la pămînt?!" Drept este, că și eu numai atunci am băgat de samă cît spor avusesem in ziua aceia. Era într'o mercuri. Baba, cu băeții și cu fetele, era dusă în altă parte la secere; iar eu fusesem singur în ziua aceia. A fost să nu treacă ceasul rău... că de eram cu toții la un loc, nu s'ar fi băgat de samă și n'ar fi știut muerea cît am sporit eu! „Mira-te-ai de...—zic eu, în gîndul meu—stupește, mai bine, să nu fie ceas rău!" Se duce muerea în drumul ei și eu în drumul meu. Făcuse baba mîncare, mîncăm și ne culcăm. Numai iacă, dela o vreme, în cîntatul cucoșului, mă trezesc cu niște dureri în cap, de-mi părea că toată oastea turcească și-a înfipt sulițele în tivda capului meu. „Scoal', babă —zic— mă prăpădesc!". Se scoală baba, aprinde lumina, se uită la mine și spune că ce-i la mine nu-i a bună, că mi-s ochii roșii ca sîngele și mi s'a umflat fața. Da' eu, cînd am auzit pe babă că mi-s ochii roșii și că mi s'a umflat fața, îndată m'am gîndit la ceasul rău, în care mi-a numărat muerea aia snopii. Și nu mai spun babei nimica despre ceasul cel rău, ca să nu-i mai stric și dînșii inima. „Roșață are să fie, omule!"—spune baba. „Roșață, ce-o fi—zic eu—da' nu-i bună cu mine". Se'nbracă biata babă, și fuga la cumătra Mărina. Căci vezi, cumătra Mărina îi meșteră, nevoe mare! Vine cumătra Mărina, se uită la mine, eu mă uit la dînsa și n'o văd. Ea mă vede, da' eu n'o văd. „Roșață cu dediochi are să fie!"—face cumătra Mărina. Imi ia măsura, presară cîlți pe-o cîrpă roșie, îmi pune cîrpe pe față, mă pîrlește și-mi descîntă de roșață. Să-mi treacă, pace!—Ba o fi una, ba o fi alta, cîte descîntece, cîte legături, cîte oblojele și cîte burueni pisate și suflate în ochi... toate parcă le-am pus la perete. De astă-vară a început să-mi iasă ochiul drept din locul lui și să se arăte înconjurat de rană. Alte descîntece, alte leacuri și toate degeaba. In postul Crăciunului s'arată rană și la ochiul stîng și nici cu dînsul încep să nu mai văd. Mă rog, ce mai este pe lumea asta ca lumina ochilor!—Incepe unul și altul că de ce nu m-ași duce să m'arăt și la doftor. Să ferească Dumnezeu pe toată lumea să mai ajungă și la doftor! Dusu-m'am eu, trei ani de zile, unde am auzit c'ar fi un om, ori o femee meșteră și degeaba! Iau și mă duc la doftor. Doftorul îmi spune să mă duc la Craiova. Mă duc la Craiova. Mă iau doftorii, mă desleagă, mă sucesc, mă'nvîrtesc, mă spală la ochi cu niște ape, mă leagă cu legătura asta, pe care o vezi, și mă trimite la București, c'aici, la spitalul Colței, mi-or da de leac. Am venit de-o săptămînă. Mă'ncurc pe străzile Bucureștiului, mai rău ca'n pădure. Hanurile scumpe, domnule, la București! M'am dus la Colțea în toate zilele, și-mi spune că nu-s paturi și m'amînă din zi în zi. Tot întreb, de unul și de altul, unde stă domnul M., proprietarul moșiei noastre, că stă la București... și nu știe nimeni să-mi spue unde șade. M'aşi duce la el, să pue cuvînt, să mă primească'n spital, da' nu-l pot nimeri...

Vorbele lui din urmă mă luminează. Mă hotărăsc și fac eu

ceia ce el nădăjduia dela proprietarul M... Țăranul acesta, din partea Calafatului, nici nu știe cînd cotesc spre biuroul meu, nici nu știe cine sînt, nici nu se miră cînd vede că intrăm în Minister, unde lumea și slujbașii, cu toții grăbiți, îți dau impresia că mai au înnaintea lor numai cele cinci minute îngăduite de regulamentul C. F. R. să nu mai libereze bilete înnainte de plecarea fiecărui tren. Omul acesta, hotărît însfîrșit să se dea și pe mîna doctorilor, să intre adică în spitalul Colței, unde poate au să-i facă operație, nu mă întreabă nici cine sînt, nici dece îi spun s'aștepte pe banca din sală.

Scriu șefului clinicei de ochi următoarea scrisoare, și-o trimit cu ușierul biuroului meu, odată cu omul din partea Calafatului, la spitalul Colțea!

„*Iubite domnule profesor,*

„Găsesc un om, din Dolj, rătăcind pe stradele Capitalei „de-o săptămînă și spune că nu reușește să intre în secția dv. „Vă rog să faceți tot posibilul și să-l primiți.

Obligatul dvs. Sp. P.

Peste un ceas, ușierul se'ntoarce în biuroul meu și-mi aduce următorul bilet:

„Dr. G.... cu părere de rău, are onoare să anunțe pe d. „Sp. P.... că acest nenorocit este atins de un cancer inoperabil, „încît nu putem să-i facem nimic. M'am ocupat deja de el și am propus chirurgilor să-l opereze—dar toți au refuzat... și cu drept cuvînt.

. . . .

Va să zică eu... trebue să-i spun omului—care așteaptă răspunsul dela mine, cînd îl primește în spital—adevărul groaznic pentru dînsul... că trebue să moară.

Il chem în biurou. Intâiași dată, decînd ne-am întîlnit, cată drept în ochii mei.

— Moșule!—îi spun eu, cătînd în altă parte—doctorul zice că boala dumitale nu-i de spital...

— Și eu ce mă fac acum!—zice el, sprijinindu-se de cîrja lui, așteptînd parcă mîntuirea dela mine...

— Te-a îndrepta Dumnezeu, moșule!... acum n'ai alta de făcut... decît să te duci la gară—îi spun eu, cătînd mereu în altă parte, măcar că simțeam cum își încordează toată licărirea ochiului stîng deslegat, ca să-mi prindă din ochii mei adevărul.

. . . .

— Apoi, domnule.... spune el într'un tîrziu, cînd pleacă la gară, în tovărășia ușierului meu—dacă nici doftorii n'au ce să-mi facă.... tot făcut mi-a fost!...

Sp. P.

ÎN CHESTIE PERSONALA

Domnul Eracli Sterian recidivează... Anul trecut, cum îşi dase drumul, cu o rară eleganţă de expresii—retrograzi, incapabili, netrebnici—în contra noastră, a celora, care conducem sanatoriul dela Filaret, de oarece credea el, ignorăm un sistem de tratament al tuberculozei—prin exerciţii—pe care reuşise să-l descopere în... Presse médicale şi cum pe de altă parte căuta să utilizeze cu o rea credinţă patentă—chiar la tribuna Ateneului—un raport al doctorului Minovici, în care, fostul secretar general al societăţii pentru profilaxia tuberculozei discuta utilitatea sanatoriilor—am socotit că trebue să-l pun la loc. Şi pe tonul, care singurul poate să convină unei discuţii angajată într'asemenea condiţii am arătat—după ce-mi luasem deja aceiaşi sarcină cu ocazia unei discuţii asupra virtuţilor mirifice ale apei de mare în tratamentul tuberculozei, proclamate pretutindeni cu fotografii, *à l'appui*, în gazete ca şi în vitrinele prăvăliilor— că la domnul acesta ignoranţa nu e depăşită decît de reaua credinţă [1]). Articolul meu era intitulat: „Pentru un analfabet" (Eracli Sterian). Epitetul acesta de analfabet socoteam că e foarte representativ de oare-ce rezumă în el şi mentalitatea şi cultura domnului Eracli Sterian. Il menţin şi acum şi nădăjduesc că voi reuşi să arăt că e pe deplin justificat... Execuţia şi-a avut efectul. D. Eracli Sterian s-a năpustit asupra mea cu un potop de expresii triviale în foaia sa, aşa zisă de vulgarizare, în care continuă să intoxicheze publicul, alternînd o consultaţie de grafologie, cu alta asupra apei de mare. Il anunţasem că nu-mi voi da osteneala să-l iau un moment în serios şi să continuu o discuţie care din capul locului îmi repugna. Ii spusesem dealtminteri ceea ce aveam de spus şi peste insulte triviale puteam trece cu dispreţ.

Acum însă domnul acesta crede că-şi poate permite să-mi adreseze somaţii. Somaţiile venind de la el, bine înţeles că sînt ridicole. Nu mi-aşi da osteneala să le relevez, dar nu pot rezista la tentaţia de a pune din nou în lumină şi ignoranţa şi reaua sa credinţă... Şi atunci socotesc că denumirea sa de analfabet va fi pe deplin stabilită.

1) Pentru un analfabet (Eracli Sterian) Revista ştiinţelor medicale, Decembrie 1909.

Insărcinat de asociaţia generală a medicilor—pentru congresul din Mai 1910—cu un raport asupra „Tuberculozei ca boală socială" am consemnat, ca să documentez cauzele sociale ale tuberculozei, oarecare constatări făcute în anchetele bolnavilor primiţi în sanatoriul dela Filaret. D. Sterian luînd un pasagiu dintr'un comentariu asupra raportului meu, apărut într'un ziar zilnic (Adevărul)—raportul în întregime a apărut în „Viaţa Romînească"—în care se arată că într'o fabrică de ţesătorie care furnizează cliente sanatoriului dela Filaret sînt lucrătoare a căror retribuţie variază pentru 12 ore de lucru între 60 centime şi 1 leu pe zi, declară că anchetînd în cîteva fabrice—al căror nume îl dă—a constatat că cea mai mică plată e de 1 leu 25. Somaţia e să arăt *precis* care e fabrica de ţesătorie unde salariul lucrătoarelor e de 60 centime şi 1 leu pe zi?

Domnul Eracli Sterian care probabil în viaţa sa n-a citit nimic complect sau chiar dacă a citit, n-a priceput nimic, ar fi putut vedea dacă lua cunoştinţă de raportul meu—citaţia aşa cum e dată de Domnia-sa e reprodusă nu din raport ci din comentariul ziarului „Adevărul"—că în definitiv nu importă dacă salariul e de 1 leu sau de 1 leu 25. Şi într'un caz şi în celălalt e un salariu de mizerie, care facilitează condiţiile de receptivitate ale tuberculozei. N-am comis însă nici o neexactitate chiar cînd am dat cifra aceasta de 60 centime sau 1 leu pe zi. In observaţia cîtorva bolnave (M. P., M. I.,)—pe care o ţin la dispoziţia oamenilor de bună credinţă—se poate vedea că într'o fabrică de ţesătorie—nu e printre cele anchetate de domnul Sterian—salariul pentru unele lucrătoare e acesta.

Şi nu e o mizerie ca domnul acesta să aibă îndrăzneala să conteste fapte pe care în toată buna credinţă, nenorocitele care vin să-şi caute un refugiu la Filaret le raportează fără înconjur?

Pentru partea finală a primului său articol—în foaia sa dela 5 Decembrie—epitetele nu sînt suficiente ca să-mi arăt indignarea. Omul acesta care speculează tot fondul de ignoranţă omenească şi care după falimentul tratamentului mirific cu apa de mare, excită curiositatea morbidă a unora dintre cititorii săi, trimiţîndu-i la pasagii din „Educaţia sexelor" sau din „Noaptea nunţii"—preţul acestor romane de sensaţie e arătat în fiecare pagină a foaei sale—crede că i-e permis să discute modul cum am refuzat unei nenorocite plata unei consultaţii. In realitate, dacă am refuzat suma care mi să oferea nu e pentru c-o găseam insuficientă, dar pentru că nu voiam să primesc nimic.

Discuţia aceasta de ordin moral depăşeşte însă comprehensiunea omului cu apa de mare care bate monedă pînă şi din grafologie—cerînd ca unele din consultaţiile pentru această specialitate să-i fie plătite în mărci poştale—şi explicaţia pe care o dau nu e pentru el ci pentru cei care ar putea să-i mai acorde vreo încredere şi să fie induşi în eroare de afirmaţiile lui... Cît despre elucubraţiile dintr'un număr ulterior al foaei sale (25 Decembrie 1910) în care divaghează asupra exerciţiilor la cari în unele sanatorii

străine sînt supuşi tuberculoşii.... ele arată ignoranța profundă în care trăeşte omul acesta care-şi închipuie că dintr'odată punînd pe tuberculoşi la exercițiu ei să pot vindeca, chiar fără apa de mare! Am arătat însă acestui domn, în răspunsul meu anterior că dacă dispreţuim tratamentele ridicole ca cele cu apa de mare am ştiut să dăm atenția necesară încercărilor serioase făcute aiurea.

D. Eracli Sterian care-şi reduce cunoştinţele la lecturi din gazetele zilnice--cel mult să surmenează cu... Presse médicale... şi care ca toţi analfabeţii e amator de noutăţi pe cari le proclamă apoi ca adevăruri eterne, ar putea fi tras la răspundere de oarece răspîndeşte în public noţiuni falşe prin foaia sa de „vulgarizare". Il trimit la raportul lui Paterson, publicat în dările de seamă ale congresului de la Washington, ca să vadă că pentru cura de exerciții să cere o anumită categorie de bolnavi, absolut afebrili şi deci incipienți şi că pentru cea mai mică reacţie termică cura de repaos trebue să fie absolut totală... Dealtminteri, cura de exercițiu—părerile sînt împărțite asupra eficacităţii sale—nu e ceea ce crede domnul Eracli Sterian, un tratament, prin ea singură, care să înlăture pe celelalte—afară bineînţeles de cel cu apă de mare—ci mai mult un metod de a stimula nutriția bolnavilor, de oarece concepția teoretică a autoimunizării e problematică... La Frimley, unde am văzut cum Paterson conduce această cură, dacă ea se face cu succes e că materialul clinic e cu totul selecționat. Bolnavii, tratați la spitalul din Brompton, în Londra, unde se face o primă selecție, trec apoi la Frimley şi chiar printre aceştia cura nu e aplicată la toţi. Cum aşi putea aplica o asemenea cură, în spitalul de izolare de la Filaret, unde 80% dintre bolnavi aparţin gradului III al boalei?

Şi cu aceasta am terminat.

D. Eracli Sterian va rămîne, de aici înainte, îmi place să cred pentru Domnia-sa, la vechile sale specialități: apa de mare, romanele de senzaţie cu mici detalii scabroase şi grafologia. E şi mai prudent de oarece dacă se gîndeşte să lanseze cura de exerciții ca panaceu al tuberculozii face concurenţă apei de mare. Şi pe urmă apa de mare, grafologia şi „In noaptea nunţei" i-au adus şi glorie şi profit şi ar trebui să le rămînă credincios pentru totdeauna. Nu de alta dar ne scuteşte şi pe noi să ne mai ocupăm de el, de oarece sub această ipostază, îl cunoaştem prea destul.

Dr. S. Irimescu

Note pe marginea cărţilor

MANON LESCAUT

Cine n'a cetit această banală, dar dureroasă tragedie a doi tineri care se iubesc, dar care nu sînt fericiți?

Această veche carte e pururea tînără. Ea pare că trăeşte cu toată puterea celor o sută de romane ori nuvele ale abatelui Prévost, pe care nu le mai cetesc decît cercetătorii.

Nimic în ea din acele lucruri care îmbătrînesc o operă literară. Nimic trecător. Subiectul: sentimentul cel mai universal omenesc, iubirea; şi cel mai interesant, iubirea nefericită.—Tratarea: fără nici un procedeu literar trecător. Fapte şi sentimente. Nici analiză psicologică discursivă, nici zugrăvirea „mediului", nimic decît *purul adevăr*,—şi în cel mai limpede stil clasic.

*

Iubirea dintre Manon şi Des Grieux e aşa de puternic redată ca un „égoisme à deux", încît nu ne interesează decît cei doi amanți. Personajele secundare, care în romanul modern *touffu* devin şi ele principale,—aici sînt „secundare", în adevăr.

Nimic de spus asupra lor.

Şi puţin—şi asupra lui Des Grieux, care e aşa de uşor de priceput şi de definit. El e un pasionat şi un tenace. Orice capitol dintr'un bun manual de psicologie a pasiunilor ne poate explica perfect sufletul şi faptele eroului.

Mai greu de înţeles e sufletul frumoasei Manon.

Cînd cetim romanul abatelui Prévost la vrista cavalerului Des Grieux, sîntem, fireşte, cu totul de partea tînărului erou şi,

revoltați de ușurința cu care Manon îl face să sufere, strigăm și noi cu amantul ei: „Perfide Manon!"...

Dar cînd cetim pe Manon la ceia ce se numește „o anumită vrîstă", cînd nu trecem fără atenție peste desvinovățirile ei—mai bine zis: peste explicațiile ei scurte și întîmplătoare, căci ea e așa de departe de a se crede vinovată!—cînd, așa dar, cetim și ca psicologi, nu numai ca tineri înflăcărați, atunci începem s'o pricepem.

Această „perfide Manon" e de o candoare, care merge până la amoralitate. Ea pricepe așa de puțin onoarea sexuală, amorul propriu ș. c. l., încît amestecă în urzirea curselor ce întinde unor bogătași chiar și pe amantul ei, pe care îl iubește. Ea face așa de mare deosebire între iubire și între acea epilepsie de care vorbește Chamfort, încît, ca să consoleze pe Des Grieux de furioasa și, pentru ea, neinteligilibila lui manie, cum privește ea gelozia lui, îi trimite, în una din escapadele ei pentru afaceri, o fată galantă de pe străzile Parisului.—Acest din urmă fapt ne aruncă încă o lumină asupra sufletului ei: Ea are, *la extrem*, acea psicologie, femenină, greu de înțeles pentru un bărbat, care le face pe femei să nu priceapă de loc acele bine definite torturi ale geloziei masculine, de care vorbește Spinoza. Cînd ea, care nu poate suporta sărăcia, caută să îmbunătățească starea materială a liberei lor căsnicii prin *orice* mijloc, ea nu poate înțelege suferințile cavalerului ei, odată ce ea știe bine că n'a încetat de loc să-l iubească.

Această din urmă trăsătură a sufletului lui Manon aruncă o lumină puternică în enigmaticul suflet femeesc. Ceia ce e normal în altele, în Manon e excesiv și mai ușor de prins. Sufletul ei e ca acei monștri, în care natura exagerează unele însușiri, făcîndu-le astfel vizibile pentru toată lumea.

G. I.

DIN LUMEA BALCANICĂ

Regatul Muntenegru

Între Romînia și Muntenegru nu există și nici n-au ființat relații diplomatico-politice sau de altfel, nici directe nici indirecte; legăturile noastre cu acest stat sînt și au fost cel mult de acele de conveniență internațională. Nici chiar în Macedonia noi nu am avut vre-o atingere cu Muntenegrul, în ce privește tratarea chestiei macedo-romîne. Aceasta nu atît din pricină că statul Muntenegru era prea mic și fără putere în afară de hotarele sale proprii, cît pentrucă el, pînă mai eri, nu-și împinsese încă năzuirile naționale și ambiția mai departe decît cuprinsul năprasnicilor săi munți și al negrelor păduri de brazi, cari îl împodobesc și cari au dat chiar numele de „Muntenegru" țării.

În curînd însă, desigur că această stare de lucruri de pînă acum se va schimba și Romînia va trebui ca, în lucrarea ce face în Macedonia, să țină oarecum socoteală și de mișcările Muntenegrului. Vor urma, deci, în curînd, unele atingeri indirecte ale regatului nostru cu Muntenegru. Iar aceasta pentrucă acest stat dela țărmurile Adriaticei, în anii de pe urmă, a început să-și schimbe felul său de viață de pînă acum retras și mărginit numai acolo, și vrea să facă ceva, în numele idealurilor naționale sîrbești, dincolo de hotarele sale politice: în Macedonia și Albania cel puțin. Și iată cum.

Mai ales după războiul sîrbo-bulgăresc din a. 1885, cneazului de atunci al Muntenegrului, lui Nicolae, actualului rege al acestui stat, i se păru pe de o parte că regatul Sîrbiei nu e susținut destul și cu tragere de inimă de Rusia, iar pe de alta că, biruită de Bulgari, Sîrbia a început să-și piarză din prestigiu, putere și considerație în lumea balcanică și în concertul statelor europene. De atunci, mai ales, se pare, Nicolae începu să-și frămînte în cap ideia de a înlocui el cu statul său pe Sîrbia; să ia el în mînă conducerea năzuirilor politico-naționale ale neamului sîrbesc din Balcani; și deci, ca el și Muntenegru să urmărească

întruparea celui mai apropiat ideal al Sîrbilor: unirea lor într-un singur stat balcanic, sub conducerea celor dela Cetinie. De aceia, se pare, se sili Nicolae ca, mai întâi ca formă, în ochii celor din Balcani, să fie pe un picior egal cu Sîrbia: să fie, adică, şi Muntenegru regat. Această dorinţă, precum se ştie, chiar o realizează în ziua de 15 August 1910, odată cu împlinirea a 50 de ani de domnie şi de activitate literară, de cînd Nicolae e „rege al Muntenegrului", aşa precum, mai de mult, Petre Karageorgević este „rege al Sîrbiei". De altfel, idea pe care acum a început să o realizeze, de a face din statul său centrul idealurilor sîrbeşti în viitor, Nicolae o scoase la iveală, în scris, chiar îndată după războiul sîrbo-bulgar, cînd scrise în sîrbeşte o dramă poetică „*Împărăteasa Balcanilor*" („Balkanska carica"). Aci spune că Muntenegru (deci nu Sîrbia) este urmaşul vechiului stat sîrbesc al regilor sîrbi Nemani din veacurile XII-XIV etc. Iar în timpul din urmă, chiar acum, ziarul: „*Vestitorul dela Cetinie*" („Cetinski Vjesnik"), care apare în capitala Muntenegrului, mereu propovedueşte aceiaşi idee: că dinastia domnitoare a acestui stat trebue să adune sub puterea sa toate ţinuturile locuite de Sîrbi. Această nouă tendinţă a Muntenegrului a şi stîrnit un real antagonism între el şi Sîrbia, care, astfel, se vede primejduită în ambiţiile sale şi ameninţată de a fi pusă pe al doilea plan în concertul statelor balcanice. De aceia, s. ex. revista sîrbească dela Belgrad „*Slovenski jug*" (>„Sudul slav"), în număru-i dela 14 August 1910, vorbind de „Proclamarea regatului Muntenegru", rîde de vanitatea lui Nicolae de a se intitula rege, precum rîde şi de „Cetinski vjesnik" care scria atunci că: „Muntenegru e o curată Prusie în Balcani, şi că el (Muntenegrul) va elibera şi uni sub sceptrul său pe *toţi* Sîrbii". De altfel tot acolo, aceiaşi revistă (care e reprezentanta clubului panslavist din Belgrad, sub conducerea profesorului universitar B. Marković) scrie încă următoarele: „Noi am mai spus şi altădată că Muntenegru nu împlineşte nici o condiţie ca să poată fi rivalul Sîrbiei. Muntenegrul e o mică provincie cu aşezare *periferică* faţă de neamul sîrbesc; el a putut avea un rol de refugiu al Sîrbilor în zilele năvălii Turcilor, dar niciodată n'a fost şi nici nu va fi *centrul* cultural, politic şi economic al neamului sîrbesc. Iar niciodată n-a împlinit Muntenegru, mai puţin decît astăzi, condiţiile de a fi conducătorul Sîrbilor; căci astăzi, dintre toate ţinuturile sîrbeşti, el e cel mai în urmă economiceşte, culturaliceşte şi politiceşte... Proclamarea noului regat a dictat o numai vanitatea, ambiţia şi năzuirile separatiste ale unui om (Nicolae) şi ale familiei lui".

La dreptul vorbind, în afară de proclamarea lui Nicolae de rege, în afară de declaraţiile lui însuşi în „Balkanska carica", şi, în afară de propovedurile din „Cetinski Vjesnik", tendinţa Muntenegrului de a-şi întinde influenţa spre Macedonia a început a se vedea chiar din acţiunea politică a acestui stat acolo. Şi, pe cît se pare, Muntenegru a început prin a-şi atrage mai întîi pe Albanezi, cari, în mare număr, lo-

cuesc şi în „Vechia Sîrbie" („Stara Srbija") unde până acum se ciocneau într-una cu Sîrbii propriu zişi.

„Cetinski Vjesnik" din Dec. trecut scria că Muntenegrenii şi Albanezii sînt *de acelaşi neam*, prin origine, tradiţii şi particularităţile rasei.

Această falşificare a istoriei o fac Muntenegrenii cu gîndul ca prin Albanezi, cari duşmănesc pe Sîrbi, să pătrunză în Macedonia. De altfel, regele Muntenegrului Nicolae primeşte mereu şi chiamă să ocrotească în statul său pe Albanezii cari fug din Albania ori Macedonia persecutaţi de Turci. Chiar ziarele bulgăreşti din Noemvrie şi Decemvrie 1910 vorbesc deseori de Albanezi cari, prigoniţi de Turci, trec în Muntenegru unde sînt bine primiţi. S. ex. ziarul din Sofia *Mir* scrie, la 11 Ianuarie 1911, că: „După ziarul turcesc din Salonic „Rumeli", în Albania s-au descoperit de autorităţi un mare număr de puşti noui, despre cari se presupune că sînt aduse acolo din Muntenegru". Iar o corespondenţă din Cetinie, publicată în „Slovenski jug" dela 29 Ianuarie 1911, arată că, în a. 1910, „actualul Parlament al Muntenegrului a votat un credit de bani, din care guvernul să întreţină pe Albanezii cari emigrează din Turcia în Muntenegru".

Fapte de acestea ne arată că are dreptate „*Slovenski jug*" dela 1 Ianuarie 1911, cînd zice că: „această tolerare a Arnăuţilor de către Muntenegru nu durează de eri-alaltăeri. Regele Nicolae e convins prieten al lor, fiindcă *are anumite planuri în ţinuturile* de miazănoapte ale Albanezilor". Iar tot în acele ţinuturi—e însemnat a observa—urmăreşte planuri naţionale sîrbeşti şi regatul Sîrbiei. Cei ce cunosc năzuirile acestuia înspre Macedonia, ştiu aceasta. Ziarul bulgăresc *Mir* dela 15 Ianuarie 1911 spune şi el, plîngîndu-se, că Sîrbii din Macedonia (cari sînt agenţi ai sîrbismului din Sîrbia proprie) fac acolo propagandă, spre a atrage la scopurile lor pe Albanezi".

Spre a paraliza lucrarea Sîrbiei în Macedonia, Bulgaria ajută ridicarea Muntenegrului şi împuternicirea nouilor tendinţe ale acestui stat: de a lua el în mînă conducerea aspiraţiilor sîrbeşti şi de a pune pe planul al doilea în Balcani pe Sîrbia. Aceasta s-a văzut nu numai în graba şi zgomotul cu cari regele Bulgariei Ferdinand a luat parte la încoronarea regelui Muntenegrului Nicolae, la Cetinie în 15 Aug. 1910, dar încă şi în mulţumirea şi prefăcuta dragoste frăţească cu cari scriau despre acea încoronare ziarele bulgăreşti. Revista din Sofia „*Bălgarska Sbirka*", care apare sub direcţia profesorului universitar S. S. Bobčev, cel mai bun cunoscător al Istoriei vechiului drept bulgăresc, scria, în număru-i dela 1 Septemvrie 1910, următoarele: „Poporul muntenegrean, celebru prin patriotismul şi voinicia lui, e foarte apropiat de cei bulgăresc, nu numai ca frate şi de acelaşi sînge cu noi. Pe înălţimile dela Şipca, împreună cu Bulgarii, se luptară, pentru libertatea bulgărească, şi vulturii muntenegreni. Iar acum, cînd Nicolae I prăznueşte cei 50 de ani ai săi de domnie asupra Muntenegrului, din Bulgaria se transmit-

numai urări de libertate și de propășire economico-culturală pentru țara lui, soră nouă, Muntenegrul".

Și Bulgaria dar lucrează ca Muntenegrul să trăiască rău cu Sirbia, împingînd pe cel dintii de a căuta să ia locul celei din urmă 'n politica balcanică. Firește că din lupta dintre Sirbi și Muntenegreni vor trage folos numai Bulgarii. Dar faptul există. Acele noi tendințe, ațițate și de Bulgaria, ale regatului Muntenegru vor face însă desigur ca Romînia, care are și urmărește punctul său de vedere în chestia macedoneană, să fie nevoită a intra în atingeri cu Muntenegrenii in Macedonia. De aceea, cred că nu va fi fără de interes să facem pe Muntenegru cît mai exact cunoscut publicului nostru,—prezentîndu-l după cele mai noi date ce se pot avea astăzi.

Intre Muntenegreni și Sirbi nu există nici o altă deosebire decît că au numi diferite. Incolo, și unii și alții sint absolut de acelaș neam sirbesc, și, între limbele lor nu se simte o mai mare deosebire decît aceea pe care s. ex. o vedem la noi între moldoveneasca și cea munteană.

Cele mai noi date statistice cu privire la Muntenegru (mai noi și decît cele ce am publicat în No. din Martie 1910 al acestei reviste) dă prof. Erdeljanović dela Universitatea din Belgrad, într-un studiu ce publică, sub titlul în traducere: „Numărul Sîrbilor și al Croaților", în revista sîrbească „*Srpski Književni Glasnik*" dela 16 Ianuarie 1911. Aci, după date ce i-au fost trimise de Ministerul de Interne din Cetinie, arată că, la recensemîntul făcut de acel minister în anul 1909 s-a găsit că în acest an erau în Muntenegru 317,865 suflete, dintre cari 179,605 bărbați și 138,260 femei. Toată această populație nu se compune însă numai din pravoslavnici, cum sînt Sirbii și Slavii de miazăzi îndeobște, ci unii sînt ortodoxi, alții catolici și alții, însfîrșit, mahomedani. Recensemîntul acesta pomenit nu s-a făcut exact și după religii, dar din unele date ale recensemîntului din anul 1905 rezultă că în anul 1909 erau în Muntenegru: *peste* 251,000 Muntenegreni (adică Sirbi) ortodoxi, cam 13,103 Muntenegreni mahomedani, cam 16,455 *Albanezi* mahomedani și cam 10,176 Albanezi catolici.

Statul Muntenegrului, are o întindere de 9080 km² și, potrivit cu numărul populației lui, ar avea cam 18 suflete pe km². In Muntenegru s-a păstrat încă vechia împărțire în triburi, și sint peste 20 de triburi; în ele poporul trăește în comunitatea de proprietate rurală (tipul roman cu o singură vatră) numită „zadruga". Muntenegrul are numai 7 orașe mai mărișoare: Cetinie, Podgorica, Nikšić, Kolašin, Antivari, Ulcinĭ și Bar; încolo numai sate. Populația se ocupă, îndeobște, cu agricultura și creșterea vitelor. Pămîntul, prin însăși firea lui și prin faptul că-i cel mai mult muntos, rodește prea puțin, cu toate că muncă se pune destulă la agricultarea lui. Se produce mai cu seamă orz, ovăs, secară, cartofi, puține măsline, struguri și tutun. Tot așa de slab e Muntenegrul și la creșterea vitelor: mai ales din pricina lipsei de nutreț a pă-

mîntului, nu se află acolo decît 500,000 oi și capre, 60,000 capete de vite, 8000 porci și 3000 cai. Așa ne spun statisticele.

Comerțul e încă și mai slab; el se ridică numai la 8 milioane lei pe an, din cari 2 milioane import și 6 milioane export. Se exportează vite, carne uscată, piei, lînă, miere și alte producte ale pămîntului. Se importează cu deosebire sare din Turcia, dar chiar și vite.

Drept e că Muntenegrul are astăzi 3 mici bănci, una în Cetinie, alta în orașul Podgorica și a treia în Nikšić; dar cu toate acestea, din pricina nerodirii pămîntului, Muntenegrenii sint foarte săraci; foarte mulți bărbați chiar își părăsesc patria și se duc, spre a-și întreține viața, în Turcia, Austria, Sirbia, Rusia, America și chiar la noi în Romînia. Probabil că din această pricină a emigrării, mai ales, o statistică din 1906 (socotind raportul dintre numărul bărbaților și al femeilor) constata că, în Muntenegru, la 1000 suflete sint *882 femei* și numai restul de 118 bărbați. (Vezi și a profesorului dela Universitatea din Praga Lubor Niederle: *La race slave*, Paris 1911, p. 169). Sărăcia e așa de mare acolo, încît, deși tutunul se cultivă de către populația muntenegreană chiar, totuși monopolul acestui product nu e pe seama statului, ci, încă din anul 1903, e cumpărat dela stat de un sindicat italienesc. Ba chiar și sarea, care are o capitală însemnătate pentru hrana oamenilor și la economia creșterii vitelor, nu numai că se importă din Turcia, dar și acest import e monopol al statului; iar statul nu-l păstrează el, ci a vîndut monopolul unei societăți, în schimbul plății anuale de 280.000 lei.

Rusia, care are interese politice de păstrare a slavismului în Balcani, încă de demult dă Muntenegrului cîte un milion de lei pe an, spre a-i ușura sărăcia.

Din pricina acestei sărăcii a pămîntului și a oamenilor, totul e primitiv și rudimentar în Muntenegru. Capitala lui, Cetinie, are o populație de 4500 suflete și—cum declară „Bălgarska Sbirka" dela 1 Sept. 1910,—prezintă înfățișarea unui *sat* mare bulgăresc (prilĭča na edno hubavo *naše selo*").

Căi ferate n-are; chiar și drumuri rînduite nu posedă, afară de cîteva bune șosele, ca cea dela Kotora la Cetinie. Comunicația între orașele mai însemnate se face cu dilijența, iar pe lacul Skodra are trei vapoare ale unei societăți muntenegrene cari fac serviciul între patru orașe de pe țărm.

Dealtfel, potrivit cu această stare sărăcăcioasă, chiar budgetul general (venituri și cheltueli) al acestui regat nu se ridică decît la cam 3 milioane și ½ lei pe an,—atît cît e la noi budgetul instituției Sf. Spiridon din Iași, sau cît e budgetul comunei capitale Belgrad din Sirbia, observă un scriitor Sîrb în „Slovenski jug".

Acest stat, cu această stare, dela 18 Dec. 1906 însă s-a proclamat monarhie *constituțională* și are *Parlamentul sau Scupștina* sa națională („narodna skupština"). Deputații sint în număr de 74, aleși pe timp de 4 ani; dintre aceștia 62 sînt *aleși* de popor prin *vot universal*, iar

12 sunt *numiți* de capul statului (Kneaz atunci, în 1905,—rege astăzi, din 1910). Țara e împărțită în 55 de districte și, deosebit, cele 7 orașe mai sus menționate; fiecare district și fiecare oraș alege cîte un deputat, iar între cei 12 numiți de rege intră: mitropolitul Muntenegrului, episcopul *catolic* din Bar, muftiul *mahomedanilor*, unii funcționari și generali.

E interesant a observa că, deși populația ortodoxă a Muntenegrului nu e decît puțin mai mare de 251 mii suflete, și, cu toate că în aceasta intră cam 16,455 Albanezi mahomedani și 10,176 Albanezi catolici, totuși constituția introduce în Parlament pe șeful religios al Mahomedanilor, ca și pe al catolicilor, fără să se teamă că, prin aceasta s-ar pierde puterea sau individualitea națională sîrbească a Muntenegrului.

Scupștina muntenegreană a împlinit, la Decemvrie 1910, legislatura sa de 4 ani, după constituție. La 29 Ianuarie încă nu fusese dizolvată, totuși; dar ziarele sîrbești vestesc că la începutul lui Fevruarie va fi dizolvată și se va procede la alegerea unei noi scupștine. In acești 4 ani ai săi, actuala scupștină a votat următoarele legi mai însemnate: legea despre organizarea oștirei, legea despre preoțime, legea despre vamă, legea despre pescuit, și alte legi mai mici. Dar între cele mari mai intră, cu deosebită importanță, legea despre budgetul statului și unele legi fiscale. A mai votat felurite credite extraordinare: un credit pentru acoperirea cheltuelilor făcute cu prilejul încoronării regelui, un credit de 1 milion lei pentru casa domnitoare (a cărei listă civilă are numai 250,000 lei pe an) și un credit pentru întreținerea Albanezilor cari emigrează din Turcia în Muntenegru. Apoi, tot în această legislatură, scupștina a mai votat un împrumut de 6,000,000 lei în Anglia... Legi și credite cari, pare-se, vor aduce mai cu seamă o nouă povară pe capul destul de sărăcit al poporului.

Dar, pentru ca să ne dăm și mai bine seama de rostul Muntenegrului, care aspiră să devină sîmburele idealurilor neamului sîrbesc în Balcani,—deși el are numai 300 mii suflete față de totalul de cîteva milioane de Sîrbi, și cu toate că-i așa de sărac,—să vedem acum și care-i starea lui culturală.

Dar despre aceasta altădată.

Ilie Bărbulescu

CRONICA MEDICALĂ

Cîte va considerațiuni generale asupra terapeuticei cu prilejul întrebuințării preparatului lui Ehrlich-Hata „606" ca tratament contra sifilisului.

Dacă pricinele și felul cum se ivesc unele boale sînt încă destul de nelămurite, dacă cunoașterea lor—adică diagnosticul— cît și sfîrșitul —pronosticul—este de multeori destul de nesigur, cu atîta mai necunoscut apare tratamentul acestor boale—vindecarea lor.

Cu drept cuvînt se spune că terapeutica e „ultima venită" în raport cu etiologia, diagnosticul și pronosticul boalelor. In timpurile din urmă s-a făcut un mare progres în ceea ce privește terapeutica boalelor toxico-infecțioase.

Cînd s-au descoperit agenții patogeni ai acestor boale, cînd acești agenți patogeni au putut fi crescuți pe diferite medii de cultură, atunci experimentatorii au căutat ca prin injecțiuni [1]) de microbi să dea boale la animale, boale, pe care mai în urmă să încerce a le vindeca.

Experimentatorii au mai observat că dacă se injectează unui animal, la diferite intervale, cantități mici de microbi, acel animal nu mai poate capata boala corespunzătoare microbului, ori cu cît de mare cantitate l-am mai injecta; pe cînd această cantitate mare de micro-organisme injectată la început, înainte de a i se fi făcut injecțiile de cantități mici, ar fi determinat cu siguranță moartea animalului.

Animalul, care rezistă la injecțiuni de cantități mari de microbi e vaccinat, a devenit imun pentru astfel de microbi—; *operațiunea care s-a făcut se numește imunizare activă, iar starea în care se află organismul animalului vaccinat, se chiamă imunitate activă.*

S-a mai observat, că dacă se scoate sîngele acestui animal imunizat și se lasă să se aleagă partea lichidă a sîngelui—adică serul—și mai în urmă acest ser se injectează la un animal sănătos, acest animal e ferit de boala, care i-am da-o prin injecțiunile de microbi, injectați la animalul, dela care s-a scos serul.

1) Injecțiunele se fac sau sub piele (subcutanate), sau în cavitatea abdominală (intraperitoneale).

Operațiunea făcută se numește imunizare pasivă, iar starea, în care a fost pus organismul animalului injectat cu ser e numită imunitate pasivă.

Din aceste imunizări active și pasive a luat naștere o ramură a terapeuticei generale: terapeutica patogenică (vaccinoterapia și seroterapia).

In singele animalului injectat cu microbi există niște substanțe fabricate de organismul animalului, producte ale celulelor vii, substanțe ce lucrează numai asupra microbilor corespondenți, de unde și denumirea de specifice.

Aici organismul singur luptă și prepară în acelaș timp medicamentul viu contra microbilor—*e activ;* în injecțiunile cu ser, animalul injectat, la deagata aceste substanțe, el numai le primește—*e pasiv.*

Aceste substanțe, care apără și previn în acelaș timp de boală un organism, poartă numele de *anticorpi.*

Faptul, că animalele pot capata boale infecțioase prin injecțiuni de microbi, cauzatori ai acelorași boale la om, a făcut să se aplice și pentru vindecarea boalelor la om aceiași terapeutică, care s-a aplicat și a dat rezultate la animale.

Imunizările active și pasive s-au făcut întâi la animale; aici s-au pus bazele terapeuticii patogenice, aici se vede strînsa legătură între cauza boalei și tratamentul ei.

Așa se și explică, pentruce această ramură științifică a luat naștere și a progresat dela descoperitorul microbiologiei, dela Pasteur[1]).

Din cele scrise esă în evidență un fapt: putința de a transmite boale infecțioase la animale în laborator, a făcut să ia naștere și să progreseze vaccino și seroterapia; căci în astfel de cazuri se putea încerca tratamentul la boalele infecțioase ale omului, știindu-se rezultatele terapeutice ale acelorași boale la animale.

Această terapeutică specifică aplicată la om n-a dat rezultate decît în cîteva boale toxico-infecțioase.

Ca încheere se poate spune că *terapeutica patogenică,* (vaccino și seroterapia) *are în vedere însăși cauza boalei, microbul, și acest agent patogen e atacat de substanțe, produse ale organismului viu.*

Substanțele chimice au fost și sînt întrebuințate pe o scară întinsă ca agenți vindecători ai boalelor. Farmaciștii și chimiștii descopereau substanțe chimice, care dădeau rezultate uimitoare în tratamentul diferitelor boale: antipirină, fenacitin, etc.; prin aceste substanțe se tratau numai simptomele boalelor, nu însăși cauza lor; era prin urmare o *terapeutică simptomatică,* nu *una patogenică.* Existau însă și substanțe chimice ce se considerau ca *specifice* în acțiunea lor terapeutică: chinina în paludism și mercurul în sifilis.

In terapeutica patogenică (vaccino și seroterapie) era totul cunos-

1) Deși vaccinarea contra varsatului se cunoștea dela Ienner prin veacul al XVIII-lea, totuși acest tratament, pe-atunci, nu era decît empiric.

cut: și cauza boalei, și felul cum e atacat agentul patogen, în terapeutica specifică cu substanțe chimice, mercur și chinină, nu se știa și nu se știe în chip clar acțiunea acestor medicamente.

Necunoașterea felului de a lucra al substanțelor chimice, neputința terapeuticii patogenice în alte boale toxico-infecțioase au determinat pe unii experimentatori să facă terapeutică experimentală cu substanțe chimice la animale infectate de diferiți paraziți.

Pe cînd în seroterapie se făcea tratamentul cu substanțe preparate de organismul viu—anticorpi—, acum s-a căutat a se prepara în mod sintetic, în laborator, substanțe chimice, care să atace agentul patogen al boalei.

Cu aceste substanțe preparate s-au făcut experiențe foarte numeroase, mai ales de Germani.

Ehrlich, profesor de terapeutică experimentală din Francfurt, cunoscător adînc al chimiei, observase că introducînd în corpul unui animal prin injecțiuni unele substanțe ca albastrul de metil, neutralroth, acele substanțe erau atrase și fixate în anumite părți din organism; albastrul de metil în jurul fibrelor nervoase, iar neutralrotul în granulațiunele celulelor din organism.

Acest mecanism de atracție-tropism îl numea neurotrop[1]), lipotrop[2]) etc. după numele țesuturilor atrăgătoare.

Și ca o substanță chimică să-și exercite acțiunea asupra unui țesut, unui parazit, trebue numai decît să fie fixată substanța de acel țesut sau parazit—: „Corpora non agunt nisi fixata".

Introducînd de pildă o substanță chimică în corpul unui animal infectat de tripanosome[3]), dacă această substanță va fi eficace, atunci se va fixa de parazit și-l va distruge.

In acest caz substanța chimică se va numi *parazitotropă*; de s-ar fi întîmplat să fie toxică și pentru animalul infectat—pentru țesuturi—, s-ar fi chemat organotropă.

Observațiunea și precauțiunea mare e că o substanță chimică să fie parazitotropă, și nu organotropă.

Ehrlich în puternica lui imaginație presupune că un parazit e format din grupuri de molecule, grupuri, pe care le numește *chemoreceptori* capabili de a fixa corpul chimic injectat.

Ca să demonstreze acțiunea distrugătoare a unor substanțe chimice asupra unor paraziți, a făcut amestecuri in vitro (în afară de organism) între anumite proporții de substanță chimică cu anumită cantitate de microorganisme, deducînd astfel acțiunea corpului chimic, pe care mai în urmă l-a introdus în organismul unui animal infectat de aceiași paraziți.

1) Neurotrop=țesut nervos.
2) Lipotrop=țesut grăsos.
3) Tripanosomele sînt paraziți din clasa Flagelaților (protozoare), cauzatori ai boalelor numite tripanosomiaze; unele din speciile acestui parazit cauzează maladia somnului la om și durina la cal.

Astfel a început experiențele cu substanțe chimice, punînd bazele terapeuticei specifice chimice experimentale, „Chemoterapiei". Cu cît se va cunoaște chimia mai bine, cu cît se va experimenta mai mult, cu atita medicamentele chimice vor da rezultatele mai bune, spune profesorul din Francfurt.

E de amintit că relativ la acțiunea vaccinurilor și serurilor tot Ehrlich a dat cea mai ingenioasă explicație; mai mult chiar face o oarecare asemănare în felul de a lucra, între substanțele vii (ser, vaccin) și între substanțele chimice.

Cînd, anul trecut se auzi de substanța „606" [1]) dioxidiamidoarsenobenzol, lumea nu vedea in descoperirea ei, decît partea privitoare la rezultatul terapeutic antisifilitic. Aceasta însă avea importanță mare, căci Ehrlich o preparase în mod sintetic, experimentase în vivo și în vitro, căutase să-i explice acțiunea medicamentului, însfîrșit puse bază științifică tratamentului cu substanțe chimice „chemoterapiei moderne".

Dacă substanța lui Ehrlich va satisface sau nu va satisface toate presupunerile optimiste dela început e indiferent; importanța e că va forma una din primele aplicări ale chemoterapiei.

Cunoscînd aceste date generale, știind pe de altă parte sgomotul enorm pe care l-a stîrnit descoperirea „arsenobenzolului" [2]) în lumea științifică, cît și in cea profană, cred necesar de a scri cîteva cuvinte despre această substanță, despre modul de întrebuințare, cît și despre rezultatele aplicării sale terapeutice.

Prepararea dioxidiamidoarsenobenzolului și experimentarea cu el a fost precedată de descoperirea altor compuși organici ai arsenicului, dintre care mai importanți sînt: atoxilul, arsacetina și arsenophenilglicina.

Acum vreo 5 ani s-a făcut pentru prima oară experiențe terapeutice cu atoxilul, la animale infectate de tripanosome.

Rezultatele terapeutice au fost strălucite.

Avîndu-se în vedere pe deoparte acest fapt, iar pe de altă parte asemanarea morfologică între tripanosome și treponema palidum [3]), agentul patogen al sifilisului s-a căutat ca atoxilul să fie aplicat și în terapeutica sifilisului uman.

Pe lîngă vindecările răpezi la unele persoane, s-au întîmplat și nesuccese terapeutice la altele.

Unii bolnavi supuși acestui fel de tratament au capatat afecțiuni oculare, au orbit, fără ca să fi avut mai înaintea injecțiunilor cea mai mică leziune a nervului optic.

Și atoxilul, care într-un moment dat se credea ca unul din medi-

1) 606 arată numărul compușilor chimici asemănători care s-au încercat, până a ajuns la acest nou preparat.
2) Arsenobenzol „606", și dioxidiamidoarsenobenzol sînt sinonime.
3) Treponema palidum face parte din specia „sperochoeta", specie intermediară între bacterii și protozoare.

camentele ce ar putea face față terapeuticii chimice, a fost dat uitării, cel puțin în terapeutica umană.

Ehrlich studiase chimicește perfect de bine constituția atoxilului; prin diferite înlocuiri ale grupurilor de radicali, ce constituesc structura chimică a moleculei atoxilului, a ajuns la alți corpi chimici, numiți de el: arsacetină și arsenophenilglicină.

Primele cercetări experimentale cu aceste substanțe s-au făcut iarăși la animale, infectate de tripanosome, spiriloza găinelor [1]), a guzganilor și în sifilisul epurelui. Aceleași rezultate uimitoare au fost și cu acești doi compuși organici ai arsenicului.

Fiind aplicate contra sifilisului uman atît arsacetina cît și arsenophenilglicina au produs leziuni renale (nefrită) și afecțiuni oculare (leziuni ale nervului optic). Incercările de tratament cu aceste substanțe chimice au fost lăsate; răbdarea și cunoștințele profunde însă au condus pe Ehrlich și colaboratorii săi Bertheim și Hata la descoperirea unei alte substanțe numită de ei dioxidiamidoarsenobenzol.

Ehrlich atrage atențiunea asupra faptului, că pe cînd în toți ceilalți compuși organici ai arsenicului descoperiți pînă acuma, acesta era sub forma pentavalentă, în noua substanță era sub formă trivalentă. Sub această formă el nu mai este organotrop, adică nu mai este toxic pentru organism, ci din contra parazitotrop.

Noul compus arsenical începe și el a fi aplicat ca tratament la animalele infectate de tripanosome.

Nu mult timp după facerea tratamentului, toți tripanosomii din corpul animalului, existenți în sînge mai înainte, dispăreau ca prin farmec; și boala nu mai reapărea.

Paraziții aveau în compoziția protoplazmei grupi arsenorecepto și grupi ce fixau substanța chimică de corpul parazitului, și fiind astfel fixată, parazitul era distrus.

Unii observatori remarcară, că, cu cît substanța medicamentoasă era injectată în cantitate mai mare, cu atita paraziții din corpul animalului infectat mureau mai repede; injecțiunele de cantități mici de arsenobenzol erau inofensive pentru tripanosame, și mai mult chiar, făceau și injecțiunile ulterioare să fie fără efect, injectînd chiar cantități mari de acest medicament.

In acest din urmă caz paraziții sînt numiți arsenorezistenți.

In sifilisul epurelui [2]) rezultatele capatate au fost cît se poate de frumoase.

Ehrlich, bazat pe aceste experiențe, făcute în special de azistentul său *Hata*, medic Japonez, distribui medicamentul său pe la diferite clinici, pentru experimentare în sifilisul uman.

1) Specia spirochoeta conține mai multe feluri de spirili, cauzatori de boale infecțioase, toți avînd asemănări între ei.
2). Se știe că sifilisul a mai fost inoculat și la alte animale pe lîngă maimuțe.

De la primele încercări şi aplicări, rezultatele terapeutice au fost uimitoare; lumea medicală se entuziasmase, cea profană privia uimită, văzînd rezultatele întrebuinţării acestei substanţe.

In chestia de terapeutică nu e folositor nici pesimismul şi lipsa completă de încredere, nici entuziasmul prea mare.

Numai experienţele, pe un număr mare de cazuri, permit să tragem concluzii, relativ la întrebuinţarea unei substanţe chimice.

Articole peste articole apăreau în revistele germane, unde aproape toţi medicii arătau influenţa distrugătoare a arsenobenzolului—asupra treponemei palidum.

Medicii Francezi [1]) stăteau la început în îndoială; mai în urmă se încinseră discuţii aprinse asupra eficacităţii acestei substanţe în mijlocul diferitelor societăţi medicale.

Entuziasmul descreştea cu mărirea numărului persoanelor tratate cu acest medicament, dupăcum şi neîncrederea şi îndoiala dispăreau.

Scăderea entuziasmului şi a neîncrederei au adus adevărata obiectivitate ce trebuia şi trebue să se ceară în chestiunile de ştiinţă.

Medicii din toate părţile întrebuinţau arsenobenzolul, pe care *Ehrlich* avea bunavoinţă să li-l trimită pentru experienţe; mai tîrziu s-a şi pus în vinzare.[2])

Innainte de a arata felul cum se face tratamentul cu această substanţă, cît şi rezultatele terapeutice, e necesar, cred, de a face o descripţie sumară asupra evoluţiei sifilisului, şi aceasta pentru a se vedea clar, în care fază medicamentul se arată mai puternic în acţiunea sa. Sifilisul, se ştie că e o boală generală ce atinge tot organismul. Odată capatat el îşi urmează mersul său evolutiv, avînd diferite caractere în manifestarea sa după diferitele stadii ale evoluţii sale.

Toată evoluţia sifilisului este împărţită în trei perioade: perioadă primară, secundara şi terţiară.

Perioada primară este caracterizată prin o singură rană-eroziune, cu baza dură, la locul unde s-a făcut contagiul.

Perioada secundară este caracterizată prin năvălirea agentului patogen în tot organizmul; în această fază sînt atinse atît organele interne: ficat, rinichiu etc., cît şi cele externe: oase, piele etc.

Cele mai manifeste simptome sînt pe piele, unde se observă sau nişte pete roşii, sau nişte ridicături, mai mari sau mai mici, numite papule; în această perioadă poate fi atins şi axul cerebrospinal: creer, măduvă spinărei, mai puţin bulbul şi protuberanţa.

Această fază ţine în mediu 2 ani, rareori 3—4 ani.

In acest timp dacă vor apărea leziuni sifilitice la o persoană in-

1). In Franţa se întrebuinţează mai de mult conpusul arsenical „Hectina" de către *Hallopeau*, ca tratament antisifilitic cu oarecare bune rezultate.

2) In diferite ziare se scria că în Rusia (guvernămîntul Odesei), gubernatorul a oprit importarea medicamentului, pentru că descoperitorul lui era evreu!

fectată de spirochetă, ele vor fi răspîndite pe tot corpul, vor fi superficiale, şi nu vor lasa urme în urma vindecării lor.

Nu ori-cine care a avut şancru sifilitic, adică perioada primară, trebue numai decît să aibă şi aceasta perioadă secundară. Se poate întîmpla ca sifilisul secundar să fie foarte uşor, aşa că persoana atinsă nici să nu-l observe; uneori chiar nu apare de loc această fază (aşa susţin unii) şi persoana se vede atinsă de un sifilis, care are caracterul sifilisului terţiar. Perioada secundară e cea mai contagioasă.

Perioada terţiară a sifilisului e caracterizată sau prin ulceraţiuni mari, adînci, rari. ulceraţiuni, care pot atinge orice organ, sau prin transformare în ţesut tare, dur a locului atins de sifilis.

In această *perioada* sifilisul e foarte grav cînd e localizat în sistemul nervos, dînd naştere la afecţiunele numite parasifilitice: ataxia locomotrice (tabes), paralizia generală. După 4 ani de la capatarea şancrului, persoana se află toată viaţa în funcţie de sifilis terţiar. Cunoscînd în acestea cîteva cuvinte toată evoluţia sifilisului, să vedem în care fază a dat rezultate terapeutice substanţa lui Ehrlich-Hata.

In *sifilisul primar* se observă începuturi de vindecare a şancrului sifilitic, chiar după 4 zile de la injecţie.

In această fază dioxidiamidoarsenobenzolul are o aşa de mare eficacitate asupra spirochetei, încît s-a întîmplat un caz, cînd o persoană sifilitică cu leziuni de şancru, a perdut imunitatea în urma injecţiei cu compusul arsenical al lui Ehrlich.

Cazul e citat de d-rul Miliau din Paris în Buletinul şi memoriile Societăţilor spitalelor din Paris.

Şancrul sifilitic odată capatat, urmează înnainte evoluţia sifilisului; fiind cineva în faza secundară, nu mai poate capata din nou şancru sifilitic; pentru aceia se spune că sifilisul dă imunitate. Un vestit clinician francez a cristalizat această imunitate prin aceste vorbe: „ca să nu ai sifilis, trebue să-l fi capatat".

Pentru aceia cazul lui Miliau e excepţional, pentru că persoana sifilizată a perdut imunitatea, şi se prezintă în spital la Miliau după 4 luni de la injecţie cu alte şancre sifilitice: aceste şancre fură diagnosticate de diferiţi medici francezi ca: Gaucher, Hudelo, Jeanseme, etc. *Ehrlich* de la început şi-a aratat idealul terapeuticei sale chimice; el spunea că atunci o substanţă chimică va fi un medicament ideal, cînd, cu ajutorul lui se va obţinea o destrucţie completă a parazitului, o sterilizare a organismului infectat sau cum zicea el „terapia magna sterilisans."

In *sifilisul secundar* succesele au fost mari. Sifilisul cu papule mari e mai rebel la tratament.

In sifilisul mucoaselor: fundul gîtului, faţa internă a obrazului, etc. s-au observat, mai ales, vindecări repizi.

In *sifilisul terţiar* (cel ulceros) iarăşi se observă vindecări.

Leziunile nervoase incipiente au beneficiat după unii autori de

intrebuinţarea arsenobenzolului [1]). Cele înaintate n-au beneficiat şi nu beneficiază. Unii medici şi destul de mulţi îl contraindică la persoanele care au leziuni nervoase mai înaintate.

Trecînd cîtva timp de la facerea injecţiunelor s-au observat la unii bolnavi o recidivă a manifestaţiilor.

Cu recidivele a început să scadă şi entuziasmul în prea puternica influenţă a arsenobenzolului. E drept că după injecţiuni de cantităţi mai mari nu s-au mai observat recidive.

La persoanele al căror *aparat circulator* nu e în bună stare, arsenobenzolul e contraindicat, au fost cazuri mortale de asemenea în urma injecţiunelor la bolnavi atinşi de paralizie generală. *Afecţiunele rinichiului* (nefrita) după unii sînt iarăşi o contraindicaţie.

Cînd organele interne ca *rinichiul, ficatul*, sînt atinse de sifilis, arsenobenzolul nu e contraindicat.

Unii medici au combinat tratamentul cu arsenobenzol cu injecţiile de mercur. Combinaţia unor astfel de injecţii e de mult cunoscută şi preconizată în terapeutica medicală.

Cum se întrebuinţează această substanţă? Substanţa lui Ehrlich-Hata e o pudră gălbue; e închisă în tub de sticlă spre a nu se altera.

In apă caldă e solubilă şi foarte acidă; amestecată cu sodă devine alcalină sau neutră dacă se adaugă şi mai mare cantitate.

Soluţia acidă sau alcalină e foarte limpede; în starea neutră nu-i decît emulsie. Injecţiile se fac sau direct în sînge pe cale vînoasă cu soluţia alcalină, sau intramuscular, (regiunea fesară) de obiceiu cu emulsia. In injecţiunile direct în sînge, arsenobenzolul ar lucra foarte activ şi foarte repede, dată fiind cantitatea mare de medicament, care lucrează asupra agentului patogen.

Aceste injecţii sînt foarte puţin dureroase. In injecţiunele intramusculare substanţa medicamentoasă absorbindu-se în sînge mai încet şi rezultatul terapeutic va fi mai tîrziu. Aceste injecţii la unele persoane sînt foarte dureroase. Substanţa în soluţia acidă nu se injectează intramuscular căci ar produce o mortificare a ţesuturilor la locul injecţiei. In sînge, soluţia acidă fiind injectată, ar coagula substanţele albuminoide din plazmă după unii cercetători ca Ravaut.

Ravaut a amestecat ser de om cu soluţie acidă de arsenobenzol şi serul a coagulat. Am avut ocazia să văd injecţii intravenoase cu soluţii complect acide, şi bolnavii să se simtă perfect de bine. E posibil ca amestecul de seruri în vivo şi în vitro cu substanţa chimică să nu dea aceleaşi rezultate; căci alţi factori determinanţi intervin poate în amestecul in vivo.

Cît se injectează? La început se făcea cu 0.30 cgr. în emulsie, deci intramuscular, mai în urmă s-a ajuns la cantitatea de 0.80 ct., 0.90 cgr. şi chiar 1 gram.

1) D. Profesor Marinescu, cunoscutul om de ştiinţă, se arată satisfăcut de rezultatele terapeutice cu „606".

Tot în timpul din urmă un medic german *Iversen* a început injecţiile intravenoase—văzîndu-se că unele leziuni recidivează; iar pe de altă parte gîndindu-se la o acţiune mai mare a medicamentului, *Iversen* combină injecţiile intramusculare cu cele intravenoase.

Face întîi o injecţie intravenoasă, şi după cîteva zile una intramusculară.

Injecţia intravenoasă se face cu cantitatea de 0,50 cgr. până la 0,80 cgr., cea intramusculară cu 0.40 cgr.

In congresul ultim dela Königsberg, *Ehrlich* se declară partizan pentru ast-fel de tratament.

După unele injecţiuni cu arsenobenzol se observă temperatură mare, erupţie pe tot corpul de pete roşii, vărsături, greţuri; locul unde s-a făcut injecţia, dacă a fost intramusculară, devine tumefiat. Compuşii arsenicali cu atoxilul, arsacetina, arsenophenilglicina se elimină repede din organism; arsenobenzolul s'a observat şi la *10* zile după injecţii; eliminarea se face prin intestine şi urină.

Din toate cercetările de până acum se vede că substanţa „606" este antisifilitică; cît ţine efectul ei, nu se ştie, aceasta e chestie de timp.

Modul de a se orîndui injecţiile iarăşi nu-i un fapt definitiv stabilit.

Mai tîrziu se va vedea cîtă vreme şi în ce cantităţi trebue să fie injectată această substanţă.

Asupra acestor chestiuni pluteşte încă un punct de întrebare şi numai timpului îi rămîne să se pronunţe.

Terapeutica sifilisului cu mercur e aşa de bine stabilită, căci în urma acestei stabiliri stau cele vre-o cîteva sute de ani de întrebuinţare. Acolo, unde mercurul nu dă rezultate, acolo unde ar trebui medicamentul eficace, adică pentru afecţiunele nervoase, acolo medicamentul lui Ehrlich n-a adus şi nu dă rezultate.

Şi multă lume plăteşte bir acestor afecţiuni. In orice caz arsenobenzolul are încă mult de luptat contra mercurului, pentru a scoate pe acesta din rîndul puţinelor substanţe specifice chimice, pe care le avem astăzi la îndămînă.

Medicii germani îl privesc cu foarte mare entuziasm unii, complect neîncrezători alţii, ca marele clinician *Buschke*. In Franţa asemenea.

Oricare ar fi rezultatele terapeutice, arsenobenzolul e o substanţă chimică, ce nu e decît poate aurora unor timpuri, cînd chemoterapia va avea în stăpînire terapeutica boalelor; şi prin urmare nu trebue nici să ne entuziasmeze prea mult ca pe unii, nici să ne decepţioneze din cale afară ca pe alţii.

Medicus

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

Teoria energetică

Pentru a cerceta lumea, pentru a cunoaşte firea lucrurilor, omul nu are decît o singură armă, un singur instrument: *experienţa*. Din faptul însă că în experienţele pe care le facem, sîntem legaţi de simţurile noastre, simţuri care sînt departe de a fi perfecte, de a ne da realitatea lucrurilor şi de a ne putea face cunoscute toate fenomenele ce au loc, urmează că numai un număr restrîns din ele pot fi cercetate direct, rămînînd ca restul să ne fie relevate de urmările indirecte ale experienţilor. Cunoştinţile noastre dobîndite experimental nu ating realitatea lucrurilor, ci sînt numai relaţii între diferitele părţi ale lumii. Adevărul absolut deci rămîne, cel puţin pentru epoca noastră, inaccesibil ştiinţii; noi nu cunoaştem decît un număr de fapte experimentale, de relaţii între diferitele elemente ale lumii. Adevărurile experimentale sînt clasate, şi din ele se scot legi, mai mult sau mai puţin generale, de care ascultă, în anumite cazuri, elementele universului. In sfîrşit, cu ajutorul legilor cunoscute se caută să se alcătuiască un sistem, o explicaţie generală a lumii, care rămîne însă totdeauna necompletă. Toate teoriile asupra lumii nu cuprind decît cazuri particulare ale unei realităţi ce le depăşeşte. Şi pe măsură ce numărul adevărurilor, cunoscute prin experienţă, creşte, teoriile se modifică privind lucrurile dintr'un punct de vedere din ce în ce mai general, dîndu-ne o icoană care se apropie din ce în ce mai mult de realitate. Că realitatea însăşi ne va fi cunoscută vreodată, rămîne o întrebare. Poate că aceasta nici n'ar fi de dorit, căci ar însemna sfîrşitul ştiinţii. Oricum ar fi, teoriile acestea, deşi nu au o durată prea lungă şi deşi nu corespund decît prea puţin realităţii, merită totuşi să fie cunoscute de toţi oamenii culţi: 1) pentrucă fiind consecinţa tuturor faptelor experimentale cunoscute la un moment dat, sau mai bine zis a unei sistematizări logice a acestora, constituesc o bună metodă ştiinţifică; 2) pentrucă răspund întrucitva nevoii omului

de a cunoaşte firea lucrurilor, nevoe căreia se datoreşte naşterea ştiinţii; şi 3) fiindcă mersul ştiinţii fiind paralel cu acel al filozofiei, oricine vrea să priceapă mersul uneia într'o anumită epocă, trebue să cunoască ideile celeilalte în acelaşi timp. In adevăr, dacă de ex., sub influenţa filozofiei kantiene, ştiinţa a părăsit dogmatismul medieval, la rîndul ei filozofia a devenit în zilele noastre din raţională—experimentală, sub influenţa ştiinţii experimentale moderne. In cele ce urmează vom expune teoria energetică asupra lumii, teorie care predomină azi fizica şi care ca metodă ştiinţifică e universal recunoscută de marea majoritate a corifeilor ştiinţii.

Teoria energetică e bazată pe principiul conservărei energiei şi a concepţiei potenţialului, şi după lucrările lui Helmholtz, Rankine, Ostwald şi Mach, a luat un loc de frunte printre celelalte teorii ştiinţifice asupra constituţiei şi viitorului universului.

Principiul conservării energiei, care domină acum nu numai fizica, ci întregul cuprins al ştiinţei moderne, a fost cu drept cuvînt considerat ca cea mai mare descoperire, cea mai frumoasă victorie a inteligenţei omeneşti.

Cînd vre-o nouă descoperire sgudue pînă în temelii edificiul teoriilor ştiinţifice, ameninţîndu-l fie cu ruina totală, fie cu adînci transformări, prima grijă a savanţilor e să vadă dacă principiul conservării e neatins, căci el e cheia de boltă a întregei ştiinţi teoretice. El e singurul principiu—alături de acela al egalităţii acţiunii şi reacţiunii—pe care experienţa nu a făcut decît să-l întărească, fără a-l contrazice niciodată.

Formulat întîia oară la 1842 de Robert Mayer, un cap rar, dar un matematician mediocru, această concepţiune n'a atras la început atenţia nimănui. In zădar autorul lui scotea din Heilbronn memorii după memorii, căci nu se găsi nici un savant să-l discute. Mayer muri dezesperat şi atît de puţin cunoscut, încît, cînd Helmholtz refăcu, cîţiva ani mai tîrziu, aceiaşi descoperire, sprijinindu-se ce e drept numai pe consideraţiuni matematice, nu ştiu nimic de existenţa predecesorului său. Subt autoritatea celui mai mare dintre fizicieni, principiul îşi făcu încetul cu încetul drumul: experienţile lui Joule şi Thomson confirmară previziunile lui Mayer în ceia ce priveşte transformarea energiei mecanice în energie calorifică; prin lucrările lui Rankine, Ostwald, Mach, etc., el se generaliză asupra tuturor manifestărilor energiei şi căpătă însemnătatea pe care o are azi.

Intr'un fenomen, energia ni se poate prezenta subt felurite forme: energie mecanică, electrică, magnetică, calorifică, etc., capabile de a se transforma una într'alta în aşa mod, că valoarea cantitativă a energiei la începutul şi sfîrşitul fenomenului sînt egale. *Energia e una şi aceiaşi, e capabilă să ia diferite forme; ea nu se creiază şi nu se distruge.* A doua lege pe care se bazează teoria energetică e legea Carnot-Clausius, bine înţeleş generalizată, întinsă asupra întregei energii: „*pen-*

tru a produce un travaliu, e nevoe ca o cantitate de energie să cadă dela un nivel mai sus la altul mai jos, şi travaliul produs e proporţional cu cantitatea de energie care cade şi cu diferinţa de nivel". Nivelul la care se găseşte cantitatea de energie e cunoscut sub numele generic de *potenţial*. El poate lua diferite numiri, după felul energiei; astfel, e numit nivel, sau înnălţime, cînd e vorba de căderea corpurilor materiale, temperatură cînd e vorba de căldură, potenţial electric cînd e vorba de electricitate, etc. Aşa dar, pentru a căpăta un efect, e nevoe de o diferenţă de potenţial. O cantitate de energie, oricît de mare ar fi ea, e tot atît de inertă şi de incapabilă de o acţiune caşi materia însăşi, atît timp cît această energie se găseşte la acelaşi potenţial cu mediul înconjurător. Pămîntul, de exemplu, şi orice alt corp, atît timp cît nu e la 0° absolut, conţine o mare cantitate de căldură, căldură inutilizabilă, de oarece este la temperatura mediului ambiant. Un corp transportat depe pămînt pe planeta Marte, unde temperatura ar trebui să fie inferioară celei de pe pămînt, ar putea, graţie temperaturii lui relativ ridicate, să efectueze un lucru mecanic, pecînd pe pămînt era incapabil de aceasta. Aici e locul să vorbim de una din cele mai interesante chestiuni ale ştiinţii din toate veacurile, de chestiunea „perpetuului mobile".

O maşină care să creeze energie este imposibilă: principiul indestructibilităţii energiei enunţat mai sus se opune şi zadarnicile sforţări din cursul veacurilor o dovedesc. „Perpetuum mobile", aşa cum il pricepeau cei vechi, e imposibil.

Avem însă o sumă de energii colosale, despre care am vorbit mai adineaori, energii care, fiind la potenţialul mediului înconjurător, sînt inerte. Nu s'ar putea oare face o maşină, care să lucreze subt un potenţial mai jos? Nu e oare posibil un astfel de „perpetuum mobile", pe care Ostwald il numeşte perpetuum mobile de al doilea ordin? Judecînd logic, nu aveam nici un motiv pentru a nu admite posibilitatea unei astfel ne maşini. De această părere sînt nu numai teoreticiani ca Ostwald, dar chiar şi ingineri, oameni pentru care ştiinţa aplicată nu mai are secrete, dintre care am să citez pe Stodola; iar experienţa a probat pînă la oarecare punct aceste vederi. Sînt termo-elemente care ne dau mai multă energie decît le dăm: ele lucrînd subt un potenţial negativ, sustrag aerului o parte din căldură, pentru a o transforma în electricitate. Din nefericire, cantităţile de căldură sustrase sînt aşa de mici, încît fenomenul nu poate căpăta nici o aplicaţie în practică; oricum, faptul experimental rămîne, iar pe viitor putem nădăjdui să vedem construindu-se maşini de acest fel. Avem, aşa dar, în univers o cantitate de energie indestructibilă şi o diferenţă de potenţial, ce scade pe măşură ce au loc diferitele transformări ale energiei, care constituesc fenomenele lumii noastre.

In faţa energiei variate, indestructibile, imateriale şi în veşnică transformare, stă „*materia*", a doua entitate constitutivă a universului.

Să căutăm să rezumăm în cîteva cuvinte concepţiunile ştiinţii actuale cu privire la aceasta din urmă.

După aceste concepţiuni, materia este un complex discontinuu până în ultimile lui elemente. Elementele constitutive ale materiei, aşa cum o vedem, sînt moleculele compuse şi ele din atomi, care, după teoriile moderne, nu mai sînt indestructibili şi indivizibili. Atomii la rîndul lor sînt compuşi din corpuscule electrizate, „*electroni*", însufleţite de mişcări de o iuţeală uriaşă şi a căror masă ar fi de o micime extremă, faţă de masa atomului însuşi. Aşa, de pildă, dacă un atom de hidrogen (cel mai mic atom cunoscut) ar avea dimensiunile bisericii Sf. Petru din Roma, electronii ar fi reprezentaţi prin 500 de fire de nisip, care s'ar mişca înnăuntru. Dacă ne mai gîndim la masa unui atom de hidrogen, ne putem face o idee de mărimea acestor corpuscule.

O definiţie în înţelesul propriu nu se poate da pentru materie; se spune însă de obicei: concepţia materiei ne e dată prin simţuri. Dar dacă stăm să ne gîndim, vedem că ceia ce ne dau simţurile noastre nu sînt decît manifestări ale energiei. Temperatura, rezistenţa, coloarea, nu sînt datorite decît unor vibraţiuni ale moleculelor corpului, sau ale eterului care scaldă aceste molecule. Şi aici involuntar ne gîndim cît de grosolane şi neperfecte sînt simţurile noastre. Ele nu numai că nu ne permit să cunoaştem lumea exterioară aşa cum e ea, „adevărul absolut", dar nu ne permit să cunoaştem decît existenţa unei foarte mici părţi din fenomenele manifestării energiei. Ochii nu permit să distingem decît vibraţii eterice de o lungime de undă dela 0.35 μ pînă la 0.75 μ, adică dela violet pînă la roşu; mai departe nimic. Dar există o mulţime de alte unde eterice, din care o parte studiate de ştiinţă şi găsite absolut analoage, ca proprietăţi, vibraţiilor luminoase. Profesorul Rubens din Berlin a studiat raze de o lungime de undă de 70 μ.

După cercetările nouă, undele hertzeniane (electricitatea radiantă întrebuinţată în telegrafia fără fir) sînt cu totul asemănătoare undelor luminoase, au aceleaşi proprietăţi, au în schimb o lungime de undă dela 4 m.m. pînă la 6 m. Profesorul Rubens a studiat raze calorice de o lungime de undă de 60 m. De cealaltă parte a spectrului, razele ultraviolete au fost studiate pînă la o lungime de undă de 0.1 μ. Şi ce ne mai rezervă încă viitorul...

Dacă ne închipuim spectrul complect al vibraţiilor luminoase cuprins numai între 0.1 μ şi 60 m. (viitorul poate să desmintă aceste cifre) atunci vedem că, cu simţul vizual, noi nu facem cunoştinţă decît cu 0.07 milionimea parte din totalitatea vibraţiilor. Dacă spectrul ar avea de pidă lungimea equatorului pămîntesc, noi am cunoaşte numai 2.8 m. din el. Că faptul de ce ele nu sînt date de simţuri este explicabil, prin aceia că aceste raze invizibile nu joacă pe pămînt un rol mare, fiindcă sînt absorbite fie de apă, ca cele infraroşii, fie de aer, ca cele ultraviolete,—aceasta e altă chestie; un lucru e clar: simţurile ne

înșală. Nu numai că nu ne redau fenomenele decît trecute prin prizma lor și nu cum sînt ele în realitate, dar nici măcar nu ne le dau pe toate. A susține deci existența materiei pe motivul că ne e dată de simțuri, e imposibil, căci simțurile nu ne dau nimic complect și exact. Încă un adevăr la care filozofii Greciei antice ajunseră călăuziți fiind numai de intuiția lor genială, și pe care savanții moderni l-au regăsit procedind metodic, experimental.

Dar în știință? În știință, materia e considerată ca avînd o *„masă"*. Ceia ce a făcut-o să fie introdusă în știință a fost inerția ei, masa ei. Masa e proprietate generală a materiei. Orice parte de materie, fie ea cît de mică sau cît de mare, fie c'ar avea dimensiunile unui atom de hidrogen, ori mărimea lui Sirius, are masa ei, masă care ascultă de anumite legi, masă care nu variază, oricît ar varia celelalte proprietăți ale corpului, fie că acesta ar fi solid, sau redus în stare de vapori, electrizat sau nu, în combinațiune chimică, sau nu, etc.

Redusesem mai adineaori materia la niște corpuscule infim de mici, pe care le numisem „electroni", cele mai mici părți din materie. Cînd s'a încercat însă a se aplica legea maselor la acești electroni, s'a văzut că pentru prima oară legea era contrazisă. Mișcările electronilor nu ascultă de legile mecanice. Dar dacă un corp nu ascultă de legea invariabilității masei (lege care, precum am văzut, este însăși definițiunea științifică) a materiei, înseamnă că acest corp nu are de fapt o masă, că nu e un corp material. Cercetările de mai tîrziu probară în adevăr că mișcarea electronilor se aseamănă cu aceia pe care ar lua-o în anumite cazuri, anumite încărcări electrice. S'a început astfel a se privi electronii, nu ca corpuri materiale, ci ca niște încărcări electrice de sine stătătoare. Dar dacă electronii, ultimele elemente constitutive ale complexului material, nu sînt decît simple încărcări electrice lipsite de suport, la ce se reduce materia?

„La o simplă mișcare a eterului, la mici vîrtejuri ale acestui mediu elastic". Și astfel după două decenii știința reveni la atomii-vîrtej (les atomes tourbillons) ai lui Thomson.

Materia nu e decît o manifestare a energiei, nu e decît o nouă formă a ei. Avem deci mici mase electrice, mișcări de natură turbilonară, electronii, constituite în sisteme atomice supuse anumitor legi electromecanice. Atomii sînt deja părți materiale, cu o masă constantă ascultînd de legile mecanice, constituiți în sisteme analoage celor siderale și evoluînd unii în jurul altora, după legi analoage legilor lui Kepler.

Energiile intra-atomice variază dela corp la corp și sînt așa de mari, încît pe lîngă ele energiile intramoleculare (care fac să se miște atomii) și toate celelalte cantități de energie obișnuite și întrebuințate, par infime. Dacă, de pildă, un gram de cupru s'ar disocia brusc în energie și eter, am căpăta o cantitate de căldură egală cu aceia, pe care o dau 3 milioane de tone de cărbune. Și ca probă că atomul nu e decît un colosal rezervor de energie, nu e nevoe decît să amintim de proprietățile corpurilor radioactive. Aceste corpuri ca radium, uranium, etc., au cei mai grei atomi cunoscuți. Au luat probabil naștere atunci cînd energia pe planeta noastră, sau în nebuloasa primordială, era mult mai ridicată decît acum.

Acum cînd potențialul mediului ambiant e mult mai jos decît potențialul energiei intra-atomice, atomii acestor corpuri se consumă pe încetul, retransformîndu-se în eter și energie radiantă: căldură, lumină, electricitate. Vîrtejurile de eter din atomi sînt întocmai ca o trombă marină: îndată ce condițiile de existență ale fenomenului nu mai subzistă, mișcarea giratorie se transformă în unde la atomi, în valuri la trombă. Și nu e imposibil ca, pe măsură ce potențialul pe pămînt va scădea, corpurile, începînd cu cele mai grele, să devină pe rînd radio-active, să se descompună în energia vibratorie și eterul din care sînt formate.

Am ajuns la rezultatul că șirul fenomenelor, a căror succesiune constitue evoluția întregului univers, nu e altceva decît manifestarea existenții unei diferenți de potențial; diferență care descrește în cursul veacurilor și pare a tinde către zero.

În adevăr, în toate manifestările energiei se observă tendința micșorării unei diferențe de potențial, între energiile care vin în contact.

Toate formele de energie se pot transforma pe de-antregul în căldură, pecînd este cu totul imposibil de a se transforma integral o cantitate de căldură în întregime în electricitate, lucru mecanic, sau orice altă formă a energiei. Și aceasta face desperarea inginerilor moderni: mașinile noastre motrice, termice, nu dau decît un lucru mecanic echivalent cu 25—28% din căldura dată lor. Restul rămîne sub formă de căldură inertă, inutilizabilă. Fenomenul transformării integrale a energiei de orice formă în căldură nu e deci reversibil. Să ilustrez faptul acesta printr'un exemplu: Fie un nasture de metal pe care îl frecăm de masă. Se cheltuește un lucru mecanic, în același timp nasturele se încălzește: energia mecanică se transformă integral în energie calorică. Fenomenul însă nu e reciproc și nu se poate găsi o metodă, care să transforme toată căldura din nasture înnapoi în lucru mecanic. Dar dacă fenomenul acesta se execută într'una într'un singur senz, rezultatul e ușor de prevăzut: toată energia din univers se transformă zilnic și necontenit în căldură, care difuzează radiind, răspîndindu-se în univers. Pe zi ce merge, energia tuturor sorilor universului difuzează sub formă de căldură în spațiu, rînd pe rînd sorii se sting și se răcesc. Din cînd în cînd, energia de poziție a unui sistem stins se transformă din nou în energie radiantă. Soarele odată stins, după un oarecare timp, planetele sale se precipită asupra lui, materia lor se reduce din nou în stare de vapori; avem o nouă nebuloasă, care dă loc la un nou sistem planetar, ale cărui cantități de energie utilizabilă însă sînt cu mult mai mici decît a celui dinnaintea lui. Și din nou sorii se vor stinge, se vor forma apoi

alte sisteme planetare din ce în ce mai bicisnice, mai sărace de energie utilizabilă, pînă cînd un potențial, unul și același va domni asupra întregului univers, liniștea va fi complectă, absolută, nici-un fenomen, de orice gen ar fi el, n'ar mai fi posibil și asta ar fi sfîrșitul lumei noastre.

Lumea s'ar datori deci unei diferențe de potențial, unui dezechilibru universal, dezechilibru care pe zi ce trece tinde să dispară; căci fiecare manifestare a energiei, fiecare fenomen, tinde la echilibrarea elementelor universului, echilibru care va fi și moartea lui. Acestei concepții i se opune așa numita concepție a echilibrului mobil. Potențialul ar fi supus la niște oscilații periodice, întocmai ca pendulul: în prima fază potențialul ar crește dela 0, la un maximum, pentru a scădea din nou, în a doua fază, la 0 și așa mai departe. Nu vom discuta aceste două concepțiuni. Știința de astăzi nu se poate pronunța definitiv pentru nici-una: n'avem fapte experimentale care să ne orienteze în această direcție. A le discuta, ar însemna a proceda ca scolasticii, a face un exercițiu de pură logică, fără nici-un interes științific.

Teoria energetică nu ne-a dat numai o concepțiune științifică a lumii, ci constitue o metodă de cercetare științifică, astăzi aproape universal admisă în știință. Mai mult încă: în timpurile din urmă, cîștigă tot mai mult teren tendința de a înlocui toate teoriile mecanice prin teoria energetică, unde în toate equațiunile, afară de spațiu și timp, nu se mai lucrează decît numai cu cantități de energie. In chimie, printre altele, mai ales în urma lucrărilor lui Berthelot, Arrhenius, Nernst, Van't Hoff, etc., se tinde a se înlocui equațiile chimice propriu zise prin expresiuni matematice, în care nu intră decît greutăți atomice și cantități de energie.

Teoria energetică are și mulți adversari, cu deosebire pe aderenții teoriei mecanice moderne a universului, aderenți care nu au renunțat de a căuta o explicare mecanică a acestuia. Printre cei mai iluștri ne mulțumim a cita pe doi: pe J. K. Maxwel și Sir John Thomson (lord Kelvin).

Contra teoriei energetice ca metodă științifică nu se poate obiecta nimic; ca concepție filozofică însă i s'a obiectat că principiul conservării energiei dovedit ca exact în lumea finită, accesibilă experienții și observațiilor noastre, poate să nu corespundă realității, atunci cînd o extindem asupra întregului univers. Nu știm nimic asupra universului ca întreg, iar generalizarea dusă atît de departe poate da loc la greșeli mari.

La aceasta se răspunde că principiul conservării energiei a fost constatat ca aplicabil la toate faptele experimentale, la toate fenomenele, fie că ar fi vorba de energia de poziție și forță vie a corpurilor cerești, fie că ar fi vorba de o vibrațiune atomică. Deci în lumea noastră principiul conservării energiei e adevărat și necontrazis.

A căuta să introducem în discuție lumi stelare, deosebite de a noastră ca proprietăți, este în stadiul actual al cunoștinților noastre tot atît de neîndreptățit din punctul de vedere științific, pe cît de matematicește improbabil.

Emil Damian

Scrisori din Ardeal

Progresele sistemului de maghiarizare

Cetitorul de ziare din Romînia se va fi aflat, mai cu samă în timpul din urmă, într'o mare nelămurire și încurcătură asupra situației naționale a Romînilor din Ardeal și țara ungurească. Ziarele din București îi servesc zilnic o mare bogăție de știri și fapte despre mersul luptei noastre naționale. Telegramele sînt amănunțite, informația, poate uneori neexactă, dar totdeauna repede. Nu se poate aduce ziarelor din București învinuirea că nu jertfesc destul spre a ține în curent pe cititorii lor despre noi. Dar pe cît de modernă e partea asta, *informația*, pe atît de inferioară e partea cealaltă, explicativă a informației: *comentariile*.

In presa din București informația e totul, comentariile aproape nimic, pe cînd într'o presă bună trebue să fie invers. Comentatorul dă știrilor telegrafice izolate, desprinse din puhoiul vieții, un înțeles, un suflet. Le așează în lumina cuvenită, le leagă cu trecutul și deschide perspective asupra viitorului. Faptele și știrile pentru el sînt niște biete pietre neroade; spre a întruchipa ceva din ele, trebuesc alese, cioplite și așezate într'o anumită rînduială, fiecare la locul ei. Astfel se întemeiază și se clădește o părere, o concepție politică.

Presa din București plătește mulți salahori, care îi transportă materialul, dar nu are nici un arhitect și bolovanii aduși cu mare cheltuială se ridică într'un uriaș morman netrebnic.

Violențe unguresti, țărani împușcați, succese sau pierderi politice, condamnări, discursuri răsunătoare, școale pierdute, jertfe și lupte înălțătoare, toate se perindează într'o succesiune rapsodică, dezordonată și incoherentă, ca crimpeile unei epopei depărtate, rășluite de capriciul vremurilor. In fața acestor fapte fără legătură și fără explicațiile necesare, cititorul rămîne de cele mai multe ori zăpăcit și uluit. In mintea lui se naște o încurcătură, un haos care adesea crește, în loc să dispară, cînd ziaristul bucureștean încearcă să pue o ordine în aceste fapte și știri. Nu vorbesc, firește, de cititorul superficial care nu judecă decît prin prizma altora, sau care nu judecă de loc ci se mulțămește cu porțiunea sa zilnică de telegrame și vești cît mai interesante și cît mai senzaționale. Vorbesc de cititorul inteligent, pentru care faptele și știrile sînt numai o materie primă, din care el își trage încheieri și își făurește o părere preciză, un fel al său de a vedea o chestiune oarecare. Cititorul *acesta*, obișnuit a judeca și a discerne, a înlătura molozul faptelor secundare și a străbate prin vălul de aparențe și minciuni amăgitoare, e setos să afle adevărul *curat* și adevărul *întreg*, nefalșificat de tendințe și neturburat de patimi.

*

Să încercăm a ne desface de supt impresia situațiilor politice de o clipă, favorabile sau nefavorabile, și să ne ridicăm la înălțimea unei priviri asupra *situației* noastre naționale generale. Trebue să stabilim dela început o deosebire fundamentală. Lupta națională nu e o luptă pur *politică* pentru biruința unei idei sau unei direcții politice mai înaintate sau mai înapoiate. Aici nu e vorba de progresul politic al unui popor spre tot mai multe drepturi, spre libertate, democrație sau socializm.

Lupta națională e o *luptă pentru existență a unui neam*, cuprinzînd toate laturile și toate manifestațiunile lui de viață, dela cele mai elementare și cele mai materiale până la cele mai puțin materiale, căci toate la un loc formează elementele existenții sale naționale. A judeca deci situația noastră politică și națională nu este a judeca numai situația unui *partid*, a partidului național-romînesc, ci situația unui neam, a neamului romînesc din Ardeal și țara ungurească. (Lucrul acesta, firește, nu e o tăgăduire a dreptului și a datoriei partidului național de a reprezinta singur interesele politice ale neamului întreg). Situația partidului poate fi, într'un moment dat, bună, și a poporului întreg rea, sau invers, situația generală a poporului poate fi bună, fără ca partidul să se găsească într'o situație politică favorabilă. Partidul irlandez din Anglia, de pildă, se găsește într'o situație foarte favorabilă atît *înăuntru*, prin puterea sa electorală, dovedită în două alegeri consecutive, prin organizație, și fonduri politice, cît și în *afară* adică față cu Englejii al căror guvern e hotărît să acorde *Home-Rule-ul*, autonomia Irlandei. Situația națională a *poporului* irlandez însă e din cele mai deplorabile. Poporul irlandez și-a uitat limba aproape în întregimea lui, e desnaționalizat, și din cauza exploatării marilor proprietari engleji a sărăcit și a emigrat în mare parte în America. In ultimele decenii poporația Irlandei a scăzut dela 6 la 4 milioane.

Aceasta nu înseamnează însă că situația națională a unui neam și situația politică a partidului său sînt cu totul neatîrnătoare una de alta. Succesele politice trebue să aducă în cele din urmă o îmbunătățire și pentru popor, și progresul general național poate întări și partidul. Cu toate aceasta e firesc să prețuim starea generală a poporului mai presus de starea partidului său, baza existenții sale fiind poporul.

Voind să cunoaștem prin urmare starea noastră din Ardeal, vom examina mai ales situația generală națională a poporului romînesc.

*

Nu poate fi intențiunea mea să dau un tablou absolut exact și amănunțit al situației noastre din Ardeal. Cadrul acestui articol și lipsa datelor sau caracterul lor învechit ne împedecă să facem aceasta.

Intre intelectualii noștri din Ardeal predomină privitor la starea noastră un optimism adesea naiv și păgubitor. In general, se crede că sistemul politic, vrășmaș de 40 de ani, nu a fost în stare să împedece sau să stînjinească cîtuși de puțin dezvoltarea noastră națională. Am înaintat și ca număr, și ca avere și ca cultură și conștiință politică. Masivul blocului etnic romînesc e atît de puternic și închegat, încît vrăjmașul nu e în stare să-l spargă și toate sforțările lui vor rămînea în veci zădarnice și chiar ridicole.

Poporul nostru e un popor tînăr și feciorelnic. Forțele lui de rezistență și vitalitatea sînt neistovite și inepuizabile. Progresele lui pe toate terenurile nu pot fi împedicate de puterea oficială niciodată. Dimpotrivă, poporul unguresc nu este în stare să înainteze decît foarte încet și anevoe. Progresul lui e un progres nefiresc și artificial, căci vine din sprijinul oficial al statului. Ca încheere, optimiștii noștri proclamă axioma că desnaționalizarea noastră e cu neputință și va rămînea o veșnică utopie.

In alte ținuturi, unde situația noastră e vădit inferioară față cu potrivnicii, întîlnești un fel de a vedea direct opus. Acolo adesea intelectualii noștri se aruncă în brațele unui pesimism primejdios. Ei văd totul în negru. Văd puterea covîrșitoare a oficialității, progresele enorme ale străinilor și starea noastră pe loc, care însemnează regres. Puținele drepturi și arme de apărare ce ne-au mai rămas vor fi și ele perdute în curînd, căci atîrnă cu totul de buna voința guvernelor unguresți, cînd vor voi să ni le răpească. Și atunci, nu arare-ori, în intimitatea convorbirilor particulare, auzi mărturisirea sinistră că „la dreptul vorbind" toate opintirile noastre sînt zădarnice și că „nu te poți pune" cu puterea aceasta formidabilă a cotropitorului.

Se înțelege că adevărul se află între aceste două extreme și că între optimism și pesimism există linia de mijloc. Numai cît, după neînsemnata mea părere, linia aceasta nu se află tocmai la mijloc, ci acuză o ușoară abatere spre extremul pesimist, și *unghiul de declinare are tendința de a crește necontenit*, apropiindu-se de extrem. Cu alte cuvinte: situația noastră nu este nici trandafirie, nici desperată, *dar are tendința de a se înrăutăți tot mai mult.*

Inrăutățirea se accentuiază în mod automatic prin însăși scurgerea vremii, mulțumită efectelor puterii politice pe care poporul unguresc o deține și o exploatează în folosul său. Dacă poporul unguresc ar curma chiar orice persecuție politică sau administrativă, dacă ar înceta procesele politice, împușcăturile și violențele electorale, dacă ar urma însă înainte să deție puterea politică în măsura de azi, soarta noastră nu s'ar îmbunătăți în fond prin nimica, ci ar continua să se înrăutățească. Pentruce? Pentrucă adevărata politică de deznaționalizare nu rezidă în acele persecuțiuni și ilegalități trecătoare și incidentale, ci în faptul că puterea statului ajută și favorizează prin toate instituțiile sale creșterea și întărirea unui singur popor în dauna celuilalt.

mare însemnătate: au cucerit aproape toate orașele țării. Afară de orașele săsești și vre-o cîteva orășele de mărimea a 5-a sau a 6-a, romînești, slovăcești și sîrbești, toate orașele țării azi sînt maghiarizate sau pe cale de a se maghiariza (bunăoară Timișoara, Pressburgul etc.) Spre a înțelege deplin acest cîștig, trebue să ne dăm seama de marele ascendent pe care orice oraș îl exercită azi asupra ținutului ce-l înconjoară. Orașele sînt adevărate puncte strategice în lupta națională, pe care se razimă toate operațiunile de cucerire lentă, de infuziune cu elemente străine a unui ținut odinioară curat supt raportul național. Sînt locuri de concentrare, de unde pornesc pionerii maghiarizării la sate, focare de unde limba ungurească radiază tot mai puternic.

Și aici am ajuns să vorbim și de alt factor: așezarea geografică. In general se crede că factorul acesta ne favorizează. Rominismul, după optimiștii noștri din Ardeal și Țara ungurească, formează un bloc masiv și aproape omogen, lipsit de prea multe „enclave", cum se numesc în Austria insulele de altă limbă în teritoriul național. In realitate, teritoriul limbii romînești nu este atît de lipsit de amestecuri străine. E încă una din legendele ce trebuesc revizuite. „Blocul" romînesc cuprinde mai întîi un alt bloc, mai mic, de limbă ungurească. Sînt cele patru comitate săcuești cu părțile lor învecinate, reprezintînd cu totul o poporație ungurească compactă de vre-o 600.000 de suflete. In Ardealul propriu zis, care e socotit de obicei atît de romînesc, elementul romînesc nu reprezintă decît o slabă majoritate, care la 1890 era de 56.7%, iar la 1900 scăzuse la 56.5%. Aviz celor ce se gîndesc la alipirea Ardealului la Romînia.

Din numărul total de 25 de comitate locuite de Romîni, abea 12 au majoritatea romînească. Dintre aceste, cele mai multe au puternice minorități unguresti, și numai în două (în Huniedoara și Făgăraș) majoritatea romînească e de peste 80%. Alte 13 comitate au *minorități* romînești. Din aceste, procentul nostru față de Unguri a *crescut* numai în 4 și a *scăzut* în 9.

Impărțirea naționalităților după comune ne arată de asemenea o mare inferioritate. Din 2981 de comune în care locuesc Romînii, numai 681 sînt monoglote. Rămîne un număr de 2300 de comune, în care Romînii nu locuesc singuri, ci au alături cu ei și o minoritate sau majoritate străină.

Din acestea 2300, în *Țara ungurească* și Banat sînt 59 de comune cu majoritate nemțească, iar *164* cu majoritate *ungurească*. In *Ardeal*, numărul comunelor cu minoritate romînească e de *483*, din care, 324 cu majoritate ungurească, iar 159 cu majoritate săsească.

Prin urmare, teritoriul etnografic romînesc este departe de a fi curat. O mare parte a poporației romînești trăește amestecată cu străinii. Se va face însă obiecțiunea că, dacă de obicei majoritatea ungurească ne poate fi primejdioasă (căci Nemții nu au reușit să ne deznaționalizeze nicăiri), în schimb acolo unde Romînii au majoritatea și ei sînt primejdioși străinilor.

In trecut, cînd statul nu intervenea aproape de loc în lupta de rase, lucrul se petrecea într'adevăr în felul acesta și majoritățile asimilau minoritățile. Sînt multe ținuturi în care minoritățile ungurești au fost asimilate de Romîni. Astăzi însă, cînd statul a intervenit, punîndu-și toată greutatea sa uriașă în cumpăna uneia din cele două rase, a Ungurilor, Romînii nu mai pot asimila nicăiri. Cazurile de romanizare azi sînt foarte rare la țară. Dimpotrivă, în multe locuri, unde poporația ungurească începuse a se romaniza, intervenția statului a oprit procesul de desnaționalizare. „Rătăciții" sînt întorși la limba și conștiința ungurească prin școală și prin propagandă. Acesta e cazul cîtorva comune din ținutul Blajului. Astăzi se poate spune că *majoritățile romînești nu mai sînt aproape de loc primejdioase Ungurilor, dar minoritățile ungurești ne sînt totdeauna, mult-puțin, primejdioase, oricît ar fi de mari majoritățile noastre.* Școala, administrația, justiția, căile ferate și poștele, comerțul și industria mare, sînt agenți de răspîndire a limbii și conștiinții ungurești. Avînd nevoe tot mai mare și mai deasă de a ști ungurește, țăranul romîn începe a se convinge că învățarea ei e o necesitate. Sînt cazuri, în care Romînii își trimet copii la școala ungurească, deși ar găsi loc și în cea romînească din comună. Tendința neobosită a statului este de a întări pretutindeni minoritățile ungurești. In locurile unde masele Romînilor sînt prea închegate și curate s'au așezat colonii ungurești. In comitatele Caraș-Severin, Arad, Bihor și Huniedoara, pămînturile și pășunile cele mai bune de care dispunea statul au fost date în stăpînirea Ungurilor aduși din pusta ungurească. Ruinarea unora din coloniști nu ne îndrituește a proclama falimentul general al politicei de colonizare. Unul din proectele cele mai predilecte ale maghiarizatorilor este de a forma cu timpul un brîu de colonii ungurești, care ar împreuna săcuimea din Ardeal cu rezervorul unguresc din șesul Ungariei, trecînd prin comitatele Turda Arieș, Cajocna și Bihor, rupînd masivul romînesc drept în două și despărțind pe Romînii din nord de cei din sud. Minoritățile ungurești ne sînt primejdioase și supt raportul pur politic. Pretutindeni ele înlesnesc tendința de stăpînire politică asupra Romînilor. Guvernul dispune prin ele totdeauna de un număr oarecare de voturi sigure, la care nu trebue să adauge decît o mică parte de voturi romînești, cîștigate prin ilegalitate sau violență, spre a-și complecta majoritățile, fie la alegeri pentru Cameră, fie pentru comitat, fie chiar pentru comună. Fără minoritățile ungurești risipite printre Romîni, menținerea stăpînirii politice ungurești asupra Romînilor ar fi cu neputință. Dacă din vre-o 44 de cercuri electorale *cu majoritate romînească*, nu am putut cuceri decît cinci, nu trebue să uităm și rolul pe care l-au avut minoritățile ungurești la producerea acestui rezultat.

Cît de mare e însemnătatea minorităților ungurești se dovedește la administrarea comitatelor. Cu toată autonomia largă de care ele se bucură (mai largă decît a județelor din Romînia), Romînii nu au știut să capete majoritatea în corpul reprezentativ al județelor decît *într'un singur comitat, la Făgăraș.* Nici aici

însă Romînii nu sînt în stare să-și stăpînească majoritatea și minoritatea ungurească, complectată la majoritate prin Romînii ticăloși, conduce soarta comitatului celui mai romînesc, cu 90·2% poporație romînească. Ea pune biruri pe restul locuitorilor romîni, plătește cu banii lor funcționari unguri sau romîni renegați și unguriți (ca bunăoară pe subprefectul Urdea care a candidat la Arpaș contra deputatului dr. Vaida) și acordă ajutoare pentru scopuri culturale ungurești. Stăpînirea politică ungurească se razimă deci pe acești doi factori: *minoritățile ungurești și slăbiciunea politică a majorităților romînești.*

In rezumat, „blocul" romînesc e departe de a fi atît de masiv și omogen. Cine va căuta la el cu mai multă băgare de samă, va găsi, afară de sîmburele săcuesc din Ardeal, o mulțime de puncte străine, care încep a se uni și a forma ostrovuri și rîuri, de poporație străină, și care tind spre masivul unguresc, nu pentru a se revărsa într'însul, ci dimpotrivă pentru a căpăta nouă putere de viață dela el.

Scopul final al politicei ungurești e de a produce tot mai multe crăpături în blocul romînesc, de a le mări și a sfărîma cu timpul tot masivul acesta atît de închegat în aparență.

Odată zdrobit și dumicat în bucăți mărunte, romînismul va trebui să renunțe de a-și mai cuceri drepturile naționale autonome și atunci maghiarizarea lui va fi numai o chestiune de timp.

Timpul, acesta e factorul de căpetenie în lupta de rase. Cine știe să-l prețuiască și să-l exploateze, lucrînd necontenit, are cîștig de cauză. Și Ungurii îl știu exploata în mod stăruitor. Ei nu alearga după succese sgomotoase și momentane, ci se mulțămesc să așeze încet și neturburat piatră pe piatră. Politica lor e o politică cu orientări largi și depărtate, e o politică *auf weite Sicht*, cum zic Nemții. Ținta ei finală se perde în negura viitorului și vor trece o sută sau două sute de ani până o vor vedea realizată măcar în parte. Dar fiecare an, fiecare lună și fiecare zi contribue cîte puțin la realizarea ei. In fiecare zi, cîteva mii de învățători unguri și romîni țin cîte o lecție sau mai multe de limbă ungurească copiilor romîni, funcționarii și judecătorii unguri strecoară în fiecare zi din nou în conștiința Romînului ceva din majestatea nebiruită a statului *unguresc*, îi repetă în fiecare zi că trebue să învețe fie și indirect ungurește, dacă voește să trăiască pe pămîntul Țării ungurești. In fiecare zi sporește numărul Ungurilor între Romîni și în fiecare zi vedem pierzîndu-se vre-un Romîn, fie ca slujbaș, fie prin căsătorie cu o Unguroaică la orașe, fie în altfel. Sînt schimbări atît de neînsemnate și de încete, încît nu le vedem și ele ne lasă iluzia că nimic nu s'a schimbat. Tocmai iluzia aceasta e narcoticul cel mai primejdios și înlesnește opera de maghiarizare, căci ne împedică a ridica energia rezistenții noastre până la mărimea reală a primejdiei. Politica de maghiarizare lucrează cu mijlocul acelor schimbări microscopice nevăzute și nepipăite, care, însumîndu-se necontenit, se adaugă, formînd rezultatele mari și dezastroase pentru noi, pe care le

constatăm la zece ani odată, la publicarea rezultatelor recenzămîntului. Și să nu uităm că opera de maghiarizare înaintează în progresiune nu aritmetică, ci geometrică. Rezultatele obținute odată prin maghiarizare sporesc la rîndul lor puterea de agresiune ungurească. In felul acesta, opera de maghiarizare merge accelerîndu-se tot mai mult. La început ea înainta atît de încet, încît, după cei dintâi 10—20 de ani infructuoși în aparență, intelectualii noștri au exclamat triumfători: Dovada e făcută. Maghiarizarea e o utopie, de care Ungurii se vor zdrobi cheltuindu-și toate forțele în van! Credința asta înșelătoare am păstrat-o până azi.

Dar Ungurii nu au dat atențiune acestor strigăte pripite de biruință. Au tăcut și au lucrat, iar cînd, prea arare-ori, au vorbit, din gura lor au eșit asigurări de prietenie și cuvinte de pace. Desigur, o politică foarte ipocrită și cinică dar dibace, pe care o continuă și contele Tisza cu concursul înaltului cler romîn, pe care îl invită la masă spre a-i asculta cu naivitate prefăcută sau sinceră (ceia ce-i și mai rău) frazele vagi de pace, lipsite de orice preciziune și sinceritate. Am primit până astăzi nenumărate asigurări de pace dela ei, *nici odată însă nu am primit nici cea mai mică concesiune sau schimbare a sistemului de maghiarizare.* Tocmai, dimpotrivă, sistemul s'a înăsprit tot mai mult, legile și așezămintele de maghiarizare au sporit în mod necontenit, păstrîndu-se și aici principiul gradațiunii lente și succesive, spre a nu se provoca rezistența noastră prin zguduiri prea brusce.

La început, în 1868, ni s'a dat chiar o lege despre egalitatea de drepturi naționale. Dacă am fi reușit să obținem aplicarea ei, am fi înlăturat aproape cu totul sistemul de maghiarizare, cu toate urmările sale funeste. Dar legea era făcută nu pentru a fi aplicată, ci numai pentru a ne duce în rătăcire și spre a adormi vigilența noastră. Dacă sistemul de desnaționalizare care a luat locul acelei legi nu s'ar fi agravat de loc prin alte legi, situația noastră în definitiv tot nu era mult mai bună ca acuma. Dar de atunci, dela 1868, o sumă întreagă de legi ungurești au mărit sforțările de maghiarizare. In anul 1879 s'a adus întâia lege care a proclamat obligativitatea limbii ungurești în școalele primare nemaghiare, în 1893 s'au înființat azilurile de copii *(Kisdedov-urile)* spre a începe instrucția limbii ungurești încă din vîrsta fragedă a copiilor de 3—4 ani. A venit legea lui Apponyi, care în 1907 a impus limba ungurească într'o măsură mult mai mare, creînd noi și mari greutăți școalei romînești. Nu mai puțin de 300 de școale romînești au fost închise sau maghiarizate în răstimp de trei ani. Nenumărate școale ungurești se înființează rînd pe rînd de către stat, așezîndu-le după un plan de bătae bine chibzuit și stabilit înainte, în ținuturile cele mai primejduite pentru noi. Unde ața e mai slabă, acolo se fac sforțări de a o rupe întâi.

Azistăm prin urmare la creșterea treptată și necontenită a sistemului de maghiarizare, precum și a rezultatelor lui. Amîndouă se sprijinesc și se întețesc reciproc. Mărirea sforțărilor de ma-

ghiarizare produce o creștere a rezultatelor, iar creșterea rezultatelor îndeamnă guvernele la noi sforțări, la crearea de noi legi și așezăminte de maghiarizare, care se dovedește a nu fi infructuoase, ci tot mai roditoare pentru politica ungurească.

*

Expunerile de mai sus nu au pretenția de a fi un tablou exact și bine îngrijit al situației noastre. Un studiu vast și amănunțit ar trebui să îmbrățișeze acest subiect foarte complex, cu multe fețe de cea mai mare însemnătate pentru neamul nostru. Dar, așa fragmentar și dezordonat, articolul de mai sus va avea poate darul să arăte cititorilor de gazete chestiunea națională supt o altă față decît aceia a alegerilor, discursurilor, condamnărilor și împușcăturilor trecătoare și incoherente, aruncate zi cu zi pe masa cititorului de gazetele bucureștene. Faptele și știrile acestea de o zi ating numai suprafața chestiunii naționale. Supt vălul lor se petrece adevărata luptă națională, surdă, încleștată și fără clipă de odihnă. Cine vrea să cunoască starea noastră, trebue să cerceteze întăi partea aceasta esențială a luptei naționale, care singură îi poate da înțelegerea părții celeilalte *formale*.

Ceia ce am arătat însă în articolul de azi nu este decît o lature a chestiunii, sistemul de maghiarizare si progresele lui. Am văzut că maghiarizarea nu-i o utopie și că adesea în lupta noastră ne sprijinim pe iluzii și legende, cum e așezarea noastră geografică favorabilă, sporul și progresul nostru neoprit. Am văzut că limba ungurească se întinde necontenit. Răspîndirea ei nu înseamnă încă maghiarizarea, dar poate fi pregătirea maghiarizării.

Se înțelege că posibilitatea de a realiza maghiarizarea nu este identică cu imposibilitatea de a o împedica sau cel puțin de a o întîrzia.

Intr'un articol viitor vom căuta să cunoaștem și partea cealaltă a problemei: puterile noastre, armele și modul nostru de luptă.

Gh. Poenaru

MISCELLANEA

Pentru d. C. Graur

D. C. Graur găsește un nou pretext de războire împotriva noastră, în cele cîteva rînduri din „Miscellanea" numărului nostru precedent.

Nu vom discuta cu d-sa asupra înțelesului cuvintelor de „injurie" și „calomnie", pentrucă distinsul ziarist, vădit, are în această privință idei foarte largi: în acelaș articol, în care protestează împotriva notiței noastre, d. Graur cu multă delicateță zice că sîntem... porci!...

E adevărat însă că d. C. Graur se scutură cu energie de răspundere pentru epitetul de „Renegații" și ne desvălește cu acest prilej un fapt ne mai pomenit: că tovarășii d-sale publicîndu-i în broșură un articol despre foștii socialiști, au intitulat broșura, *în contra conținutului și fără știrea autorului*, cu această vorbă infamantă.

Colaboratorul „Faclei" nu numai că ne lămurește în privința măsurilor ce a fost silit să ia pentru a rămînea cît mai puțin întinat de această necorectitudine a confraților de luptă, dar se crede chiar obligat să afirme, că pe foștii socialiști i-au determinat să intre în partidul liberal sentimentele cele mai curate, arătînd, chiar prin aceasta, tovarășilor săi, în propria-le revistă, că sînt niște simpli calomniatori, cînd vorbesc de renegare și vînzare.

Bine înțeles, d. Graur se grăbește să dezaprobe activitatea ulterioară a „generoșilor". Pe paginile „Vieții Romînești" nu putem însă discuta chestiuni de politică curentă, și-l rugăm pe redactorul de altădată al „Tribunei liberale" să nu taxeze de „fudulie" acest refuz de a intra într'o discuție, pe care o socotim inutilă și puțin interesantă pentru cetitorii noștri.

Da, d. Graur ne acuză că sîntem fudui. Că nu răspundem. Ce să răspundem, d-le Graur, unor oameni cari cu D-ta, tovarășul lor, comit indelicateța de a-ți pune în gură cuvinte injurioase, de a-ți falșifica, ei, prin eticheta pusă de ei, scrisul D-tale?

Dacă ajung până aici, din dorința de a ne calomnia, cum să stăm de vorbă cu ei? Și de cînd a tăcea, este a fi fudul?

Vom tăcea și de acum înainte. Ii vom lăsa să mintă. Oamenii

detreabă, fiindcă sînt detreabă, îi vor judeca cum trebue. Ceilalţi... nu ne interesează.

Pentru aceleaşi motive, de mult nu mai discutăm şi vom continua să nu discutăm şi cu d. Iorga.

De altfel cită înrudire sufletească este între d. Iorga şi cavalerii dela „Facla"! Variază numai etichetele şi formulele, dar fondul sufletesc e acelaşi...

Dar d. Graur ne aduce o invinuire cu mult mai gravă: că facem şantaj cu d. Gherea.

Şantaj?

Şantajul presupune două lucruri:

Mai intăiu, că cineva are pe conştiinţă nişte păcate, pe cari ar voi să le ascundă lumii. Cu ce drept d. Graur impută d-lui Gherea astfel de păcate?

In al doilea rînd, şantajul implică ameninţarea cu divulgarea acestor păcate.

Ne-am coborît noi vreodată în această revistă la personalităţi? N'am căutat să ne menţinem numai pe terenul discuţiunilor de idei? Ne-am permis măcar excursiuni extra-literare de felul acelor pe cari şi le-a permis insuş d. Gherea în „Neoiobăgia"? Nu ne-am atras tocmai pentru aceasta invinuirea că sîntem fuduli?

Nu. Poate fi liniştit d. Graur şi consorţii, nu vom mînji aceste pagini nici de acum înainte.

Dar cînd partidul d-lui Gherea, drept răspuns la argumentele noastre, ne atacă personal şi ne calomniază ca oameni, nu avem oare dreptul să ne adresăm d-lui Gherea, care din lipsă de timp şi de spaţiu, nu vrea să ne distrugă teoreticeşte? Nu avem dreptul să-i atragem băgarea de seamă asupra mocirlei în care vor să ne tîrască tovarăşii d-sale, şi să-l întrebăm unde am ajunge dacă le-am urma pilda?

Ii punem aceste întrebări, fiindcă, pentru opinia noastră publică, asupra d-lui Gherea cade răspunderea pentru direcţia intelectuală a partidului d-sale; şi-i punem aceste întrebări întrucît putem încă crede, că indignarea d-lui Gherea impotriva orientalismului moravurilor noastre merge mai departe de retorică.

Cînd ne vom convinge de contrariul, vom ajunge... „fuduli" şi faţă de d. Gherea...

Atunci şi opinia publică va fi pe deplin lămurită şi va şti să tragă linia de demarcaţiune între orientalismul nostru şi occidentalismul social-democraţiei romine.

Şi acum un cuvînt *pro* d. Graur.

D. Graur, un om de talent, unul din cei mai talentaţi ziarişti din presa romînă, a fost şi un patriot sentimental (să ne ierte această dată biografică!). A iubit acest popor, ţara, pămîntul ei, trecutul ei, limba ei. Dar, în mijlocul nebuniei antisemite, datorită unor cauze profunde, dar şi unor antreprenori de naţionalism, d-sa a fost înăbuşit, şi a fost şi jignit, desigur, jignit în chip sîngeros, în ţara asta, unde ţi se face analiza chimică a sîngelui de toţi veneticii al căror nume, dacă nu sună romîneşte, cel puţin nu sună a nimic. Şi atunci d. Graur a *sombrat*. De-atunci ne urăşte pe noi, „antisemiţii". Il pricepem. Şi nici nu-i ţinem aceasta în nume de rău. Şi nici nu-l putem învinui de lipsă de „libertate intelectuală". In asemenea împrejurări e greu de păstrat această libertate. Şi mai ales pentru un sentimental ca d. Graur.

Acestea nu însemnează, desigur, că d. Graur e mai puţin romîn decît mulţi din „naţionaliştii" noştri. Ba chiar e destul de romîn, ca să poată uita ceia ce nu-i iartă rromînii...

De aci note isterice în sensul d-sale, de aci şi furia împotriva „bontonului" „prinţilor democraţiei".

Am relevat una din aceste note (ne pare bine că a simţit nevoea să o mai atenueze), dar nu înţelegem a-l confunda în totul cu gloata purtătorilor de facle fumegînde ale social-democraţiei romîne.

Nu e destul de „ortodox" pentru aceasta...

„Neoiobăgia"

Din împrejurări independente de voinţa noastră şi a autorului, amînăm urmarea articolului d-lui C. Stere *„Neoiobăgia" d-lui Gherea"* pentru No. viitor.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. Agîrbiceanu. *In întunerec.* Edit. Minerva, Bucureşti.— *Prăpastia.* Librăria Nouă. Bucureşti.

De cite ori citesc o scriere a d-lui Agîrbiceanu, mă simt puternic mişcată şi nu pot decit cu anevoe să deluşesc elementele diverse ce-mi provoacă emoţia, cu toate lipsurile formei şi stingăciile compunerii.

Schiţele, portretele, întîmplările simple din viaţa celor umili, zugrăvite cu aceea sinceritate mişcătoare în naivitatea ei, cu atita lipsă de orice artificiu, te subjugă, te cuceresc şi te interesează puternic şi nu te mulţumesc poate deplin ca desăvîrşire artistică. Eu mărturisesc că trebue să revin cu o a doua şi a treia citire asupra acelor nuvele ce-mi plac, pentruca să găsesc lipsurile şi scăderile formei,—şi mi se pare că nu există observare mai dreaptă decit aceea a lui Remy de Gourmont, care zice, vorbind despre o critică a lui Brunetière asupra lui Renan: „dacă-mi place cugetarea unui scriitor, trebue neapărat să-mi placă şi forma acelei cugetări" Mie-mi place foarte mult cugetarea d-lui Agîrbiceanu, coprinsul nuvelelor sale, şi de aceia mă împac cu forma sa aspră uneori, stingace, dar de o simplicitate şi o naivitate atit de atingătoare întotdeauna. Parcă mi se pare că în o altă formă n'ar fi putut încăpea viaţa şi realitatea din povestirele sale. Imi face impresia unuia din acele *basso-relief-uri* primitive, în care nimic din artificiul şi ştiinţa artei rafinate din vremile de civilizaţie intensă nu vine să se interpue între artistul creator şi public: creaţiunea lui se revarsă în sufletul cetitorului palpitind, caldă de viaţa din care a luat naştere.

In viziunile din povestirile sale e mult, foarte mult, din sufletul său, şi cititorul parcă se odihneşte în tovărăşia acestui suflet simplu, drept şi plin de cucernicie, de îngăduinţa şi priceperea plină de simpatie a unui duhovnic pentru mizeriile omeneşti.

Ştie să facă să izvorască din sufletul nostru scinteia de înduioşare şi de compătimire, cu aceleaşi mijloace simple şi pilde nemeşteşugit iscodite, cu care face părintele Ilie Bucur să se mişte sufletul împotmolit în cele lumeşti al părintelui Vartolomei, şi în tot locul simţi cit este de pătruns autorul de adevărul din cuvintele părintelui Ilie Bucur: „De îndată ce crezi că fiecare om are un suflet, nu-i bine să dispreţueşti pe nimenea; căci poate de unde n'ai crede răsare floarea cea mai curată de crin" !...

De aceia sintem atit de mişcaţi citind scrierile lui I. Agîrbiceanu, de aceia au atita putere de viaţă eroii umiliţi si umanităţii acelcia simple şi despreţuite, de aceia se proectează în sufletul nostru cu atita relief, în lumina lui chinuită, cu desnădejdea lui nesfîrşită din bordeele tupilate dela ţară, şi se ridică cu atita putere de realitate în

toată imensitatea suferinţii lor siluetele vii: Fefeleaga, Telegut, Nica, bietul Florea Dragan şi atitea alte chipuri omeneşti, atit de mari prin puterea suferinţii lor, atit de tragice în perspectiva veşniciei morţii şi în faţa zădărniciei vieţii.

*

Corneliu Moldovanu. *Cetatea soarelui.* Edit. Librăriei Socec et Comp. Bucureşti.

D. Corneliu Moldovanu are versificaţia uşoară, versul plin şi sonor, deşi adeseori monoton—„Cetatea soarelui" poema, ce a dat numele cărţii, e o alegorie destul de nesărată, într'o limbă pompoasă şi emfatică, pe vechea temă: „dacă aţi avea credinţă cit un grăunte de muştar"... Citeva imagini frumoase şi tablouri măreţe reuşeşte să ne dee în poemul „Spre culme". Despre poeziile lirice prefer să nu vorbesc. Mi-au plăcut traducerile: „Somnul lui Booz" de Victor Hugo.

*

Ionescu-Quintus. *Căsnicii.* Roman dialogat. Edit. Albert Baer. Bucureşti.

„Roman dialogat"! adică una din acele forme nedeslușite cu care se îmbracă cugetarea prea mult rafinată din o veche literatură, cu trecut şi tradiţii, plictisită de formele mucegăite, chinuită de dorinţa noutăţii şi a originalităţii; sau... cugetarea încă neînchegată a unei literaturi prea tinere, în nesiguranţa fragedei ei experienţi... Nu voi însă să şicanez pe d. Ionescu-Quintus asupra subtitlului volumului său. Adeseori romanul, nuvela şi critica din vremurile noastre, se travestesc în zdrenţele strălucitoare ale teatrului şi paradează, fac graţii şi chiar grimase de clown. Scriitorul se lasă ademenit de această formă îndoelnică, ce nu impune nici o regulă fixă capriţioasei sale fantazii, uitind însă cu multă bunăvoinţă cită artă îţi trebue ca să înlocueşti efectele scenice şi mai ales focul rampei... E rară puterea unui Michel Provins, care să ştie să prindă în dialogurile sale fragmente din viaţă, în acea perspectivă fericită şi savantă, din care cititorul să poată privi în marele teatru al vieţii, realitatea însăşi cu dramele, comediile, sublimul şi ridicolul ei, cu un amestec de milă şi ironie, dela înnălţimea unui adevărat filosof şi cugetător...

D. Ionescu-Quintus pune pe cititor în acelaşi plan cu personagiile romanului său dialogat, beneficiind de toată îngăduinţa formei acesteia literare nedeslușite, dar şi suferind de neajunsurile unui teatru jucat sub ochii spectatorului, fără scenă şi fără nici unul din meşteşugurile romanului, sau artificiile teatrului adevărat.

Dialogul se răsfaţă, în cele 210 pagini ale volumului său, tihnit, cu amănunţimi şi cotituri, plin de umpluturi netrebuincioase şi conversaţii fără mare interes, dar exact, de un realism strict şi neîndurat, pare că ar fi înregistrat de un fonograf şi dovedind cu destul şir că divorţul e o eroare inutilă, o urmare fatală a iluziei că nenorocirea casnică e un incident personal, o fatalitate ce s-a abătut asupra celui în cauză, că această nefericire se datorează numai „celuilalt" sau „celeilalte", şi că putem remedia, înlăturind pe odiosul sau odioasa tovarăşa de jug!... In definitiv, e o pledoarie împotriva acestui panaceu al nefericirilor conjugale, care e dovedit un simplu paliativ al dificultăţilor unei probleme nerezolvite şi... nerezolvabile.

I. S.

***

Arhimandrit V. Puiu. *Din Istoria vieţii monahale.* 116 pagini, Socec, Bucureşti, 1911. Lei 1.50.

E vorba de viaţa călugărească în general. Cauze *sociale* şi *individuale* (psihofizice) au împins pe unii oameni la singurătate şi ascetism; superioritatea lor morală a contrastat cu a mediului din care au plecat şi a reacţionat, din cind în cind, în bine asupra

acelui mediu. Asemenea cauze au existat și la Brahmani și la Budiști și la Evrei și la Mohamedani; de aici *Yoghii, profeții, derviștii*. De nici o religie însă nu-i legat mai mult monahismul, decît de cea creștină. Isus a prezentat lumii celei stăpînite de mîndrie și senzualitate, din Imperiul Roman, un ideal moral în contrast: el recomandă sărăcia, castitatea, blîndeța supusă până la umilință. Pilda lui Isus au urmat-o *Apostolii* și martirii. De prin sec. III, din timpul persecuțiilor și decăderii Romanilor, s'au ivit în Egipt cei dintăi *anahoreți: Paul din Teba* și *Anton cel Mare* (300) și *eremiții*, care trăiau în pustie, în corturi (=chilii) sau peșteri, singuratici (=*monahi*). Anton cel Mare a eșit odată din pustie și a îmbărbătat pe creștinii persecutați. Exemplul lui a atras pe admiratori în pustie; s'a format o *colonie de pustnici* (=lavră). Dar întăi *Pahomie* (330) a strîns pe monahi în aceiași curte pentru o viață comună (=*kinovie*), la Tabena, în Egipt; deci el e părintele monahismului mănăstiresc. El a fost militar și a organizat kinovia sa în chip milităresc. Călugării s'au înmulțit repede; dar nu trăiau toți la fel: unii au ajuns să pască iarbă. Ca să dea rost adevărat călugăriei, spre mîntuirea monahilor și spre folosul societății, *Sf. Vasile cel Mare* a dat regulele sale de organizare (365). Călugării să fie pildă creștinilor, să se roage și să muncească. Organizarea Sf. Vasile a servit de bază mănăstirilor și în răsărit și în apus; aici s'au înființat pe la sfîrșitul sec. IV și s'au organizat deplin de *Sf. Benedict* (329). Se dau apoi amănunte despre *tundere*, canoane, ocuparea funcțiilor bisericești (Justinian prin nov. 6 hotărăște ca episcopi să devie numai clerici celibatari) ș. a. Cu timpul monahismul apusan devine o armată papală, iar cel răsăritean rămîne contemplativ.

In ultimul capitol se arată principalele mănăstiri din lumea ortodoxă (afară de cele romînești), inzistîndu-se în special asupra celor din Atos. Se dau și chipuri de biserici, dar fără nici o comentare a clădirii lor; și ar fi fost interesant lucrul, pentrucă e o înrudire între arhitectura noastră bisericească veche și cea din sudul Dunărei. Părintele Puiu a lucrat după isvoade vechi și după Montalembert; lucrarea sa era trebuitoare; dar mai trebuitoare e o istorie sistematică a monahismului în Romînia.

*

G. Coatu-Cerna. *Momente vitejești*. Vălenii de Munte, 1910. Bani 50.

Sînt 6 istorioare din timpul războiului nostru cu Turcii (1877), așa cum le spun veteranii și bunicile; lipsește însă arta, din partea autorului, și farmecul, din partea povestitorului; ele plac prin fapte numai. Așa cum sînt, pot folosi militarilor.

*

N. Iorga. *Francisc Rákóczy II*, învietorul conștiinții naționale unguerești, și Romînii. Extras din Analele Academiei. București, 1910, 33 pag.. Bani 40.

Se arată amănunțit încercările pe care Fr. Rákóczy, răsculat contra domniei austriace în Ungaria (după pacea dela Carlowitz (1699), le face (între 1703 și 1735) pentru a întemeia un regat neatîrnat al Ungariei. Răscoala își are temeiul în Ardeal; Turcii și ambasadorii lui Ludovic XIV la Cospoli, dușmani Austriacilor, o priveau bine; de aceia situația domnilor romîni, în ascuns prieteni cu Austria sau Rusia, se complică. Uneori ei adăpostesc Unguri răsculați; alteori silesc la despăgubiri pe cei care pradă. Un Romîn din Făgăraș representă pe Rákóczy la Cospoli: altul e pus de el vlădică în Maramureș. Citeodată cete rákóczyene sălășluesc în Țările Romîne. Un ezuit Ungur, Carol Péterffy, din porunca lui C. Mavrocordat, plănuește, și începe chiar, o mare istorie a Romînilor din punct de vedere unguresc; altul se ocupă de Ungurii din străinătate. Ezuiți Unguri învățau pe fiii lui C. Mavrocordat. In apendice se dau cîteva scrisori de pe la 1739, interesante pentru starea țărilor noastre, mai ales ale lui Coloman Mikes.

*

N. Iorga. *Un călător Italian în Turcia și Moldova*. Extras din Analele Academiei. București, 1910, 26 pag.. Bani 30.

E o dare de samă despre un isvor istoric, relativ la Turcia, necunoscut lui Hammer și lui Zinkeisen; e cartea Italianului *Cornelio Magni*, din Parma. Cu ocazia expediției contra Poloniei, în 1672, Magni a însoțit armata turcească, condusă de sultanul Mohamed IV, un vînător pasionat, și de vizirul Ahmed Köprili, prin Moldova, dela Chilia la Iași, și dă unele amănunte senzaționale despre mersul armatei și starea locurilor. In descrierea Iașului diferă de alte izvoare din sec. XVII.

V. D.

***

N. Dobrescu. *Din istoria bisericii romîne (secolul al XV-lea)*., Tipografia cărților bisericești, București 1910; 178 pg. Prețul 2.50.

In acest volum d. N. Dobrescu, profesor la facultatea de Teologie din București, își continuă cercetările, începute mai de mult, asupra istoriei bisericei romînești, adunînd toate știrile, pe care i le-au dat diferitele izvoare cu privire la biserica romînească din sec. XV-lea.

I) *Țara-romînească*. 1) Mitropolia Ungro-Vlahiei, înființată în 1359. Studiile privitoare asupra acestei chestii, scrise până acum, afară de „Istoria bisericii romînești și a vieții religioase a Romînilor" de d. Iorga, n'aduc nici un folos, pentrucă au cercetat prea puține izvoare și le-au interpretat și greșit. Totuși pentru I-a jumătate a sec. XV, însuși d. D. nu poate pune ceva în afară de orice îndoială, pentrucă izvorul cel mai de samă, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, se întrerupe la 1404; iar izvoarele interne, din țară, nu vorbesc nimic. Deaceea în stabilirea anilor de păstorie a diferiților mitropoliți, precum și chiar în ceea ce privește numele unora dintre ei, d. D. face conjecturi, mai mult ori mai puțin sigure. Mai însemnat e *Antim*, în timpul căruia (începutul sec. XV) mitropolitul Ungro-Vlahiei capătă titlul de exarh al întregii Ungarii și al plaiurilor. Se mai știe că Țara Romînească a fost reprezentată la Sinodul din Constanța (1414—18).

Pentru a doua jumătate a sec. XV lucrurile sînt mai sigure, deoarece documentele amintesc adesea despre mitropoliți, ca fiind în fruntea sfatului domnesc, o dovadă că fețele bisericești capătă influență.

2) Altă eparhie muntenească e a *Severinului*, înființată în 1370 pentru un grec, Daniil Kritopulos; a avut o existență șubredă și scurtă, deoarece părțile Severinului erau cînd sub stăpînirea Romînilor, cînd sub a Ungurilor.

3) *Mănăstirile* încep a se întemeia de prin a doua jumătate a sec. XIV (Vodița, Tismana, Cozia), cînd se introduce viață călugărească de la Slavii din Sudul Dunării. Ele au fost mai ales centre pentru practica religioasă; parte din călugări, mai ales începînd cu egumenul Nicodim dela Tismana, se dedau și cărturăriei, slavone bine înțeles. In sec. XV se zidesc mănăstirile: Dealului, Snagov, Glavacioc, Govora, Bistrița, etc; în acelaș timp începe obiceiul domnilor prea religioși de a dona mănăstirilor străine sume destul de însemnate de bani.

4) *Biserica și cultura*. Mănăstirele au fost cele dintăi izvoare ale culturii în țările noastre; aici s'au scris cărți, texte de ritual, și tot aici se pregătesc viitorii clerici. Asemenea biserica a fost și un centru de cultivare a artelor (muzica, pictura, arhitectura).

II). *Moldova*. Aici lucrurile se cunosc mai sigur. 1) *Mitropolia Moldovei*

îşi avea reşedinţa la Cetatea Albă. Sub Alex. cel Bun, care aplanează şi conflictul dintre Patriarhie şi Iosif, mitropolitul, reşedinţa trece la Suceava, capitala ţării. Acest Iosif a încurajat mult cetirea şi scrierea de cărţi. La Sinodul din Constanţa Moldova a fost reprezentată de mai mulţi delegaţi, în frunte cu Grigore Ţamblac, mitropolit la Chiev. (Acest ierarh a fost pe la noi, în Moldova, fără a fi ocupat vre-o slujbă bisericească; el a reprezentat Moldova la acest sinod, din cauză că Mitropolitul ţării nu fusese încă întărit de Patriarhie). Asemenea la sinodul din Ferara-Florenţa Moldova ia parte (1438), reprezentată de Damian, mitropolit şi alţi 2 delegaţi. Cronicarii noştri vorbesc despre aceste chestii, dar confundă cele două sinoade, precum şi data o pun greşit. Un rol politic însemnat a avut mitropolitul Teoctist sub Ştefan cel Mare; a contribuit însă mai ales la dezvoltarea culturală.

2) *Episcopiile moldoveneşti*. A) *Ep. de la Roman*, întemeiată de Alex. cel Bun, pentru ţara de jos; deşi avea privilegiile şi drepturile ei, era subordonată Mitropoliei Sucevei. B) *Ep. Rădăuţilor*; la început egumenul acestei mănăstiri capătă de la Alex. cel Bun atribuţii episcopale, iar sub Ştefan cel Mare devine adevărată episcopie, pentru părţile vecine cu Polonia.

3) *Mănăstirele*, is mai nouă decît în Ţara Romînească. In schimb deşi mai puţine, îs mult mai mari şi mai bogate, toate fiind întemeiate de domni. Cele mai vechi îs *Neamţu* şi *Bistriţa* (începutul sec. XV). Apoi *Pobrota* (sau Probota), *Moldoviţa*; apoi *Putna*, *Voroneţ* şi altele, întemeiate de Ştefan cel Mare. Toate au fost dotate cu diferite drepturi şi privilegii de diferiţii domni.

4). *Biserica şi cultura în Moldova*. Cultura a început mai tîrziu în mănăstirele moldoveneşti, căci ea a venit aici din ţara muntenească, unde împrejurările politice îi erau nefavorabile. Dar e mai superioară: în afară de cărţi bisericeşti rituale, se găsesc în Moldova (la m-rile Neamţu, Putna, Bistriţa) şi cărţi de teologie, precum mai ales aici s'au scris primele cronici: Letopiseţul dela Putna şi cel dela Bistriţa (amîndouă slavoneşti). In ceea ce priveşte muzica, pictura, arhitectura îs de origine tot slavă (adică bizantină, dar venite la noi prin Slavi); numai că aici se vede o influenţă gotică pronunţată, provenită din cauza vecinătăţii Poloniei şi Ungariei.

La sfirşit volumul are un indice al numelor, ceea ce uşurează cercetarea lui.

I. I.

***

Const. C. Diculescu. *Vechimea creştinismului la Romîni. Argumentul filologic.* Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1910, 1 broş. în 8 de 32 pag., fără preţ.

Studiind terminologia creştină la Romînî în părţile ei principale, acum vre-o treizeci de ani în urmă Chiţu constatase că această terminologie este de origină latină. De aici concluzia firească: Creştinismul a fost adus în Dacia odată cu colonizarea.

D. D. reia din nou chestiunea. Concluzia istorică este acea a lui Chiţu. In ce priveşte însă lista de cuvinte creştineşti, D. D. propune cîteva etimologii interesante: *Sîmbătă* < lat. * *sambata=sabbatum*, comp. engadin *samda*, franc. dial. *sambaidi*, *sambedi*, franc. literar *samedi*; —*bobotează* <ἀποβαπτίζω, cuvînt care însă nu-l găsesc la Passow (autorul nu dă nicio indicaţie asupra izvorului, din care a luat acest cuvînt); —*ademenesc*<*demon*.

Broşura cuprinde şi etimologii mai prejos de orice critică.

Sînt şi supărătoare greşeli de tipar. Astfel la pag. 25, pentru *păresimi*, sîntem trimeşi la nota 5. Această notă însă nu există!

D. D. este teolog. In oarele de recreaţie D-sa se delectează cu speculaţii

etimologice asupra limbiî romîne. Cine l-ar putea împiedeca dela acest lucru?

Filologiî specialiştî vor reţinea deci cele cîteva etimologiî interesante, trecînd cu îndulgenţă peste rest.

D. V.

***

Dr. Giorge Pascu. *Th. Capidan, Die nominalen Suffixe im Aromunischen.* Broşură in 8° de 10 pag., extrasă din Revue de Dialectologie romane, 1910.

Probez că în lucrarea sa D. Capidan: comite variate şi grave erorî, ignorează anumite lucrări filologice, se arată cu totul stîngaciă în aranjarea tehnică a materialuluî, scapă din vedere o serie întreagă de derivate, ba chiar şi de sufixe, nu aduce maî nimic noŭ.

Intr-un cuvînt probez că lucrarea d-luî C. este cu totul superficială şi neserioasă.

Pe baza unei astfel de lucrări D. C. a obţinut doctoratul în filologie dela fabrica d-luî Weigand, ceia ce a făcut ca Academia Romînă să vadă in d-sa un „tînăr cu deosebită aptitudine şi cu solidă pregătire filologică" (Anal. Acad. Rom., Partea Adm. şi Dezb., 1909—1910, p. 227) şi să-i încredinţeze redactarea unei părţi a Dicţionaruluî limbiî romîne.

G. P.

***

Elena Lupu. *Nouvelles contributions à l'étude de la respiration intestinale du Cobitis fossilis (chişcarul).* 1911, Iaşi.

Chişcarul este un peşte foarte interesant prin adaptarea foarte curioasă a intestinului la respiraţie. El locueşte în ape mocirloase, unde apa n'are destuns oxigen, de aceia respiraţia prin branhii—pe urechi, cum se spune—este insuficientă şi animalul e silit să înghită aer atmosferic. Acest aer trece prin intestine şi ese, după oarecare timp, pe anus, un gaz în care predomină acidul carbonic, ca în orice gaz expirat.

Studiile anatomice şi histologice făcute de diferiţi autori, între care şi d-ra E. Lupu, au stabilit, până la evidenţă, că cea mai mare parte din intestin (⁴/₅ din lungimea totală), şi anume partea dindărăt, este simţitor modificată şi serveşte la respiraţie. Modificările constau în subţierea pereţilor intestinali şi în bogăţia de vase sanguine, ce stau în strîns contact cu aceşti pereţi fini, prin care se face schimbul respirator ca într'un plămîn.

O întrebare se punea în mod logic: resturile alimentare, care trec din intestinul anterior, digestiv, în cel posterior, respirator, nu jenează întru nimic funcţia respiratorie? Răspunsul nu se dăduse.

La această chestiune răspunde însă —după îndelungate şi migăloase cercetări—d-ra Lupu. D-sa a descoperit că resturile alimentare nu ajung niciodată libere în intestinul respirator şi că numai trec pe acolo într'o clipă, fiind brusc aruncate de intestinul digestiv.

Hrana e mistuită şi absorbită în intestinul anterior, care are toate caracterele de organ digestiv: glande, vilozităţi intestinale, musculatură. Resturile nedigerate se adună în partea terminală a acestei regiuni şi nu trec mai departe din pricina unei îndoituri, sucituri şi constricţiuni la limita între cele două regiuni ale intestinului. Cîtă vreme întîrzie aici, resturile alimentare sînt învălite într'o substanţă mucoasă, secretată de numeroasele glande ale acestei regiuni intestinale. Se formează astfel un sac, o pungă de materie gelatinoasă, care copiază, mulează, forma acestei regiuni şi e destul de conzistent pentru a păstra forma şi după ce este expulzat.

Odată sacul gata, regiunea digestivă a intestinului se contractează brusc şi energic, partea îngustată se lărgeşte şi sacul cu materii fecale e aruncat într'o clipă pe anus, fără să jeneze cu nimic funcţiunea respiratorie a regiunii din urmă a tubului digestiv.

Prin urmare, la chișcar avem două modificări interesante ale tubului digestiv: 1—$^{4}/_{5}$ din partea posterioară s'au modificat în organ respirator; 2—musculatura din regiunea digestivă a devenit mai puternică decît în mod obișnuit în intestin, pentru a expulza brusc sacul cu materii fecale. Un foarte bun exemplu de modificări corelative, însă de ordin așa zicînd histologic.

T. A. B.

***

Aimé Berthod. *P. J. Proudhon et la Propriété. Un socialisme pour les Paysans.* Un vol. 231 p.. 1910, Paris. V. Giard et E. Brière.

Nu numai un interes istoric prezintă volumul de față; proprietatea funciară constitue și azi o problemă spinoasă pentru socialism, care n'a reușit încă să-și fixeze o doctrină definitivă în privința ei. Proudhon, care a urmărit cu statornicie idealul „de a face pe țăran stăpîn pe bucata de pămînt pe care o cultivă", de a-i asigura acea posesiune intimă a țarinii, care pentru el e totul, întrevăzuse în a sa *Théorie de la Propriété* că proprietate individuală absolută și proprietate colectivă sînt două mituri, două limite între care oscilează etern proprietatea *reală*. In fiecare epocă a istoriei și pentru fiecare fel de proprietate deci e vorba să știm numai în ce măsură să înclinăm către unul sau altul din aceste două modele ideale. Proudhon îndreptînd o critică acerbă în contra proprietății absolute, în numele eternei schimbări, în special în contra dreptului și posibilității ce au unii de a percepe cîștiguri fără muncă, condus de idealul de justiție și egalitate economică și influențat de modul de proprietate rus și ebraic, se hotărîse întîi pentru *posesiune*, expresie cam vagă dar care exprimă mai bine conciliarea schimbătoare între cei doi termeni. In locul proprietății absolute el propunea un fel de *posesiune ereditară* a solului, care să nu se poată transforma în proprietate. „Cantitatea fiecărei parcele va fi limitată la ceia ce o familie poate lucra singură, fără putința de arendare. Posesiunea va fi totdeauna revocabilă de *stat*, care își va exercita dreptul ori de cîte ori posesorul își va lăsa pămîntul nelucrat ori îl va cultiva rău". Posesiunile vor putea fi schimbate, dar nu vîndute și se vor lua măsuri contra fărîmițării lor.

De la 1850 însă din motive politice, el caută să opună statului o forță care să-l contrabalanseze puterea prea mare, și din cauza ideilor sale asupra creditului, Proudhon respinge dreptul eminent al statului asupra exploatărilor individuale și a libertăților de tranzacție și moșteniri; el primește ideia proprietății absolute cu toate abuzurile sale, căci, zice el, „acesta e prețul cu care se plătesc invențiile și sforțările sale". Idealul său de mică exploatare, scăpată de arendare, cultivată liber de familie, rămîne însă acelaș. Iar mijloacele practice prin care vrea să-l realizeze, țintesc, în primul loc să facă pe țărani stăpîni pe bucata de pămînt pe care o cultivă ca fermieri, și în al doilea loc să institue garanții pentru a se putea menține o aproximativă egalitate cel puțin între micile proprietăți reconstituite.

Pentru realizarea primului punct, părăsind principiul unei rambursări în anuități prin ajutorul băncilor de credit ca prea lung și împovorător, propune mijlocul mai revoluționar ca orice plată pentru arendă să cîștige fermierului o parte de proprietate în imobil, iar aceasta „integral plătită să revie comunii, care va urma vechiului proprietar și va împărți cu fermierul nuda proprietate și produsul net". Astfel Proudhon, influențat de vechiul său ideal de justiție economică și de teoria rentei a lui Ricardo, de fapt nu admite proprietatea deplină nici acum, de oa-

rece cultivatorul nu se folosește de rentă; el nu poate pretinde decît ceia ce este produsul muncii sale. Renta, zice Pr., să fie împărțită între stat și cultivatori, sau între aceștia și comună, sau între societăți de asigurare reciprocă „ca să compenseze între exploatațiile private sau cooperative inegalitățile de calitate a solului, dezavantagele culturii, precum și accidentele temperaturii, pustiirii focului, apei, insectelor".

Menținerea micii proprietăți și paralizarea puterii sale de acaparare o vede Proudhon în primul loc într'un bun *sistem de educație și instrucție publică*, prin care facultățile personale se vor egaliza cu încetul, iar ca să nu rămînă izolată mica proprietate, el recurge la influența instituțiilor, prin care dă o mare importanță *asociațiilor de producție* pentru cumpărarea de mașini și facerea lucrărilor costisitoare, și *organizării circulației*; menține însă *individualismul posesiunii și al exploatării* și e neîmpăcat adversar al exploatării colective susținută de școalele lui Saint-Simon și Fourier.

D. *Berthod* discutînd rolul politic al proprietății absolute și evoluția acestei proprietăți se declară pentru *posesiune*. „Și către o concepție analoagă, adică către ideia unei proprietăți limitată de lege, subordonată interesului general, funcție socială mai degrabă decît drept individual, ni se par că se îndreaptă și evoluția teoriilor sociale contemporane și evoluția chiar a dreptului".

Aceste sînt ideile lui Proudhon în privința proprietății funciare; autorul studiului degajîndu-le din noianul de paradoxe și contraziceri în care erau învăluite le-a prezentat și ca o soluție ce ar putea fi primită de partidul socialist, bazîndu-se pe faptul că cele trei idei de productivitate, libertate și dreptate economică ce conduc azi pe acest partid, se găsesc și în Proudhon. Și totuși acesta accentuiază așa de mult tendințele lui individualiste și anticomuniste, încît se pare că aveau mai de grabă dreptate contemporanii lui din școala liberală, considerîndu-l ca pe un adept al lor.

M. J.

***

La Belle au Bois Dormant et quelques autres Contes de jadis. Préface de *Edmond Pilon*. Illustrations de *Edmond Dulac*. L'Edition d'Art H. Piazza et C-ie. Paris. 1910 Preț: 50 fr.

Fără să merg așa de departe în dragostea pentru cărți ca *Charles Lamb*, care văzînd un vechiu *in folio (Homer* al lui *Chapman)* l'a sărutat, pot înțelege bibliofilia sau biblio... mania, cum zic acei care n'o înțeleg. O carte, în afară de conținutul ei, poate fi interesantă sau artistică. Formatul, tiparul, hîrtia, ilustrațiile pot da unei cărți o valoare artistică absolut independentă de conținut. Despre conținutul acestei cărți am puțin de spus: Conține trei din poveștile lui *Perrault* și o poveste de d-na *Pauline de Beaumont*, căreia *Grimm* îi bănuia că scrie, și c'ar face mai bine să se ocupe de falbalalele ei. Despre poveștile lui *Perrault* cetitorii pot să revadă notele colaboratorului nostru d. *Anghel* în „V. R." vol. XVIII pag. 236; cît privește povestea d-nei de Beaumont, pot să spun numai atît—deși ași putea spune mai mult—că nu sînt de părerea contemporanului ei Grimm.

Cît privește prefața d-lui Pilon, ar merita să o dau în întregime; dar țin să vorbesc mai mult ca bibliofil despre această carte, tipărită pe hîrtie japoneză numai în 400 de exemplare. Fie-care pagină e prinsă într'un chenar stil Louis XV. Fie-care început și sfîrșit de poveste cu un desen original; fie-care I începător al povestei (Il y avait une fois=A fost odată) în alte fioriturí cuprins. Dar în afară de tipar, format și hîrtie, valoarea artistică a căr-

ței stă mai ales în cele 30 de ilustrații, în afară de text ale d-lui E. Dulac. Cine a avut prilejul să vadă numărul de Crăciun al revistei „L'Illustration" își poate face o slabă idee de puterea, delicateța și imaginația acestui talentat ilustrator, de oare-ce gravurile pierd din netezime în proporție cu creșterea tirajului. Cu cît tirajul e mai mic cu atît gravura poate ținea locul originalului.

Procedeul întrebuințat de editori pentru reproducerea în culori a originalelor, nu'l cunosc, dar ceia ce pot spune spre lauda acestor desăvîrșite ilustrații e că puse alături de-o estampă japoneză, sufere comparația.

Tot pentru bibliofili: fie-care volum e numerotat și iscălit de artistul ilustrator.

*

„Keinen Kacho Gafu" Illustrated books of *The Birds and Flowers of Japan*. The originals were drawn by the celebrated artist *Mr. Keinen Imao*. 4 volumes (Spring, Summer, Autumn And Winter). Price per vol. yen 2.50. Published by Sozayemon Nishimura, Kyoto (Established in 1604). Fără dată. (In Europa, opera întreagă se găsește la *Librairie Centrale des Beaux-Arts*—Paris, pentru prețul de 80 lei).

Conținutul singurei foi volante ce întovărășește cele patru volume de estampe colorate, l'am dat mai sus. Textul operei e în caractere japoneze în fața cărora simt aceiași nedumerire, pe care probabil trebuie s'o fi simțit și cel care pentru întâia dată a fost pus în fața eroglifelor egiptene. O foae umplută cu caractere mărunte și așa de fin tipărite că am crezut că se văd prin transparență pe *verso* foaei. Nu, sint tipărite pe *recto*, și așa de fin să crezi că's urme de furnici pe milul proaspăt și curat al unei ape. Cetitorul știe că scrierea japoneză cași cea chineză e o pictură și că asemene caractere, oricît de fine ar fi ele, nu sint scrise cu condeiul ci sint pictate cu penelul. Apoi cîteva foi pline de caractere enorme, în care curbele și aruncăturile de penel dau o viață de sine stătoare fie-cărui caracter, să crezi în minunile lui *Kobodaishi* și în pățania lui *Kino Momoye* (v: Glimpses of Unfamiliar Japan—First series—by *Lafcadio Hearn*). Fie-care volum conține 40 de estampe colorate pe hîrtie japoneză ordinară, ceia ce face pentru întreaga operă 160 de estampe; dar acolo unde un Edmond de Goncourt n'a reușit e bine nici să se încerce cineva, deci nu voiu căuta să dau descripția nici măcar a unei singure estampe. Ceia ce însă cred că-i folositor e s'arăt pe scurt chipul cum Japonezii reușesc să înlocuiască originalul prin estampă. La dreptul vorbind originalul e distrus cum vom vedea îndată.

In Japonia pentru confecționarea unei estampe e nevoe de colaborarea a trei artiști: pictorul, gravorul și imprimatorul (v: articolul *La Gravure Japonaise* par *Th. Duret* in *Le Japon Artistique* vol. I pg. 79). Pentru gravură Japonezii întrebuințează mai cu samă lemnul. „Pe o planșă de cireș sau alt lemn dur, totdeauna tăiat în sensul lungimei, se fixează desemnul de reprodus, pe care artistul a avut grija să'l execute pe-o hîrtie fină (papier pelure). Recto al desenului e înturnat spre blocul de lemn, iară transparența hîrtiei permite gravorului să tragă cu cuțitul conturul desemnului tăind hîrtia. Cu ajutorul unei dălți mici, gravorul sapă apoi toate suprafețele intermediare lăsind ast-fel în relief lineamentele subiectului desemnat. Imprimătorul unge cu cerneală toate părțile în relief, aplică de-asupra hîrtia sa și operează presiunea cu mîna, slujindu-se de un disc de carton învălit în filamente de bambu. Imprimătorul nu se mulțumește numai să ungă cu cerneală deopotrivă întreg relieful, ci în vederea de-a scoate aspecte neprevăzute, modelajuri, planuri gradate sau profunzimi de atmosferă, mânuește materia grasă (cerneala) în mii de chipuri, astfel că poate scoate efecte de ton foarte variate dintr'un singur tiraj. Dacă-i vorba de-a imprima în mai multe culori, pentru fie-care culoare trebue un bloc de lemn separat." (*La gravure Japonaise* par *S. Bing* in *Le Japon artistique* vol. III pg. 5). Hîrtia însăși e întrebuințată ca mijloc tehnic. „Prin grosimea hîrtiei moale, în care colorația nu-i numai la suprafață ci a pătruns și străbătut în adîncime, grosul culoarei e băut și reținut în interior și nu apare din ea decît transparența ei prin matasa hîrtiei japoneze... Și nu-i numai atîta, există în aceste impresiuni o descompunere a culorei care ajută iluzia unei spălături de acvarelă, o descompunere nu numai produsă de aer, de lumină, soare, ci o descompunere voită. Aceasta e convingerea îndemânatecului imprimător în culori d. Gillot, o descompunere preparată mai dinainte prin substanțe amestecate în culori, prin sucuri de erburi, prin secrete de meșteșug ce nu se cunosc, și care dau rozuri așa de palide și verzuri așa de delicios gălbii..." (*Outamaro* par *Ed. de Goncourt* pg. 161). Cetitorul să nu creadă însă că cele de mai sus se pot aplica operei d-lui Keinen Imao. Căci ori cît de celebru ar fi d. Keinen Imao după cum o spune prospectul, e departe de a fi un geniu. E de ajuns să se compare păserile și florile lui Hokusai, reproduse așa de grosolan de „îndemânatecul d. Gillot"—cum spune Goncourt—ca să se vadă îndată distanța de la geniu la un talent onorabil. (v: Planșa B C F și B I D din No. 26, Planșa G H din No. 28 din *Le Japon Artistique* vol. III). Dar cu toate cusururile, pe care opera d-lui Keinen Imao le are, mulțumită înrîurirei apusene, ea merită să fie cunoscută nu numai de iubitorii de artă ci chiar de specialiști.

Dr. N. Q.

***

Lothaire Brieger-Wasservogel. *A travers l'art contemporain.* Paris.

Examinîndu-se operele de artă, se face psihologie populară; căci artistul este reprezentantul unei epoci. Inspirația adevărată nu vine decît atunci cînd epoca învie în opera de artă. Energia și nevoile populare se concentrează într'o ființă unică care crează operă individuală, și cu toate acestea, reprezentativă. Astfel Veneția se regăsește într'o operă de Tițian, Grecia într'una de Praxiteles, și în liniile chiar ale medaliilor și mulurilor lui Winckelmann lesne se poate distinge geniul popular al Eladei. Autorul nu ne dă o istorie de artă contemporană. Este și imposibil a scrie o astfel de istorie, căci istoricul, ne spune el, este copilul timpului său și copilul este făcut să exagereze în bine ori în rău, ori de cîteori își judecă părinții.

Autorul încearcă numai să fixeze, în linii largi, tendințile și psihologia artei celei mai moderne, în legătură cu epoca și națiunea la care s'a produs.

Franța. După supremația rococoului, Franța a intrat în a doua perioadă artistică, cu rost directorial: faza impresionismului—„expresiunea veridică a sufletului francez contemporan"—și dintre toți artiștii cu nervii supra-întinși, Edgar Degas este cel mai nervos. Degas este un tip de pur vizual. Totu-i viu, în mișcare, instantaneu. Cavalerii, damele sale de balet, femeile sale sint luminate de toată puterea vibrantă a unei clipe numai. Linia ca expresie a unei stări fixe nu există la el. „Ea nu-i pentru dînsul decît delimitarea luminii între două reprezentații de mișcări".

Mai elegant, și cel mai mare desenator dela Ingres încoace, Constantin

Guys, are în uşurinţa şi simplitatea mijloacelor de expresiune puterea ca-şi slăbiciunea sa.

Boucher e un cîntăreţ al femeii.

Fără sănătoasa vigoare a lui Boucher, Fragonard e mai fin şi mai strălucitor.

Eugène Delacroix e un maestru al culorii.

Marele maestru însă, acela care a creat epopeea iubirii în sculptura franceză şi prin care ţara sa a intrat în rîndul lumii de înaltă artă, este Rodin, marele păgîn, cum îl denumeşte criticul Kahn, tot aşa cum Germanii îl denumesc pe Goethe. El a monumentalizat mişcarea şi acesta este titlul lui de glorie.

„Rodin, ne spune autorul cu o vădită exagerare, este însăşi facultatea de a simţi, însăşi desăvîrşirea execuţiei".

Anglia. S'a spus de mulţi că orice artă adevărată este revoluţionară, şi cu atît mai mult se poate spune de Anglia, unde arta are de luptat cu rigidul spirit englez.

In Anglia, arta e mai pătrunsă de spiritul ţării şi epocii, mai mult decît oricare alta în timpurile noui.

Spiritul practic al poporului negustor a pătruns şi aici şi a dat naştere, astfel, celei mai pozitive arte.

Hogarth, cel mai mare dintre pictorii englezi, este şi un mare realist, dar cam rece, şi cu dînsul se deschide şirul artiştilor britanici mai noi. Mai ales tehnician e Hogarth şi serios, de-o seriozitate aspră şi amară.

Rosetti, întemeetor al şcoalei prerafaeliţilor, e un englez dublat de-un italian, dar un englez în fundul sufletului. Fără tehnica lui Hogarth, Rosetti este un spirit exotic şi cu o fantezie aprinsă şi romantică de meridional.

Adevăraţii mari pictori engleji, acei care s'au întors la ţara şi epoca lor, rămîn: Reynolds, Gainsborough şi Lawrence.

Germania. Nu se poate compara arta din Germania cu cea din Franţa sau Anglia. Suferind influenţa Angliei şi a impresionizmului francez, abia în urmă s'a făcut sforţarea de a păstra trăsăturile distinctiv germane, şi ca spirit al vremii străbate de-a lungul operelor tinereţa şi bucuria de viaţă.

Printre cei dintâi pictori merită a fi puşi: Maurice de Schwind, Adolphe Oberlaender, Fritz Boehle şi în deosebi Jovis Corinth, care uneşte extrema senzibilitate a ochiului pentru culoare cu impetuozitatea proprie Germanilor.

Insfîrşit lui Ernest Maurice Geyger i se cuvine un loc de frunte. Născut în Berlin, Geyger studie pictura la Academie şi pe urmă se instrui, fără profesor, în gravură şi sculptură. Gravura şi sculptura îl făcură celebru.

Mai studie în Dresda, în Florenţa, lucră, lucră fără preget, şi numai la execuţia „Hipopotamului surprins de leu" lucră patru ani de zile. Munci retras în tăcere, singurătate şi nepriceput, şi după vre-o zece ani numele lui, grăbit, căpătă un renume european.— Putem trage de-aici adîncă povaţă.

„Arta nu stă numai în inspiraţie; e deasemenea o luptă fără încetare, spre-a ajunge suprema perfecţiune a execuţiei, şi exemplul lui Geyger ne arată pînă la evidenţă că un zel neobosit este semnul distinctiv al geniului". Nu ştim dacă cel mai distinctiv, oricum fraza aceasta cuprinde un mare adevăr.

Ultimul capitol e acordat celorlalte naţiuni.

Arta la celelalte naţiuni are prea puţină însemnatate. Aşa, Italia nu mai produce nimic de-un caracter universal, Rusia se mărgineşte la Repin, Japonia e mai puţin originală de cum se credea odinioară, luînd prea mult din arta chineză.

Olanda ne dă pe impresioniştii Israëls, Elveţia influenţează arta germană prin Amiet şi Hodler, şeful picturii monumentale. Cea mai recentă dintre artele europene, arta turcă, este opera junilor, de oarece un verset din Coran opria, după interpretarea ce se da, reproducerea feţii omeneşti şi a animalelor. Deşi elevi ai şcoalei franceze, artiştii turci scot la iveală ca element particular oriental o pornire spre pesimism. Insfîrşit, dintre cei dela Nord, Sinding, un maestru al plasticei, dovedeşte o tînără putere suverană, şi dacă n'ar fi produs decît „Terra Mater", şi încă ar fi fost de-ajuns ca să rămîe nemuritor.

Fără pretenţii de originalitate, volumul acesta dă o idee sumară, după cunoştinţile de azi, despre mişcarea artistică contemporană. Cele 58 de ilustraţii nu sînt dintre cele mai alese; sînt unele de prisos şi lipsesc în schimb altele absolut necesare.

G. M. S.

Revista Revistelor

Viața Socială (Ianuarie 1911).

Relevăm articolul **Progresul și socializmul** de *Eduard Bernstein*. „Intrucît mișcarea muncitoare a înfiorit, se întreabă teoreticianul german, din punctul de vedere al civilizației, asupra muncitorilor organizați, asupra adepților socializmului?" Dacă lăsăm la o parte ciștigurile materiale realizate de sindicate, în ore de timp liber și bani, care pot fi întrebuințate în folosul civilizației, dar pot fi și risipite în circiumi și trindăvie, și dacă nu ne uităm decît la calitățile sufletești pe care le dezvoltă și le cer organizațiile permanente de uvrieri, atunci avem următorul rezultat: o desvoltare a sentimentelor nobile și a forțelor intelectuale, mai precis creșterea puterii de prevedere, născută din cunoașterea mecanizmului organizmului social, puterea de înfrînare a dorinților și a patimilor, stăpînirea de sine; acestea sînt și calitățile unei civilizații înnaintate.

„Muncitorul sindicalist, cași muncitorul care aparține organizațiilor politice ale partidului socialist, va avea totdeauna la începutul mișcării, în epoca de ucenicie, înfățișarea rebarbativă a omului incult; cu timpul însă, cu cît mișcarea crește și pătrunde mai adînc în viața publică și privată a muncitorului, cu atît aduce cu dînsa o îmblînzire a moravurilor, îndulcirea caracterelor, o mai mare nenevoe de cultură,—toate semnele progresului civilizației". Și lucrul acesta, observă Bernstein, asigură continuitatea progresului și perfecționarea civilizației, și oricare ar fi transformările pe care le-ar provoca, el poate împedeca ruina unei culturi mai mult decît un Aristot, înconiurat de o lume de sclavi.

Luceafărul (Ianuarie 1911).

Cărți pentru popor e titlul unui articol, în care d. *O. Tăslăuanu*, scoțînd la iveală cîteva din greșelile burghezimii și intelectualilor romîni față de țărănimea din Ardeal, în special „lipsa unei munci sistematice pentru educația ei economică, intelectuală și morală", recomandă tuturor „Biblioteca poporală" prin care „Asociațiunea" vrea să răspîndească sistematic cultura în popor. Această bibliotecă, cu înfățișare estetică și scrisă pe înțelesul tuturor, va cuprinde literatură populară, sfaturi economice, financiare, morale, etc., și nu va costa, 10 broșuri și un calendar, decît două coroane pe an.

In numărul de pe Februarie d. *Lupaș* arată în **Anonimii** rolul greu și plin de sacrificii al ziariștilor ardeleni în lupta „pentru biruința ideilor nouă de cultură națională și politică democrată" și pentru apărarea credinții, limbii și moșiei strămoșești.

Mercure de France (Ianuar 1911).

Intr'un articol intitulat: **Adaptațiunile vechi franceze ale lui „Romeo și Julieta"**, *A. Ferdinand Herold*, înșiră cele 8 încercări de piese făcute în Franța între 1770 și 1830, pe baza celebrei opere a lui Shakespeare, analizînd sumar pe fiecare din ele și arătînd întru cît autorii au înțeles și s'au ținut de opera maestrului. Prima încercare *„Roméo et Juliette"* a lui François Jean de Chastellux, fost membru al Academiei Franceze, s'a jucat într'un teatru de societate prin 1770—71, dar nu s'a tipărit, așa că nu se cunoaște azi. A doua încercare a fost a lui d'Ozicourt, care, din contra, nu a fost reprezentată pe scenă, dar s'a tipărit; lucrarea e în versuri

libere, greoaie. Intr'un teatru public, prima tragedie făcută după piesa lui Shakespeare care s'a jucat, e *„Roméo et Juliette"* a lui Ducis, jucată în 1772 la „Comédie Française". Piesa lui Ducis, care a căutat să respecteze cele trei unități, e foarte diferită de a lui Shakespeare, după cum ușor se poate înțelege, întru cît în autorul englez cele trei unități nu sînt respectate. Ceia ce e mai curios, e că Ducis a intercalat în „Roméo et Juliette" al său și întîmplările din cîntul 33 din *Infernul* lui Dante. O a patra piesă cu subiectul luat din Shakespeare este *„Les Tombeaux de Vérone"* publicat în 1782 de Louis-Sébastien Mercier; acesta urmărește în primele 4 acte pe d'Ozicourt, iar în actul al V-lea dă piesei un sfîrșit fericit, ca și de Chastellux: Cei doi eroi nu mor, ci se căsătoresc. Pe baza piesei lui Shakespeare s'au scris și două librete pentru operă: unul de către Joseph-Alexandre de Ségur (muzica de Steibelt) în 1794 și altul de către Moline și Cubières-Palmézeaux (muzica de Porta) în 1806. Cea mai puțin cunoscută adaptație a piesei *„Roméo et Juliette"* în franțuzește e a lui Lucien Arnault, care a fost primită la „Comédie Française" în 1827, dar nu s'a jucat și a fost tipărită de-abia în 1866. In sfîrșit și un romantic, Frédéric Soulié, a reprezentat la „Odéon" în 1828 un „Roméo et Juliette", care însă nu-i romantic nici în construcție, nici în stil, și se depărtează mult de piesa lui Shakespeare. Unele din aceste adoptări au avut succese mari pe vremea lor, iar astăzi au rămas niște simple curiozități literare, pe cînd opera marelui englez va trăi vegnic.

La Revue (Februarie 1911).

D. *Gringoire* reia, în **Finanțele și financierii în serviciul guvernului**, o idee pe care o susține de doisprezece ani în coloanele acestei reviste. Teza sa e că miliardele franceze constitue, alături cu armata de uscat și flota, o a treia putere, care, în starea de pace armată în care trăește Europa, trebue să fie întrebuințată și repartizată cu o extremă judecată, cu o grijă constantă de interesele țarii. Căci această forță financiară, de care dispune astăzi Franța, trebue să compenseze natalitatea sa redusă și să o ajute să-și mențină influența sa mondială.

Din punctul acesta de vedere autorul discută evenimentele financiare din ultimii ani. Astfel dezaprobă faptul că guvernele franceze au permis miliardelor franceze să se ducă și să fie risipite în Rusia fără nici un folos pentru industria și comerciul francez și nici chiar pentru țara împrumutată; acțiunea guvernului francez n'a fost fericită nici în recentul refuz de a admite cotarea unui împrumut unguresc la bursa din Paris. Mărturisim însă că nu înțelegem motivul pentru care d. Gringoire este favorabil cererii de împrumut, cînd ei sînt în aceiași situație politică externă cași Turcii, căror de asemenea li s-a refuzat împrumutul.

Căci guvernul francez în refuzul său tocmai a fost consecvent tezei susținute de autori, ca banii francezi să nu întărească pe dușmanii direcți ori indirecți ai Franței.

Nuova Antologia (Decembrie 1910).

Acest număr cuprinde o serie de articole dedicate memoriei lui Lew Tolstoi. *Luigi Capuana* **„Sfîrșitul lui Tolstoi"** descrie dramatica fugă de acasă cu sfîrșitul său tragic. Ce l-a împins pe Tolstoi la aceasta? „A fost conștiința sa? A fost sugestia neîncetată—cum cred unii—din partea unui fanatic discipol, care i-a cerut să-și pue în acord teoria cu viața? A fost influența vrîstei și gîndul apropiatei sale dispariții? Probabil toate acestea împreună au produs evenimentul, care a zguduit o lume în-

treagă". *G. A. Cesareo*: **„Tolstoi scriitor"** analizează opera artistică a marelui scriitor. El crede că nu puterea de artist nici orginalitatea de gînditor au făcut gloria lui Tolstoi: căci în arta sa se simte ceva dezordonat, escesiv, arbitrar. Artistul e prea aproape de operă: Posdnicheff din Sonata a Kreuzer, e însăşi teoria lui Tolstoi asupra căsătoriei; Nekhludov din Resurecţiune, are toate ideile lui Tolstoi în lupta contra nedreptăţii. De aceia, crede Cesareo, că Tolstoi, ca creator de persoane vii nu se poate compara, nu numai cu Shakespeare, dar nici cu Balzac, Dostojewski, Manzoni. Ceia ce l-a făcut însă pe Tolstoi să capete un extraordinar prestigiu şi o aparenţă eroică, a fost voinţa sa de bine. *Grazzia Deledda* „Cea din urmă călătorie" scrie o pagină plină de poesie. *Guglielmo Ferrero*, **„Ideile lui Tolstoi asupra istoriei"** analizează filozofia istoriei aşa cum se degajează din cîteva pasaje din romanul „Războí şi Pace". După Tolstoi, istoria e o mişcare continuă; cine ar vrea să cerceteze cauzele unui eveniment ar trebui să se ridice îndărăt pînă la infinit. E necesar deci ca în infinita serie ale antecedentelor să ne oprim la un punct; nu s-a găsit însă pînă acum niciun criteriu filozofic şi universal, care să ne arăte punctul unde trebue să ne oprim. Acest punct va fi totdeauna arbitrar şi va fi determinat cînd de interese politice, cînd de interese naţionale, cînd religioase, etc. A căuta deci cauze în istorie e totdeauna ceva artificial. Teoria sa conchide la un fel de fatalism. Alte articole: *G. Sergi* „Tolstoi şi sufletul rus"; *Scipio Sighele* „Tolstoi şi Anarchia"; *A. Graf* „In amintirea lui Leon Tolstoi".

Deutsche Revue (Decembre 1910) *Dr. Diomede Carito*: **Reflexele neurasteniei în viaţa politică.** Aşa numitul simţ politic, prin care s-au distins mai cu samă Romanii, era produsul armoniei ce exista la ei între ideal şi real. Acest simţ politic l-au dovedit Romanii în glorioasele timpuri ale republicei caşi Englejii după epoca Reformei. Armonia între real şi ideal, între voinţă şi putinţă, în unire cu o clară cunoştinţă a misiunii sale istorice formează caracteristica cea mai importantă a geniului politic. Geniul politic al Romanilor l-a moştenit, în Italia, numai republica Veneţiei. Germania a avut ca genii politice neîntrecute pe Frederic cel mare şi Bismarck. Franţa, în această privinţă a fost totdeauna în urma Angliei. Rusia a avut diplomaţi, dar puţine talente politice, în senzul roman, adecă spirite organizatoare.

Astăzi în sferele politice se simte un ton discordant. Se pare că sufletul modern nu mai armonizează cu vechile idealuri politice. In viaţa politică a timpului prezent se pot recunoaşte simptomele neurasteniei. La neurastenie apare totdeauna ca simptom o lipsă de armonie între spirit şi corp, care se manifestă fie sub formă de supra-încordare, fie sub forma unei polarizări monoideistice a sufletului. Anormalele convulziuni ale vieţii politice moderne, anarhismul şi comunismul mistic, sînt stări neurastenice în care predomneşte monoideismul. Luptele politice zilnice, cu dezlănţuirea lor exagerată de patemi, goană după succes repede şi uşor, „arivismul", sînt produse de aceiaşi neurastenie, care stăpîneşte astăzi sufletul omenesc.

Care ar fi mijloacele de luptă contra acestei boale, în domeniul politic? Autorul crede că numai o reformă a şcolii moderne, ar putea aduce iarăşi armonia în suflete. Şcoala modernă nu corespunde epocii în care trăim, epoca culturii dinamice. In programele sale, şcoala trebue să introducă instrucţia şi educaţia politică a tineretului, po-

trivit cu evoluţia istorică a epocii noastre. Numai o educaţie politică înţeleaptă a poporului, crede autorul, că poate opune graniţe puternice exagerărilor din domeniul ideologiei politice.

Deutsche Rundschau (Decembre 1910). *Julius Goldstein*: **William James.**

W. James a ajuns tîrziu la filozofie. El a început cu medicina, pentru a se dedica carierei de doctor, mai tîrziu însă se ocupă exclusiv cu ştiinţa pură, mai cu samă Anatomia şi Fiziologia şi însoţi pe Agassiz în călătoria sa de studii prin Brazilia. După întoarcere, el fu însărcinat cu catedra de anatomie dela universitatea Harvard, unde mai tîrziu ţinu şi prelegeri de Fiziologie. O conferinţă asupra unei teme psihologice făcu să i se ofere catedra de psichologie dela acea universitate. Această întîmplare îi hotărî pentru totdeauna soarta. El reformează Psichologia, este împins mai departe spre problemele metafizice şi teoria cunoştinţii, pe care le îndrumează pe căi nouă şi ajunge apoi creatorul psichologiei religiei. Ideile sale originale provoacă polemici şi în *Dewey* şi *Schiller* el găseşte aliaţi curajoşi şi pricepuţi. Raţionalismul simte în el duşmanul cel mai primejdios şi lupta în jurul ideilor lui James se înteţeşte. Deşi din pricina unei boli grele de inimă viaţa lui de zece ani era în continuă primejdie, el îşi apără cu curaj şi optimism ideile şi scrise fără întrerupere.

Caşi Fechner, James întrunea două însuşiri de obiceiu opuse: un intelect format la şcoala severă a ştiinţii şi un fin simţ pentru partea mistică a problemelor. El simţea în el dorul spre lumea invizibilă; era prea iubitor de viaţă spre a se pierde în negurile religiei, dar în acelaş timp prea pătruns de neînsemnătatea existenţii noastre pămînteşti pentru a-şi putea întregi concepţia de viaţă numai cu ajutorul ştiinţilor naturale. In această stare sufletească de multe ori se întîmplă ca cineva să jertfească ştiinţa pentru religie ori religia pentru ştiinţă; James însă avea un prea puternic simţ pentru realitate ca să treacă cu vederea experienţele ce le dă viaţa. Experienţele ştiinţilor naturale caşi acele ale religiei au după el acelaş drept de a determina ideia noastră despre lume. Sau, pentru a formula această afirmare ca un principiu metodologic: nimica nu trebue primit ca faptă, dacă nu poate fi un obiect de experienţă şi viceversa: orice este un obiect de experienţă, trebue să fie considerat ca realitate în sistemul definitiv al lucrurilor. Acest principiu şi l-a făcut James ca leitmotiv al concepţiei sale de lume, denumindu-l ca „Empirism radical".

Sozialistische Monatshefte (Decembre 1910). *Roman Streltzow*: **Tolstoi şi Socialismul.** Mulţi consideră pe Tolstoi drept un retrograd, un duşman al culturii moderne, care îşi pusese idealul în *trecut*. E falsă această idee despre Tolstoi însă. E drept că el condamnă cultura, cu care noi ne mîndrim astăzi, dar nu în mod absolut şi necondiţionat, ci numai pentrucă, cum spune el, ca această cultură să fie posibilă, 99% din oameni sînt nevoiţi a-şi petrece viaţa în sclavie şi mizerie. Nu contra culturii, ca stare, predică el, ci numai contra rălelor pe care le provoacă. Obiectul cugetării lui Tolstoi a fost totdeauna omul *concret*, aşa cum îl întîlnim la fiecare pas în viaţă. Ce folosesc însă majoritatea acestor oameni din cultura de astăzi? „Eu nu spun, zice el, că trebue să zvîrlim la o parte tot ce a cîştigat omenirea în lupta ei cu natura, dar spun, că pentru ca ceia ce s-a cîştigat să fie cu adevărat un bine, trebue să fie împărtăşit de *toţi*. Nu trebue ca oamenii să fie siliţi ca pentru uşurarea altora să trăiască în nevoe şi numai cu spe-

ranța că in viitor și urmașilor lor le va fi bine". Tolstoi nu se putea consola cu ideia că suferințele omenirii de *astăzi*, vor fi compensate cu fericirea viitoare. Ceia ce il făcea deci pe Tolstoi un dușman al culturii, era revolta contra nedreptei repartiții a bunurilor, in societatea actuală—un punct comun prin urmare cu socialismul. Fiindcă el insă nu căuta o soluție pentru viitor, ci pentru prezent, de aceia predica reintoarcerea la viața patriarcală. Socialismul modern gindește in această privință altfel: căile sint numai deosebite, ținta e aceiași.—Al doilea punct de apropiere intre el și socialism este atitudinea față de Stat. Statul istoric, ca puterea organizată pentru apărarea claselor stăpinitoare ii este tot așa de antipatic lui Tolstoi cași tuturor socialiștilor. Și lui ii plutea inaintea ochilor același ideal: o viață in comun bazată pe solidaritatea tuturor. Concepția lui de viață organizată nu e deloc cea anarhistă. El condamna totuși intreg socialismul modern pe care-l numea „o doctrină despotică imposibilă de realizat". Judecata lui asupra socialismului insă era izvorită dintr'o uimitoare necunoștință. Chiar in ultimele timpuri scria el că socialiștii recomandă muncitorilor o parțială luare in stăpinire a fabricilor. El iși inchipuia că fabricile vor deveni proprietatea privată a unei anumite grupe de muncitori și fiindcă valoarea fabricilor a fost creată nu numai de această grupă, ci și de alții, considera aceasta ca o mare nedreptate. Și alte afirmări ale lui dovedesc aceiași necunoștință.

Letopis Matice Srpske.

Sirbii din Ungaria propriu zisă au de multă vreme in Banat o societate, care are scopul de a răspindi cultura in popor. Această societate se numește *Matica Srpska* și are și o revistă a sa: *Letopis Matice Srpska*. Revista apare odată pe lună in orașul din Banat numit pe sirbește *Novi Sad*, nemțește *Neusatz* iar in limba ungurească *Ujvidék*.

Acest *Letopis* apare de 87 de ani și cuprinde, de regulă, in fiecare număr al său: articole cu caracter literar-științific, producții sirbești de literatură frumoasă, traduceri din literaturile mari europene, dări de seamă despre diferite cărți insemnate care au apărut, și felurite „note" care interesează cultura și viața sirbească in deobște.

Fascicolul 2 din anul 1911 al acestui Letopis cuprinde, intre altele, un studiu scris de dr. Milan Sevic despre „Literatura pentru copii la Sirbi". Autorul arată că acest gen de literatură s-a născut, intre Sirbi, mai intăiu la cei din Ungaria, de unde apoi ea a trecut la cei din Sirbia propriu zisă; iar la cei din Ungaria ea s-a produs supt influența literaturii similare a occidentului cult foarte de vreme, căci deja la anul 1787 un scriitor sirb scoate un fel de carte-revistă cu numele „Poucitelni magazinza decu" (adică „Magazinul instructiv pentru copii").

Zora.

In Viena trăește de multă vreme o societate numită *Zora* a *studenților* sirbi (fie din Croația, fie din Ungaria proprie sau din regatul Sirbiei) care iși fac studiile acolo. De un an această societate scoate chiar o revistă cu numele *Zora*, care apare odată pe lună. Scopul acestei reviste este mai intăiu de a veni in sprijinul partidului *coalitionist*. Acest partid, născut in anii din urmă in Croația, urmărește să unească sufletește pe Croați cu Sirbi, ca impreună să-și cucerească independența națională in banatul Croației și regatul Ungariei, unde asuprește politicianismul austriac și cel unguresc. Revista, de altfel, are cuprins variat, deși totul mai mult in direcția unei culturi naționale sirbo-croate, dar cu pecetea, pare mi-se, mai mult sirbească.

Cu privire la direcția politică națională sirbo-croată, numărul din Decembrie 1910 are un „Cuvint" al direcției către tinerime, căreia-i spune că trebue să se educe politicește așa ca să realizeze acea unire. Același lucru indeamnă in alt articol cu titlul „Pentru educația politică" un scriitor sirb Orlic. Altul, in alt articol cu titlul „Cultura poporului", zice că, pentru realizarea acelei uniri, trebue să se caute a se cultiva și masele poporului sirb și croat in acel senz și gind, și, pe lingă acesta, ca noua generație să caute a răspindi in popor știința, popularizindu-o prin *universități populare*, așa cum se face azi in Englitera, Germania, Austria și in alte țări culte din apus.

The Contemporary Review (Ianuarie, 1911. London).

D. *Churton Collins*—**Teatrele pe vremea lui Shakespeare**—descrie construcția teatrelor din Londra pe timpul reginei Elisabeta, tecnica scenică și aspectul baroc al sălilor in timpul reprezentării pieselor lui Shakespeare, pe care azi sintem deprinși să le admirăm in teatrele noastre moderne. De obicei, un teatru pe timpul lui Shakespeare se compunea din o clădire rotundă ori hexagonală de lemn, fără acoperemint, cu o incăpere dela 300—500 de spectatori. Scena se compunea din o platformă acoperită, așezată la o parte; indărăptul ei se aflau citeva camere pentru pregătirea actorilor. Intr'o parte a platformei era un balcon, din care se dădea in niște loji inchise; aceste serveau la montarea piesei, sau se primeau in ele persoanele care le angajau pentru a privi spectacolul, fără să fie văzute de public. De jur imprejur erau trei rinduri de galerii; sub galeria cea de jos erau lojele, iar intre scenă și loje era parterul. Spectatorii din parter stăteau jos la pămint. Cine vroia putea să-și aducă un scaun de acasă. Lojele erau incuiate cu chei, iar cheile se dădeau in păstrarea celor care se abonau. Pe scenă de asemenea se inchiriau scaune pentru spectatori. Cind după al treilea sunet al trompetei, actorul, care trebuia să spue prologul, iși făcea apariția pe scenă, de multe ori el trebuia să-și facă loc printre spectatorii de pe scenă, și să lărgească locul liber pentru reprezentarea piesei. Cortina se compunea din două perdele, care se trăgeau in lături. Lumea aleasă stătea in loje; masa de rind a spectatorilor umplea galeriile și parterul. Cei din parter și galerii erau expuși și la soare și la ploae. Spectacolul incepea pe la ora 3 după prinz, și ținea 2—3 oare. Prețurile erau foarte joase și actorii foarte desconsiderați in societate: li se interzicea să locuiască in *City*. Piesa era ascultată de obicei cu mare atenție, căci teatrul era foarte gustat de public, pe timpul reginei Elisabeta, in Anglia; și intre acte se nășteau cele mai aprinse discuții și chiar bătăi din cauza aprecierilor critice ale spectatorilor, asupra piesei ori jocului actorilor. Aplauzele se amestecau cu fluerăturile in timpul spectacolului. Femeile, care țineau la buna reputație, nu riscau să stea in parter ori galerii, unde nu li se cruța de loc auzul. Un zgomot infernal domnea in sală, pină ce incepea jocul actorilor: cei de pe scenă schimbau lovituri de spirit cu cei din galerii, iar cei din parter nu se sfiau să arunce cu mere ori cu bucăți de pine prin loje. Mulți veneau cu mincare de acasă și iși luau masa aici. Adesea se intimpla să se prindă vreun pungaș, care buzunărise pe cineva in timpul spectacolului. Atunci totul se intrerupea, pungașul era urcat cu ajutorul actorilor și legat cu frînghii de un stilp al scenei, unde aștepta expus batjocorii publicului pină la sfirșitul spectacolului.

Rolul femeilor pe scenă il jucau tot bărbații. Odată regele Carol al II-lea intrebind pe directorul teatrului de ce reprezentarea nu incepe, el ii răspunse foarte emoționat: „Imi cer ertare Majestate, dar regina incă nu s'a bărbierit". Dela această dată, se spune, a inceput ca rolurile de femei să fie jucate de actrițe.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

Léon Paschal. *Esthétique nouvelle fondée sur la Psychologie du Génie.* Paris, „Mercure de France", 7.50.

Ridicîndu-se în contra punctului de vedere sociologic, cum şi în contra teoriei lui Ribot (arta-joc) în judecarea operelor de artă, — autorul propune punctul de vedere pur psihologic: estetica să se ocupe cu „raporturile artei, în sensul cel mai vast al ei, cu totalul de facultăţi creatoare, care e geniul".

Dr. Anton Nystrom. *La Vie sexuelle et ses Lois.* Paris, Vigot, 6 fr.

Trăducerea franceză a cărţii doctorului suedez Nystrom, a cărei apariţie a dat loc la multe polemici înverşunate.

ISTORIE

Alphonse Bertrand. *Les Origines de la Troisième République.* Paris, Perrin, 7.50.

Autorul studiază în chip amănunţit evenimentele dintre 1871 şi 1876, căutînd să lămurească originile celei de-a treia republici.

Victor Bérard. *Révolutions de la Perse.* Paris, Armand Colin, 3.50.

E vorba de evenimentele recente din Persia; dar pentru înţelegerea lor autorul dă mai întîiu o schiţă a istoriei Persiei, o descriere a ţării sub raport etnografic, economic şi politic, cum şi o expunere a condiţiilor ei administrative şi sociale.

C. Errera. *L'epoca delle grandi scoperte geografiche.* Edit. Hoepli. Milano.

E povestirea progresivei estinderi a cunoştinţilor noastre despre pămînt, cu o detaliată amintire a exploratorilor italiani.

Lenz-Festschrift. *Studien und Versuche zur neueren Geschichte.* Max Lenz zu seinem sechzigsten Geburtstage gewidmet von Freunden und Schülern. Berlin. Gebrüder Paetel. 1910.

Acest vol. festiv conţine studii datorite istoricilor Brieger, Rachfahl, Haacke, Stolze, v. Cämmerer, Delbrück, Brandenburg şi H. Oncken.

ŞTIINŢĂ

Stanislas Meunier. *L'Evolution des Théories géologiques.* Paris, Alcan, 3.50.

In această lucrare autorul aruncă o privire generală asupra tuturor teoriilor care s'au emis de către învăţaţii diferitelor timpuri asupra fenomenelor geologice; el ne arată prin ce greşeli corijate succesiv s'a ajuns la ştiinţa geologiei.

R. Francé. *Les Sens de la Plante.* Paris, Fr. Tedesco, 1.50.

Traducere din germană. Autorul susţine că plantele au simţuri şi se sileşte să găsească la ele chiar organele simţurilor.

Ernst v. Leyden. Herausgegeben von seiner Schwester Clarissa Lohde-Bötticher. Stuttgart. Deutsche Verlags-Anstalt.

Memoriile marelui clinician. Volumul are o prefaţă de prof. dr. Waldeyer.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

Louis Teste. *Anatomie de la République.* Paris, Libr. du XX siècle, 7.50.

Un studiu asupra originii Republicei franceze şi a diferitelor faze prin care a trecut acest fel de guvernămînt.

Georges Weill. *Histoire du Mouvement social en France,* 1852—1910. Paris, F. Alcan, 10 fr.

A doua ediţie a unui studiu asupra chestiunilor sociale în Franţa în cei din urmă 50 de ani,—ediţie revăzută şi pusă la curent a unei lucrări care a fost bine primită de lumea cetitoare.

René de Chavagnes. *La Vérité sur la Russie.* Paris, Messein, 1.50.

Autorul caută să arăte Francejilor adevărata şi trista stare de lucruri din Rusia, pentru a-i împiedeca de a mai acorda împrumuturi marelui imperiu.

ARHEOLOGIE. FOLKLOR

Libr. Hachette. *Les Races humaines.* 12 fr.

Un volum de popularizare, în care se dau noţiuni generale asupra raselor umane, şi numeroase figuri explicative.

Sven Hedin. *Overland to India.* London, Macmillan, 30 sh.

Insemnări din călătoria întreprinsă de autor în India, prin Caucaz şi Persia. Interesante observaţii asupra moravurilor şi vieţii populare din regiunile cercetate.

E. Ciaceri. *Culti e miti nella storia dell'antica Sicilia.* Edit. Battiato. Catania.

Autorul a adunat vechile mărturii asupra cultului şi miturilor din Sicilia, pentru a le determina caracterul istoric.

CHESTIUNI MILITARE

Etat-major Général de l'Armée Russe. *Guerre Russo-Japonnaise.* Tome I. Paris, Chapelot.

După cum titlul o arată, e primul volum ce s'a tradus până acum din relaţia oficială a războiului ruso-japonez, redijată de statul major al armatei ruseşti.

Etat-major Général de la Marine Japonnaise. *Opérations maritimes de la Guerre Russo-Japonnaise.* Tome I. Paris, Chapelot.

Istoricul oficial al operaţiilor Japonejilor pe mare în războiul ruso-japonez, redijat de marele stat major al marinei Japoniei.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ

M. H. Jorys. *En lisant Emile Faguet.* Paris, „Société Française d'Imprimerie et de Librairie".

Cîteva impresii pe care i le suggerează autorului cetirea numeroaselor şi variatelor opere ale marelui critic francez.

Marcel Coulon. *Témoignages.* Paris, „Mercure de France". 3.50.

Incercări de critică pozitivă. Autorul caută să explice operele unora din cei mai de frunte scriitori contemporani ai Franţei: Anatole France, Jean Moréas, etc.

LITERATURĂ

André Geiger. *La Reine amoureuse.* Paris, Fasquelle, 3.50.

Romanul aventurii amoroase a unei regine, care, inamorată de bibliotecarul palatului, fuge cu el. Eroul sfîrşeşte prin a se sinucide din cavalerism — pentru onoarea amantei sale.

G. Petrucci. *La vita amorosa di Beethoven.* Edit. Carra. Roma.

E o culegere de scrisori ale marelui compozitor către amicele sale: Amalia Sebald, Anna Milter, Maria Erdody, Annetta Streicher, etc.

Ernst Zahn. *Gedichte.* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt.

Marele prozator elveţian şi-a adunat în acest volum poeziile sale.

Compilator

Bibliografie

Nicolae Machiavelli. *Principele.* Traducțiune din franțuzește, de Lt. Colonel Grigore Handoca. 1910, Ploești, Tip. „Democratul". Pr. 1.50 l.

C. Dobrogeanu-Gherea. *Neoiobăgia.* (Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare) 1910, București, Socec & Co. Pr. 3.50 l.

Carmen Sylva. *Prințul codrului* (trad. după original de Lia Hirsu). Bib. „Lumina" No. 7. Pr. 30 b.

Dr. Vladimir Ghidionescu. *Moderne pädagogische Strömungen in Frankreich.* 1910, Langensalza, Herman Bayer. Pr. 2 m. 40 fl.

Isidor Birnberg *Introducere la studiul prejudecăților.* 1910, București, Tip. Cultura.

I. M. Nor. I *Decalogul existenței reale pentru liberii cugetători.* II. *Christ Mesia ebreesc.* Pr. 1 l.

Petre I. Rădulescu. *Raport general asupra învățămîntului primar din jud. Olt, făcut la încheerea anului școlar 1909—1910.* 1910, București, Tip. „Gutenberg". Pr. 1 l.

Corneliu Moldovanu. *Cetatea Soarelui.* 1910, București, Socec & Co. Pr. 2 l.

G. Millian. *Paternicul.* (Schițe și nuvele). „Bib. p. toți" No. 614. Pr. 30 b.

Pamflete Socialiste (No. 2). *Tot despre Socialismul Romîn.* (Observații critice). 1910, Iași, Tip. „Progresul". Pr. 25 b.

Louis Combes. *Spartacus.* (*Războiul robilor*). București, Bib. „Revistei Ideei", Str. Turturelelor 35.

Alexandru Vițianu. *Bacante* (versuri). 1910, București, „Fortuna", Stabiliment grafic 59.

Apostol D. Culea. *Invățămîntul despre natură în școala primară.* 1910, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc".

N. Petrescu-Comnen. *Studiu asupra intervențiunii statului între capital și muncă.* Edițiunea Academiei Romîne. 1910, București, „Carol Göbl". Pr. 3 l.

Analele Academiei Romîne., Seria II-a. Tom. XXXII 1909—1910. Partea administrativă și desbaterile. 1910. București, „Carol Göbl". Pr. 5 l.

Creșterea Colecțiunelor. Biblioteca academiei romîne. 1910. București, „Socec & Co." Pr. 50 b.

Discours et rapports officiels. L'académie roumaine, en 1909—1910. 1910, Bucarest, „Charles Göbl".

N. Iorga. *Un călător italian în Turcia și Moldova.* Extras din Analele Academiei Romîne. Seria II-a. Tom. XXXIII-lea. 1910, București, Pr. 30 b.

N. Iorga. *Francisc Rákoczy al II-lea.* Extras din Analele Academiei Romîne. Seria II-a, Tom. XXXIII-lea. 1910, București, Pr. 40 b.

Ioan A. Scriban. *Citologia celulei adipoase a hirudineilor.* 1910. București, „Socec & Co.", Pr. 1 l.

Ionescu-Quintus. *Căsnicii...* (Roman dialogat). 1910, București, Albert Baer. Pr. 3 l.

Dr. N. Gh. Cădere. *Insemnări de igienă rurală în legătură cu starea sanitară a jud. Tutova în 1909.* 1910, Iași, Tip. „Dacia". Fără preț.

Ana Conta-Kernbach. *Elemente de pedagogie.* Edit. a II-a. 1910. Iași, Tip. H. Goldner. Pr. 3 l.

Ana Conta-Kernbach. *Școlare.* Edit. a II-a. 1910, Iași, Tip. Goldner. Pr. 3 l.

C. V. Ficșinescu. *Dare de seamă asupra mersului învățămîntului primar din jud. Botoșani, în anul școlar 1909—1910.* Jud. Botoșani, Tip. „Reinvierea". Fără preț. 1910.

H. Ibsen. *Constructorul Solness.* Traducere de Ioan Glurculescu, avocat, 1910.

(Sfîrșitul în numărul viitor).

1911. ANUL VI — FEBRUARIE. No. 2.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

I. Al. Brătescu-Voinești . *Intuneric și lumină (Predoslovie).*
A. Toma . . . . *Decebal (versuri).*
Dr. D. Tatușescu . . . *Statul și tuberculoza* (**cu 3 ilustrații**).
N. N. Beldiceanu . . . *Gruia.*
M. Codreanu . . . . . *Sonete (La moartea lui José-Maria de Hérédia.—Cîntărețul meu.—Flori de seră.—Marea).*
Al. Ciura . . . . . . *Dascălul Cojoc.*
I. Petrovici . . . . . *Ideile filozofice ale matematecului H. Poincaré.*
Colaboratorii revistei . . *Documente omenești (Mărunțișuri din carnetul unui director de minister).*
M. Sadoveanu . . . . *De ziua mamei (piesă într'un act).*
Vasile Savel . . . . . *O „razzie".*
Ion Minulescu . . . . *Romanță nordică (versuri).*
Colaboratorii revistei . . *Note pe marginea cărților (Un prietin al nostru).*
Francis Lebrun . . . . *Cronica literară (Literatura romînă și literatura comparată).*
M. Sanielevici . . . . *Cronica științifică (Ceva despre maree și importanța lor pentru astronomie).*
G. Topirceanu . . . . . *Cronica veselă (Sonete: Scamatorul.—La cinematograf.—Dalila).*
O. Sima . . . . *Scrisori din Ardeal (Școli pierdute.—Remedii.—Infiinṭarea de biblioteci pedagogice.—Șezătoarea scriitorilor romîni la Sibiu).*
P. Cubolteanu . . . . *Scrisori din Basarabia (Limba moldovenească în Duma imperiului).*
Un Bucovinean . . . . *Scrisori din Bucovina (Recenzemîntul populațiunii).*
P. Nicanor & Co. . . . *Miscellanea (Chestia „Tribunei" din Arad.—Scriitori foarte mari și maeștri.—D. Duiliu Zamfirescu și damele cu moral.—Antonio Fogazzaro.—Dela redacție).*

Recenzii: A. Cotruș. „Poezii"; Alexandru Vițianu. „Bacante"; Oreste. „Versuri".—O. B.—C. Rădulescu-Codin. „Legende, tradiții și amintiri istorice".—M. C.—D. Russo. „Studii și critice"; N. Chicireanu. „Particularités de la langue française à l'usage des Roumains".—G. P.—Victor Lazăr. „Die Südrumänen der Turkei und der angrenzenden Länder"; Constantin G. Ionescu. „Rumänisches Schulwesen".—M. J.—Dr. Toulouse. „Comment se conduire dans la vie".—M. C.—I. Novicow. „Le français—langue internationale de L'Europe"; Karl Groos. „Der Lebenswert des Spiels"; Marcel Labbe. „Le sang".—Dr. M. A. B.—

Revista revistelor: Convorbiri Literare; Artur Gorovei: „Pe hotarul țării"; Rădulescu-Motru: „Guvernul „binelui cu de-a sila""; Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice; Albert Maybon: „Socialiști și regicizi"; G. Jean-Aubry: „Henri de Régnier"; Jean Finot: „Povestea cu rasele"; Shahovskoy Strechneff: „Căsătoria unui poet"; Jean Box: „Chestiunea Indo-Chinei și De-Tham"; Emile Borel: „Jules Tannery"; Contele d'Haussonville: „Rezultatul ultimelor alegeri din Anglia"; Hr. Cankov: „Mersul literaturii bulgărești în cursul anului 1910"; Dr. Iv. Krăstev: „Mișcarea de emigrare a Bulgarilor in America"; S. Efremov: „Apostolul dreptății"; A. Koniski: „Patru pedepse"; H. S. Shelton: „Teoriile moderne ale timpului geologic".

Mișcarea intelectuală în străinătate
Bibliografie

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1911

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini.—Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei—Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane: jumă.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

Întuneric şi lumină *)

Predoslovie

De unde mi-au venit valurile de amărăciune, care încet, pe nesimţite, îmi umpluseră sufletul de întuneric? Pînă adineauri mi-era bine, glumisem,—şi acum, în trăsura care mă ducea la gară, mă simţeam năpădit de o silă nemărginită: silă de alţii, silă de mine, silă de tot... De sigur, vremea mi-o strecurase în suflet picătură cu picătură: frigul şi umezeala acestei seri cenuşii de iarnă, lipsită pînă şi de înseninarea zăpezii,—vrăjmăşia căinoasă a vîntului, care frămînta, chinuia crengile pomilor.

Gara cu trepte murdare şi alunecoase, cu înghesuila unor oameni grăbiţi şi brutali, venea numai bine să umple paharul...

Era încă de vreme pentru trenul meu. Deocamdată, pe linia întîia lîngă peron, aştepta un expres gata de plecare. Priveliştea luminii vii din vagonul restaurant, a luminii discrete din vagonul de dormit, răsuflarea rară şi gravă a locomotivei strălucitoare, îmi adăogă adînca părere de rău, că nu-mi era îngăduit şi mie să plec aşa, departe, undeva cu cer senin, cu lucruri frumoase de văzut...

Un domn elegant, care venea să se urce în expres, dînd cu ochii de mine, se opri o clipă şi întinzîndu-mi mîna:

— Ce mai faci, măi?

— Bine.

— Nu te-am mai văzut de mult... Ai îmbătrînit...

Era în privirea lui, în accentul vocii lui, în toată înfăţişa-

*) Prefaţă la un volum de nuvele şi schiţe, care va apare în cursul acestui an.

rea lui un fel de mărinimoasă compătimire. Un general, care-și intilnește o foastă ordonanță, cam așa i-ar vorbi.

Apoi, fără să-l întreb, cu tonul cu care spui lucruri fără nici o însemnătate:

— Mă duc prin Italia: Roma, Florența, Neapole... De-acolo la Monte-Carlo și pe urmă la Paris.

— Călătorie bună și petrecere bună.

— Mulțumesc.

După un pas spre tren, se întoarse în loc:

— A propos! Mai deunăzi se vorbea într'un loc de unul care a scris niște poezii, nuvele,—nu-mi aduc bine aminte... Tu ești?

— Poate.

— Ei bravo! Imi pare bine. Te lăuda. Parole d'honneur...

Peste cîteva clipe expresul pieri în întunericul nopții, ducînd cu dînsul parcă o parte din mine...

Singur, în compartimentul friguros, cu lampa afumată, îmi doream un somn adînc și vindecător, cînd ușa se deschise cu sgomot, pînă la clanță, ca să poată intra concetățeanul meu Gheorghiu.

Numai de pe înfățișarea lui: de pe umbletul îndrăzneț, cu pieptul scos nainte, cu capul în sus,—de pe privirea cînd hotărîtă, cînd șireată,—cineva, fără să-l cunoască, bănuește că e un învingător. Și bănuiala e întemeiată. Invingător e, căci prin toate mijloacele care i-au stat la 'ndemînă, și-a făcut o situație ades criticată, dar mai ades pizmuită.

După ce, înfruntînd frigul din vagon, își scoase paltonul de pe dînsul, îmi zise, zîmbind cu disprețuitoare compătimire:

— Mă uitam la tine adineauri... Hm! de, băete, cine e de vină că nu poți pleca și tu ca alții?

— Dar cine ți-a spus dumitale că ași vrea să plec și eu?

— Cine!? Tu însuți, cu ochii care ți se scurgeau după expres;—cu oftatul adînc cînd a pornit-o. Doar că nu strigai: „luați-mă și pe mine!"

Era așa de adevărat, încît simțeam că mă roșesc.

— E! dragă. Dacă mă ascultai pe mine, azi erai departe și nu duceai jindul după fericiri atît de ieftine... Dar ți-a plăcut să visezi, să nu te trezești niciodată... Și, în vremea cînd toți cu care ai plecat într'un pas ți-au luat-o înainte, tu stai de fleacuri, de nuvele, ca un băetan de 18 ani... Au și astea haz pînă la o vîrstă. Fiecare trece în viața lui printr'o epocă de astea.

Poate că și eu am rimat în viața mea o strofă... Dar m'am trezit. Am înțeles rostul lumii, am înțeles că omul odată trăește și că prin urmare trebue să stoarcă toată fericirea pe care poate să i-o dea viața,—și m'am vindecat de *metehna* poeziei și m'am înhămat la muncă serioasă... O fi avînd și scrisul rostul lui, în alte țări cu cititori nenumărați, unde un scriitor poate să trăiască numai din munca lui de scriitor; dar într'o țară păcătoasă, cu douăzeci la sută știutori de carte, dintre care nici a zecea parte nu citesc!... Dar ți-am mai vorbit eu de-astea, și degeaba...

Prietenul tăcu, ridică din umeri și se lungi pe canapea cu mînile sub căpătîiu. După o pauză adăogă cu ochii închiși:

— Și apoi acum e și prea tîrziu...

Și iar după o pauză mai lungă, căscînd:

—...'ai ...'ine luai în arendă o moșie de-Academiei...

Nu răspunsesem nici un cuvînt... De mai multe ori îmi spusese prietenul că el are somnul la poruncă, dar nu-l crezusem... Acum însă răsuflarea lui egală și șuerătoare îmi dovedea că adormise frumos, lăsîndu-mă pradă gîndurilor pe care le sădiseră vorbele lui, în sufletu-mi pregătit parcă înadins pentru asemenea răsaduri... Și mă gîndeam: „Nu cumva a avut și are dreptate? Așa e. Toată viața e un războiu. Toate viețuitoarele se luptă aprig, se luptă fără preget, ca să-și cîștige un loc mai prielnic la masa vieții... Și e o singură lume și o singură viață, din care va să scoți cu străşnicie toată fericirea cu putință. Așa se merge, poate, în pas cu rostul lumii... Și orice înclinare care știrbește vitejia în lupta vieții, e o slăbiciune care te face să rămîi în urmă, învins și strivit... Și nu cumva știința și arta sînt deșertăciuni ca toate deșertăciunile?..."

Mi se părea că vîntul care acum șuera în ferestre, pătrundea pînă în inima mea, urlînd a pustiu...

Cu o astfel de stare sufletească m'am coborît să-mi cumpăr țigări, într'o stație de încrucișare, în care trenul se oprea cîteva minute. Restaurantul era gol. Numai colo, la masa de lîngă sobă, un căpitan de infanterie, bătrîn, cu tîmplele albe, sta cu capul rezemat în palmă, dus pe gînduri. Desfăcînd încet pachetul de țigări, mă uitam la el și mă gîndeam: De ce o fi rămas căpitan până la o vîrstă așa de înaintată? Vițios? mărginit? ori împrejurări nenorocite? ori un învins?...

Băiatul care-mi adusese țigările mă întrebă, pomenindu-mi numele, dacă mai doresc ceva.

La auzul numelui meu, căpitanul se uită lung la mine, se codi cîteva clipe,—apoi ridicîndu-se, înaintă spre mine cu chipiul în mînă şi mă întrebă cu blîndeţă:

— Dumneavoastră sînteţi scriitorul?

— Da.

— A! daţi-mi voe să vă mulţumesc pentru ceasurile de fericire pe care ni le-aţi procurat şi mie şi familiei mele, în vacanţa trecută... Am o fată care citeşte foarte bine... Seara, după masă, ne citea din cartea dumneavoastră.... Ne-aţi produs o mulţumire... Ce bine o să le pară, cînd le-oiu spune că v'am cunoscut!

— Domnule căpitan, sînt foarte măgulit de omagiul...

Atît am apucat să îngîn şi a trebuit să ies repede, să nu pierd trenul care pornise.

Atît am apucat să îngîn căpitanului, pe care nu ştiu cum îl chiamă, pe care nu l-am mai văzut niciodată, dar pe care niciodată nu-l voiu uita...

Acum, întors în vagon, privind somnul liniştit al prietenului, mă gîndeam la glasul blînd al căpitanului şi la vorbele lui, şi-mi ziceam: „Va să zică am dus un strop de fericire în casa lor... Cîteva clipe i-am făcut să uite propriile lor nefericiri şi să se înduioşeze de ale altora... Are o fată care citeşte bine... Seara după masă... de sigur în sufragerie, după ce s'au adunat tacîmurile şi firimiturile... Un cerc mare de lumină jos, care îmbrăţişează întreaga familie, şi un cerc mai mic sus pe tavan... De sigur prîslea cere ceva mămichii şi căpitanul îl dojeneşte cu degetul arătător ridicat în sus: «Puiule, sst! ţi-am spus: cînd citeşte Lenuţa, să stai cuminte». Un strop de fericire am dus eu în casa lor!..."

Nu ştiu cum s'a urmat înlănţuirea gîndurilor mele, dar ştiu că peste cîtăva vreme îmi venea să-mi scutur prietenul, să-l trezesc şi să-i strig:

Nu, *omul* nu e numai o fiinţă care se naşte, mănîncă, doarme, se înmulţeşte şi moare, ca toate celelalte vieţuitoare; — *omul* nu e numai o fiinţă care cu şiretenie ori cu brutalitate, călcînd şi strivind pe alţii, caută să-şi cucerească un loc la ospăţul vieţii... *Omul* e o fiinţă, care e uneori mai puţin înarmată pentru izbîndă, dar, spre deosebire de toate celelalte vieţuitoare, năzueşte ca în această oglindă a conştiinţii, cu care a fost hărăzit, să cuprindă o cît mai mare parte a lumii pe care trăeşte,— o fiinţă care, cu această scînteie de dumnezeire, caută să pătrunză

bezna de îndoeli şi de taine care-l împresoară... Nu, ştiinţa nu e o zădărnicie ca toate zădărniciile... Ştiinţa e scopul pe care-l urmăreşte firea întreagă dela începutul începutului, de vreme ce, în lungul lanţ al vieţuitoarelor pînă la om, deosebirea de căpetenie dela una la alta, a fost un *spor de pricepere*... Şi între oameni, cine face fala şi mîndria şi podoaba omenirii, nu sînt cei ce s'au înfruptat cu belşug din bunurile lumeşti, ci acei care au putut cuprinde în mintea lor o mai mare parte a lumii în care au trăit,—acei care uneori cu preţul vieţii lor au căutat să desvelească tainele lumii... Şi nu, asta nu e o zădărnicie ca toate zădărniciile. Artistul ajută înfăptuirea sporului de pricepere. Admiraţia, ori înduioşarea pentru suferinţile altora, aduc omului lepădarea de sine, desrobirea minţii de cele prea pămînteşti...

Ridicîndu-mă în picioare, am dat cu ochii de harta ţării, ţintuită în păretele vagonului, şi mi-am adus aminte de cuvintele prietenului, care şi acum dormea liniştit: „ţară ticăloasă"...

— Nu, am îngînat încet. Nu „ţară ticăloasă". Ţară mică, ţară nouă, ţară de prefaceri... Cererile de dreptate, care-i răsună dela un capăt la altul, dovedesc că se trezeşte... Şi cel mai puternic, cel mai sfînt temeiu al acestor cereri nu e numai alinarea durerii pe care o aduce căpătarea unui codru mai mare de pîne, ci e nădejdea că la adăpostul dreptăţii, vor putea cît mai mulţi să se ridice spre lumină şi spre adevăr, şi că din rîndurile lor vor răsări cîndva minţi luminoase, care să fie mîndria neamului nostru, împlinirea chemării lui pe lume...

Harta asta era portretul ţării mele, „draga mea".

Imi venea să-l mîngîiu...

Şi atunci spre a mulţumi lui Dumnezeu de înseninarea sufletească pe care mi-o adusese, sub înfăţişarea unui căpitan cu tîmple albe,—lăsîndu-mă pradă unei vechi metehne, m'am trezit punînd cuvinte pe ritmul roţilor trenului: ...raza de lumină... care însenină... suflet mohorît...

Lacrămile mele
Prefă-le 'n mărgele
Să fac dragei mele
        Podoabă la gît.

Ioan Al. Brătescu-Voineşti

~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~

DECEBAL

Răsărind din Mureş
Pe 'nspumatu-i şarg,
Domnul dac avîntă
Goana-i înspre larg.

Valul care fuge,
Valul ştie-un drum—
Tu, ce drum mai ştii tu,
Decebal, de-acum?

Vue surd pămîntul ;—
Nu ştii tu, pămînt,
Încotro e ţinta
Unui rege 'nfrînt...?

Vijie de friguri
Tîmpla lui fierbinte,
Calul tae cale
Codru-i stă 'nainte,

E răcoare 'n codru,
Şargu-i obosit—
Domnu-i leagă frîul
De un brad trăsnit.

—„Brad trăsnit!... Ce falnic
Ştii să mori tu, brad!
Brazii stau în trăsnet
Neclintiţi— şi cad.

„Decebal, eşti rege—
Cum ştii *tu* să cazi?
Du-te din cuprinsul
Codrilor de brazi!"

Geamăt umflă pieptu-i,
Zalele îl strîng—
Saltă 'n scări, şi-aiure
Fuge iar din crîng.

Cîmp s'aşterne 'n juru-i,
Dar de-odată 'n loc
A 'mpietrit— cu ochii
Mari pe-un disc de foc.

Soarele-i stă 'n faţă
Fioros şi mare
Fruntea rezemîndu-şi
Sîngerat pe zare.

—„Fruntea cînd nu poate
Să-şi mai ţină sus—
Moare 'n val de sînge
Soarele 'n apus.

„Decebal, eşti rege—
Cum ştii *tu* s'apui...?"
—Mut a stat înfrîntul
De ruşinea lui.

Mut,—dar crunt cîrmindu-și
Șargul de zăbale,
Și-l aruncă fulger
Pe întoarsă cale.

Fulgere-i brăzdează
Gîndul nălucii,
Nu-s cetăți în flăcări
Norii 'n asfințit... ?

—„...Sorii mor în purpur,
...Brazii în furtuni
Mor încinși de trăsnet
În regești cununi—

„Du-mă, duh de vifor,
Du-mă, șoim nebun,—
Va vorbi vecia
Cum știu Eu s'apun!"

A. Toma

STATUL ȘI TUBERCULOZA

In timpul din urmă, cu prilejul dărei socotelilor de sfîrșit de an ale societății pentru profilaxia tuberculozei, care are sub a sa oblăduire sanatoriul dela Filaret, secretarul general al acestei societăți s'a crezut în drept—desigur din convingere—să se facă ecoul unor critici pornite de cîtăva vreme în contra sanatoriilor pentru tuberculoși, sprijinind în esență părerea d-sale pe aceste două motive de căpetenie: cheltueală prea mare și folos practic prea mic,—de oarece așa numiții vindecați, odată reintorși în viața pe care le-o permit mijloacele lor de toate zilele, recad foarte repede în boală.

Mă cred îndreptățit să nu mai pledez pentru sanatorii—e vorba de sanatorii pentru oamenii săraci, de acele sanatorii a căror cheltuială o suportă statul sau societatea, nu bolnavii. Această pledoarie a făcut-o prietenul meu, d-rul Irimescu, cu multă măestrie și competență, în raportul său intitulat „Tuberculoza ca boală socială", și publicat în cele două numere precedente (an. V, nr. 8 și 9) ale acestei reviste.

Țin totuși în cîteva cuvinte să deslușesc publicul asupra diferitelor categorii de sanatorii și a rolului diferit pe care fiecare din ele trebue să-l joace. Cu acest prilej voi încerca să legitimez întreprinderea direcției sanitare, care, cu toată campania dusă de secretarul general al societății pentru profilaxia tuberculozei în contra sanatoriilor, s'a apucat nu numai să construească pe propriile sale spese asemeni sanatorii, dar chiar să subvenționeze sanatoriile răsărite din inițiativă particulară (caritatea publică).

Cînd vorbim de sanatorii de tuberculoși trebue să avem în vedere 3 categorii:

1) *Sanatorii propriu-zise*, în care se primesc bolnavii ce abia își încep boala, prin urmare bolnavii vindecabili, cu scopul de a-i vindeca.

Această categorie de sanatorii are un triplu rol:

a) Să vindece boala;

b) Să izoleze pe bolnav pentruca să nu mai contagioneze pe alții;

c) Să educe pe bolnav asupra felului de viaţă pe care trebue să-l ducă şi la dînsul acasă pentruca să se vindece, pentruca să se menţie vindecat şi pentruca să nu fie periculos celorlalţi.

2) *Sanatoriile-aziluri.*—Aceste sanatorii au şi ele un triplu scop, cu singura deosebire că scopul curativ este înlocuit pur şi simplu cu scopul umanitar. Prin urmare ele sînt umanitare pentrucă dau bolnavului nenorocit o saltea de pae, un căpătîi, un păhar cu lapte şi o injecţie cu morfină, atîtea zile cîte mai are de suferit, şi îl pun la adăpost de această goană din spital în spital, întîlnind refuz peste tot şi isprăvind prin a muri în vre-un hambar ori pe stradă.

Ele sînt profilactice, pentrucă adunîndu-i pe bolnavi la un loc, îi împedică de a sămăna sămînţa tuberculozei peste tot şi a da prilej terenurilor fertile ca să o cultive. Aceasta fiind origina tuturor cazurilor răsleţe de tuberculoză apărute prin familii care n'au avut niciodată sămînţa şi pe la oameni care n'au trăit niciodată cu tuberculoşi în contact intim; dar a fost suficient să trăiască cu dînşii cîteva ceasuri sau cîteva minute prin cafenele, cluburi, vagoane de drum de fier, vagoane de tramvai, teatru, biblioteci, restaurante, gări etc. Cîţi bucătari şi bucătărese n'au servit stăpînilor lor odată cu cele mai gustoase sosuri şi cel mai teribil microb al tuberculozei, şi au fost plătiţi pentru acest serviciu. Aceasta numai pentrucă neavînd unde să se caute, au fost nevoiţi să-şi ascundă boala pentruca să-şi poată cîştiga pînea de toate zilele şi să aibă un adăpost. Cîte doici în aceleaşi condiţiuni n'au dat să sugă copiilor lapte îngroşat cu bacili. Dar încă ce focare de răspîndire a tuberculozei trebue să fie acele mizerabile adăposturi de noapte, unde vin să-şi odihnească ciolanele pe o bucată de velinţă, şi în schimbul sumei de 20—30 de bani, nenorociţii de cerşetori. Cine-i întreabă vre-o dată şi cine-i ştie de ce sufăr...

E prin urmare uşor de înţeles pentru orişicine că adunarea acestor tuberculoşi în aziluri, sub un control medical, unde să fie puşi în imposibilitate de a contagiona pe alţii, e o mare chestiune de profilaxie.

Mulţi dintre tuberculoşii ajunşi în acest grad de boală, mi se va răspunde, nu se vor putea interna pentru vecie, pentrucă unii dintr'înşii avînd strictul necesar al traiului, vor preferi să rămîe acasă, iar alţii vor cere să iasă din spital văzînd că nu se mai vindecă.

Nimeni n'a intenţionat să facă binele absolut şi trebue să fim mulţumiţi cînd faţă cu starea anterioară am realizat un pas spre bine.

Vor fi şi de aceşti bolnavi; dar acei care vor părăsi după cîtăva vreme sanatoriul-azil, vor eşi cel puţin cu noţiunea conştientă a contagiozităţii lor şi cu învăţămîntul practic cum trebue să-i păzească pe ai lor spre a nu-i îmbolnăvi. Acesta este al treilea scop pe care şi-l propune sanatoriul-azil, şi nu e dintre acelea mai puţin folositoare.

3) *Sanatoriile pentru tuberculoză osoasă şi ganglionară*, cunoscută mai mult de marele public sub denumirea de *scrofuloză*. Această categorie de sanatorii îşi propun mai cu seamă două scopuri: curativ şi profilactic. Scopul curativ este realizat cu un procent mult mai mare decît la celelalte forme de tuberculoză.

Sanatoriile acestea nu se pot înfiinţa oriunde şi în orice ţară. Ele cer să fie pe malul mării şi dacă e posibil să mai aibă la dispoziţia lor un zăcămînt de nămol cloruro-sodic-iodat, pentru băi, a cărui acţiune depinde poate mai mult de puterea radio-activă pe care o degajează decît de compoziţia chimică. Cînd la toate acestea se mai pot asocia şi condiţiunile climaterice, atunci se atinge idealul terapeuticei. Dar şi în materie de terapeutică, ca în orice altă direcţie, idealul e greu de atins, de aceia mai în toate părţile nu vedem decît una sau două din aceste condiţii realizate şi niciodată cîteşi trele. La noi în ţară avem malul mării Negre, avem la Tekir-Ghiol şi nămolul necesar, condiţiunile climaterice însă nu sînt din cele mai bune, bolnavul trebue să lupte cu vîntul şi cu rigorile cîtorva luni de iarnă.

E nevoe de un asemenea sanatoriu în Ţara romînească?

Foarte mare, pentrucă acest fel de tuberculoză este dintre cele mai răspîndite printre generaţiunile tinere ale populaţiunii noastre rurale.

De ce? nu se ştie. Sau poate că nu ştiu eu, dar ştiu alţii. Ceia ce e sigur este că până astăzi nu s'a dat nici o explicaţiune cu autoritate asupra acestei constatări de fapt.

Ce a făcut statul pentru această categorie de bolnavi? Era el în drept să facă sacrificii pentru tuberculoşi?

In Ţara romînească există cinci mari categorii de boale care decimează populaţiunea săracă în general şi pe cea rurală în particular. Acestea sînt în ordinea importanţei lor:

1) Boalele epidemice,
2) Pelagra,
3) Tuberculoza,
4) Paludismul,
5) Sifilisul.

Ce a făcut statul pentru fiecare din ele?

Să începem cu *pelagra*.

Pelagroşii noştri trec de 100.000. Statul s'a încercat să facă ceva pentru dînşii,—mai bine nu ar fi făcut nimic, pentrucă ceia ce a făcut e o dovadă că habar nu are de ce este pelagra. S'a încercat să facă spitale pentru pelagroşi! Pelagra care e o boală economico-alimentară, şi notaţi bine „economică", nici măcar excluziv alimentară, să se gîndească cineva să o trateze în spitale e o adevărată erezie. Inchipuiţi-vă d-voastră 100.000 de oameni, care să fie internaţi şi hrăniţi pe socoteala statului! De ce, cînd ei se vindecă fără doctori? Ce nevoe au ei să vadă în fiecare dimineaţă pe doctor, cînd lor le e destul să se gîndească la dînşii cu dragoste economiştii ţării şi să ia măsuri dela distanţă...

Dar statul s'a mai gindit la dinşii şi atunci cind a votat legi prohibitive pentru culegerea porumbului necopt, bune, dacă aceasta ar fi singura cauză; dar aceasta nu e decit una şi mai sint multe altele. Intr'un fel ori intr'altul, cu folos sau fără, statul s'a gindit la ei şi a concretizat această solicitudine în pelagrozeriile dela Pănceşti-Dragomireşti şi Tichileşti, adevărate orori.

Trebue să recunoaştem însă că pelagrozeria dela Pănceşti-Dragomireşti a fost altfel închipuită la înfiinţarea ei şi altceva a ajuns astăzi.

La înfiinţarea ei ea a fost concepută ca o încercare de colonie agricolă de pelagroşi şi alipită de şcoala elementară de agricultură, care se găseşte în localitate.

Ce s'a întimplat însă?

Ceia ce se întimplă la fiecare pas în Ţara romînească între reprezentanţii diferitelor autorităţi în provincie: conflict de conlucrare,—conflict de atribuţii şi autoritate între directorul şcoalei şi medicul pelagrozeriei. Conflictul s'a transmis pe cale ierarhică până la ministerele respective, care, pentruca nu cumva să fie ştirbită autoritatea unuia în profitul celuilalt, fără să mai ţie seamă de ideia domnitoare la înfiinţarea acestei instituţii, au decretat separatismul.

Experienţa a rămas fără urmare; şcoala ar putea să lipsească; iar pelagrozeria a rămas o oroare de azil fără rost, fără raţiune de a fi.

Budgetul statului însă a rămas încărcat şi încă mai mult decit atuncea cind aceste două instituţii erau împreunate.

Paludismul e necontestat una din cauzele degenerării populaţiunii noastre din regiunile băltoase şi de pe malul Dunărei. Dar paludismul are norocul de a avea un specific, care e chinina, pe care statul a trimes-o până în dulapurile primăriilor rurale, cu ordin să se dea gratuit celor ce sufăr de friguri. Fiecare medic de plasă are instrucţii precise de modul cum trebue să trateze paludismul, în plus este o comisiune care n'are altă menire decit de a face, prin ajutorul agenţilor ei de diferite grade, „campanie antimalarică" atit în timpul lunelor de vară, cit şi de iarnă.—La asanarea terenurilor băltoase statul se gindeşte.... deja de mulţi ani, şi pare că este un început de realizare.

După cum se vede, avem dovezi că statul s'a gindit la impaludaţi şi a căutat să le vie în ajutor. In foarte mare parte le-a fost de folos.

Boalele epidemice sint flagelul populaţiunii rurale în vîrsta copilăriei, mai cu seamă scarlatina şi diarea epidemică. Acestea au fost preocuparea de căpetenie a statului, întruchipat în ultimele direcţii sanitare. S'a dus şi se duce o campanie straşnică în contra acestor epidemii. S'a preconizat izolarea dela cele dintăi cazuri apărute. S'au înfiinţat în acest scop infirmerii permanente şi s'au înfăptuit infirmerii temporare în mijlocul focarelor.

Toate aceste măsuri, trebue să o mărturisim, au fost cu mult înlesnite de existenţa unui fond inalienabil, numit *fondul*

de epidemii, creat deja de mai multă vreme, din venitul căruia s'a făcut faţă cheltuelilor.

Aşa că, după cite am văzut, trebue să recunoaştem existenţa solicitudinii statului şi pentru boalele epidemice.

Sifilisul ia proporţii îngrijitoare printre populaţiunea noastră rurală, mai cu seamă în unele localităţi, şi graţie incuriei şi a noţiunilor de morală cam şubrede, care guvernează relaţiunile în societatea rurală, ameninţă să se întindă din ce în ce mai mult.

Ce era de făcut?

Trei lucruri: 1) Să se împedece cit mai mult contractarea lui; poliţia sanitară face posibilul. 2) Să se interneze în spitale toţi sifiliticii în perioada contagioasă. Statul a avut această grijă încă dela 1852, cind a înfiinţat primele spitale în capitalele de judeţ, cu scop de a îngriji de bolnavii atinşi de boli sifilitice, care probabil de pe atuncea luase proporţii mari de vreme ce a stîrnit grija statului. Actualmente, ordine sint date în acest sens la toate spitalele statului; iar medicii de plasă au însărcinarea să-i descopere şi să-i trimeată cu formalităţi la spitalul circumscripţiei. Nu e constituţional, dar e practic, şi cită vreme e pentru binele public, chiar constituţia nu se supără să o calci pe picior. 3) Odată deveniţi necontagioşi, să fie lăsaţi la domiciliu, dar cu obligaţiunea să urmeze tratamentul sau la dispensariul medicului de plasă, sau la consultăţiile spitalului cel mai apropiat, sau sub direcţiunea unui medic trimes la faţa locului ca să conducă cîtva timp o campanie antisifilitică, cum s'a făcut pentru citeva localităţi prea infectate.

Prin urmare, nimeni nu poate să spue că statul nu s'a gindit la sifilitici.

*

Să venim acum la *tuberculoză*. E un motiv ca statul să fie preocupat de această boală?

Las statistica să vorbească. Ea ne arată că avem în ţară 80—100.000 de tuberculoşi. Nu sint un fanatic al statisticii şi ca ştiinţă de multe ori mi-a venit în minte să o compar cu o vioară, care în miinile unui artist abia scoate sunetul pe care îl vrai; pretind însă să se reţie din datele ei numai atita: *că avem în ţară multă tuberculoză*. Să nu se uite în acelaşi timp că tuberculoza este o boală molipsitoare care se întinde, şi dacă nu se ia în contra ei nici o măsură, fatal numărul cazurilor au să crească pe fiecare an, pe fiecare zi, pe fiecare ceas.

Prin urmare, care era obligaţiunea statului din primul moment?

Să procedeze faţă de această boală întocmai cum procedează faţă de boalele epidemice, sau cel puţin cum procedează faţă de sifilis. Să decreteze obligativitatea declaraţiunii cazurilor de tuberculoză confirmată; să prevadă paturile necesare tuturor tuberculoşilor săraci, care se găsesc în faza contagioasă a boalei;

să le asigure pentru toată durata boalei lor hrana, tratamentul și supravegherea la domiciliu, cînd locuința și condițiunile familiare o permit.

Orice întîrziere pusă în luarea acestor măsuri, deși e o economie momentană, este o socoteală greșită, este o pierdere economică pentru țară, o poliță trasă asupra budgetelor viitoare, cu o dobîndă cămătărească, care la scadență e posibil să nu poată fi plătită (cum de altfel s'a cam întîmplat cu Țara romînească). Din contra, sacrificiul făcut la timp este o economie colosală pentru viitor.

Luînd ca normă mortalitatea anuală mijlocie pentru Romînia, de 14.000 tuberculoși în puterea vîrstei, și admițînd că fiecare dintre ei n'ar produce mai mult decît 3 lei pe zi, ceia ce e infinit de puțin, pentrucă din 14.000 de tuberculoși au să fie măcar 1000 de inteligenți care au să producă mult mai mult și a căror cuantum de productivitate în mecanismul social nu se poate calcula,—tot se ajunge la o perdere de 15.120.000 pe an; fără să socotim că în tot timpul acesta ei mănîncă din produsul celorlalți.

Dacă sacrificiile făcute pentru dînșii le-ar da măcar 10 ani de muncă în plus, ar fi pentru țară în cele mai proaste condițiuni un cîștig de 150 de milioane. Dar neîndoios că cifra reală e cu mult mai mare decît atîta.

In fața acestor date, statul este ținut să facă sacrificii și să ia energice măsuri de îndreptare.

Dar să-l vedem cum a procedat? Se poate spune în două cuvinte:

N'a făcut nimic la timp și nu vroia să facă nimica până mai dăunăzi, sub cuvînt că acuma prea e mult de făcut, prea se cer mari sacrificii budgetare, pe care statul nu le poate suporta,—polița de adineaori, cu dobînzi mari, ajunsă la scadență, pe care nu o poate plăti.

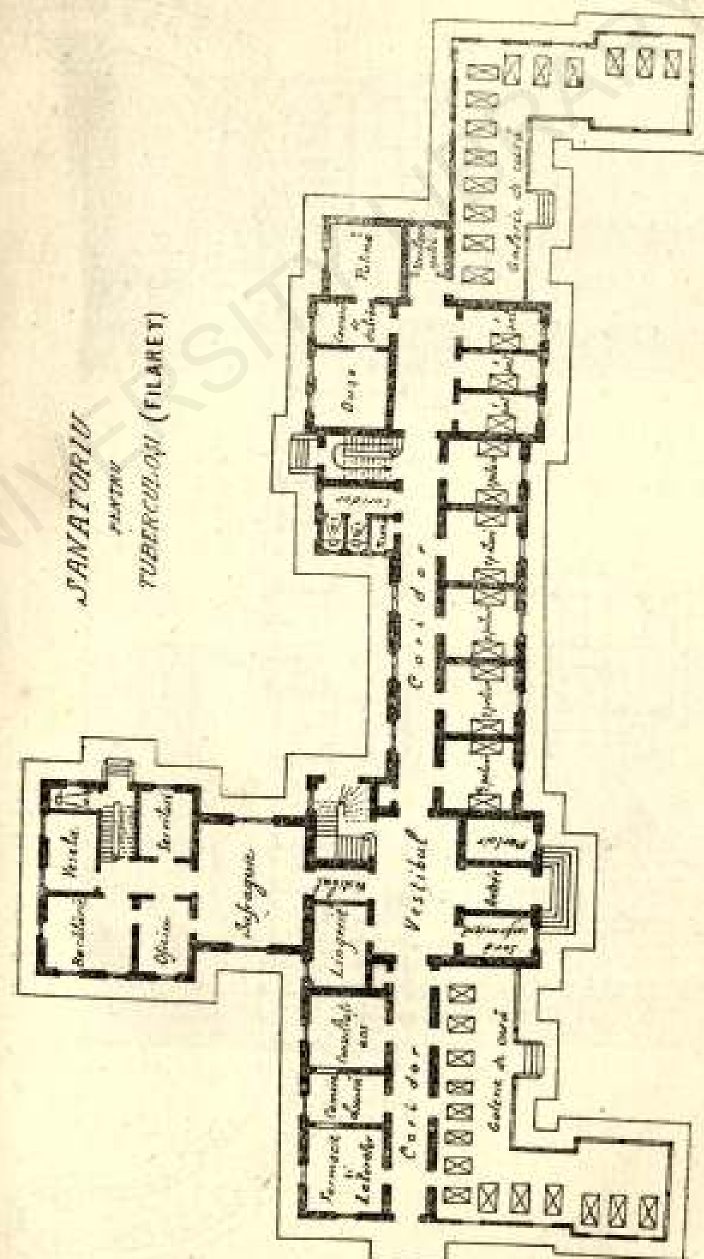
Tot ce e ban disponibil—zice statul din toate vremurile—trebue să treacă la ministerul de război, parcă armele, tunurile și caii care se cumpără, erau să fie purtate, mînuite și călăriți de oameni aduși din străinătate și nu de recruții noștri valizi.

Separatismul acesta care s'a întins până în concepțiile de stat, în mintea noastră de medici nu încape decît cu o dureroasă sacrificare a idealurilor, și credem că, după cum în mecanica fiziologică sănătatea durabilă a unui organism este bazată pe o angrenare fără greș a funcțiunii diferitelor lui aparate, tot așa în mecanica socială, o organizare sănătoasă a unui stat trebue să fie bazată pe o angrenare statornică și bine făcută a funcționării diferitelor lui instituțiuni.

Dar să revenim la chestiunea noastră. Până acum 7 ani, pentru 80—100.000 de tuberculoși cît aveam în țară, nu aveam nici un pat.

Ba mai mult decît atîta: s'au dat ordine spitalelor ca să nu se mai primească tuberculoșii, pentrucă pe de o parte nu se

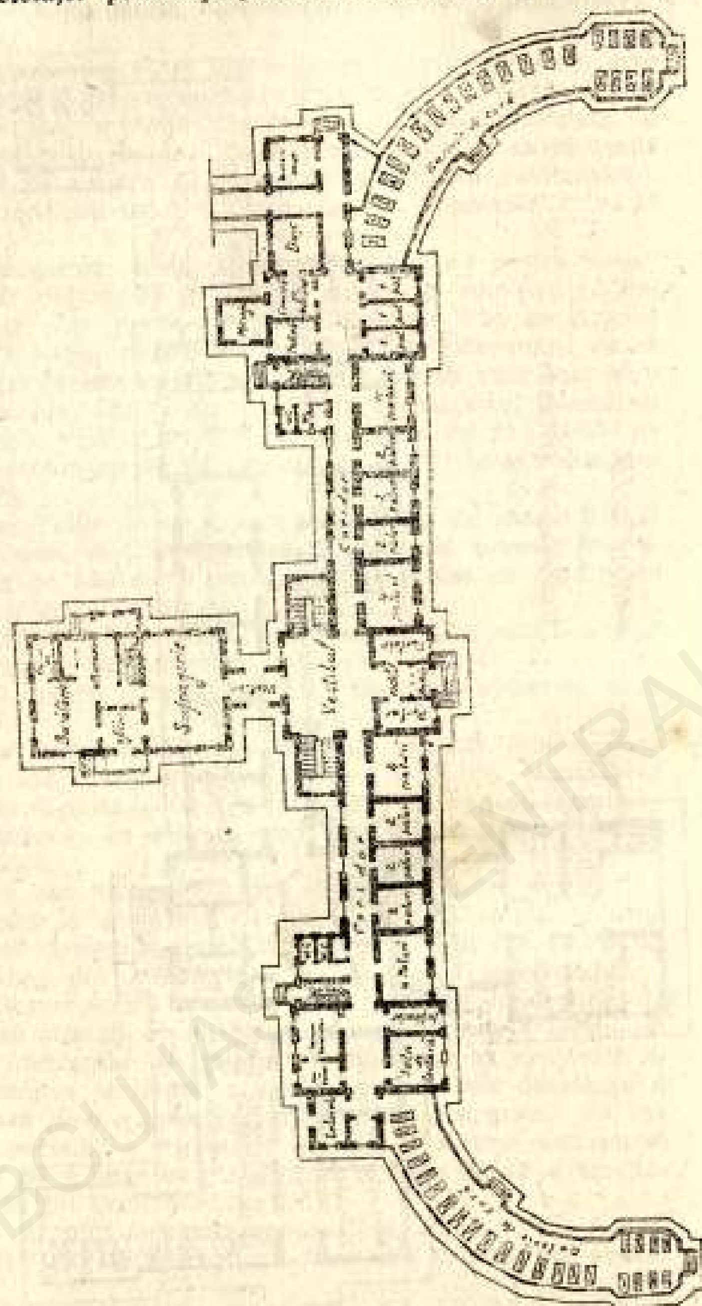
pot vindeca și ocupă un pat degeaba, iar pe de altă sînt periculoși pentru ceilalți bolnavi. Periculoși în spital, unde se pot lua

Pl. No. 3

totdeauna măsuri de apărare, și nu-i considerau periculoși pentru marea populațiune din afară, care nu puteau și nu lua nici o măsură ca să se păzească.

Acum 7 ani pentru întâia dată statul s'a gîndit să vie în ajutorul *societății pentru profilaxia tuberculozei*, ca să înființeze

SPITAL DE ISOLARE pentru TUBERCULOSI (FILARET)

Pl. No. 4

un sanatoriu, și din inițiativa d-lui Sturdza, atunci prim-ministru, Camerele au votat societății suma de 400.000 de lei, în acest

Fotogr. No. 1

Fotogr. No. 2

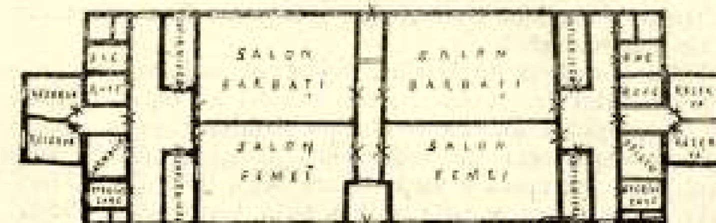
Fotogr. No. 9

scop, bani cu care s'a şi clădit sanatoriul dela Filaret (vezi fotografiile No. 1 şi No 2 şi pl. No. 3 şi 4) în care sînt adăpostiţi 86 de bolnavi.

Acest sanatoriu, după cum se vede din alăturatele planuri, are două secţii, una azil de 66 paturi şi alt sanatoriu de 20 paturi, clădire care cu mobilier cu tot a costat aproximativ 390,000 de lei şi al cărui budget anual de întreţinere este de 160.000 lei, din care 150.000 subvenţie anuală dela stat şi 10.000 de la d-nul Barbu Stirbei. In acest sanatoriu se primesc numai locuitori din Bucureşti. Formalităţile de primire sînt foarte simple: ei fac o cerere către directorul sanatoriului, indicînd exact adresa. Se deleagă unul din medicii societăţii, care merge la domiciliu, constată boala şi starea materială a bolnavului şi îl înscrie pe un tablou după care se iau la rînd bolnavii, pe măsură ce se face o vacanţă în sanatoriu. Până la internarea lui, dacă bolnavul e foarte sărac, societatea îi procură la domiciliu medicamentele de care are trebuinţă şi lapte.

Numărul de paturi e cu totul insuficient pentru populaţiunea pe care o deserveşte; mijloacele societăţii sînt şi ele insuficiente. De aceia obolul carităţii publice sub formă cît de modestă e bine venit pentru aceşti desmoşteniţi ai soartei.

Avînd în vedere că statul nu poate intenţiona deocamdată să pue la dispoziţia tuturor bolnavilor sanatorii cu scop curativ, mijloacele de care dispune pentru moment fiind insuficiente, direcţia sanitară a fost preocupată de realizarea primei părţi a problemului, adică de ospitalizarea tuturor tuberculoşilor săraci înaintaţi în boală, prin urmare contagioşi, pentruca cu modul acesta să se pue stăvilar sămănării bacilului pe suprafeţe mari. Aşa dar a căutat ca în limitele mijloacelor de care dispune să înfiinţeze aziluri de tuberculoşi.

PAVILIONUL PENTRU TUBERCULOŞI NIFON ŞI PETREŞTII DE SUS

Pl. No. 5

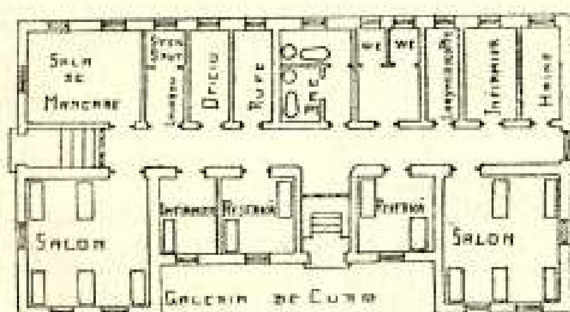
In acest scop s'a clădit la spitalul Nifon din Buzeu un pavilion, al cărui plan îl alăturez, care să poată adăposti 60 de tuberculoşi. Acest spital fiind aşezat în mijlocul unei păduri, la o altitudine de vre-o 250 metri, poate chiar asupra unora din tuberculoşi să aibă o înrîurire binefăcătoare şi să le închidă le-

ziunile, să-i facă necontagioşi. Ce se va face cu aceştia se va vedea mai la vale. Acest pavilion (vezi pl. No. 5) a costat montat complect suma de lei 90.000, iar intreţinerea lui va costa anual 43.000, pentrucă personalul administraţiei şi medicul sint deja plătiţi pentru spitalul de care el a fost alipit.

La spitalul din Piteşti, clădit din nou, s'a construit şi un pavilion de 30 paturi pentru tuberculoşi (vezi pl. No. 6), care a costat 50.000 de lei.

PAVILION PENTRU TUBERCULOSI

PITESTI

Pl. No. 6

La spitalul Movilă din Ploeşti, format din 3 pavilioane, unul a fost destinat pentru tuberculoşi.

La Vaslui statul a convenit ca să subvenţioneze fundaţiunea spitalului Drăghici, pentruca să construiască un pavilion pentru izolarea boalelor contagioase şi un pavilion pentru citeva paturi de tuberculoşi.

Pentrucă vorbim de Vaslui, trebue să amintesc că, în memoria regretatului dr. Radovici, un comitet de ciţiva prieteni şi colegi au început adunarea fondurilor necesare pentru clădirea unui pavilion-sanatoriu de tuberculoşi, care să poarte numele lui. Cum suma necesară e încă departe de a fi realizată, nici locul unde se va ridica acest pavilion nu a fost hotărit. Avînd în vedere că boala lui s'a agravat în potolirea răscoalei din Vaslui, unde în acest scop luase provizor funcţiunea de prefect, nu e exclusă posibilitatea de a se clădi pavilionul chiar acolo.

In sfîrşit, statul a mai clădit două spitale speciale pentru tuberculoză şi anume:

Azilul dela Bîrnova (Iaşi) (vezi pl. No. 7 şi 8) de dimensiuni să conţie 80—100 de paturi, aşezat în mijlocul unei păduri seculare. Construcţiunea şi montarea spitalului au costat aproximativ suma de 160.000 de lei şi este opera arhitecturală a d-lui inginer Balş. Intreţinerea va costa aproximativ 80.000

lei anual, zic va costa, pentrucă acest azil rămîne să fie deschis în comptul budgetelor viitoare.

Sanatoriul dela Bisericani (Piatra-N.) (vezi fotografia No. 9

Pl. No. 7

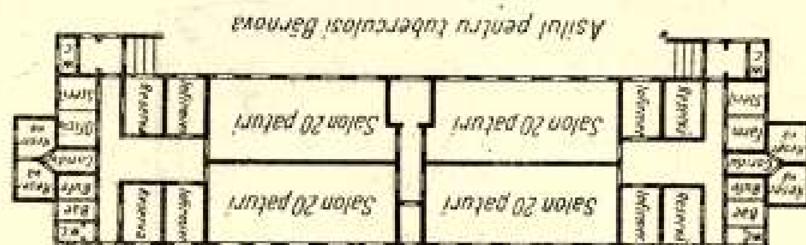
şi pl. No. 10 şi 11), transformat din clădirile vechei mănăstiri Bisericani, la o înnălţime de vre-o 400 metri, bine adăpostit în mijlocul unei păduri de brazi şi mesteacăni; din punct de vedere climateric este cu totul indicat destinaţiei ce i s'a dat.

Clădirea poate să conţie peste 120 de bolnavi. Transformarea ei a costat 250.000 de lei şi planurile au fost făcute de d. Călinescu, arhitect al ministerului de interne. Mobilarea şi instalarea luminatului după sistemul Herbst au costat peste 40.000 de lei. Budgetul se va ridica la cifra aproximativă de 120.000 lei anual.

Această instituţie are şi o secţie sanatoriu, în care vor fi aşezaţi bolnavii din diferitele aziluri de tuberculosi, care după o

îngrijire mai îndelungată şi-au închis leziunea şi dau speranţe că se pot vindeca.

Printre spitalele jubiliare Carol cu tip mare se găseşte clădit unul la Călineşti (Muscel), care, prin situaţiunea lui în apro-

Pl. No. 8

piere de alte spitale, nu poate să aducă servicii reale pentru medicina generală, de aceia direcţiunea generală s'a gîndit că nu-i poate da acestui spital o destinaţie mai folositoare şi pentru locuitorii judeţului Muscel, caşi pentru populaţiunea ţării în general, decît transformîndu-l în spital pentru tuberculoşi. In acest scop i s'a făcut şi amenajarea necesară.

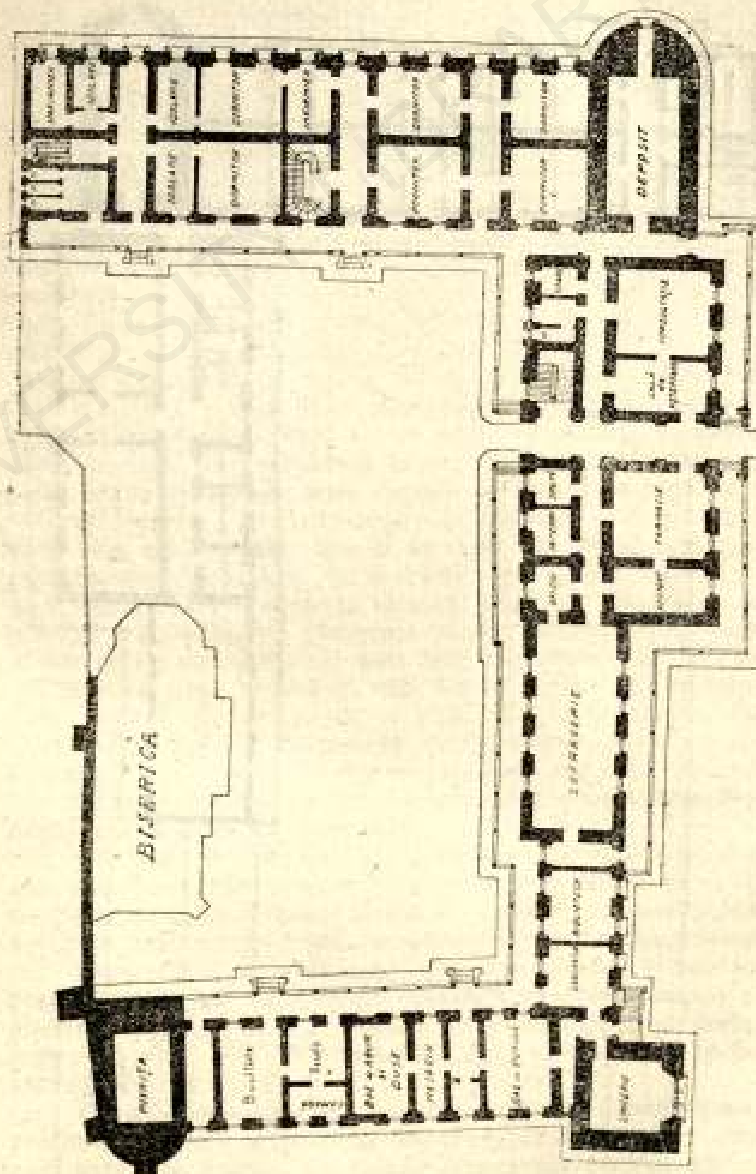
Cînd să fie deschis, se isbeşte de o straşnică campanie, dusă, ce e mai grav, de administraţia locală contra acestei transformări, pe motivul că să aduce oftica în judeţ (!). Vă puteţi închipui ce idee clară au unii oameni puşi în capul administraţiilor despre chestiunile de ordine în stat, dacă se găsesc îndreptăţiţi să facă opoziţie unei autorităţi tecnice superioare, şi să dea sfaturi direcţiei sanitare cum să procedeze ca să nu umple ţara de boale, —ei care nu ştiu cum să se păzească ca să nu cadă în ridicol. Cu o aşa mentalitate eu mă mir cum de n'au refuzat înfiinţarea poliţiei în localitate, pentrucă ar putea să se adune tîlharii şi criminalii. In sfîrşit, aceste autorităţi menite să menţie ordinea şi să aplice legalitatea, văzînd că opoziţia lor poate să nu aibă suficient efect, au instigat protestări populare (ce e mai uşor de făcut în Ţara romînească!) şi cu modul acesta au împedecat direcţiunea sanitară de a da destinaţia dorită spitalului din Călineşti. Au împedecat-o de a le face acest mare bine, adunînd la un loc tuberculoşii care mişună prin toate unghiurile acestui frumos judeţ şi aruncă sămînţa boalei în familiile cele mai prospere.

Am profitat de acest prilej ca să arăt cetitorilor odată mai mult că nepricepuţii cei mai bine intenţionaţi, vrînd să facă bine, fac de multe ori mai mult rău.

E mare calitate bunul simţ şi o prefer multor altora, dar ce păcat că nu o poate avea toată lumea.

Reese, cred, din cele ce am spus mai sus că *profilaxia* a fost ideia directivă a statului, reprezintat prin direcţia sanitară,

în începutul de campanie contra tuberculozei, idee care a fost pusă în practică prin declararea obligatorie a tuberculozei deschise, prevăzută în noua lege sanitară, şi înfiinţare de aziluri

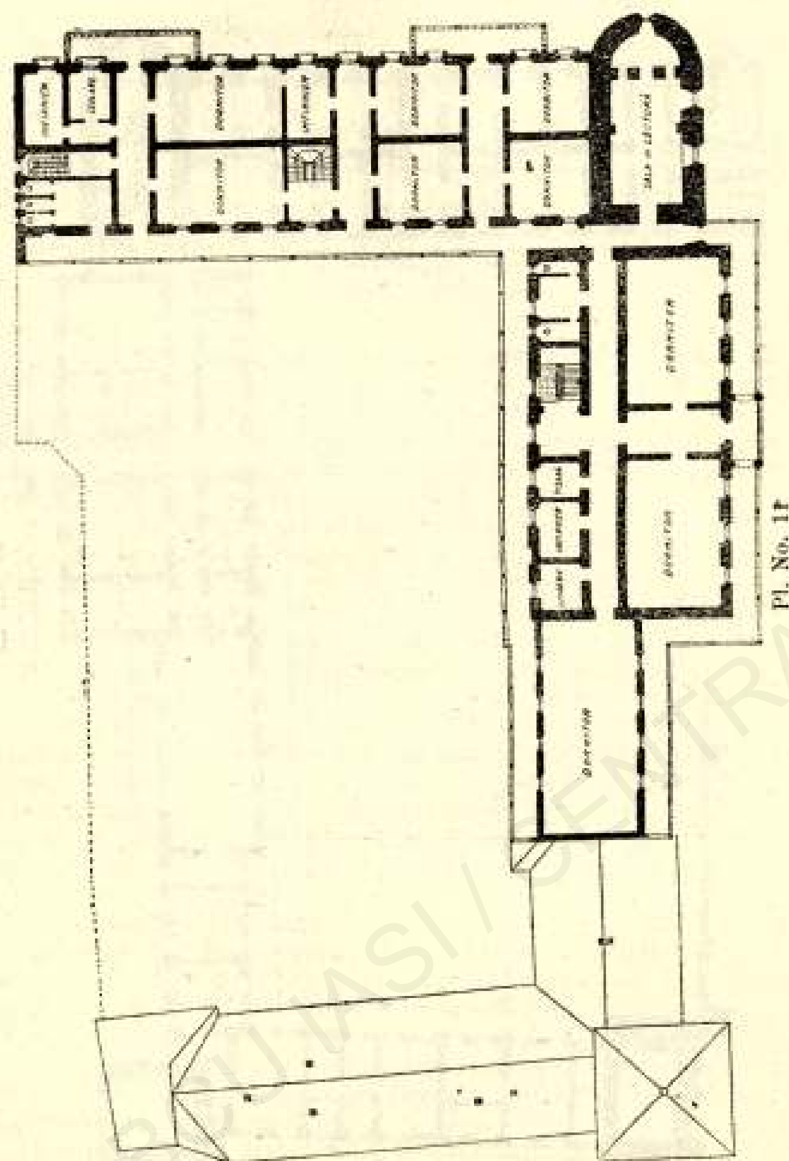

Pl. No. 10

pentru izolarea tuberculoşilor înaintaţi, pe un picior cît mai mare.

Pentru moment statul a fost preocupat foarte puţin de sa-

natoriile cu scop curativ. Acest program bine înţeles nu e şi nu poate fi pentru vecie. După cîţiva ani de aplicaţiune, pe măsură ce numărul tuberculoşilor în general şi a tuberculoşilor înnaintaţi

în special va scădea, pe aceiaşi măsură un număr de paturi din aziluri vor trece în sanatoriile curative.

Proporţia aceasta tinzînd să crească, va veni un moment

cînd raporturile de astăzi între aziluri şi sanatorii vor fi răsturnate.

Mai rămînea de făcut ceva pentru tuberculoza osoasă şi ganglionară, pentru aşa numită scrofuloză.

Nu era un loc mai indicat de făcut un spital pentru acest fel de bolnavi decît la Tekir-Ghiol. Un singur spital care să deservească toată ţara, în oricît de modeste proporţii ar fi fost să înceapă, pentruca să-şi găsească socoteala, trebuia să fie construit pentru cel puţin 200 de paturi, cu destinaţie să funcţioneze tot anul.

Pentru aceasta trebuiau multe parale şi budgetul direcţiei sanitare, din care s'a construit în anii din urmă spitalul Filantropic din Craiova, spital de peste 150 de paturi, spitalul din Piteşti asemenea, spitalul din Tulcea pentru 60 paturi, spitalul din Olteniţa, spitalele de izolare dela Galaţi, Constanţa, Tulcea şi Burdujeni (vezi art. *Holera* din „V. R." No. 8/1910), pavilioanele pentru tuberculoză dela Petreştii de Sus şi Nifon, azilul de tuberculoză dela Bîrnova şi sanatoriul dela Bisericani, fără să mai vorbesc de cele 28 spitale jubilare Carol, nu mai putea să suporte şi această cheltuială de cîteva sute de mii de lei.

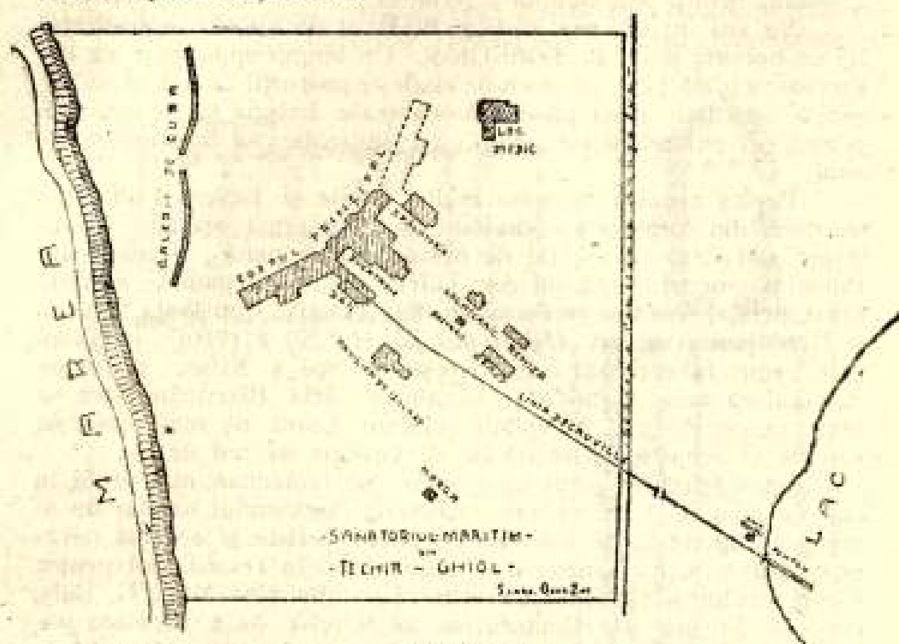
Intr'o seară, în jurul unei mese, ne lamentam mai mulţi, în cap cu d-rul I. Cantacuzino, directorul serviciului sanitar de atunci, că din lipsă de bani nu se poate realiza şi această necesitate sanitară, un sanatoriu pe malul mării la Tekir-Ghiol pentru copiii scrofuloşi săraci. Intre convivi se afla d-na Maria G. Balş, născută Ştirbei. D. Cantacuzino se întreba dacă caritatea publică dela noi din ţară n'ar fi în stare să dea această probă de umanitarism. D-na Balş, cu o discreţiune care îi măreşte şi mai mult dreptul la recunoştinţa noastră, s'a făcut stăpînă pe această idee şi a şi întreprins campania pentru realizarea ei. Rezultatul a fost că în mai puţin de două luni a realizat 450.000 de lei. Nu cred că până acuma să mai fi avut cineva aşa succes pe arena carităţii publice la noi în ţară. Tactica pe care a întrebuinţat-o d-na Balş e interesantă de cunoscut: d-sa s'a adresat în primul rînd numai oamenilor cu dare de mînă şi le-a pretins minimum 10.000 de lei. Nu ştiu dacă vre-unul din bogătaşii noştri n'a răspuns la acest apel.

Cu suma de 450.000 lei în casă s'a început studiul planurilor de construcţie, planuri care au fost executate de d. inginer G. Balş, şeful serviciului tecnic al direcţiei sanitare, acela care desigur actualmente e cel mai versat din ţară în construcţiile sanitare.

Construcţia, cu toate instalaţiile şi mobilierul, trebuia să coste peste 600.000 lei. Cum nu se dispunea de toată suma, s'a făcut planul complect, dar s'a executat pe teren numai o parte, care reprezintă mai mult decît jumătate, ceia ce se poate vedea din alăturatele planuri: pl. No. 12, 13, 14 şi 15.

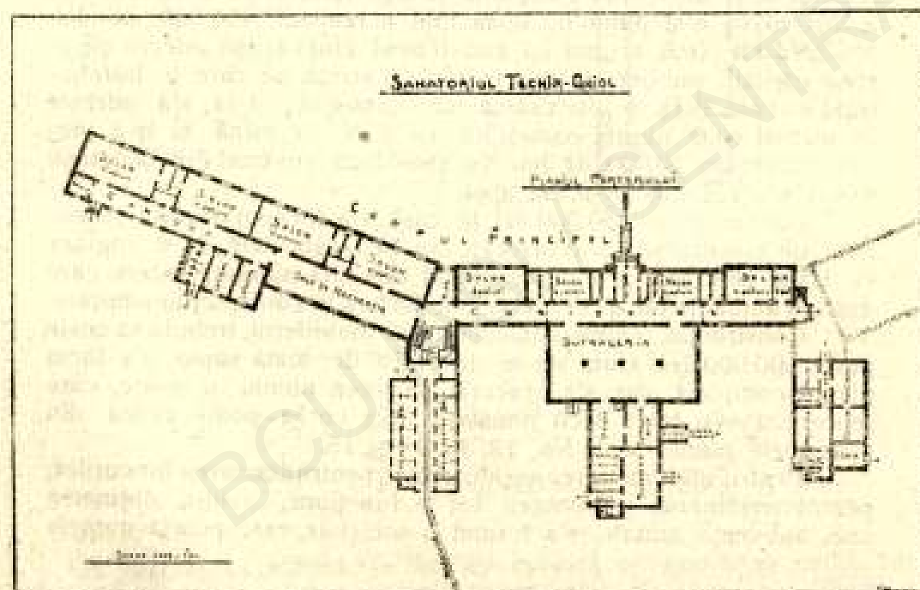
Pentru administrarea acestui spital, pentru adunarea fondurilor, pentru terminarea şi punerea lui în funcţiune, pentru obţinerea unei subvenţii anuale, s'a format o societate, care poartă numele

de *societatea pentru combaterea tuberculozei la copii*, recunoscută ca persoană morală.

Pl. No. 12

Reproduc dispoziţiile cele mai importante din statutele acestei societăţi.

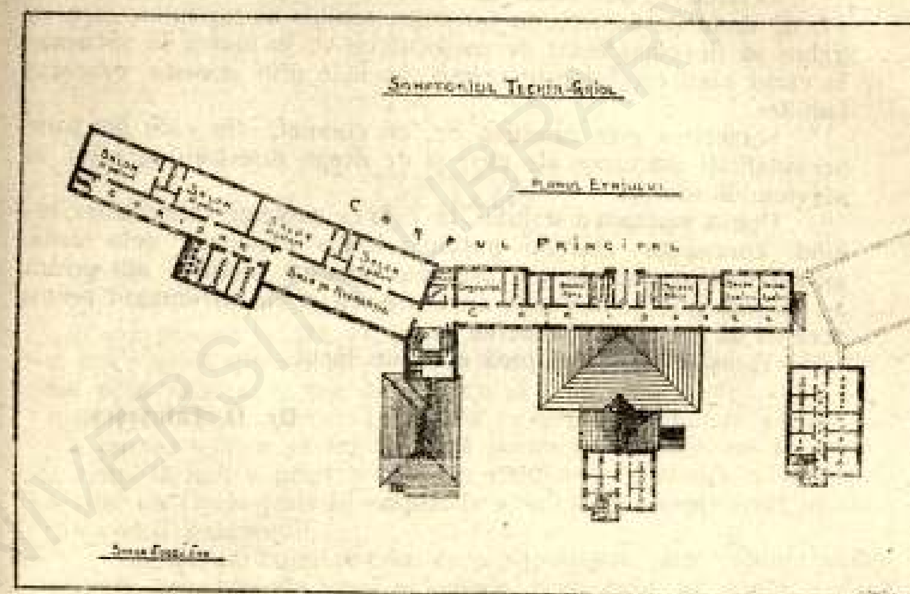

Pl. No. 13

La articolul 3, societatea îşi expune scopul, care este:

a) De a înfiinţa la Tekir-Ghiol sau în alte localităţi ale ţării sanatorii şi alte stabilimente sau opere de asistenţă sanitară;

b) De a le înzestra cu toate cele de trebuinţă pentru funcţionarea lor şi de a asigura funcţionarea lor provizorie până ce,

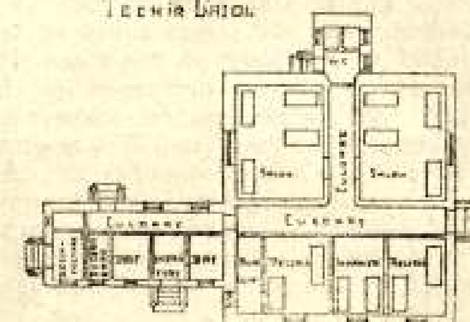

Pl. No. 14

de comun acord cu statul, se va stabili regimul lor definitiv.

Regimul definitiv al sanatorului maritim dela Tekir-Ghiol e deja stabilit, a început să funcţioneze deocamdată pentru 60

Pavilion de Izolare
Techir Ghiol

Pl. No. 15

paturi, cu ajutorul unei subvenţii pe care i-a acordat-o statul.

Formalităţile primirii bolnavilor sint următoarele:

Se primesc copii numai până la 14 ani, aşa că e nevoe să se facă proba vîrstei prin actul de naştere;

Copiii trebue să aparţie familiilor sărace;

Cererea se adresează la sediul societăţii, str. Brezoianu No. 17, de unde se trimete un formular sanitar al copilului, care va trebui să fie complectat de medicul ce se va indica de societate. In cazul cînd copilul este primit, se face prin aceasta cunoscut familiei.

Societatea este condusă de un comitet, din care fac parte personalităţi marcante ale ţării şi de drept directorul general al serviciului sanitar.

Opera sanitară a statului, in ceia ce priveşte tuberculoza, nefiind cunoscută marelui public printr'o expunere dela olaltă, mi-am luat sarcina de a-i prezenta această lucrare, atît pentru a-i da cunoştinţile ce-i sînt necesare, cît şi ca un omagiu pentru acei ce au lucrat la realizarea ei.

Totuşi.... mai este încă mult de făcut.

Dr. D. Tatuşeşcu

GRUIA

Se dusese vestea de isprăvile lui Gruia tocmai la Stambul; şi într'o bună dimineaţă, ce-i veni împăratului: dădu poruncă unui paşă să-şi ia o mie de eniceri şi o mie de spahii, aleşi pe sprinceană, şi să plece să-l aducă pe Gruia, neatins, la Ţarigrad. Ş'a purces oştirea să împlinească porunca împărătească şi, dacă a ajuns la noi, a prins a ispiti în dreapta şi 'n stînga, pînă cînd a aflat că Gruia cînd se satură de voinicit, hodineşte supt un tei din codrii Balaurului.

Au rătăcit Turcii vreme de o săptămînă prin întunecimile pădurii, prin hrubele verzi şi umede, pînă cînd au simţit o mireazmă slabă de floare de tei; ş'atunci s'au luat după mireazma aceasta ş'au mers o zi şi o noapte pînă cînd au ajuns la teiul lui Gruia. Numai teiul acesta era cică'n toată pădurea Balaurului: se înnălţa în mijlocul unei poene, încărcat de floare şi de armele lui Gruia; şi, de înnalt ce era, părea că sprijineşte în creştet coviltirul cerului, şi era aşa de gros, că numai o horă de o sută de voinici l-ar fi putut cuprinde. Crengile dela poală, de încărcate de arme ce erau, atîrnau pînă'n pămînt şi frunza era aşa de deasă, că cerul se vedea numai ca nişte luminiţi albastre, de parcă ard in frunzare mii de luminări, ca într'un policandru uriaş al cerului. Şi împrejurul minunii aceştia de tei roiau, de dimineaţă pînă'n seară, într'un zumzet adînc, nesfîrşit, albinele: nişte albini cu mult mai mari decît acele obişnuite,—nişte albini coborîte, parcă, din grădinile raiului; şi de aurii ce erau, părea că roesc împrejurul teiului stelele cerului.

Turcii se pitiră prin desişuri şi prinseră a se tîrî ca şerpii. Gruia dormea greu în noaptea de supt poala teiului, ameţit de mireazmă, şi calul, negru ca tăciunele, păştea, nu departe, iarba grasă.

Paşa dădu poruncă unor spahii să aşeze pe Negrul lui Gruia un iatac înzăvorît, pe de-afară zugrăvit, pe dinnăuntru împodobit cu covoare perseneşti. Şi, de-acolo, cîţiva eniceri îşi luară inima'n dinţi şi-l ridicară pe Gruia binişor şi-l aşezară încetinel în iatac, pe Negru; şi alaiul porni domol pe supt bolţile

pădurii. Și hăt tirziu, la trei zile, cind ajunse la Țarigrad, se trezi Gruia din somnul lui adinc, se ridică într'o rînă, se frecă buimac la ochi și, punind o mînă streșină de-asupra ochilor, se uită mirat peste marea încărcată de corăbii; iar cind se desmetici și dădu cu ochii de groaza de Turci ce-l impresurau înnarmați pînă'n dinți, își smulse un hanger dela briu și se năpusti cu chica'n vint, ca un vifor. Atunci il inconjurară pașalele cu bărbile albe și-l rugară cu smerenie să se liniștească, că nu s'atinge nimeni de el, ci că auzind măritul împărat de puterea lui, a dat poruncă să-l aducă cu alai mare, ca pe-o față 'mpărătească, ca sa-l vadă; ș'așa l-au adus în iatac, adormit, căci n'au îndrăznit să-i strice somnul.

Și dacă a văzut Gruia că-i vorbesc gheneralii sultanului cu așa mare cuviință, ca unui obraz luminat, pe dată s'a liniștit și ș'a vîrît hangerul în briu. Și ducind o mînă la mustecioara neagră, își aruncă privirile peste zidurile armatei și văzu pînă'n zare ferbînd norodul, venit să-l vadă, și zimbi ușurel.

Chiar în clipa aceia începură meterhanalele să cinte, și într'un pridvor, împodobit cu covoare și flori, răsări sultanul, cu barba albă revărsată pe pept, cu cealmaua cît roata carului, cusută cu mărgăritare, cu ilicul și șalvarii de matasă trandafirie, muiați în fir. Ș'a trecut o mînă peste barbă, s'a așezat pe un jeț, între perini, și și-a ațintit ochii mari asupra lui Gruia, care sta liniștit lingă Negru, c'o mînă'n briu, cu cușma plesnită pe o ureche. Sultanul înnălță o mînă și făcu semn meterhanalelor să tacă; și, în tăcerea adîncă ce se întinse, vorbi unui pașă dela spate, și pașa cobori grăbit scările de marmoră în sunetul voios al pintenilor; iar împăratul se răsturnă pe perini și prinse a pufăi din narghilea ș'a arunca nourași albaștri de fum, privind printre gene la Gruia; pe cind doi eunuci, cu fețele spine și sbîrcite, stăteau drepți, ca niște făclii, de-a dreapta și de-a stinga și-i făceau vînt cu apărătorile de pene de păun.

Gruia il văzu pe pașa care coborise scările că vine spre el cu cîțiva eniceri cu niște frînghii de mătasă; văzu în fața pridvorului un copac năstrușnic, care umbrea jumătate de palat, și înțelese. Pașa se apropie de el, cu un dragoman care îi tălmăci vorbele sultanului:

„Măria-Sa l-a rugat să le dea voe să-l lege cu frînghiile de mătasă de copacul din preajma pridvorului, și dac'o fi vrednic să le rupă, atunci aferim voinic".

Gruia ridică dintr'un umăr și făcu:

„*Ghine*, să mă lege".

Enicerii îl luară și prinseră a-l cetlui de tulpină, cu niște frînghii cît mîna de groase, de părea că l-au încolăcit niște șerpi uriași: își sprijineau un genunchi în trunchiul copacului și icneau trăgînd de odgon, și Gruia nici habar n'avea; înnălță ochii la o fereastră zăbrelită, zări capetele unor cadine și zîmbi poznaș pe supt mustecioara ca pana corbului. Și cind isprăvirà enicerii de cetluit, doar își umflă odată peptul ca 'ntr'un oftat, și

frînghiile plesniră, ca niște sfori, și căzură grămadă la picioare. Iar sultanul bătu în palme și murmură:

„Aferim ghiaur!"

Și, întorcîndu-se către un gheneral, îi spuse să coboare să-l poftească în pridvor. Și Gruia urcă sprinten scările pridvorului, păși liniștit, cu opincile lui cîrjoiate, pe covoarele moi ca niște saltele. Și cind îi întinse sultanul mîna și prinse a-l firitisi în limba lui, Gruia își repezi palma și pocni cu ea în palma sultanului, răcnind:

„Noroc să dea Dumnezeu!".

Și cind i-o strînse odată, îi trosni mîna împăratului și Luminăția-Sa se îngălbeni ca turta de ceară și duse repede degetele la gură și le mușcă.

Apoi îi arătă un jeț de alături și-l pofti să șadă. Gruia s'așeză între perinele de mătasă: dar cu cușma în cap, pe-o ureche, zicîndu-și în sine:

„Da la ce să-mi scot adicătelea căciula: să-și scoată și el fesul și mi-oi scoate și eu cușma..."

Un eunuc se ivi, de după o perdea scumpă, cu o tavă încărcată cu feligene de cafea și, după ce-și luă împăratul feligeanul, eunucul se opri, cu tipsia în fața lui Gruia. Dînsul luă un feligean, și dădu dușcă cafeaua ferbinte, răsturnîndu-și capul pe spate și, punînd feligeanul pe tava, își mușcă limba și se gîndi:

„Măi, da abraș gust mai au și împărații iștia!"

După asta, un alt eunuc veni și-i așeză dinnainte o narghilea. Gruia trase cu coada ochiului și făcu și el ca împăratul: luă între degete capătul de chilimbar ferecat în aur, și începu a sorbi fumul rece și plin de mirezme și al zvîrli în sus.

Trecu așa preț de un sfert de ceas, și sultanul dădu altă poruncă unei pașale, care cobori într'un suflet scările.

Și, cit ai bate'n palme, răsăriră opt ceauși, cu'n cal sălbatec, prins nu de mult din herghelie: alb ca zăpada, cu'n gît ca de lebădă și cu coama și coada revărsate pînă'n pămînt.

Și talmaciul se înfățișă înaintea lui Gruia și-i spuse că împăratul a zis:

„Dacă o fi vrednic să încalece din fugă calul ăsta, apoi ferice de țara care are așa voinic..."

Calul se opri în fața pridvorului, stătu o clipă neclintit pe picioare subțiri ca niște coarde, cu capul isteț înnălțat, cu nările umflate,—ca săpat într'o stană de marmoră; și cind nechează odată, începu marea a clocoti în tălazuri și corăbiile a-și legăna catargurile ca un codru bătut de furtună.

La un semn al sultanului ceaușii dădură drumul calului, și fugarul sclipi ca un fulger alb.

Gruia cobori domol scările, trase cu ochiul spre geamul cadinelor și zîmbi iar tainic, pe supt mustecioară, și și-o netezi. Apoi își ațintì ochii ageri spre cal, care venea ca o nălucă, și cind îi veni bine, se repezi sprinten, își încleștă o mînă în coamă și săltă sus ușurel ca o pană. Fugarul se înnălță în două

picioare, gata parcă să deschidă două aripi uriaşe şi să se ridice în senin; prinse a se roti ca o volbură de omăt; întorcea capul mic, cu ochii mari, însîngeraţi, plini de mînie, să-l muşte pe călăreţ,—şi Gruia sta drept, ca o făclie, liniştit; numai pletele negre îi fluturau. Şi de-odată calul se svîrli înainte şi porni ca un vîrtej; norodul se tălăzui: ţipete de spaimă se înnălţară de pretutindeni; şi zidul acesta viu se despică, şi năluca albă trecu ca un fulger, prin strunga deschisă, şi se făcu nevăzut. Dar cînd socoteau cu toţii că nu se mai întoarce, răsări, într'un tunet de glasuri: păşea acum cuminte, cu picioarele lui fine ca nişte picioare de ciută, cu capul în pept; şi vîntul îi fura spuma de pe zăbale, de pe trupul tînăr, ş'o purta pînă departe, asemenea unor păseri albe; iar Gruia sta drept, c'o mînă 'n şold, ca turnat în aramă; şi cînd ajunse în dreptul pridvorului opri, şi calul îngenunche blînd ca un miel. Atunci împăratul strigă de sus, nespus de voios:

„Aferim viteaz!".

Şi-l pofti iar în pridvor. Şi iarăşi îl firitisi în limba lui, poftindu-l să stea pe jeţul din dreapta; şi iar cafea şi narghilea.

După asta, sultanul cuvîntă către paşale şi viziri, mîngîindu-şi barba albă:

„Il mai pun la o încercare, şi dacă o fi vrednic s'o ducă şi pe asta la bun sfîrşit, apoi atunci nu mai e voinic supt soare ca Gruia... Să se aleagă trei mii de ieniceri; cei mai viteji din toată împărăţia, şi să iasă cu paloşele să se lupte cu dumnealui.."

Şi cît ai clipi se iviră enicerii cu paloşele'n mînă şi se opriră în faţa palatului, iar Gruia se ridică liniştit din jeţ şi coborî scările.

Norodul tălăzuia pînă'n zări, ca o mare bătută de vînt; un platan încărcat de Turci trosni şi se prăbuşi la pămînt.

Gruia se opri în mijlocul pajiştei verzi, îşi scoase cuşma şi făcu trei cruci, apoi trase paloşul şi-l înnălţă, ca pe-un fulger, în lumină, şi aşteptă. In liniştea adîncă ce se întinsese, se ridică un glas aspru şi enicerii îl înconjurară într'un tropot grăbit, cu nările umflate, ca nişte fiare cărora le miroase a sînge,—şi Gruia sta senin, cu paloşul pregătit, şi frumos şi fraged la faţă cum era, părea un arhanghel pogorît din slava albastră.

Şi cînd enicerii se traseră îndărăt, se încovoiară şi se prăbuşiră, Gruia se prefăcu parcă într'un vîrtej; ş'aşa de repede îşi învîrtea paloşul, încît părea că de-asupra capului îi pluteşte o tipsie uriaşă de argint, de care se sfărmau paloşele enicerilor, care îl impresurau, scînteiau, sclipeau ca o reţea de fulgere.

Trupurile enicerilor se prăbuşeau şi pe pajiştea verde înflori parcă o horă de maci, ca la un semn sfînt, şi de-odată enicerii prinseră a striga: „Alah-Alah!" şi căzură în genunchi în faţa pridvorului, cu frunţile la pămînt.

Ş'atunci împăratul flutură din năframă şi-l pofti iar pe Gruia în pridvor, şi ridicîndu-se din jeţ îi întîmpină el însuşi în prag şi-l bătu pe umăr, şi chemînd talmaciul îi spuse să-i tîlcuiască

lui Gruia că-l roagă roagă frumos să rămîie în Ţarigrad şi-l face mai mare peste toate oştirile împărăţiei.

Cînd rosti împăratul vorbele acestea toţi gheneralii dimprejur se îngălbeniră de parcă le ridicase atuncea pînza de pe obraji; dar repede se luminară la faţă, căci Gruia răspunse:

„Ii mulţumesc măritului împărat de bunătate; da eu nu pot rămînea: mă întorc, musai, pe meleagurile mele".

Atunci împăratul mîhnit, îl rugă să poftească în palat şi să aleagă tot ce i-o plăcea. Şi opincile cîrjoiate ale lui Gruia prinseră a călca pe covoarele scumpe; mergea alăturea de împărat, cu degetul cel mare în chimir; iar în urmă venea alaiul de viziri şi gheneralì. Treceau printre stîlpi înfloriţi, pe supt horbote de marmură, prin odăi cu divanuri şi jeţuri şi mesuţi de abanos, înflorite cu sidef, cu aur şi argint, cu pereţii împodobiţi cu covoare perseneşti şi 'ncărcaţi cu arme arăbeşti, bătute în nestimate.

Şi din toate părţile sultanul îl ruga să-şi aleagă ceva, şi, la un semn, slujitorii desprindeau de pe pereţi pistoale şi puşti şi hangere, mîndre ca nişte giuvaericale, şi le aşezau pe tăvile grele de aur, ce le purtau Harapii buzaţi, cu părul creţ, cu trupurile pe jumătate goale, ce păşeau în urma alaiului ca nişte oameni de abanos.

Şi într'un tîrziu, intrară într'o încăpere, cu bolţile zugrăvite cu balauri şi cu fel de fel de arătări. In mijlocul odăii aceştia era întinsă o masă, pe care o acoperea parcă o zăpadă proaspătă. Impăratul se aşeză în capul mesei şi îl pofti pe Gruia să se aşeze de-a dreapta lui. Şi vizirii şi paşalele se aşezară fiecare cum îi venea rîndul. Şi meterhanalele prinseră a cînta lin. Şi căprioare întregi abureau pe tipsii scumpe. Iar ghiduşul împăratului, o arătare numai de o şchioapă, sărea ca o minge în jurul mesei şi spunea ghiduşii; şi sultanul zîmbea cu voe bună'n barba ca neaua. Iar cînd se isprăvi masa, un eunuc dădu într'o parte o perdea, pe care strălucea luna cu stelele: şi împăratul cu Gruia şi cu toţi mesenii coborîră în răcoarea plină de mirezme a unei grădini, unde un havuz, cu peşti aurii-roşii, zvîrlea în sus o şuviţă de apă, care în soare părea un buchet uriaş de flori în toate feţele curcubeului.

Pe cărări, printre tufele de trandafiri ce ardeau ca nişte vetre de jăratec, răsfrîngînd o lumină rumenă de asfinţit, păşeau alaiuri de păuniţi albe; iar păunii îşi tîrau mîndri cozile, în care, în fiecare pană, lucea parcă un ochiu de safir, şi, cînd şi le desfăşurau, păreau că voesc să vadă mai bine pe oaspeţi.

Pe marginea havuzului se lăsă un stol de porumbei şi prinseră a păşi mărunt pe colacul de marmură, cu piciorușele lor de mărgean; şi cînd sultanul se aşeză într'un jeţ, un porumbel alb flutură, ca o maramă, şi lăsîndu-se pe umărul împăratului, prinse a-i ciuguli barba albă, cu pliscul lui de rîndunică.

Şi de-odată răsări pe-o potecă un cîrd de cadîne şi pe fiecare cărare se ivi un stol; şi împăratul zîmbi fericit şi le privi

printre gene cum vin legănindu-se alene pe şoldurile rotunde. Şi cind prinseră a juca şi a se inmlădia, cu ochii pe jumătate inchişi,—porni in toată grădina un foşnet dulce de mătasă, ca un susur lin de vint intr'o pădure cu frunza ingălbenită de bruma toamnei.

O mie de cadine jucau in sunetul dairalelor, pe covoare ca nişte straturi de flori; şi citeva cintau alene, bătind din palme:

„*Aman cizlari*
Oilb—iaptior
Oilb—iaptior,—
Aman cizlari..."

O mie de cadine işi inmlădiase trupurile fragede, in tactul dairalelor. Şi cind se uita Gruia la ele printre gene, i se părea că dănţuesc in ghirlande florile grădinii; dar nici una nu i se părea aşa mindră şi de fragedă, ca o cadină cu cosiţa bălae, care juca chiar in faţa împăratului: era subţirică şi gingaşă ca un crin şi tot atit de albă; şi cind juca, parcă alinta pămintul cu condurașii, şi cînd se inmlădia, lui Gruia i se părea c'o inmlădie o boare de vint. Juca, dar pe faţă îi plutea o umbră de jale, şi umezeala ochilor sta gata, parcă, să se prefacă în boabe de mărgăritare. Şi, cind işi contenea jocul, sta de-oparte, ca o rindunică stingheră, şi mingîia o căprioară albă, care se ţinea de dinsa sunindu-şi clopoţelul de argint.

Gruia luă aminte repede că ochii împăratului numai spre cadina aceasta se indreptau, că numai pe ea o alegea din roiul celorlalte şi de-odată simţi pe inimă ca o lespede rece; dar după un răstimp băgă de seamă că ochii cadinei s'au aţintit asupra lui, că-l priveau adinc, şi atunci Gruia simţi că tot sufletul i se luminează, ca o chilie cu ferestrele oblonite, cind îi deschizi obloanele şi năvăleşte soarele; şi îi veni să dea un chiot ca la horă şi să trintească odată cuşma de pămînt de să plesnească.

Cind se uită iar la cadină, i se păru că citeşte in ochii ei o rugăciune tainică, şi-i năvăli in pept, ca un şivoi ferbinte, o hotărire mare, şi simţi puteri să doboare toate oştirile împărăţiei.

Şi cind fu la plecare, împăratul să-l mai dăruiască:

Tot cu galbeni venetici
De cite-o sută şi cinci,
Cu galbeni şi mahmudele,
Icosari şi rubiele,
Şi cu blăni lipoveneşti
Şi velinţe perseneşti
Şi postavuri ungureşti.

Dar Gruia îl ţinti pe împărat cu ochii lui de şoim şi spuse dragomanului să-i tălmăcească că el numai un singur lucru îi cere măritului împărat: să-i dăruiască pe cadina cea cu căprioara, atit îi cere el, altceva nimic.

Cind auzi acestea, împăratul, işi încruntă sprincenele albe şi-şi plecă capul in piept. Şi, după un răstimp, zise:

„Spune-i să-şi aleagă altă cadină,—oricare alta,—spune-i că-i dau o mie de cadine, că-i dau jumătate din averile mele, da pe Alina nu pot să i-o dăruesc".

Talmaciul îi tilcui vorbele împăratului, dar Gruia clătină hotărit din cap şi spuse că nu primeşte altceva nimic.

Împăratul îşi sumese barba şi-o prinse între dinţi; apoi îşi şterse pe furiş o lacrimă şi zise:

„Să-i fie dăruită..."

Şi adouazi, in zorii zilei, Gruia purcese din Ţarigrad cu crinul seraiului împărătesc, cu nouă corăbii pline de daruri.

Şi bătea un vint lin valurile şi valurile băteau corăbiile grele şi le legănau molcom.

Şi in corabia din frunte Gruia sta tolănit ca un paşă şi-şi mingîia cadina cu cosiţe de aur; iar ea îi netezea, cu mînuţa ei dalbă, părul corb; şi la picioarele lor sta culcată căprioara cea albă şi dormita in soarele cald. Şi vintul uneori trecea prin frînghiile catargurilor, c'o intorsătură dulce de cintec, ca prin nişte strune.

Şi dacă a ajuns Gruia, şi-a cumpărat turme de oi, cită frunză şi iarbă, de nu le mai încăpeau zările; şi-a cumpărat o mie de catiri, de şi-a încărcat darurile împărăteşti. Şi apoi a ales oile negre de cele albe ş'a făcut o turmă neagră şi alta albă; iar cuşmele ciobanilor erau la fel cu turmele.

Şi in zorii zilei porniră in glasuri de tilinci şi de cavaluri şi in cintările line ale clopotelor. Turma cea albă mergea în frunte, iar turma cea neagră în urmă, şi pe unde treceau oile albe, părea că trece ziua, şi pe unde treceau oile negre, părea că trece noaptea. Şi bacii cu pletele albe şi toegile inflorite păreau ca nişte voevozi. Iar în urmă, cu cei o mie de catiri încărcaţi cu daruri scumpe, venea Gruia in pasul legănat al Negrului, cu crinul seraiului împărătesc lingă el, în umbra iatacului împodobit cu covoare perseneşti; iar pe lingă cal îşi suna cătinel clopoţelul căprioara cadinei. Şi uneori cadina scotea de după perdea căpuşorul bălai şi cerea unui cioban un mieluşel plăpind şi-l stringea la piept cu braţele ei dalbe şi-i săruta cu gura ei ca o floare botişorul negru şi umed.

Şi intr'o dimineaţă părinţii lui Gruia, nişte bieţi moşnegi, care trăiau intr'un bordei şi de săraci ce erau n'aveau nici după ce bea apă, se treziră în cintece de tilinci şi de cavaluri şi'n larmă de tălăngi şi în behăit de oi şi de miei.

„Ia eşi, moşnege, de vezi ce-i..." făcu baba ridicindu-se într'o mînă şi frecindu-se cu cealaltă la ochi.

Şi moşneagul tuşi în palmă şi se cobori din pat şi-şi tîrî picioarele bătrîne pînă la uşă; şi, cînd o deschise, înmărmuri în prag, c'o mînă streşină la ochi.

Ograda era plină de oi albe, și cit vedeai cu ochii, toată valea, pe care o tăea ca un fulger o apă, turme și iar turme pină în zări.

Și, după un răstimp de încremenire, prinse moșneagul a face cu mina babei semn, să vie repede, ș'a glăsui:

„Vino degrabă, babo, să vezi minunea lui Dumnezeu; să vezi ce n'ai mai văzut de cind ești."

Și baba veni repegior, îndoită de șale, și sprijinindu-se cu palma de ușor, își scoase nasul, ca un plisc de uliu, pe ușă, și punindu-și și ea stinga cozoroc de-asupra ochilor, cătă minunată. Și cum priveau moșnegii așa neclintiți, ca niște stane, numai ce se despică printre turme o cărare, din zare și pină'n bătătura bordeiului, și hăt în capătul potecii răsări o mărgea neagră, care venea ca un gindac, creștea mereu, pină cind li se păru moșnegilor că vine un melc.

Dar dupăce arătarea aceasta merse preț de o jumătate de ceas, li se lămuri, de-odată, moșnegilor că e un cal, cu ceva mare în spate: și'n urma calului zăriră alergind ceva alb, ca un minz. Și dupăce mai trecu un răstimp lung, bătrinii pricepură că pe cal e ca o încăpere cu coviltir, și că ce crezuseră ei că e un minz e o căprioară albă ca zăpada.

Acum bătrinii auzeau picurind clopoțelul de argint și se frămintau cu gindul: „Cine poate să fie?" Și dintr'odată amindoi ziseră într'un glas:

„Numai că-i împăratul."

Și baba de colo:

„Auleo, ce ne facem noi, moșnege, dac'o vrea să-l găzduim? Cum să-l cinstim noi și să-l găzduim, păcătoșii de noi?"

Și nu sfirși baba bine vorba, și calul și căprioara se opriră în bătătură, și din iatac sări Gruia sprinten:

„Mamă și tată, bine v'am găsit sănătoși!"

Și se plecă cu smerenie și sărută dreapta moșneagului și babei. Și moșneagul îl sărută pe frunte, cu lacrimă de bucurie pe virful nasului; iar baba îi luă capul în mini și prinse a-l boci ca pe un mort ș'a-l săruta pe obraji și a-i săruta ochii amindoi și a-i săruta pletele crețe.

Și de-acolo, dacă se mai potoliră moșnegii, Gruia își netezi mustecioara și apropiindu-se de iatac, dădu perdeaua într'o parte și întinzind brațele o cobori pe cadină de subțiori, ca pe un copil, și se înfățișă cu ea înaintea moșnegilor și zise:

„Iaca v'am adus, tată și mamă, noră..."

Bătrinii, cind o văzură îmbrăcată cu șalvari și cu ilic și cu fes pe cap, clipiră nedumeriți și rămaseră neclintiți.

Atunci Gruia înțelese, și zimbi zicind:

„Da sărutați-vă nora, că, măcar c'o vedeți îmbrăcată așa, e creștină cași d-voastră".

Și numai cind auziră vorbele acestea bătrinii întinseră dreapta să le-o sărute, ș'o sărutară și ei pe frunte.

După asta, intrară în bordei, și moșneagul scoase de după horn un clondir cu rachiu și cinsti pe tineri, dădu și babei un păhărel; și apoi prinse a închina, numai el cu feciorul, într'un ungher; pecind bătrina sfătuia cu nora lingă fereastra de burduf, numai cit pumnul. Și Alina îi povestea babei cum au furat-o niște Turci și au dus-o cu caicul la Țarigrad, de-au vindut-o sultanului. Și bătrina o asculta, c'o mină la gură și una subțioară, și din cind în cind se bătea cu palma peste gură și clătina din cap oftind:

„Vai, măicuță dragă!"

Bătrinul asculta minunile pe care i le povestea Gruia și, din răstimp în răstimp, scutura din cap, se prindea cu dreapta de nas și făcea:

„Măi, comedia dracului!"

Iar uneori se uita cu coada ochilor la cadină, zimbind poznaș pe supt musteață, și apoi își scutura iar pletele, cătind pe sub gene la flăcău, și făcea:

„Hoțule!"

Și, într'un tirziu, bătrinul prinse a îngina pe nas, cu vinele gitului umflate și cu ochii închiși:

„Supt poală de codru verde
Mititel foc mi se vede,
Mititel și potolit,
Tot de voinici ocolit..."

Afară la ușă, suna clopoțelul căprioarei. Bătrina se sculă și'i dădu drumul în bordei; și căprioara păși repegior, cu picioarele ei subțirele, și începu a linge mina stăpinei, cu limbușoara ei trandafirie, și apoi se culcă ghem, lingă condurașii cadinei, și-și aplecă genele de mătasă peste ochii ei minunați,— peste ochii plini de vis parcă.

In seara aceasta, bătrinii și tinerii stătură pină tirziu tare la taină, în lumina opaiței; tocmai la cintatul al doilea al cocoșilor se culcară.

Afară era lună ca ziua. Cite-odată picura undeva dulce o talangă, tremura behăitul molcom al unei oi.

Jos, lingă pat, unde dormea căprioara, părea că bate luna. Uneori, cind bătrinii horăiau mai tare, căprioara înnălța căpușorul, și atunci candela îi poleia botul umed și făcea să-i licărească ochii, în umbră, ca doi bani de argint.

*

La vreo citeva luni, pe locul pe care era bordeiul moșnegilor, se înnălțase niște curți cu pridvor și cerdac, de jur împrejur, cu stilpii de piatră, înflorită de meșterii dela Stambul.

Și

„Nuntă mare că pornea;
Și pornea dela Sin-Pietru,
Și ajungea pe la Sin-Medru:
Tot rădvane
Cu cucoane,
Și carite
Stoborite
Prin afară zugrăvite,
Cu postavuri învălite
Că de nuntă
Sînt gătite...

Și la nuntă ci-că au venit și împăratul-Roș și Verde-împărat și Por-împărat, de peste nouă mări și nouă țări. Și în capul mesei stăteau Soarele și Luna, că ei erau nuni-mari. Și de-asupra mesei luminau stelele. Și pe piscurile munților buciumau ciobanii lui Gruia, de clocoteau poloarele și văile și cîmpiile pînă la mare.

Și în jurul mesei umblau forfota stolnicii și stolniceii, cu tăvi grele de argint, pe care abureau căprioare și cerbi și mistreți întregi; iar chelarii de buți nu mai dovedeau au scosul hantalelor de vin din hrube.

Și după masă unde-au prins împărații, cu barbele albe, a juca și a bate în pinteni, cu veșmintele grele de fir și nestimate, prinse'n brîu; iar mireasa și cu mirele săltau între Lună și Soare. Și danțul ci-că-l purta Sfîntul Soare, cu toiagul de aur în mîna dreaptă:

„Danțul că rotea,
Toiag răsucea
Și'n sus l-asvîrlea".

Dintr'untîi, baba și moșneagul stăteau mai la o parte; că le era și lor oarecum de atîtea fețe împărătești. Dar la urmă, dacă au văzut și au văzut că joacă atîta norod, unde s'au vîrît și ei în joc, și unde-au prins baba și moșneagul a sălta, de parcă erau niște tinerei; iar oamenii mai poznași strigau:

„Încet, mătușo... încet, moșule, că dărâmați pămîntul..."

Iar cînd a fost să se sfîrșească nunta, Sfîntul-Soare și-a dres glasul, și-a încheiat la piept un nasture, o stea, și-a zis înnălțînd, în lumină, un pocal, ca dălțuit într'un diamant:

„Ca nun-mare, ce am cinstea să fiu, întind dreapta mea și-i blagoslovesc pe tinerii aceștia, precum a blagoslovit Adam pe Avram cu Sara și Sara pe Iacov cu Rahela: mulți coconi să nască și să crească și astfel să se înmulțească ca stelele cerului și ca nisipul mării..."

Iar Dumnezeu a ascultat cuvîntul nunului-mare și nu s'a împlinit anul și-a dăruit tinerilor un fecioraș.

Și 'ntr'amurg, moșneagul sta în cerdac și-și juca nepoțelul și, cîte-odată, îi cînta încetinel, pe nas, un cîntec haiducesc:

„Dat-a frunza fagului,
Pus-am cruce satului
Și coadă băltagului..."

Dacă s'a făcut mai mărișor, Gruia a prins a-și lua feciorul pe șea, lîngă el, și a-l primbla în buestrul lin al Negrului prin codrul verde; și cîte-odată pădurea, cînd bătea soarele, parcă deschidea ochi de smarald prin frunzare, ca să cate la voinicul care trecea, pe potecă, cu un fecioraș cu căpușorul bălai.

Și s'a luat așa o bucată de vreme, Gruia, flăcăul la primblare numai, pînă cînd a prins a-l lua pe șea și cînd pleca la vînătoare, cu un șoim vînăt pe umăr, și cu un alai de ogari în urmă. Și pe supt seară intra pe poartă, în pasul calului, cu un zimbru legat de oblînc, buciumînd încetinel, ca din depărtări dintr'un corn de argint.

Dar uneori Gruia nu-și lua feciorul și pleca întunecat ca un nor, c'o roată de voinici, cu chimirurile pline de pistoale și hangere; și nu venea cu săptămînile. Iar Alina își lipea serile tîmpla ferbinte de-un stîlp al cerdacului, și plîngea încetișor pînă tîrziu, cu ochii în lungul drumului pustiu. Și căprioara își suna clopoțelul împrejurul ei, înnălța botișorul și se uita la ea mirată parcă, căci mîna dalbă a stăpînei nu-i mîngîia blănița.

Și cîte-odată, venea moșneagul și-și găsea nora plîngînd, și atunci făcea desmerdîndu-i cosița de aur:

„Arac'n de mine, noră dragă, nu mai plînge, că-i păcat de ochișorii matale, zău, îi mare păcat... La ce să plîngi, mă rog? Gruia a plecat să facă oleacă de dreptate 'n țară și vine...

Și, într'un tîrziu, moșneagul, dacă 'și vedea nora potolită, s'așeza pe-o laiță și prindea a cînta cătinel, pe gînduri:

„Supt poală de codru verde
Mititel foc mi se vede,
Mititel și potolit,
Tot de voinici ocolit..."

N. N. Beldiceanu

SONETE

La moartea lui José-Maria de Hérédia

Hérédia s'a dus!—Cînd trista veste
Mi-a fulgerat sărmana cugetare,
Şoptiĭ încetişor, într'o oftare:
„S'a dus cum a trăit, ca 'ntr'o poveste".

Căcĭ umbra Luĭ, în timpurile-aceste,
Părea ca o vedenie din zare,
Din depărtate clipe legendare,
Pe vremea luĭ Pilade şi Oreste.

— Silvanĭ, centaurĭ, nimfe şi naiade,
Cupole vechĭ şi maĭ străvechĭ arcade,
Treziţi-vă pierduta epopee,

Pentru-a 'nălţa de-acum spre nemurire
Pe Cel ce v'a lăsat ca moştenire
Răsunetul măreţelor „*Trofee*".

Cîntăreţul meu [1])

În mine doarme-un visător haotic,
Un cîntăreţ de mistice cuplete
Care 'mĭ vorbeşte 'n limbă de sonete,
Cînd îl trezesc din somnul său hipnotic.

Pe sufletu-mĭ e suveran despotic
Şi glasul său e strigăt de trompete,
Cînd regele-mĭ, trezit, ca să mă 'mbete,
Îmĭ dă să beau puternicu'ĭ narcotic....

El pune 'n vers o muzică maĭ lină
Ca de zefirĭ, cînd printre florĭ s'alină
Smulgînd petale una după alta:

Statuĭ aşĭ vrea sonetele'ĭ să fie,
Căcĭ nu le-a scris cu pana pe hîrtie
Ci le-a sculptat ca 'n marmoră cu dalta.

Florĭ de seră [2])

Sonetelor mele

Culesu-v'am sămînţa de prin stele
Şi-am răsădit-o 'n brazdele dureriĭ;
V'am încălzit cu razele Himeriĭ
Şi v'am stropit cu lacrimile mele.

.... Şi-aţĭ străbătut aşa prin zile grele,
Crescute în singurătatea seriĭ
Şi 'n vecĭ rîvnind seninul primăveriĭ
Şi soarta liberelor viorele:

Căcĭ am înfrînt a voastră 'nsîngerare;
Iar dac'am plîns şi eu ca fiecare
Pe lumea asta plină de suspine,

N'am vrut să gem în jalnice cuplete,
Ci vrut-am să rămînă după mine
O rece armonie de sonete...

---

1) Acest sonet va servi ca prefaţă la volumul de sonete „*Statui*", ce va apare 'n curînd.
2) Va servi ca încheere la acelaşi volum.

Marea

Văzut-ați voi cînd Marea 'nfuriată
Frămîntă 'n valuri urletul mîniei
Și-aruncă 'n sus, spre largul Veșniciei,
Revolta Ei cu spumă 'ncununată?

Eu, cînd o văd, mă 'nchin sălbătăciei
În sufletu 'i de-apururi adunată
Și-admir, în Ea, Creațiunea toată, —
Căci viața 'i doară... spuma Energiei.

— Să sfărm', să 'neci, să 'nghiți cu lăcomie
În sînu 'Ți stăpînit de vijelie
Tot ce-o 'nfrunta eterna-Ți încordare! —

Căci viață vreau, — dar viața e-o furtună
Ce seamănă cu furia-Ți nebună, —
Și-așa Te vreau, nemărginită Mare!

Mihai Codreanu

Dascălul Cojoc

Aud o bătae ușoară în ușă și mă pomenesc cu un țăran voinic și vesel.

— *Salve, reverende domine* — mă întîmpină el.

Pănă să mă desmeticesc, îmi zîmbește cu superioritate, întrebîndu-mă:

— *Miraturne rusticum latine loquentem?*

Îmi pierdusem capul. Mă uitam încurcat la opincile lui, la șerparul din care eșia la iveală un lanț de argint.

— Cu cine am onoarea? întreb încurcat.

— Io 's dascălul Cojoc din Mogoș-Mămăligani și am tot vrut să te cunosc. Am venit la oraș cu niște treburi, și la amiaz plec spre casă. Avem încă un ceas de povestit — *s'il vous plaît!*

Am sărit, ca mușcat, de pe scaun.

— Bine, dumneata vorbești latinește și franțuzește și te porți în strae țărănești? Spune-mi odată: cine ești?

— Sînt dascălul din Mămăligani, domnule, cum am zis. Latinește știu decînd eram în gimnaziu. Că noi învățam latinește pe vremea aceia; am isprăvit și poetica și filozofia. Numai Bărnuț ne mai vorbia romînește, încolo latinește și mai tîrziu nemțește... Am acasă pe Goethe și pe Schiller... Franțuzește știu puțin, am învățat de capul meu, sara, cînd mi se ura.

Mă uitam cu ochi mari la figura lui voinică, la straele lui țărănești, și mă gîndiam la înfundătura de sat, cu casele risipite, ca de suflul unei vijelii, prin văgăuni; la școala scundă, cu tavanul afumat, unde învață buchile odraslele mocanilor din Mogoș; la dascălul care mîntuise liceul ca elev al lui Bărnuț și acum slujia culturii romînești într'un sat uitat de Dumnezeu, rămînîndu-i destulă vreme, în sările lungi, pentru franțuzește, pentru Goethe și Schiller... Simții o căldură la inimă, o căldură ce-mi cuprindea ființa întreagă, o dragoste mare pentru acest țăran intelectual.

— Și de unde mă cunoști, dumneata?

— Vai de mine, d'apoi am cunoscut pe moșul dumitale din Buciumani, pe tatăl dumitale, și apoi ți-am cetit numele prin

gazete... că mai cetim cîte ceva şi proştii ăştia dela sate. Aud c'ai tipărit şi o carte... să mi-o dai s'o cetesc în tihnă acasă, că-mi place cum scrii.

Deschid biblioteca, îi întind cărţulia mişcat, în vreme ce el stărue:

— Nu aşa. Scrie dumneata acolo: «Dascălului Cojoc, cînd a fost la mine să mă vadă»—şi pune-ţi numele!

In vremea asta se ridicase şi cetia titlurile de pe scoarţe: «Acte şi fragmente», asta n-o am; Bariţ: «Părţi alese», asta o am; «Propovedanii», şi asta o am; uite şi «Papiu-Ilarian», săracul, pe ăsta îl ştiu pe dinafară...

Luă o ediţie veche a Eneidei şi o răsfoi mişcat:

— Am şi eu o ediţie ca asta, dar e mai flendurită. Cetesc adese din ea, să nu-mi uit latineşte... ştiu pe dinafară părţile mai frumoase. Şi începu să reciteze cu glas scăzut, scandînd cu mlădieri ritmice, pasagiul în care se povesteşte întîlnirea lui Enea cu Didona în infern.

I-am dat voe să-şi aleagă din bibliotecă ce va voi, dar el se îndestulă cu Istoria lui Petru Maior.

— Asta n'o am. O cunosc, dar n'o am acasă. Şi trebue s'o aibă toţi Romînii! Dumneata o mai găseşti undeva, dar eu nu.

Vîrî cărţile după şerpar şi-mi zise:

— Iţi mulţămesc, domnule! Acum mă duc, că îi avea de lucru. Am vrut să te văd numai şi să mă închin de sănătate. Că până acum erau la şcolile de aici tot oameni de pe cîmpie, dar dumneata eşti de ai noştri, dela munte.

— Mai rămii puţin, baciule, să îmbuci ceva, că până la munte e departe.

— Bine zici, spuse el fără înconjur, scoţîndu-şi ceasornicul, abia desează voi fi acasă.

Ne abăturăm la un birt şi luarăm, întăi, o bere. Dascălul meu privea cu neîncredere lichidul gălbui.

— Zamă de asta beţi dumneavoastră la oraş? Pe la noi nu se pomeneşte aşa ceva. Noi bem vin dela poala muntelui. Te scobori la Cetea şi-ţi umpli pivniţa pe un an de zile. Zama asta e caşi cînd ai bea apă fiartă: nici tu băutură, nici tu apă!

Prinse păharul şi-l sorbi dintr'un răsuflu. Apoi, ştergîndu-se pe mustăţi:

— Mi-a fost sete!

Al doilea şi al treilea păhar secă tot aşa de iute. In sfîrşit adaose şiret:

— Al dracului Neamţu'; are nişte păhărele aşa de mititele...

Spun chelnerului să-i aducă o halbă şi ceva de îmbucat.

— Şi spune dumneata, nene, ce vîrstă ai?

— Eu? Ce crezi dumneata?

— Aşa cătră cincizeci.

— Mai pune ceva!

— Şaizeci?

— Şi mai pune doisprezece!

Am rămas iarăşi nedumerit. El mă privia cu un zîmbet biruitor.

— Şaptezeci şi doi de ani, domnule!

Nu-mi credeam urechilor.

— Aşa e cum îţi spun... Că au trecut multe năcazuri peste capul meu, dar toate au trecut în vremea tinereţii. Şi mi s'a oţelit sufletul de atîtea lovituri, cum se aspreşte palma muncitorului cu plugul... De-aici înnainte putea să vină orice, puţin îmi mai păsa... Cele ce aveau să urmeze erau mici înpunsături de ţînţari. Aşa un trăsnet să fi venit poate, un trăsnet, care să mă plesnească *oblu* în moalele capului, mai zic şi eu. Dar aşa?... Iată am rămas aproape singur din ceata mîndră a legiunii gemine, de pe vremea rezmeriţii... Eram aşa un flăcăoandru pe vremea aceia, cînd am lăsat şcoala şi am plecat pe urma lui Iancu, înarmat cu o lance, făurită dintr'o coasă... Şi s'au dus cei mai de samă dintre noi—s'au dus pentru împăratul... Am mai rămas cîţiva şi ne-am împrăştiat, ne-am pierdut urma: *ignotis periere mortibus illi*...

Ochii lui de vultur bătrîn îşi pierdură brusc strălucirea. Adăogă apoi cu glas scoborît:

— Să vii la mine odată, să-ţi povestesc din fir în păr! Că lungă-i limba boului...

Se reculese în aceiaşi clipă, regretînd înduioşarea de un moment.

— Zău, să-mi dai mîna, că vii la mine. Te aştept la gară cu doi căluşei—şi rămii o săptămînă, că am multe pe suflet să-ţi povestesc. Sînt singur...

— Cum singur?

— Singur, aşa cum mă vezi. N'am fost căsătorit; sînt flăcău la o vîrstă destul de respectabilă: şaptezeci şi doi de ani. Nu-i aşa?

— Bine, baciule, se poate?

— E o poveste lungă, cu o Ileană, care a murit... care a fost ucisă, tot atunci, în rezmeriţă... Ţi-oi povesti-o eu cu deamăruntul. Era să merg la popie dintr'untăi, dar după moartea ei, n'am mai mers nicăirea. Am rămas dascăl în satul meu cu o sută de zloţi pe an. Atîta am avut din capul locului şi atît am şi acum. Mi-e de ajuns; am şi eu ceva prindere dela bătrîni şi nu-mi pare rău de viaţa ce am dus-o acolo. Mai bine aşa!

Scoase ceasornicul, apoi se ridică în pripă:

Să ne vedem cu bine, domnule, să nu-ţi uiţi vorba. Vino pe la mine, că n'o să-ţi pară rău!

— Cu bine, baciule!

*

Au trecut aproape zece ani dela această despărţire şi, mărturisesc cu multă mîhnire, nu mi-am împlinit făgăduinţa. De cîte ori îmi venia în minte dascălul Cojoc, mă hotăram să-l cercetez.

Era o figură așa de simpatică, un stejar din generația bătrînă, din șirul acelor naționaliști fanatici, care s'au împuținat așa de tare în vremea din urmă. Falnica pădure, ce ne ținea la adăpost, s'a rărit încetul cu încetul, lăsînd în sarcina altora datoria de a înfrunta vijeliile și trăsnetele ucigașe...

S'a dus dascălul Cojoc—și cu el s'a dus un tezaur de amintiri, o pagină de glorie și de durere a trecutului.

Și amintirile acestea nu le va evoca nimeni; nici vitejia lui de lăncier, nici viața lui de pusnic din satul uitat de Dumnezeu și de oameni. Ileana se va odihni și ea, în mormîntul ei necunoscut, la adăpostul brazilor ce freamătă din cetini.

Oamenii vor deschide cărțile dascălului și nu vor înțelege nimic din șirurile lor încîlcite...

Imi vine așa un gînd nebun, să-l trezesc brusc din somnul lui de veci, numai pe cîteva clipe, să-mi întregească povestea frumoasă a vieții lui, din care îmi schițase numai contururi vagi.

Ci dascălul Cojoc doarme adînc, în cosciugul lui de brad, cu mînile încrucișate pe piept. Doarme de veci, cu zîmbetul lui de om fericit și mîndru, care și-a împlinit partea de muncă pe lumea asta. În zîmbetu-i tainic, pare a-mi zice, cu o ușoară mlădiere de ironie:

— *Quieta non movere!*

Al. Ciura

Ideile filozofice ale matematecului H. Poincaré

Acea proprietate a spiritului nostru de a repeta indefinit același act, acea proprietate din a cărui intuiție scoatem certitudinea raționamentului și a generalizărilor matematece, este totodată după Poincaré—în acord cu mulți alții—temelia firească a elementelor *aritmetice*, a numerelor. „Noi avem facultatea de a concepe că o unitate poate să fie adăogată la o colecție de unități; firește, grație experienții avem ocazia de a exercita această facultate și de a căpăta conștiință de ea; dar, din acest moment, noi simțim că puterea noastră n'are limită și că am putea să numărăm indefinit, cu toate că n'am avut niciodată de numărat decît un număr mărginit de obiecte".[1]) Această însușire a spiritului nostru nu va fi numai baza seriei numerelor întregi, ci și a seriei indefinite de numere fracționare, care intercalîndu-se între cele întregi, formează continuitatea matematecă *de gradul întîiu*, precum și a seriei de numere iraționale, care intercalîndu-se mai departe, formează continuitatea matematecă *de gradul al doilea*. Poincaré nu neglijează să arăte care a fost rolul experienții în crearea acestor serii. Pentru numerele întregi experiența a dat o impulziune, care a fost continuată de spiritul nostru *în același sens*. Nu tot așa se petrece lucrul cu celelalte două serii, unde spiritul nostru n'a urmat indicațiile experienții, ci a fost solicitat tocmai de contrazicerile experienții, și imboldit de nevoia de a le înlătura. Continuitatea fizică înfățișează contradicțiuni. O greutate *A* de 10 grame și alta *B* de 11 grame produc senzații identice. Greutatea *B* la rîndul ei n'o putem discerne de greutatea *C* care are 12 grame, pecînd distingem cu destulă claritate pe *A* de *C*. Prin urmare avem în experiență relațiunile următoare:

$$A=B \qquad B=C \qquad A<C$$

Această serie de relații, care pot fi socotite ca formula continuității fizice (căci această confundare a termenilor deosebiți constitue continuitatea), se află însă într'un dezacord intolerabil

1) *Science et hypothèse*, p. 37.

cu principiul contradicţiunii. De aceia presupunem că numai imperfecţia simţurilor noastre ne face să confundăm pe A cu B şi pe B cu C, şi conchidem că în realitate sînt diferiţi, discreţi. Dupăce însă am deosebit pe A de B, întrucît în lumea fizică există continuitate, vom întîlni între dînşii un termen intermediar D, care nu se va putea distinge nici de A, nici de B. Nouă contrazicere, nouă trebuinţă de a o remedia. De aici trebueşte să intercalăm alţi termeni la infinit; între numerele întregi, numere fracţionare. „Dar nu numai pentru a scăpa de această contrazicere cuprinsă în datele empirice, spiritul este silit să creeze conceptul unei continuităţi, formată de un număr indefinit de termeni... Indată ce am fost puşi în situaţie de a intercala termeni de mijloc între termenii consecutivi ai unei serii, noi simţim că această operaţie poate fi continuată dincolo de orice limită şi că nu există, pentru a spune astfel, nici o raţiune intrinsecă de a ne opri"[1]). Dar chiar după creiarea numerelor fracţionare, contrazicerile nu s'au isprăvit, şi pentru înlăturarea acelor rămase s'a născocit seria numerelor iraţionale sau incomensurabile. (Un exemplu de număr incomensurabil este bunăoară $\sqrt{2}$, întrucît pătratul nici unui număr comensurabil, fie întreg sau fracţionar, nu este $=2$). Pentru a da un exemplu din care să se vadă necesitatea de a se intercala şi numere incomensurabile, e destul să cităm exemplul geometric adus de Poincaré. Dacă n'am admite acest fel de numere, atunci ar trebui să conchidem că un cerc înscris într'un pătrat nu va fi tăiat nicăirea de diagonala acestui pătrat, întrucît coordonatele punctului de intersecţie nu sînt comensurabile. Dacă numerele comensurabile ar fi singurele posibile, va trebui să primim acea concluziune pe care tocmai o evită seria de iraţionale.

Prin urmare putinţa de a alcătui serii indefinite rezidă pe o însuşire a spiritului nostru. Dînsul însă nu uzează de această putere fără o solicitare a experienţii. Cît priveşte numerele fracţionare şi iraţionale, Poincaré chiar face o parte mai largă experienţii, decît alţi matemateci, cum e de pildă *Dedekind* (citat de dînsul) care le socoate o creaţie excluzivă a spiritului, făcută pornind dela numerele întregi. Dar oricît de însemnată ar fi partea experienţii, ea intervine numai ca factor ocazional, şi nicăeri mai bine ca la aceste serii numerice nu apare puterea creatoare a spiritului şi depăşirea experienţii brute. In adevăr, s'a văzut că dacă şirul numerelor întregi se face după indicarea nemijlocită a experienţii, numerele fracţionare şi iraţionale se formează pentru a se corija datele experienţii primitive. Ele se elaborează subt presiunea principiului de contradicţiune (a cărui valoare se consideră necondiţionată) şi apoi se dezvoltă libere, din propria substanţă a spiritului, fără a mai privi experienţa şi necesităţile sale şi fără altă limită şi restricţii decît evitarea oricărei contradicţiuni. In matematecă *există* tot ce nu se contrazice.

1) Aceiaşi scriere, p. 37.

Intrucît elementele aritmetece, oricît vor fi fost ocazionate de experienţă şi dirijate de principiul logic al contradicţiunii, nu emană nici din prima, nici din cellalt, ci dintr'o proprietate specială a spiritului, care nu e de natură logică sau nu are o logică străvezie, dar e totuşi necesară,—ştiinţa aritmeticei este o ştiinţă cu certitudine universală şi obligatorie. Nu putem avea decît *o singură aritmetică, decît aceleaşi adevăruri aritmetice*. Atunci cînd Poincaré va susţinea că pot fi mai multe geometrii, cînd va tăgădui stringenţa obligatorie a geometriei euclidiane, va avea grijă să opună aritmetica—geometriei. „Să încerce cineva a funda o aritmetică schimbată, analoagă cu geometria noneuclideană,—nu va putea să ajungă". Din această pricină adevărurile aritmetice pot părea în primul moment analitice. De fapt, nu au această însuşire, dar—întemeindu-se excluziv pe raţionarea recurentă—sînt adevărate judecăţi sintetice *apriorice*, cărora nu se poate sustrage principial nici o minte, şi ni se impun cu o forţă rezistibilă, oricare vor fi împrejurările experimentale în care vom trăi.

Trecînd la examenul filozofic al geometriei, Poincaré se separă de Kant. Pecînd filozoful german considera axiomele geometrice tot ca adevăruri necesare, izvorînd din una din formele înnăscute ale senzibilităţii noastre, spaţiul tridimensional, Poincaré are aicea alte păreri. Fără a fi empirist, face o parte cu mult mai largă experienţii. Fără a contesta puterea creatoare a spiritului—ba dimpotrivă afirmînd-o cu tărie—nu admite că ea se manifestă numai subt forma spaţiului tridimensional şi a geometriei euclideane, în care vede una din geometriile posibile, nu însă singura geometrie.

Punctul de plecare al reflecţiilor sale, totodată un punct determinant pentru întreaga lui desfăşurare de idei, este înfăptuirea mai mult sau mai puţin recentă a geometriilor noneuclideane, în care se porneşte dela alte axiome şi unde decurg cu totul alte teoreme. Poincaré îşi exprimă lămurit convingerea că alături de geometria lui Euclid—care e geometria noastră obişnuită—au o egală îndreptăţire teoretică (dacă nu şi o egală utilitate practică pentru noi) acele geometrii stranii în aparenţă, care s'au alcătuit în urmă de unii matemateci, şi alături de care Poincaré mai întrevede şi altele posibile, în care am putea găsi teoreme ca aceasta următoare: *o dreaptă reală poate să fie perpendiculară pe ea însăşi.* Se poate imagina, după dînsul, tot aşa de bine un spaţiu cu patru sau cu n dimensiuni, care să ocazioneze altfel de... geometrii. Şi nu numai că se pot face, pornind dela alte postulate, geometrii destul de coherente, tot aşa de coherente ca aceia a lui Euclid, dar ele se pot aplica experienţii noastre caşi aceastalaltă, numai nu atît de simplu şi de comod. Pentru o experienţă însă cu alte legi decît a noastră, şi Poincaré chiar încearcă să schiţeze o astfel de experienţă, geometria euclideană poate va fi dînsa mai puţin comodă decît una noneuclideană. In sfîrşit la obiecţiunea ce s'a adus adesea geo-

metriilor acestora nouă, de acei ce împărtăşau concepţia kantiană, că spaţiul tridimensional e singurul care se poate *reprezenta*, dacă şi celelalte spaţii se pot *concepe*, Poincaré răspunde într'un chip original, care formează totodată un punct însemnat al doctrinii sale, că nici unul din spaţiile geometrice nu se poate *reprezenta*, nici cel tridimensional, ci toate se concep numai de către spiritul nostru. Pe de altă parte, împrejurări care să se acomodeze mai bine cu ideia unui spaţiu noneuclidean se pot închipui tot aşa de bine caşi acestea care ne-au condus la geometria tridimensională [1]).

Nu pentru întâia oară se întrebuinţează geometriile noneuclideane ca mijloc de argumentare în contra apriorismului kantian. Aşa, de pildă, Helmholtz a clădit o întreagă teorie, susţinînd chiar reprezentabilitatea spaţiilor noneuclideane [2]). Deşi apriorist în multe privinţi (a căutat să confirme psihologiceşte apriorismul cu faimoasa teorie a *energiei specifice*), recunoscînd aprioritatea spaţialităţii în ceia ce dînsa are general, susţine totuşi că axiomele geometriei curente au o origine empirică, că ele nu fac parte din *forma* cunoştinţii, ci din *materia* ei. Pentru Helmholtz existenţa geometriilor noneuclideane este un argument în favoarea empirismului. Adevărurile geometrice euclideane formează o speţă a spaţiului aprioric, o speţă determinată de înfăţişarea întîmplătoare a fenomenelor experienţii noastre.

Poincaré se asamănă, dar se şi deosebeşte în interpretare. Empirismul, la care într'o privinţă aderează şi dînsul, e complicat şi cu alte elemente, care urmăresc să explice pentruce adevărurile geometriei euclideane sînt până la un punct garantate faţă de vicisitudinile şi schimbările experienţii. In concepţia lui caută a se pune în armonie cu totalitatea faptelor: atît cu existenţa geometriilor neeuclidiane, cît şi cu acea certitudine superioară generalizărilor empirice, pe care o recunoaşte de voe-de nevoe, orişicine axiomelor geometriei euclideane. Concepţia lui Poincaré caută a fi mai vastă, mai cuprinzătoare. E o sforţare remarcabilă de a împăca antitezele, de a satisface toate exigenţile şi toate punctele de vedere, de a cuprinde într'o sinteză unitară şi acele fapte care par a tăgădui universalitatea axiomelor euclidiane, precum şi acea convingere imediată că ele au o certitudine deosebită de acea a adevărurilor curat experimentale.

In introducerea studiului de faţă am pomenit numele a doi savanţi, autori de geometrii noneuclidiane: Lobatchevsky şi Riemann. Cel dintîiu alcătueşte o geometrie înlăturînd unul din postulatele fundamentale ale lui Euclid, presupunînd anume că *se poate duce printr'un singur punct mai multe paralele la o dreaptă dată*. Teoremele la care conduce această modificare vor fi deosebite de acelea din geometria lui Euclid, şi par cu totul stranii la prima vedere. Aşa, suma unghiurilor dintr'un triunghiu

1) *La valeur de la science*, 127, 128.
2) *Populäre wissenschaftliche Vorträge*, III.

va fi mai mică decît două unghiuri drepte; nu se poate construi o figură similară cu o alta, însă de dimensiuni diferite; împărţindu-se o circonferenţă în *n* părţi egale şi ducîndu-se tangente la punctele de diviziune, dacă raza circonferenţii este destul de mare, acele tangente nu se vor întîlni... etc.[1]). Deosebită de geometria lui Lobatchevschy, după cum este şi de a lui Euclid, e geometria lui Riemann. Aceasta înlătură şi o altă axiomă euclideană, anume aceia *că prin două puncte nu poate trece decît o singură dreaptă*. Plecînd dela supoziţia concretă a unor fiinţi imaginare, care fiind şi rămînînd lipsite de grosime, „ar avea forma unei figuri sferice şi nu a unei figuri plane şi s'ar afla toate pe aceiaşi sferă fără a se putea deslipi", Riemann se întreabă ce fel de geometrie ar construi ele? Mai întîiu ar atribui spaţiului numai două dimensiuni. Vor numi dreaptă drumul cel mai scurt dela un punct la altul al sferii, prin urmare un arc de cerc. Geometria lor va fi geometria sferică. Spaţiul lor va fi această sferă de unde nu pot pleca; totodată spaţiul le va părea fără limite, deoarece pot merge necurmat pe acea sferă fără a întîlni o margine, şi cu toate acestea n'are să le pară infinit din moment ce-l pot ocoli în întregime.

Pe o sferă, prin două puncte date nu poate trece în general decît un singur cerc. Totuşi este o excepţiune. Dacă cele două puncte sînt diametral opuse, se poate trece prin aceste două puncte o infinitate de cercuri mari. Cum arcurile acestor cercuri joacă pentru aceste fiinţi rolul de drepte, vor exista prin urmare cazuri în care prin două puncte pot trece mai multe drepte, cazuri în care între două puncte pot fi mai multe drumuri egal de scurte şi decît care nu sînt altele mai scurte [2]).

Eliminînd acea axiomă euclideană, Riemann deduce teoreme care se deosebesc şi de ale lui Euclid şi de ale lui Lobatschevschy. Citez pe una din ele: Suma unghiurilor dintr'un triunghiu e mai mare decît două unghiuri drepte. De asemeni e lesne să se vadă din cele spuse că putînd trece mai multe drepte prin două puncte, urmează ca consecinţă că, în geometria lui Riemann, două drepte pot închide un spaţiu, ceia ce nu se admite în geometria lui Euclid.

Am început înadins expunerea geometriei lui Riemann, cu acea ipoteză fantastică fără îndoială — a acelor fiinţi ataşate de o sferă izolată, pe care se pot deplasa, nu însă şi sălta. Aceasta cu deosebire am făcut-o pentru a face de-acapul mai puţin stranie concluzia lui Poincaré, care inchee susţinînd că geometriile nouă cu toate că deodată par ireconciliabile cu acea a lui Euclid, de fapt ele se pot armoniza la olaltă şi de aceia nu sînt aşa de eterogene faţă de mentalitatea noastră. In adevăr, s'a putut vedea că odată aşezîndu-ne în condiţiunile acelei ipoteze, concluziile lui Riemann sînt în conformitate chiar cu

1) *Science et hypothèse*, p. 51, 52.
2) Aceiaşi scriere, p. 53, 54,

felul intuiţiei noastre. De altfel, după cum observă şi Poincaré, această geometrie a lui Riemann nu este în fond decît geometria sferică euclideană vîrîtă în cadrul a două dimensiuni. Dacă lucrul se petrece astfel, geometria sferică fiind o ramură a geometriei obişnuite, armonizarea e deplină. Un lucru similar a dovedit Beltrami şi pentru geometria lui Lobatchevschy, legînd-o astfel şi pe aceasta de geometria euclideană.

Un punct principal al argumentării lui Poincaré este observarea că geometriile noneuclideane—care pot fi şi mai numeroase—se pot aplica experienţii noastre chiar. Mai puţin simple decît acea a lui Euclid, dar în sfîrşit se aplică, cu toate că în primul moment se arată opuse acestei geometrii. Poincaré ajunge să le considere pe toate ca fiind nişte limbi deosebite care pot să exprime în felul lor aceleaşi idei, ca nişte veşminte evident felurite, dar care pot îmbrăca aceiaşi experienţă. De aceia şi stabileşte un fel de dicţionar, unde dă traducerea teoremelor noneuclidiane în teoreme euclidiane, tot aşa după cum un text german se poate traduce în limba franceză [1]).

Spre a face mai accesibilă această idee, voi părăsi un moment expunerea lui Poincaré, pentru a încerca să arăt într'un mod mai intuitiv, servindu-mă evident tot de unele date geometrice, posibilitatea acestei susţineri, stranie în primul moment.

Odată avîntaţi pe calea construcţiunilor, în afară de albia geometriei lui Euclid, matematecii au născocit spaţii cu mai multe dimensiuni, de 4 şi chiar mai multe. Spaţiul tridimensional faţă de aceste spaţii se are şi a putut fi considerat ca un fragment, ca o secţiune, ca o intersecţie a două spaţii cu patru dimensiuni. Împotriva acestor pretenţii filozofii au opus categorice obiecţiuni [2]). Dar aceste obiecţii priveau şi nimiceau totodată numai concluziile ontologice ale acestor construcţii, pe care unii matemateci au avut imprudenţa să le tragă. De unde stabilise—singurul lucru ce se poate stabili matemateceşte—că spaţiul tridimensional *poate* fi privit ca secţiunea unui spaţiu cu patru dimensiuni, că presupunînd existenţa a două spaţii patrudimensionale ce se întretae, secţiunea lor e analoagă cu spaţiul tridimensional, ei au mers mai departe susţinînd realitatea metafizică—şi deci efectivă—a lumilor patrudimensionale, a căror secţiune ar reprezenta-o lumea percepţiunii noastre. Această susţinere ce dă un veşmînt matematec unei vechi afirmări filozofice, care spune că lumea văzută e un simplu reflect al unei lumi inaccesibile, mai vaste şi mai adînci, constitue în orice caz o trecere nepermisă dela *posibil* la *real*, dela o categorie a cugetării la altă categorie [3]).

1) *Science et hypothèse*, p. 57.

2) Menţionez între altele pe ale lui *Wundt* în Logik. I. Bd., p. 480—490.

3) Complectarea lumii văzute prin postularea unei lumi inaccesibile nouă, nu este, după a mea părere, neştiinţifică în sine. Atîta numai că schiţa cît de abstractă a acestei lumi trebueşte să aibă rolul de a umplea—în limita necesităţilor logice—lacunile şi incoherenţile lumii noastre. Acesta trebue să fie ţelul filozofului, şi în nici un caz fizionomia lumii transcedente nu poate să prezinte şi mai multe greutăţi decît însăşi lumea senzibilă pe care căutăm a o raţionaliza.

Dacă însă facem abstracţie de această extindere neîngăduită a concluziunii—care constitue o nepătrundere a caracterului adevărat al matematecei—rămîne valabilă o parte a afirmării, anume că spaţiul tridimensional va fi identic cu o secţiune a unui spaţiu de patru dimensiuni, dacă acesta ar exista. Fireşte, s'au ridicat obiecţii serioase chiar împotriva posibilităţii altor spaţii decît acel cu trei dimensiuni. Aşa, de pildă, un distins filozof kantian, *Fr. Erhardt*, caută să arate inutilitatea şi chiar nonsensul postulării unei a patra dimensiuni, care ar exista, dar pe care noi—cu insuficienţa perceperii noastre—nu am putea-o sezisa. Tot aşa după cum, urmînd argumentarea lui Lotze, arată absurditatea unui spaţiu sferic, pseudosferic, sau—cum adaogă dînsul—de forma unui păhar de şampanie. Toate acestea reprezintă *figuri* în spaţiu, şi n'au sens să se aplice spaţiului însuşi [1]).

Aceste argumente, oricît de puternice, privesc însă tot consecinţile ontologice, se referă numai la posibilitatea de a exista aevea a acestor spaţii închipuite. Ele nu privesc posibilitatea lor ideală. Şi întrucît aceste spaţii se pot concepe şi construi, atunci şi spaţiul tridimensional se poate de asemeni concepe ca o secţiune de spaţiu cu patru dimensiuni. Teoremele spaţiului euclidian, care după opiniunea majorităţii sînt şi dînsele de natură ideală, şi se desfăşoară independent de aplicarea lor concretă, pot atuncea să fie efectiv privite—chiar de vor fi singurele intuitive—ca înfăţişări fragmentare, ca porţiuni din aspecte geometrice noneuclidiane. După cum linia e o secţiune a suprafeţei, şi aceasta o secţiune a volumului, îl putem privi prin analogie şi pe acesta ca un fragment de corp patrudimensional.

Odată aceste lucruri stabilite, putem înţelege cum un raport geometric tridimensional poate să fie explicat sau luînd ca bază spaţiul cu trei dimensiuni, sau pe cel cu patru dimensiuni, a cărui porţiune este, şi derivîndu-l cu necesitate din intersecţia a două spaţii patrudimensionale. În cazul din urmă operaţia va fi mai complicată fără îndoială, dar posibilitatea aplicării unei astfel de operaţii există. Sau, pentru a lua un alt exemplu, liniile noastre paralele au putut fi considerate de Riemann ca nişte porţiuni infime ale unor linii uriaşe care se întretae la infinit. Proprietatea euclidiană a paralelelor de a nu se întîlni dispare în infinit de mare. Axioma lui Euclid, prin urmare, este înlăturată şi în locul ei se pune afirmarea că toate liniile cîndva se întîlnesc. Dar prin faptul că întîlnirea paralelelor este hotărîtă în infinitul pururea ireprezentabil, şi faţă de acesta liniile experienţii noastre sînt infime oricît de lungi vor fi, din această pricină şi afirmarea euclidiană şi acea noneuclideană rămîn amîndouă valabile şi amîndouă pot să se acomodeze cu aceiaşi experienţă

1) *Methaphysik*. I. Bd. (Erkenntnistheorie), p. 244, 248.

dată. Atita numai că formulele noneuclidiane vor fi și aici mai complicate, întrucît ceia ce la Euclid este un postulat de bază, în interpretarea noneuclideană devine un aspect parțial și redus al unui punct de plecare mai vast și mai superior.

In sfirșit, pentru a face lămurirea și mai deplină, să luăm un exemplu din altă ordine de lucruri. Cînd un corp care se află în repaos e pus în mișcare de o forță externă, putem explica lucrul grosso modo fie din doi, fie din trei factori. Dacă socotim repaosul ca starea lui firească, atunci forța externă este aceia ce i-a transmis proprietatea mișcării; putem însă presupune că starea lui proprie e mișcarea, că repaosul e o stare în care se află contrabalanțat, iar forța externă ce-l pune în mișcare îl degajează numai de piedica ce-o avea. Cu ambele ipoteze lucrul se explică de-opotrivă de bine. Tot așa e cu diferitele geometrii; ele pot - deosebindu-se numai în ce privește simplitatea — da socoteală despre aceleași raporturi concrete. Sint construcții evident deosebite, dar opoziția ce o arată una alteia în primul moment, nu exclude o armonizare finală.

Un alt moment de seamă în teoria lui Poincaré este observarea că, în alte împrejurări experimentale, am fi adoptat ca mai comodă — o altă geometrie decît acea euclideană. Nu numai ipoteticele ființi fără grosime, dar chiar noi înșine,—și cu această ocazie arată dependența spațiului geometric de experiență, făcînd o interesantă explicare psihologică a intuiției noastre spațiale. Pentru Poincaré, intuiția spațială nu este o formă înnăscută a senzibilității, ci este rezultatul unor *asocieri*. La fel cu Wundt, care socoate de asemeni ideia de spațiu ca o contopire, ca o asociare eliptică. Deosebirea între dinșii este numai că pecînd Poincaré socoate că există o experiență și înainte de formarea reprezentării spațiului— experiența care îl ocasionează — filozoful german e de părere că numai din acel moment se poate vorbi că există în conștiința omului o experiență adevărată. De aceia își botează teoria sa „preempiristă". [1])

Expunînd procesul genetic al ideii de spațialitate, Poincaré caută să arăte cum unele mici modificări în asocierile care produc această idee ar fi fost de natură a ne face să preferăm cu totul altă geometrie decît a noastră, să rînduim experiența într'un spațiu noneuclidean. Dintre multele exemple pe care le aduce citez pe unul din ele. A treia dimensiune a spațiului, care reprezintă distanța, ne este relevată pe două căi: prin sentimentul efortului de acomodare și prin acel al convergenții care trebuește dată ambilor ochi, pentru a percepe cu claritate un obiect. Sint așa dar două serii de senzații mușchiulare. „Fără îndoială, indicațiile lor sint totdeauna concordante, există între dinsele o relație constantă, sau, în termeni matemateci, cele două variabile care măsoară aceste două senzații musculare nu ne apar independente... Dar acesta e numai un fapt experimental; nimic nu ne împedică a priori să presupunem contrarul, și dacă contrarul are loc, dacă aceste două senzații mușculare variază independent una de alta, vom avea să ținem seamă de o variabilă în plus și „spațiul vizual complect" ne-ar apare ca un continuu fizic de patru dimensiuni.... Nimic nu ne împedică să presupunem că o ființă avînd spiritul întocmai ca al nostru, avînd aceleași organe ale simțurilor ca noi, s'ar afla așezată într'o lume unde lumina nu-i parvine decît după ce a străbătut niște mediuri retringente de formă complicată. Cele două indicații care ne slujesc a aprecia distanțele vor înceta să fie legate printr'o relație constantă. O ființă care și-ar face într'o astfel de lume educația simțurilor, va atribui fără îndoială spațiului vizual complect patru dimensiuni". [1])

1) *Grundriss der Psychologie*, p. 36.

Spațiul nu este, după autorul nostru, o formă simplă și primitivă, ci un rezultat de asocieri diferite, precumpănitor de senzații mușculare. O schimbare cît de neînsemnată în împreunarea elementelor și rezultatul are să fie schimbat.

Aicea vine un punct capital al teoriei lui Poincaré, de care am și pomenit. Cînd zicem că ne *reprezentăm* spațiul, de fapt ne reprezentăm numai niște serii de senzații asociate într'o ordine determinată. Cînd zicem că localizăm un obiect în spațiu, „*aceasta însemnează numai că ne reprezentăm mișcările pe care trebue să le facem pentru a ajunge acel obiect*; și să nu ni se spue că, pentru a reprezenta aceste mișcări, trebue să le proectăm pe ele însele în spațiu, și că noțiunea spațiului trebue așa dar să preexiste.

„Cînd zic că ne reprezentăm aceste mișcări, voesc a spune numai că ne reprezentăm senzațiile mușculare care le însoțesc, și care n'au nici un caracter geometric și prin urmare nu implică întru nimica preexistența noțiunii spațiului".

Noi nu ne putem reprezenta spațiul geometric, avînd efectiv în închipuire o *imagine* omogenă, izotropă sau chiar tridimensională. „Ne este tot așa de imposibil a ne reprezenta corpurile exterioare în spațiul geometric, după cum e imposibil unui pictor ca să zugrăvească pe un tablou plan obiectele cu cele trei dimensiuni ale lor.... Noi nu ne *reprezentăm* corpurile exterioare în spațiul geometric, dar *raționăm* asupra acestor corpuri cași cum ar fi situate în spațiul geometric." [2])

Concluzia autorului e că spațiul tridimensional, în care ne-am deprins a proecta perceperile noastre, și de care sintem convinși că avem o intuiție directă, este în fapt o idee, o formă, la care ajungem prin raționament, o idee ce pare a interpreta într'o limbă familiară inteligenții noastre niște fenomene constante ale experienții care se leagă după anumite legi. Acele grupe de asocieri ale experienții noastre ne conduc la noțiunea spațiului tridimensional, dar nu se confundă însă cu el.

Un alt punct însemnat al teoriei studiate este afirmarea că chiar dacă împrejurările experienții ar fi de așa natură încît le-ar

1) *Science et hypothèse* p. 71, 72.
1) Aceiași seriere, p. 75.

conveni mai bine o geometrie noneuclidiană, ele pot fi interpretate mai puţin simplu fireşte şi cu teoremele geometriei lui Euclid, tot aşa după cum şi experienţa noastră, căreia se adaptează cel mai simplu geometria euclidiană, poate totuşi, cu ceva mai puţină simplitate, să fie interpretată cu geometriile noneuclidiane.

De aceia e probabil că noi care sîntem obişnuiţi cu geometria euclideană, dacă am fi transportaţi deodată într'un mediu să-i zicem noneuclidian, n'am fi nevoiţi să părăsim geometria noastră. „Fiinţi care şi-ar face acolo educaţia ar găsi neapărat mai comod să creeze o geometrie deosebită de a noastră, care s'ar ajusta mai bine impresiilor lor. Cît ne priveşte pe noi, în faţa aceloraşi impresii, este sigur că am găsi mai comod să nu ne schimbăm obişnuinţile noastre". [1])

Faptul că „o experienţă, oricare ar fi, comportă o interpretare după ipoteza euclidiană, după cum comportă alta în ipoteza noneuclidiană", are o mare însemnătate în ce priveşte concluziile ce se pot trage. Concluzia principală este că oricare vor fi împrejurările în care vom trăi, orice schimbări se vor petrece în jurul nostru, geometria care o avem nu este întru nimic expusă. Universalitatea ei n'are să fie desminţită, certitudinea ei e garantată. Geometria euclideană, pentru care sufletul nostru are toată înclinarea unei vechi educaţii, şi poate chiar pentru motive lesne de înţeles o predispoziţie ereditară, planează liniştită, sigură de viitor, după cum e şi de prezent. Oricît se vor schimba indicaţiile experienţii, şi chiar de se va adapta mai greu noilor împrejurări — cărora se ajustează mai lesne o altă geometrie — ea nu va fi niciodată *contrazisă* de ele. Acest privilegiu — pe care împreună cu dînsa îl împărtăşeşte oricare altă geometrie — îl datoreşte faptului că, deşi elaborată în vederea unor anumite indicaţii experimentale, nu exprimă raporturi ale experienţii, ci forme elastice ale spiritului, în care acesta poate să îmbrace — deşi nu egal de lesne — orice fel de experienţă.

Şi acum, ajungînd la încheerea tuturor considerărilor, să vedem cum îşi formulează Poincaré convingerile sale definitive cu privire la natura axiomelor noastre geometrice.

„Dacă ar fi, spune dînsul, judecăţi sintetice apriori aşa cum afirmase Kant, atunci s'ar impune minţii noastre cu o forţă invincibilă, şi n'am avea alături de geometria euclideană şi geometrii noneuclideane. Pe de altă parte, dacă geometria ar fi o ştiinţă experimentală, n'ar fi o ştiinţă exactă după cum este şi ar fi supusă la neîncetate revizuiri. Ba întrucît această geometrie postulează existenţa de solide invariabile, şi solide riguros invariabile nu există în experienţă, în cazul cînd geometria ar fi o ştiinţă experimentală, am fi convinşi de-acuma de inexactitatea ei.

„*Axiomele geometrice nu sînt aşa dar nici judecăţi sintetice apriori, nici fapte experimentale.*

1) *Science et hypothèse*, p. 91.

„Ele sînt *convenţiuni*; alegerea noastră, printre toate convenţiunile posibile, este *călăuzită* de faptele experimentale; dar ea rămîne *liberă*, nefiind îngrădită decît de necesitatea de a evita orice contradicţiune. De aceia postulatele pot rămîne *riguros* exacte chiar cînd legile experimentale care au determinat adoptarea lor nu sînt decît aproximative.

„Cu alţi termeni, *axiomele geometriei* (nu vorbesc de acele ale aritmeticei) *nu sînt decît definiţii deghizate.*

„Dacă e aşa, ce trebue să spunem despre această întrebare: Geometria euclideană este adevărată?

„Intrebarea n'are nici un sens.

„Ar fi caşi cum am întreba dacă sistemul metric este adevărat şi vechile măsuri greşite; dacă coordonatele cartesiane sînt adevărate şi coordonatele polare falşe. O geometrie nu poate fi mai adevărată decît alta; ea poate numai să fie *mai comodă.*

„Iar geometria euclideană este şi va rămîne cea mai comodă:

„1) Pentrucă este cea mai simplă; — e cea mai simplă chiar luată în sine, tot aşa după cum un polinom de gradul întîiu e mai simplu decît un polinom de gradul al doilea; formulele trigonometriei sferice sînt mai complicate decît acele ale trigonometriei rectilinii, şi vor apare astfel chiar unui analist care le-ar ignora semnificarea geometrică.

„2) Pentrucă se acordă destul de bine cu proprietăţile solidelor naturale, aceste corpuri de care se apropie ochiul nostru şi membrele noastre şi cu care facem instrumentele noastre de măsură." [1])

Ca complectare a acestei concluzii mai putem cita şi alte cîteva rînduri, în care se enunţă limpede rolul experienţii şi acel al spiritului nostru în construcţia spaţiului tridimensional.

„Socotesc dacă prin spaţiu se înţelege un continuu matematec de trei dimensiuni, fie chiar amorf, că spiritul este acela care-l construeşte, dar nu îl construeşte din nimica, ci îi trebue materiale şi modele. Aceste materiale şi aceste modele preexistă în el. Insă nu se află numai un singur model care i se impune lui; are libertatea *alegerii*; poate să aleagă bunăoară între spaţiul de patru şi acel de trei dimensiuni. Care este atuncea rolul experienţii? Dînsa este aceia care îi dă indicaţiile după care el face alegerea." [2])

In sfîrşit, pentru a termina această parte a expunerii, cîteva cuvinte spre a fixa locul teoriei lui Poincaré şi poziţia sa faţă de alte teorii. Din toate cele înşirate şi mai ales din ultimile citări se poate vedea că autorul nostru şi la această chestiune poate fi trecut printre *aprioristi*. Modelul spaţiului geometric preexistă în spiritul nostru. Dar apriorismul său e de data aceasta mult mai larg şi mai elastic decît acela al lui Kant. Pecînd filozoful

1) *Science et hypothèse*, p. 66 şi 67.
1) *La valeur de la science*, p. 132.

german socotește axiomele geometriei euclideane ca fiind singurile posibile, constituind o direcție necesară a intuiției, dela care nu ne putem abate sau trece alături, Poincaré concepe spiritul nostru mai fecund sau mai înzestrat, capabil să construiască după mai multe tipare și în mai multe chipuri. Tocmai această înzestrare mai bogată și mai varie pe care o atribue spiritului Poincaré, îl face pe de altă parte să fie mai *empirist* decît Kant. Avînd mai multe modele la îndămînă, experiența este aceia care îi determină alegerea, și geometria de care ne servim este indicată de legile experienții. Mai mult, cum asociarea cu senzații mușculare este un element esențial al genezii psihologice a ideii de spațiu, a oricărui fel de spațiu, întîlnim chiar afirmări ca aceasta: „Pentru o ființă complect imobilă, nu va exista nici spațiu, nici geometrie". [1])

Care acuma din cele două teorii, a lui Kant sau a lui Poincaré, ne insuflă mai multă conființă în valoarea obișnuit crezută necondiționată a axiomelor geometrice? Evident că acea a lui Kant. După acesta, omul și toate ființile similar organizate cu dînsul, în orice împrejurări ar fi puse, vor avea aceleași axiome geometrice și vor construi aceiași geometrie. După Poincaré, împrejurări de viață deosebite de ale noastre vor face să se adopte—chiar de ființi similare cu noi—altă geometrie. Pentru Kant există o singură geometrie, cu axiome universale. Poincaré lasă să coexiste mai multe în acelaşi timp.

Garantînd mai puțin decît teoria lui Kant universalitatea axiomelor noastre geometrice și prin urmare valoarea lor necondiționată, teoria lui Poincaré o garantează totuși mai mult decît empiriștii obișnuiți. Axiomele geometriei euclideane, la a căror fixare a contribuit și, după a lui părere, experiența, empiriștii mai susțin pe deasupra că poate sînt provizorii și că vor trebui refăcute—ca orice legi experimentale—în cazul cînd se vor schimba împrejurările și vom întîlni fenomene cu totul deosebite de acele de azi. În contra empiriștilor, Poincaré le consideră, am văzut, deasupra vicisitudinilor de această natură, la adăpostul oricărei schimbări de ordine experimentală. Aceasta pentru motivul—arătat în decursul expunerii noastre—că toate geometriile se pot aplica—mai ușor sau mai puțin ușor—la orice fel de experiență, pentru cuvîntul că ele nu pot fi *contrazise* de experiență. După cum putem aplica experienții noastre o geometrie noneuclideană, tot așa transportîndu-ne în alte împrejurări experimentale, cu geometria noastră euclideană constituită, o vom putea ajusta și acelor împrejurări eterogene, între care dacă ne-am fi deșteptat de-acapul am fi construit poate o altă geometrie. Iată cum în acest mod rămîne garantată eterna exactitate a adevărurilor noastre geometrice.

Așa fiind lucrurile, cred că nu în această parte se poate vorbi de scepticismul lui Poincaré. Despre un scepticism se poate vorbi însă, socot, în altă parte și cu destul temeiu. Anume cînd e vorba de complecta lipsă de legătură care se află, după acest autor, între *orice geometrie* și *adevăr*. După dînsul, nu are sens să ne întrebăm dacă o geometrie e adevărată, ci numai dacă e comodă. Subt acest raport, Poincaré, care în general ia o poziție de mijloc (firește cu originalitate, nu ca un eclectic oarecare) între aprioriști și empiriști, e mai sceptic și decît unii și decît alții. După empiriști, relațiile geometrice sînt scoase din experiență, sînt deci o copie mintală a unor raporturi aflate aevea. Neajunsul empirismului stă mai mult în nesiguranța *generalizărilor*—întrucît acestea depășesc experiențile actuale—nu în aceia că o copie mintală n'ar oglindi suficient realitatea, așa cum aceasta se prezintă la un moment dat.

1) *La valeur de la science*, p. 82.

După aprioriști, raporturile geometrice sînt înnăscute în sufletul nostru. Dacă se postulează identitatea dintre formele spiritului nostru și ale universului—din care sîntem o parte—atuncea acele raporturi în afară de siguranța universalității lor mai au și rangul de adevăruri absolute. Chiar în cazul cînd nu se postulează acea identitate—cum e în critica lui Kant—acele raporturi reprezintă adevăruri imanente, adevăruri relative la tot ce se oglindește în conștiința noastră omenească.

Nimic din acestea la Poincaré. Pentru dînsul un sistem geometric e analog unui sistem de măsuri, ce poate fi oricînd înlocuit. Acele tipare preexistente în minte sînt numai mijloace comode, practice, pentru a putea exprima și mînui faptele realității. Adaosul care îl aduce mintea datelor brute ale observării nu tinde de fel să le pătrundă mai departe tainicul lor înțeles. De aceia Poincaré e sceptic, și de aceia nu arareori pragmatiștii au căutat să se razime pe el. E o chestiune asupra căreia vom reveni și altădată, mai ales la încheerea studiului de față, cînd va trebui să ascultăm ce zice și el singur în această privință. Deocamdată ne mulțumim cu observarea, că atîta vreme cît inima omenească va aspira după adevăr, și va înțelege în a lui stabilire *menirea științii*, atît timp concepția pe care Poincaré o exprimă cu prilejul geometriei, reprezintă o trădare, în orice caz o decepțiune a acelui ideal.

Dela geometrie să trecem la mecanică; dela știința figurilor la acea a deplasărilor în spațiu. Tovărășia în care e de obiceiu pusă mecanica cu celelalte două științi cercetate se explică prin aceia că dînsa se poate desfășura și expune într'o formă strict matematecă, și poate încă prin aceia că mișcarea—obiectul ei—are ca factori esențiali același spațiu al geometriei, la care se mai adaugă—*pătrunzîndu-se între olaltă*—și timpul, un element care însă are aceiași origină sufletească și prezintă un caracter similar cu spațiul. Din această pricină mecanica, cel puțin în unele privinți și în unele părți, poate arăta un caracter științific înrudit cu al geometriei, putînd și constitui unele principii fundamentale întocmai cași această știință, printr'o necesi-

tate lăuntrică numai, şi cu caracterul unei astfel de necesităţi. Cu toate acestea, dacă considerăm această ştiinţă în întregime, dacă în afară de partea ei mai formală (care şi poartă numele deosebitor de *cinematecă* sau *foronomie*) mai luăm în seamă şi partea cea mai concretă, mai bogată şi mai fecundă (aşa numita *dinamică*), mecanica apare ca o ştiinţă experimentală, ca o ştiinţă ce extrage din lumea din afară principiile sale constitutive, în majoritatea cea însemnată a lor. Se poate fixa apriori numai ceia ce atîrnă şi rezultă din forma spaţiului şi a timpului, care le-am văzut împreunate în fenomenul mişcării. Ceia ce depăşeşte aceşti factori şi nu derivă nemijlocit din ei sau din împreunarea lor—aceasta nu se poate stabili decît experimental.

Aşa fiind lucrurile, se pun probleme foarte importante şi nu uşor de rezolvit, cu privire la rostul şi valoarea principiilor mecanice, la certitudinea acestei ştiinţi, la immutabilitatea ei, etc.. Dacă principiile mecanice nu au alt izvor decît experienţa, sînt ele numai apropiate şi provizorii? S'ar putea odată ca experienţi nouă să ne silească a le modifica sau chiar a le părăsi?"[1]) Discuţiunea e cu atît mai folositoare, cu cît de ordinar se acordă acestor principii o mare confienţă, excluzîndu-se aproape posibilitatea modificărilor. De unde această certitudine superioară, dacă sînt experimentale, sau poate nu sînt experimentale ori curat experimentale?

Poincaré abordează discuţiunea, luînd în cercetare poate pe cel mai important principiu dinamic, acel al *inerţiei*, care afirmă că un corp în mişcare, cînd nu e supus la nici o forţă, se mişcă rectiliniu şi uniform. Este acesta, se întreabă autorul nostru, „un adevăr care se impune spiritului a priori? Dacă ar fi aşa, cum se face că Grecii l-au nesocotit? cum au putut să creadă că mişcarea încetează odată cu cauza care i-a dat naştere? sau că orice corp, pe care nimic nu vine să-l contrarieze, va lua o mişcare circulară, cea mai nobilă din toate mişcările?"[2])

Aceste întimpinări—făcute de altfel şi de alţii—sînt hotărîtoare, şi aprioriştii nu pot să le opună nimic serios. Incercările, de altminteri repetate, de a se arăta principiul inerţiei ca o urmare firească a acelui de cauzalitate, nu pot să aibă succes. Nu se poate cu temeiŭ susţine că dacă un corp în mişcare, nesupus la nici o influenţă, ar apuca o direcţie circulară sau s'ar opri, aceasta însemnează că s'a produs o schimbare fără cauză. Vom spune că e schimbare fără cauză numai cînd am stabilit de *mai înnainte* că un astfel de corp se mişcă rectiliniu şi uniform. Principiul cauzalităţii poate să dea generalitate unei constatări individual făcute; niciodată însă nu poate din propria lui substanţă să facă o stabilire de fapt.

Ceia ce face de-acapul imposibilă ideia că principiul inerţiei şi altele similare au o origine apriorică este, cred, constatarea că intuiţia mişcării nu are aceiaşi necesitate, cum are de pildă acea a spaţiului sau a timpului. Fireşte, nu văd o dovadă pentru asta, în faptul că au existat gînditori care au tăgăduit realitatea mişcării, cum a fost faimosul *Zenon* al antichităţii. Acesta nu e un argument, pentru faptul că tot aşa, şi pentru aceleaşi motive, s'a mai contestat şi realitatea spaţiului şi-a timpului, dovadă antinomiile lui Kant. Din acest punct de vedere nu se poate face nici o deosebire. Mă refer însă la aceia că noi nu putem figura în mod *intuitiv* o stare de repaos, o încremenire. Dacă am fi aşa constituiţi, încît orice intuiţie externă ne-ar fi dată în mişcare (după cum ne e dată în spaţiu), atunci toate principiile mişcării le-am putea stabili fără nevoia experienţii, cum se poate zice că le stabilim pe acele geometrice, care au de substrat exclu-ziv forma spaţială. Cîtă vreme însă mişcarea e numai un fapt empiric, atîta timp nu putem, rămînînd închişi înlăuntrul subiectivităţii noastre, să stabilim cu privire la dînsa raporturi necesare sau măcar valabile. Principiul inerţiei, împreună cu toate acele ce constituesc dinamica, vor trebui să fie—oricît îşi vor scădea valoarea—chiar pentru cel ce admite apodicticitatea geometriei, sau legi empirice, sau ipoteze, sau convenţiuni.

Ceia ce e caracteristic pentru mecanică—şi cu aceasta ne depărtăm un moment de expunerea lui Poincaré, tocmai spre a reveni mai preparaţi şi mai lămuriţi—e că şi în cinematecă, unde am recunoscut propoziţiilor de căpetenie rangul de necesităţi mintale, şi acolo principiile sînt de aşa natură, încît cuprind, în însăşi forma obligatorie subt care se prezintă, un izvor de incertitudine şi de scepticism. Principiul fundamental al cinematecei este *relativitatea mişcării*. Orice corp care se mişcă, se mişcă în raport cu altul, faţă de altceva. Cînd—intr'un sistem izolat—un corp A se deplasează în raport cu B, putem spune deopotrivă că A s'a mişcat şi B a rămas staţionar sau invers, precum şi avem posibilitatea de a le concepe pe amîndouă în mişcare, repartizînd între dînsele viteza generală a deplasării, aşa ca să rezulte aceiaşi schimbare a distanţei lor reciproce, în acelaşi timp determinat. Această reciprocitate pe care o conţine principiul relativităţii, este de fapt o *ambiguitate*. In unul şi acelaşi caz poţi presupune —pe baza necesităţii mintale—şi una şi alta, fără a găsi în nevoile minţii şi mijlocul de a curma controversa ce însăşi mintea o creiază. De aceia pentru a te hotărî între cele două soluţii posibile, e nevoe sau să te adresezi la experienţă, sau, dacă nici aceasta nu e în măsură să te lămurească, să alegi prin *convenţie* soluţia cea mai comodă. Am văzut că Poincaré şi la geometrie, socotind mai multe sisteme geometrice posibile, consideră alegerea geometriei euclideane ca rezultatul unei convenţiuni. Dar aici este un punct de vedere personal, pe care alţii—apăsînd cu deosebire pe faptul că geometria euclideană e singura reprezentabilă—nu îl acceptă şi nu îl vor accepta. Pecînd la mecanică, chiar acei ce împărtăşesc faţă de geometrie punctul de vedere kantian, chiar acei care socot spaţiul euclidean o formă necesară a

1) *Science et hipotèse* p. 110, 111.
2) Aceiaşi scriere, p. 113.

subiectivității noastre, vor trebui să recunoască — în cadrul socotit de ei obligatoriu al acestui spațiu — că necesitatea principiului cinematec de care am vorbit, consistînd tocmai în acea dualitate (ca să nu zicem chiar pluralitate) de interpretare, reprezintă un fatal izvor de incertitudine, de echivocitate, care nu poate fi curmat decît cu temeiuri externe necesităților mintale. Așa se explică cum temperamentele sceptice au găsit aicea un cîmp deschis, cum s'a format acea școală intermediară, între școala scolastică și acea copernicană, a lui *Tycho-Brahé*, care susținea că se poate spune deopotrivă și că pămîntul se învîrtește împrejurul soarelui, și, invers, că soarele se învîrtește împrejurul pămîntului, — e chestie numai de reperaj și de convențiune. De asemeni afirmarea identică a lui Poincaré, care susține că „aceste două propoziții: „pămîntul se învîrtește" și „e mai comod să presupunem că pămîntul se învîrtește", au unul și același înțeles" [1]).

Din această incertitudine a principiilor cinamatice — care exprimă posibilități generale — au pînă la un punct rolul de a ne scoate principiile dinamice, care firește vor avea fundamente suplimentare, acelor apriorice ale cinematecei. Să revenim acum la acel principiu de care am și început a vorbi, acela al inerției. Este acest principiu un fapt experimental? „Dar s'a experimentat vreodată, spune Poincaré, asupra unor corpuri sustrase dela acțiunea oricărei forțe, și dacă s'a făcut aceasta, cum s'a știut că aceste corpuri nu erau supuse la nici o forță?" Cel mult se poate spune că s'a remarcat, într'un număr de cazuri, că cu cît un corp e mai sustras influenților externe, cu atît se mișcă mai rectiliniu și mai uniform. Experiența dă o indicație, însă niciodată nu materializează în mod adequat acest principiu, care din această pricină nu poate avea rangul de lege experimentală. Dacă mai ținem seamă și de faptul că principiul inerției presupune existența mișcării *absolute*, adică un sistem de axe fixe la care raportăm mișcarea, degajîndu-ne cu aceasta de relativismul cinematec [2]), și dacă recunoaștem că acest sistem fix nu este dat nicăirea în experiență (cu toată pretenția unor experienți nouă de a măsura mișcarea absolută), făcînd supoziția că acesta e o convențiune, — urmează că și principiul însuși se împărtășește de acest caracter.

Care este acuma soarta acestui principiu, căruia experiența i-a servit ca bază, ce e dreptul, dar care pare a cuprinde mai mult decît ni se releveazâ în ea? „Această lege a inerției generalizată, se întreabă Poincaré, a fost ea verificată prin experiență și poate să fie?... Să nu ne temem oare că vre-o experiență nouă va veni într'o zi să desmintă legea în vre-un compartiment al fizicei? O lege experimentală e totdeauna supusă revizuirii; ne putem aștepta s'o vedem înlocuită printr'o altă lege mai preciză.

„Nimeni nu se teme totuși în mod serios că acea de care vorbim va putea să fie vreodată părăsită ori modificată. Și aceasta tocmai pentru cuvîntul că niciodată nu va putea fi supusă la o probă decizivă".

Referindu-se la știința fizicei, Poincaré adaogă mai departe: „dacă fenomenele fizice se datoresc mișcărilor, acestea vor fi mișcări moleculare pe care nu le vedem. Dacă atunci accelerarea unuia din corpuri pe care îl vedem ne va părea că depinde de *altceva* decît de pozițiunile și de vitezele altor corpuri vizibile, sau a altor molecule invizibile (cum ar presupune principiul inerției)... nimic nu ne va împedica să admitem că acest *altceva* este poziția sau viteza altor molecule, a căror prezență nu am bănuit-o pînă atunci. Legea va fi salvată.

„...În rezumat, această lege, verificată experimental în cîteva cazuri particulare, poate fi extinsă fără teamă cazurilor celor mai generale, pentrucă știm că în aceste cazuri generale experiența nu poate nici s'o confirme, nici să o contrazică" [1]).

Prin urmare, principiul dinamic de care ne-am ocupat, verificat de experiență în cîteva cazuri, cu toate că și aicea numai aproximativ, îndată ce este generalizat devine neverificabil, dar totodată la adăpostul oricărei infirmări.

Cum se explică acuma această imunitate pe care generalizarea o capătă de-odată. Să lăsăm să vorbească Poincaré, care izbutește să dea explicării o formulare scurtă și originală.

„Principiile mecanice, spune dînsul, ni se prezintă subt două aspecte deosebite. Pe de-oparte ele sînt adevăruri întemeiate pe experiență și verificate aproximativ cînd e vorba de sisteme aproape izolate. De altă parte ele sînt postulate aplicabile totalității universului și socotite riguros exacte.

„Dacă aceste postulate posedă o generalitate și o certitudine care lipsea adevărurilor experimentale de unde au fost scoase, aceasta pentrucă se reduc în ultimă analiză la o simplă convențiune pe care o putem face, pentrucă sîntem siguri dinnainte că nici o experiență nu va veni să o contrazică.

„Această convenție nu este totuși absolut arbitrară; ea nu izvorăște din caprițul nostru; o adoptăm pentrucă unele experienți ne-a arătat că va fi comodă.

„Se explică atuncea cum experiența a putut să edifice principiile mecanicei, și pentruce totuși nu va putea să le răstoarne.

„...Principiile sînt convenții și definiții deghizate. Ele sînt

1) Aceiași scriere, p. 141.

2) Numai cu un reperaj fix se poate vorbi de o mișcare rectilinie, care să păstreze necontenit și necondiționat această însușire. „O linie, o mișcare, care în raport cu pămîntul apare rectilinie, este față de Soare, Marte, Sirius, curbă; ea este în raport cu celelalte corpuri cerești, afară de Pămînt, o curbă cu forme variate. Drept și curb sînt expresiuni complect nedeterminate sau predicate relative, cîtă vreme nu se presupune un sistem de coordonate fundamental, față de care forma oricărei linii, a oricării mișcări, trebue să fie apreciată și stabilită" (O. Liebmann. *Zur Analysis der Wirklichkeit*, p. 128).

1) *Science et hypothèse*, p. 117, 118, 119.

totuși scoase din legi experimentale,—mai exact, aceste legi însele au fost erijate în principii cărora spiritul nostru le atribue o valoare absolută.

„...Cum poate o lege să devie un principiu? Ea exprimă un raport între doi termeni reali *A* și *B*. Nu era însă riguros adevărată, ci numai apropiată. Noi introducem un termen intermediar *C*, mai mult sau mai puțin fictiv, și *C* este *prin definiție* acela care are cu *A exact* relațiunea exprimată prin lege.

„Atunci legea noastră s'a descompus într'un principiu absolut și riguros, care exprimă raportul dintre *A* și *C*, și într'o lege experimentală apropiată și revizuibilă, care exprimă raportul dela *C* la *B*". [1])

Poate că spre a face mai accesibilă explicarea imunității principiilor mecanice, cu toată origina lor experimentală, cîteva rînduri încă nu vor fi fără folos. Pentru aceasta vom adăoga următoarele observări. Numai legile care exprimă raporturi ce cad deplin subt simțurile noastre, acelea sînt compromise, dacă sînt infirmate de anume experiențí, cel puțin în regiunea acelor experiențí. Dar acele principii care, oricît vor fi fost inspirate de experiență (zic inspirate, fiindcă nu sînt copii exacte ale experienții), presupun totuși condițiuni ce niciodată nu sînt date în întregime, acele principii se folosesc de verificările aproximative, dar nu se tem de infirmări,—fiindcă și acestea sînt tot aproximative și vor găsi totdeauna subterfugii ca să explice infirmarea ca o infirmare aparentă. Dacă principiul inerției ar pretinde titlul de lege experimentală, atunci ar putea să fie infirmat de experiență, ba încă îl aflăm de-acapul infirmat, prin acea aproximație totdeauna prezentă chiar în cazurile cele mai favorabile. Socotit numai ca principiu ce enunță o directivă generală, fără a cuprinde și împrejurările empirice care pot exista de fapt, rămîne atuncea garantat. A erija o lege empirică în principiu, înseamnează a o scoate de pe planul experienții și a o așeza pe un plan în urmă, legînd-o din nou cu experiența printr'o altă lege, care se poate modifica, aceasta, după împrejurări. Stabilind un raport A—B, în momentul cînd experiența îl va infirma, îl putem sau înlătura în întregime, sau stabilind într'însul o porțiune invariabilă și nemodificabilă, să modificăm numai o parte, adică ceia ce trebuește pentru a pune în acord acea porțiune cu noile experiențí. Principiile mecanice nu sînt alta, în interpretarea lui Poincaré, decît stabilirea *convențională* a unor astfel de porțiuni imutabile în niște raporturi empirice, stabilire făcută de altfel după unele indicații experimentale. In orice caz, ceia ce se explică e faptul că o stabilire de origină empirică se poate ridica deodată deasupra vicisitudinelor experienții.

Din cele arătate s'a putut vedea că Poincaré susține convenționalismul principiilor mecanice, tot așa după cum îl susținuse și pe al celor geometrice. Din însuși faptul că mișcarea

1) *Science et hypothèse*, p. 163, 165, 166.

e concepută în spațiul euclidean—acesta fiind pentru Poincaré o convenție comodă numai—se va împărtăși prin chiar aceasta și mecanica de acest caracter convențional. Dar indiferent de aceasta—și Poincaré chiar face abstracție de aceasta—principiile mecanice mai presupun convenții proprii, cum e în primul loc acea care rezultă din erijarea legii în principiu. Cu toate acestea, trebue să adăogăm că admițînd drept criteriu fundamental la stabilirea principiilor mecanice pe acel al comodității sau al simplității, Poincaré nu se află așa de izolat cum era la geometrie. Pentru a nu aminti decît pe întîiul formulator al acelor principii, pe *Galileu*, și tot va avea o companie dintre cele mai autorizate. Galileu a recunoscut că ceia ce l-a călăuzit la formularea principiilor dinamice (al inerției, al egalității acțiunii cu reacțiunea, al compoziției forțelor, etc.), a fost nu necesitatea, ci simplitatea lor, faptul că dădeau socoteală de mișcările naturii în modul cel mai simplu posibil. Galileu nu trage, ce e dreptul, de aicea nici o concluzie sceptică, dar aceasta pentrucă socotea criteriul simplității ca o lege obiectivă a naturii. Poincaré care nu admite aceasta—și astăzi gînditorii mai critici e greu s'o admită—va trage concluzii analoage ca acelea ce le trăsese la geometrie.

E totuși necesar să adăogăm că autorul nostru nu găsește o analogie complectă între convenționalismul postulatelor geometrice și acel al principiilor mecanice. Deosebirea o precizează cu îngrijire. „La prima vedere, spune autorul, analogia e complectă; rolul experienții pare același. Cineva ar fi ispitit să spue: sau mecanica trebue să fie privită ca o știință experimentală, și atunci trebue să se zică același lucru despre geometrie; sau dimpotrivă geometria e o știință deductivă, și atunci se va spune același lucru despre mecanică.

„O astfel de concluzie va fi nelegitimă. Experiențile care ne-au condus a adopta ca mai comode convențiunile fundamentale ale geometriei se referă la obiecte care n'au nimic comun cu acelea pe care le studiază geometria.

„...Dimpotrivă, convențiunile fundamentale ale mecanicei și experiențile care ne demonstrează că ele sînt comode se referă la aceleași obiecte sau asupra unor obiecte analoage. Principiile convenționale și generale sînt generalizarea naturală și directă a principiilor experimentale și particulare" [1]).

De aici urmează că principiile mecanice stau mai aproape de experiență decît postulatele geometriei, sînt mai puțin convențiuni și mai mult fapte experimentale, decît acestea din urmă. Ce rezultă de aicea pentru ele și pentru apreciarea teoriei lui Poincaré? Rezultă că minusul lor de convenționalism, dacă le dă rangul de imagini mai credincioase ale adevărului experimental, pe de altă parte le îngrădește valoarea lor necondiționată pentru orice împrejurare și în orice timp. Cu toate că Poin-

1) *Science et hypothèse*, p. 163, 164.

care a afirmat și a căutat să legitimeze totodată pentruce principiile mecanice nu vor putea să fie desmințite de experiență, cu toată origina lor experimentală,—totuși această infailibilitate nu e absolută, ci numai relativă, și e cu atît mai relativă, cu cît principiile acestea oglindesc mai de aproape raporturi experimental constatate. Descoperirile științii moderne, mai cu seamă cele din domeniul radioactivității, au venit să arăte pe deplin aceasta, și însuși Poincaré arată în altă parte că, adoptînd teoria lui Lorenz, trebuește să renunțăm, pentru vitezele prea mari cel puțin, la principiul *egalității acțiunii* și *reacțiunii* [1])

Acest vechiu principiu, stabilit de Galileu, rămîne atunci valabil numai între certe limite, lucru pe care nu-l bănuia firește primul său formulator [2]).

Am stăruit atîta asupra originii și valorii principiilor mecanice, întrucît aceste principii au fost luate ca bază a științii naturii odată cu tendința de a se reduce calitățile fenomenelor la elemente cantitative. Subt acest raport mecanica a fost una dintre cele mai glorioase și mai fecunde științi, și cu toate că mai pe urmă s'au ivit și unele protestări, nu se poate încă zice că a fost detronată din locul pe care l-a ocupat în cercetările științifice dela Renaștere încoace. În orice caz, știința mecanicei, chiar referindu-ne numai la origina adevărurilor sale, formează trecerea dela științile matematece la științile empirice, dela științile de axiome și principii la științile de legi. Formează tranziția către acestea, fără să se identifice însă cu ele, nici absorbindu-le—fiindcă oricît vom erija o lege în principiu, va trebui pe lîngă acesta să rămînă și o lege empirică—nici evident confundîndu-se cu ele. Abordînd știința naturii, cu legile ei, trecem la o parte nouă.

După două schimbări de decor pe aceiași scenă, schimbăm acum chiar scena.

I. Petrovici

---

1) *Science et méthode*, p. 241–245.

2) *Painlevé*, în articolul ce-l scrie asupra *mecanicei*, în lucrarea de colaborație ce se intitulează „De la méthode dans les sciences", caută să justifice oarecum această întîmplare, afirmînd că acest „postulat al lui Galileu era o rămășiță de idei scolastice". p. 119.

Documente omenești

MĂRUNȚIȘURI DIN CARNETUL UNUI DIRECTOR DE MINISTER

Hotărît lucru: slujba m'a făcut să nu mă mai recunosc. Prea multă durere, nepăsare, ură și răutate îmi trece pe dinnainte. Oare nu cumva puhoiul acesta de durere, supărare, ură și răutate, în năvala sa năprasnică, mi-a rupt din mine toată simțirea omenească și mi-a lăsat sufletul pustiu? De cîteori cerc să mă pun față cu mine însumi, adică *eu* de azi cu *eu* care am fost... mă îngrozesc....

*

17 August, 19... Ana Marinescu—așa o chiamă! De mînă cu copila ei Mărioara, intră în biroul meu și mă întreabă ce hîrtii îi trebuesc pentruca să-i fie primită fata în Azil. Nu știu dacă mama duce pe fată de mînă, ori dimpotrivă. Cînd îi spun că se poate întîmpla ca Mărioara să nu încapă în Azil, îngălbinește, se razimă de părete, apoi cade pe canapea. E văduvă de lucrător tipograf, a rămas cu bătae de inimă dela moartea răposatului,—spune ea, cînd își vine în fire—iar acum nu mai poate lucra nici la fabrica de tricotaj, de unde își cîștiga hrana ei și a Mărioarei.

. . . .

17 August, 19... Din actele Anei Marinescu se vede că în adevăr bărbatul ei a fost lucrător tipograf și că n'a rămas pe urma lui nici un fel de avere; doctorul spune că „pacienta Ana Marinescu, în vîrstă de 28 ani, sufere de viciu de cord și nu-i în stare să-și agonisască hrana prin muncă fizică". Preotul bisericii, în frica lui Dumnezeu, împreună cu delegatul mahalalei, „în-

credințază că Ana Marinescu are cea mai bună purtare in societate, cu toate că-i muritoare de foame....“

. . . .

18 August, 19... Domnul M., tată de familie, se interesează de soarta copilelor de pe tabloul trimis de Eforie. Imi amintește de stipulațiunile testamentare ale fundatoarei Azilului, că vor fi primite in azil copilele trimise de Eforie și de toate așezămintele de binefacere, care ingrijesc pe copiii găsiți. Ii spun că-i de prisos să-mi amintească acest lucru, de oarece noi păzim regula și fără asta; totuși domnul M.... om cu innaltă poziție socială și cu multă greutate morală, ar dori să vadă el, cu ochii lui, dacă nu cumva Eforia a scăpat din vedere pe orfana Natalița Orzaru, o copilă cu totul drăguță și plină de inteligență. Ii implinesc dorința și pleacă mulțumit. N'am nevoe de nici o dovadă, pentru convingerea mea; convingerea mea însă nu folosește la nimic. Stipulațiunile testamentare spun, negru pe alb, că in Azil se primesc, in primul rînd, copilele găsite, iar Natalița Orzaru este in tabloul Eforiei, ea deci va fi primită, deși am convingerea că Natalița Orzaru este fructul petrecerilor d-lui M. in afară de sinul familiei..

19 August, 19... Doamna I..., cunoscută in aristocrația bucureșteană, vrea să se scape de o copilă orfană, de care s'a „atașat“ peste măsură și pe care a crescut-o decind era numai de-o săptămînă, până la vîrsta de șapte ani... După plecarea ei, văd că un domn, care mi se recomandă N. I., mare moșier in Vlașca, cată la mine c'un zîmbet bănuitor, iar in privirea lui văd o intrebare și o mirare că eu nu știu oarecare amănunte. Mă uit din nou la acte și le găsesc in cea mai perfectă regulă. Rog pe domnul N. I. să-mi lămurească rîsul lui, care acum nu și-l mai poate stăpîni.

— Nu-i adevărat nimic din ce spunea doamna I.—face domnul N. I. Cum, domnule director?!... Se vede că nu trăiți de mult in București... Băiatul doamnei I. a trăit nelegitim cu o studentă frumușică, până in ajunul căsătoriei sale legitime cu fiica marelui și cunoscutului industriaș G.. In ziua nunții, mama fetiții pentru care stărueşte doamna I., in loc să se lase convinsă de făgăduelile bănești ale doamnei I. vine și-i leapădă copila, apoi se otrăvește. Nu-s adevărate actele doamnei I... căci tatăl copilei trăește, iar mama ii moartă, nu-i „dispărută“, cum spun actele...

19 August, 19... După plecarea d-lui N. I. mă uit din nou la actele aduse de dînsul pentru „fetița Cristea Eliza, fiica nelegitimă a femeei Maria Cristea, foastă in serviciul meu—cum spune d. N. I. in petiția de primire in Azil—acum dispărută, după cum dovedesc actele anexate“. Abea am vreme să mă intreb, dacă d. N. I. nu e chiar dînsul tatăl „fetiții Cristea Eliza“... de a cărei creștere nu se mai poate ocupa, intrucît are și dînsul proprii săi copii, destul de numeroși.

19 August, 19... Pe ușă intră o fetiță, împinsă dela spate—așa mi s'a părut la inceput—de un domn, binișor îmbrăcat, dar pe a cărui față se zugrăvește o suferință adîncă. Fetița îmi întinde o hîrtie, pe care, pentru moment, n'o citesc, pentrucă vreau să-mi lămuresc mai intăi dece intră ei in chipul acesta. Apoi mai sînt izbit și de un contrast ciudat... suferința de pe fața domnului acestuia și ținuta lui țanțoșă.. ca a unui general întors victorios din războiu. Nu pricep nimic. Deschid iute hîrtia și citesc: Azilul orbilor „Vatra Luminoasă“ certifică... Nu citesc mai departe... Domnul acesta, fost impiegat, acum văduv și orb, tînăr încă, se găsește, el însuși, in Azilul de orbi; iar fetița lui, de rochița căreia se ține el cînd merge, nu poate fi primită in Azilul „Elena Doamna“ pentrucă... are tată... Și in Azil... nu se primesc copilele care au tată.

1 Sept., 19... Prezint Ministrului tabloul cu cele patru sute de cereri pentru treizeci și nouă de locuri, alcătuit pe categoriile prevăzute in dispozițiile testamentare ale Azilului și după toate regulele științii statistice: *a)* orfanele din azistență publică, *b)* orfanele de ambii părinți, lipsiți de mijloace, *c)* orfanele de tată, lipsite de mijloace, *d)* alte cereri (in această rubrică intră și fetița orbului). Arăt Ministrului bănuelile mele asupra cererilor din rubrica *a*; ministrul ofteazã și spune că, in caz de proces cu Eforia, Ministerul ar perde din lipsă de dovezi.

Numărul locurilor se complectează cu cele din rubrica *a* și cu cîteva din rubrica *b*; la rubricele *c* și *d* nici nu ajungem. Acum aflu eu, din gura Ministrului, un lucru... la care nu mă gîndisem. Văd că Ministrul alege și primește in Azil din cele lipsite de ambii părinți, anume pe cele care nu au actele de sărăcie după toate regulele. „Cei in adevăr săraci nu știu și nu au mijloacele necesare pentru intocmirea actelor după toate regulele—spune Ministrul“

2 Sept., 19... Ana Marinescu vine după rezultat și află că fetița Mărioara Marinescu n'a fost primită in Azil pentrucă „are mamă“ și n'a ajuns rîndul la cele cu mamă...

3 Sept., 19... Reporterii gazetelor scriu: „Tragedia din strada S.... Scrisoarea sinucisei“; iar scrisoarea sinucisei are următorul cuprins:

„Mor, pentrucă Mărioara mea să împlinească toate condițiile de a fi primită in Azil. Ana Marinescu“.

Sp. P.

DE ZIUA MAMEI

Piesă într'un act

PERSOANELE:

Maria Hasnaş	Teodora, fiica ei
Nicolae, fiul ei	Ioan Grumăzescu
Adela Mincu	O servitoare

In zilele noastre. In Iaşi

(O odae curată, cu mobilă simplă. Interior paşnic. Pe o masă serviciul de cafea. Uşi in fund, dreapta şi stînga)

SCENA I

MARIA HASNAŞ, SERVITOAREA

(Servitoarea intră aducind laptele fumegind.)

MARIA. Liză, du-te şi pofteşte pe cuconaşu la cafea.

SERVITOAREA. Indată. (Vrea să iasă.)

MARIA. Şi să pregăteşti pardesiul cel gros; văd că s'a pornit afară vint rece.

SERVITOAREA. Bine, cuconiţă. (La uşă.) Iaca şi cuconaşu. Dumnealui e harnic. Ne întrece pe noi. (Ese.)

SCENA II

MARIA, NICOLAE

MARIA. Bună dimineaţă, dragă Nicuşor.

NICOLAE (sărutindu-i mina.) Mamă, azi e ziua ta, lasă-mă să te sărut şi pe frunte.

MARIA. Dar eu să nu te sărut pe tine? (Se sărută imbrăţişaţi.)

NICOLAE. Aşi fi vrut să fie azi o zi frumoasă, să eşim, să petrecem; dar n'avem parte.

MARIA. Intr'adevăr, altădată, la 8 Septemvrie era vară.

NICOLAE. Anul acesta toamna se grăbeşte, afară-i rece şi trist.

MARIA. Dar nu-i nimic, e bine şi 'n casă. Tu eşti destulă veselie şi vreme bună, alta ce-mi trebue?... (Veselă.) Cum ai dormit?

NICOLAE. Foarte bine.

MARIA. Mi se pare c'ai venit tîrziu aseară. (Il ameninţă cu degetul).

NICOLAE. La 11. Am petrecut cu prietinii.

MARIA. Am să mă sfădesc eu cu dumnealor, măcar că-s băeţi buni. Şi ce-aţi vorbit?... Desigur că ai fost cu Petriceicu şi cu Dunăreanu şi v'aţi spus unul altuia durerile inimei.

NICOLAE. Aşi!... bărbaţii nu-şi spun durerile inimei.

MARIA. Nu?... numai şi le 'nţeleg.

NICOLAE. Şi nu-i nici-o durere.

MARIA. Cum?... Ba trebue să fie nişte ochi visători la mijloc. Mai cu seamă ştiu doi, tare frumoşi, cu cari am să mă cert. Am să le declar puţin război.

NICOLAE. Aşi! nu-i nimic. Ţi se pare ţie.

MARIA. Da? mi se pare?... Dar ici, lingă noi, cine şade?

NICOLAE. Doamna Adela Mincu.

MARIA. Şi pe duduia dumisale cum o chiamă?

NICOLAE. Domnişoara Teodora.

MARIA. Aşa?... Bine. Şi n'ai vorbit nimic cu prietinii tăi? O mărturisire sinceră, cu oftări...

NICOLAE. Nu.

MARIA. Hm!... da!... bărbaţii nu-şi spun aceste taine. Doamne! tare mai sînteţi şireţi!... Şi domnişoara cucoanei Adela Mincu e tot aşa de şireată. Vine pe aici, să mă vadă; e fată cuminte şi nepăsătoare, şi numai pe departe mă întreabă de tine. Iar eu nu pricep nimic, uite nici atita. (Rid amîndoi. In tot timpul acesta Maria a pregătit cafeaua, a servit-o; au băut-o vorbind.)

NICOLAE (uitîndu-se pe fereastră). Ia uite d-ta ce vreme!... Vintul a pornit mai tare. Nu-i tocmai plăcut să ies pe vremea asta. Şi tocmai de ziua ta.

MARIA. Nu uita că eşti inginer şi azi pui început unei afaceri mari.

NICOLAE. Aşa-i, mă aşteaptă Vlaicu să facem actele; azi punem o piatră fundamentală. Şi asta la urma urmei tot tu o pui. Şi-aici mi-ai fost călăuză ca 'n toată copilăria, ca 'n toată tinereţea mea.

MARIA. Dacă eşti băiatul meu cel bun şi cuminte, şi-mi eşti drag!... Ţi-am dat tot ce-a fost mai bun în sufletul meu, ţi-am dat tot, am vrut să fiu fericită prin tine! Vezi cît de egoist e omul! N'am făcut pentru tine tot ce-am făcut, ci tot pentru mine.

NICOLAE (rizînd). Da, da!... desigur!... egoism... De aceia toată lumea ta, cît eram un puiu, am fost eu! De aceia te-ai închis cu mine ani, n'ai ştiut de nimeni, de lume, de prietinii de altădată, de tinereţea ta!

MARIA. Erai tu cu mine; îmi era destul. (Il sărută.)

NICOLAE (înduioşat). Iţi aduci tu aminte, mamă, cum mă îndemnai şi mă încurajai cînd am început a cunoaşte viaţa şi oamenii; cît eram de săraci şi cît erai de bună; cît erai de tare! Tu mi-ai dat putere, tu ai stat alături de mine şi numai cu ajutorul tău am răzbătut. Măicuţă, puţine femei şi puţine mame ca tine!

SCENA III

ACEIAŞI, SERVITOAREA, apoi ADELA MINCU, TEODORA

SERVITOAREA. A venit doamna Mincu cu d-ra Teodora.
MARIA. A, da. (Către Nicolae) Avem amîndoi cîte-o bucurie. Să poftească, să poftească... (Nicolae ese înainte, Teodora aduce un ghiveciu cu flori. Servitoarea ia tabla şi iese).
ADELA. Buna ziua, domnule inginer. Bucuroşi de oaspeţi?... M'am repezit pîn' aici, să-mi felicitez prietina. D-ta ce faci?... bine. Poate vrei să afli ceva şi despre d-ra Teodora?... După cum vezi, d-ra Teodora e bine, şi are pentru d-ta o adevărată duşmănie.
TEODORA (cu floarea) Doamnă Hasnaş, ţi-am adus floarea aceasta.
MARIA. Mulţumesc, drăguţă, mulţumesc. (Veselă, după strîngeri de mînă şi îmbrăţişări.) Ce mai faceţi? Ce bucuroasă sînt că aţi trecut pe la noi.
ADELA. E cam dimineaţă. Teodora mea vrea să se ducă la biserică. Dumneaei e foarte bisericoasă. Zice: mamă dragă, hai să trecem pe la d-na Hasnaş, azi e ziua ei.
MARIA. Ce bine aţi făcut!
ADELA. Da, ea a ţinut să venim numaidecît. Dumneaei are o memorie foarte bună, domnule Hasnaş.
NICOLAE. Cum se poate?... Domnişoară, nu ştiam asta. Incă o calitate. Primiţi omagiile mele de admiraţie.
TEODORA. Domnule inginer, eşti prea amabil.
MARIA. Dragă Nicuşor, Vlaicu poate să mai aştepte puţin, nu-i aşa?... Ori poate nici nu-ţi mai aduci aminte că trebue să te duci!
NICOLAE. A, nu, n'am uitat.
MARIA. Şi mai ales că d-ra Teodora a venit pentru mine, nu pentru domnul inginer.
TEODORA (lui Nicolae). Desigur. Ce, d-ta credeai că am venit să-mi faci complimente şi să-mi spui vorbe frumoase?...
MARIA. Tocmai.
NICOLAE. Bine; atunci îmi daţi voe să plec. (Işi ia geanta.)
TEODORA. Foarte politicos din partea d-tale. De altfel şi eu sînt grăbită, trebue să mă duc la biserică.
ADELA. Dumneaei e foarte bisericoasă.
NICOLAE. Despre asta nu m'am îndoit.
TEODORA. Şi am o memorie foarte bună.

NICOLAE. Negreşit. Dacă te grăbeşti şi d-ta, d-ră, atunci eşim împreună. Imi dai voe să te conduc pînă la biserică; nici nu-i aşa departe.
ADELA. Asta-i bine, îmi închipuiam eu c'o să eşi, şi ai să fii aşa de bun să...
THEODORA. Dar ce, mamă, eu am nevoe numai decît de călăuză?
ADELA. Nu? Atunci n'am nimic de zis.
NICOLAE. Cum? dar protestez eu!
MARIA. Impăcaţi-vă, împăcaţi-vă!. Ce vă duşmăniţi, frate, aşa de grozav? (Către Adela) Să mergem s'aşezăm în odăiţa mea crisantema aceasta. Floare de toamnă, floarea vîrstei noastre. (Es.)

SCENA IV

TEODORA, NICOLAE

TEODORA (repezindu-se la Nicolae să-l îmbrăţişeze şi oprindu-se de-odată). Vai, ce urît e afară! Ce rău îmi pare! Sînt supărată pe d-ta.
NICOLAE. De ce? pentrucă 'i urît afară?
TEODORA. Da, da, pentrucă 'i urît afară şi pentrucă de două zile nu te-am văzut. Unde-ai fost? Spune, de ce n'ai trecut pe la noi?
NICOLAE. Aşa de des? Ce-ar zice d-na Mincu? Noi sîntem oameni bine crescuţi, nu facem vizite în fiecare zi.
TEODORA. Aşa? Trebue să vin numai eu aici. Foarte frumos!
NICOLAE. Iartă-mă, nu te supăra. Fii bună pe cît eşti de frumoasă. Şterge-ţi ochii, nu mai plînge!
TEODORA. Apoi da, d-ta rîzi de mine; ştii bine că nu mă pot supăra. Cum aş putea să mă supăr eu pe tine? Ce bine-mi pare că am venit înainte de plecarea ta! Văd că voiai să pleci cu geanta ceia umflată de hîrtii. Grozavă ciudă am eu pe geantă.
NICOLAE. Bine că a trecut supărarea asupra gentei. (Pauză,—se apropie de ea). Tudoriţă!
TEODORA. Ce este?
NICOLAE. Tu eşti fată cu memorie, spunea şi d-na Mincu. Adă-ţi aminte.
TEODORA. Ce? a, da!... Iţi dau voe să-mi săruţi un ochiu... (Il sărută).
NICOLAE. Şi să-ţi spun că-mi eşti dragă (Ii cuprinde mijlocul.)
TEODORA. Psss!... să nu ne-audă. Stai, să-ţi văd şi azi ochii! Ce bine seamănă cu ochii mamei tale. De aceia o iubesc eu aşa pe d-na Hasnaş, pentrucă seamănă cu tine la ochi.
NICOLAE. O iubeşti şi pentru sufletul ei.
TEODORA. Da. Dar mai cu seamă ochii ei mi-s dragi... Is aşa de frumoşi.. Şi cîteodată se umplu parcă de-o umbră de tristeţe... ca ş'ai tăi. (Zgomot,—se despart repede).

SCENA V

ACEIAŞI, ADELA, MARIA

NICOLAE. Domnişoară, îmi dai voe să iau acest obiect al supărărei d-tale? (Ia geanta.) Şi acum putem pleca.

ADELA. Ce? încă n'aţi plecat?

TEODORA. Nu. Trebuia să-mi iau ziua bună. (Se apropie de Maria.) Lasă-mă să-ţi sărut ochii. Tare-s frumoşi ochii d-tale!... (O sărută).

SCENA VI

ACEIAŞI, SERVITOAREA

SERVITOAREA. Poftiţi scrisorile şi gazetele.

NICOLAE. Stai. Azi e ziua mamei. Uite cinci lei, o cinste pentru moş Andrei postaşul.

SCENA VII

ACEIAŞI, fără SERVITOARE

MARIA (cercetind scrisorile). Poftim scrisori. D-lui inginer Nicolae Hasnaş. Ai o mulţime. Acestea-s ale mele; felicitări de Sintă-Mărie. Puţine; noi trăim izolaţi. Dar cei ce-şi aduc aminte de noi, ne sint adevăraţi prietini.

ADELA. Vin dezdedimineaţă, cu vorbe bune...

TEODORA. Şi cu flori...

MARIA. Da,—da... (Ride.)

NICOLAE (se uită la ceas). Trebue să plec. Mergem, d-ră? Am cam întîrziat. (Punînd scrisorile de-oparte.) Le citesc cînd m'oi întoarce.

MARIA (desfăcînd scrisorile). Nu întîrzia, drăguţă, azi benchetuim, ne poftim şi prietinii... Şi bagă de seamă, dragă, cu Vlaicu, bagă de seamă la contract. E o afacere de seamă, de aici atîrnă viitorul tău. Eu nu prea am încredere în oamenii de afaceri.

NICOLAE. De ce, mamă?... Vlaicu e om de treabă.

MARIA (citind scrisorile). Bine, bine, eşti generos şi încrezător. Asta-i a vîrstei. Eu cunosc însă mai bine oamenii, am suferit din pricina lor... Mi-ai făgăduit în orice caz să-mi aduci contractul să-l văd şi eu înainte de a-l iscăli.

NICOLAE (ceremonios). Da. Se poate să nu-l vadă maistrul şi învăţătorul meu?... (Ii sărută mîna.) Vin îndată. La revedere. Domnişoară, sînt la ordinile d-v.

MARIA (privind tulburată o scrisoare). Cum?. (Cu teamă.) Nicuşor!

NICOLAE. Ce este, mamă?

MARIA. Nimic. (Zîmbeşte stînjenită.) Mi-am adus aminte de ceva.

NICOLAE. Credeam că ţi-a adus scrisoarea vre-o veste neplăcută.

MARIA. A, nu, nu, simple scrisori de felicitare. Du-te, dragă, du-te, şi nu întîrzia.

NICOLAE (o priveşte cu îndoială). Mamă, ce ai?

MARIA (tulburată). Nimic.

NICOLAE. Mamă, pe mine nu mă înşeli. De ce eşti tulburată? Cum pot să plec aşa, cu inima îndoită?...

MARIA (către Adela). Ce curioşi sînt copiii! Duceţi-vă, dragă, duceţi-vă... De unde scoţi tu c'aşi avea ceva? Te uitai că m'a tulburat puţin scrisoarea aceasta? Da. Adevărat. (Priveşte scrisoarea.) E o scrisoare dela o prietină veche, n'o cunoaşte-ţi... (Către Adela.) Mă felicitează de ziua mea; dar îmi vorbeşte şi despre durere mare a ei. (Stăpînă pe sine.) Curios!... Era o femee fericită, cu copiii ei, şi de-odată vine cineva, un om, bărbatul ei. S'a despărţit de el acu 15—20 de ani, a lăsat-o. Acu se întoarce, vine între ea şi copiii ei... Un om cu care nu mai are nimic... Inţelegi... (Zîmbind.) In sfîrşit... Dar bine, d-le şi d-ră, încă n'aţi plecat?

NICOLAE. Ba da, ba da! La revedere.

TEODORA. La revedere. (Nicolae şi Teodora es).

SCENA VIII

MARIA, ADELA

ADELA. Ce este? Credeam că azi e zi numai de bucurie.

MARIA. Da, de bucurie, pentru mine şi pentru băiat.

ADELA. Şi pentru mine... Am vrut să vin cea dintăi, să-ţi doresc realizarea unei mari ambiţii: să-ţi vezi copilul fericit. Ştiu că asta e singura năzuinţă a vieţii d-tale. (Ii ia mîna. Clipă de tăcere, Maria stă gînditoare, a luat în mînă scrisoarea.) Ce ai?.. Nu cumva prietina despre care vorbeai...

MARIA (o priveşte surprinsă). Iartă-mă, sînt ca ameţită. Ah!.. de-ai şti! Tocmai astăzi, tocmai astăzi cînd mă simţeam aşa de bine, aşa de fericită, cînd am privit cu atîta nădejde şi dragoste spre cei doi copii... Ce caută el aici? Ce vrea?.. (Clipă de reculegere, în mîna Adelei.) Adelă, d-ta îmi eşti singura prietină. D-tale m'am spovedit în clipele cele grele, cînd pentru mine toate urechile erau surde, toate sufletele închise, cînd îmi întăream inima ca să pot creşte copilul! Iată-l, vine să-mi tulbure acest început de mulţămire. Se arată ca o iazmă, între mine şi copilul meu. (Ii dă scrisoarea.)

ADELA (citind). Ioan Grumăzescu. Aşa îl cheamă?

MARIA. Da.

ADELA. Ce voeşte?.. (Urmăreşte cu ochii scrisoarea.) A fost nenorocit, a suferit douăzeci de ani, şi acuma de-odată s'a gîndit la zilele de altădată, s'a gîndit că are un copil...

MARIA. Şi o femee... O femee care odinioară i-a fost amantă, care i-a fost tovarăşă în năcazuri, pe care a alungat-o cu cruzime, cînd a ajuns să-şi facă o „carieră", cum zicea el,

ADELA. Bine, dar de ce vine? Ce voeşte?

MARIA. Nu, ştiu, nu înţeleg. Nu mă tem de el, ştiu cum să-l primesc. O să-l privesc drept în ochi, o să-l judec, şi o să-i spun ce trebue. Dar parcă mi se rătăceşte mintea cînd mă gîndesc la băiat. Vor sta amîndoi faţă în faţă... Atîţia ani am ascuns copilului ruşinea mea; a crescut ştiindu se fără tată; a cunoscut în mine pe o mamă cum puţini copii au pe lume; ş'acuma, iată, mă va vedea roşind, i se va ridica înainte ruşinea trecutului meu!

ADELA. Dar nu-i o ameninţare. O să-l faci să înţeleagă că trebue să te lase 'n pace.

MARIA (gînditoare). Ruşinea... Nu, nu ruşinea! De sufletul meu de-atunci, de pornirea mea, nu-mi poate fi ruşine. De mizeria de-atunci! Ştii cum mi-a dat cu piciorul, ştii pe urmă cum toţi m'au călcat în picioare şi m'au respins.

ADELA. Ştiu, dar au trecut toate.

MARIA (rîzînd). Azi e ziua mea. Mie şi copilului meu... ne aduce în dar trecutul, cu durerea mea, cu ticăloşia lui.

ADELA. Dar ce voeşte? Asta n'o înţeleg.

MARIA (cufundată în gînduri, privind lung scrisoarea). Ce voeşte? Ştiu eu ce voeşte? Imi scrie cîteva vorbe de ziua mea, vrea să mă vadă. Imi spune să-mi aduc aminte... şi să-mi fie milă de el! A pribegit, a suferit şi regretă amar anii *aceia*... Ah! regretă anii aceia...—Eu nu-i regret.—Ce vrea? Am avut tărie; singură cu copilul meu am rămas pe lume. L-am crescut. Azi copilul meu e un om întreg... poate şi fericit... da, fericit... i-ai văzut cum au plecat... Mîni poate va fi şi bogat! Se gîndeşte omul acesta, după ce a auzit de noi, că are o familie de-a gata? El n'a putut să-şi întemeeze singur un cămin? Vine la al meu, vrea să se aşeze între noi şi să-mi aducă aminte de drepturile lui vechi? Dar l-am urît, l-am blăstămat, ş'acuma-l dispreţuesc!—Ce are să zică băiatul!... Ce-i pot spune?

ADELA. Linişteşte-te, Marie. Sînt şi eu aici. Să vie; o să-l primim cum trebue, o să-l facem să'nţeleagă.

MARIA, (oftînd). Aşa-i; da. Spune el singur că are să vie aici; chiar azi. Nu, nu-i nevoe să stai! Poate să vie. Să vie cît de degrabă, numai să nu se întîlnească cu copilul meu. (Priveşte pe Adela rătăcită.) E şi al lui!

ADELA. Da, e şi al lui... Un copil pe care nu l-a cunoscut, nu l-a crescut şi nu l-a iubit.

MARIA. Nu! nu! e numai al meu! Mi se pare o nebunie scrisoarea lui, hotărîrea lui! Şi d-tale cum ţi se pare? Dumneata ai fost o femee cinstită, nu ţi-ai lăsat părinţii, ţi-ai crescut copiii alăturea cu soţul pe care ţi l-au dat oamenii şi Dumnezeu.. Eu n'am făcut aşa.

ADELA. Cum vorbeşti! Ştii că dela început mi-ai fost dragă şi ţi-am întins mîna. Te-am înţeles.

MARIA. M-ai ertat.

ADELA. N'aveam nici un drept să te ert. De ce vorbeşti astfel?...

SCENA IX.

ACELEAŞI, SERVITOAREA

SERVITOAREA. Cuconiţă, a venit un boer. Zice că are treabă cu dv. Intreabă dacă sînteţi singură acasă.

MARIA, (liniştindu-se). Pofteşte-l aici. (Servitoarea ese.)

SCENA X-a

MARIA, ADELA, apoi IOAN GRUMĂZESCU

MARIA. E el!

ADELA. Ce vrai să faci? Fii tare. Stau şi eu aici.

MARIA. Nu. Te rog să mă laşi singură cu el. Acuma, dintr'odată mi s'a liniştit cugetarea, mă gîndesc la copilul meu şi-mi simt sufletul tare. Să vedem. (Intră Ioan Grumăzescu; salută; se uită lung la cele două femei; pare a nu cunoaşte pe stăpîna casei. Adela Mineu ese).

SCENA XI

MARIA, GRUMĂZESCU (Răstimp de tăcere)

MARIA. Domnule, te rog să te explici.

GRUMĂZESCU (cu îndoială). M'ai cunoscut?

MARIA. Te-am cunoscut. D-ta însă nu m'ai cunoscut pe mine. Intre două femei, ai stat la îndoială.

GRUMĂZESCU. Ba da; se putea să nu te cunosc? Cum îţi închipui una ca asta? Te-am cunoscut foarte bine.... (Răstimp de tăcere).

MARIA. Domnule, mi se pare cel puţin ciudată vizita d-tale. Chiar foarte ciudată. Ne-am despărţit de 20 ani. N'am mai auzit de d-ta zece, unsprezece ani! După ceia ce s'a petrecut între noi...

GRUMĂZESCU. Desigur că mă urăşti. (Maria tace.) Poate că ai dreptate. Negreşit că ai dreptate.

MARIA. A! recunoşti singur asta.

GRUMĂZESCU. Sînt gata s'o recunosc. Ai dreptate apoi să te miri de venirea mea după atîţia ani.

MARIA. Intr'adevăr, mă mir.

GRUMĂZESCU. Cum aşi putea să-ţi lămuresc, cum aş putea să te fac să mă 'nţelegi? Dacă ţi-aşi spune că ai fost singura fiinţă pe care am iubit-o în viaţa mea, nu m'ai crede. Dacă ţi-aşi spune că împrejurări grele, independente de voinţa mea, m'au silit atunci să fac ceia ce am făcut, iar poate nu m-ai crede! Şi cu toate acestea aşa a fost. Am fost silit, m-au silit alţii să fac ceia ce am făcut...

MARIA. Inceput destul de patetic.

GRUMĂZESCU. Aşa a fost, îţi jur că a fost aşa. Cît am regretat... nu greşala... ci... mişelia pe care am făcut-o!... da, mi-

șelia! Mi-am urmat destinul meu. Știi că m'am însurat... Am fost nefericit, grozav de nefericit...

MARIA. Mă poate interesa pe mine asta?

GRUMĂZESCU. Poate că ai auzit, s'a vorbit mult... Iți reamintesc. M'a înșelat. Am avut un proces mare, daraveră cu dota. S'au petrecut lucruri triste care m'au silit să fug de aici. Am umblat mult, am rătăcit, m'am oprit pe la București, la Brăila, la Galați... dar nicăiri n'am avut liniște, nici noroc. Știi.

MARIA. Am auzit până la o vreme de oarecare încurcături, dar nu mă mai priveau.

GRUMĂZESCU. Intr'adevăr mă urmărea nenorocul. Eu însă n'am fost vinovat. Am fost numai un om slab. Am umblat pe toate drumurile, m'am bătut de toate zidurile și m'am găsit după atîțea ani... după atîția ani... tot singur, la o margine de drum... Intîmplător am aflat că ești în Iași, că ești fericită... că ai ridicat ș'ai făcut un om de seamă din copilul... nostru...

MARIA. Copilul nostru?

GRUMĂZESCU. Oricum, m'am gîndit că-i și copilul meu... al nostru, da. Toată lumea vorbește de d-ta, de el. Am citit și prin gazete... Laude... viitor strălucit...

MARIA. Și copilul acesta, „ori cum", e ș'al d-tale? Copilul d-tale l-ai zvîrlit pe drumuri! Omul de azi nu l-ai făcut d-ta.

GRUMĂZESCU. O, nu te supăra! Așa e, ai dreptate, ai dreptate... Dar am simțit în sufletul meu, am simțit de-odată ceva trist, grozav de trist. Am îndurat ceasuri chinuite... M'am gîndit că colo... aproape de mine, sînt cei pe care i-am iubit... femeia pe care am iubit-o... copilul... Am avut remușcări, nopți întregi m'am gîndit... Și-mi spunea parcă cineva: iată și pentru tine liniștea! Iată și pentru tine un colț. E copilul tău, ori ce s'ar zice. Du-te lîngă el. Sînt două suflete pe care le iubești.

MARIA. Minți! Nu le iubești, nu le-ai iubit.

GRUMĂZESCU. Mario, de ce vorbești așa? Anume am așteptat ziua aceasta, ziua ta... să fie o zi de ertare...

MARIA. Nu! nu le-ai iubit!. Ințeleg acuma ce este. Te-ai înspinat de toți mărăcinii, ai rătăcit pe toate drumurile, om slab și fără suflet! Te-ai închis în egoismul tău ș'ai fost nenorocit. Ș'acuma, cînd simțești slăbiciunile și bătrînețea, cînd te vezi pustiu și fără rost, acuma te-ai gîndit la un lucru extraordinar, la ceva comic și dureros în acelaș timp, te-ai gîndit la femeia care te-a iubit odată... și la copilul ei. Dar nu vezi că-i o nebunie? Cum ai putut d-ta să te gîndești la asta? Cum?

GRUMĂZESCU. Intr'adevăr, e o nebunie. Am crezut că ai să mă erți. Nu înțeleg nici eu ce mișcare s'a produs în sufletul meu...

MARIA. Tot este ceva în viața aceasta... o dreptate nedeslușită, care m'a răzbunat! Ai primit lovituri din toate părțile, ai îngenunchiat, ai privit spăimîntat în juru-ți, și de-odată ai văzut poarta noastră. Ce ți-ai zis?.. Să cerc. Acolo-i femeia care m'a iubit. Copilul meu. Copilul d-tale? A! nu-i copilul d-tale! E numai al meu! numai al meu! Să-ți iasă din cap nebunia... fantastica nebunie...

GRUMĂZESCU. Bine, dar trecutul... trecutul nostru...

MARIA. Trecutul?... A! trecutul! (Se aude afară vijilul vîntului.) Auzi cum șueră vîntul toamnei? Așa a șuerat prin sufletul meu disperarea. Te-am iubit! o, te-am iubit mult, căci am fost o fire aprigă, pornită în pasiunile mele! Mi-am lăsat părinții și m'am dus după cel pe care l-am iubit! D-ta ai fost acela! înspre d-ta s'a îndreptat amorul acela nebun, că 'n spre un Dumnezeu. Știi ce-am făcut. Te-am urmat în odăița d-tale săracă de student, am împărtășit foamea cu d-ta. Te-am ridicat apoi; ți-am insuflat energie. Am stat cu d-ta alături, ca să te deprind a munci și a răbda. Eu te-am învățat. Chiar cînd eram năcăjită, cu pruncul meu, fără somn, mă împărțeam între el și d-ta, să te ridic, căci erai slab, și numai dragostea mea îți dădea putere! Dragostea mea ți-a făcut viața frumoasă; și eram mulțămită și eu atunci... cît de mulțumită... numai D-zeu știe... Dar cînd ți-ai luat diploma de advocat și cînd ai pus la cale o partidă, cînd ai găsit zestrea aceia după care toți umblați,—ah, atunci ai dat cu piciorul tovarășei d-tale, ai alungat pe cea care te iubea, ai lăsat-o pe uliți, cu pruncul la sîn! Și eram să mor! Părinții mei nu m'au primit, căci îi rușinasem! Lumea m'a respins pretutindeni, căci ofensasem morala! Eram vrednică de dispreț, nu de milă! Și ți-ai urmat drumul, egoist ca o fiară, și eu m'am cufundat în nenorocire, pînă ce, din puțina nădejde ce mai aveam, a încolțit iarăși putere, ca să trăesc și să cresc pe copilul meu, să-l înalț. Și l-am făcut om, l-am înălțat.

GRUMĂZESCU. Ințeleg cît ai suferit. Dar se poate să nu erți pe cel pe care zici că l-ai iubit?

MARIA. Cum? Dar cînd gemeam în nenorocire și-mi zmulgeam părul și mă rostogoleam la picioarele lui, cînd îi arătam copilul și-i vorbeam de dragostea mea, și plîngeam cu lacrimi de sînge, el a avut milă? M'a ertat el pentru dragostea, pentru jertfele mele? Căci îi jertfisem tot, tot, tot?

GRUMĂZESCU. Aveam o nădejde. Am venit. Credeam c'o să mă erți.

MARIA. Te-am ertat, dar te disprețuesc. Du-te. De ce ai venit? Ca să ridici în fața copilului meu un trecut odios?

GRUMĂZESCU. A, da, el nu știe... (Bate cineva la ușă.)

SCENA XII

ACEIAȘI, SERVITOAREA

MARIA. Intră.

SERVITOAREA. A zis doamna Mincu să vă spun că vine cuconașu... (Ese.)

SCENA XIII

MARIA, GRUMĂZESCU

MARIA. Nu, el nu știe. Te rog, d-le... te rog, du-te. E ziua mea, e ziua bucuriei pentru copilul meu. Ai auzit; vine.

GRUMĂZESCU. Vine? Foarte bine! Am venit să mă rog, să mă umilesc. Am făcut o nebunie, cum spui. Ceva neauzit! Ai dreptate. Dar nu m'ai ertat; te răzbuni. Bine, am să mă duc, dar vreau să-mi văd copilul...

MARIA. Cum ai spus?

GRUMĂZESCU.—Și să știu și părerea lui cînd va afla că are un tată.

MARIA. Cum? Ești capabil de această lașitate? Să mă lovești, să mă umilești! L-am crescut în dragoste nemărginită și 'n curăție, l-am învățat să mă creadă fără pată; mă iubește ca pe-o mamă sfîntă, și d-ta vrei să-i descoperi trecutul?

GRUMĂZESCU. De ce nu? Așa se formează oamenii. Trebue să se deprindă cu toate. (Un zbucium mare o cuprinde pe Maria, aleargă prin odae, vorbește întrerupt, înfricoșată. Se uită o clipă la el, în lacrimi, apoi se repede și se privește în oglindă. Își dă puțină pudră pe față și pe ochi, parcă nu știe ce face; apoi rătăcită străbate din nou scena, către jilțul ei, unde cade. Asta în tot cursul scenei. Apoi ascultă; aude pași).

MARIA. Te rog, cruță-l. Dacă nu ți-i milă de mine, fie-ți milă de el. Du-te, lasă-ne.

GRUMĂZESCU. Am venit să-mi văd copilul. Lasă-l să știe și el de ce nu mă erți.

MARIA. Ah! ai început c'o mișelie și sfîrșești cu alta.

GRUMĂZESCU. Te-am rugat în genunchi să mă erți; să fie și el judecător. El poate se va bucura că a găsit un tată pe care niciodată nu l-a cunoscut.

MARIA. Il credea mort.

GRUMĂZESCU (sarcastic). Mort a fost ș'a înviat.

MARIA. Ah! Dumnezeule! (Se scoală, încremenită.)

SCENA XIV

MARIA, GRUMĂZESCU, NICOLAE apoi d-na MINCU, apoi TEODORA

NICOLAE (se oprește surprins în prag. Privește pe rînd pe ceilalți doi. Apoi pune geanta pe măsuță. Își trece mîna prin păr cu neliniște). Ce este, mamă? Am găsit pe doamna Mincu în odaia de alături, pare foarte tulburată, ca și tine. (Ii ia mîna.)

MARIA (își întoarce capul; cu glas înăbușit). Nu-i nimic.

NICOLAE (către Grumăzescu). Domnule, mă iartă, nu te cunosc... dar ași vrea să știu ce este...

GRUMĂZESCU. Iți înțeleg nedumerirea, tinere! Indată o să te lămurim. Eu sînt o veche cunoștință a mamei d-tale... Cunoștință de-aproape... Dacă s'ar putea să rămînem singuri o clipă...

MARIA. Nu, nu! nu spune... cruță-l.

NICOLAE. Ce? s'a întîmplat o nenorocire?

MARIA (se ridică de-odată; lui Grumăzescu.) Du-te! (Lui Nicolae). Copile! copile! ah! iartă-mă! (Lui Grumăzescu.) De ce-ai venit? de ce? Ce cauți între noi?

(Răstimp de tăcere. Nicolae privește în juru-i uimit).

NICOLAE. A!... scrisoarea!... (C'un gest iute, Maria vrea să o ascundă, apoi o întinde băiatului, Nicolae o citește repede. Se întoarce spre maică-sa, îi ia capu 'n mîni, o sărută pe frunte. Moment de durere. Se plimbă turburat. Intră d-na Mincu, aleargă și ia în brațe pe Maria).

ADELA. Domnule Hasnaș, nu-l mai lăsa să stee! Uite cît rău a făcut mamei d-tale.

GRUMĂZESCU. Dar ași vrea să mă explic...

NICOLAE. Ințeleg. Nu plînge, măicuță. Ai crezut că va fi o nenorocire grozavă pentru sufletul meu, dacă voi afla taina pe care ai păstrat-o față de mine. Nu; taina aceasta s'au grăbit de mult să mi-o descopere oamenii cei buni. De mult am aflat, ș'am suferit pentru tine, apoi m'am mîngîiat: erai tu lîngă mine, liniștită și împăcată. Tu ai fost viața mea, D-zeul meu. (Către Grumăzescu.) Domnule... ași vrea să știu dorința d-tale... Ce poftești?

GRUMĂZESCU. Eu? nimic... am venit ca cunoscut... ca prietin.

NICOLAE. Din partea celui ce scrie scrisoarea aceasta?

GRUMĂZESCU (cu îndoială). E scrisoarea mea! (Nicolae tresare; cu falșă bucurie.) Mă simt așa de fericit că pot să văd... cred că ai înțeles... să văd pe copilul meu...

NICOLAE (privește pe Maria, o vede îngrozită și pierdută. Se 'ntoarce) A! da, am înțeles; și mai ales văd...

GRUMĂZESCU. E o neînțelegere, o mică neînțelegere. D-ta desigur că vei judeca mai bine. Știu că trecutul nu-ți amintește nimic despre mine. Am fost un rătăcitor. Acuma m'am întors la cei ce mi-s dragi.

MARIA. Nu! nu!...

ADELA. D-le Hasnaș, nu-l asculta, mama d-tale e pierdută.

GRUMĂZESCU. Nu cer nimic... ascultă-mă te rog o clipă... Te înșeli dacă crezi că ai în fața d-tale pe un om care cere ceva. Nu sînt om sărac; dar ceia ce face mîngîierea omului mi-a lipsit în viață... Acum mi-am găsit copilul, îi dau tot ce am...

MARIA (gemînd.) Ce caută... între mine... și copilul meu!

NICOLAE (cu durere). Am înțeles... și văd... D-ta ești acela din pricina căruia n'am eu tată. Din pricina d-tale am plîns noi doi, eu și mama, ș'am suferit cumplit. Am tremurat amîndoi, am gemut în brațele ei. De mic am simțit răutatea lumii, ș'am înțeles că a fost ceva grozav de trist în viața noastră.

GRUMĂZESCU. N'am putut să-mi închipuesc niciodată... Au fost împrejurări... sînt împrejurări în viaţa oamenilor... Am explicat totul... Mi se pare că atunci cînd un tată se află în faţa fiului său...

NICOLAE. Mă iartă! Mă uit la mama, şi mi-i destul. Sufletul ei a trecut într'al meu. Pentru mine acum nu există decît durerea ei! (Trist.) Ţi-ai plecat vre-odată urechea şi ochii spre mine? Mi-ai zîmbit vre'odată?

GRUMĂZESCU. Cum? dar tatăl d-tale...

(A apărut în fund Teodora, d-na Mincu spre ea).

NICOLAE. N'am tată. Mama mi-a spus c'a murit.

(Îmbrăţişează pe maică-sa, apoi se întoarce spre străin, cu blîndeţă). Lasă-ne, du-te.

CORTINA

Mihai Sadoveanu

O „RAZZIE"

Poliţia hotărîse să facă o razzie. Ordinile au fost date în cea mai mare taină: un comisar, patru subcomisari şi opt agenţi secreţi aveau să inspecteze cu deamănuntul Şoseaua şi boschetele ei pline de poezie şi lirism, martori care nu pot vorbi ai atitor idile petrecute în umbra lor.

Cîte n'ar putea spune sărmanele boschete dacă ar avea glas!

Şi totuşi au şi ele glas, primăvara, cînd frunzele le tremură în bătaia vîntului, care poartă din floare 'n floare, din ram în ram, cîntecile şi vorbele de dragoste ale lumii noastre.

Dar cîntecele au amuţit acuma, foile veştede s'au scuturat una cîte una, şi prin ramurile goale vîntul aleargă furios, povestind dureri parcă, iar teii ce-şi frîng braţele, ar vrea să se jeluiască lumii de durerea care-i apasă.

Cine ascultă însă cîntecul acesta trist, cine are vreme de pierdut, cînd frigul ernii te goneşte în căutarea unui adăpost cald, unde să uiţi, să nu ştii ce se petrece afară, să nu auzi durerea şi geamătul care se frînge în braţele lor...

Mă duc rar la Şosea şi atunci pe jos. Aerul de ţară ce-l respir la marginea Bucureştilor nu-mi face nici bine, nici rău; dar inimii ştiu că-i face rău. Căci oricît farmec şi alinare ar aduce sufletelor noastre poezia naturii, cîmpiile întinse şi luminoase dela marginea Capitalei, noi dorim oricum locurile cele mai îndepărtate, visăm ţări necunoscute...

Mă ertaţi, voiam să vă povestesc o razzie de astăvară, de care mi-am adus aminte într'una din zilele trecute, cînd rătăceam singur pe şoseaua întinsă, largă, luminată de becuri rari, ce împrăştiau în întuneric, în ceasul amurgului care micşorează ziua, alba lor lumină. Pe pămînt se desenau în forme bizare umbrele teilor, închipuind pete fantastice.

Din depărtare auzii un sgomot, o trăsură trecu în goana cailor, apoi rămase iar singurătatea impunătoare a Şoselei.

Mergeam înnainte. Un sergent mă privi ciudat. Credea oare că vreau să fiu în seara aceia oaspetele unui tei, de ramura căruia aveam să-mi sfîrşesc viaţa? Nu, prietene, tovarăş de suferinţi. E prea învechit felul acesta de a-ţi rupe filele din cartea vieţii şi nici frumos nu e. Un om, atîrnat de o frînghie, cu limba scoasă, cu trupul legănîndu-se uşor, e un spectacol înfiorător.

Suspendat între cer şi pămînt!

E o idee frumoasă să pluteşti în spaţiu, e delicios poate să simţi senzaţiile pendulului; pe cînd aşa eşti suspendat de o sforicică pe care o lamă ascuţită o tae şi... te-ai prăbuşit la pămînt, mică fiinţă, căreia-i e dat să îndure şi ceia ce nu poate. Dar mai caută desmoşteniţii aceştia la frumuseţă, cînd foamea i-a împins acolo? Ce va fi dincolo, nimeni nu ştie, dar ei ştiu că au scăpat de ce a fost aici, şi e o fericire şi asta cînd soarele nu are nici o frîntură de rază pentru tine.

Sergentul se bate cu mînile peste cap.

Ţi-e frig, prietene, care ai de pază în fiecare noapte singurătatea, vîntul şi toată poezia aceasta aşa de tristă... Ce muncă nefolositoare!

Pe cer nici o stea. O clipă a apărut şi luna, o jumătate numai, ca tăiată de tesacul sergentului, şi a dispărut îndată între nouri...

Trăsura se întoarce; caii merg la pas. Birjarul fumează, uneori pocneşte a lene din bici.

Mă întreabă: Ducem în oraş, conaşule?

— N'ai muşteriu? răspund.

— N'avem.

— Bine, îi spun, atunci cît îmi plăteşti să mă duci acasă?

— Eu... plăteşte! şi dete bici cailor şi astfel nu avui fericirea să mai aud ultimele lui vorbe ce s'au pierdut în vînt. Şi mi-a părut rău, chiar dacă vorbele lui nu aveau să-mi aducă nici o plăcere, dar aşa e firea noastră: uneori ertăm totul, alteori un lucru de nimic deslănţue o furtună de patimi în sufletele noastre.

Am ajuns la *Flora*, cea cu geamurile veşnic luminate. Zăresc umbre: nici un glas nu răsbate însă pînă la mine. Mă opresc instinctiv, dar nu intru, căci „chenzina" e încă departe. Şi plec, nu fără păreri de rău.

Indărăt vile, înainte vile, unele sînt în construcţie, căror vile suflete aparţin, asta nu mă interesează. Cine le locueşte, nici atît. Aşi afla poate lucruri pe care n'aşi vrea să vi le povestesc, şi de aceia îmi opresc investigaţiile mele, fericit, cu gîndul că aşa de uşor se fac averi în ţara mea, unde numai cei rămaşi la coarnele plugului culeg din greu spicul grîului pentru pînea pe care nu pot însă s'o coacă, de oarece nu le-a dat încă Statul... cuptoare.

Un rond, o casă mare, albă, un bordei de cealaltă parte şi pe fondul îndepărtat cîteva lumini roşii: o mahala.

O umbră, o gheretă şi un felinar. Umbra păzeşte clădirea aceia mare: cazarma jandarmilor rurali.

Ce renume prost a făcut publicul şi acestor păzitori ai bunurilor noastre! Eu îi admir. Virtutea înainte de toate.

Velodromul, Şcoala de agricultură, pepinieră de funcţionari, Hipodromul... Tăcere şi jale în jurul lor, pe întinsul cîmpurilor goale. Un pegas fantastic sboară deasupra tribunelor şi dispare în nouri, un public imaginar pariază, cîştiguri fabuloase se încasează, şi ciudat că aurul nu se mai isprăveşte...

Innainte!

Pe şoseaua prunduită, îmi dau onorurile două rînduri de sălcii, care au trezit în crenguţele lor un murmur misterios. Grăbesc paşii şi ajung în gara Băneasa. Un sgomot ca de ciocane anunţă apropierea unui tren — direcţia Constanţa. Ţăcănitul se apropie, două lumini roşii tae întunericul; un fluerat scurt, funcţionarii dau semnale, agită steguleţe roşii, un fluerat prelung urmează, şi inlănţuirea neagră a vagoanelor se opreşte, maşina gîfîind greu.

„Două minute"!

Cîţiva călători coboară buimăciţi din vagoane, drept bagaj au fiecare o traistă şi un băţ — simbolul ţărănimii noastre.

Urc într'un compartiment de-a treia. Oamenii îngrămădiţi unii lîngă alţii, tolăniţi pe jos, holbează ochii miraţi la mine. Trenul se pune în mişcare, şi ca la o poruncă toţi se clatină într'o parte sau alta. Fum de tutun şi miros de opincă. La mine nu mai priveşte decît un Ţigan, soldat infanterist, ce poartă cizme căscate la vîrf şi o sdreanţă de manta, poate o rămăşiţă scumpă din vremea războiului... Trec într'un compartiment de-a doua; miroasă a usturoi. Voiajorii se spionează, cercînd să-şi afle unul altuia tainele meseriei lor. Un sergent major îşi mîngîe burta, ceilalţi călători au legat prietenie şi vorbesc de toate cîte's la ordinea zilei. Trec într'un compartiment de-a'ntâia şi o tăcere glacială mă înfiorează. Pare că oamenii aceştia au ceva de 'mpărţit între dînşii şi de aceia se privesc cu duşmănie. Au însă lanţuri de aur la brîu, şi rozete de diferite culori, ce arată importanţa fiecărei decoraţii, precum şi însemnatele servicii ce au adus... Ţării.

Şi ca să nu tulbur dulcile oare de digestie a sacerdoţilor Patriei, trec iarăşi în compartimentul d-ea treia, unde se află România rurală. Acuma văd pe pieptul unui îmbătrînit, ce are o faţă aşa de chinuită, o cruce: *Trecerea Dunărei*, şi mîni nodoroase, brăzdate de tăeturi, cu bătături în palmă, ce au ştiut să poarte cu vitejie arma şi să ceară brazdei ceia ce nu-i putea da. Venea pentru pămînt veteranul. In faţa lui, un om ca de treizeci şi cinci de ani îi spuse: „Mie mi-o dat Statul; ţ'a da şi dumitale"! „Şi cît ţ'o dat" întrebă cu atenţie. „Cî-t-t?"... făcu celălalt şi se scărpină după ceafă. „Ni-o dat tot pămîntul dintre şine dela *Costanţa* pîn' aici"...

Trenul se opri în Gara de nord. O lumină orbitoare îmi luă ochii. Necunoscut m'am strecurat prin mulţime, în căutarea unui adăpost cald.

. . . .

Mă ertaţi, dacă în locul unei „razzii" oficiale v'am povestit o altă razzie a unui simplu rătăcitor...

Vasile Savel

Romanță nordică

În portul blond al unei mări din nord,
Au debarcat corsarii bruni din sud.
Și 'n portul blond al unei mări din nord,
Greoaele otgoane se aud,
Cîntînd barbar, cîntînd în dezacord
Cu pinguinii tristului fiord.

În portul blond, bătrînii mateloți
Privesc tăcuți la noii debarcați,
Și 'n portul blond, bătrînii mateloți
Par niște blonzi copii, înfiorați
De cîntecele brunilor piloți
Încremeniți cu mînele pe roți.

Artiști pribegi și oaspeți nepoftiți,
Bătuți de vînt și-adesea de noroc,
Artiști pribegi și oaspeți nepoftiți,
Corsarii bruni repetă-același joc,
Și 'n porturile blonde-abia sosiți,
Pornesc din nou și 'n veci netălmăciți.

Și 'n timp ce-albastrul mării uniform
Și-adoarme 'n cînt tristețile de eri,
Și 'n timp ce-albastrul mării uniform
Deșteaptă 'n ei eterne primăveri,
În portul blond ca 'ntr'un ghețar enorm
Autohtonii tremură... și-adorm!...

1911 **Ion Minulescu**

Note pe marginea cărților

UN PRIETIN AL NOSTRU

Pe la jumătatea veacului trecut, Wilhelm de Kotzebue, un artist străin, care scria nemțește, a fost adus de împrejurările vieții în năcăjita noastră Moldovă.

A cunoscut Iașii dela 1850, și alte tîrguri, cu boerii în decădere, cari jucau cărți și-și pierdeau moșiile ori le lăsau să se ruineze în mînile arendașilor străini; a cunoscut conrupția slujbașilor noștri, sărăcia și durerile țărănimii. A umblat pe drumuri rele și sălbatice, a trecut rîuri fără poduri, a rătăcit printr'o întreagă țară înapoiată. A cunoscut Slănicul, care era pe atunci un campament de barbari nomazi parcă, a văzut iarmarocul de la Folticeni, cu ne mai pomenitele-i înghesueli de străini, de țărani și de tîrgoveți; a trecut și pe la mănăstirea Văraticul, unde l-au impresionat dureros fetele de boer făcute cu sila călugărițe, ființe cu viața zdrobită și stearpă, petrecînd o tinerețe neînfrînată și ajungînd la o bătrînețe pustie.

Acest om era un artist de seamă și ne-a cunoscut bine. Adevărata artă presupune simpatie. Toate mizeriile și scăderile noastre le-a privit cu îngăduință. Pe lîngă asta a știut să vadă și calitățile fundamentale ale unui popor inteligent, cu obiceiuri blajine și patriarhale. A înțeles și pricinile suferințelor noastre: poporul cel mare, bun și muncitor, nu putea fi făcut vinovat pentru întunericul în care zăcea; pentru jaful banului public, pentru conrupția slujbașilor; pentru desfrîul și lenea celor bogați; pentru năvala străinilor hrăpareți și energici.

In dragostea pe care ne-o arăta acest străin, a găsit cuvinte calde, cu nădejde într'un viitor mai bun. Intr'adevăr, timpul care tămădueşte toate, a prefăcut și a dres multe; a ros pătura aceia suprapusă, urmașă a levantinilor veacului al XVIII-lea, pe care au descris-o așa de aspru și așa de crud alți străini trecători pe la noi; chiamă la viață și la deșteptare poporul; și arătîndu-ne încercările altora și năcazurile noastre, ne dă învățăminte pentru căile viitorului.

*

Din cele ce-a văzut la țara noastră, Wilhelm de Kotzebue a alcătuit două cărți: una, „Descrieri și Schițe din Moldova" și alta, un roman de moravuri „Lascar Viorescu". Amindouă sînt scrise foarte vioiu și cuprind lucruri interesante, dintr'o lume de acum șaizeci de ani, care a rămas numai în amintirea bătrînilor. Paginile acestea frumoase despre noi puțini le cunosc; traducerile făcute acum 20–25 de ani în București nu mai circulă. Ar fi bine să le vedem iar în mînile tinerimii: sînt lucruri scrise de un prieten al nostru. Cînd vor învia însă aceste traduceri, aşi dori să le văd într'o haină mai de sărbătoare. Paginile lui Kotzebue merită o limbă mai romînească; ele cer de asemenea și o cunoaștere a obiceiurilor și vieții Moldovei. In traducerile care s'au făcut, am văzut de multe ori cu mirare că tălmăcitorul romîn stă la îndoială și nu știe despre ce e vorba, în fața unor lucruri pe care autorul străin le-a văzut și le-a cunoscut bine. Traducătorul nu știe ce e o „traistă", ce e „mujdeiul", ce e un „bocet" și altele; traducătorul nu știe cu alte cuvinte romînește; de-aceia nici țăranii noștri, săracii, nu grăesc romînește în traducere; și nu sînt ei de vină, nici Kotzebue bine înțeles. Autorul neamț cunoștea lucrurile și oamenii dela noi mai bine decît le cunoaște anonimul Romîn pămîntean; deși mă îndoesc dacă e Romîn și pămîntean. Unul era un artist; cestalalt nu e nici un traducător.

*

Citind întîmplările tînărului și simpaticului boer Lascar Viorescu, între icoane cu credință zugrăvite, între figuri adevărate, descrierea lui Enache Puricescu mi s'a părut mai mișcătoare. Boerul este blajin și bun, cinstit și primitor, care duce o viață ticnită la țară, în căsuța lui, pe pămîntul părinților, între țăranii cu care se poartă blînd și-i socotește ca frați,—e o figură care nu mai trăește pe pămîntul nostru. A trecut în lumea umbrelor. Poate nici n'a existat vreodată. Totuși scriitorul i-a dat viață, și tipul boerului acesta bun va rămînea ca o licărire blîndă în noaptea trecutului. Din liniștea lui (deși el nu va fi bucuros) îl vor scoate numai cei ce vor voi să învie „epoca adevăraților boeri cu care țăranul trăia bine" și care vor voi să dovedească drepturile marei proprietăți și ticăloșia la care ne va duce fărîmarea pămîntului între muncitorii țării.

Dar pe lîngă Enache Puricescu și celelalte, se vede un lucru mai interesant pentru stările noastre economice: că cei care trăesc cu adevărat și lucrează, că cei care se zbat și se luptă, nu s'au prea schimbat. Și de-aceia a rămas un fir neîntrerupt și o stare de lucruri dela 1850 și până azi.

Țăranii și frumusețile naturii nu s'au schimbat, cum zice așa de bine domnul Maiorescu, vorbind tot de scrierile lui Kotzebue.

Dar sînt și alții pe lîngă umbra dispărută a lui Enache Puricescu și pe lîngă țăranii cari au suferit și sufăr.

Iată doi epitropi ai tînărului Lascar, plecat în străinătate de copil, și întors acasă om cu judecată. Sînt oameni alcătuiți dintr'un material mult mai rezistent decît blajinul boer Enache; sînt necinstiți și firei; prefacerile care au urmat nu i-au schimbat; îi avem și azi printre noi, tot așa de înarmați și tot așa de primejdioși.

Tînărul întors dela învățătură își găsește afacerile tare încurcate, iar casa părintească și moșia, pe mîna unui arendaș, într'o stare de ruină înspăimîntătoare.

Prin cîte năcazuri trece Lascar Viorescu, cum se zbate în lanțurile șireclicului, și cum se încurcă ca o biată gîză într'o rețea de painjen. Simțim și vedem toate peripețiile ruinării unui fecior de boer, cu atît mai bine, cu cît nu sînt lucruri care „au fost odată", ci lucruri care sînt încă. E plină țara noastră de pămînturi lăsate în părăsire, ori pierdute, ori încăpute pe mîna arendașilor,—cași la 1850.

Au fost la noi mulți oameni ca Lascar Viorescu, băeți drepți, suflete dornice de schimbări, care au venit în lumea noastră veche visînd să prefacă ceva, și au rămas neputincioși pentrucă n'aveau tărie. Lascar Viorescu al lui Kotzebue e un Moldovean fără energie. Ca dînsul sînt foarte mulți și astăzi. Scriitorul îl îndrumă către o nouă viață, la sfîrșitul cărții lui, dar nu ne spune nimic hotărît. E adevăr că nehotărîrea a rămas caracteristica fundamentală a multor boeri moșieri dela 1850 pînă azi. Oamenii de afaceri străini, oamenii noștri noi, aspri și lacomi, au dărîmat generația lui Lascar Viorescu și a urmașilor lui; dărîmă și azi pe cei din urmă. Și Lascar Viorescu însemna un suflet generos, și desigur că a fost dintre cei cari au luptat pentru libertăți și pentru Unire. Intre urmașii Levantinilor lui Carra, Lascar Viorescu era un element prețios pentru progresul țării noastre. Vremurile însă nu l-au găsit tare și l-au îngenunchiat...

*

•

Mulţi străini au trecut prin ţările noastre şi au vorbit despre noi. Niciunul însă n'a pătruns aşa de bine în sufletul nostru cum a pătruns Kotzebue; nimeni n'a văzut aşa de limpede şi n'a judecat aşa de drept. Am găsit în paginile lui amănunte ale vieţii noastre şi caracterizări care m'au uimit. Dar şi dintre Romînii cari au vorbit despre ţară şi despre poporul lor sînt puţini cari l-au ajuns pe Kotzebue. Unul vede lucrurile în fugă, ca un călător grăbit şi străin, altul se sfieşte să intre în mijlocul poporului ori nu vrea, nu ştie să-i vorbească, ori nu-l înţelege. Fratele acesta al nostru, cu toate ale lui bune şi rele, e pentru el un mormînt închis. Însă Neamţul acesta venit de pe depărtate ţărmuri a avut două mari daruri: a fost un artist, ş'a avut un suflet generos. Sufletul şi ochiul unui artist sînt instrumente cu mult superioare sufletului şi ochiului unui cercetător rece, care priveşte şi judecă după formule şi reduce toată lumea înconjurătoare la personalitatea lui şi la teoriile lui: cu atît mai rău pentru lumea înconjurătoare dacă nu răspunde prevederilor lui. Sufletul artistului tresare în faţa noutăţilor vieţii; în ochiul uimit se întipăresc nesfîrşite şi bogate variaţii; şi dacă inima bate pentru tot ceia ce poate face mai bună lumea asta şi pentru ce poate micşura nesfîrşitele dureri omeneşti, atunci găseşte înţelegere şi ertare la toate. Cu dragostea străbate mai curînd în sufletul omenesc şi-l pricepe mai bine.

Aşa a fost Kotzebue. De-aceia ne-a înţeles, a văzut calităţile noastre şi ne-a mustrat blînd pentru scăderile pe care ni le-a văzut. Dar a mai fost ceva care a ajutat la atitudinea lui faţă de noi. Mai întâiu venea din Rusia, unde cunoscuse mult întuneric şi cruntă durere; apoi a început a iubi la noi, mi se pare, pe una din frumoasele noastre pămîntence; prin ea ne-a iubit şi pe noi; şi poate că asta ar fi o explicaţie şi mai simplă a simpatiei lui Kotzebue pentru blînda şi trista Moldovă.

Mihail Sadoveanu

•

CRONICA LITERARĂ

Literatura romînă şi literatura comparată

A venit timpul, ni se pare, ca să introducem, în mod hotărît, literatura romînă în domeniul studiilor de literatură comparată. Nu pretindem că s'ar face cu aceasta un lucru cu totul nou. S'au făcut deja în senzul acesta cercetări importante şi care au atras atenţiunea scriitorilor celor mai serioşi şi celor mai erudiţi din Europa. Cîteva studii particulare bune au fost chiar publicate. Voi cita numai unul din cele mai recente, teza domnului N. I. Apostolescu: *L'Influence des Romantiques français sur la Poésie roumaine, avec une préface de M. Emile Faguet de l'Academie française. Paris, Champion, 1909.*

Din nenorocire aceste lucrări, cu toată valoarea lor documentară, nu sînt o sinteză destul de generală, nu au înriurirea universală ce trebue să se afle într'un studiu de *„literatură comparată"*. Nu putem să facem din aceasta o vină autorilor lor, care au împlinit scopul mai restrîns ce 'şi propuseseră, dar trebue să ne gîndim că mai e şi altceva de făcut.

Nu e nevoe să demonstrăm aici că literatura romînă e demnă de a intra în programul acestor studii mai generale de literatură universală. Individualitatea ei, originalitatea ei proprie, nu pot fi puse la îndoială, chiar de către aceia care nu o cunosc decît într'un mod sumar. Legăturile ei intime cu literaturile popoarelor vecine, mai cu seamă în domeniul legendelor şi al literaturii poporane, apar îndată în ochii observatorului celui mai superficial.

Originalitate profundă pe de-o parte, legături strînse cu alte literaturi pe de altă parte, iată două motive care impun, dela început—era să zic *a priori*—studiul comparat al producţiunilor spiritului romînesc cu acelea ale celorlalte popoare. Prestigiul acestor opere, de altminterea, nu va putea decît să iasă mai mare dintr'un astfel de studiu. Se vor admira într'un mod mai puţin naiv, poate, unele lucruri care fuseseră crezute pînă astăzi excluziv romîneşti, dar se vor descoperi şi multe frumuseţi neaşteptate, multe sforţări originale, care pînă astăzi nici nu se

bănuiseră. Răul nu va fi mare, dacă se vor distruge unele idole: monumentul care va eşi din această muncă nu va fi decît mai simplu şi mai frumos.

Trebue să ne gîndim, totuşi, că studiul literaturilor comparate este o ştiinţă tînără de tot, de abia stabilită în principiile şi în metoda sa, că este lipsită încă de o mulţime de inele în inlănţuirea pe care caută s'o stabilească, căci cele mai multe din stadiile evoluţiunii pe care o bănueşte sînt încă necunoscute. Este mai mult decît probabil că studiul, din punctul acesta de vedere, al literaturii romîne va putea să umple un mare număr de lacune. Vorbeam adineaurea de romantism, cu ocaziunea cărţii d-lui *N. I. Apostolescu*. Unul din cei mai buni critici de *literatură comparată*, d. A. van Gennep, observă că istoria *comparată* a romantismului in formele sale franceză, germană, italiană, rusă, scandinavă etc. nu este încă făcută. Avem numai studii de detaliu, şi cîteva vederi generale, ca acelea asupra influenţii europene a lui J. J. Rousseau. S'au examinat unele din izvoarele acestei mişcări, şi mai cu seamă influenţa exercitată asupra genezii romantismului de către *poemele orientale*, de către aşa numitele *chansons de geste*. Lucrările d-lui *Pio Rajna*, in Italia, asupra epopeei Evului mediu, acelea ale d-lui *Virgile Rouel* asupra dezvoltării paralele a literaturilor germane şi franceze, precum şi acele ale d-lui I. Bédier, asupra *Fabliaux*-urilor, sînt jaloane importante, dar care trebue încă să fie legate între dinsele.

Ca să intrăm in mai multe amănunte: se ştie cît ar fi de folositor să avem o bună lucrare asupra ansamblului literaturilor neo-latine.

Este important să legi împreună, să grupezi, să compari producţiunile spiritului italian, francez, spaniol, portughez... dar e de neapărată trebuinţă să se adaoge la această serie, a cincea din marile limbi neo-latine: limba romînă. Filologii ne-au introdus deja pe această cale de comparaţie fecundă. Folkloriştii i-au urmat. Acestea nu sînt însă pînă acum decît două puncte de vedere restrînse şi care trebue să ne ducă mai departe. Notele împrăştiate care se găsesc în privinţa aceasta la erudiţi ca Hasdeu, Gaster, L. Şăineanu, T. Marian şi cîţiva alţii, trebuesc să fie mai întăi clasate şi coordonate şi să servească de punct de plecare pentru investigaţiuni mult mai metodice şi mult mai desăvîrşite.

Există deja cîteva bune inventarii de literatură populară in Romînia: Culegerea de proverbe a lui *Zanne*, Colecţiunea de poezii populare a lui *G. Dem. Theodorescu*, Basmele lui *Ispirescu*, fără să mai vorbim de cîteva alte colecţiuni foarte interesante. Aceste documente preţioase trebuesc, pe de-o parte, complectate prin cercetări active, iar pe de altă parte trebue să ne gîndim să le interpretăm, să le introducem in marele ciclu al literaturii populare europene şi chiar mondiale.

Romînia, prin situaţia sa geografică, prin rolul pe care l-a jucat in istorie, s'a aflat întotdeauna la confluentul celor mai mari curente de civilizaţie. Ea este aşezată între lumea orientală şi cea occidentală, în punctul de intîlnire al Slavilor, al Germanilor, al Grecilor, al Turcilor. Nimic nu e mai interesant ca Romînia pentru problema influenţilor. Ştiinţa literaturilor comparate are, aşa dar, absolută trebuinţă de o cunoştinţă din ce în ce mai serioasă şi mai precisă a literaturii romîne.

Nu putem să ne împiedecăm de a adăoga încă un motiv de un ordin deosebit, dar destul de grav, în favoarea folosului studiului literaturii romîne din punctul de vedere comparat. *Principiul naţionalităţilor* joacă, din secolul XIX-lea, un rol absolut preponderat în organizaţia şi direcţiunea politică a popoarelor. Nicăiri mai mult ca în Europa orientală şi meridională el nu este aşa de adesea invocat. Dar nu trebue el, pentruca să-şi aibă toată valoarea sa, să fie bazat pe ceia ce este în adevăr naţional, şi studiul pe care-l cerem nu este el cel mai bun mijloc, ba chiar singurul mijloc pentruca să se cunoască în adevăr şi să se stabilească bine acest caracter? De cîteori nu s'a observat că lupta din prejurul nostru este mai aprigă prin argumentele etnologice, folklorice, limbistice etc., decît prin arme sau prin lupta economică? Se cunosc sforţările considerabile încercate în sensul acesta în Austria, în Ungaria, în Germania, Rusia. Pangermanismul şi panslavismul fac din studiul comparat al limbilor şi al folklorului lor una din cele mai mari unelte de răsboiu ale lor, atît pentru atac, cît şi pentru apărare. Este dar permis celui care studiază literatura romînă, chiar într'un scop mai abstract şi mai ştiinţific, să nu neglijeze cu totul folosul politic care poate să decurgă din el.

Este bine, în sfîrşit, să urmăm o mişcare generală şi să nu lăsăm să se exploateze în contra Romîniei un cîmp de studii, unde activitatea ştiinţifică romînă poate să se dezvolte în mod aşa de larg şi de uşor. Este în interesul tuturor de a apăra adevărul în contra unor savanţi indiscreţi, care îl acaparează şi îl ascund în profitul unor teze care le convin. Nu de mult un teoretician cam îndrăzneţ, *Potanine*, afirma foarte liniştit că toate temele epice, slave, germane, fineje, franceze (şi mai cu seamă romîne, bine înţeles) nu sînt decît nişte dezvoltări ale unor prototipuri pe care le găsise la Turco-Mongoli. El atribue Hunilor lui Attila şi Maghiarilor, descendenţilor lor, gloria de a fi procurat Europei toate materialele, din care epopea ei a trăit timp de secole! Dacă nu vom lua seama, un savant ungur va pretinde în curînd că tot elementul epic atît de abundent în *basme* şi în *cîntece haiduceşti* provine din izvor maghiar.

Aceste reflecţiuni sumare sînt de ajuns ca să ne dea o idee de folosul şi de urgenţa studiilor de literatură comparată în Romînia. Fără să le dezvoltăm mai mult, şi fără să mai enumărăm şi altele tot aşa de importante, putem să ne întrebăm care este metoda ce trebue întrebuinţată şi în ce direcţie trebuesc făcute primele încercări.

*

Nu este nevoe să pierdem vremea în prea lungi citiri de lucrări generale, care au fost scrise asupra literaturii comparate. Aceste lucrări

sînt foarte numeroase, mai cu seamă în Germania. Cele mai multe sînt, din nenorocire, nişte generalizări făcute mult prea în grabă, nişte construcţiuni abstracte, unde faptele lipsesc, sau sînt examinate în mod prea sumar. Totuşi, unele din ele, ca acelea ale *R. M. Meyer*, ale lui *Wundt*, ale lui *Preuss*, ale lui *Bastian*, sînt de o foarte mare valoare şi trebue să fie cunoscute. Ştiinţa engleză a studiat cu un spirit mult mai realist literaturile popoarelor primitive, în particular. Cercetările lor sînt minuţioase, datele exacte şi abundente: *Mac Culloch*, *Andrew Lany*, *Elis Hart* etc., sînt autorităţi excelente. In Franţa, *P. Sébillot*, *R. Basset* sînt de asemenea autori ce nu pot fi trecuţi cu vederea. Trebue însă să ţinem seama că în Italia şi chiar în Franţa, unde s'au făcut puţine studii generale, există deja excelente colecţiuni foarte bine clasate şi care stau gata pentru o lucrare de comparaţie. Nu este tot aşa, din nenorocire, pentru Spania şi pentru Portugalia, care nu sînt de loc mai înaintate, în privinţa aceasta, decît Romînia.

Ceia ce importă este să se facă comparaţiuni precise şi particulare, şi pentru aceasta este suficient un mic număr de cunoştinţi generale ce se pot repede dobîndi. Ne va fi de ajuns să luăm două exemple, unul în privinţa cîntecelor populare, altul în privinţa legendelor.

Comparaţiunea cîntecelor noastre populare cu acelea ale celorlalte naţiuni se impune oricărui spirit curios. Ea nu a fost încă încercată în întregul ei şi n'a fost nici chiar schiţată, decît în mod foarte imperfect asupra unor puncte particulare. Să ne mărginim, pentru moment, să încercăm o comparaţiune cu o singură literatură, cu literatura greacă modernă.

Să punem în faţa colecţiunii lui *G. Dem. Theodorescu*, culegerea lui *Passow* (Popularia Carmina Graeciae recentioris—Leipzig, 1860), acele ale lui *Legrand*, *d'Aravantinos*, *Papazofiropaulos* şi Antologia populară a Greciei moderne, publicată în franţuzeşte de d. *Hubert Pernot*, precum şi vechia lucrare a *Contelui de Marcellus*: Chants populaires de la Grèce moderne—Paris, 1860. Vom avea dar o mulţime de constatări serioase de făcut, şi de probleme de rezolvat. Vom găsi într'însele o mulţime de puncte comune: diviziunea aproape analoagă în cîntece eroice (clephti şi haiduci), cîntece legendare, cîntece de dragoste, cîntece de nuntă, caşi în cea mai mare parte a literaturilor. Dar vom remarca mai cu deosebire cîntecele *Perperiei* (πέρπηρος, πύρπηρος şi πυρπηροῦνα) care nu sînt decît cîntecele *Paparudei* sau Papalugăi romîneşti (a se vedea Passow—p. 232, No. 311) şi acele ale Caloianului şi ale καλοϊωάννης. Aceste analogii deja semnalate merită un studiu mai complect, uşor de făcut în detaliu.

Acelaşi lucru se întîmplă cu legenda Meşterului Manole (G. Dem. Theodorescu, p. 460) şi cu aceia a Podului de pe Arta (Passow, p. 338, Legrand şi Pernot—Chriestomaţia, p. 13—15). Aici chiar lăsînd la o parte, pentru moment, variantele sîrbeşti (a se vedea: A. Dozon—Poezii sîrbeşti, p. 189), aflăm materie pentru comparaţiuni încă inedite, cu totul spre lauda poeziei romîne, care a transformat nişte date destul de aride într'o poveste minunat de mişcătoare. Chestiunea priorităţii rămîne şi dînsa de clarificat. Un pasaj foarte curios al cîntecului grecesc pare, în adevăr, că face aluzie la legenda romînă ca fiind mai veche. Pecînd o zideşte, tînăra soţie a meşterului zidar se jeleşte şi zice: „Vai, ce ursită! Ce soartă funestă! Am fost trei surori, cîteşitrele predestinate: *una a fost zidită în Dunăre*, alta în Avlon, şi eu, cea mai mică în podul de pe Arta".

Tot astfel se mai impune o comparaţie între numeroşii nicrologi greci (a se vedea Aravantinos—Culegere de cîntece populare epirote, Atena, 1888, p. 255 şi urm.) şi jelirile la mormînt, culese de G. Dem. Theodorescu (p. 275 şi urm.), precum şi cele ce se mai aud la înmormîntările din sate. Aceste cîntece de origină aşa de veche şi atît de minunat conservate prin tradiţiune, ne vor duce la renumitele *voceri* italiene, ale Corsicei şi ale Sardiniei. Acest obicei, care pare acuma bizar popoarelor mai occidentale, fusese deja remarcat de un vechiu autor (Belon, Paris, 1554): „Vechia manieră a Etnicilor de a plînge morţii se „conservă încă în momentul actual în Ţara grecească, caşi în alte ţări: „ale Albanezilor, Bulgarilor, Croaţilor, Sincasilor, Servilor, *Valahilor*, „Sclavonilor, Dalmaţilor şi altele...".

Cîntecele de nuntă, din cauza analogiei religioase, vor avea, neaparat, o foarte mare asemănare între ele. Dar comparaţiunea va fi mai curioasă între cîntecele fetii rău măritate (a se vedea G. Dem. Theodorescu, p. 198 şi 199) şi ne vor aduce aminte cîntecele franceze, atît de numeroase în privinţa aceasta, din Evul mediu.

In amîndouă ţările, cîntecele de exil (surghiun) sînt numeroase şi nespus de expresive (G. Dem. Theodorescu, p. 284, 285; Aravantinos, p. 206, 207). Dar nota romînă este mult mai duioasă şi mai pătrunzătoare, dorul patriei iubite pare mai arzător decît la Greci. Nu cred, spre exemplu, că un Romîn ar fi cîntat vreodată: *Muma uitată* (Passow, 239).

Indicaţiunile pe care le dădurăm sînt numai cele mai evidente şi cele mai cunoscute. Ele pot să ne dea o idee de ceia ce rămîne de făcut. In afară de comparaţiunile între poeziile populare greceşti şi romîneşti, găsim în cele dintăi unele învăţăminte de mare valoare. Unul din primele cîntece greceşti cunoscute vorbeşte de *privighitorile din Valahia*, în secolul al XV lea. Nu este oare un mod de a spune că cîntecele populare romîne erau deja răspîndite şi cunoscute, căci înţelesul cuvîntului „privighitori" aici nu este îndoios; este desigur vorba de cîntăreţi. Am mai putea remarca că şi Grecii, în cîntecile lor, au celebrat adesea pe *Valahă*, şi au făcut dintr'însa un tip de frumuseţă femeiască (Aravantinos, p. 158, 169; Marcellus, p. 204, 243). Ei au cîntat moartea lui Georyakis şi a lui Pharmakis în *Valahia*; poemele

cleptice asupra lui Giptaki și Nicotzaras fac asemenea aluzie la provinciile romine, fără să mai vorbim de marile poeme istorice în limba greacă vulgară, relative la Turcia și la principatele dunărene, publicate de E. Legrand (Paris, Leroux, 1877). Toate acestea sint de cel mai mare interes pentru literatura romină.

Acest studiu, neapărat, nu ar fi decit un pas spre o comparațiune care s'ar întinde în mod succesiv la țările slave, sirbe, bulgare, la Albaneji, la Ruși și în sfirșit la popoarele ne-olatine.

*

Iată acum un alt subiect de studiu cu o altă metodă mai largă. Teoria legendelor populare este poate ceia ce cunoaștem mai bine în literatura generală comparată. Putem dar numai decit, nu numai să comparăm legendele romine cu cele ale cutărei sau cutărei națiuni în particular, dar să încercăm să le așezăm direct în marile clasificări generale stabilite.

Va fi nevoe să precizăm bine, mai întăi, la ce mare categorie se pot raporta diversele povești, atit de diferite între ele, ce se confundă sub titlul cam vag de *basme*. Deosebirea nu va fi întotdeauna așa de ușoară pe cit s'ar părea la prima vedere, căci poveștile romine au trecut prin atitea vriste diferite, au suferit atitea influenți variate, încit s'au amestecat încetul cu încetul unele cu altele. Le vom putea însă clasa, după elementul predominant în fiecare din ele, în *fabule*, cind animalele vor juca rolul oamenilor; în *basme* propriu zise, cind subiectul miraculos, locul și persoanele nu vor fi localizate, cind nu vor avea nici o preocupare de învățămint moral sau de explicare a fenomenelor naturii; în *legende*, cind subiectul va avea un fond istoric, o tendință naționalistă, o localizație mai mult sau mai puțin precisă; în sfirșit, în *mituri*, cind se va găsi în ele o încercare de interpretare a fenomenelor naturii, a ideilor religioase sau morale.

Această diviziune nu trebue totuși considerată ca prea absolută. Totul în natură este supus legilor evoluțiunii, tranzițiunile sint nenumărate, și formele intermediare mult mai numeroase decit formele tip. Este chiar de remarcat că aceste forme intermediare caracterizează mult mai bine un popor, și că în amestecul lor, dozat intr'un mod oarecare, se găsește mai curind originalitatea unei națiuni. Această originalitate, sau mai bine acest amestec original de forme bine cunoscute și bine determinate aiurea, va fi una din calitățile cele mai aparente ale poveștilor romine. Va fi foarte curios să desprinzi aceste elemente din povestiri ca *Harap Alb*, unul din basmele cele mai tipice, din *Ileana Sinziana*, din *Porcul cel Fermecat* și din scurta *Legendă despre Zidirea Lumii*[1]).

1) *Harap Alb* în operele lui Creangă. *Ileana Sinziana* în Ispirescu—Legendele și Basmele, Rominilor, 1907, București, Minerva, p. 23. *Porcul cel Fermecat*, ibid, p. 62. *Legenda despre Zidirea Lumii*—Basme din Toate Ținuturile Rominești. Ed. Socec, 1909, p. 183.

Fără să împingem mai departe această enumerațiune, iată deja patru exemple foarte semnificative de modul cum poporul romin înțelege basmul, și se poate întrevedea nesfirșita varietate ce se ascunde în ele subt o uniformitate aparentă.

O lucrare mult mai importantă este aceia a analizei *temelor* și a *sequenței temelor* care compun basmele romine. Această lucrare a fost chiar începută cu o rară conoștiință de către d. *Șăineanu*, în studiul său asupra basmelor. Trebue complectate, cercetările, îndrumindu-le asupra basmelor de curind publicate, și mai cu seamă trebue făcută lucrarea de comparațiune cu celelalte țări. Analiza sistematică a temelor a fost deja făcută pentru un mare număr de țări. Afară de autorii pe care i-am citat, ne vom servi și de clasificările lui *Ehrenreich* pentru America, ale lui *Crooke* pentru India, ale lui *Palioka* și *Wesselofsky* pentru temele slave. In sfirșit, vom cita și curioasele cărți ale d-lui *Lafcadio Hearn* asupra legendelor japoneze.

Temele cunoscute și clasate pină acum și recunoscute ca aproape ireductibile sint destul de numeroase. Ele nu sint numai citeva zecimi, cum se spunea nu de mult în prefața unei culegeri de basme romînești. Școala psicologică germană a căutat în zădar să le simplifice. In realitate, ele sint mai multe sute, dacă vrem să le determinăm intr'un mod puțin mai explicit. Procedeul cel mai ingenios ca să le cunoști este sistemul *catchword*-ului al lui *Lowie și Kröber*. El consistă în desemnarea fiecărei teme printr'un cuvint- caracteristic: tema potopului, tema obiectelor magice, tema luptei uriașului și a piticului, tema calului năzdrăvan, tema castelului fermecat, tema arborilor vieţuitori, tema călătoriei în iad, etc. etc. Putem vedea dar că un mare număr din aceste teme aparține basmelor romine.

Trebue să distingem apoi, în aceste teme, pe cele care sint universale și se găsesc în toate literaturile. Acestea, mai puțin numeroase neapărat, nu depind nici de limbă, nici de rasă, nici de civilizație. Tema obiectelor magice, de care vorbeam adineaurea, este dintre acestea. D. A. van Gennep a dat peste două sute cincizeci de variante asupra temei acesteia și aceste variante se găsesc răspîndite în toată lumea. Totuși amănuntul local este întotdeauna interesant. Alături de inelul lui Gygès devenit clasic, de bastonul autolovitor, de punga fără fund, basmele romine au închipuiri nostime, ca căciula care te face nevăzut și cimpoiul lui Pîcală, care te face să joci fără voe.

Temele locale sint mai importante și te ajută adesea ca să hotărăști chestiuni grave, de origină și de influență străină, dar totuși trebue în cazul acesta să te pronunți cu mare prudență și să cercetezi numeroase texte înainte de a însemna cu preciziune limitele unei *provincii tematice*.

Rareori temele apar izolate în basme. Putem chiar să afirmăm că basmele romine oferă în privința aceasta o extremă complexitate. Dacă examinăm de aproape pe *Harap Alb*, descoperim ușor ca vreo duzină de

teme deosebite. *Cele douăsprezece fete de împărat şi palatul cel fermecat* are vreo zece teme; sînt cel puţin cinci sau şase în *Tinereţă fără bătrineţă*. Aceste grupări de teme nu sînt indiferente în literatura comparată. D. *Joseph Bédier* în „*Legendele epice*" a arătat, cu ajutorul unui mare număr de exemple, că această *teorie a sequenţelor* este cel mai bun criteriu în chestiune de origină şi de naţionalitate. Aceiaşi temă izolată se poate găsi în ţări cu totul deosebite şi care nu au nici o relaţiune între ele, dar o serie de mai multe teme, întotdeauna identice şi urmîndu-se cîte odată într'o ordine invariabilă, probează desigur o comunitate de origine. Studiul temelor deja schiţat pentru basmele romîne va trebui dar să fie continuat print.'un studiu serios *al sequenţelor*, lucru care nu s'a făcut încă într'un mod sistematic.

Nu putem să ne ferim îndestul de clasificările îndoelnice care s'au înmulţit în Germania, mai cu seamă de vreo treizeci de ani încoace. Voi numi această tendinţă—tendinţa exegetică. Ea este deplorabilă din toate punctele de vedere. Marele său cusur este caracterul său cu totul antiştiinţific. Metoda interpretaţiunii exagerate care vrea să vadă peste tot teorii astrale, concepţiuni cosmogonice savante pînă şi în visările cele mai bizare ale popoarelor primitive, nu poate sta în picioare dinnaintea realităţii. Poporul s'a preocupat întotdeauna mai mult de natură, de păduri, de cîmpii, de animale, decît de cursul astrelor şi al planetelor. Şi, dupăcum s'a observat, dealtminterea în mod foarte drept, culturile solare au avut în toată antichitatea o importanţă absolut minimă pe lîngă formidabilul complex al credinţilor şi al riturilor relative la demonii boalelor şi ai vegetaţiunii, la spiritele animale şi ancestrale. Vom putea dar trece cu vederea exegeza filozofică a basmului, pentru a ne ocupa mai mult de caracterele exterioare, de acelea care au fixat atenţiunea autorilor şi care au determinat forma chiar a basmului. Caracterul *zoomorfic* sau *antropomorfic* cu derivatele sale: metamorfozele şi animalele ibride, are mult mai mare importanţă.

Două alte chestiuni, care au fost prea mult neglijate pînă acum, vor trebui asemenea studiate. Influenţa antichităţii clasice grecă şi romană asupra basmului, şi influenţa religioasă creştină.

Cea dintîi este relativ uşor de deslegat, căci, dacă nu avem exemple prea numeroase despre dînsa, ele au cel puţin avantajul că sînt precise. Singură cunoştinţa modului de transmisiune poate să prezinte puţină dificultate.

Influenţa religioasă creştină este, din contra, extrem de vagă. Dumnezeul basmelor romîne este un fel de împărat mai mare, mai puternic decît ceilalţi, nu are deloc caracterele lui Jehovah al Bibliei, sau ale Dumnezeului creştinilor. Popa nu apare deloc în basm şi eroii basmului nu merg la biserică. Totuşi sentimentul păgîn, care pătrunde toată această literatură, a suferit uneori o influenţă creştină, pe care va trebui să ştim s'o recunoaştem şi care trebue determinată.

*

Se vede cît de vastă este această operă, se simte cît de folositoare ar putea fi. Ea va reclama concursul unei mulţimi de aptitudini diferite şi foarte speciale. Să sperăm că bunele voinţi nu vor lipsi. Noi ne propunem să studiem în detaliu unele din punctele pe care le-am indicat. In aceste lucrări, care par spinoase la prima vedere şi care descurajează adesea din pricina numărului considerabil de lecturi ce necesită, numai începuturile sînt grele. Te pasionezi uşor pentru aceste călătorii cu mintea, printre popoare, vîrste, limbi şi obiceiuri.

Deja lucrări analoge au dat la cunoştinţa lumii frumuseţi, care fuseseră prea multă vreme despreţuite, ale artei ornamentale romîne. Avem în literatura romînă giuvaeruri mai preţioase încă decît scoarţele, fusele şi cusăturile. Nici unele, nici altele nu trebue să rămîe ascunse în Ţara romînească, ele trebuesc aşezate la locul pe care-l merită în arta şi în literatura lumii.

Francis Lebrun

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

Ceva despre maree şi importanţa lor pentru astronomie

Dacă aţi vizitat vre-odată frumoasa noastră plajă dela Mamaia, aţi admirat desigur regularitatea aproape de ceasornic cu care se apropie acele valuri mici şi drepte, paralele cu ţărmul, şi depărtarea constantă ce o păstrează între ele, parcă ar fi nişte rînduri de soldaţi la defilare. Valurile acestea fac ca băile de mare să fie aşa de plăcute: stînd pe loc, fără să te oboseşti în mişcări violente, ele, prin izbirea lor regulată, îţi dau iluzia că ai înnota într'o apă agitată. Parcă ai jura că apa din largul mării se apropie de tine, şi că urmăreşti aceiaşi coamă de val din zare şi pînă în clipa cînd te izbeşte. Şi totuşi lucrurile nu se petrec tocmai aşa. In realitate, apa nu se deplasează orizontal; un băţ care ar pluti pe apă, s'ar ridica şi s'ar cobori regulat, dar ar rămîne aproape în acelaşi loc. Mecanismul acesta de propagare a valurilor este unul din cele mai minunate fenomene din natură. Din observarea lui, savanţii de odinioară au fost conduşi la acele cunoscute teorii ale vibraţiunii, care explică aşa de simplu şi de desăvîrşit toate fenomenele acustice şi optice.

Dacă însă în loc să fim pe malul Mării Negre, ne-am afla pe coastele Oceanului Atlantic sau ale unei mări în legătură apropiată cu el, un alt fenomen ne-ar atrage atenţia. La unele ceasuri din zi, valurile de care vorbiam mai sus ar deveni din ce în ce mai puternice şi ar înnainta mereu mai departe, acoperind încet, încet, nisipul auriu de pe plajă; după cîteva ore însă, marea s'ar linişti, şi apa s'ar retrage, lăsînd pe ţărm un nămol fin, în care s'ar sbate fel de fel de mici vieţuitoare, regretînd parcă poetica legănare a valurilor care le-au părăsit.

De aceste oscilaţii periodice ale nivelului oceanelor vrem să vorbim aici; ele sînt pricinuite, după cum vom vedea mai la vale, de atracţia lunei şi a soarelui, şi poartă în ştiinţă numele de „maree astronomice", spre deosebire de cele „meteorologice", datorite ploilor, vînturilor sau schimbării presiunii atmosferice.

Intrăm astfel într'unul din cele mai frumoase capitole ale „astronomiei matematice", pe care cată să-l urmărim împreună, scoţînd în evidenţă simpla gîndire omenească, necesară explicării fenomenului în trăsăturile lui generale, din noianul de formule în care trebue expusă, cînd e vorba să se intre în amănunte, care interesează pe specialişti.

Pentru a putea observa cu mai multă preciziune oscilaţiunile nivelului mării în decursul timpului, este nevoe să cunoaştem cît mai exact însuşi acest nivel, la un momentdat; şi cum valurile, de care vorbeam la inceputul acestui articol, ne-ar împiedeca să facem o măsurare directă a acestui nivel, s'a recurs la un artificiu. Se sapă la locul de observaţie un puţ, care este pus în comunicare cu marea, printr'un tub care să intre în mare sub nivelul cel mai jos al acesteia; apa din acest puţ, fiind lipsită de valuri, nivelul ei ne dă pe acela al mării, cu care e în comunicaţie.

S'a observat astfel că nivelul mării se ridică şi se coboară de două ori pe zi. Timpul care trece între două maxime consecutive este de 12 ore 25 minute. Astfel, dacă am avut azi „apă mare" (haute mer) la amiază, cea următoare va fi la 12 ore 25 min din noapte, iar mîne ea va avea loc la ora 1 fără 10 min., adică cu 50 minute mai tîrziu ca azi. Dar tocmai acesta este şi timpul cu care luna întîrzie trecerea ei la meridian, dela o zi la alta; din primul moment se impune dar ideia unei legături între cele două fenomene.

Această idee se mai întăreşte încă dacă urmărim variaţiunile maximului de nivel, vreme mai îndelungată. Observăm atunci că înnălţimea „apei mari" variază cu faza lunii; ea este mai mare la lună plină şi lună nouă, mai mică atunci cînd luna e în pătrare.

Pentru a observa această a doua particularitate a mareelor, este nevoe de un timp mai lung; în schimb însă nu e nevoe de ceasornic, ca la cea dintâi.

Cunoaşterea acestor variaţiuni ale nivelului mării este de mare importanţă pentru navigatori. Din pricina lor se produc în apropierea porturilor nişte curenţi, care îşi schimbă direcţia dela un ceas la altul, după cum marea este în creştere sau în descreştere. Pilotul care conduce un vas, la intrarea în port, trebue să ştie neapărat aceste particularităţi ale portului; de asemenea, dacă portul nu e tare adînc, se poate întîmpla ca intrarea unui vapor mai mare să nu se poată face în momentul „apei mici" (basse mer) sau să nu se poată face decît printr'un anumit drum.

E bine să spunem dela inceput că datele necesare unui port, cu privire la maree, nu se pot deduce cu precizie din teoria generală a mareelor, pe care o vom expune în acest articol; ele se stabilesc mai mult în mod empiric, pentru fiecare port. Lord Kelvin a construit un aparat înregistrator, întemeiat pe o teorie proprie a sa, care permite să se construiască dinnainte curba de variaţiune a nivelului mării pentru un an întreg, dacă se cunosc nişte anumite constante referitoare la portul

respectiv. Cu ajutorul acestui aparat se construesc tabele de maree pentru porturile cele mai însemnate din lume, care se publică în almanahurile de navigație. Noi nu vom insista aici asupra părții practice a subiectului; cititorul curios poate consulta admirabilele prelegeri populare asupra acestei chestiuni, făcute de cunoscutul matematician și astronom englez, G. H. Darwin, profesor la Cambridge: „The Tides and Kindred Phenomena in the Solar System" (tradusă și în nemțește, în editura Teubner din Lipsca). Această lucrare ne-a fost de altfel călăuză de *căpetenie* și în cele ce urmează.

Inainte de a intra în explicarea fenomenului „mareelor astronomice", să spunem cîteva cuvinte despre credințile celor vechi asupra lor.

In scriitorii chinezi găsim numai metafore: apa e sîngele pămîntului, iar mareele sînt pulsația inimii lui; alții compară mareele cu respirația. Unii Arabi explică mareele prin dilatarea apei de către razele soarelui și ale lunei. Alții sînt mai puțin științifici; după ei, în momentul fluxului, Profetul își bagă piciorul în apă și nivelul acesteia se ridică; iar cînd Profetul scoate piciorul, nivelul scade iar și avem reflux. Irlandezii explică mareele tot prin încălzirea apei. La scriitorii greci și romani, nu prea găsim detalii asupra acestui fenomen, de oarece el nu se poate observa aproape de loc în Mediterana, sau în mările pe care ea le formează. Totuși, întîlnim o descriere măiastră a mareelor în cartea lui Curtius Rufus, despre isprăvile lui Alexandru cel Mare. E vorba de fenomenul numit „mascaret" (englez: bore), care se observă la îmbucătura unor fluvii, în momentul fluxului. Nivelul mării, urcîndu-se, învinge cursul natural al fluviului, și apa începe să curgă într'însul la deal, în valuri spumoase, formînd adesea un zid de 10—15 metri, care se urcă pînă la zeci de kilometri departe de gura fluviului, distrugînd tot ce întîlnește în cale; odată cu refluxul, apa își reia cursul ei obișnuit spre mare. Acest fenomen a speriat grozav flota lui Alexandru, cînd a ajuns la gura Indului, și impresia produsă asupra soldaților e descrisă foarte frumos de autor (Cartea IX, Cap. 34—37. Citat de Mach în „Die Meckanik in ihrer Entwickelung").

Posidonius atribue mareele—lunei. El observă în Spania periodicitatea lor semi-zilnică, lunară, și chiar anuală, ceia ce este foarte remarcabil pentru vremea aceia, cînd observația amănunțită era desprețuită de știință.

Galileu a dat mareelor o explicare greșită (vezi Mach, op. cit.). Teoria adevărată a acestui fenomen a fost găsită și perfecționată de Newton, Bernoulli (Daniel) Laplace, Airy și Lord Kelvin. Să vedem acuma în ce constă ea.

Știm cu toții ce este legea atracțiunii universale, descoperită de Newton: două particele de materie din spațiu se atrag între ele; atracția este proporționată cu masele particelelor de materie, și invers proporționată cu pătratul distanței dintre ele. Cu alte cuvinte, dacă unul din corpuri devine de 2 ori mai mare, atracția crește și ea în același proporție; iar dacă distanța se face de două ori mai mare, atracția devine de patru ori mai mică. Se dovedește—prin calcule grele, pe care nu le-am putea înțelege—că dacă avem două sfere rigide, bunăoară luna și pămîntul, deși în realitate fiecare particică din lună atrage pe fiecare particică de pămînt, rezultatul final, în ce privește mișcarea lunei față de pămînt, e același *cași cum* toată masa pămîntului și lunei ar fi concentrate în centrul fiecăruia din ele, și atracția s'ar face între aceste două centre tot după legea lui Newton. Dacă însă forma corpurilor care se atrag nu e tocmai sferică, sau aceste corpuri nu sînt în întregime rigide, lucrul se prezintă în mod diferit.

Să ne închipuim bunăoară că pămîntul ar fi format dintr'o sferă rigidă, reprezentată în figura 2-a prin cercul cel mai mic, cu centrul în P, și că această sferă ar fi acoperită peste tot de un strat omogen de apă, a cărei suprafața e figurată printr'un cerc concentric cu cel dintâi, dar ceva mai mare. [Pentru a ne apropia cît de puțin de realitate, distanța între aceste două cercuri ar trebui să fie mult mai mică decît am desemnat-o în figură; am exagerat-o înadins, pentru a face figura mai limpede].

Să presupunem de asemenea că luna va fi în L (care ar trebui figurat mult mai departe.) Deși fiecare moleculă a pămîntului este atrasă în mod deosebit, atît ca direcție, cît și ca intensitate, după poziția și depărtarea ei de lună, partea rigidă a pămîntului se mișcă în jurul centrului de greutate al lunei și pămîntului, tocmai fiindcă moleculele ei sînt legate invariabil unele de altele, cași cum toată masa ar fi concentrată în P. Dacă însă considerăm o moleculă a stratului lichid dela suprafață, acea moleculă sufere o atracție deosebită de centrul P, și se mișcă sub influența acestei atracții deosebite. Astfel, dacă luăm o moleculă din A, ea fiind mai aproape de lună, va fi mai mult atrasă decît centrul P și va avea o mai mare tendință de a se apropia de lună decît acest punct P și deci decît orice punct din sîmburele rigid al pămîntului, chiar vecin cu A. De asemenea, o moleculă lichidă din B va fi mai puțin atrasă de lună decît centrul P și deci va avea o tendință de a rămîne în urma moleculelor vecine din sîmburele rigid. Mecanica elementară ne-ar arăta foarte ușor că moleculele lichide intermediare între A și B capătă o tendință de a se apropia de acela din aceste două puncte, în emisferul căruia se află. Rezultatul acestor forțe este că stratul de apă nu rămîne în forma sferică, ci ia o formă de echilibru elipsoidală, cu vîrfurile îndreptate spre și dela lună, așa după cum am desemnat în figură.

Acuma, făcînd abstracție într'o primă aproximație de mișcarea de revoluție a lunei în jurul pămîntului, care se face într'o lună de zile, să vedem ce ar rezulta pentru un observator, învîrtindu-se împreună cu partea rigidă a pămîntului, în mișcarea sa de rotație diurnă, în sensul

săgeţii din figură. Elipsoidul lichid fiind ţinut în loc de atracţia lunei nemişcate, acest observator ar da de două ori în 24 ore peste apă mare, cînd ar trece prin A şi B, şi de două ori peste apă mică, la extremităţile diametrului perpendicular pe AB. Mai mult, cum în realitate însăşi luna se mişcă în sensul săgeţii, pe orbita ei, pentru a ajunge din nou în punctul A, observatorul nostru va avea nevoe nu de 24 ore, ci de 24 ore şi 50 minute, căci în acest interval de timp umflătura din A se va fi deplasat împreună cu luna ceva mai departe, în sensul săgeţii, în dreptul lui L_1. Iată deci perioada semi-zilnică şi întîrzierea de 50 minute perfect explicate.

Dar figura No. 2 face ipoteze prea speciale. Observatorul este presupus situat la ecuator şi luna în planul ecuatorului. Să căutăm acuma să ne dăm seamă cum trebue să varieze fenomenul mareelor cu latitudinea; vom găsi astfel explicaţia unei particularităţi de mult observate, şi anume a „neegalităţii zilnice" a mareelor. Ea constă în aceia că din cele două maxime ale nivelului mării, care au loc în aceiaşi zi la latitudinea noastră, unul este mult mai însemnat ca mărime decît cellalt.

Să privim pentru aceasta figura 1 cu băgare de seamă. Ea reprezintă o jumătate de pămînt, obţinută printr'o secţiune meridiană, perpendiculară pe meridianul ce trece prin A. Paralelele sînt figurate prin trăsături pline, din 15 în 15 grade; meridianele nu ne interesează.

Să presupunem că luna s'ar afla pe cer în dreptul punctului A de pe această figură (declinaţia 15°). Apa—continuăm a presupune că tot globul pămîntesc e acoperit de apă—s'ar îngrămădi, după cum am văzut, în jurul acestui punct, şi al antipodului său B, situat la 15° latitudine australă, pe acelaşi meridian, dar care nu e figurat. Cercurile punctate de pe figură, avînd centrul în A, reprezintă nişte curbe de nivel ale apei. Dacă exprimăm prin 2 nivelul apei în A, primele 3 cercuri reprezintă curbele de nivel $1\frac{1}{2}$, 1 şi $\frac{1}{2}$. Primul cerc trasat cu liniuţi mai groase reprezintă nivelul O, apoi cercurile următoare nivelul $-\frac{1}{2}$ şi -1, sub nivelul mijlociu al apei. Faptul că dacă nivelul din A este 2, cel mai mic nivel este -1, se dovedeşte prin calculul dimensiunilor elipsoidului lichid, de care nu ne putem ocupa aici.

E uşor să ne închipuim şi cellalt emisfer, care nu e desemnat. El s'ar obţine schimbînd în figura noastră numai pe N cu S şi scriind B în locul lui A, căci am văzut că antipodul lui A are latitudinea de—15°. Cercuri identice ar fi la fel orînduite în jurul lui B, ca la figura noastră în jurul lui A.

Se vedem acuma ce se întîmplă unui observator de pe paralelul de 45°, în timpul unei rotaţii a pămîntului. Pornind din stînga figurii, el dă peste nivelul de $-\frac{1}{2}$, 0, $\frac{1}{2}$, 1 şi atinge aproape nivelul $1\frac{1}{2}$, la maximum, apoi scade la $1, \frac{1}{2}$, 0, $-\frac{1}{2}$, cît se vede pe figură. In emisferu nefigurat, lucrurile se întîmplă ca în cel figurat, dacă ne-am afla pe paralelul—45°. Observatorul va da deci peste nivelul—1, la minimum, apoi nivelul va creşte la $-\frac{1}{2}$, ajungînd aproape la 0 la al doilea maximum de unde va descreşte iar la nivelul de unde am pornit, la un nou minimum.

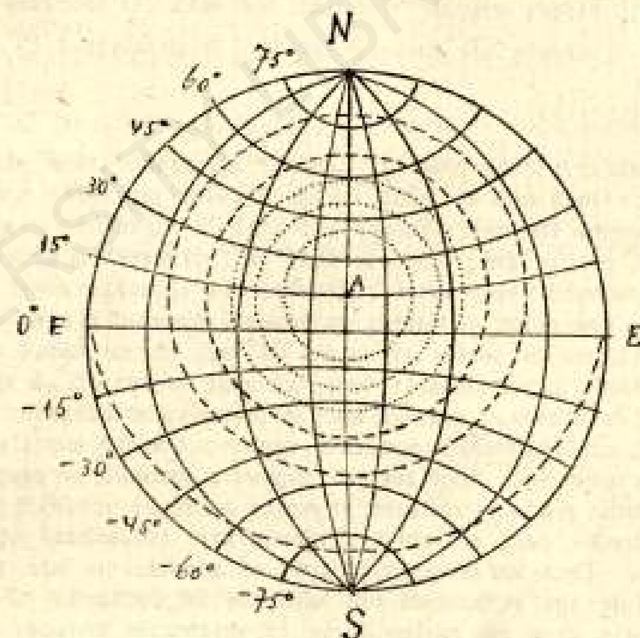

Fig. No. 1

Vedem dar că la latitudinea de 45°, pecînd un maximum este de aproape $1\frac{1}{2}$, cellalt este de abia aproape de 0. In mod analog s'ar putea urmări neegalitatea zilnică a mareelor la diferite latitudini, şi pentru diferitele înnălţimi ale lunei pe bolta cerească. Cînd luna e la ecuator, simetria figurii ne arată că inegalitatea zilnică a mareelor trebue să dispară, ceia ce e confirmat şi de observaţie.

Pînă acuma am ţinut seamă în teoria noastră numai de atracţia lunei. Soarele însă produce şi el maree exact în acelaşi mod, după cum e uşor de înţeles. Ţinînd seamă de depărtarea imensă pînă la soare—ceia ce e o cauză de micşorare a mareelor—şi de masa lui enormă—care îi măreşte efectul—se poate deduce, din legea lui Newton, că mareele produse de soare sînt cam pe jumătate cît acelea datorite lunei. Avem aşa dar în acelaşi timp doi elipsoizi în teorie, unul cu vîrful spre

lună şi altul cu vîrful spre soare; de fapt însă cele două acţiuni ale soarelui şi lunei lucrează simultan, şi rezultatul real este contopirea celor 2 elipsoizi astfel, încît într'un punct dat nivelul observat este rezultanta nivelurilor datorite fiecărei acţiuni în parte. Aşa se explică de ce, la lună nouă şi lună plină, cînd luna şi soarele se află de aceiaşi parte a pămîntului sau în părţi direct opuse, vîrfurile celor 2 elipsoizi coincizînd, mareele observate sînt foarte mari; pecînd în pătrare, axele celor 2 elipsoizi fiind perpendiculare, efectele lor se neutralizează în parte şi mareele rezultate sînt mult mai mici. O socoteală simplă ne arată că mareele cele mari sînt cam de 3 ori cît cele mici $\left(1+\frac{1}{2}\right.$ faţă de $\left.1-\frac{1}{2}\right)$.

Toate cele spuse pînă aici constitue aşa numita „teorie statică" a mareelor. După cum am văzut, ea ne-a explicat mai multe particularităţi ale acestui fenomen. Totuşi, sînt fapte care contrazic această teorie. Aşa, pecînd, după teorie, ar urma ca „apa mare" să aibă loc tocmai în momentul trecerii lunei la meridian, axul elipsoidului find îndreptat mereu spre dînsa, în realitate se întîmplă adesea ca în acest moment să avem, tocmai din contra, apă mică. De fapt, nici nu trebue să luăm această teorie tocmai aidoma: luna niciodată nu aşteaptă ca apa să-şi ia forma de echilibru, pentruca apoi să pornească mai departe; această formă de echilibru trebue considerată numai ca tendinţa ideală a mişcării apelor oceanului. Apoi această mişcare a oceanului se propagă ca toate valurile şi efectul secundar al acestei propagări modifică profund legile mareelor, după adîncimea oceanului, care influenţează iuţeala de propagare. Dacă mai adăogăm şi faptul că pămîntul nu este acoperit peste tot de apă, ci oceanele sînt întrerupte de continente de diferite forme, nu o să ne mai mirăm de loc că observaţiile mareelor nu dau în totul dreptate unei teorii, care cuprinde totuşi o foarte mare parte de adevăr.

*

Şi acuma ne putem ocupa de partea cea mai interesantă a chestiunii, de rolul mareelor în astronomie, de hatîrul căreia am urmărit lunga expunere a teoriilor de mai sus.

Şi cum acest rol se referă în mare parte la un trecut foarte îndepărtat, cînd pămîntul, luna şi planetele erau formate din roci topite la o temperatură foarte înnaltă, vom putea cu atît mai mult să aplicăm „teoria statică" a mareelor, toate condiţiile necesare pentru aceasta fiind îndeplinite pe vremea aceia.

In adevăr, mareele produse de lună şi soare trebuiau să fie foarte mari. Şi cum lichidul format din roci topite era viscos (de altfel şi apa are un oarecare grad de viscozitate), frecarea produsă de maree era şi ea foarte mare. Dacă ne raportăm la teoria modernă a energiei, am putea deduce de aici cu certitudine un fapt foarte surprinzător: *micşorarea treptată a iuţelei de rotaţie a pămîntului*, sau, mai simplu, mărirea treptată a zilelor. Căci, prin frecare, o parte a energiei de mişcare a pămîntului se transformă în căldură (experienţele lui Joule), care este radiată către spaţiile cereşti; şi astfel rămînînd o energie de mişcare mai mică, iuţeala de învîrtire a planetei trebue neapărat să se micşoreze.

Aceste consideraţiuni, deşi foarte exacte, parcă nu sînt însă destul de convingătoare. Să vedem dacă nu putem arăta lucrul acesta în mod mai concret, ca să-l putem pipăi, făcîndu-l evident pînă şi pentru Toma necredinciosul.

Ia să ne uităm iar la figura 2-a. Dacă nu ar exista frecare, ar trebui, conform cu teoria, ca umflăturile din A şi B să fie îndreptate exact spre lună dela lună. Dar pămîntul învîrtindu-se în sensul săgeţii, tocmai din pricina frecării tîrăşte puţin cu sine aceste umflături, care n'au vremea să-şi ia în fiecare moment poziţia de echilibru teoretică. Şi aşa

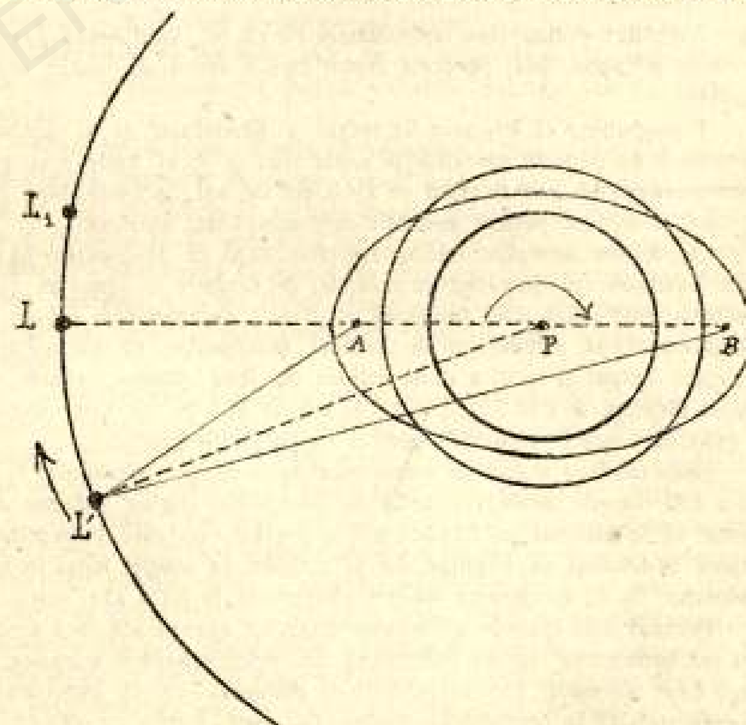

Fig. No. 2

se face că poziţia acestor umflături, dacă ţinem seamă de frecare, nu mai este astfel ca axul AB să treacă prin lună, ci acest ax este tîrît mai departe, în sensul rotaţiei pămîntului, poziţia lui faţă de lună fiind

de fapt ca aceia a figurii faţă de L', iar nu de L. Aceasta se traduce prin lucrul constatat că „apa mare" nu are loc chiar în momentul trecerii lunei la meridian, ci ceva mai tîrziu; căci observatorul care se învirteşte cu pămîntul solid, întăi va veni în dreptul lui L' şi pe urmă va da de A.

Dacă lucrurile sînt astfel, ce influenţă are atracţia lunei asupra umflăturilor A şi B ? E uşor de văzut chiar pe figură că atracţia umflăturii din A, care se face după linia AL', se împotriveşte rotaţiei pămîntului; pecînd, atrăgînd umflătura din B după linia BL', luna ajută rotaţia pămîntului. Dacă aceste două atracţii ar fi egale, ele s'ar compensa; dar umflătura din A fiind mai aproape de lună decît cea din B, ea este mult mai atrasă de lună, aşa că rezultatul final este că atracţiunea lunei asupra umflăturilor din A şi B are de rezultat o uşoară împiedecare a pămîntului în rotaţia sa; iată dar că pămîntul, care prin rotaţia sa ne servea de exemplu tipic de mişcare uniformă, îşi încetinează învîrtirea pe zi ce merge!

S'a putut evalua chiar aproximativ cu cît îşi încetinează pămîntul învîrtirea pe secol. Iată, pe scurt, faptul care a servit de prilej acestei socoteli.

Presupunînd că mişcarea de rotaţie a pămîntului ar fi uniformă astronomia ne permite să calculăm exact ziua şi locul unde s'au putut observa eclipse de lună în urmă cu 2—3 mii de ani; aceasta, bine înţeles, dacă se cunosc perfect mişcările cele complicate ale lunei.

Ori, marele astronom francez Laplace, după ce descoperise că planetele pricinuesc o uşoară mărire a iuţelei de învîrtire a lunei în jurul pămîntului (din cauza unei variaţiuni seculare a excentricităţii orbitei pămînteşti), a căutat, servindu-se de această descoperire, să calculeze cu preciziune timpul şi locul a două eclipse de lună istorice, văzute ambele în Babilon, una la 721 d. Chr. şi alta la 313 în. de Chr. Rezultatul găsit de Laplace coincidea perfect cu isvoarele istorice.

Cum rămînea atunci cu teoria încetinării rotaţiei pămîntului? Lucrul a fost lămurit deabia la 1853 de astronomul englez Adams, care a arătat că în calculul lui Laplace era o greşală, pe care îndreptînd-o, rămînea o diferinţă de explicat, fie în accelerarea rotaţiei lunei în jurul pămîntului, fie în încetinarea rotaţiei pămîntului în jurul axei sale.

Pornind dela ipoteza că această diferenţă neexplicată încă ar proveni din încetinarea rotaţiei pămîntului din pricina frecării mareelor, Adams, Lord Kelvin şi Tait au calculat că pămîntul—ca să întrebuinţăm expresia aplicată la ceasornice—rămîne în urmă acuma cu 22 de secunde pe secol.

În vremurile îndepărtate, cînd pămîntul era un glob incandescent, iuţeala lui de rotaţie era deci mult mai mare ca astăzi; ziua noastră de 24 ore nu era atunci decît de vre-o 3—5 ore.

Aşa se explică şi formarea lunii; căci din cauza repeziciunii rotaţiei, pămîntul trebue să fi fost foarte turtit la poli şi umflat la ecuator; iar aici forţa centrifugă era desigur suficientă ca, învingînd puterea gravitaţiei, să facă să se desprindă părţi din corpul central, dînd naştere mai în urmă, prin contopirea lor, satelitului de astăzi.

Pentru a ne da seama cum acest satelit a ajuns la depărtarea de pămînt la care e astăzi, să ne referim iarăşi la figura noastră. Ce influenţă au mareele pămîntului asupra lunei ? Este uşor de văzut că atracţia umflăturii din A are o tendinţă de accelerare a rotaţiei lunei în jurul pămîntului, pecînd aceia a umflăturii din B caută să împiedice luna în învîrtirea ei. Cum însă atracţia umflăturii din A e mai mare, se vede că rezultatul final este că umflăturile rezultate din maree trag luna mai înainte în sensul traectoriei ei.

Dar rezultatul acestei acţiuni a mareelor este tocmai invers de cum s'ar crede la prima vedere; face ca luna să se depărteze de pămînt şi deci să-şi încetinească învîrtirea în jurul pămîntului.

Închipuiţi-vă atracţiunea dintre pămînt şi lună înlocuită cu un gumilastic; cu cît vom învîrti piatra—adică luna—mai repede, cu atîta gumilasticul se va întinde—luna se va depărta—şi de fapt piatra va face mai puţine roţi pe minut, cercurile descrise de ea fiind acum mai mari.

Aşa dar şi *luna*—durata de revoluţie a lunei—creşte şi ziua creşte din pricina mareelor. Se poate dovedi însă că ziua creşte mai repede, aşa că vom ajunge la o vreme—foarte îndepărtată desigur—cînd ziua va fi egală cu *luna*, amîndouă lungi cam cît 57 zile actuale. E lesne să vedem tot din figură că atunci nu vom mai avea maree mişcătoare; ci două umflături A şi B, cătînd mereu spre lună, vor rămîne fixe şi faţa de pămînt, care va încremeni astfel într'o formă lungăreaţă neschimbătoare.

Iată dar că am ajuns la nişte concluzii destul de curioase, date atît pentru trecutul, cît şi pentru viitorul planetei noastre. Dacă prevederile noastre sînt adevărate, e interesant să vedem de nu găsim printre corpurile cereşti fapte care ne-ar putea întări în convingerile noastre.

Mai întăi, luna însăşi a fost la început un glob incandescent, şi deci trebue să fi fost teatrul unor maree cu mult mai puternice ca cele depe pămînt, suferind atracţia unui corp mult mai mare, pămîntul. E deci de aşteptat că în evoluţia schiţată, luna să se afle într'un stadiu mai înaintat. Ori, observaţiile astronomice ne arată că luna are o formă lungăreaţă, cu axul cel lung îndreptat spre pămînt, că învîrtirea ei în jurul pămîntului se face în acelaşi timp cu rotaţia în jurul ei însăşi, astfel că noi vedem veşnic aceiaşi faţă a lunei; tocmai stadiul final pe care-l prevedeam pentru pămînt! Cei dintăi care au explicat aceste fapte prin efectul mareelor lunare au fost Kant şi Helmholz.

Dar dacă o planetă, ajungînd în stadiul final arătat mai sus,

cînd rotația ei se face în același timp cu revoluția satelitului, continuă a suferi maree solare, ce se întîmplă ?

Mareele solare, prin frecarea lor, continuă a înceteni rotația planetei, lăsînd neinfluențată durata de revoluție a satelitului. Astfel, ajungem că ziua de pe planetă e mai lungă decît *luna*—ca să-i zicem așa—referitoare la satelitul respectiv. Ei bine, și pentru acest caz avem un exemplu, care confirmă teoria noastră. Marte are doi sateliți, din care unul se învîrtește de trei ori în jurul planetei, într'o zi martiană.

Afară de aceasta, mai sînt încă și alte fapte care dau dreptate acestor teorii : sateliți de ai lui Jupiter și Saturn, care întorc mereu aceiași față planetei. Mercur și Venus care, după Schiaparelli, întorc mereu aceiași față spre soare.

Dar încetinirea rotației pămîntului pare a avea consecințî importante și pentru geologie: multe mișcări ale scoarței pămîntului s'ar explica prin tendința firească a globului pămîntesc de a-și lua mereu forma de echilibru corespunzătoare iuțelei de rotație la o epocă dată. Apoi cercetările moderne au arătat că scoarța pămîntului, nefiind perfect rigidă, este și ea supusă unor maree, care se studiază acum cu mult interes de către unii astronomi.

Asupra acestor chestiuni însă, pentru a nu abuza prea mult de atenția cititorilor, ne rezervăm a reveni cu alt prilej.

M. Sanielevici

Cronica veselă

SONETE

Domnului M. Codreanu.

Scamatorul

Întinde brațul .. Și din pălărie,
Ca prin minune 'ncep acum să iasă :
Un porumbel, un epure de casă,
Cutii, panglici, o 'ntreagă florărie.

Și, hocus-pocus, binișor o lasă
Cu gura 'n jos... E altă boscărie :
De sub joben apare-o farfurie
C'un șnițel „bine garnisit", pe masă !..

Așa mereu. Și vulgul cască gura
La cel ce pare c'a învins natura.—
El concurează pe copiii Muzii,

El din nimic îți dă fripturi și poame,
Dar totuși rabdă uneori de foame...
— E fabricantul nostru de iluzii.

La Cinematograf

Se face beznă...
Tremurind apare
Pe pînza albă, fără nici o cută,—
Un domn cu cioc. Zîmbeşte şi salută
Jur-împrejur pestriţa adunare.

E un salon în care toţi discută
Şi rîd mereu,—e viaţă, e mişcare.—
Dar nici un sgomot! Fermecată pare
Societatea asta surdo-mută...

Cuiva, din sală, i-a scăpat un ban...
Uşor întoarce capul, indignată,
Madama care cîntă la pian...

Alături o cucoană se frămîntă:
A enervat-o liniştea ciudată
„Din lumea celor care nu cuvîntă"...

Dalila

J'ai donné mon secret, Dalila va me vendre
A. de Vigny

Samson vorbi cu glas adînc:
„Ştiu bine
Că 'n sărutarea asta care 'nşală
Ai plănuit vînzarea criminală,—
Că voi cădea şi voi muri, prin tine.

Dar nu te-alung. E patima fatală
Mai scumpă decît viaţa pentru mine..."
Şi aţipi, strîngînd-o lîngă sine.
L-a biruit o curtezană pală;

L-a desmerdat, l-a adormit cu sila,—
O, veacuri viitoare, contemplaţi-i!...
O clipă numai a cuprins-o mila,

Dar aplecîndu-şi trupul plin de graţii,
Zîmbind i-a smuls un fir de păr, Dalila,
Ş'a suspinat pe gînduri:—Oh, bărbaţii!

G. Topîrceanu

SCRISORI DIN ARDEAL

**Şco'i pierdute.—Remedii.—Infiinţarea de biblioteci pedagogice.—
Şezătoarea scriitorilor romini la Sibiu**

Mult s'a vorbit şi scris în timpul din urmă despre şcolile noastre primare, pe care le-a înnăbuşit atît de tare legea lui Apponyi dela 1907. Prilej la aceasta ne-au dat necurmatele şicane pe care le provoacă zi de zi inspectorii unguri, în raportul pe 1909 al ministerului de culte şi instrucţie publică. Din acest raport rezultă că în anii 1908—1909 noi Rominii din Ardeal şi Ţara ungurească am pierdut nu mai puţin de 321 de şcoli primare, şi considerînd că anul 1910 a fost şi mai nefavorabil decît cei doi ani precedenţi, numărul şcolilor noastre pierdute în curs de 3 ani (1908—1910) s'a cifrat cu 500; cinci sute de sate care aveau pînă acum şcoli romîneşti, bune-rele, cum erau, au fost lipsite deci de focarele de lumină, care s'ar fi putut întări cu timpul,—şi la cele vr'o cîteva sute de sate romîneşti, care n'au avut nici pînă la 1908 şcoală romînească, s'au adăogat încă 500 de sate condamnate întunericului şi demoralizării.

Era firesc că în faţa acestui dezastru enorm să se pue întrebarea: cine poartă vina? Şi aceasta nu atît pentruca respectivii să-şi eie pedeapsa, pentruca noi Rominii sîntem foarte indulgenţi cînd e vorba de greşeli mari, ci pentruca cel puţin de aici încolo să se evite astfel de calamităţi, care pot îngenunchia cu timpul un popor întreg. Desigur că vina o poartă mai mulţi, începînd dela conducătorii dela ţară, pînă la cei mai înnalţi conducători ai destinelor vieţii publice. Atîţia preoţi slabi şi învăţători fără ideal şi-au părăsit postul de santinelă. Au fost şi protopopi slabi, care şi-au pierdut capul, şi au fost şi consistorii care au încurcat lucrurile. In diecesa transfugului vicar Mangra, şcolile s'au prăpădit cu duiumul, în vreme ce acel pus spre paza lor punea lumea la cale cu contele Tisza şi în vreme ce petrecea săptămîni întregi în Pesta, pentruca, în calitate de deputat de Cameră, să voteze legi care ne rănesc sufletul. Şi-au mai fost şi alţii de vină. „Tribuna" a îndrăznit să afirme din parte-şi două lucruri, care conţin desigur mult adevăr. Ea a

afirmat că conducătorii politici ai unui neam asuprit, nu au numai chemarea de a ţinea discursuri înainte de alegerile pentru Cameră, sau de a combate în Cameră proecte de legi a căror votare şi aşa n'o pot împiedeca, şi nu numai chemarea de a se întruni spre a discuta măsuri teoretice,—că aceşti conducători, care alcătuesc „comitetul naţional", au la un popor ca noi rolul pe care într'o ţară îl are guvernul: acela de a purta grija *tuturor* trebuinţilor mari ale neamului, incluziv trebuinţile culturale. Altfel, ce soartă ne poate aştepta, dacă, pînă ce comitetul deliberează asupra teoriilor, noi pierdem toate oştile? Ce ne mai rămîne oare cînd rînd pe rînd ni se vor prăbuşi aceste cetăţui modeste ale culturii romîneşti? Comitetul are, desigur, datoria de a se interesa cu toată seriozitatea de şcoala naţională şi de a da în toate privinţile mînă de ajutor consistoriilor pentru salvarea şi conducerea lor în regulă. Dacă pentru alegeri şi pentru gazete, care nu corespund unei necesităţi reale, comitetul găseşte mijloacele necesare, să nu se găsească şi pentru şcoli, mai ales cînd vedem că ele pier cu sutele? Şi dacă comitetul găseşte zeci şi sute de mii de coroane pentru scoaterea unei gazete, să nu fie oare în drept a cere cineva ca comitetul să se îngrijească şi de darea unei reviste pentru miile de învăţători care n'au de nicăiri nici un sfat luminat,—şi asta mai ales într'un stat unde şcoala e socotită un factor politic? Biserica noastră e naţională, şcoala e fiica ei,—să n'avem oare dreptul de a pretinde ca şcoala aceasta naţională să fie condusă în spirit naţional şi de ea să poarte grijă conducătorii destinelor neamului? Guvernul unguresc are o revistă şcolară pentru toţi învăţătorii din ţară, n'ar trebui oare ca şi comitetul nostru naţional să se îngrijească ca să se scoată o foaie şcolară între altele şi cu caracter politic?

O astfel de foaie ni-ar aduce un folos imens: l-am avea totdeauna sigur pe învăţător pe partea poporului, iar în şcoală el ar fi ceia ce în adevăr trebue să fie.

Al doilea lucru pe care l-a spus „Tribuna" e că şi sinoadele noastre sînt de vină că treburile şcolare merg prost. Ele nu se interesează cum s'ar cuveni de chestiunile culturale şi nu se interesează din cauză că sînt compuse într'un mod cu totul nefiresc. Din cei 120 de membri laici ai celor trei sinoade ortodoxe romîne din Ungaria, 60 sînt advocaţi, dintre care nici 1/4 poate nu se pricep la chestii bisericeşti şi şcolare. In schimb, în sinodul din Sibiu d. e. nu-i nici un singur preot şi nici un singur învăţător,—într'o corporaţie care e chemată să conducă afacerile bisericeşti şi şcolare! Intr'o ţară cultă ca Suedia, însuşi ministrul de culte a fost recrutat dintre învăţători, iar la noi nici în sinoade nu pot pătrunde învăţătorii!

Dacă s'a cerut o reformă a sistemului sinodal, în împrejurările acestea, nu s'a cerut decît un lucru cuminte. Cînd vom avea sinoade care să reprezinte în adevăr trebuinţile bisericii şi ale şcolii—lucrurile nu vor mai putea merge cum merg acum.

*

Un lucru însemnat pentru şcoala romînească din Ardeal a hotărît de curînd consistorul din Sibiu. Constatîndu-se starea, relativ înnapoiată a învăţătorilor noştri, care nu cunosc nici pe departe cum ar trebui să fie literatura pedagogică şi problemele mai însemnate de educaţie, consistorul a hotărît că încă în anul acesta să înfiinţeze 34 de biblioteci pedagogice, în fiecare protopopiat cîte una. In curînd învăţătorimea romînă din arhidiecesa ortodoxă romînă a Transilvaniei va avea deci 34 de izvoare de întărire sufletească, cum n'a mai avut pînă acum!

*

Un eveniment cultural de mare importanţă s'a petrecut la 5 Martie n. în Sibiu. In acea zi a avut loc prima şezătoare literară a scriitorilor romîni din Romînia şi din Transilvania. Au fost de faţă mai mulţi membri ai tinerei „Societăţi a Scriitorilor Romîni", ca d-nii Gîrleanu, Goga, Agîrbiceanu, d-şoara M. Cunţan, Caton Teodorian, Cincinat Pavelescu, Herz, Eftimiu, Nanu, C. Moldovanu şi A. Mîndru, care au adus cu sine şi pe excelenta artistă dela Teatrul Naţional din Bucureşti, pe d-şoara Filotti. Şezătoarea s'a ţinut în „Casa Naţională" din Sibiu, în faţa unui public numeros, venit din mai multe părţi ale Ardealului.

Toţi scriitorii au cetit cîte ceva din scrierile lor, producînd un entuziasm desăvîrşit. D-şoara M. Filotti a declamat cîteva poezii într'un mod neîntrecut. Lumea romînească, căreia rar i se dă ocazia de a gusta artă adevărată, a rămas surprinsă de eleganţa limbii şi dicţiunii, care a stîrnit o adevărată admiraţie. In aceiaşi zi s'a organizat în Sibiu şi un *bal romînesc*, seara, la care toate damele s'au prezintat în costum naţional, mai cu seamă din Ungaria, şi la care s'a dansat aproape numai dansuri poporale romîneşti. A fost o adevărată feerie pentru toţi cîţi au participat la acest bal, care întăreşte un bun curent naţional pornit de vr'o cîţiva ani încoace. Scriitorii au rămas încîntaţi de multul farmec al acestui poem pe care l-au văzut cu ochii lor, desigur mai frumos chiar de cum a fost în realitate.

Inceputul făcut la Sibiu cu şezătoarea scriitorilor a fost de bun augur. Cu timpul se vor ţinea şezători şi 'n alte centre de ale noastre. Ele pot face mult, mai mult decît zgomotoasă agitaţie politică, pe care alţii inşi nu se încumetă a o face din motive de „prudenţă".

O. Sima

Scrisori din Basarabia

Limba moldovenească în Duma Imperiului

In legătură cu tristul sfîrşit, pe care l-a avut propunerea deputatului basarabean d. Gulikin, în Duma Imperială, pentru modificarea proectului de lege a învăţămîntului general primar în senzul că şi Moldovenii noştri din Basarabia să fie puşi printre naţionalităţile care vor dobîndi prin această lege privilegiul de a-şi învăţa copiii în şcoli naţionale, cu predarea obiectelor în limbile respective naţionale,—vreau să dau pentru publicul cetitor din Romînia cîteva note, care ar fi în stare să explice măcar în parte această nereuşită.

Lucrul se prezintă în modul următor. La discuţia punctului de lege, care priveşte vechea limbă slavonă bisericească, pe care chiar Ruşii actuali n'o mai înţeleg, deputatul Basarabiei, preotul Ghepeţki, Moldovan de origine, a spus nici mai mult nici mai puţin decît următoarele: „Vă mărturisesc, domnilor deputaţi, că Moldovenii noştri din Basarabia tresaltă de bucurie şi de mîndrie, cînd văd că copiii lor cetesc bisericeşte slavoneşte, şi că deci Duma Imperială nu este în drept de a refuza Moldovenilor să-şi înveţe copiii în limba bisericească slavonă; în cazul însă contrariu, Duma ar nemulţumi ţara noastră, pentrucă poporul însuşi a Basarabiei sincer doreşte aceia despre care vă vorbesc"...

Aşa dar, Moldovenii noştri „tresaltă de bucurie şi de mîndrie", cînd îşi văd copiii cetind slavoneşte!... Să fie aceasta adevărat? Intr'adevăr, să le inspire Moldovenilor noştri atîta bucurie limba aceia moartă, care îi lasă reci chiar pe Ruşii moscoviţi? Acest lucru pare oricui cu neputinţă, şi numai deputatul moldovan, trădător de neam, îl găseşte firesc şi demn de crezare. Dar preotul Ghepeţki a spus neadevărul acesta numai din zelul neofitului, căci adevărul se prezintă cu totul altfel. Şi anume: Moldovenii noştri ţin, ce-i drept, foarte mult la ştiinţa de carte; pentru bietul nostru Moldovan, primitiv şi restrîns în limitele înguste ale ignoranţii, un ştiutor de carte e lucru mare! Dar să zici că „Moldovanul tresaltă" la auzul limbii slave vechi, însamnă a spune un mare şi evident neadevăr, căci de unde sărmanul de el să ştie şi să înţeleagă ce e vechi sau nou în

limba popoarelor slave?! Doar ţăranul nostru moldovan n'a studiat filologia, şi mai ales cea slavă!...

Să-l lăsăm însă deocamdată pe preotul Ghepeţki, şi să vedem cum şi-au înţeles chemarea lor ceilalţi deputaţi basarabeni, în Duma Imperială, în chestia care ne interesează.

Ei toţi, afară de d. Gulikin, au găsit cu cale, prin tăcerea lor, să se asocieze la părerea lui Ghepeţki. Deputatul Gulikin, deşi Rus neaoş, ba încă şi Lipovan (aparţinînd bisericii vechi ruseşti, protivnică bisericii actuale sinodale-niceniene), singurul a protestat contra trădătorului Moldovenilor.

E interesantă cariera politică a acestui sprijinitor unic al Moldovenilor în adunarea legislativă rusească. D. Gulikin, deputatul ţăranilor basarabeni, s'a strecurat în Dumă prin ajutorul grupărilor politice din dreapta. Dar ajuns în Dumă, el, om cuminte, a priceput degrabă cu cine are a face, şi la un moment dat şi-a luat rămas bun dela turma Purişkevicilor şi a altor calăi. Acest ţăran simplu, iniţiat mai mult în chestiile bisericeşti şi ale sectei religioase lipoveneşti, din care face parte, a fost în stare să priceapă marele rău de care sufere foarte mult ţăranul moldovan din Basarabia,—lipsa de cultură naţională moldovenească. Şi el a cerut, la 12 Noembrie, ca să se adaoge şi numele Moldovenilor la art. 16 din proectul de lege a învăţămîntului primar, care articol în modificaţiunea „octombriştilor" sună astfel: „în localităţi cu populaţiune polonă, lituană, nemţească, tătărască, estonă, latişă, armenească, cehă şi georgeană se permite să se predea în limba naturală a şcolarilor; această reformă se introduce de consiliul şcolar judeţean în baza dorinţii populaţiunii locale, care dorinţă va fi exprimată în forma unei hotărîri sau cereri a părinţilor şcolarilor".

Părea aşa de natural să se pronunţe măcar cineva în folosul acestui neam de Moldoveni, atît de harnici, atît de ascultători, atît de loiali faţă de stăpînitorii lor dela nordul rece, şi aşa de încremeniţi în aşteptările lor molcome!... A fost atît de frumos gestul „velicorusului" Gulikin, care a amintit lumii politice înnalte despre acele două milioane de Moldoveni, care au tăcut veşnic şi tac şi astăzi, deşi viermele ignoranţii şi a întunericului îi roade chiar la rădăcină!... Părea aşa la timp venit acest strigăt de dreptate pentru poporul nedreptăţit şi uitat de oameni şi de Dumnezeu!...

Dar trădătorii neamului nu se lasă a fi răpiţi de sentimentul de îndurare pentru acest sărman popor, care prin sudoarea sa i-a adus la vîrful piramidei sociale. A fost de ajuns ca deputatul Gulikin să pronunţe numele Moldovenilor, pentrucă deputaţii trădători—preotul Ghepeţki, mareşalul nobilimii basarabene Crupenski, primarul Sorocei Soltuz şi vestitul huligan Purişkevici,—să sară 'n sus!... „Cum, un venetic din lume"—ţipă de pe tribună preotul Ghepeţki—„poate să vorbească astfel despre Moldovenii din Basarabia, cînd e ştiut că Moldovenii s'au adaptat deja la viaţa de stat a Rusiei?" „N'avem nevoe de apără-

tori nechemați pentru Basarabia noastră",—se pronunță grav Crupenski, subliniind probabil în minte cuvîntul „noastră", căci într'adevăr Basarabia de mult a încăput pe mîna numeroșilor satrapi din plodoasa familie a Crupenskilor. „Dacă-i vorba pe asta, atunci să dăm școli naționale și Țiganilor, și Iacuților, și Ceremișilor, și Osteacilor"—zeflemisește comediantul Purișkevici. Chiar și Soltuz, care până acuma nu pronunțase nici un cuvînt în Dumă, se grăbește la tribună pentru a ponegri pe Gulikin și a spune prostii la adresa Moldovenilor. Ceilalți deputați ai Basarabiei: Armeanul Demianovici, Grecii Sinadinos și Cara-Vasili (fost deputat în Camera Romînească de pe timpul cînd Basarabia sudică aparținea Romîniei libere, 1854—1878) și Tretjacenco,—au crezut că era destul ceia ce făcuse deputații moldoveni, și de aceia s'au mulțumit numai cu bilele negre pentru propunerea d-lui Gulikin.

Astfel, prin voturile șerpilor, hrăniți la sînul Basarabiei însăși, a fost distrusă prima iluzie, primul pas, care se făcea pentru scoaterea poporului moldovenesc din Rusia din bezna întunericului. Mărinimosul, velicorusul Gulikin făcuse ceia ce-i dictase conștiința de om și de cetățean. Nereușita propunerii lui e încă o pată de veșnică rușine pe acei care cu atîta ușurință pun în pericol soarta unui popor, din sînul căruia se trag și care îi hrănește!... Numai mulțumită lor, acestor oameni netrebnici și slugarnici, s'a întîmplat aceia ce s'a întîmplat; căci iată ce scrie d. Gulikin, în coloanele ziarului „Besarabeț", al amicului nostru Alexis Nour: „Sînt foarte întristat și indignat... La votarea propunerii mele nu s'au ajuns decît trei voturi, pecînd deputații basarabeni au 8; dacă ei s'ar fi reținut cel puțin dela votare, propunerea mea numaidecît trecea. Dumnezeu ne va judeca, și generațiile viitoare își vor spune cuvîntul lor; conștiința mea însă este curată".

Deputatul Gulikin e indignat de purtarea colegilor săi basarabeni în Dumă! D-sa se întreabă, de unde atîta zel pentru rusificarea Basarabiei la deputații basarabeni de origină moldovenească?—Și noi ne indignăm, deși de mult am înțeles încotro tind boerii basarabeni și o parte din preoțimea noastră. La dreptul vorbind, și boerii și preoțimea nu tind la rusificarea Basarabiei, pentrucă rusificarea ar însemna totuși împărtășirea măcar în parte a poporului moldovenesc la o cultură, căci, oricît de joasă e cultura rusească, ea este o cultură. Și unii și alții tind însă la ceva mai sigur pentru soarta lor proprie: boerii și preoțimea vor cu orice preț să mențină starea actuală a lucrurilor. Și lucru nu e greu de înțeles, cînd te gîndești că tocmai starea actuală a poporului de jos le convine de minune. Oare unde ar mai găsi boerul nostru basarabean o vită lucrătoare mai ascultătoare și mai lipsită de conștiința drepturilor sale, decît numai printre țărănimea incultă moldovenească? Și oare unde preoțimea basarabeană și-ar găsi mai buni poporăni, decît printre primitivii Moldoveni țărani, care sînt așa de darnici și

așa de nepretențioși, mulțumindu-se pentru hrana lor sufletească cu ceva bolboroseală din vechea slavonă, cu puținel fum de tămîie și cu cîteva picături de aghiazmă în șipușor? Ori, tocmai în starea de astăzi, cu școala rusească, dela care Moldovanul nu se alege cu nimic, și cu puțină slavonă și tămîie,—boerii și preoțimea din Basarabia cît se poate de bine exploatează turma mută și oarbă a două milioane de Moldoveni harnici și nepretențioși!... Ceia ce însă spun deputații moldoveni în Dumă—cei trei boeri și preotul Ghepețki—sînt numai niște evidente minciuni, prin care totuși au reușit să respingă propunerea unui Rus dezinteresat, d. Gulikin.

Așa stau lucrurile în prezent; tot așa au fost și în trecut. Cetitorul binevoitor, va binevoi să știe anume cum au stat lucrurile în decursul acelui veac, ce se termină peste vr'o doi ani, dela răpirea Basarabiei. Și în decursul veacului acestuia, tagmele superioare ale poporului moldovenesc din Basarabia—boerii și preoții—n'au fost mai de treabă decît cei din ziua de astăzi! Iată un răspuns scurt...

Cu toată politica nedreaptă și asupritoare, de care s'au ținut în deobște guvernele rusești față de Basarabia, totuși chiar din sînul acestor guverne se desprindea din cînd în cînd cîte o ființă mai blîndă și mai binevoitoare pentru Moldovenii noștri. E de ajuns să cităm pe însuși împăratul Alexandru I, care prin școli lancasteriene moldovenești vroia să lumineze mintea copiilor boerilor și tîrgoveților din Basarabia. Să mai cităm pe arhiepiscopul Dimitrie Sulima, care cu atîta stăruință îi îndemna pe preoți să deschidă, pe lîngă biserici, școli parohiale moldovenești pentru copiii poporănilor lor, țărani sau orășăni. Să mai amintim de I. A. Nelidov, director școlar în Basarabia (1838—1857), care reluă din nou școlile lancasteriene moldovenești (părăsite pe un timp), și pe timpul căruia numărul școlarilor se ridicase dela 3100 la 11040, afară de copiii care învățau la școli parohiale. Apoi din cei mai apropiați de timpul nostru, să cităm pe guvernatorul Haruzin, care nu s'a opus la înființarea unei „Societăți moldovenești", care își pusese în statutele sale ca punct principal: redeșteptarea Moldovenilor din Basarabia prin școli naționale moldovenești;—și pe episcopul Vladimir, sub care s'a introdus studiul limbii romînești în seminariul spiritual din Chișinău, s'a înființat tipografia moldovenească pentru tipărirea cărților bisericești în moldovenește, și care îndemna pe preoți să slujească în biserici pe cît se poate mai mult moldovenește.

Prin ce au răspuns nobilii și preoții la aceste îndemnuri, la aceste chemări? Prin nepăsarea rece, dictată de egoismul tagmelor din care făceau parte. Pe cei dintăi îi răpea mai mult sclipirea „stelelor" rusești, pe cei de-aidoilea rubla ignoranții țăranului moldovan... Au fost și cîteva excepții, ba chiar sînt și astăzi. Termin dar această scrisoare, amintind cu plăcere despre acei buni Moldoveni, pe care acuma nu-i mai avem printre

cei vii: mareșalul nobilimii basarabene, I. M. Sturza, care pe la anul 1841 încercase se procure cărți de cetire și manuale pentru școalele lancasteriene chiar în Moldova și Valahia; protopopul Bălților, părintele Siniavski, care mult a stăruit pentru școlile moldovenești parohiale din județul său; mareșalul nobilimii din ținutul Chișinăului și consilier în Consiliul imperial, P. Dicescu, care a înființat „Societatea moldovenească", și boerul E. Gavriliță (decedat în Iulie al anului curent), care a scos primul ziar moldovenesc în Basarabia. Despre cei vii însă mai bine să tăcem....

Chișinău **P. Cubolteanu**

SCRISORI DIN BUCOVINA

— Recenzemintul populațiunii —

Numărarea poporului, care se face în Austria din zece în zece ani, e una din problemele naționale cele mai de samă. In jurul acestei probleme se poartă luptele cele mai înverșunate, pentrucă pe rezultatul acestei numărări se bazează mai tîrziu toată situația politică a neamurilor, se întemeiază toate postulatele de ordin național, cultural și economic. La înverșunarea luptei contribue și legea învechită dela 1869, care e făcută nu ca să ajute la facerea unei statistici științifice și obiective, în urma căreia să poți avea o icoană clară a puterii numerice a diferitelor neamuri ce compun monarhia Habsburgilor, ci se pare mai degrabă că caută să întunece numărul unor popoare în favorul cîtorva neamuri privilegiate, care numai astfel își pot susținea și mai departe poziția lor periclitată. In Austria adică, în contrazicere cu cerințile științii și în opoziție cu toate celelalte state europene, nu se constată la numărare *naționalitatea* respectivă, *limba maternă*, ci *limba de conversație*, și această dispoziție arbitrară, isvorîtă din sistemul biurocratic, a provocat și provoacă cele mai grave neînțelegeri, contribuind la falșificarea rezultatului numărării. Dacă și scopul urmărit de legiuitor a fost poate altul, acela adică ca cu ocazia numărării poporului să se constate trebuințile de fapt ale poporațiunii în ce privește limba, lupta naționalităților, ce sgudue de lungă vreme bătrîna monarhie, a făcut ca rezultatul tuturor numărărilor să nu corespundă nici pe departe numărului de fapt al diferitelor popoare. Și e interesant să constatăm că *toate*, dar absolut toate popoarele, se plîng că au fost terorizate și brutalizate cu ocazia numărării. In Austria aproape nu'i provincie care să fie locuită de o *singură* națiune, și de aceia pe timpul numărării se dau lupte uriașe în jurul comisarilor de recenzemînt. Și nu'i nădejde că aceste lupte vor înceta, cîtă vreme numărarea se va face după dispozițiile legii dela 1869, care în multe puncte provoacă direct neînțelegeri și lupte.

Innainte de începerea numărării din anul acesta, au încercat partidele slave, afară de Poloni, și în fruntea lor Cehii, ca să modifice dispoziția privitoare la limba de conversație, înlocuind-o

cu naționalitatea sau limba maternă. În zădar. S'au lovit de opoziția Nemților și a Polonilor, care au un mare interes ca procedura neexactă și neștiințifică de până acum să continue și mai departe. Nemții înghit cu ajutorul limbii de conversație o sumă de elemente eterogene, în primul rînd pe toți Evreii în afară de Galiția, cu care își măresc numărul, își umflă cerințile și caută să-și afirme puterea și în țări în care de altmintrelea ar trebui să rămie în urma tuturor celorlalte popoare. Iacă nu mai departe decît în Bucovina, ei sînt cu numărul în urma Romînilor și a Rutenilor, dar cu drepturile înnaintea lor. In Cernăuți alegătorii Nemți pentru comună sînt ca număr *cei din urmă*, dar au *cele mai multe* mandate. Polonii, în discreția cărora e Galiția întreagă, au același interes de a înghiți în primul rînd cele cîteva sute de mii de Evrei și un număr considerabil de Ruteni, mai ales din orașe. Guvernul a rămas pe lîngă practica veche și astfel și *numărarea* din anul acesta s'a făcut tot după calapodul *limbii de conversație*, ceia ce-i o mare minciună.

In *Bucovina*, unde locuesc *cinci* neamuri diferite, lupta ce s'a dat în jurul numărării a fost din cele mai vehemente, *în deosebi lupta dintre Romîni și Ruteni*. S'au dat lupte și între celelalte neamuri, de pildă între Ruteni și Poloni sau între Nemți și Poloni, dar acele au fost simple hărțueli, pecînd lupta dintre Romîni și Ruteni a fost *o luptă pe viață și pe moarte*. In trecut Romînii s'au dezinteresat complect de această problemă fundamentală și numărul lor a scăzut din deceniu în deceniu, iar al Rutenilor, muncitori și sprijiniți de guvern, a crescut, până ce numărarea dela 1900 ne-a adus rezultatul dezastruos că **sîntem cu 70.000** *de suflete* mai puțini decît Rutenii. Pe nesimțite harta Bucovinei s'a schimbat: nordul e complect slav, sudul e amestecat. Satele rutene desprinzîndu-se din marea ce înnaintează spre sud, se înșiră până sub zidurile Sucevii, până la mormîntul lui Ștefan și până în creerii munților ocolului Cîmpulungean. Aceste-s roadele negligenții și nepăsării noastre și ale muncii Rutenilor, ajutați cu dragoste de guvernul „binevoitor". Și nu atît nepăsarea noastră, cît lipsa de orientare, munca izolată și deci fără roade, au produs această stare critică neamului nostru în Bucovina.

Rezultatul numărării dela 1900 a căzut ca un trăsnet asupra Romînilor. Nu-i aici locul ca să arăt ce progrese enorme, ce poziție întărită și-au creiat Rutenii pe baza numărării acesteia în cei zece ani din urmă. Sate, ba regiuni întregi au căzut deodată, pierzîndu-se pentru cauza romînă.

Dezastrul dela 1900, în urma căruia asalturile Rutenilor asupra pozițiunilor romîne în administrația țării, în școală și biserică, au început a se repeți cu o furie nespusă, a avut pe lîngă multele urmări rele și una bună: a trezit pe conducători Romînilor de cu bună vreme și le-a arătat că încă un dezastru ca cel dela 1909, și neamul nostru *a fost* în Bucovina. Azi nu cunoaștem încă rezultatele complecte și definitive ale numărării ce s'a făcut la finea anului 1910 și nici nu putem ști ce se va alege până la sfîrșit, dacă ne gîndim la campania de terorizări inaugurată de administrația țării, pentru a reduce numărul Romînilor, care se pare că a eșit prea mare, judecînd după țipetele rutene, la care guvernul e foarte simțitor; un lucru însă se poate constata: că clasa conducătoare romînească, în primul rînd preoții, învățătorii și studenții—trecînd peste puține excepții—și-au făcut datoria de conducători și îndrumători ai satelor. Și dacă munca depusă în anul acesta s'ar fi făcut la 1890 sau chiar la 1900, astăzi Romînismul bucovinean n'ar fi așa de periclitat precum este de fapt.

Speriați și înfuriați de rezultatul înscrierilor în cadastrul național pentru alegerile în Camera provincială, care înscrieri au arătat superioritatea numerică a neamului nostru în țară, fără să se fi făcut vre-o propagandă deosebită, Rutenii au pregătit pentru numărare o campanie din cele mai înverșunate. In adunări ținute cu preoții, învățătorii și primarii, au compus un plan de muncă: au inundat satele cu fel de fel de broșuri de agitație, dintre care cea intitulată „Rusene e volasca vira" (Rușii și biserica moldovenească) e cea mai murdară; au lucrat pentru înlăturarea din comunele mixte a tuturor comisarilor care nu le păreau destul de siguri și au organizat bande de bătăuși ca să terorizeze poporul, folosindu-se și de băncile lor, care dau împrumuturi fără procente sau cu procente foarte mici. Totul a fost mobilizat și cine cunoaște fanatismul agitatorilor ruteni, în primul rînd al învățătorilor, care, nu cunosc nici o graniță cînd e vorba de Romîni, va putea măsura primejdia ce ne-amenința. De astă dată nici Romînii n'au stat degeaba. Se înțelege că nici pe departe n'a fost pe partea noastră o astfel de organizație, ca pe partea Rutenilor, dar în sfîrșit tot a fost ceva, pecînd înnainte nu era *nimic*.

Presa romînă din țară a început campania ei cu vre-o zece luni mai înnainte ca să înceapă numărarea. S'au dat de timpuriu conducătorilor dela sate lămuririle necesare și întîmplarea a vrut ca să avem de astă dată în locurile mai primejdioase oameni de inimă, muncitori entuziaști pentru cauza națională.

Reproducem aici ca document interesant cîteva pasagii din apelul scris de d. *George Tofan*, în numele unui comitet de propagandă în ajunul numărării.

In el se oglindește starea disperată în care ajunsese Romînismul bucovinean prin negligența din trecut.

„La sfîrșitul anului acestuia se va face *recenzemîntul*. E superfluu, credem, ca să inzistăm din nou asupra importanții extraordinar de mare ce o are recenzemîntul în general, și în special acesta din anul curent, pentru toate popoarele monarhiei noastre și în deosebi pentru noi Romînii. Organul nostru național, „*Patria*", a publicat în chestiunea aceasta o serie de articole, în care s'a arătat clar și detailat că recenzemîntul din anul acesta este pentru noi o *chestiune de existență*. Dela rezultatul ce-l vom obține în anul acesta depinde poziția noastră ca popor

băștinaș în această țară, depinde aproape întreaga noastră desvoltare națională și culturală în viitor. E cunoscut că de cîteva decenii încoace statistica oficială, ce s'a făcut în țară, a fost tendențioasă. Cu o perseverență demnă de lucruri mai bune, comisarii numiți pentru facerea statisticii au lucrat consecvent pentru micșorarea numărului Romînilor din țară, și așa ne-am trezit, într'o bună zi, că din cel mai numeros popor al Bucovinei noi am ajuns în rîndul al doilea, după Ruteni. După fiecare period de recenzemînt, noi ne-am ales cu o nouă pierdere considerabilă, numărul nostru a scăzut tot cu cîteva zeci de mii și azi sîntem numeric, pe hîrtie, în statistica oficială cu mult în urma Rutenilor.

Un tablou al ultimilor trei decenii ne arată evident descreșterea noastră:

Anul	Rom.	Rut.	Rutenii au un plus de:
1880	190.005	239.690	49.685
1890	208.301	268.367	60.066
1900	229.018	297.798	68.780

Strangularea noastră națională se vede în toată monstruozitatea ei, numai dacă alăturăm aici și datele recenzemîntului anului 1870:

Romîni	Ruteni	Romîni au un plus de
209.116	189.195	19.921

Dela 1870—1880 în loc să creștem, noi avem o pierdere efectivă de 19.111 suflete, iar față de Ruteni o pierdere de 69.606.

Statistica aceasta oficială deși nu reprezintă realitatea, are totuși un rol deosebit de important în ziua de azi.

Pe baza acestei statistici se face împărțirea drepturilor între popoarele monarhiei. Și astfel pe baza acestei statistici, azi sate odată curat romînești sînt complect sau aproape complect rutenizate. In scurt timp se va stinge și ultima suflare romînească, ce mai este în ele, se va fi rostit ultima vorbă în dulcea noastră limbă, și doar pe paginile istoriei se va însemna undeva tragedia unui neam care n'a știut să-și apere odoarele cele mai scumpe lăsate de strămoși: **limba și legea**.

Pe baza statisticii tendențioase se creiază în comune romînești școale rutene, cu învățători ucraini, importați din Galiția, care, agitatori perfecți, nerespectînd nimic, neavînd nimic sfînt, terorizează nu numai populațiunea comunei respective, ci populațiunea întregei împrejurimi. Avînd la spatele lor Sicziul (un fel de Arcășie), compus în mare parte din cele mai rele elemente ale satului, acești agitatori atacă biserica, pe învățătorul romîn, pe preotul și pe oricine se opune planurilor lor. Prin stăruințile deputaților lor, prin agitațiuni nesfîrșite, se introduce în biserică limba ruteană și astfel s'a scris ultima pagină a vieții romînești din sat".

A arăta cu date cele spuse mai sus ar fi prea mult, totuși pentru orientarea și a celor mai puțini informați, vom arăta în

treacăt cîteva din cele mai clasice cazuri, pe care le luăm din statistica oficială a anului 1900.

In districtul Sucevii, care în ochii multora ce nu sînt orientați, trece de district curat romînesc, statistica oficială ne dăruește 11269 Ruteni față de 37252 Romîni. Și anume în comunele Danila (541 Rut. 290 Rom.), Găureni (191 Rut. 68 Rom.), Hatna (2180 Rut. 42 Rom.), Ipotești, cazul cel mai clasic (1552 Rut. 51 Rom.), Iacobești (131 Rut. 51 Rom.), Călineștii lui Ienachi (579 Rut. nici un Romîn), Călineștii lui Cuparenco, sat răzășesc (1100 Rut. 80 Rom.), Mariței (1500 Rut. 6 Rom.). Aceste sînt numai exemplele mai tipice, căci de altfel—ceia ce denotă mai bine tendința urmărită—în tot districtul Sucevii din cele 41 comune numai în 11 nu e introdus nici un Rutean, pecînd toate celelalte comune curat romînești au minorități mai mici sau mai mari rutene, începînd cu 2 și urcîndu-se până la sute. (Așa Sf. Ilie cu 141, Mitocul-Dragomirnei cu 637, Stroeștii cu 168 Ruteni, ș. a.). In districtul Cîmpulungului avem, după statistica dela 1900, 7342 Ruteni față de 28205 Romîni. Rutenii, inventați în cea mai mare parte de statistica oficială, locuesc în Cîrlibaba (320 Ruteni și numai 3 Romîni), în Argel (cu 444 Ruteni și numai 3 Romîni), în Breaza (cu 1557 Ruteni și numai 115 Romîni), în Ciumîrna (cu 365 Ruteni și 8 Romîni), în Gemine (cu 440 Ruteni și numai 218 Romîni), în Frasin (cu 285 Ruteni), în Frumosul (cu 1215 Romîni și 190 Ruteni), în Fundul-Moldovei (cu 2603 Romîni și 150 Ruteni), în Cîmpulung (cu 192 Ruteni), în Ostra (cu 424 Ruteni și numai 33 Romîni); din cele 29 comune ale districtului *numai 5 n'au nici un Rutean*. Dacă aceasta e situația districtelor Suceava și Cîmpulung, vă puteți închipui ce tristă e cea a districtelor așezate la linia de demarcațiune dintre elementul rutean și romîn, a districtelor Cernăuți, Storojineți și Sirete.

Din exemplul Sucevii și al Cîmpulungului se poate scoate următoarele constatări:

Rutenii caută ca pe cale artificială—și în această privință au tot concursul binevoitor al autorităților—să creeze în districtele noastre minorități rutene, ca mai tîrziu, cînd ar putea fi vorba de o separare națională, să poată spune: nordul Bucovinei e curat rutean, deci trebue despărțit și constituit ca o provincie ruteană, dacă nu chiar împreunat cu Galiția ostică, iar sudul Bucovinei (la care calculăm districtele Suceava, Humor, Cîmpulung, Rădăuți) e utracvist, de oarece pe teritoriul lui locuește o considerabilă minoritate ruteană, ș. a.. După ultima statistică, în districtul Sucevii 11.269, în cel al Rădăuțului 8.864, în cel al Cîmpulungului 7.842, iar în districtul Humorului 1472, deci în total **28.947 Ruteni.** Observați că districtele Storojinețului, Siretului și Cernăuțului, în care sîntem deja minorități, nici nu le trec în această împărțire. Aproape toate cele 28.947 suflete rutene (noi avem în tot nordul Bucovinei, și anume în districtele: Coțman, Vijnița, Zastavna, Văscăuți, 430 suflete), cu excepția celor 3 sau

4 sate huţăneşti din districtul Radăuţului, sînt suflete romîneşti *furate*. Metoda e foarte simplă.

Comune mixte se prefac în sate curat rutene, majorităţile romîne (vezi cazurile clasice din districtul Sucevii) se prefac în minorităţi disparente, în cele mai multe cazuri dacă se poate chiar sub 100 de suflete, cifră care nu dă dreptul la nici o pretenţiune naţională, iar în sate curat romîneşti se strecoară, după împrejurări, minorităţi rutene, aşa că nici un colţişor din pămîntul Bucovinei să nu rămîe curat romînesc. Urmăriţi statistica sat după sat şi veţi vedea aplicată cu virtuozitate această ingenioasă metodă de exterminare a elementului romînesc.

Până aici am inzistat numai asupra situaţiei districtelor de sud, fără să atingem marea problemă a răzăşimii noastre de dincoace şi de dincolo de Prut. Sate întregi, ba regiuni întregi locuite de răzeşimea noastră conştientă de originea ei falnică, au fost trecute în numărul Rutenilor, slăbind astfel poziţia noastră şi întărind-o pe nedreptul pe a lor.

Aprecieri aproximative fixează numărul lor numai cu 20—25000 suflete. Starea aceasta de lucruri, indicată numai, căci nu putem intra în detaliu, ne impune o mare datorie, care în trecut a fost absolut neglijată. In trecut aproape nimene sau numai icicolea cîte un om s'a interesat de facerea recenzemîntului.

Urmările acestei nepăsări le-am văzut şi le-am simţit cu toţii. Slavismul a făcut în ultimele două decenii progrese îngrozitoare: cu toţii ştim mai departe că în ultimul deceniu, dela 1900 încoace, Rutenii au luat cu asalt o sumă de poziţii romîneşti. La recenzemîntul care se va face la finea anului curent, ei vor lucra din răsputeri, ca să treacă aceste poziţii definitiv în posesia lor. In faţa acestei primejdii naţionale, noi n'avem voe să stăm nepăsători, dacă nu voim să ne facem vinovaţi de trădare de neam. O acţiune sistematică unitară, condusă cu pricepere şi cu multă iscusinţă, trebue îndată pornită. Prin o agitaţiune intensivă, care să se întindă asupra întregului teritoriu naţional-romîn, dar care să aibă în samă mai ales satele mai expuse, mai periclitate, trebue să deşteptăm interesul tuturora pentru această chestiune. Nu ne îndoim că fiecare Romîn îşi va face datoria, dar e lipsă de o iniţiativă energică şi de o conducere destoinică. *Nu prubuluind, nu pipăind drumul*, ci, organizaţi şi conştienţi de puterile şi mijloacele noastre, să dăm lupta.

Recenzemîntul din anul acesta s'a încheiat favorabil pentru noi, cu toată agitaţia Rutenilor, cu toate că stăpînirea le-a încuviinţat toate dorinţile pe care le-au cerut pentru garantarea unui succes cît mai mare.

Şi dacă, cu toate acestea, rezultatul numărării din anul acesta n'a mulţumit pe Ruteni—ei sînt nesăţioşi—e o dovadă mai mult că ţinta lor e *slavizarea cu forţa a întregii ţări*. Şi dacă cu toată agitaţia Rutenilor, cu toată părtinirea stăpînirii, noi am putut salva o serie de poziţiuni pierdute, e dovadă sigură că poporul, chiar acolo unde a uitat limba, *simte romîneşte şi vrea să fie Romîn*.

După rapoartele parţiale ce le-am primit, noi am recîştigat mai întâiu aproape în întregime *districtul Sucevii*, care, după numărarea tendenţioasă dela 1900, avea un aspect străin. Aici, în afară de *Hatna*, unde avem o minoritate însemnată, pe care sprijinind-o cum se cade putem spera să recucerim întreg satul, cu atît mai mult că rămîne izolat în mijlocul Romînilor, toate satele cu populaţie ruteană artificială, ca Ipoteşti, Măriţei, Călineştii lui Ienachi şi Cuparenco, Danila, Romîneştii, Găurenii, Slobozia, s'au declarat romîne, rămînînd în ele numai minorităţi rutene disparente sau în multe *nici un Rutean*. Citadela Rutenismului din districtul Rădăuţului, *Milisăuţi*, a căzut definitiv.

Am recîştigat o serie de sate sau complect sau în parte în districtele Storojineţ, Sirete şi Cernăuţi. Clasic e cazul satului *Cuciur-Mare*, cel mai mare sat din Bucovina. La 1900 sau numărat (vorba vine) în Cuciur-Mare *7231 Ruteni* şi numai 1574 Romîni, în 1910 numărul Romînilor a întrecut 9000, pecînd Rutenii, întrebuinţînd toate mijloacele de agitaţie, au stors abia cam la 1000 de suflete. Şi din acele 1000 jumătate au dorit şi au izbutit să fie înscrise la Romîni. Ce folos însă că n'au putut trece examenul! Căci de fapt comisarii ţineau examen cu oamenii, *ca să se convingă* (!) dacă în adevăr ştiu romîneşte. In alte sate se ademeniau copiii cu bani şi zaharicale, ca să spue că vorbesc ruseşte; declaraţia capului familiei nu era suficientă, se supunea femeia şi copiii unui interogatoriu, se spiona pe la vecini şi dacă cu toate aceste mijloace nu-l puteau scoate Rus, atunci comisarii însemnau cu creionul *ruminisch*, ca cu uşurinţă să poată pe urmă schimba în *ruthenisch*.

E fapt constatat că la 1900 ni s'au furat astfel mai multe mii de suflete, prefăcîndu-se listele în prefectură. Cu toate terorizările lor însă nu le mergea deloc.

Sate care treceau de curat rutene, în care Rutenii credeau c'au stins orişice urmă de viaţă romînească, s'au ridicat deodată din *iniţiativă proprie*, fără să fie îndemnaţi de cineva, şi-au cerut să fie înscrişi Romîni, „aşa precum au fost moşii şi strămoşii lor".

In ţinuturile locuite de *răzeşi* s'a deslănţuit o urgie nespusă. S'au trimis ca comisari nişte fanatici şi terorişti, care ameninţau şi terorizau pe oameni ca în mijlocul codrului. Şi totuş am reuşit să scoatem cîteva minorităţi, împestriţînd teritoriul rutean.

După încheerea numărării se credea că dacă n'am cumpenit pierderea dela 1900, adică cele 70.000 suflete ce le aveau Rutenii în plus, n'am rămas cu mult în urmă, cel mult cu 10.000.

Deabia s-au cunoscut primele rezultate ale numărării şi Rutenii au început a protesta. In multe comune s'au schimbat, după dorinţa lor, de mai multe ori comisarii în decursul numărării, şi tot n'au fost mulţumiţi. Presa lor, desigur cea mai desmăţată

din Austria, a început o campanie de cele mai greţoase invectire şi, nereuşind, a scris memorande şi proteste, care stau în teancuri la guvern, au inundat Viena cu telegrame, iar deputaţii Ruteni au intervenit pentru *revizuirea numărării* acolo unde rezultatul nu le place, plîngîndu-se de „terorismul" Romînilor. Şi se pare că guvernul a cedat, căci în multe sate s'au trimis comisari speciali, care sub scutul jăndărmăriei, parcă ar fi răzmeriţă în ţară, *prefac numărarea contra voinţii esprese* a locuitorilor, înlocuind limba romînă cu cea ruteană. E cea mai mare nelegiuire ce se face în ţară.

Şi ce fac Romînii? Romînii se ceartă pentru scaunele de deputat în dieta ţării. Dacă nu se va face nimic spre a opri terorismul ce s'a deslănţuit asupra locuitorilor din satele trecute de Ruteni la catastih—şi sînt de-aceste vr'o 20—atunci ne vom trezi că sîntem în 1910 cu 100.000 mai puţini decît Rutenii!

Un Bucovinean

MISCELLANEA

Chestia „Tribunei" din Arad

Diferendul dintre comitetul naţional şi „Tribuna" din Arad tot nu este încă aplanat. Din lămuririle date de amîndouă părţile rezultă că se poate uşor ajunge la împăcare, dar numai cu următoarele două condiţiuni:

1) „Tribuna" să accepte disciplina de partid (cu consecinţile practice cari pot asigura un control eficace din partea comitetului naţional);

2) Comitetul să strămute din Arad în altă parte „Romînul"—oficiosul partidului.

Ambele aceste cerinţi sînt cît se poate de drepte şi în mod firesc se complectează între ele.

Dacă „Tribuna" vrea să rămînă un organ independent—oricît de curate ar fi intenţiunile ei—ea nu poate pretinde comitetului să nu creeze şi un organ de partid într'un centru romînesc atît de însemnat cum este Aradul.

Iar dacă „Tribuna" se supune direcţiunii partidului, comitetul nu poate prin nimic justifica lovitura ce ar da acestui ziar editarea în Arad a unui alt organ.

Atunci, pentru ce nu încetează războiul?

Totdeauna am susţinut că nu avem nici un drept de a ne amesteca în conflictele de această natură. Cel mult avem datoria să spunem un cuvînt împăciuitor. Dar cum s'au limpezit acuma lucrurile, sîntem siliţi să atragem băgarea de seamă a fruntaşilor de peste munţi, că prelungirea acestei certe zădarnice nu poate decît să compromită interesele tuturora.

Prea multe vorbe grele au fost aruncate în vînt, dar în faţa datoriei comune, a venit în sfîrşit momentul ca glasul celor cuminţi să fie ascultat, şi lăsate la o parte toate chestiunile de amor propriu şi ambiţiuni personale, caşi gîndurile de răzbunare.

Ne înşelăm oare?...

Ar fi aşa de trist încît nu ne îngăduim nici un comentar...

Scriitori foarte mari şi maeştri

De o bucată de vreme stilul unei anumit. categorii de publicişti s'a ridicat la o temperatură foarte innaltă.

„Un foarte mare poet", „un mare scriitor al neamului", „maestrul", etc., se poate ceti aproape în fiecare zi, în reviste şi ziare,—şi nu e vorba nici de Eminescu, nici de Caragiale, nici de Goga, nici de Sadoveanu, nici de Brătescu, nici de alţii care sînt la innălţimea acestora sau măcar pe-aproape. De multe ori e vorba despre scriitori, pe care cei mai mulţi dintre cetitorii romîni nici nu-i cunosc.

Dar acei care oficiază la altarul acestor „mari" zeităţi nu se opresc aici. Ei le culeg vorbele, pe care le socot de spirit, şi datele biografice, pe care le cred picante, şi le servesc publicului, parcă zeităţile acestea „ar fi murit de mult", vorba poetului.

Odată Melchior de Voguë, scriind despre Tolstoi, l-a luat condeiul pe dinnainte şi a scris aceste vorbe:

„El e un maestru din cei mai mari, dintre aceia care poartă mărturie pentru secolul lor".

Dar Melchior de Voguë îşi veni îndată în fire. El urmă:

„Dar e permis a spune asemenea enormităţi despre un contemporan, care nici măcar nu e mort, pe care-l poţi întîlni în fiecare zi cu redingota sa, cu barba sa; care prînzeşte, îşi ceteşte ziarul, primeşte bani dela librarul său şi-i dă cu dobîndă, care face, într'un cuvînt, toate lucrurile de rînd ale vieţii? Cum să vorbeşti de mărime, înnainte de a fi putrezit ultima rămăşiţă de cenuşă, înnainte de a se fi transfigurat numele în respectul acumulat al generaţiilor? Dar fie! *Il văd aşa de mare, că-mi apare ca un mort*".

Panegiriştii noştri—pe marii scriitori dela cafenea îi văd aşa de mari, că le-apar ca nişte morţi... Şi sînt cam ridiculi...

D. Duiliu Zamfirescu şi damele cu moral

D. Duiliu Zamfirescu şi-a publicat în volum romanul său „Ceia ce nu se poate".

D-sa declară, în inevitabila prefaţă, că „romanul de faţă nu e scris pentru criticii din Ţara romînească".

Şi pentru ce-şi pune d. Zamfirescu toată nădejdea în criticii din... „Marile Capitale europene"?

Pentru nimica toată:

Pentrucă criticii romîni, „ignoranţi şi de rea credinţă", vor spune că „Ceia ce nu se poate" a d-sale „samănă cu Anna Karenine".

Fără să avem mandat special dela criticii romîni, credem că ne facem interpreţii unanimităţii lor, asigurînd pe d. Zamfirescu că nici unul nu va găsi că „romanul" d-sale „samănă" cu Ana Karenin.

D. Zamfirescu, bătăios cum e, alungă, mai departe, dintre cetitorii săi, pe „damele cu moral", cum spune d-sa spiritual. Şi, tot spiritual exprimîndu-se, mai alungă şi pe „bărbaţii cu prinţipuri" (expresie pe cît de spirituală, pe atît de nouă).

Atunci pentru cine e scris romanul? „Pentru tinerimea cultă care, în artă, vibrează la tot ce e sincer, *tresare la adierea frumuseţii*", scrie cu modestie autorul.

Intrebarea este numai, dacă damele cu moral şi bărbaţii cu prinţipuri vor permite progeniturilor lor, pe care d. Zamfirescu îi linguşeşte cu numele de „tinerimea cultă", să cetească nesăratele obscenităţi din acest aşa numit „roman", din care noi am dat cîteva mostre în această revistă.

Mare lucru ca acest „roman" să nu aibă soarta tuturor celorlalte: să nu rămînă cetite numai de criticii din Marile Capitale.

Antonio Fogazzaro

Cu Fogazzaro Italia a perdut unul din marii săi scriitori. Născut la Vicenza în 1842, dintr'o familie nobilă şi catolică, a debutat în literatură la 1874 cu *„Miranda"*, un poem delicios de iubire. Versurile lui au mişcat dela început prin frumuseţa lor simplă şi gravă, prin idealismul lor delicat, prin fluiditatea imaginilor şi graţia lor neîntrecută. In volumul de poezii *„Valsolda"* (1876) sînt descrieri care evocă natura majestoasă şi solemnă de pe ţărmurile lacului Lugano. Fogazzaro vede această natură cu ochii sufletului şi idealizează cele mai umile din manifestările ei. In orice peizaj el găseşte un simbol sau o cugetare morală. Dar nota spiritualistă şi mistică apare mai cu seamă în romanele sale. *„Daniel Gortis"* (1885) e o apologie a datoriei şi a sacrificiului, în care Fogazzaro analizează c'o rară pătrundere iubirea ideală şi divină în contrast cu acea senzuală şi terestră. Calităţile lui puternice de prozator sînt mai cu samă vizibile în cunoscuta trilogie: „Piccolo mondo antico" (1895) „Piccolo mondo moderno" (1901) şi „Il Santo" (1905). Aceste trei romane cuprind o imagine vie a Italiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, împreună cu analize sufleteşti, în care sînt dezbătute problemele religioase, politice şi sociale ale epocii, probleme care au pasionat toldeauna pe Fogazzaro şi a căror preocupare dă operei, ca-şi întregii sale vieţi, adevărata ei unitate.

In literatura italiană, el apare ca un continuator al curentului spiritualist şi catolic, care a avut în Manzoni cel mai ilustru reprezentant. Concepţia lui Fagazzaro asupra vieţii e severă, îngustă, aproape ascetică. Nobleţa şi innălţimea nu-i lipsesc însă şi Fogazzaro va rămînea ca unul dintre puţinii scriitori care s'au adresat aproape numai elementelor superioare ale vieţii noastre morale şi au crezut cu un idealism invincibil în ceia ce numea el „ascenziunea omenească".

Dela redacţie

Cu toate strădănuinţile şi sacrificiile ce facem de cinci ani pentruca să ferim revista de prea bătătoare la ochi greşeli de tipar, mărturisim cu părere de rău că n'am putut atinge acest ideal.

Chiar în numărul acesta, corectorii noştri au binevoit să corecteze pe d. Sadoveanu („Un prieten al nostru"), atribuindu-i, în rîndul întăiu, pagina 216, „*la* ţara noastră", în loc de „în ţara noastră",—în rîndul al unsprezecelea de jos în sus de pe aceiaşi pagină: „boerul *este*" în loc de „boerul *acesta*",—în rîndul al patrusprezecelea, pagina 247: „necinstiţi şi *firei*", în loc de „necinstiţi şi *fini*", etc.

D-nii corectori sînt rugaţi să ia măsuri ca aceste rînduri să n'aibă nevoe de... erată!

Recenzii

A. Cotruş. *Poezii.* Orăştie, 1911.

Alexandru Viţianu. *Bacante.* Versuri. Bucureşti, 1910.

Oreste. *Versuri.* Bucureşti, 1911.

M'am gindit nu odată, cu ingrijire, uneori cu teamă, la nenumăratele versuri care s'au scris şi se vor mai scrie incă in limba noastră. Din nefericire, mai toate nu sint scrise numai pentru plăcerea celui care le-a produs. Aproape intotdeauna acesta se simte obligat să incinte cu ele pe alţii, şi, culese cu ingrijire, versurile văd lumina tiparului, in volume de dimensiuni respectabile. Va exista probabil in totdeauna acea rasă de tineri care, după ce au citit citiva poeţi francezi, citeodată numai romini, crezind că au in suflet scinteia divină, aştern pe hirtie impresiile lor adesea sincere, in tipare vechi şi consacrate, alcătuite după reţete cunoscute. Şi aceste roade mai totdeauna crude şi lipsite de o viaţă proprie sint date cit mai repede la lumină, ca să circule cit mai departe in lumea largă. O nerăbdare juvenilă, o sete timpurie de glorie indeamnă pe aceşti tineri să se grăbească. Şi in mijlocul unei indiferenţi, mai totdeauna justificate la prima atingere, cei mai mulţi sombrează şi dispar de pe orizonul literar, odată cu iluziile lor risipite. Sărmani naivi, care uită că acei puţini chiar, acei care au o adevărată chemare, trebue să-şi impregneze sufletul un timp cit mai indelungat cu impresii cit mai puternice şi mai variate, pe care trebue să le lese să pătrundă cit mai adinc şi să doarmă cit mai mult intr'insul, pentruca tirziu să poată scoate din el citeva rare accente, care vibrează şi care rămin. M'am gindit fără voe la aceste adevăruri banale şi eterne, citind aceste trei volume de versuri, ale unor autori pe care nu-i cunosc, dar care par foarte tineri.

D. Cotruş e din Ardeal, şi naivitatea sa are ceva adorabil. In compoziţii, puerile şi totdeauna prozaice, d-sa se lamentează după un vechiu cintec:

> Iar eu ursitu-s printre lacrimi
> Să-mi trec a vieţii primăvară.

Uneori s'avintă in discuţii filozofice, meditind impreună cu „meşterul Kant“ asupra neantului omului şi al vieţii, sau se revoltă impotriva unei societăţi josnice şi materialiste, care nu incurajează tinerele talente. Victimă nevinovată a lui Goga, el strigă cu emfază mulţimii:

> Şi tu mă 'ntrebi, tirană lume.
> De ce cint pururea 'n suspine,
> Cum poţi s'aştepţi tu voe bună,
> Cind milioane pling in mine.

Călătorii făcute in orient i-au inspirat serenade, in care ne delectăm cu „ochi de ingerel“, „plete blondine“, „obrăjori“, „periniţe“ şi alte diminutive drăgălaşe şi amuzante, care ne transportă cu vre-o patruzeci de ani in urmă şi ne aduc aminte de poeziile erotice ale unui Zamfirescu sau chiar de „Florile Bosforului“ ale lui Bolintineanu.

D. Viţianu nu e aşa de pătruns de tradiţiile vechi ale literaturii naţionale, ba chiar nu e pătruns deloc. D-sa e un modern, un admirator al lui Pierre Louys şi al literaturii decadente franceze. Versurile sale sint o apoteoză sarbădă şi bolnăvicioasă a voluptăţii şi a delirului senzual.

Puritanismul moral in artă e desigur o ipocrizie şi o poezie a senzualităţii va exista totdeauna. Dar acest izvor de inspiraţie, tulbure şi atit de redus, nu poate da la lumină ceva trainic, decit punind in mişcare o senzibilitate aprinsă, o imaginaţie vie, un dor avid şi nepotolit de viaţă. Nici una din aceste insuşiri nu apar in volumul de faţă. Combinaţii artificiale şi palide, pe aceiaşi temă, care pare pentru autor rostul unic al vieţii, versurile acestea lasă o impresie neplăcută de răceală, de monotonie, uneori de dezgust.

Izvorul inspiraţiei d-lui Oreste e mai curat. Versurile sale curg uniforme şi incolore, cu abundenţă şi cu facilitate, intr'o formă corectă şi muzicală. Ele te mişcă uneori prin innălţimea şi delicateţa discretă a simţirii, alteori prin imagini alese, dar, citindu-le, mai totdeauna arii cunoscute şi exploatate iţi revin in minte.

O notă personală mai accentuată nu se desprinde incă din aceste versuri.

O. B.

***

C. Rădulescu-Codin. *Legende, tradiţii şi amintiri istorice*, adunate din Oltenia şi din Muscel. Bucureşti, Socec, Ediţia Academiei Romine. 1.50.

D. C. Rădulescu-Codin, un cercetător harnic şi un mare iubitor al literaturii populare, publică sub auspiciile Academiei Romine o culegere de 61 legende, tradiţii şi amintiri istorice, culese de d-sa in diferite timpuri şi din diferite locuri, dar mai ales cu prilejul unei călătorii de studii, făcută in vara anului 1909.

Conţinutul foarte variat al acestor produceri literare de origină populară, exactitatea cu care culegătorul caută să ni le redea, ingeniozitatea naivă a unora din povestiri, frumuseţa şi plasticitatea altora, multele şi variatele amintiri istorice şi aluzii la viaţa socială din trecut ce conţin,—toate contribue ca să facă din publicaţia de faţă o lucrare interesantă şi de folos.

Culegătorul ne dă astfel e nouă contribuţie la materialul care se scoate din ce in ce cu mai multă pricepere şi iubire din intunericul şi uitarea in care de-atita timp zace, şi din care vom ajunge cindva să cunoaştem mai bine toate ascunsurile sufletului poporului nostru,—atit de puţin studiat pină acum.

Diferitele notiţe explicative şi glosarul dela sfirşitul cărţii fac lucrarea accesibilă oricui şi sint pentru autor un titlu mai mult la recunoştinţa noastră.

M. C.

***

D. Russo. *Studii şi Critice.* Bucureşti, Göbl-Rasidescu, 1910, 1 vol. 8° de 123 pag., preţul 3 lei.

Volumul cuprinde următoarele studii:

1. *O carte asupra Invăţăturilor lui Pseŭdo-Neagoe* (pag. 1—16).—Este o recensie a cărţii D-lui Romansky, Mahnreden des walachischen Woywoden Neagoe Basarab an seinen Sohn Theodosios, Leipzig, 1908.

Incontra D-lui Romansky D. R. susţine, cu argumente convingătoare, că: 1. „Invăţăturile lui Neagoe către fiul săŭ Teodosie“ nu sint scrise de Neagoe, ci de un călugăr admirator al lui, care le-a atribuit fals lui Neagoe;—2. Originalul a fost scris nu in limba romină, ci in limba slavonă;—3. Simburele şi modelul a fost *Umilinţa* (Κατάνοξις)

luĭ Simion Monahul, scriitor bizantin.

In cursul recensieĭ D. R. probează că D. Romansky comite tot felul de erorĭ cu privire la interpretarea pasajelor din Invățăturĭ, și se laudă in zădar că ar fi cel dintăiŭ care să fi arătat izvoarele acesteĭ opere. In adevăr izvoarele Invățăturilor eraŭ cunoscute *absolut* toate înainte de Romansky, și, ceia ce încă e și maĭ grav, aceste izvoare le-a cunoscut și D. Romansky, dar s-a făcut că nu le-a cunoscut, pentru a face să pară lucrarea maĭ interesantă.

D. Romansky este elev al D-luĭ Gustav Weigand. Acest fapt este suficient să ne explice superficialitatea și incorectitudinea D-luĭ Romansky.

Este foarte interesant de remarcat cum din toate părțile pornesc protestărĭ încontra școaleĭ nefaste a farsoruluĭ din Leipzig.

2. *Răspuns unuĭ critic nepregătit.* (17—26).—D. R. pune la rezon pe D. N. I. Apostolescu, care a încercat să se amestece într-o discuție în care n-are pregătirea necesară.

3. *Cărți de Bună-cuviință în limba greacă și romînă.* (27—55).—„Una din cele maĭ răspîndite cărțĭ, depe care aŭ învățat regulele de bună-cuviință generațiunĭ întregĭ timp de cîteva secole în școlile grecești, atît din Romînia cît și din Grecia și Turcia, a fost cu siguranță *Hristoitia* luĭ Antonie *Vizantios*". Această hristoitie este o traducere în greaca clasică după scrierea *De civilitate morum puerilum*, pe care Erasm a întocmit-o pentru micul Enric, fiul luĭ Adolf, principele de Veere.

Scrierea luĭ Erasm a fost tradusă maĭ întăiŭ de un anonim în limba greacă populară (aplă). Vizantios, neputînd suferi limba greacă vorbită, *barbară*, o traduse în limba greacă veche. El nu s-a ținut însă deloc de textul după care a retradus, ci l-a prelucrat potrivindu-l cu obiceĭurile Grecilor din timpul săŭ, omițînd unele părțĭ și adăugînd altele.

In limba greacă modernă avem încă prelucrările luĭ Daponte, Cherameus, Calogherás în versurĭ, apoĭ numeroase tălmăcirĭ interliniare.

In limba romînă Hristoitia luĭ Erasm-Vizantios s-a prelucrat de Naum Rimniceanu, de un anonim și de A. Pann.

Hristoitia luĭ Vizantios s-a tradus în limba slavonă și bulgară.

4. *Cum trebue să fie întocmit un catalog de manuscrise ideal.* (56—116). D. Litzica a publicat la 1909 „Catalogul manuscriselor grecești aflate în Biblioteca Academieĭ Romîne". Făcînd pe larg analiza acestuĭ catalog D. R. arată pe de oparte gravele luĭ defecte, iar pe de alta normele pe care trebue să le urmăm pentru alcătuirea științifică a unuĭ catalog de manuscrise grecești.

D. R. discută cu toată urbanitatea, cu un bogat aparat științific și cu o solidă minuire a faptelor mărunte. Remarcăm în special capitolul IV, unde autorul aduce importante contribuțiĭ la istoria noastră literară și la cultura greacă în Romînia.

D. R. este desigur cel maĭ competent dintre bizantiniștiĭ noștri.

*

N. Chicireanu. *Particularités de la langue française à l'usage des Roumains.* Brăila, 1911, 1 vol. 8° de 270 pag., prețul 3 leĭ.

O lucrare de multă muncă și menită a aduce serviciĭ reale tinerimiĭ studioase.

G. P.

* * *

Victor Lazăr. *Die Südrumänen der Türkei und der angrenzenden Länder.* Un vol. de 344 p., București. 1910.

Intotdeauna o carte privitoare la frațiĭ noștri este bine-venită.

Volumul d-luĭ Lazăr, un studiu compleet și bine documentat asupra Macedo-Romînilor, este și ușor și plăcut la citit. Imparțialitatea autoruluĭ, grija de a nu exagera nimic, de a pune pe frații dela sud în adevărata lumină, așa cum i-a format în lungul curs de veacurĭ mediul fizic și moral, cu scăderile și calitățile lor, îndeplinesc desigur scopul autoruluĭ de a face cunoscut publicului apusan, cu perfectă sinceritate, poporul acesta, cuminte și muncitor.

Nu vom analiza cuprinsul volumuluĭ; de altfel pentru noĭ un rezumat ar fi și prea mult și prea puțin. O precizare a conținutuluĭ este însă necesară.

Autorul, sprijinindu-se pe tot ce s'a scris pînă acum, ne arată poziția geografică, întinderea și numărul Romînilor transdanubienĭ, istoria lor pînă azĭ, caracterul, locuința, hrana, viața economică, limba, obiceiurile și credințile lor; în această privință indicațiile fragmentare din scrierile altor autorĭ sînt întregite și sistematizate. Partea a doua a volumuluĭ este consacrată chestiilor bisericești și școlare și literaturiĭ artistice și populare. Ni se daŭ în traducere germană povești, cîntece de leagăn, ghicitorĭ, proverbe, balade, cîntece de dragoste, etc.; n'am putut însă controla dacă toate au maĭ fost sau nu publicate, căcĭ de unele știm că sînt cunoscute. La sfîrșitul volumuluĭ avem o hartă, unde sînt indicate părțile ocupate de Romînĭ.

Cartea aceasta, destinată străinilor, poate fi utilă și acelor dintre noĭ care doresc să aibă reunite într'un volum tot ce poate interesa din viața Macedo-Romînilor; de altmintrelea studiul este însoțit de o bibliografie compleetă.

*

Constantin G. Ionescu. *Rumänisches Schulwesen.* Un vol. de 133 pag. Langen-Salza. 1910. Prețul 1 m. 75 pf.

Volumul acesta, apărut în colecția „Magazinul pedagogic", este scris pentru străinĭ; scopul e să dea într'o sinteză scurtă și conștiincioasă întreaga organizare a învățămîntuluĭ nostru dela primele sale începuturĭ până azĭ. Pentru aceasta d. I. s'a servit de diferitele colecții de legĭ și regulamente ce s'au succedat dela Regulamentul organic încoace, de programele analitice și circulările ministeriale, pe care le-a sistematizat și coordonat. Așa cum rezultă din izvoarele întrebuințate, evoluția școaleĭ noastre nu are destul relief și liniile despărțitoare se confundă pe alocurĭ.

Defectul acesta provine însă din cauză că autorul a vrut maĭ bine ca expunerea să reflecteze exact lucrurile, cu dezordinea și confuzia lor, decît să fie întunecată de personalitatea sa. In adevăr, și discuțiile asupra metodelor de predare, cașĭ surîsurile de ironie și criticile, cu care salută în treacăt vechea noastră școală, nu sînt ale sale; ele sînt un ecou al opinieĭ publice trecute. Această obiectivitate strictă are desigur merite, care compensează lipsa părerilor personale autoruluĭ. Cartea sa va servi ca izvor de informațiĭ chiar și pentru aceĭ dintre Romînĭ, care nu pot avea la dispoziție legile și regulamentele școlare.

M. J.

* * *

Dr. Toulouse. *Comment se conduire dans la vie.* Paris, Hachette, 1910. Prix 3.50.

Ca o urmare a volumuluĭ „Comment former un esprit", apărut acum vre-o doĭ anĭ, și ca o întregire a planuluĭ, după care autorul și-a propus să ne dea un îndrumător pentru viață, bazat pe datele științiĭ și pe experiența și observările sale ca medic, dr. Toulouse face să apară, nu de mult, volumul al căruĭ titlu îl transcriem aice.

După cum însuși ne spune, lucrarea de față caută să fixeze principiile pe care experiența sa de observator aplicat la studiul faptelor sociale și de medic dedat la igienă și la patologia

spiritului, i le-a indicat ca superioare in conduita vieţii.

Autorul işi imparte cartea sa in trei părţi, tratind fiecare cîte unul din cele trei mari aspecte ale vieţii omului: viaţa publică, viaţa privată şi viaţa personală.

In prima parte ni se arată cum trebue să ne alegem o carieră in conformitate cu aplicaţiile şi dispoziţiile noastre, cum trebue să inţelegem meseria noastră şi cum să muncim; apoi cum trebue să luptăm în viaţă, cum să ne purtăm în societate, in relaţiile cu semenii noştri şi in sfirşit cum să luăm parte la activitatea socială, la munca pentru interesul obştesc.

In a doua parte găsim cele mai variate şi raţionale percepte in privinţa felului cum trebue să-şi alcătuiască omul o familie, cum e dator să se poarte cu copiii săi, cum să trăiască potrivit cu mijloacele sale materiale şi tot odată in cele mai bune condiţiuni morale şi igienice, şi în sfirşit, cum să se poarte cu prietenii.

A treia şi cea din urmă parte cuprinde indrumări şi precepte relative la intrebuinţarea calităţilor fizice şi morale, la modul cum e mai bine să ne folosim de timp şi de spaţiu, cum să ne distrăm şi să trăim viaţa interioară.

Acestea sint, în linii mari, problemele pe care autorul le atinge in cele aproape 300 de pagini ale lucrării sale, în care totul e justificat prin consideraţii bazate pe ştiinţă, medicină, igienă şi mai ales bun simţ. Autorul intră in însuşi miezul vieţii de toate zilele, examinează conţinutul ei pînă in cele mai mici amănunte şi face să răsară cu cea mai mare preciziune părţile bune şi cele rele ale ei. Ceia ce urmăreşte autorul este ca omul să trăiască in cel mai desăvirşit acord cu sine însuşi şi cu semenii săi,—să realizeze maximum de fericire de care e capabil, atit pentru sine, cit şi pentru ceilalţi.

Cartea, scrisă intr'un stil admirabil, intr'un ton de bonomie afectuoasă, cu o limpezime şi o preciziune care nu lasă nimic de dorit, e tot atita de plăcută la cetit, pe cît e şi de folositoare, —dacă nu i-am putea urma toate sfaturile...

M. C.

***

I. Novicow. *Le français—langue internationale de L'Europe.* B. Grasset. Paris. 1911.

Autorul susţine că limba franceză e menită să ajungă limbă internaţională.

Ce-l face să susţină această părere? In primul rind, iubirea limbii franceze, iubirea culturii franceze.

Şi, fireşte, cînd iubeşti limba şi cultura franceză, atunci argumentele vin şi le îndrepţi uşor împotriva părerilor opuse.

Novicow işi incepe argumentarea prin o îmbărbătare caldă pentru Francezi, care se cred pe pragul pieirii, dela infringerea din 1870. El le spune desluşit: Să nu credeţi că mergeţi la pieire sigură. Nu. Voi mergeţi tot înnainte. Sinteţi în capul civilizaţiei. Să nu vă tot pară rău c'aţi fost bătuţi. Căci voi aţi fost bătuţi pentrucă eraţi mai superiori, mai civilizaţi decit cei care v'au bătut. Voi eraţi dezbinaţi pentru idei; ceilalţi s'au unit în vederea unui fapt brutal, pentrucă atit ii tăia capul, şi v'au bătut.

După această îmbărbătare autorul incepe a trimete săgeţi contra limbilor universale artificiale, cum ar fi esperanto, de pildă. Autorul gindeşte că limbile acestea artificiale nu se vor impune niciodată, chiar de le-ar decreta universale nu ştiu cîte academii din lume. Nu se vor putea impune pentru cuvîntul că-s urite, pentru cuvintul că-s greu de învăţat şi în sfirşit pentrucă nu au viaţă.

Novicow găseşte că-i mai bine să-ţi dai osteneala să înveţi o limbă frumoasă, vie, cu o bogată literatură, decit să

osteneşti învăţind o limbă cum e esperanto.

Ei, dar care limbă să o înveţi?

Pentru autorul nostru, vădit, că numai limba franceză. In trecut limba franceză s'a vorbit mult; acum se vorbeşte deasemeni mult.

De limba germană nici nu poate fi vorba. Limba engleză are destule elemente romanice. Ş'apoi în cercurile înnalte, culte, engleze, limba franceză se bucură de multă trecere.

Dacă mai ţinem în samă că atit în Germania, cît şi în Anglia, limba franceză se învaţă cu stăruinţă şi e prevăzută în programele şcolilor mijlocii, atunci e limpede că drumul e deschis pentru această limbă.

Să nu uităm că Slavii, Turcii, Ungurii au o deosebită înclinare către limba franceză. Şi pe lingă aceasta, toate popoarele neolatine tot la limba franceză ţin, tot la izvoarele culturii franceze se adapă.

Dar motivul de căpetenie al răspîndirii unei limbi trebue căutat mai cu seamă în cultura pe care acea limbă poate să ne-o dea, în ideile mari, de viitor, de progres, pe care le poate împrăştia.

In privinţa aceasta, Franţa, limba franceză nu pot avea concurent.

Germania e reacţionară. Anglia păşeşte pe urmele Franţei către o democraţie tot mai innaintată. Franţa e însă mereu înnainte.

Şi ceva mai mult, Franţa nu are porniri războinice.

Azi mai mult ca oricind se simte nevoia unei federaţii a statelor europene.

Judecînd bine, numai Franţa poate face primul pas către realizarea federaţiei. Făcîndu-l, işi poate închipui oricine cît va creşte Franţa în ochii întregii lumi, cît se va întinde cîmpul limbii franceze.

*

Karl Groos. *Der Lebenswert des Spiels.* G. Fischer. Jena. 1910.

N'avem înnainte decit o conferinţă ţinută la societatea pentru artă şi ştiinţă din Hamburg. Cu toate acestea, miezul acestei conferinţi merită să fie cunoscut pentru valoarea vitală, pe care, după Gross, o are jocul în general.

Fără joc, nici puiul, nici copilul n'ar ajunge să-şi dezvolte puterile lor fizice şi psihice. Mîţişorul n'ar ajunge să vineze, dacă nu s'ar fi jucat dintr'untăi de-a vinatul. Copilul n'ar ajunge să se ţie copăcel, dacă n'ar începe să facă nebunii, mişcind picioarele în fel şi chip.

Deasemeni, n'ar ajunge să ne vorbească, dacă nu şi-ar petrece o bună parte din vreme cintind *la-la*.... ori vorbind în legea lui.

Jocul, în atare condiţii, nu-i decit o exercitare îndrumătoare pentru acţiunea desăvirşită de mai tirziu.

Dar în afară de exercitarea îndrumătoare către o acţiune desăvirşită, care are drept substrat instinctul, jocul poate deschide şi drumul experimentării.

Prin joc animalul, omul, pot ajunge să adaoge ceva la ceia ce au moştenit.

Interesantă în această privinţă e citarea, pe care o face K. Groos, din jurnalul surorii cunoscutului darwinist Romanes. E vorba de o momiţă, căreia sora lui Romanes i-a dat un mănunchiu de beţişoare. Momiţa petrecea de minune, băgind cîte un beţişor în foc ş'apoi —după ce-l scotea—mirosindu-i capătul fumegător. Ba, îndrăznea să scoată cenuşă şi s'o pue pe piept, arătîndu-se satisfăcută de senzaţia de căldură. Dindu-i nişte hîrtie—şi lanţul neîngăduindu-i să se apropie destul de foc—ca să o poată aprinde, a răsucit-o frumuşel în formă de băţ. In sfirşit, i-a dat un jurnal întreg. Momiţa la rupt în bucăţi, din care a făcut buciume şi le-a ars pe toate fără să-şi frigă cîtuşi de puţin degetele.

Iată un joc experimental.

Desigur că omul primitiv, mai bine înzestrat decit această momiţă, tot prin

un astfel de joc experimental a ajuns să stăpînească focul.

Valoarea vitală a jocului nu se mărgineşte aici. Jocul ne scoate din monotonia ocupaţiei noastre de toate zilele. Jocul ne întregeşte ceia ce ne ia monotonia noastră profesională. Să ne gîndim un moment numai la ce pot aduce diversele sporturi, excursiunile în primul rînd.

Dar dela variaţia adusă, în viaţa noastră, de excursii şi până la plăcerile estetice, pe care ni le dă arta, nu-i decît un pas.

Şi doar arta nu-i la urma urmei decît un joc al imaginaţiei noastre pentru a scăpa de silnicia lucrurilor de toate zilele, pentru a completa lipsurile realităţii înconjurătoare, pentru a ne face o lume mai potrivită nouă.

Prin artă însă ne eliberăm de greul muncii zilnice, ne împrospătăm puterile, ne înnălţăm cătră forme de viaţă tot mai superioase. Arta e însă un joc.

Deci, prin joc ne eliberăm de apărarea vieţii zilnice, ne împrospătăm, ne înnălţăm cătră forme tot mai superioare.

Iată ce poate găsi cineva citind conferinţa lui K. Groos.

*

Marcel Labbé. *Le sang.* I. B. Baillière et Fils. Paris. 1910.

Nu sînt multe cărţi scrise de oameni specialişti într'anumit domeniu, care să poată fi citite uşor şi cu folos de cei doritori de a avea cunoştinţi generale din diferitele ramuri de activitate intelectuală.

Iată însă o carte, care poate fi numărată printre acestea.

Doritorul de a cunoaşte esenţialul din cunoştinţile noastre actuale asupra sîngelui poate recurge la lucrarea lui Labbé.

Intr'un mod nu se poate mai limpede, Labbé ne vorbeşte de rolul sîngelui în organism, de compoziţia lui, de schimbările pe care le suferă sîngele în deosebitele boli ale organismului, de valoarea diagnostică a examenului sîngelui şi în sfîrşit de naşterea şi moartea sîngelui.

Străbătînd cartea, cititorul interesat asupra valorii metodei în cercetarea ştiinţifică va vedea că una-i să studiezi elementele sîngelui mort, fixat şi colorat pe lamă, şi alta-i să le studiezi vii, circulînd, într'o membrană cum e mezenterul broaştei.

Cel ce poartă interes fagocytozei va citi frumoase pagini asupra ei, după cum va întîlni nu mai puţin frumoase pagini asupra diverşilor fermenţi secretaţi de leucocyte.

In sfîrşit, cei preocupaţi de filozofia vieţii şi morţii vor găsi destule date exacte, destule fapte, asupra vieţii şi morţii celulelor din sînge.

Această carte—mică de tot de altfel—aduce fapte, aduce cunoştinţi, te face să gîndeşti.

Dr. M. A. B.

Revista revistelor

Convorbiri Literare (Februarie).—Progresăm cu paşi uriaşi. Ne „occidentalizăm". In literatură, am transplantat toate genurile. De-o bucată de vreme ne-a cuprins furia ineditului. Publicăm toate fiţuicile rămase dela oamenii mari. Ii compromitem, adesea, ori, măcar, îi înjosim şi-i banalizăm,—n'are a face: producem „documente".

Aiurea, se publică volume de scrisori ale morţilor, scrisori care aruncă lumini asupra operei lor sau a altora, ori asupra epocii cînd au trăit.

Publicăm şi noi. Specialitatea asta o au *Convorbirile Literare*. Altădată, ele publicau corespondenţa între Eliade şi Negruzzi, relativă la limba literară. Acuma s'au modernizat: d. Maiorescu publică scrisorile acelora pe care i-a protejat cîndva (Lambrior, Panu, Gruber). Ele nu mai aruncă nici o lumină asupra vre-unei opere, probleme, sau epoci.

Publicarea lor are menirea să dea în vileag sprijinul pe care l'a acordat d. Maiorescu acestor tineri sărmani, lipsiţi de mijloace.

Gh. Panu a publicat, aproape zece ani, o revistă în care şi-a spus părerile-i originale asupra tuturor lucrurilor petrecute în această vreme. *Convorbirile* au ignorat revista lui Gh. Panu.

Gh. Panu a publicat două volume de amintiri asupra Junimii, în care a reînviat gloria ei de odinioară — pe care micii epigoni se străduesc s'o întunece—şi *Convorbirile* n'au spus un cuvînt asupra acestor volume.

Gh. Panu a scris două volume de istorie socială, şi *Convorbirile* n'au aflat nimic despre ele.

Gh. Panu a murit—şi *Convorbirile* ne întreţin regulat cu generozitatea d-lui Maiorescu faţă de tînărul lipsit de mijloace, Gh. Panu.

Noua Revistă Romînă. — D. Artur Gorovei (*Pe hotarul ţărei*, 27 Fevruarie) povesteşte cîteva fapte, care dovedesc că instituţia grănicerilor, aşa cum este organizată şi prin felul cum se recrutează organele sale, este o *nenorocire* pentru populaţia mărginaşă.

In *Guvernul „binelui cu de-a sila"* (6 Martie), d. Rădulescu-Motru se întreabă ce este de preferat: minciuna liberală, sau cinismul junimist?

„Cinismul junimist" este, după d. Motru, lipsa de orice grijă pentru formele constituţionale. „Minciuna liberală" este grija de aceste forme. Junimiştii operează pe faţă; liberalii pe ascuns (e vorba de alegeri).

Care este cauza acestei deosebiri?

Pentruce junimiştii sunt „cinici" şi liberalii ipocriţi? D. Motru n'o spune, şi asta era interesant. Pentru junimişti, pare a da un răspuns: Cinismul acesta e cinismul vechiului postulant la domnie, zice d-sa. Ar fi, deci, mentalitatea, cum se zice azi, a vechei boerimi. Cu alte cuvinte, am zice noi, dispreţul boerimii pentru formele constituţionale.

Dar „minciuna liberală"? Pentruce liberalii au grija de a respecta formele constituţionale? D. Motru n'o spune.

Ar fi, poate, frica de a compromite aceste forme, *introduse* de ei, de liberali? Dar de ce nu le respectă în fond?

Poate pentrucă *viaţa* reală e inferioară acelor forme?

Şi atunci s'ar pune o întrebare: Li-

beralii, care au introdus aceste forme, caută ei să apropie cît de puțin, și din ce în ce, fondul de formă? Dacă da, își fac datoria. Dacă nu, atunci sînt „mincinoși".

Ar trebui ca d. Motru să lămurească chestia.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (Octombrie-Decembrie).—Primim foarte rar această admirabilă publicație. Probabil că poșta romînă admiră și ea frumusețea ilustrațiilor... In adevăr, *Buletinul* face onoare artei tipografice romînești.

Număr cu număr, această revistă desgroapă comorile artei romînești și ne dovedește că, în mijlocul urgiilor istorice din veacurile trecute, iubirea de frumos n'a pierit din sufletul romînesc.

Mercure de France. (Februar, 1911).

Un foarte scurt **istoric al mișcării socialiste din Japonia** ne dă *Albert Maybon* în articolul său „Socialiști și rezicizi". Autorul pune în legătură originile socialismului japonez cu „partidul liberal" fondat în 1880 de către Inagaki Taisuke, din care s'a desmembrat o parte, cea mai înnaintată, în frunte cu Oi Kenturô, formînd în 1884 „partidul liberal oriental și organizînd mai apoi „Asociația japoneză a muncii" și „Liga pentru obținerea votului universal". Bine înțeles, această organizație politică nu era încă un partid socialist, ba chiar doctrina pură revoluționară nici nu apare cu ea în Japonia. Cea dintâi manifestație pe față muncitorească este revolta minerilor din Takashina în 1888, iar primele încercări de organizații socialiste încep după 1890, cu cercul de studii sociale al lui Tarui Tôkichi și cu „Asociația amicală a muncitorilor", fondată în 1897 de Katoyama Sen. Aceste organizații au fost urmate de greve și mișcări muncitoare, pe care poliția a căutat să le reprime, dizolvînd „partidul democrat socialist", înființat în 1901 de către Katayama, Abe Isoo și Kôtoku. Dar partidul dizolvat a reapărut în curînd sub numele de „partidul popular", publicînd și un manifest contra răsboiului ruso-japonez. Mai apoi s'a produs o sciziune în sînul socialiștilor, formîndu-se două grupări, a moderaților și a revoluționarilor, aceștia din urmă ajungînd pînă la cele mai extreme teorii și adoptînd unele din principiile și mijloacele de luptă ale teroriștilor ruși. Pe sama acestei „extreme stînge" socialiste s'a pus recentul atentat plănuit la viața Mikado-ului, dar care a transpirat atît de puțin în presa europeană. Dar, cu toate aceste încercări de a organiza o puternică mișcare socialistă, cu toată mizeria extremă a claselor sărace din Japonia, masa cea mare e încă inertă în această țară și propaganda revoluționară va rămîne probabil încă multă vreme numai la suprafață.

G. Jean-Aubry publică un mic articol asupra lui **Henri de Régnier**, în care caută să scoată în relief înnaltele calități ale operei acestuia, și mai ales însușirile poetului.

La Revue (Martie 1911).

O idee discutabilă, dar în tot cazul interesantă, susține *Jean Finot* într'un articol pe care l-am traduce **Povestea cu rasele** (Le roman des races). El afirmă că rase fiziologicește deosebite, întrucît cunoaștem istoria popoarelor albe, nu există, căci „în vastele laboratorii unde se creiază patriile și popoarele, vedem dizolvindu-se diferențe fiziologice (cași mentalități venite din toate părțile pămîntului cu o iuțeală surprinzătoare". Rasa nu poate fi decît o unitate spirituală, morală. Sînt Francezi, Germani, Englezi, etc., nu în virtutea unei unități fizice, ci ca o comunitate inspirată de aceleași idealuri și supusă acelorași legi. In alt sens nu se poate vorbi de rase; căci Francezii de pildă sînt produsul unui amestec de cel puțin 50 de popoare, printre care Uralo-Altaici, Semiți, Negri; Italienii prezintă un amestec și mai variat; rasa ariană, despre care atîta s'a vorbit, nu există nici ca tip fizic, nici ca limbă; și cine ar putea dovedi științificește unitatea fizică a popoarelor latine? Există însă o comunitate latină, germană, slavă etc., bazată pe unitatea culturii, pe înrudirea limbilor, care a apropiat mentalitățile și sufletele.

In **Căsătoria unui poet** ne povestește princesa *Shahovskoy Strechneff* ultimii ani ai marelui și nefericitului poet rus Pușkin. Nenorocit din pricina caracterului său mîndru, vanitos și capricios, cînd exilat, cînd în grațiile Curții, neînțeles de societatea înaltă, unde îi plăcea să trăiască, el a luat în căsătorie pe d-ra Gontcharoff, una din cele mai frumoase femei din Rusia. Fericirea n'a putut-o însă avea în această unire, căci n'a fost iubit și nici apreciat de nevastă sa, superficială laxoasă și amețită de laudele contemporanilor. Sărac, el trebuia să-și epuizeze forțele muncind pentru a-i putea procura luxul necesar. In numărul următor ni se va povesti sfîrșitul tragic al poetului.

La Revue du Mois (Ianuar, 1911)

Chestiunea Indo-Chinei și De-Tham e titlul unui articol, în care *Jean Box* caută să pue în adevărata lumină activitatea și tendințile fostului pirat De-Tham, și să atragă atenția asupra urmărilor pe care propaganda lui poate să le aibă pentru viitorul Franței în Indo-China. Autorul pune în legătură cele cîteva încercări de otrăvire în masă săvîrșite în contra garnizoanelor franceze din Indo-China de către băștinași, cu planul de revoltă elaborat contra dominației franceze de către o parte din populația locală, sub inspirația lui De-Tham. Deși de obiceiu acest De-Tham e prezentat ca un simplu brigand, autorul acestui articol crede însă că el nu e un simplu brigand și, amintind de insurecția din 1368, cînd într'o singură noapte armata tatară din Imperiul Ceresc a fost măcelărită toată și dinastia tatară răsturnată,—Jean Box crede că o astfel de procedare se poate întîmpla și în Indo-China contra Francejilor, și că De-Tham e acel care o pregătește. Acest De-Tham, care pînă acum a scăpat de toate cursele ce i s'au întins, de toate expedițiile trimese contra lui, și care își permite să captureze Europei aproape sub ochii armatei franceze, la cîțiva kilometri de oraș, se bucură de foarte mare trecere în populația indigenă și e foarte temut și ascultat. Dacă la această împrejurare se mai adaugă și faptul că dominația străină a Francejilor nu poate fi iubită în Indo-China, că impozitele sînt prea grele și că în genere se face prea puțin din partea Francejilor pentru a-și atrage recunoștința și simpatia Anamiților, autorul crede că e loc ca activitatea lui De-Tham să îngrijească cercurile conducătoare franceze.

Directorul revistei, *Emile Borel*, publică un scurt articol asupra matematicianului **Jules Tannery**, autorul mai multor lucrări însemnate, și fost subdirector al Școalei Normale, încetat din viață la 11 Noembrie 1910. Autorul articolului analizază în scurt activitatea ca om de știință și ca administrator a lui Jules Tannery, scoțînd totodată în relief însușirile frumoase sufletești ale acestuia. Intre principalele opere ale lui Jules Tannery, Borel citează: „Leçons d'arithmétique", „Introduction à la théorie des fonctions d'une variable", „Leçons d'algèbre et d'analyse" și „Eléments de la théorie des fonctions elliptiques" (în colaborare cu Jules Molk).

Revue des Deux Mondes. (Februar).

Contele d'Haussonville scrie un interesant articol asupra **rezultatului**

ultimelor alegeri din Anglia. După părerea sa, acest rezultat a fost o decepție pentru ambele partide. Guvernul liberal, prin atacurile sale violente și uneori grosolane împotriva lorzilor, spera să determine o mișcare populară împotriva adunării aristocratice. El nu a reușit, căci aproape jumătate din Anglia a rămas fidelă lorzilor, a căror străveche popularitate apare ca zdruncinată, dar nu încă ca perdută. Unioniștii sperau ca, surexcitînd sentimentul național împotriva dictaturii irlandeze, să determine o mișcare populară împotriva guvernului și să dobîndească cu ajutorul ei dacă nu victoria, dar cel puțin un număr însamnat de locuri. Nici ei n'au reușit. In fond, cearta dintre liberali și unioniști n'a pasionat țara, și în alegerile actuale, au votat aproape 600.000 alegători mai puțin decît în alegerile trecute. Chestia dreptului de vot al lorzilor n'a ațițat minia democrației, și acea a referendului, ridicată cu zece zile înaintea alegerilor, n'a avut timpul să pătrundă, nici nu a fost încă înțeleasă de masele populare. In multe circonscripții cifra majorităților unioniste a crescut, pecînd a majorităților liberale s'a micșorat. Dar faptul brutal e că guvernul dispune de o majoritate de coaliție de 126 de voturi.

Ce va face cu ajutorul ei? Autorul crede că guvernul se va feri de soluții extreme, care ar putea să aducă rezistență disperată din partea unioniștilor. După toate probabilitățile, el va recurge la o tranzacție și la un compromis care ar putea să fie adoptat și de minoritatea unionistă. Camera lorzilor e dispusă a renunța la dreptul de a respinge sau amenda proectele financiare și gata să facă însemnate concesii. Pentru a mulțumi pe Irlandezi, guvernul va acorda un Home Rule parțial, creînd nu numai în Irlanda, dar și în Scoția și țara Galilor, cite un parlament local. Două considerații de ordine diferită par a favoriza acest compromis: una e perspectiva conferinții imperiale, la care vor lua parte reprezentanți ai tuturor Coloniilor engleze; alta acea a încoronării apropiate a suveranilor. Aceste două manifestări naționale cer ca atmosfera politică a Angliei să devie mai liniștită.

Bălgarska Sbirka (Ianuarie).

Revistă, care apare 'n bulgărește la Sofia de 18 ani, odată pe lună, sub direcția profesorului universitar St. S. Bobcev. In număru-i dela 1 Ianuarie c., între altele cuprinde, mai de seamă, un articol despre *„mersul literaturii bulgărești în cursul anului 1910"*, scris de *Hr. Cankov*. Autorul, intervenind în lupta dintre curentul literar naționalist al lui Vazov și cel modernist al lui Penco Slavejkov (despre care am vorbit și noi in No. din Noemb. 1910), spune, cu gînduri cumpănite și drepte, că greșesc acei critici care socot că literatura poetică bulgărească ar fi regresînd din pricina curentului modernist. Afirmă și dînsul că Vazov ar fi cel mai de seamă poet al sufletului național bulgăresc. Dar, în același timp, recunoaște că modernismul nu retrogradează literatura națională, ci, dimpotrivă, o înalță și o înviorează, prin motivele poetice noi care i le aduce și i le inoculează din literaturile europene culte, ca și prin formele neobișnuite în care o îmbracă. Prin aceste elemente noi—recunoaște Cankov—literatura bulgărească actuală se întinerește.

Apoi, constată că, în anul trecut, dintre genurile literare, cea mai bogată a fost *poezia lirică*, în fruntea căreia a stat tot Vazov și cu Penco Slavejkov; iar, în al doilea rînd, *drama*, care a produs cîteva lucrări noi, —și dacă nu de prea mare valoare artistică, totuși nu fără de însemnătate literară. Romanul și nuvela par a fi fost în decădere.

Cankov face aici și constatarea generală că *misticismul* începe să pătrundă din ce în ce mai adînc în sufletul poeziei bulgărești.

Narodno Stopanstvo (Ianuarie).

E cea mai de seamă revistă economică popularizatoare din Bulgaria. Apare în bulgărește, de două ori pe lună, de șapte ani acum. Număru-i apărut la 15 Ian. c. cuprinde, între altele, însemnate studii economice, un articol despre *„Mișcarea de emigrare a Bulgarilor în America"*, scris de dr. *Iv. Krăstev*. In el se arată că, din pricina scumpetei traiului în Bulgaria, mulțime din populația ei emigrează. Anul trecut, 1910, au emigrat în America 20.000 suflete. Dar tocmai fiindcă această bogată emigrare nu se poate împedica, zice Krăstev, statul ar trebui să se ocupe cu regularea condițiilor de emigrare și cu îngrijirea de cei odată emigrați. Ar trebui ca, precum fac cu emigranții lor Germania, Italia și Ungaria, tot așa și Bulgaria să-și alcătuească mai întîi un „consiliu pentru emigrați", care să regulamenteze chipul în care se va putea face de acum înainte emigrarea și care, tot deodată, punîndu-se în legături cu cei emigrați, să stabilească legături statornice între aceștia și patria lor Bulgaria. Ba, chiar și mai înainte de acest „consiliu", zice Krăstev, Bulgaria ar trebui să întemeeze, pentru emigrați, o agenție diplomatică la New-York.

Chestia emigrației are nu numai rost economic, ci și însemnătate *politică* pentru Bulgaria. Prin mijlocirea emigranților, acest stat poate să-și stabilească legături și apropieri cu America,—legături din care însăși Bulgaria să tragă foloase de naturi felurite. De aceia, interesul Bulgariei chiar e ca ea să se îngrijească de emigranți, ca nu cumva ei să se lepede de patria lor spre a se face cetățeni ai Americei. Și aici e tocmai marele rol al unei „agenții diplomatice" în America și al unui „consiliu pentru emigranți" în Bulgaria.

Russkoe Bogatstvo (Februarie, 1911).

Cu prilejul jubileului de 50 ani dela moartea lui **Taras Șevcenco**, revista din Petersburg publică două articole consacrate memoriei marelui poet ucrainian: „Apostolul dreptății" de *S. Efremov* și „Patru pedepse" de *A. Konisski*.

Cel dintăi încearcă o caracteristică a geniului lui Șevcenco. Publicul romîn cunoaște acest suflet de elită din schița d-lui C. Gherea.

A. Konisski ne dă cîteva detalii biografice foarte interesante.

După cum se știe, Șevcenco era amestecat, foarte de departe, în mișcarea literară și politică ucrainiană, întreprinsă în prima jumătate a veacului trecut de așa numita societate „S-ții Ciril și Metodie". Instrucția n'a putut culege material suficient pentru dare în judecată. Dar „ordinea" avea la îndămînă fulgerile „căilor administrative"...

In Mai 1847, șeful jandarmilor, vestitul conte de Orloff, scrie un raport către împăratul Nicolae, în care aduce poetului următoarele grave acuzări:

„Șevcenco a căpătat între admiratorii săi gloria de mare scriitor ucrainian, și de aceia poeziile lui sînt îndoit de dăunătoare și primejdioase. Cu poeziile acestea admirate în Ucraina se puteau sămăna și înrădăcina ideile despre pretinsa fericire a vremurilor de independență de sub atamani, despre binefacerile ce ar rezulta din reîntoarcerea acestor vremuri, precum și despre posibilitatea pentru Ucraina de a exista ca un stat deosebit"...

Ca încheere, șeful jandarmilor recomandă împăratului măsuri energice.

„Șevcenco, ca om cu o constituție robustă, urmează să fie trimis ca un soldat de rînd în corpul de Oren-

„burg, dindu-se autorităţilor ordine „severe ca să vegheze strict, pentru „ca sub nici un chip să nu poată ieşi „de sub pana lui scrieri subversive „şi defăimătoare"...

Pe această încheere împăratul puse o rezoluţie grozavă în laconismul ei:

„Sub aspră privighere, oprindu-i să scrie şi *să picteze***...

Şevcenco nu era numai poet, ci şi pictor de mare talent, încoronat de Academia imperială de pictură, destinat să ocupe o catedră de pictură pe lingă Universitatea din Kiev.

In urma rezoluţiunii imperiale, Şevcenco a fost expediat la Orenburg, aproape 2500 kilometri de Petersburg (pe vremea aceia nu erau căi ferate!), iar de-acolo dus peste Ural în stepele chirghize ale Siberiei de sud, şi înrolat ca soldat în garnizoana cetăţii din Orsk...

„In acest mormint,—ne spune autorul,—pictorul, poetul şi cetăţeanul Şevcenco a stat zece ani şi patru luni", —pedepsit pentru gloria de care se bucura în Ucraina, pentru admiraţia şi dragostea ce o inspira geniul său unui neam întreg.

Pedepsit, pe „cale administrativă", cu *patru pedepse*, una mai gravă decît alta: 1) exilul în Siberia, 2) înrolarea ca soldat (în cazarmele lui Nicolae!), 3) oprirea să scrie şi 4) să picteze!...

Autorul ne povesteşte cum se confiscau dela Şevcenco-soldatul orice bucăţică de creion, orice petec de hîrtie...

Şi zece ani de acest infern nu l-au omorît,—în scurtul timp ce a mai trăit după „graţiare" (după moartea lui Nicolae) el ne-a mai dat creaţiuni neperitoare, iar pentru *gravurile* lui, Academia imperială de artă l-a introdus, la 1860, în ajunul morţii, sub cupola ei glorioasă...

The Contemporary Review. (Februarie, 1911. London)).—Fixarea virstei planetei noastre este una din problemele ştiinţifice, care pînă acum încă n-a primit o rezolvire acceptată în cadrul ştiinţilor pozitive. Marele prestigiu ştiinţific al *Lordului Kelvin*, argumentele originale aduse în sprijinul calculelor sale, determinaseră vîrsta geologică a globului nostru la cifra de 100,000,000 ani. Timp de patruzeci de ani datele Lordului Kelvin rămaseră necontestate şi geologii aproape nu îndrăzneau să contrazică această cifră. Mai mult: una din dovezile hotărîtoare, pe care diferiţii geologi le invocau în sprijinul metodelor şi calculelor lor, era tocmai apropierea de cifra stabilită de Lord Kelvin. Descoperirile din ultimii zece ani au dovedit erorile Lordului Kelvin şi-au răsturnat concluziile stabilite de el cu puterea unor adevăruri definitive.

Teoriile moderne ale timpului geologic, articol datorit d-lui *H. S. Shelton*, arată, pe rind, lipsa de siguranţă ştiinţifică a diferitelor metode pentru a rezolvi această problemă. Calculele asupra mareelor au fost contestate de *Perry* şi datele Lordului Kelvin asupra vîrstei geologice au căzut. *Sir Archibald Geikie*, care e de toţi recunoscut ca reformatorul geologiei moderne, cel dintîi a atras atenţia geologiştilor asupra faptului că iuţeala erosiunii pămintului e mult mai mare decît se credea. Profesorul *Sollas* se foloseşte de constatările lui Geikie pentru a stabili vîrsta pămintului numai 26,000,000 ani—cea mai mică vîrstă atribuită pămintului. *Sir George Darwin* o fixase la 50,000,000, iar *Lapparent* la 80,000,000 ani. Pentru a ajunge la cifra sa, profesorul Sollas se sprijină pe un argument foarte simplu. El calculează că grosimea medie a rocilor sedimentare e de 265,000 picioare, şi că această grosime s-a format, sporind cu cîte un picior pe secol. Vîrsta pămîntului se fixează astfel prin o simplă operaţie de înmulţire. Calculele lui Sollas însă în privinţa creşterii stratului rocilor sedimentare au fost cu desăvîrşire răsturnate şi cifra de 26,000,000 a fost respinsă. Profesorul *Joly* caută să deducă vîrsta geologiei din cantitatea de sare cuprinsă în apa de mare. *Sir John Murray*, prin măsurători ale fundului oceanului şi prin calcule, a ajuns să stabilească cantitatea de apă a mărilor şi cantitatea de sodiu cuprinsă în ea; precum şi cantitatea şi proporţia de apă pe care anual diferitele fluvii şi rîuri o varsă în mări, împreună cu cantitatea şi proporţia materiilor străine dizolvate în apa de fluviu şi de rîu. Profesorul Joly, servindu-se de datele lui John Murray, admiţînd apoi că sodiul din apa de mare nu se mai întoarce niciodată în rocile sedimentare, şi că proporţia de sodiu vărsată anual în mare a fost întotdeauna aceiaşi, ajunge la cifra de 90,000,000 ani pentru vîrsta planetei noastre. Operaţia e foarte simplă: o împărţire. Şi acest procedeu de stabilire e respins, de oarece: 1) nu se poate spune acum ce cantitate de sodiu intră în mare în fiecare an; 2) nu ştim anume ce proporţie de sare se datoreşte soluţiei de sodiu din roci; 3) nu ştim dacă sodiul, şi anume în ce proporţie, nu se întoarce din nou în rocile sedimentare pentru a fi supus din nou erosiunii. O altă direcţie de investigaţie e cea indicată de lucrările lui *Strutt*, care-şi sprijină calculele pe transformările radio-active, ce au loc în unele din mineralele rocilor sedimentare. Mineralele care conţin uraniu şi radiu conţin şi helium în stare gazoază. Volumul acestui gaz a fost întrebuinţat de Strutt şi alţii ca o măsură a timpului strecurat dela formarea mineralelor de uraniu şi radiu. Prin acest metod vîrsta pămintului se ridică la cel puţin un miliard de ani. Faţă de metodul lui Strutt, autorul aduce următoarele obiecţiuni: 1) puterea de a produce helium în mineralele radio-active nu e sigură; 2) mineralele pot cîştiga ori pierde uranium şi radium în mod cu totul neregulat, în o lungă epocă geologică, şi helium se poate naşte în minerale din o mai mare cantitate de uranium decît cantitatea aflată acum; 3) acumulările de helium pot să nu dateze din epoca în care mineralul s-a depus, şi, în unele cazuri, acest helium îşi poate avea origina chiar în unele procese de dezintegrare, ce au avut loc în timpurile pre-geologice.

Oricare ar fi răspunsurile la aceste obiecţii—fie ele chiar pe deplin victorioase—totuşi o metodă, care admite o compoziţie uniformă a mineralelor în întreaga epocă geologică, are desigur în ea însăşi un izvor de erori. Un lucru pare sigur: că geologii veacului trecut au socotit vîrsta pămîntului prea jos. Astăzi cel puţin, geologii au părăsit dogmatismul neîntemeiat, preferind o ignoranţă raţională. Acum zece ani se credea că pămintul are vîrsta de 100,000,000 ani; astăzi se ştie că în o epocă foarte îndepărtată o crustă s'a format pe globul nostru incandescent şi vîrsta geologică astfel începu. Dar dacă acest fapt s-a întîmplat acum 100,000,000 ori o mie de milioane de ani, ştiinţa nu ne poate spune. Stadiul actual al ştiinţii înclină pentru o vîrstă mai mare chiar decît un miliard de ani; dar totuşi problema cosmică rămîne încă nerezolvată.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE.

J. J. Gourd. *Philosophie de la Religion.* Paris, Félix Alcan, prix 5 frcs.

Consideraţiuni asupra originei, spiritului şi tendinţelor religiunei în genere şi a diferitelor religiuni în special.

Gabriel Dremard. *Essai sur la Sincérité.* Paris, F. Alcan, 5 frcs.

Autorul expune în această carte interesante observaţiuni asupra chestiunei sincerităţii.

ISTORIE

Lord Broughton. *Napoléon, Byron et leurs contemporains.* Tome I (1809—1816). Traduit Armand Fournier. Paris, Félix Juven, 7.50.

E primul volum din memoriile lordului Broughton, prietenul intim al poetului Byron. Autorul a cunoscut multe personalităţi şi evenimente politice, asupra cărora ne dă interesante observaţii.

ŞTIINŢĂ

G. Bohn. *Alfred Giard et son oeuvre.* Paris, „Mercure de France", 0.75.

E un mic volumaş care face parte din colecţia „Les Hommes et les Idées" şi în care autorul schiţază în linii mari viaţa şi activitatea marelui biologist francez.

Lés Errera. *Physiologie générale et Philosophie.* Bruxelles, H. Lamertin.

E o colecţie de diferite articole şi conferinţe în care autorul s'a ocupat cu chestiuni generale de ştiinţă.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

Lord Cromer. *Impérialisme ancien moderne,* traduction et préface de Guy de Rocien. Paris, Nouvelle librairie nationale, 2 fr.

E un studiu asupra imperialismului, incepînd din timpurile vechi şi pînă astăzi; autorul face interesante apropieri între imperialismul roman şi cel englez.

Raymond de Passillé. *Le Tissu social,* Paris, Plon, 3.50.

Nu e tocmai un tratat de ştiinţă socială, după cum ar arăta titlul: autorul ne dă mai curînd o serie de consideraţiuni asupra principalelor partide din Franţa, apreciate cu multă imparţialitate.

Louis de Meurville. *La Cité future.* Paris, Plon, 3.50.

Autorul examinează relele de care sufere organizaţia socială de azi în ceia ce priveşte munca, justiţia şi onoarea, pentru a face să se înţeleagă cum trecue să fie în viitor.

Ransson. *Essai sur l'Art de juger.* Paris, Pédone, 3.50.

E un fel de „guide" al magistratului. Plecînd de la ideia că pentru a judeca bine nu sînt suficiente bunul simţ şi cunoaşterea legilor, autorul adună aice

principalele regule pe care trebue să le urmeze un bun magistrat în opera sa.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Arthur Rhoné. *L'Egypte à petites journées.* Paris, H. Jouve, 15 fr.

E o nouă ediţie a unui volum de călătorii în Egipt, în care autorul a însemnat impresiile şi observaţiile sale încă acum patruzeci de ani.

Anonyme. *Les inondations de Paris à travers les âges,* Paris, 1.50.

Lucrarea e publicată de către „Societatea istorică şi arheologică a arondismentului IV" din Paris şi ne relatează diferitele inundaţii pe care le-a suferit Parisul în cursul vremilor.

F. Gregorovius. *Rome et ses environs.* Paris, Plon, 3.50.

Traducerea lucrării eruditului german, deşi redă lucruri dintre 1854 şi 1875, e totuşi interesantă prin observaţiile şi cunoştinţile bogate pe care autorul le pune în lucrarea sa.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ

Augustin Cabat. *Les Porteurs du Flambeau, d'Homère à Victor Hugo.* Paris, Perrin, 3.50.

Sînt mici studii sintetice asupra celor mai mari poeţi ai omenirii, — „purtători de lumină", cum le zice autorul.

Louis Haugmard. *Les célébrités d'aujourd'hui: Edmond Rostand.* Paris, Lansot, 1 fr.

O analiză a felului talentului lui Rostand, pe care autorul ni-l prezintă mai mult ca pe un iscusit jongleur de vorbe, un artist fatazist, decît ca pe un mare poet.

A. Varloy. *Gustave Nadaud, sa vie et ses oeuvres* (1820—1893). Paris, H. Daragon 3.50.

Un studiu asupra vieţii şi operelor spiritualului canţonetist francez.

Hermann Haupt. *Voltaire in Frankfurt.* Chemnitz, Wilhelm Gronau, 2 M.

Autorul expune amănunţit episodul arestării lui Voltaire la Frankfurt în 1753 de către agenţii lui Friederic cel Mare.

LITERATURĂ

Marc Sémenoff. *Caserne.* Paris, Figuière, 3.50.

Roman din viaţa militară; autorul scoate în relief mizeriile şi suferinţile pe care le îndură cei mici în cazarmă.

Norbert Sevestre. *L'Emouchet.* Paris, Hachette, 3.50.

Istoria dramatică a unui preot chinuit de ticăloşia fratelui său, care-l compromite prin reaua sa putere.

C. M. Savarit. *Les Solitaires.* Paris, Ficker, 3.50.

E un roman din viaţa literaţilor; autorul are interesante observaţii asupra moravurilor din acest mediu.

R. Schickele. *Weiss und Rot.* Berlin, P. Cassirer, 2 M. 50.

Un nou volum de poezii al cunoscutului poet liric german.

Giuseppe Lipparini. *Il Canto di Mellita.* Ancono, Pucini.

E cel mai nou volum de versuri al tinărului poet italian.

Jean Carrère. *Terra fremente.* Messina, T. Landi.

Traducerea conştiincioasă a cărţii „La Terre tremblante" a lui Carrère, scrisă cu prilejul catastrofei din Messina.

Compilator

Bibliografie

Academia Romînă. *Dicționarul limbii romîne.* Tom. I, fasc. VI (Baba—Bandoală). 1910, București, Göbl.

Academia Romînă. *Dicționarul limbii romîne.* Tom. II, fasc. I (F—Față). 1910, București, Göbl.

C. Giurescu. *Un răspuns instructiv* (extras din Convorbiri Literare). 1910, București, Göbl. Fără preț.

Anuarul școalei superioare de științe de stat, redactat de St. Cihoschi. București, Tip. „Speranță".

N. Iepure. *Trei ani de administrație comunală.* 1910, Imprimeria județului.

P. Mantegazza. *Arta de a iubi și de a fi iubit.* Bib. „Lumen". București. Pr. 15 b.

Lucian Bolcaș. *Seri albastre* (Pentameron). 1910, Arad, Tribuna, institul tipografic Nichin și Cons.. Pr. 1 cor. 50 fil..

Lucian Bolcaș. *La cărările vieții.* 1910, Arad, Tribuna, institut tipografic Nichin și Cons.. Pr. 1 cor. 50 fil..

Carmen Sylva. *De ce ne trebuesc regii. Umbra lui Ștefan cel Mare* (trad. de Leopold Stern). Bib. „Lumen" No. 66. Pr. 15 b.

Goethe, Schiller, Lessing, Heine, Lenau. *Poezii alese* (trad. de B. Nemțeanu). Bib. „Lumen" (No. 67). Pr. 15 b.

B. Nemțeanu. *Poezii alese.* Traduceri din Goethe, Schiller, Lessing, Heine, Lenau. 1910, București, Bib. „Lumen".

Catalogul cărților pedagogice romînești al librăriei arhidiecezane. 1910, Sibiu, Tip. Arhidiecezană.

Andrei Rădulescu. *Logofătul Nestor. Viața și activitatea lui.* Extras din Revista Critică de Drept, Legislație și Jurisprudență. 1910, București, Atelierele grafice ale „Anuarului General al Romîniei". Pr. 1 l.

A. V. P. *Mănăstirele de călugărițe* (schiță istorică). București „Carol Göbl". Pr. 20 b.

G. Diamandy. *Bestia.* Schiță dramatică în 4 acte. 1910, București, Socec. Pr. 2.50.

Grigore Patriciu. *Studiu pedagogic asupra orfelinatului agricol Ferdinand.* 1910, București, Baer, 1 vol. 8 de 108 pag. Pr. 2 l.

Maximilian W. Schroff. *Bilder aus Rumänien* (Übersetzungen aus I. Slavici und M. Demetrescu). 1910, Bukarest, Buchdruckerei G. Albrecht. Pr. 1 l.

Călendarul Sătenilor pe anul 1911. Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc". Pr. 35 b.

Petre Mihaileanu. Fragmente latine ale lui Philumenus și Philagrius. 1910, București, Rasidescu, 1 vol. 8 de 202 pag. Fără preț.

V. C. Nicolau. *Contribuțiuni la studiul organizării administrative a satelor din Moldova.* 1910, Bîrlad, Tip. C. D. Lupașcu. Fără preț.

N. Baboeanu. *Dedesubturi...* (Cronici de literatură socială și de politică comunală.—Cu 21 ilustrații). 1910, București, Tip. coop. „Poporul". Pr. 3 l.

Ioan Ghiață. *Raport adresat d-lui inspector școlar al circumscripției a V-a din București, asupra activității membrilor corpului didactic primar din jud. Ilfov, în cursul anului 1909—1910, față cu anul școlar 1908—1909.* 1910, București, Tip. „Gutenberg". Fără preț.

W. Shakespeare. *Regele Lear* (trag. in 5 acte și 25 tablouri), trad. de Margareta Miller-Verghi. Bib. Teatrului Național (No. 13). Pr. 45 b.

A. Cehov. *Nervii...* Bib. „Lumen". Pr. 20 b.

Leon Tolstoi. *Rămas bun (Testamentul meu filozofic).* Trad. de A. Luca. Bib. „Lumen". Pr. 20 b.

H. Sudermann. *Nunta Yolanthei* Trad. de M. Negru. Bib. „Lumen", (No. 68—69). Pr. 30 b.

G. Coatu-Cerna. *Momente Vitejești* (Schițe din timpul războiului). 1910, Vălenii-de-Munte. Tip. „Neamul Romînesc". Pr. 50 b.

Benedetto de Luca. *Politica italiană față de Grecia și față de Romînia.* 1910, București, Socec & Co.. Fără preț.

Emil M. Brîndză. *Nadia* (Dramă în versuri). 1910, București, Tipografia „Tortuna". Fără preț.

Maxim Marici. *Negru pe alb* (Roman de actualitate). 1910, București, Tip. Profesională. Pr. 50 b.

Pentru școala romînească din Ardeal.

Sp. C. Haret. *Mécanique Sociale.* Paris, Gauthier-Villars. 1910, București, Rasidescu. 1 vol. 8° de 256 pag. Pr. 5 l.

Ion Chiru-Nanov. *Așa i-a fost scris...* (Nuvele). 1911, București, Tip. Profesională Dim. C. Ionescu. Pr. 1.75 l.

Michai Gold. *In munții Sinaei, Rucărului și Branului* (Călăuză practică și descriptivă a munților și localităților cuprinse între ei.—Cu 25 reproduceri fotografice și una hartă). 1910, București, Carol Göbl. Pr. 4 l.

D. E. Petrescu. *Anuarul ziarului „Patria" pe 1911.* Craiova. Fără preț.

N. Dobrescu. *Din istoria bisericii romîne în secolul al XV-lea* (Studiu istoric). 1910, București, Tip. Cărților Bisericești. Pr. 2.50 l.

Tudor Popescu. *Proectul de lege pentru obligativitatea votului și dreptul de vot al ofițerilor și subofițerilor reangajați.* 1910, București, Tip. „Universala". Pr. 50 b.

D. Gh. Ionescu. *Nopți învinse.* 1911, Constanța, Tip. Dimitrie Nicolaescu. Pr. 2 l.

Sofocle. *Oedip la Colona* (Trad. din grecește de M. Iorgulescu). 1911, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc". Pr. 50 b.

Delavrancea. *Luceafărul* (Dramă în 5 acte). 1910, București. Pr. 2.50 l.

Max Nordau. *Pesimism și optimism.* Biblioteca Lumen, București. Pr. 15 b.

D. Teleor. *Anecdote din viața lui Cuza-Vodă.* Biblioteca Lumen. București. Pr. 15 b.

L. Tolstoi. *Memoriile mele.* (Trad.) Biblioteca Lumen. București. Pr. 15 b.

Almanahul S. P. A. pe anul 1911. București. Pr. 30 b.

Octavian C. Tăslăuanu. *Informații literare și culturale.* 1910, Sibiu, edit. W. Krafft. Pr. 2 cor.

Gr. Crețu. *Tipografiile din Romînia dela 1801 până astăzi.* 1910, București, Imprimeria Statului, 1 broș. 8 de 32 pag. Pr. 1 l.

D. Antonovici și Gr. Crețu. *Tipografiile. Xilografiile. Librăriile și Legătoriile de cărți din Bîrlad.* 1910, București, Imprimeria Statului, 1 broș. 8 de 125 pag. Pr. 2.50 l.

Gh. Voinea. *Poezii.* 1911, București, Editura Göbl-Fii. Pr. 1.50 l.

X. *Puțină logică în viață.* 1910, București, Rasidescu. 1 broș. de 229 pag. Pr. 1 l.

I. C. Atanasiu. *Pescăriile Statului din județul Tulcea.* 1911, Tulcea, Donceff, 1 broș. de 31 pag. Fără preț.

I. C. Atanasiu. *Expunerea situațiunii județului Tulcea pe anul 1910.* 1910, Tulcea, Donceff, 1 vol. 8 de 129 pag. Fără preț.

D. Vasiliu-Bacău. *Menirea învățătorului. Darwinismul. Poezia populară.* Biblioteca Națională No. 30—32. 1911, București, Minerva. Pr. 30 b.

Dr. Constantin Popescu. *Povești și fabule pentru copii.* 1911, București, Sfetea. Pr. 3 l.

Inginer Potarca. *Spuse în trecut și prezent pentru a călăuzi în viitor. Reforma electorală.* 1910, Galați, Tip. „Buciumul Romin". Pr. 5 b.

Prof. C. G. Ionescu. *Rumänisches Schulwesen.* 1910, Langensalza, Hermann Beyer & Söhne. Pr. 1 m. 75 pf.

A. Steuerman-Rodion. *Complicele lui Heine. Alte dovezi în chestiunea Heine—Grenier.* 1911, Iași, Tip. „Dacia". Pr. 30 b.

Arhimandritul V. Puiu. *Din istoria vieții monahale.* 1911, București, Socec & Co. Pr. 1.50 l.

V. Vircol. *Graiul din Vîlcea.* Publicațiunea Societății Filologice. 1910, București, „Socec & Co." Pr. 2 l.

Preotul C. Dron. *Rolul bisericii în viața noastră națională.* 1911, Vălenii-de-Munte, „Neamul Romînesc". Pr. 40 b.

A. C. **Calotescu-Neicu.** *Cîteva povestiri de Maupassant.* Biblioteca revistei „Viața Agricolă", 1911. Pr. 50 b.

Dr. I. Munteanu. *Votul obștesc.* 1910, București, Tipografia Cooperativă „Poporul". Pr. 2 l.

Ioan Petrovici. *Teoria noțiunilor* (Studiu de logică). 1910, București, Tip. „Profesională" Dim. C. Ionescu. Fără preț.

Pompiliu Păltânea-Titu-Dinu. *Satirele lui Horațiu.* (Trad. din latinește). București, Editura „Societatea Studenților în Litere". Pr. 1.75 l.

V. Anestin. *Camille Flammarion.—Planeta Marte este ea locuită?* Bib. „Lumen" (No. 73). Pr. 15 b.

A. Bebel. *Robia femeii (Femeia în viitor.—Internaționalism).* (Trad. de Quidam). Bib. „Lumen" (No. 74). Pr. 15 b.

W. Korolenko. *Două nuvele: Marea* (trad. de G. Carp) și *Noaptea de Paște* (trad. de Quidam). Bib. „Lumen" (No. 75). Pr. 15 b.

Wilhelm Bölsche. *Obîrșia omului.* (Trad. de Dik). „Bib. Raționalistă" (No. 1). Pr. 15 b.

A. Cotruș. *Poezii.* 1911, Orăștie, „Tip. Nouă" I. Moța. Fără preț.

Grigore I. Columbeanu. *Flori de toamnă* (Poezii diverse). Craiova, „Samitca". Fără preț.

Victor Lazăr. *Die Sudrumänen der Türkei und der angrenzenden Länder.* 1910, Bukarest, 1 vol. 8, 344 pag.

Dr. I. Nistor. *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert. Nach Quellen dargestellt.* 1911, Gotha, Perthes, 1 vol. 8 de 240 pag. Pr. 4 mk.

Victor Munteanu. *Indrumări nouă în învățămîntul primar* (Incercări critice). 1911, Iași, Tip. H. Goldner. Pr. 1 l.

A. V. P. *Povestiri pentru săteni.* „Bib. Bunului Creștin" (No. 6). Pr. 30 b.

Tolstoi. *Viața, religia, patria, armata.* Bib. Facla, No. 1. Pr. 10 b.

Anatole France. *Zorile.* Bib. Facla, No. 2. Pr. 10 b.

Tolstoi. *Cei care trăesc și cei care mor.* Bib. Facla, No. 3. Pr. 10 b.

Anatole France. *Povești de Crăciun.* Bib. Facla, No. 4. Pr. 10 b.

Edgar Poë. *Ingropat de viu.* Bib. Facla, No. 5. Pr. 10 b.

Nizami. *Visul și realitatea.* Bib. Facla, No. 6. Pr. 10 b.

Friederich Nietzsche. *Antecristul.* Bib. Facla, No. 7. Pr. 10 b.

Grazzia Deledda. *Cele două judecăți.* Bib. Facla, No. 8. Pr. 10 b.

Mark Twain și W. C. Morrow. *Osînditul.* Bib. Facla, No. 9. Pr. 10 b.

Emanuel Socor. *O Rușine universitară. Plagiatul d-lui A. C. Cuza.* 1911, București, Facla, 1 broș. 8, de 115 pag. Pr. 1 l.

N. Chicireanu. *Particularités de la langue française à l'usage des Roumains.* 1911, Brăila, Minerva, 1 vol. de 270 pag. Pr. 3 l.

(Restul în numărul viitor).

Descălecarea Munteniei[1]

Intemeierea celor două state, Muntenia și Moldova, poartă în tradiția națională numele de *descălecare*, termin ce s'a introdus și în graiul obișnuit, pentru a însemna colonizare, așezare, întemeiere. Acest termin arată prin el însuși, că înființarea statelor romîne s'a făcut prin oameni veniți mai de departe și care sosiră călări, o arătare foarte caracteristică a modului cum se înfăptui organizarea politică în massa mare a poporului romîn, și care lăsă o urmă pecetluită în limba lui însăși.

Istoria Romînilor înfățișează mari greutăți în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor pe care această expunere se poate intemeia. Am avut un șir de exemple ale acestor greutăți în cursul întregei perioade expuse până aici, mai ales în ceia ce privește însemnata întrebare a stăruinții poporului romîn în Dacia Traiană. Acuma cu prilejul descălecării, mai ales a Munteniei, întunerecul se lasă din nou pe evenimente și nu este străbătut decît de licăriri ce trebue prinse din toate părțile pentru a înmănunchia din ele cîteva raze de lumină.

Trebue să amintim însă că unde mărturisirile documentale lipsesc și unde sîntem nevoiți a stabili faptele necunoscute, mai mult prin argumentare din cele cunoscute, bazîndu-ne pe logica încheierelor, acolo nu avem siguranță istorică, ci numai o încheiere ipotetică ce trebue să'și aștepte confirmarea prin descoperiri documentale posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sînt în deobște faptele istorice, argumentarea poate numai cît izvodi ipoteza, niciodată însă și a o adeveri, este prea adeseori uitat de istorici, și de aceia este bine a-l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim din nou să întreprin-

1) Un capitol din ediția a II-a a Istoriei Romînilor, pe care d. Xenopol o pregătește de mai mult timp și care va fi pusă mai tîrziu la tipar. Acest capitol este mult prefăcut din ceia ce este în ediția I-a, apărută în 1890, cu toate că ideea fundamentală a rămas aceiași.

dem.[1]. Atît stabilirile noastre, cît și acele ale învățaților ce cred altfel decît noi, nu sînt în ceia ce privește descălecarea Munteniei decît stabiliri ipotetice, și viitorul dacă va aduce vreodată la lumină un document hotăritor, va arăta pe a cui parte a stat adevărul, afară decît dacă nu cumva va da pe toți de greș, arătînd că lucrurile s'au petrecut altfel de cum cu toții le închipuisem.

Pentru a stabili o ipoteză este de nevoe a pleca dela fapte cunoscute, pentru a se urca apoi la cele necunoscute.

In Istoria Munteniei avem fapte absolut sigure, bine înțeles nu în amănunțimi, ci în trăsături obștești, asupra perioadelor atît premergătoare, cît și următoare întemeierii statului ei; faptul însă al întemeierii acestui stat însuși, este o verigă ce lipsește din seria desvoltării politice a acestei țări, și ea trebuește făurită în acest lanț prin mijlocul ipotezei.

Am cercetat aiurea starea Muntenii înainte de descălecare și am constatat că această regiune era alcătuită, ca viață omenească, din mai multe state mici puse subt autoritatea unor voevozi și kneji, precum erau acele ale lui Lythuon, Semeslau, Ioan și Farcaș, Rominii din Țara Lytua (nu Lythira) și acei din Episcopatul Cumanilor[2]. Am văzut că aceste state posedau biserici și o organizare religioasă, precum și o clasă nobiliară; că plăteau dări către căpeteniile lor și tributuri către regii maghiari, cărora ele erau supuse, în grade deosebite, așa că asupra unora, ca voevodatele lui Lythuon și Semeslau, regele unguresc nu avea decît foarte puține drepturi; că locuitorii acestor voevodate lucrau pămîntul și măcinau grînele în mori; că făceau comerț atrăgînd la ei pe Ungurii și pe Sașii din Transilvania, care-și primejduiau chiar credința catolică prin atingerea lor cu Rominii; că posedau știință de carte, învățînd pe Secui literile alfabetului; că erau în sfîrșit destul de puternic organizați militărește, pentru a da ajutor regilor maghiari la respingerea dușmanilor, a se opune năvălirii tatare și a căuta chiar să se substragă de subt supremația Ungurilor. Această stare am cules-o din documente neîndoelnice, cuprinse între anii 1161, data arătării lui Cinamus asupra Rominilor din ținutul de azi al Bacăului, și 1265—1275, acea a revoltei lui Liten, voevodul Olteniei, împreună cu fratele său Barat, contra regatului unguresc.

Jumătate de veac după această răscoală găsim Muntenia în o cu totul altă stare: voevodatele mici au dispărut și autoritatea politică stă în mîna unui singur stăpîn al întregei întinderi a țării. Alexandru Basarab, cel întâi domnitor pomenit cu siguranță al noului stat muntean, se opune unui atac al lui Carol Robert Neapolitanul, regele maghiar, și-l bate înfricoșat în o mare luptă de lîngă Curtea de Argeș, capitala chiar a Munteniei[1]. Nu se mai pomeneau în acest timp alți voevozi din Muntenia ca rămășiți ale vechilor principate acuma unificate. Dacă papa trimite în 1345 niște scrisori, în interesul catolicismului, nu numai episcopului Aradului și lui Alexandru Basarab, ci încă și lui Neculai principe de Remetea, lui Ladislav voevod de Bivinis, lui Stanislau din Siplac, lui Aprod voevod din Țăpuș și lui Neculai voevod de Auginas, nu trebue să vedem în nici unul din acești voevozi niște urmași ai vechilor voevozi munteni, de oarece numele localnice indicate de documente și care se pot identifica sînt din Transilvania, ca Remetea pentru Remecha, Siplac pentru Sypprach, Țăpuș pentru Zopus și tot de pe acolo sau din Bulgaria par a fi și cele două mai greu de regăsit astăzi: Bivinis care ar fi Vidin sau Beiuș, și Auginas care poate fi orice, dar nu Argeșul din Muntenia.[2])

1) Natura ipotezei în Istorie am stabilit-o eu pentru prima oară, în comunicarea mea la congresul de Istoria comparată, din Paris, 1900: *L'Hypothèse dans l'Histoire*,—problemă tratată din nou în cartea mea, *La Théorie de L'Histoire*, Paris, 1908, p. 471 și urm., și în articolul meu, *Istoria și Geologia*, publicat în *Viața Romînească*, No. 12 pe 1910.

2) *Istoria Rominilor din Dacia Traiană*. Iași. Vol. I, p., 559 și 553.

E drept că două regiuni ale Țării Romînești păstrează și sub stăpînirea unitară, și până chiar mult mai tîrziu, o poziție mai autonomă, anume Oltenia și Vrancea; dar această autonomie nu merge atît de departe, încît să desființeze unitatea statului muntean.

Ce s'a întîmplat în acea jumătate de veac, asupra căreia nu avem știri lămurite, și mai ales cum s'au contopit voevodatele cele destul de numeroase din veacul al XIII-lea în voevodatul unic din veacul al XIV-lea, sau, pentru a întrebuința rostirea consfințită de tradiție, cum s'a făcut descălecarea statului muntean?

Asupra acestei împrejurări s'au formulat până acum trei ipoteze, al căror grad de verosimilitate trebue să-l cercetăm, pentru a vedea care din ele are mai mulți sorți de a fi cea adevărată.

I

Ipoteza d-lui D. Onciul. Cea întâi pe care voim s'o supunem unei analize critice, ca aceia care pune originea statului muntean mai departe de cuprinsul lui teritorial, este acea a d-lui D. Onciul, care desface acest stat unitar al Munteniei din acel al imperiului valaho-bulgar din peninsula Balcanului. In rezumat, părerea d-lui Onciul este următoarea: Rominii din *Bulgaria și Valahia*, din titulatura împăraților Asănești, s'ar referi, pentru Valahia, la Muntenia de astăzi, încît Asăneștii ar fi fost împărați ai Bulgariei de dincolo de Dunăre și Valahiei de dincoace de ea. Cînd mai tîrziu Muntenia se desface din imperiul valaho-bulgar și se constitue în stat deosebit, dispare și ter-

1). Thurocz (Ioan de Kikullew) în Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p. 205.

2) Scrisoarea din 1345, în Hurm., *Doc.*, I, p. 697. Vezi Ignatz von Trauenfeld, *Geographisches Lexicon Siebenbürgens*, III, p. 386 și p. 172; N. Iorga, *Studii și Documente*, p. 231; Hasdeu, *Etym. Magnum*, II, p. CC.

minul de Valahia din titulatura imperiului sud-dunărean, rămînînd numai un stat bulgăresc [1]).

Nu poate fi supus la nici o îndoială faptul stăpînirii bulgărești la nordul Dunărei în vremile *întăiului imperiu bulgăresc*, întemeiat de Asparuch în 678, slăbit mult prin cucerirea Bulgariei dunărene de împăratul bizantin Zimisces (969—976), și desființat desăvîrșit la 1018 de Vasile al II-lea Bulgarochtonul [2]). Tocmai însă pe cînd puterea bulgară se întuneca la Dunărea, se ridică în Panonia, și apoi în Transilvania și asupra regiunii transalpine a Munteniei, puterea ungurească, care se substitue, parte la stăpînirea, parte la suzeranitatea bulgărească a stătișoarelor romînești din cuibul Carpaților și de pe marginile acestor munți. [3]) Rămășițile regiunii nord-dunărene—partea cîmpului—cade tot pe atunci sub jugul Peceneghilor (970), înlocuită mai tîrziu prin acel al Cumanilor (1057), încît de acolo înainte, întrucît nu mai găsim nici o încercare a imperiului valaho-bulgar de a recîștiga posesiile dela nordul Dunărei ale întăiului imperiu bulgăresc, nu mai este cu putință de închipuit vre-o stăpînire a Asăneștilor la nordul fluviului, care să se fi substituit stăpînirilor intervenite în răstimpul întunecării puterii bulgărești. Se înțelege că ieșirea poporului romîn din sfera politică a Bulgarilor nu a stins înrîurirea culturală în biserică și limba scrisă, primită dela ei în vremile întăiului lor imperiu, de oarece înrîuririle culturale nu au nevoe de cadrele politice pentru a se introduce sau a se menținea.

Dar puterea Bulgariei reînvie mai tîrziu, după aproape 200 de ani, în 1185, în o formă nouă, cea valaho-bulgară, sub dinastia aromînă a Asăneștilor.

Teoria că înființarea statului muntean a provenit din o desfacere din acel de peste Dunăre *are deci în vedere statul valaho-bulgar* [4]).

Iată argumentele de căpetenie pe care se razimă părerea d-lui Onciul:

1) «La răscoala urmată sub Asănești se însoțiseră și Rominii dela nordul Dunărei, de oarece mărturisiri din cele mai vrednice de credință arată că după înfrîngerea suferită în prima luptă, Asan și Petru se retraseră peste Dunăre în Țara Romînească, și cu ajutor dela *Romînii de dincoace* și dela vecinii Cumani, arătați ca numeroși în oștirile Asăneștilor în toate războaele lor următoare, Asan și Petru repurtară victoria asupra împăratului bizantin.[1]) Textul lui Nicetas Choniates, singurul scriitor bizantin pe care se întemeiază sprijinirea și singurul care amintește împrejurarea, nu *pomenește* însă *nici prin un cuvînt de Romîni* și vorbește excluziv numai de Cumani. Choniates spune anume, că „Petru și Asan s'au repezit spre Dunărea, și luntrărind-o s'au dus la vecinii lor *Cumanii*“, repetînd arătarea mai jos cu cuvintele că „barbarii ce întovărășeau pe Asan (adecă Romînii din Hemus) trecînd Dunărea se *întîlniră cu Cumanii* și strînseră acolo mare mulțime de soți de arme după voe, și se întoarseră în patria lor Mysia. Aducînd cu sine *gloatele ajutatoare ale Cumanilor* ca pe niște cete de duhuri, (au hotărît) să întregească domnia Valahilor (de peste Balcani) și a Bulgarilor, precum a fost odinioară“» [2]).

În tot cursul acestei arătări a scriitorului bizantin pe care d. Onciul îl citează pentru a-și întemeia părerea, nu se găsește nici *o vorbă despre Romînii ce ar fi venit din nordul Dunărei împreună cu Cumanii, spre a ajuta Volahilor lui Asan*. De unde-i iea d. Onciul?

Fără îndoială că Romîni se aflau pe acel timp la nordul Dunărei și anume chiar în Muntenia; dar noi am văzut că ei ocupau mai ales partea de sus, muntoasă, a țării [3]), și nu este de închipuit, că Asan și Petru să fi căutat ajutorul lor prin Carpații munteni sau poate chiar în Transilvania, cînd ei aveau la îndămîna lor pe Cumani, chiar pe malurile Dunărei. În orice caz izvorul citat de d. Onciul nu pomenește de Romînii dela nordul Dunărei. Tot atît de puțin încheietoare este arătarea d-lui Onciul, îmbogățită cu multe citații, despre prezența *Cumanilor alăturea cu Valahii* în oștirile asănești [4]). Dacă Cumanii apăreau în acele armate ca ajutor dela nordul Dunărei, Valahii erau acei din Hemus care se răsculaseră chiar dela început, și nu erau

1) D. Onciul a tratat această chestie în mai multe rînduri: întăi în studiul d-sale, *Radu Negru și Originile Principatului Țării Romînești*, în *Convorbiri Literare*, XXIV, 1890, și XXVI, 1892; apoi în *Originile Principatelor Romîne*, 1899, și în sfîrșit în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902.

2) *Ist. Rom.*, vol. I, p. 401 și 449 și urm., capitolul *Bulgaria norddunăreană*.

3) *Ibid.*, vol. I, p. 516 și urm.

4) Aceasta teorie nu este nouă. Înainte de d. Onciul ea a fost sprijinită de mai mulți istorici, începînd cu Cantemir. Vezi istoricul ei în Onciul, *Originile*, p. 158.

1) Vezi Onciul, *Originile*, p. 27, și *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 33, 34.

2) Nicetas Choniates, p. 485 și urm.: „Ὁ Πέτρος δηλαδὴ καὶ Ἀσὰν ...τὸν Ἴστρον ὥρμησαν καὶ τοῦτον διαπλευσάμενοι τοῖς ἐκ γειτόνων Σκύθαις (numele Cumanilor în autorii bizantini) προσέμιξαν...οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰν βάρβαροι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τοῖς Σκύθαις συμμίξαντες πλεῖστον ἐκεῖθεν συμμαχικὸν καθὼς ἤροντο στρατολογήσαντες εἰς τὴν πατρίδα Μυσίαν... λεγεῶνας πνευμάτων τὴν ἐκ Σκυθῶν ἐπαγόμενοι σύνεργον.. περιβαλοῦνται.. τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο“. Cităm în text traducerea d-lui G. Murnu *din Nichita Acominatos Honiatul*, în *Analele Acad. Rom.*, II, Tom. XXXIII, 1906, p. 25–26 (381—382). D. Onciul părăsește pentru acest singur loc bunul d-sale obiceiu de a reproduce în original textele pe care se întemeiază. De aceia l-am reprodus noi.

3) *Ist. Romînilor*, vol. I., p. 546 și urm.

4) *Originile*, p. 129.

Valahii dela nordul Dunărei, pentru care d. Onciul nu poate aduce nici o dovadă a împărtăşirii lor la răscoala Asăneştilor.

2) D. Onciul adaugă la acest argument, pe care l-am văzut că nu poate fi menţinut, un altul tot atît de puţin temeinic, susţinînd că din corespondenţa papei cu Ioniţă reiesă, că Valahia din imperiul valaho-bulgar se află în vecinătatea Ungariei, de oarece se pomeneşte de nişte neînţelegeri de hotare între Bulgaro-Valahia şi Ungaria. Valahia imperiului romîno-bulgar, pentru a fi vecină cu Ungaria, susţine d. Onciul, trebue să fie la nordul Dunărei, ceia ce, după d-sa, se mai întăreşte şi prin mărturia călugărului francez de Rubruquis, care, în enumărarea ţărilor tributare Tătarilor, *coborînd spre Constantinopol pune întăi pe Valahia lui Asan, apoi pe Bulgaria, iar cînd le înşiră în chip invers, dela Constantinopole în sus, pune întăi pe Bulgaria şi după ea pe Valahia.* Valahia lui Asan, încheie d. Onciul, fiind arătată ca situată la meazănoapte de Bulgaria şi vecină cu Ungaria, nu poate fi decît Ţara Romînească [1]).

Mai întăi, în corespondenţa dintre Ioniţă şi papa Inocenţiu al III-lea, terminii de Bulgaria şi Valahia se aplică totdeauna la *totalitatea imperiului lui Ioniţă, fără nici o deosebire teritorială*, încît nu se poate scoate din ea nici un argument pentru întinderea Valahiei lui Asan în Muntenia noastră. Cît despre călugărul Rubruquis, el spune anume, că „Tatarilor sînt supuse dela gura Tanaisului cătră apus, *până la Dunăre*, toate ţările (deci dela nordul fluviului), dar şi *peste Dunăre (adecă la sudul ei) cătră Constantinopole sînt: Valahia, care este ţara lui Asan, şi Bulgaria cea mică*" (cea mare era Bulgaria de lîngă Volga) [2]).

Apoi cînd Rubruquis spune anume că Valahia lui Asan se află *la sudul Dunărei*, cum să poată fi ea strămutată, prin argumentare, *la nordul ei?*

Argumentul cel întăi al d-lui Onciul cade, fiindcă izvorul la care se îndreaptă nu pomeneşte faptul raportat; al doilea pentrucă documentul spune tocmai din potrivă.

Să vedem celelalte argumente:

3) D. Onciul adaugă, că „în timpul năvălirii tătăreşti, Ţara Romînească era încă unită cu Bulgaria în imperiul Asăneştilor. Din această cauză cronicarul persan al acestei năvăliri, Fazel Ullah Raşid, dă Ţării Romîneşti numele de Ţara Bulgarilor. *Această Bulgarie dela nordul Dunărei este învederat identică cu Valahia imperiului romîno-bulgar al Asaneştilor*" [3]). Cronica lui Raşid spune însă lămurit că „în primăvara anului 1240 (corect, 1241) principii mongoli *trecură munţii Galiţiei pentru a intra în Ţara Bulgarilor şi a Ungurilor*" [4]). Prin munţii Galiţiei nu se pătrunde însă în Muntenia, ci în Transilvania. Această de pe urmă ţară rămăsese cu numele de Bulgaria din amintirea stăpînirii asupra ei a întăiului imperiu bulgăresc. Numai după ce Tătarii coboară toată întinderea Transilvaniei dela Rodna până la Braşov, Bugek, unul din capii lor trece în Muntenia Mare asupra ducatului Karaulaghilor al voevodului Semeslau. Dacă acest argument al d-lui Onciul ar fi de primit, el ar dovedi *prea mult*, anume stăpînirea imperiului romîno-bulgar şi asupra Transilvaniei, ce era însă în chip învederat pe la 1204 sub acea a Ungurilor. Această întindere a denumirii de Bulgaria asupra regiunilor romîneşti dela nordul Dunărei fiind o *reminiscenţă* a stăpînirii vechi bulgăreşti asupra acestor regiuni, nu poate dovedi nimic în ceia ce priveşte o stăpînire *efectivă* a Asăneştilor în acele părţi.

4) Mai aduce d. Onciul în sprijinul teoriei sale şi împrejurarea că regii unguri, după o luptă purtată cu Ioan Asan al II-lea în anul 1230, înfiinţează la hotarele imperiului valaho-bulgar, „cătră părţile Bulgariei", banatul unguresc al Severinului, luînd regii Ungariei de atunci înnainte şi titlul de regi ai Bulgariei şi Cumaniei. Această intitulare a regilor unguri nu s'ar putea explica altfel, după d. Onciul, decît prin aceia că Banatul Severinului întinzîndu-se şi asupra unei regiuni din Oltenia (judeţul Mehedinţi), iar această regiune fiind pe atunci stăpînită de Bulgari şi cucerită de Unguri dela dînşii, le-ar fi dat dreptul a se intitula şi regi ai Bulgariei [1]). Dar d. Onciul singur aminteşte despre o cucerire anterioară făcută de Unguri în hotarele imperiului valaho-bulgar pe la rîul Sava. Cu toate că stăpînirea acestui din urmă teritoriu fu mai tîrziu pierdută de Unguri, regele lor putea pastra titlul alipit din această cucerire trecătoare şi pentru timpurile de mai tîrziu [2]), după cum astăzi se menţine în titulatura împăraţilor Austriei, zădarnica pomenire a imperiului Ierusalimului.

Intre argumentele 1 şi 2 şi acele enumerate sub 3 şi 4 există însă o desăvîrşită împoncişare, de oarece acele dintăi cată să dovedească existenţa *Valahiei* nord-dunăreană sub domnia Asăneştilor, iar aceste din urmă pun în învederare numele de *Bulgaria* pentru aceiaşi întindere de pămînt. Din faptul că Muntenia s'ar fi numit Bulgaria şi că era cunoscută sub acest nume, regii Ungariei luîndu-şi chiar titlul de regi ai Bulgariei din cauza unei cuceriri în hotarele ei, nu se poate scoate existenţa unei Valahii a Asăneştilor la nordul Dunărei.

5) Mai adaugă d. Onciul însă şi consideraţia, că împăratul Ioniţă al Romîno-Bulgarilor ar vorbi în o scrisoare a sa cătră papă despre principii din imperiul său, şi întrucît în Bulgaria nu s'ar afla pomenit de scriitorii bizantini decît un singur principat, acel al lui Chrisis, cu capitala sa Prosacon [3]), ar urma că

1) *Originile*, p. 28–29.

2) Hurm. *Doc.*, a. 1254, I, p. 265: „Etiam *ultra Danubium versus Constantinopolim* Valahia quae est terra Asani et minor Bulgaria". Rubruquis scriea în Franţa, prin urmare la nordul Dunărei.

3) *Originile*, p. 36.

4) *Ist. Rom.*, Vol. I, p. 550.

1) *Originile*, p. 42—44.

2) Vezi Onciul, în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 37—38, nota 3.

3) *Originile*, p. 35.

ceilalți principi să fi fost voevozii din Oltenia și Muntenia Mare, predecesorii lui Lythuon și Semeslau din 1247. Din faptul că Choniates, căci el este singurul izvor asupra acestor împrejurări, nu *vorbește* de alți principi, nu se poate conchide că nu au *existat* astfel de vasali ai lui Ioniță peste Dunăre în imperiul valaho-bulgar. Logica nu învoește o asemenea încheiere.

6) D. Onciul mai recurge în sfîrșit și la alte combinații de fapte, foarte iscusite, din care ar trebui să rezulte că închinarea Basarabilor Olteni către Radu Negru al tradiției, închinare pe care d-sa o primește, nu poate însemna decît închinarea către împăratul romino-bulgar; că numele de Negru Vodă nu ar fi decît personificarea domnitoare a Negrilor Valahi, care la rîndul lor ar fi dobîndit acel nume dela Negrii Cumani și Negrii Tatari, acest din urmă popor obicinuind a boteza cu epitetul de *Negru* pe popoarele și țările supuse, iar cu *Alb* pe acele stăpînitoare. In privirea aceasta d. Onciul se deosebește de Hasdeu, care admite că epitetul de *Negru* dat acestor popoare, cum și Mării Negre și prin urmare și descălecătorului Munteniei, ar proveni din înțelesul falș de Negru ce se dădea cuvîntului *Arab* din numele propriu Bas-*arab* [1]).

Toate aceste argumente sintetizate în o singură întinsoare a gîndirii pot produce oarecare efect asupra minților nedeprinse cu construirile logice și istorice. Cugetătorul competent însă se va întreba totdeauna, că ce siguranță istorică se poate trage din o ipoteză care nu este întemeiată cel puțin pe fapte statornicite, ci numai pe presupuneri tot ipotetice, precum interpretarea titlului de rege al Bulgariei al regelui maghiar, apoi pe întinderea stăpînirii Asăneștilor la nordul Dunărei, precum și pe fapte dovedite învederat ca neexistente, ca ajutorul pe care Rominii norddunăreni l-ar fi dat lui Petru și Asan, sau pe arătarea lui Rubruquis despre existența unei Valahii dela nordul fluviului ca țară a lui Asan, cînd el spune lămurit tocmai lucru dimpotrivă.

In contra însă a întregei acestei ipoteze a desfacerii Munteniei din imperiul Asăneștilor se opune un fapt netăgăduit: succesiunea capitalelor Munteniei dela nord la sud; căci chiar dacă lăsăm de o camdată la o parte Cîmpulungul, capitalele celelalte ale acestei țări se coboară din nord către Dunăre, dela Argeș la Tîrgoviște și apoi la București, indicînd deci o înnaintare și deci o obîrșie a statului în munții Carpați, iar nu precum ar cere-o ipoteza d-lui Onciul, o întemeiere din valea Dunărei și deci o urcare a acestor capitale dela fluviu către munți [2]).

1) Onciul, *Originile*, p. 198; Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 93 și urm.

2) Intăia așezare a capitalei a fost Cîmpulung, cum vom arăta-o în curînd. Argeșul se constată a fi fost capitală din mai multe documente: 1387 Mircea cel Bătrîn (Arh. ist., III, p. 191); 1418 Mihail, 1430 Dan, 1439 Vlad Dracul (Arh. ist., I, 1, p. 118, 73 și 84). Documentul acest din urmă conține indicația: „dat în Argeș, dar scris în Tîrgoviștea", ceia ce ar arăta începutul strămutării capitalei la Tîrgoviște, unde în 1456 se și așează desăvîrșit (Doc. dela Vladislav, fiul lui Dan. Ibidem I, 1, p. 142). Bucureștii devin capitala țării dela 1659 înnainte, sub G. Ghica.

In afară de aceasta, ipoteza d-lui Onciul este răsturnată de înseși faptele aduse de d-sa pe calea unor alte ipoteze. Prima condiție de verosimilitate a unei ipoteze este însă ca ea să fie armonică, adică să nu înfățișeze contraziceri în lăuntrul ei, nici în mintea celui ce o închipuește. Anume, d. Onciul admite, interpretînd prea larg documentul din 1285, că Lythuon din Oltenia ar fi cucerit voevodatul lui Semeslau din stînga Oltului, refuzînd a plăti regelui unguresc tributul *pentru această nouă a lui agonisită*; că în urma acestui refuz, ar fi fost atăcat de magistrul George, omul regelui, care l-ar fi bătut și ucis, și că fratele lui Lythuon, Barbat, și-ar fi răscumpărat iertarea dela rege prin mari sumi de bani, în urma cărei intrare a lui în supunere *ar fi păstrat și ducatul lui Semeslau*. In puterea acestei interpretări, d. Onciul admite, ce e drept la început numai ca probabil, că „Barbat să fi unit într'un singur principat ambele voevodate de până atunci" [1]). Aiurea însă d. Onciul schimbă această probabilitate în fapt neîndoelnic, spunînd, că „Lythuon, până atunci numai voevod al Olteniei, unește ambele voevodate într'un singur stat. *Astfel Basarabii din Oltenia devin întemeietorii Principatului a toată Țara Romînească*" [2]).

Documentul din 1285, căruia d. Onciul îi dă această interpretare, spune însă numai atîta, că „Lythuon voevodul împreună cu frații săi, prin a lor necredință, ocupaseră pentru el o parte oarecare din regatul nostru aflătoare peste munți, și nu se îngrijea a ne da tributurile ce ni se cuvineau din acele părți. Mai ades numitul magistrul nostru George a fost trimis de noi contra lui Lythuon, pe care, George luptîndu-se cu cea mai mare credință contra răzvrătitorului, l-a ucis, iar pe fratele său Barbat l-a prins și l-a adus înnaintea noastră, dela care am făcut să se stoarcă o sumă nu mică de bani, și astfel tributul nostru din acele părți ne-a fost iar reîntregit" [3]). Din cuvintele că Lythuon „ar fi ocupat pentru sine" nu reiesă că el ar fi cucerit un alt ducat, ci numai atîta că el ar fi uzurpat neatîrnarea pentru ducatul lui propriu, și nu înțelegem cum fără a se silui textul se poate scoate din el *cucerirea* ducatului lui Semeslau. Dar admițînd chiar această interpretare a documentului din 1285, ar

1) *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 43.

2) *Originile*, p. 51, comp., *Radu Negru*, în *Conv. Lit.*, XXIV, 1890, p. 555: „Barbat (după ce este iertat de regele maghiar) *unifică cele două ducate în unul singur*".

3) Hurm., *Doc.*, I., p. 454, 1285: „Lythuon voywoda una cum fratribus suis, per suam infidelitatem, *aliquam partem de regno nostro ultra Alpes existentem pro se occuparat et proventus illius partis nobis pertinentes nullis admonicionibus redire curabat*. Saepedictum magistrum Georgium contra ipsum misimus. Qui summa cum fidelitate opera pugnando cum eodem, ipsum interfecit et fratrem suum nomine Barbat captivavit et nobis adduxit, super quo nos non modicam quantitatem pecuniae fecimus extorquere, quomodo *tributum nostrum in iisdem partibus nobis fuit restauratum*". Comp. alt doc. din 1288. *Ibidem* I, p. 483. Vom vedea mai jos, cum din o interpretare analoagă, extenzivă și imaginară, a altui izvor, Hasdeu scoate cucerirea Făgărașului de către Olteni.

urma, după d. Onciul, că *statul muntean să fi fost întemeiat de Basarabii Olteni*, chestie în care vom vedea că d. Onciul pare a primi, în fond cel puțin dacă nu și în formă, părerea lui Hasdeu; dar pe de altă parte tot d. Onciul susține că *„Asăneștii sînt acei ce au pus temelia statului romîn din stînga Oltului și lor li se închină Basarabii din Oltenia* [1]), și d-sa lămurește încă gîndirea lui prin următoarele adaosuri explicative: anume, că „preponderența părții răsăritene (Muntenia Mare) nu ar fi putut proveni dela Basarabeștii Olteni înșiși; ea emană dela o domnie anterioară lor în această parte răsăriteană, cum arată și tradiția despre închinarea Basarabilor" [2]).

Apoi care din cele două sprijiniri este cea adevărată: cucerirea ducatului lui Semeslau din Muntenia Mare de către Basarabii din Oltenia, prin care acești Basarabi devin întemeetorii Principatului a toată Țara Romînească, sau predominarea anterioară a Asăneștilor asupra Munteniei Mari, cărora Basarabii vin să li se închine? Căci amîndouă nu pot sta împreună, de oarece se exclud mutual. In adevăr, Muntenia n'a putut fi înființată decît sau de Olteni sau de Asănești.

Aceste șovăiri ale gîndirii d-lui Onciul sînt rezultatul încercării d-sale de a-și sprijini ipoteza desfacerii Munteniei de statul Asăneștilor numai pe fapte așa de puțin dovedite și așa de puțin concludente.

II

Ipoteza lui Hasdeu. Hasdeu critică cu destulă vioiciune părerea d-lui Onciul; dar acea susținută de el—și către care alunecă și d. Onciul în contrazicerea la care se expune—că descălecarea statului muntean și-ar avea obârșia în Basarabii din Oltenia, nu are o tărie mai mare decît ipoteza d-lui Onciul.

Incă în *Istoria Critică*, Hasdeu cercase să răstoarne cu totul „fabula despre Radu Negru ca întemeietor al Țării Romînești" [3]), susținînd că Radu Negru este domnitorul cel adeverit istoricește ca domnind mai tîrziu, după constituirea statului muntean, și pe care fantazia poporană îl aruncase îndărăpt la originile lui. Cu toate aceste Hasdeu nu tăgăduește luarea în stăpînire a Munteniei Mari de către un voevod coborît din Făgăraș, dar susține că acest voevod era originar din Oltenia, și că după ce el cuprinsese Făgărașul, a fost nevoit „din motive strategice" a întinde stăpînirea lui și asupra județelor Muscel și Argeș, punînd astfel bazele statului muntean. Pentru a pune această primă piatră la anevoiosul sistem al teoriei sale, Hasdeu recurge la o interpretare absolut arbitrară a cuvintelor scriitorului bizantin Cinamus, care, cum am văzut aiurea, spune că în întreita ex-

1) *Radu Negru*, în *Conv. Lit.*, XXVI, 1892, p. 37.
2) *Originile*, p. 34.
3) *Radu Negru*, în *Etymologicum Magnum*, IV, p. XIX și urm.

pediție organizată de împăratul Manoil Comnen contra Ungurilor, „Leon Batatze cu o armată tot atît de puternică, în *care se afla mai ales un număr însemnat de Valahi, care se zic a fi o colonie italică, fu trimis din o altă parte, din spre Marea Neagră, pe unde Ungurii niciodată nu fuseseră atăcați*". [1]) Hasdeu vrea să înțeleagă indicația „din spre Marea Neagră" ca însemnînd Oltenia, în contra sănătoasei interpretări care ar indica Moldova, de oarece Oltenia nu este așezată în spre Marea Neagră. Hasdeu siluind textul în această privire, îl întinde fantastic în toată rămășița concepției lui, susținînd că din el ar rezulta, că *„Oltenii dela Severin, profitînd de dușmănia dintre imperiul bizantin și regatul maghiar, se aliază cu cel dintăi și cuprind Făgărașul"*. [2]) Interpretarea lui Hasdeu nu-și găsește nici umbra unui sprijin în cuvintele lui Cinamus, de oarece din aceste cuvinte tot ce se poate scoate științificește este numai, că Valahii din armata lui Batatze erau *din partea locului pe unde el ataca*, încheiere ce noi am și tras-o din ele, pentru a arăta aflarea unei poporații romînești în Moldova pe vremurile lui Cinamus [2]).

Lui Hasdeu însă îi trebuia ca acest cuceritor al Făgărașului să se coboare în Muntenia pentru a întemeia aici scaunul domniei acestei țări. Referindu-se atuncea la tradiție, el afirmă că „între anii 1200—1210 un Bas-*arab* (de aici numele de Negru, și de Radu Negru, prin aruncarea la începuturi a figurii istorice al tatălui lui Mircea) năvălește anume din Țara Făgărașului la Muscel și apoi gradat asupra celorlalte județe mai din șes" [3]).

Așa expunea Hasdeu în 1875 înființarea statului muntean de către un Basarab din Oltenia, care venise însă din cucerirea lui, Făgărașul, pentru a întemeia Muntenia Mare. Hasdeu menține concepția lui fundamentală a descălecării statului muntean din Oltenia și în ultima lucrare mai întinsă a vieții lui, studiul asupra lui Radu Negru, studiu pe care-l dă ca o supremă sforțare a minții lui, ca un „*non plus ultra* după măsura puterilor sale", fiind convins că „a reușit pe deplin în deslegarea acestei anevoioase probleme" [4]).

In acest studiu, Hasdeu părăsește părerea unei cuceriri „vulturești" a județelor de sus ale Munteniei Mari prin zborul unui Basarab Oltean din Făgăraș, și atribue descălecatul Munteniei domnitorului Alexandru Basarab, pe care-l face să domnească mai bine de jumătate de veac 1310—1364. Hasdeu repetă în mai multe rînduri că acest domnitor este *„adevăratul și marele întemeietor al statului Țării Romînești"* [5]). Cum se face însă, față cu o asemenea sprijinire, ca Hasdeu să privească și pe Radu Negru cel adevărat, fiul lui Alexandru și tatul lui Mir-

1) Locul întreg conținut în *Ist. Rom.*, vol., I p. 560, unde este reprodus în notă și textul grecesc.
2) *Ist. Rom.*, vol., I., l. c.
3) *Ist. Crit.*. p. 116.
4) *Etymologicum Magnum*, IV, Precuvintare, p. I.
5) *Ibidem*, p CCIII.

cea cel Mare, ca pe *autenticul întemeietor al statului muntean*"?[1]) Care din doi puse temeliile acestui stat: Alexandru Basarab sau fiul său Radu Negru, „cel adevărat"? Este de observat apoi că aici nu mai avem a face cu o evoluție a ideilor lui Hasdeu, precum a fost lucrul cu Basarab cel anonim, care zboară vultureşte din Făgăraş, pe cînd Hasdeu scria Istoria Critică, şi Alexandru Basarab din Etymologicum Magnum,—şi care lucrări sînt despărțite prin un răstimp de 18 ani (1875—1893),—ci *atribuirea întemeierii Munteniei cumulativ lui Alexandru Basarab şi fiului său Radu Basarab se face în aceiaşi lucrare, la îndepărtarea numai de 100 de pagini.* Nu este vorba aici de evoluție, ci de curată contrazicere. Este curios de constatat identitatea rătăcirilor d-lui Onciul cu acele ale lui Hasdeu. Ambii cad în păcatul de a atribui descălecatul Munteniei la două feluri de personaje: d. Onciul Basarabilor Olteni şi Asăneştilor, Hasdeu lui Alexandru şi lui Radu Basarab.

Hasdeu însă cade într'o altă contrazicere şi mai bătătoare la ochi, cum se întîmplă totdeauna cînd ştiința îşi iea datele din combinări mintale şi nu din puternicul izvor al faptelor, care controlează şi mențin adevărul pe tărîmul lumii aevea. Anume Hasdeu stabilise în *Istoria Critică* un fapt până atunci neobservat de nimene, anume că Basarab, care domnea în Muntenia la 1332, este dat în o diplomă din acest an a regelui Carol Robert Neapolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer), şi că acest Basarab, dat fără nume de botez de diploma citată, era Alexandru Basarab, se vede din cronica contemporană a lui Ioan de Kikullew [2]). Hasdeu menține cu oarecare mulțumire—cum era şi în drept să o facă—această părere, care este adeverită şi documentală, şi în studiul său asupra lui Radu Negru, unde spune, că „în *Istoria Critică eu cel întăi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab, menționat în o diplomă din 1332 dela regele unguresc Carol Robert, sub numele de Tochomer*". Hasdeu deci admite şi în Etym. Magnum, şi nici se putea altfel, că *Alexandru Basarab era fiul lui Tugomir Basarab* [3]).

Hasdeu însă făcînd, în acest studiu, din Alexandru Basarab întemeietorul statului muntean şi voind cu orice preț să mențină părerea lui, că descălecarea Munteniei a purces din Oltenia, avea

1) *Ibidem*, p. CIII şi CCIII.

2) *Fejer*, VIII, 3 p., 625. Reprodus de Hurm., *Doc.*, I p., 625: „In terra transalpina per Bazarab filius Thocomery". Că era vorba de Alexandru Basarab, se vede din Ioan de Kikullew, cronicarul ungur contimporan, reprodus în cronica lui Thurocz (Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricanum*, I, p. 217); „Alexander Waiwoda transalpinus qui tempore quodam Caroli Regis (1307—1342) rebellaverat et per multa tempora in rebellione permanserat".

3) *Etym. Magnum*, IV, p. CLXX. Alexandru Basarab este arătat în mai multe alte documente ca fiul unui altui Basarab, în care doc. el este numit Alexander Bazarati (*în genitiv*, arătînd deci pe tatul). Apoi inscripția pusă pe mormîntul lui Alexandru Basarab la Cîmpulung în 1364, inscripție descoperită de Tocilescu şi controlată şi de d. Onciul, spune că înmormîntatul Alexandru Voevod era *fiul marelui Basarab Voevod*. Onciul, *Originile*, p. 181.

nevoe neapărată de a arăta pe *Alexandru Basarab ca originar din Oltenia*, şi sub presiunea acestei nevoi, Hasdeu uită de paternitatea stabilită de el în persoana lui Tugomir Basarab şi făureşte lui Alexandru Basarab, după cronici, o alta, acea a lui Mircea (altul decît Mircea cel Mare), ce ar fi fost voevod sau poate ban al Olteniei. Hasdeu susține această nouă paternitate în mai multe locuri. Aşa, el zice în unul din ele, că „sub Mircea Vodă trebue să fi început deja a se ilustra *fiul său Alexandru*, care nu mai era copil", adăugînd cîteva rînduri mai la vale, că „pe cînd Mircea era reținut în Hațeg, *fiul său Alexandru*, viitorul întemeietor al statului Țării Romîneşt, începuse a se căli la luptă" [1]). Aiurea Hasdeu mai întăreşte această filiațiune spunînd, că „*Romănățanul Basarab Mircea Vodă era tatul lui Alexandru Vodă*" [2]).

Intrebăm şi aici, cum am făcut-o mai sus—cînd am găsit pe Hasdeu sprijinind doi întemeietori ai Munteniei, pe Alexandru Basarab şi pe Radu Basarab, sau cînd am aflat pe d. Onciul atribuind descălecatul Munteniei cînd Basarabilor Olteni, cînd Asăneştilor—care din doi? Care din doi este tatul lui Alexandru Basarab: Tugomir din documentul lui Carol Robert, sau Mircea din cronici? Noi nu stăm nici un moment la îndoială pentru a respinge paternitatea dată de tradiție ca fiind a lui Mircea, şi a admite pe acea a lui Tugomir dovedită documental.

O ipoteză însă, pentru a se putea menținea şi a aştepta confirmarea ei prin descoperiri ulterioare, trebue cel puțin să nu cadă în contrazicere cu fapte dovedite ca existente, căci atuncea ea trebue respinsă chiar dela început, lucru ce vom vedea că se întîmplă tocmai cu descălecatul Țării Romîneşti din Oltenia.

Această ipoteză cade anume în cea mai bătătoare contrazicere cu faptul bine adeverit al situației Olteniei de *stat vasal şi supus Munteniei Mari*, în decursul întregei istorii a acestei țări. Este cunoscut că pe cînd în Moldova rangul boeriei banului era mic şi venea după paharnic [3]), în Muntenia banul Craiovei era cea mai înnaltă boerie, îndată după Domn, şi cu mult mai presus de toți ceilalți dregători ai Curții. Nu numai atîta, dar banul de Craiova avea chiar, în deosebire de celelalte boerii, o putere teritorială care se întindea tocmai asupra celor 5 județe de peste Olt, unde se exercita din timpuri vechi autoritatea voevozilor sau a banilor acestei regiuni. Balthazar Walther în descrierea faptelor lui Mihai Viteazul spune despre banul de Craiova, că este „prefectul acestui mare ținut al Țării Romîneşti; el trage toate veniturile de peste an ale acelei însemnate părți de țară. Afară de aceasta, atît în privirea demnității sale din vechi aşezate, cît şi pentru apărarea mărginilor țării, întreține 200 de Ca-

1) *Ibidem*, p. CLXXXIV—CLXXXV.

2) *Ibidem*, p. CCIII.

3) *Neculcea*, în *Letopisețe*, II, p. 313.

zaci și mai mulți presidiari Romini» [1]). De asemenea ne spune și raportul unui misionar catolic din anul 1688, că „după principe e banul: dregătoria lui e să șadă la Craiova; are dreptul de a judeca în cauzele criminale și în oarecare civile ca și principele, însă dela Poarta de fier pînă la Olt“ [2]). Aceste drepturi excepționale ale banului de Craiova, păstrate până adinc în timpurile mai nouă, ne arată că autoritatea lui avea un caracter teritorial, că era un soiu de vasal al domnului Munteniei. O asemenea poziție a banatului Oltean în sinul statului muntean nu se poate însă explica decît prin anexarea acelei regiuni către corpul mai mare de care ea se alipi. Fiindcă nici un izvor posterior nu ne arată, că banatul Olteniei să fi fost cucerit după descălecare, sintem siliți se primim de adevărate spusele tradiției care, prin pana cronicarului, arată, că „Băsărăbeștii cu toată boerimea ce era mai înnainte peste Olt (maiores terrae din doc. din 1247), s'au sculat cu toții de au venit la Radu Vodă, închinîndu-se să fie sub poronca lui, și numai el să fie peste toți stăpînitor“ [3]). Este cu neputință de privit ca „fabulă“, cum o face Hasdeu [4]), tradiția închinării Basarabilor către întemeietorul statului din Muntenia Mare, de oarece atuncea e peste putință de înțeles pe de o parte autonomia teritorială a Olteniei în sinul statului muntean, dar tot odată și poziția ei subordonată. Ba uneori chiar ea arată năzuința de a pune pe banul ei ca domnitor al statului întreg, dovadă că banii nu aveau această însușire, și că ei se încercaseră uneori să o dobîndească, cum se întîmplă de mai multeori lucrul în timpul rivalității dintre Drăculești și Dănești sau Băsărăbești [5]).

Dar dacă închinarea Olteniei sub Muntenia Mare este un fapt mai presus de îndoială, *cum se poate împăca această închinare cu întemeierea statului muntean prin voevozii Olteniei?* In acest caz ar trebui, după logica minții omenești, ca Muntenia să fi fost supusă Olteniei, iar nu ca raportul să fie tocmai dimpotrivă. Trebue însă observat, că atunci cînd spiritele cele mai de seamă se contrazic, fie cu ele însești, fie cu faptele, aceasta este totdeauna un semn că adevărul a fost lovit și că el își răzbună nesocotirea sau nenimerirea lui, prin încurcăturile în care pune mințile ce nu sînt în stare să-i limpezească firea.

Prin urmare, nici ipoteza d-lui Onciul, cu desfacerea statului din acel al Asăneștilor, nici acea a lui Hasdeu, a întemeierii Munteniei de către Basarabii Olteni, nu se pot susținea, și rămîne încă de cercetat dacă nu cumva tot descălecarea tradițională din Ardeal este mai apropiată de adevăr.

(sfîrșitul în No. viitor) **A. D. Xenopol**

1). *Tezaurul de Monumente* al lui Papius Ilarian., I, p. 8.
2) *Mag., Ist.*, V, p. 42.
3) *Cron. anonimă* și *Mag. ist.*, IV, p. 232.
4) *Ist. Crit.*, p. 117.
5) Vezi studiul meu, *Drăculeștii și Dăneștii*, București., 1906.

BORDEENII

Niță Lepădatu a venit la Ilișeni pe moșia boerului Jorj Avrămeanu, într'o toamnă, singur, numai cu gluga și cu ciomagul lustruit. De undeva, de peste deal, a urcat la coșere, și acolo s'a oprit privind în vale spre iaz și spre curtea boerească. Pămînturi goale se întindeau în toate părțile, în urmă, de unde venea el, și spre răsărit pînă la apa Prutului. Călcase poște, fără să dea de o așezare omenească; ținuturile dela Jijia și dela Prut pe-atuncea parcă erau niște pustietăți.

Niță trecu printre coșere. Intr'un șopron se auzeau glasuri și bătaia regulată a vînturătorilor. Intr'un dos, un cal slab sta neclintit, cu capul plecat, dormitînd în soarele de toamnă. Un cîine flocos, alb, se repezi de undeva foarte mînios, hămăind răgușit, spre picioarele străinului. Lepădatu se apăra cu ciomagul și pășea încet spre șopronul de unde venea vuetul de vînturători.

«Ha! ce-i măi? se auzi o voce subțire, ca un behăit de oae, și un moșneguț mărunt, cu capul gol, cu părul buhos, eși la lumină. Ce este? Țibă, Colțun!—și se răstea la cîne plecîndu-se din șale.—Hai! dă-te'n colo, du-te 'n cotlonul tău, că te dau la șapte draci!...»

După ce zvîrli în Colțun c'o scurtătură, și-l alungă spre cotlonul lui, moșneagul cel măruntel se întoarse spre Niță Lepădatu și-l privi cu luare-aminte.

«Așa... hm! zise el cu mirare; tu, măi băete, nu ești de pe la noi... Eu pe tine nu te-am mai văzut... Ce vrai?...

— Apoi, moșule, răspunse drumețul, așa este, eu vin de departe, din jos...

— Te-a trimes cineva?

— Nu; dacă nu ți-i cu supărare, te-aș ruga să-mi spui cine-i boer pe moșia asta, și dac'oiu putea să intru aici în slujbă.

— Bine, băete, grăi moșneagul cu glasu-i subțire. Aici, dac'ai venit, ai să ai ce face, că asta-i moșie mare... Boeru, iar, îi om bun...

— Da' cum îl chiamă?

— Cuconu' *Jor*... Așa-i zice: cuconu' *Jor* Avrămeanu... Te-i duce la curte, și-i vorbi cu el...

— Bine...» zise încet Niță Lepădatu.

Moșneagul îl cercetă cu ochii lui mici și vioi. Străinul era trudit, cu obrazul plin de pulberile negre ale drumului. Privea trist în gol cu doi ochi verzi, înfundați subt frunte și subt sprincene tufoase. Barba-i era de mult nerasă. Mustața creață, rotunzită la capete, nu-i acoperea gura. Buzele-i erau uscate și arse, din cînd în cînd le întredeschidea și le umezea cu vîrful limbii.

«Mi-i sete, grăi el trudit, fă-ți pomană c'o ulcică de apă...

— Cum nu? păcat mi-a fi dacă nu ți-oiu da, răspunse moșneagul. Hai la bordeiu...»

Fața bătrînului se făcu prietinoasă.

«Pe mine mă chiamă Năstase Tentea, vorbi el rîzînd, pe cînd mergea spre bordeiu. Eu is humelnic aicea de mult... Aicea m'au găsit și m'au lăsat trei rînduri de stăpîni... Și la mulți băetani trudiți, ca dumneata, am dat eu apă... Le-am dat,—ca să am și eu cu ce mă răcori pe ceia lume...»

Pe cînd grăia așa, pășea mărunt, și opincile-i nerase de porc fîșîiau prin bătătura uscată de secetă. Cămeșoiu-i de cîlți fîlfîia în bătaia vîntului, prea larg pentru trupu-i pitic și slab. Coșerele largi și nalte rămaseră la o parte cu șopronul în care cîțiva oameni vînturau și ciuruiau pîne albă; moș Năstase Tentea duse pe Lepădatu la bordeiul lui săpat în pămînt. Intră el întăiu, coborînd; intră după el și drumețul într'o încăpere mică, lipită cu lut și humuită. Intr'un colț se ridica un horn; hogeagul lui eșea pînă la coama de pămînt a bordeiului. Pe lături erau lăițî acoperite cu țoluri groase de buci. In fund o spărtură rotundă, în care era înțepenit și lipit un geam de sticlă, așa de mic, încît abia puteai vîrî în el ochii și nasul. Lumina cea mare intra prin ușa deschisă. La vatră, pe un scăunaș cu trei picioare, sta o fată ca de douăzeci de ani și se năcăjea să aprindă un foc de ciucălăi. Cînd bătrînul și Niță intrară, ea își scoase capul de supt horn. Intoarse ochii și rămase mirată în fața străinului Fără voe își pături fusta de cît și cămașa de pînză, apoi zîmbi.

«Buna ziua... zise Niță Lepădatu, ațintindu-și ochii asupra ei.

— Mulțămim dumnitale, bădică...»

Moș-Nastase căută după ușă cofa. Bătu în ea cu vîrful opincii. Zise repede, cu glasu-i ascuțit:

«Așa... hm! fată mare... și cofa goală!... Pune mîna pe cofă, Marghiolița, și adă apă rece, să se răcorească un drumeț trudit...

— Iaca mă duc, tătucă» răspunse rușinată și grăbită fata. Puse mîna pe cofă și eși repede, cu capu 'n piept, cu ochii în pămînt.

«Așa... hm! zise moș Nastase vesel. Atîta copil am și eu; femeia nu știu ce s'a făcut... S'a dus într'o bună zi acu doisprezece ori treisprezece ani și dusă a fost pînă în ziua de azi. De harnică-i harnică fata, da' i-i urît singurică, aici, toată ziua. La noi, biserică nu-i, să te duci Duminica. Cum am văzut și eu, încolo, pe la Siret și pe la Moldova, nu-i sat fără popă și fără biserică... Acolo, pe semne, și oamenii is altfel. La noi horă nu se face... Cînd eram băețandru, am trăit și eu în alte părți de lume și știu că făceau gospodarii hori... Da' la noi nici nu sînt gospodari... Aici trăești așa... cum dă Dumnezeu... Și dă, și ea-i un suflet... dorește și ea să-și petreacă tinerețele. Da' aici, în bordeiu la mine, ce petrecere poate să aibă?...

— Așa-i... zise Lepădatu așezîndu-se pe laiță; și oftă trudit.

— Așa... hm... începu iar moșneagul. Aici te sălbătăcești... A crescut și fata asta ca o buruiană sălbatică... Se mai duce ea pe la curte, au mai deprins-o mădămile de-acolo să vorbească și să umble... A mai fost de vre-o două ori și pe la tîrg, la Săveni, și gata, ce vrai să știe?...

— Ei dă, trăesc și oamenii cum pot... observă cu blîndețe Niță Lepădatu.

— De asta așa-i... hm! Iaca eu acú am un fel de bucurie că a mai venit cineva pe-aici... și mai am cu cine grăi o vorbă, două... Dumneata vii de departe, din jos?...

— Vin din jos... da' nu de departe tare...

— Poate vii dela tîrgul *Eșului?*...

— Ei nu, tîrgul Eșului e departe... n'am fost niciodată pe-acolo... Și eu, un biet băet fără părinți...

— Așa-i... hm! suspină moș Nastase și se ridică în picioare. Iaca, vine și fata cu apă...»

Fata venea repede, lepăind cu picioarele-i desculțe, sufla pripit și ochii mari îi luceau pe fața brună. Cobori cele două trepte ale bordeiului, căută pe prichiciul hornului ulcica de lut, o umplu cu apă și o întinse drumețului. Niță Lepădatu bău pe nerăsuflate apa și mai ceru o ulcică. O bău și pe a doua, apoi își șterse buzele și mustățile cu mînica cămășii. Inapoie ulcica și zise, înviorat, fetei:

«Bună apă! Dumnezeu să-ți dee sănătate... și să-ți fie toate după inimă...

— Așa... hm! ca apa nu-i nimica bun pe lumea asta»... grăi moșneagul.

Fata zîmbea cu blîndețe. Puse cofa cu apă după ușă; apoi se așeză la vatră, pe scăunașul ei cu trei picioare. Niță Lepădatu băgă de seamă că fața i-i mai rumenă și pieptănătura mai lucie și mai linsă. Se privise în izvor și-și stropise obrazul și părul cu apă curată.

«Ei, apoi acú ce-om face? întrebă drumețul oftînd iar.

— Hm! ce-i face?... apoi îi gusta ceva cu noi... că doar oameni sîntem... și pe urmă ne-om lăsa pînă devale, la curte... Eu socot că tot la noi îi rămînea, că cuconu' *Jor* are totdeauna nevoe de oameni...

— Are nevoe de oameni la vite... zise Marghiolița de lîngă vatră

— Da' tu de unde știi? o întrebă bătrînul mai subțire, clătinînd din cap și rîzînd.

— Apoi am auzit devale... Am mai fost pe la curte...
— Așa-i... hm! un om la vite are să trebuiască...» încheie bătrînul foarte încredințat.

Niță Lepădatu era trudit de drum lung și de suflarea secetei; dar apa și hodina în bordeiu, precum și mîncarea gătită de fata moșneagului, îl mai înviorară. Începu și el a spune cîteceva, despre alt boer și despre altă moșie, de unde venea, lăsa apoi și pe moș Nastase să vorbească și privea pe fată, și se simțea în bordeiul acela ca într'o casă a unor prietini.

Pe la toacă, apoi, eșiră din bordeiu și porniră la curte. Fata îi petrecu o vreme cu ochii din prag. Se gîndea că drumețul poate are să plece iar înainte în pribegie, dacă n'a putea rămînea la curte; și pe la bordeiu, ca s'o mai vadă, n'are să se mai întoarcă. Îi părea rău; flăcăul sămăna a fi om blajin, după ochi și după graiu; ar fi fost bucuroasă să-l vadă întorcîndu-se și așezîndu-se pe laiță, privind-o și cerîndu-i iar o ulcică de apă rece.

Soarele scăpăta spre dealurile dela apus, între pături subțirele de nouri. Vîntul de secetă tot sufla în întinderi. Cît cuprindeau ochii, se vedeau numai arături, miriști, popușoiști; în valea de aproape lucea un iaz; pe o culme ușoară, înegrea un pîlc de mărăcini. Nicăeri păduri, livezi, sate. Parcă erau într'o țară pustie; și deasupra lor se boltea un cer alburiu de singurătate. Mergeau încet pe drumul de țărînă; pașii lor stîrneau o pulbere neagră, pe care vîntul o învăluia și o trimetea pe miriști și pe buruenile nalte de pe haturile popușoiștilor. Un stol de stănci și de grauri se ridică din dosul coșerelor, pluti a lene pe vînt, apoi se lăsă într'o vâlcea.

«Hm! curtea-i la doi pași... zise într'o vreme humelnicul. Azi e Sîmbătă, boeru' trebue să fie acasă. Sîmbăta vine mai devreme de pe cîmp...

— Da' are moșie mare? întrebă Lepădatu...

— Cum?—Și moșneagul privi uimit pe flăcău. Cît vezi cu ochii! Și încă și mai departe... Groaznică moșie are!... Cea mai mare moșie! Mai mare moșie nici nu se poate! Dac'a fi mai mare, cu ce-are s'o are și cu ce are s'o îngrijască? L-am întrebat eu odată: Cucoane *Jor!* ce faci dumneata cu atîta pămînt, și cu atîta bănet?...

— Și ce ți-a răspuns?

— Ce mi-a răspuns? Hm! Nu mi-a răspuns nimica. A început a rîde...»

Flăcăul dădu din cap și zîmbi. Zîmbi și moșneagul scuturîndu-și pletele; apoi întinse mîna cu degete negre și uscate:

«Iaca, ici în vale-i curtea, cu toate acareturile...»

O casă scundă, de bîrne, albea în vâlcea, către iaz, înconjurată de șuri și grajduri acoperite cu pae.

«Are curte strașnică, boerul... vorbi moș Nastase... Boerii îs deprinși cu odăi multe... L-am întrebat eu într'un rînd: Cucoane *Jor*, ce-ți trebue dumitale patru odăi așa de mari? Ce faci cu ele?...

— Și el ce-a zis?

— Hm! el ce să zică? N'a zis nimic. A început a rîde...»

Pe o coastă mai prăvălatică în apropierea curții, stăteau înșirate o mulțime de bordee. Unele erau clădite ca bordeele obișnuite, în două ape, acoperite cu pămînt; altele erau scurmate în mal și astupate în partea săpăturii cu scînduri ori gard de nuele, peste care era întinsă o lipitură subțire și coșcovă de lut. Fumuri eșeau din toate cotloanele acestea săpate în pămînt. Geamuri mici cît pumnul luceau pe alocuri în bătaia piezișă a soarelui. Nicăeri nu era o împrejmuire. Vitele și porcii rătăceau deavalma, pe dinaintea ușilor. Găinile scurmau în gunoaele grămădite pe bordee ca niște cușme murdare și jerpelite.

«Aicea stau bordeenii... zise moșneagul. Iaca cu cine muncim noi moșia...

— După cum văd eu, are mulți oameni boerul...

— Hm! are, ce crezi? Pe acolo de unde vii, n'au boerii atîția?... Apoi boeru' nostru are cea mai mare moșie... Ș'apoi a adus oameni din toate părțile... Unii se mai duc, alții vin... Cînd e lucru'n toiu, apoi mai aduce lucrători de pe unde-s satele mai dese... Da' altfel, cu bordeenii facem noi toată treaba...

— Dă, și pe la noi tot așa-i... zise Lepădatu... Și eu tot în bordeiu am crescut ș'am trăit...

— Așa-i, hm! tot în bordeiu... Da' în alte părți oamenii stau în case... Eu știu cum or fi ernile pe-acolo?... Eu l-am întrebat într'un rînd pe cuconu' *Jor*. Cucoane *Jor*, zic, noi în bordeiu nici grijă n'avem de iarnă... Da' dumitale nu ți-i frig în casă?

— Și el ce-a zis?

— Ce să zică? A început a rîde... ș'a spus că el face foc... Eu știu?

— Așa-i deprinderea, moș Nastase. Noi trăim în pămînt ș'afară. Nu știi dumneata cum îs ernile grele cîteodată? Stăm afară în perdea, cu vitele... Noi sîntem deprinși cu toate... Boeru-i boer, el are alte obiceiuri...

— El are altă piele...» zise moș Nastase; și amîndoi începură a rîde.

Coborîră, trecură pe dinaintea bordeelor. Cîțiva oameni îmbrăcați în strae mohorîte umblau prin bătătură, adăpau vite, duceau cai de căpăstru, se învîrteau în jurul unei fîntîni cu cumpănă.

«Boeru' a venit acasă? strigă moșneagul către ei.

— Venit, venit! răspunse cineva cu glas gros.

— Iaca-i bun...» mormăi moșneagul mai mult în sine.

Nici curtea n'avea împrejmuire. Prin șoproane umblau oameni; argați aduceau caii în grajduri; prin dosul curții trecea o cireadă mare de vite într'o pulbere deasă, care se înălța parcă pînă la cer. Glasurile haidăilor sunau necontenit, chemînd, îndemnînd, amenințînd. Din cînd în cînd izbucneau sudălmi aspre

și vuiau ghioagele în deșerturile vitelor. Cîteva tălăngi sunau trist, nevăzute, prin pulberea aceasta neagră.

«Multe vite mai are și boeru' nostru!...» zise cu oarecare mîndrie humelnicul.

Ocoliră casa scundă de bîrne și se opriră la ușa de din dos. Așteptară un timp. Pe după un geamlic trecea din cînd în cînd umbra unei femei.

«Asta-i *madama* care ține gospodăria boerului...» mormăi încet moș Nastase.

Umbra trecu iar. De data asta însă se opri, deschise ușa. Se arătă o femee mică și subțirică, palidă la obraz, cu ochii foarte negri și cu nasul foarte ascuțit. Era îmbrăcată mohorît. O broboadă neagră îi ascundea părul cu îngrijire.

«Ce este, moș Nastase? întrebă ea ascuțit.

— Apoi am avea ceva de grăit cu boeru'...

— Așa? bine. Da pe fată-ta de ce n'o mai trimeți la curte, să mai ajute ș'aici, că-i o mulțime de treabă?

— Marghiolița? vorbi moșneagul domol. A mai robotit și ea pe-acasă. Da' om trimete-o, de ce nu?

— Și ce-ai să-i spui mă rog boerului? întrebă și mai repede și mai ascuțit femeia măruntă.

— Apoi are ceva de vorbit băetanu' ista...»

«Madama» cercetă repede cu privirile-i ascuțite pe Niță Lepădatu, apoi închise ușa grăbit, trîntind-o.

«Hm! așa-i! zise moș Nastase... iaca, așa umblă ascuțit și vorbește ascuțit, călugărița noastră...

— Care călugăriță? întrebă flăcăul.

— Asta. A venit dela călugărie, ș'acù îngrijește de gospodăria boerului. Iute muere... Iaca așa grăește totdeauna... Vra să-i simțim stăpînirea... Da' altfel nu-i ea ră la inimă... Stă de vorbă cu Marghiolița—s'apoi îi spune o mulțime de-ale ei... Ce să-i faci? N'a venit ea prin pustietățile noastre, pentruc'a alungat-o binele de pe unde-a fost...»

«Madama» trecu iar repede, ca o dungă neagră, pe după geamlic. Apoi se auziră pași îndesați și boerul deschise ușa. Oamenii își scoaseră îndată cușmele din cap. Cuconu' Jorj Avrămeanu, tînăr și voinic, cu fața bună și veselă arsă de soare, sta cu mînile în buzunarele pantalonilor și-i privea. Zîmbea.

«Ei, moș Nastase, vorbi el cu glasul puțin trăgănat și răgușit, ce mai veste poveste?

— Dă, cucoane Jor, ce veste? pîn'acu-i bine...

— Așa? zise boerul cu veselie, sunîndu-și cheile în buzunarele pantalonilor; și ce vînt te mînă într'acoace? Cum de-ai lăsat coșerele singure?...

— Da' nu le-am lăsat singure, cucoane Jor, că mai sînt pe-acolo oameni de înțelegere. Ș'apoi mai am nădejde și'n fată-mea...

— Cum? ce nădejde poți avea în fată-ta?...—Da' omu' ista cine-i? Ce cauți cu el aici?

— Aista? zise moș Nastase întorcînd capul și privind pe Niță, parcă atunci îl vedea întâiu,—aista-i un băetan, care a venit azi la noi...

— Cum îl chiamă?»

Moș Nastase nu răspunse, se întoarse iar spre flăcău și-i făcu semn cu capul. Pribeagul răspunse, învîrtindu-și în mîni pălăria pleoștită:

«Niță Lepădatu...»

Moșneagul dădu din cap și păru a se gîndi în sine: atunci auzea întâi numele flăcăului și parcă i se părea ciudat.

«Niță Lepădatu? zise boerul. Și de unde ești?

— Dela Negoești.

— Din ținutul Eșului? Și ce vrai?...

— Vra să se tocmească la vite, cucoane Jor... se amestecă moș Nastase.

— Vrea să se tocmească la vite? Bine. Da'ndreptări ai?

— N'am, zise Niță. Pe-acolo nimenea nu ni le cere.

— Așa? Apoi nu ți le-oiu cere nici eu, numai să te porți bine... Da' dela boerul dela Negoești de ce-ai plecat?

— Dă, cucoane, răspunse încet Niță, să nu socotești că-s om rău... De «golan» îs golan,—adevărat. N'am părinți, n'am casă, n'am nimic, numai mînile muncitoare le am,—da's om de treabă... Eu am stat zece ani la boerul dela Negoești, cu leafă de flăcăuaș... Acù m'am gîndit și eu că mi se cuvine leafă de om, ș'am cerut să-mi sporească simbria. N'a vrut, ș'am plecat. Îmi pare rău,—zece ani ca un rob am muncit; da' ce să fac? M'am gîndit și eu c'oiu găsi în lumea asta o bucată de pîne. Am pornit ast' noapte, ș'am mers, am mers, pînă ce-am nemerit aici... Acù, cucoane, dacă mi-i primi, eu ți-oiu fi slugă cu credință...»

Cuconu' *Jor* îl ascultă în tăcere, învîrtindu-și cheile în buzunarul pantalonilor. În pămînturile tinere pe care le desfunda, cu oameni de-aceștia de strînsură lucra. Cu ei își înmulțea turmele de vite, cu ei făcea grîul pe care-l trimitea la Galați. Într'un ținut de margine, pustiu, trebuia să se mulțămească cu brațe de muncă. De unde veneau aceste brațe, ale cui erau,—știa că nu trebue să întrebe. La ce-i folosea? Aici nu era țară regulată. Aici el era stăpîn. Pînă la orașe și pînă la țara civilizată era departe. Aici era undeva, la «cîmp». Aici perceptorii luau cît scotea boerul că trebue să dee, aici oastea nu-și urmărea dezertorii și justiția condamnații. Pînă aici nu erau drumuri. Aici școli și biserici nu erau. Aici era pămînt, care trebuia lucrat, și boerul își aduna oamenii de muncă cum putea. De aceia cuconu' Jor nu mai întrebă mult pe Niță Lepădatu. Vedea că are a face cu un *golan*, fără părinți și fără sat, voinic și muncitor după înfățișare, și-i era destul.

«Bine, zise el cu bunăvoință, atuncea, măi Niță Lepădatu, eu te-oiu lua la vite, și mi-i munci cum trebue, și te-oiu plăti cinstit. Ți-oiu da și suman și cojoc, și încălțări după trebuință și căciulă, și nici mîncarea nu ți-a lipsi, că la noi este de unde

slavă Domnului... Şi-i dormi şi tu într'un bordeiu, cu alţi slujitori ai moşiei. Şi poartă-te bine, căci şi eu oiu cunoaşte la obraz.

— Stăpîne, răspunse Niţă domol, eu cu asta am crescut: am slujit... Cred că te-oiu mulţămi...»

Boerul scoase o condicuţă din buzunar, trecu în ea numele slugii nouă;—după ce se înţeleseră asupra simbriei, trecu şi simbria şi celelalte îndatoriri;—închise condicuţa şi zise:

«Gata. Acuma du-te cu humelnicul, şi mîni ţi-oiu rîndui slujba...»

Cuconu' *Jor* scoase apoi un ban alb şi-l dădu lui Niţă.

«Poartă-te bine, zise el, şi să fie într'un ceas bun...»

Sluga nouă sărută mîna boerului, apoi se trase lîngă humelnic. Boerul închise uşa. Oamenii îşi puseră cuşmele în cap şi porniră spre bordee.

«Iaca, tot ai rămas la noi... zise moş Nastase vesel.

— Şi mie-mi pare bine... răspunse Niţă. Eu zic să luăm o leacă de rachiu, să cinstim, moş Nastase...

— Bine, măi băete, bine... numai noi nu prea avem crîşme pe-aici... Da' Sîmbătă seara se duce un om călare ş'aduce... Om cinsti noi mai tîrziu, de bine ce ne-am văzut... De-acù eu socot c'ai să stai la noi... Boeru-i om cum se cade...

— Adevărat, e om tînăr şi deschis...» mărturisi Lepădatu pe gînduri.

Asfinţise soarele; amurgul de toamnă se lăsa rece. Focuri ardeau la bordee. Se auzeau mugete de vite, lătrături de cîni, glasuri felurite de oameni. Într'un răstimp de linişte, sunară tropote de cai, apoi chemări prelungi pe coasta dealului. Spre rumeneala asfinţitului se ridicară deodată, cu cîrîiri şi ţipete sperioase, ciori şi stănci, într'un convoiu lung. Se depănară repede în lumina amurgului, apoi dispărură.

Humelnicul şi Niţă Lepădatu se apropiau de bordee şi glasurile oamenilor întorşi dela muncă se auzeau acuma lămurit în toate părţile. Focuri ardeau în dosul perdelelor, la poalele dealului. Oameni mestecau mămăligi mari; umbrele lor negre se frămîntau ciudat în bătaia flacărilor.

Se alăturară de un foc. Simţeau mirosul mămăligei. Un cazan mare, cu fiertură de carne de oae, scotea aburi deşi. Muncitorii aşteptau cina de seară. Erau oameni de toate felurile, felurit îmbrăcaţi. Erau figuri blînde, bălane; erau obrazuri întunecoase, cu ochii scăpărători. Erau strae albe, ca pe malul Moldovei, erau strae mohorîte ca ale locuitorilor cîmpiei. Pălării largi de pîslă, clopote de pae împletite, cusute cu aţă roşie, căciuli roase de vechime, roşii de ploi îndelungate şi de soare fierbinte. Unii din copii, de zece, ori doisprezece ani, erau cu capul gol, avînd drept apărătoare un păr des, stufos şi zbîrlit. Printre bărbaţi erau amestecate şi femei, cu broboade şi polci mohorîte. Ele erau mai triste şi mai negre la faţă, şi tăceau, zdrobite de munca zilei. In dosul perdelei de stuf focul ardea vesel şi vioi, împrăştiind fantasticele-i zbateri peste îngrămădirea aceasta pestriţă. Un băetănaş slab şi cu gîtul larg trăgea din cînd în cînd dintr'un măldar uriaş mănunchiuri de stuf şi le zvîrlea pe foc.

Moş Nastase şi Niţă Lepădatu se cinchiră la pămînt. Un slujbaş al curţii tăpşea mămăliga c'o lopăţică, iar altul stătea gata c'un linguroiu uriaş lîngă cazanul cu fiertura de carne de oae. Oamenii ceilalţi, cu străchinile, aşteptau flămînzi, şi nimeni nu băgă de seamă venirea străinului. Dar după ce se împărţiră feliile mari şi sorbitura, după ce toţi începură a mînca în tăcere, —îşi ridicară ochii şi se priviră prin luminile rumene ale focului. Atunci zăriră pe cel nou venit şi intrară în vorbă cu el.

In seara aceia străinul a răspuns multora, dar n'a cunoscut pe nimeni. Abia într'un tîrziu, cînd cei sătui plecară şi la focul de trestie rămaseră numai cîţiva, Niţă Lepădatu începu a cunoaşte pe unii din bordeenii moşiei. A cunoscut pe Gheorghe Barbă, cel mai vechiu bouar, pe Mihalache Prescurie, vînătorul curţii, şi pe moş Irimia Izdrail dela coşerele din vale. Stăteau lîngă foc ca în fiecare Sîmbătă seara şi aşteptau pe un flăcăuaş care plecase călare, după rachiu.

Imprejurimile se liniştiseră. Ardea o lumină la curte, ardeau cîteva focuri pe la bordee. Rare ori se auzeau glasuri; şi 'n colţul acela de lume, împresurat din toate părţile de tăcerea depărtărilor şi de un ocean de întuneric, glasurile acestea moi aveau ceva blînd şi prietinesc.

Flăcăuaşul veni într'un tîrziu cu băutura. Aşezaţi în jurul focului, oamenii începură a cinsti şi a vorbi despre greutăţile muncilor de toamnă şi despre pregătirile de iarnă. Şi cum vorbeau, un tropot iute de cal răzbătu prin noapte, se apropie şi se opri în dreptul perdelei.

Moş Nastase Tentea zise rîzînd: «Aista-i Sandu Faliboga...

— El e, el e...» se auzi un glas aspru şi neprietinos. Şi'ndată, se arătă în lumină un om uscat, cu gîtul lung şi cu ochii arzînd supt frunte ca'n două văgăuni negre. Işi încolăcea harapnicul pe după gît şi rîdea, cu gura ştirbă de doi dinţi de sus.

«Am venit tot într'o fugă, zise el repede, tocma' dela Moara-de-vînt... Ştii cum umblă cuconu' Nastratin după caii lui? lucru mare!»

Rîdea cu poftă, şi-i scăpărau ochii în cap. Se uită în juru-i; văzu ulciorul.

«Aveţi rachiu? întrebă el tare. Atuncea treceţi şi la mine ulcica...»

După ce bău, se uită iar în juru-i şi văzu pe Niţă Lepădatu.

«Da' aista cine-i? întrebă el scurt, ridicînd capul. Mărul lui Adam i se mişca repede în sus şi 'n jos, cînd vorbea.

— Om nou, la vite... zise zîmbind moş Nastase.

— Aşa? şi de unde eşti tu?

— Dela Negoeşti... răspunse blînd Lepădatu.

— Şi cum te chiamă?

— Niţă.

— Niţă şi mai cum?

— Niţă Lepădatu.
— Şi de ce-ai venit aici, la noi?
— Am venit şi eu la slujbă.
— Aşa? bine. Om vedea noi...»
Privea crunt spre străin. Dădu de duşcă a doua oară rachiul şi-şi ştiri cu putere gitul.
«A! da-i tare a dracului rachiul ista...—Şi cum de-ai fugit dela Negoeşti?
— N'am fugit; am venit de bună voe...
— Aşa? bine. Om vedea noi! Vra să zică la vite eşti. Apoi să ştii, flăcăule, că eşti supt ocirmuirea mea, eşti în mîna mea... Pe mine mă chiamă Sandu Faliboga. Ai auzit de mine?
— Dacă te chiamă Sandu Faliboga, să fii sănătos. N'am mai auzit de dumneata...
— Apoi ai s'auzi ş'ai să ştii de-acû nainte... Vei fi vrednic, te-i împăca cu mine... Dacă nu, greu!—Să vezi cum umblă cuconu' Nastratin după cai! strigă Faliboga, ridicînd capul şi rîzînd răguşit. L-am pîndit eu din văgăună, într'amurgul... Apoi cu noi nu se pune el, cuconu' Nastratin... Eu îs mare hoţ şi ştiu seama la cai, şi la toate... Tot intra herghelia lui pe moşia noastră... Boeru' nostru găsea fînaţ călcat şi pascut—şi caii nicăeri... De unde să faci ispaşă şi să te despăgubeşti, dacă tâlharii lui cuconu' Nastratin băgau de seamă şi-i scoteau înainte de a se face ziuă?... Aşa? bun! zic eu... Şi mă iau cu Alba mea ast'noapte, măi tată, şi intru pe moşia lui cuconu' Nastratin şi m'apropii de cai... Şi începe a suna talanca Albei încet, hai-hai,—şi se iau toţi căişorii lui cuconu' Nastratin după mine... Şi eu tot colea, tot colea, că le ştiu eu seama, pînă ce i-am adus aici la curte... Ş'acû şed la curte, şi se zbate cuconu' Nastratin şi nu'şi află loc... Ia acû să vezi dumneata ce ispaşă are să plătească... Acû nu mai merge, măi bade... Inainte vreme, călcau dumnealor moşia prin toate părţile, prin toate coturile, da' acû nu! acû Faliboga nu doarme!... Eu cu harapnicu, şi cu puşca! Bat pîndar, bat vatav, nu ştiu,—să nu-i prind pe moşia noastră, că eu aici-s cu credinţă şi cu jurămînt... De aceia noi călcăm alte moşii,—da' pe-a noastră n'o mai calcă nimenea...»
Faliboga se opri şi privi mînios în juru-i.
«Da' ceaşca ceia unde-i? întrebă el. Mi s'a uscat gîtul!— Apoi se întoarse spre Niţă:
— Da' tu, măi Lepădatule, eşti însurat ori nu?
— Nu-s însurat, răspunse scurt Niţă.
— Apoi eu, bre, îs însurat, şi am un drac de muere care umblă călare şi dă cu puşca ca şi mine...
— Să fiţi sănătoşi!» zise Lepădatu, fără să privească spre cel ce-i vorbea.
Faliboga îşi opri ceaşca în drumul spre gură şi-şi încruntă sprîncenele:
«Mă! grăi el aspru; cum vorbeşti tu cu mine?
— Cum mă 'ntrebi, aşa-ţi răspund... zise încet Niţă.

— Aşa? Da' slujba n'ai s'o faci tu cu mine, măi?
— Oiu face-o şi cu dumneata.
— Da' de mine nu te-i teme tu, măi?
— Nu m'oiu teme!...»
Faliboga zvîcni drept în picioare şi puse mîna pe harapnic. In acelaşi timp răsări dela locul lui şi Niţă Lepădatu şi scoase repede din glugă un buzdugan grozav: o măciucă grea de alamă cu mănunchiu de lemn de corn.
«Ascultă, Faliboga, vorbi Lepădatu, eu îs om blajin... c'o vorbă bună, mă faci rob... Altfel, cu răul să nu mă ee nimeni, că nu-i bine. Şi să ştii că eu nu-s dintre cei cari se tem...»
Faliboga-şi puse bărbia 'n piept şi privi ţintă la Niţă. Lepădatu îl privea şi el drept şi dîrz, fără să clipească.
«Ei lăsaţi, lăsaţi şi voi! se amestecă deodată cu glasu-i subţire moş Nastase Tentea. Ce dracu, măi oameni buni! Abia v'aţi întîlnit şi vă şi uitaţi urît unul la altul...
— Moş Nastase, zise blajin Niţă, punîndu-şi buzduganul în glugă, ai spus o vorbă bună... Eu n'am cu nimenea nimic, şi-s bucuros să fiu prietin cu oricine... In sufletul meu nu-i duşmănie.
— Să fii tu prietin cu mine? strigă Faliboga mînios. Apoi începu a rîde, arătîndu-şi ştirbăturile: Măi Niţă, strigă el, frumos buzdugan ai... Cu aşa tovarăş poţi trece fără grijă prin lumea asta. Măi Niţă, eu tot am să beau cu tine o ceaşcă de rachiu... Măi, da' tu tot ai s'asculţi de mine, că tu eşti mai tînăr şi eu îs cărunt...
— Bine, bădică, a fi cum îi pofti...» răspunse Lepădatu luînd ceaşca pe care i-o întindea Faliboga.
Sandu Faliboga se cinchi lîngă foc şi-şi răsuci o ţigară, apoi şi-o aprinse şi se sculă repede.
«Apoi eu mai trag o raită pînă 'n Valea Lupului şi pe urmă mă 'ntorc...» grăi el cu glasu-i răguşit. Işi desfăcu harapnicul şi eşi cu ţigara în gură. Tropotul Albei se auzi îndată grăbit, aproape, apoi mai departe, apoi se stinse în noapte.
Rămaşi lîngă foc, ceilalţi păstrară un timp tăcerea. Moş Nastase mai zvîrli în flăcări un mănunchi de trestii. Gheorghe Barbă aduse ulciorul cu rachiu în lumină. Scînteile dela bordee se stinseseră. Numai în întunericul de sus luceau stele. Vîntul de peste zi tot sufla şi fremăta uşor în perdea.
Mihalache Prescurie, vînătorul, zise:
«Vătav ca Faliboga n'a avut boerul, nici n'a mai avea... Cutreeră moşia ca vîntul... N'au fost niciodată păzite hotarele aşa ca acum...
— De unde-i de loc?» întrebă Lepădatu.
Prescurie se întoarse spre el.
«Nu ştiu, răspunse. Nimenea nu ştie de unde-i... Altfel, cînd a venit, ştim cu toţii... Iaca, toţi îşi aduc aminte... Într'o vară, la o gireadă veche de pae, şi-a făcut cuib un om... Noi am aflat îndată şi l-am primit sara la focul nostru şi l-am hrănit... Ne-a spus că vine de departe—şi-l caută jandarii. Acû de

unde venea, Dumnezeu ştie... Poate a scăpat de undeva dela ocnă... Boerul a cunoscut că este un străin pe moşia lui. L-a zărit chiar pe vîrful girezii şi între popuşoae; dar l-a lăsat în pace. Jandarii parcă dau vreodată pe-aici? Şi pe fugar dacă nu-l laşi în pace, îl superi, şi-ţi poate da foc grîului, ori îţi sare 'n spate într'o vâlcea... Aşa, a venit boeru 'ntr'o seară aici în perdea, şi l-a găsit... şi l-a 'mblînzit cu vorba... şi l-a luat în slujbă. Iaca deatunci e Faliboga la noi, şi are boeru' un slujbaş ca un zăvod... fără hodină, fără milă...

— Intr'adevăr, se arată a fi om aspru şi vrednic...» zise Niţă Lepădatu.

Moş Irimia Izdrail, cel mai bătrîn dintre toţi, se uită gînditor la cel nou venit.

«Da' tu, băete, grăi el, pe-acolo de unde vii, ai avut multe a îndura... Eu omul după firea lui îl cunosc—şi-l văd că a pătimit...

— Dă, moşule, răspunse Niţă, care om nu pătimeşte? Eu fără de părinţi m'am trezit pe lumea asta. Am crescut prin uşile oamenilor; unii m'au bătut, alţii s'au uitat cu milă la mine... Ş'apoi aşa am învăţat eu a preţui pe omul cel cu inimă bună; acela are în inima lui dar dela Dumnezeu. Şi am crescut slujind... Şi ce să spun, cu credinţă am slujit... Am umblat la apa Prutului, la apa Jijiei,—ş'am auzit că mai este ţară încolo, sate mari, oameni mulţi, tîrguri întinse, da' nu m'am dus niciodată să le văd... Mie parcă mi-a fost drag aicea... unde-s oameni mai puţini... Şi sărac am fost,—că chiar de aşi fi vrut, nu mă puteam duce nicăirea. Eu muncă am dat cît am putut,—da plată dela boer n'am prea avut, c'am fost un băet sărman... Am trăit în bordeiu, am mîncat ce mi-au dat, ş'am muncit ca o vită, nu m'am pus de pricină... Acù am zis aşa: mi-a venit şi mie vremea să mă duc în lume... Deocamdată m'am oprit aicea, şi parcă mai departe nu m'aşi mai duce... Ce-am să pot face eu unde-s tîrguri mari şi oameni mulţi? Mai bine m'oiu împăca eu cu vitele; cu ele am crescut şi cu ele mă 'nţeleg.

— Hei, măi băete, grăi, moş Irimia Izdrail,—de năcăjit, năcăjit ai fost, da' eu ţi-oiu spune că păcat cine nu vede lume multă şi mîndreţa tîrgurilor... Măcar în tinereţa lui să le vadă... Eu dela unii şi de la alţii am auzit că acuma umblă ş'un fel de căruţe cu foc... Şi sînt case mari cu trei şi cu patru rînduri... Şi cum umblă oamenii la noi în iarmaroc la Săveni, aşa umblă acolo şi zi şi noapte... Da' cum sînt eu, acù, la bătrînceţe, nu-mi trebue să le mai văd... Vezi tu, bre Niţă, cum ne-am strîns noi aici la un pahar de băutură: tu eşti din alte părţi dela cîmp, Mihalache Prescurie e de peste Prut, Gheorghe Barbă a venit dela munte cînd era un copil... şi toţi cîţi sînt aici, venetici din toate părţile... toţi s'au adunat aici în pustietatea asta, la pămînt mai mult şi la lărgime... Iaca şi eu—mă vedeţi, un biet bătrîn, mîni-poimîni am să mă duc... Iaca şi pe mine m'a aşezat Dumnezeu aici... Asta-i puterea lui... Că eu, măi băete, în tinereţa

mea am fost Jidov, şi mi-a dat Dumnezeu aşa un gînd să mă botez, şi iaca de şaptezeci de ani m'am despărţit de cei cari au răstignit pe Domnul nostru Iisus Hristos... Ş'acuma sînt Moldovan şi Creştin... şi trăesc şi eu cu voi, cum vra Dumnezeu, în colţul ista de pămînt...

— Da' eu, bade Irimie, de unde am venit... vorbi cu glasu-i subţire ca un behăit de oae, moş Nastase Tentea... Hm! aşa-i! de departe am venit... şi m'am aşezat aici... Ş'acù doisprezece ori treisprezece ani m'a lăsat baba şi s'a întors la lume, ş'am rămas singur cu Marghioliţa mea... Hm! aşa-i! Acù-i Sîmbătă seara, şi noi stăm la sfat şi bem un pahar... de cîţi ani în fiecare Sîmbătă ne strîngem noi aşa?... Acù băetu 'ista, Niţă, îi tînăr, da' are s'ajungă şi el ca noi, ş'are să cinstească, ş'are, să-şi aducă aminte de cei bătrîni... Noi aicea aşa petrecem, noi în de noi, popă n'avem, biserică n'avem... sîntem şi noi nişte bieţi oameni cari trăim în singurătate...»

Gheorghe Barbă începu a rîde scuturîndu-şi pletele cărunte:

«Iaca aşa, măi băete, vorbeşte şi Jidovu ista de cînd îl ţin eu minte, aşa vorbeşte şi oaia asta, moşneagu' ista de Tentea... Spun una, spun alta, da' toate-s la un fel... Şi după ce cinstim rachiul, ne ducem şi ne culcăm... Da' eu, bre, eu îs dela munte, de unde sînt păduri... Aţi văzut voi, măi, păduri ca acolo? Pune măi, zece moşii ca a boerului, o sută de moşii cap la cap... tot pădure verde de brad, măi, tot pădure verde de brad!... Şi printre păduri curg ape, măi... şi vîjie... şi vîjie... cum vîjie pe aicea vîntul iarna!... Acolo-i altă lume... He! eu poate tot m'oiu întoarce acolo... Tot aşa am zis c'am să mă 'ntorc, şi iaca am îmbătrînit bouar boeresc, şi pe unde am fost eu tînăr, tot nu m'am întors... Da' macar să mor m'aşi duce acolo!...»

Aşa multă vreme Niţă Lepădatu şi-a ascultat tovarăşii vorbind în jurul focului, şi din cînd în cînd îi venea rîndul să ee în mînă ulcica cu băutură de flacără. Şi cu cît bea, cu atît o moleşală mai mare îl cucerea, ş'o înduioşare mai adîncă îl pătrundea. Iar dela o vreme glasurile parcă se depărtară şi slăbiră—de s'auzeau tot aşa de uşoare ca şi şopotul vîntului de toamnă, care se strecura prin pămătufurile stufului din perdea.

De-adouazi, Duminică, Niţă Lepădatu şi-a început slujba la vitele boereşti. Sandu Faliboga l-a dus la ocoale ş'acolo l-a descîntat puţin, cu glasul lui aspru:

«Iaca, măi băete, aicea-s vitele. Intr'un ocol sînt mulgătoare, dincolo sînt sterpe, mai încolo juncele, juncii; iaca, toate sînt după rînduială aşezate... Tu îi lua mulgătoarele. Acestea trebuesc purtate la locuri bune, prin bahnă, unde mai este iarbă verde, ori prin locurile unde a mai rămas mohor...

— Bine, bade Sandule, om merge şi mi-i arăta şi locurile...

— Aşa-i, om merge, măcar că le ştiu şi băitănaşii iştia... Măă! strigă apoi Faliboga către băeţi; iaca v'am adus om; să-l ascultaţi, că altfel vai de pielea voastră!... Daţi drumu'!» strigă el cu glas mare.

Băeții traseră zăvoarele și vitele începură a eși din ocolul de răzlogi. Erau vite mărunte, murgi și plăvane, sprintene și cu coarnele țapoșe. Băeții le îndemnau răcnind, pocnind din bice, mînîndu-le la vale, către iaz. Pulberea neagră îndată se stîrni și se revărsă în valuri în toate părțile.

«Acû, măi băetane, grăi Faliboga, încalecă pe călușul ista sur. Iacă, ai măciucă și măciucăriță la botul șelei, ai harapnic, — și cu băeții iștia vezi de păzește bine averea boerească și n'o risipi...»

Incălecară amîndoi pe cai și se luară după vite. Cu glasul lui neprietinos, Sandu Faliboga îi dădea toate lămuririle și învățăturile.

«Măi Niță! grăi el într'o vreme, uitîndu-se pe supt sprîncene la flăcău, aseară erai s'o pățești cu mine...

— Da' de ce, bade Sandule?

— Așa; nu mă 'ntreba de ce. Mie nu-mi place să mă 'nfrunte nimenea...

— Dă, bădică, eu nu ți-am greșit cu nimica... de ce te uitai așa de urît la mine?...

— Mă uitam urît? strigă Faliboga privind lung la flăcău.

— Da, te uitai urît, ce să-ți fac?

— Măi flăcăule! eu te-oiu sfătui un lucru... grăi rar și răgușit vătavul; eu te-oiu sfătui pe tine un lucru: să te porți cu mine știi cum? ca c'un pahar subțire de steclă...—Vezi-ți de vite! strigă apoi Faliboga și-și întoarse scurt Alba în loc. Să ne vedem cu bine!»—Pocni din harapnic și intră, în fuga calului, în nourii deși de pulbere.

Drumul apuca spre coada iazului; vitele umblau domol; tălăngi sunau înainte. Soarele răsărea în nouri de aramă, și deodată pulberile se umplură de-o rumeneală ușoară; apoi o lumină lină se împînzi în dealuri și 'n văi. Curtea și bordeele rămăseseră departe în urmă. Balta liniștită rămînea și ea într'o parte, cu cîrdurile de lișițe de pe ea. Tălăngile își opriră sunetul într'o vreme, iar vitele își plecară capetele și începură a ronțăi iarba unei vălcele mlăștinoase.

Pe călușul lui sur, Niță Lepădatu făcu acolul vitelor. Băeții îl priveau pe furiș, cînd trecea pe lîngă ei. Din cînd în cînd glasurile lor tinere se ridicau în răcoarea dimineții, strigînd la o vacă care se răzlețea:—Nea, Preuteasa! na! fă' napoi!—Glasul iute se stingea, și liniștea cucerea întinderile. In răstimpuri neregulate picura o talangă, vitele răspîndite înaintau încet, păscînd iarba scurtă. Pe deasupra vîlcelei trecea din cînd în cînd cîte o prigorie, care țirlia în înălțime; părea o pasere rătăcită, venită cine știe de unde în aceste singurătăți.

Lepădatu descălecă și-și priponi calul. Incepu a grăi cu băeții; îi întreba de numele vacilor și de năravurile lor, și ei îl purtau printre vite și-i lămureau toate. Apoi îi întrebă și pe ei cum îi chiamă, și unde li-s părinții.—Unii aveau tată și mamă la bordee; alții erau veniți din sate depărtate, copii străini rătăciți în lume după o bucățică de pîne. Niță Lepădatu îi întreba cu blîndețe, și ascultîndu-le glasurile se gîndea la locurile nouă în care a intrat și la viața pe care i-o ascundea viitorul.

Trecu Brumărelul, tot cu secetă, și Niță Lepădatu călcase cu vitele lui toate hotarele moșiei. Acuma cunoștea drumurile, izvoarele, bălțile și iazurile; cunoștea numele oamenilor și ale vitelor, iuțelile lui Faliboga și gusturile boerului. Se ducea din cînd în cînd pînă la moara de devale și făcea uruială de ovăs, și seara, ajutat de flăcăuași, și de cîțiva bordeeni, mai adăogea vitelor puțină brahă, ca să le întregească hrana săracă de toamnă.

Altfel deocamdată viața era ușoară. Dar flăcăul știa că au să vie ploile cele mocnite, pe urmă înghețurile, pe urmă viscolele ernii,—și atunci va duce-o mai greu, afară, între vite, în dosul perdelelor de stuh, supt acoperișurile de pae. Ducîndu-se și întorcîndu-se cu vitele, vedea oameni lucrînd la adăposturile vechi, astupînd spărturile, schimbînd acoperișurile putrezite. Boerul totdeauna era între lucrători, le arăta cum să facă și-i îndemna.—Boerul acesta tînăr, după cît vedea Niță Lepădatu, își ducea singur treburile moșiei. Se scula în zori, umbla neodihnit pînă în seară în trăsurica-i ușoară cu cai mărunți, suia dealuri, cobora văi, acuma era la pluguri, acuma la stîni, acuma la vite, pe urmă la coșere. Intreba, certa, se supăra, se domolea—și pornea înainte în trăsurica lui. Pe obrazul lui smolit și în ochii lui vii, era o dorință mare, ș'o voință: să muncească din răsputeri și să facă avere.

«Vorba lui moș Nastase, se gîndea Niță, ce-i trebue lui atîta pămînt și'atîta bănet?...»

Intr'o zi liniștită de Brumar, Sîmbătă după-amiază, flăcăul se sui în deal la bordeiul humelnicului. De cînd venise pe moșie, nu mai dăduse pe-acolo. Las' că nici n'avusese vreme.

Moșneagul era pe lîngă vinturătorii lui, la șopron. Cînd cînele cel alb începu a zăpăi cu mînie și a se da la picioarele lui Lepădatu, moș Tentea eși cu scurtătura și cu sudălmile lui.

«Ai! bată-te șeapte draci! marș, Colțun!» Pe urmă, cînd dulăul se trase mîrîind la un dos, flăcăul se apropie și bătrînul se înveseli.

«Hm! așa-i! strigă el cu vocea-i subțire; n'ai mai fost pe la noi de-acû o lună, cînd ai venit din jos... Ce mai faci tu, măi Niță?

— Bine, răspunse Lepădatu punîndu-și dinainte ciomagul lustruit și săltîndu-și gluga dela șold.

— Da' cu Faliboga cum o duci?

— Cum s'o duc? Bine...»

Moșneagul prinse a rîde.

«Așa-i... he-he-he! așa-i!... am văzut eu că nu-ți prea suflă el în borș... Ei, ce să-i faci?... Așa-i slujba. Ai de-a face cu oameni de toată mîna...

— Eu îmi caut de treabă, și ne împăcăm... vorbi flăcăul

privind în juru-i. Da' dumneata, moș Nastase, tot cu pînea asta... Parcă curge dintr'un izvor: nu se mai sfîrșește...

— Ei, apoi așa-i pe moșia noastră... răspunse bătrînul fudul. Și anul a fost bun... Au venit o mulțime de cărăuși ș'au tot ridicat griu, au tot ridicat... Oare cîte parale să fi luat boerul? Phii! multe parale trebue să fi luat!... Am vrut eu să-l întreb într'o zi, da' l-am văzut cam supărat pentru seceta asta și nu l-am mai întrebat...

— Așa-i, seceta nu-i bună pentru plugar... observă Niță.

— Nu-i bună pentru nimenea, măi băete! da' ce să-i faci? I-am spus și eu boerului: Cucoane Ior, zic, ce să-i faci? și asta tot dela Dumnezeu ii... Cînd a vrea el, tot are să ne ploae!...

— Și el ce-a făcut? a rîs?

— Nu. El a dat așa din cap, și s'a dus mîhnit la curte... Ce să-i faci? Boer, boer, da' are și el scîrbă!... Hm! așa-i! Hai la bordeiu!» adăogi iute moșneagul făcînd semn de înjemn cu capul.

Trecură printre coșere, printre mormane de pleavă și ciucălăi,—și bubuitul de vînt al vînturătorilor scăzu. Niță ridică ochii și zări în ușa bordeiului numai o clipă capul Marghioliței.

«Fată hăi! strigă bătrînul cînd se apropiară; și începu a rîde. N'auzi tu, Marghioliță?... ia vezi de-oleacă de apă rece... Și ai pesemne și niște zahar... Iaca, iar a venit omul cel însetat...»

Lepădatu zîmbi, cînd fata se repezi din bordeiu sprintenă, cu cofa de apă în stînga și cu ulcica de lut în dreapta.

«Ei, zise el, acù nu-s nici așa de trudit, nici așa de însetat ca atuncea... Ce mai faci? adăugi el, privind drept pe fată.

— Ce să fac și eu, bădică? răspunse Marghiolița. Singurică, cu treaba...

— A mai fost pe la curte... se amestecă moșneagul... A mai învățat-o niște horboțele madama călugăriță... Și i-a dat și niște zahar... Ia dă tu, fa Marghioliță, zahar cu apă, ca la boeri...»

Zîmbind stînjenită, fata scoase din sîn o hîrtie pe care o desfăcu încet și alese din ea bucățele de zahar. Întinse flăcăului, dădu și lui tatu-său, apoi puse între ei cofa cu apă și potrivi și ulcica pe marginea cofei.

Flăcăul se așeză pe prispa din proaspăt lipită; moșneagul se lăsă și el pe un snop de strujeni. Fata sta în picioare și Niță Lepădatu, mușcînd din zahar, băgă de seamă că e îmbrăcată cu camașă albă, cu horboțele la mînici și la guler, că pieptănătura i-i strînsă și lucie și cosițele groase i-s așezate în cunună. Acuma parcă-i părea mai năltuță decît întăia oară, și mijlocul mai strîns de bîrneața roșie. Ridică privirile spre obrazul ei pălit de arșița verii; ea își îndreptă ochii căprii în altă parte.

«Zaharul ista miroase a busuioc», vorbi Niță și umplu ulcica cu apă.

Fata începu a rîde, ochii i se micșurară și-i luciră.

«Hm! așa-i! zise repede și moș Tentea. Fetele iestea au obiceiu de umblă cu toate buruenile prin sîn...

— Busuiocul nu-i buruiană, tătucă...» răspunse fata. Luă cofa și ulcica și cobori în bordeiu, repede. Acolo, o auziră amîndoi robotind o vreme, pe cînd vorbeau, în lucirile blînde ale soarelui. Cînd glasul subțirel al moșneagului nu se mai auzi, Marghiolița sui din bordeiu în lumina aurie și se așeză la marginea prispei, cu toată sfiala care se cuvine unei fete mari. Moș Tentea se ridică și se duse să mai vadă de niște godaci, cari guițau ascuțit în ocolașul lor; și, după ce se depărtă el mormăind subțire, Niță Lepădatu se întoarse spre fată zîmbind cu prietinie.

«Încă de eri m'am gîndit eu să mă sui pînă la coșere, zise el. Și iaca, am avut parte de vreme bună...

— E frumoasă toamna, răspunse fata, îmi înfloresc niște dumitrițe...

— Da' de unde ai flori? că pe-aicea nu prea sînt...

— Mi-a dat madama dela curte doi pui astă vară, că ea are... Și m'a 'nvățat să-i pun la fundul bordeiului la soare, și să le așez oleacă de gunoiu la rădăcină. Ș'au crescut puii mari și frumoși, ș'acuma au să'nflorească...»

Se priviră o clipă zîmbind.

«Pe la noi prin bordeele noastre nu se văd flori, zise Niță. Îmi spunea morarul de devale că'n alte părți sînt și grădini mari, cu copaci și cu flori multe... El e Neamț ș'a umblat mult prin lume... Multe mai știe! Îmi spunea așa într'un rînd că el a fost prin niște tîrguri mari, de umbli prin ele două zile și nu le mai dai de capăt... Și zicea că sînt mori cu mașini de foc, cum are și boerul la treer, da' mori mari, de macină toate griele din țară... Și spunea și de *trinuri*...

— Ce sînt acelea? întrebă fata uimită.

— Nu știu, da' am auzit că sînt așa un fel de căruțe care umblă cu mașini... și pe ploae și pe ninsoare... da' repede grozav... acù sînt aici, ș'acù nu le mai vezi...

— Multe minuni! șopti fata; ca'n povești... Da' pe la noi nu sînt de-acestea...

— Morarul are și ceasornic... zise Niță.

— Are și boerul, îl întrerupse repede fata; mi l-a arătat madama...

— Parc'aș vrea să mă duc așa prin lume și să le văd toate...» grăi Niță zîmbind.

Fata nu răspunse; rămase gînditoare.

După-amiaza de toamnă era foarte blîndă și o liniște nesfîrșită întrista întinderile. Toate zgomotele apropiate conteniseră. În pîrloagele apropiate luceau fire lungi de funigei; un vînt abia simțit purta și prin văzduh firele acestea 'rătăcitoare de mătase argintie. Flăcăul și fata stăteau singuri pe prispa bordeiului. Nu-și mai vorbeau, dar se simțeau chemați unul spre altul de ceva tainic. Dintr'un tufiș uscat de boz, la marginea unei grămezi de gunoae putrezite, eși deodată o nevăstuică. Se opri neclintită în lumină și-i privi cu ochișori negri ca gămălii de bolduri. Era așa de albă blănița ei, incît parcă bătea într'un albăs-

triu dulce, ca zăpezile cele curate.—Dispăru ca o săgeată. Tinerii întoarseră capetele unul spre altul și-și zimbiră cu prietinie.

Cu începutul acesta de dragoste în suflet, porni Niță Lepădatu într'amurgul spre vitele lui. Le cercetă în ocolul lor, le aduse cu băeții urluiala de ovăs, și femeile veniră cu donițele la muls. Se aprinseră luminile și focurile la bordee și'n perdelele de stuh; apoi încet-încet se întinse liniștea, și deasupra se bolti un cer albastru întunecos, bătut cu ținte mari de aur. Lepădatu sta pe spate în preajma vitelor, pe-un maldăr de pae, în cojocul lui. Se uita la cer. În gînd socotea stelele carului, și murmura în gînd numele florilor celor mai mașcate ale cerului, învățate dela bătrînii pe lîngă cari copilărise. Intăiu nu se gîndea la nimic; îi plăcea să se simtă așa singur; pe urmă parcă-i luciră la căpătâiu ochii Marghioliței dela bordeiul din deal. Inchise pleoapele și o văzu ca'n vis lîngă el. Ințelese că i-i dragă și i-i dor de dînsa; și deschise deodată iar spre stele ochii ferbinți. Privi în juru-i și ascultă. Vitele stăteau tihnite în staul și rumegau. Bordeele și curtea se liniștiseră deplin.

Se ridică în picioare repede și-și strînse mai bine cătărămile chimirului. Pipăi în glugă, la stînga, buzduganul de alamă, își luă între umeri cojocul și porni spre coșere.—La o singură perdea, unde erau bordeenii cei bătrîni, mai ardea focul. Niță se opri și se întoarse în loc; ocoli către perdea. Cînd se apropie, auzi lămurit glasul aspru al lui Faliboga și behăitul subțirel al lui moș Năstase Tentea. Nu mai stătu la îndoială; o luă repede la deal, și nu-și domoli pasul pînă ce nu zări prin întunecime grămezile mari ale coșerelor. Le ocoli încet; voia să iasă la fundul bordeiului. Dar îl simți dulăul cel alb și începu a bate cu mînie. Se repezea necontenit prin întuneric, parcă voia să-l dee la pămînt. «Măi Colțun, măi Colțun...» îl chema cu prietinie flăcăul, dar cinele nu voia să înțeleagă. Apărîndu-se cu bâțul, înainta încet spre bordeiu.

Un glas gros și somnoros se auzi dinspre șandramaua vînturătorilor: «Care-i acolo, măi?» In același timp răzbătu prin noapte și vocea subțire a Marghioliței, chemînd cinele.—Tăcu dulăul; se liniști și glasul somnoros. Lepădatu trecu repede spre bordeiu.

«Dumneata ești, bădică?» întrebă fata.

Niță nu răspunse. Se apropie, se opri lîngă dînsa, îi căută mînile și i le cuprinse.

«Am înțeles eu cine poate fi... vorbi iar fata. Ce vrai?...

— M'am gîndit așa, să vin să te văd...» răspunse înăbușit flăcăul.

Fata se lăsă prinsă de mijloc, și flăcăul, apropiindu-și-o la piept, îi simțea mireazma de busuioc din sîn.

«Bădică, vorbi deodată fata încet, vină la mine ziua, ș'om sta de vorbă... Acuma du-te, că vine tătuca...»

Lepădatu nici nu se gîndea că are să-i lunece așa de ușor din mînă. Simți numai că a fugit de lîngă dînsul; auzi ușa bordeiului închizîndu-se și zăvorul sunînd. Iar Colțun începu iar să latre cu mare mînie.

«Care-i acolo, măi?» răcni iar glasul cel somnoros dela șopron. Și Niță se strecură repegior pe drumul pe care venise și se lăsă la vale.

«Șerpoaică fata, se gîndea el. Știe cum să vorbească și cum să se poarte la vreme de noapte... Parc'am auzit-o rîzînd după ce-a închis ușa... Cum văd eu, trebue să mă împrietinesc întâiu cu cinele... Iar ei parcă nu i-i silă de mine. Și parc'a știut c'are să-mi fie dragă...»

Mormăia încet și zimbea, apropiindu-se de ocoale. «Asta-i dragostea, asta-i dragostea...» gîndea el cu bucurie,—și-i tremura ceva în toată ființa. In neștire se așeză la locul lui, în preajma vitelor, pe maldărul de fin, și sta iar cu ochii la stele; și nici nu simțea răceala nopții, care trecea ușor peste fruntea-i fierbinte.

La cîteva zile după aceasta, veniră ropote de ploae, cu întreruperi; pe urmă ca niște piele se așezară lungile ploi de toamnă. Zările erau închise de un fel de ziduri cenușii. Dintr'un tavan jos de nouri curgea burniță rece, umezind clădirile, adăposturile vitelor și perdelele pustii. Pămîntul gras sorbi apa prin toate crăpăturile lui, apoi începu să chiftească, și împrejurul curților și pe drumurile de țărînă oamenii și vitele umblau prin niște noroae înspăimîntătoare. O săptămînă întreagă se trudiră bordeenii ca să isprăvească adăposturile vitelor. Ș'acuma, la ocoale, începeau oamenii a aduce nutrețuri, și vitele se mișcau încet în dosul gardurilor de stuh, supt acoperișuri de pae; stăteau triste cap la cap, și mîncarea numai o frunzăreau,—și'n jur, pretutindeni, curgea umezeală rece.

Oamenii stăteau în bordee. Se zbiceau la vetre cu foc,—apoi iar eșeau cu țoluri în cap și lunecau cu opincile prin glod.

Faliboga și pe vremea asta nu se mai astîmpăra. Ca un drac cu glugă în cap umbla în toate părțile pe Alba lui, și mîna pe oameni la treabă. Boerul, plictisit ca totdeauna de asemenea vreme, nu mai avea ce face în căsuța lui. Vînduse griul și porcii îngrășați, își încheiase toate socotelile; și într'o bună zi își lăsă călugărița și contabilul, lăsă pe Faliboga și pe toate slugile, se puse în trăsură și apucă drumul către lume și către petreceri.—In urma lui ploile sporiră; și Faliboga, privind lanurile pline de apă, zicea cu mulțămire:

«Are noroc boerul nostru, halal să-i fie!...»

Nimic din rînduiala moșiei nu se schimbă după plecarea stăpînirii. Hambarele erau pline de tainuri; sumane și cojoace se aflau pentru toată argățimea, iar Faliboga, om cu credință, era neadormit și rău ca un zăvod.

Umblînd prin ploae și glod, în năcazurile zilelor acestora, Niță Lepădatu avea puțină vreme să-și îngrijească boala lui de dragoste. Mai dădu odată pe la coșere; bordeiul era umed, și'n încăperea strîmtă era întuneric și rece. Marghiolița îi zimbi cu

prietinie, dar lumina care răzbătea prin ochiul de sticlă îi punea o umbră fumurie pe față. Stătu de vorbă cu ea și cu moșneagul; apoi într'un răstimp, spre seară, tăcură, nu mai aveau ce-și spune; bordeiul se umplu de întristarea amurgului, și ploaia neîntreruptă suna ușor afară.

Lepădatu eși c'un dor mare de primăvară în suflet; Marghiolița îl petrecu o vreme cu ochii din prag. El își puse gluga peste căciulă și porni, lunecînd la fiecare pas. Se lăsă la vale, spre adăposturile vitelor, gînditor. Deodată, amintindu-și de ziua de toamnă, în care simțise dragostea, se înegură și o mare nemulțămire îl cuprinse. Iarna-i grea pentru oamenii nevoieși, cari duc supt pămînt viață de cirtiță.

Apropiindu-se de vitele lui, văzu pe Faliboga care sta călare lîngă șuri și-l aștepta prin ploae.

«Da' aista ce mai vra?» mormăi el, și-și trase mai tare gluga pe ochi. Voi să treacă pe lîngă vătav, dar glasul lui aspru și răgușit îl opri.

«Ia stăi, măi flăcăule, stăi, unde mi te duci?...» Și simți botul calului lîngă cot. Faliboga descălecă repede și se alătură de flăcău, în gluga-i sură.

«Unde-ai fost? zise el scurt; și-l apucă de braț.

— Ia lasă-mă, bădică, răspunse năcăjit Niță. Ce ai cu mine? Destul sînt eu de amărît ș'așa.

— Cum' ai lăsat vitele și te-ai dus?

— Dacă le-am lăsat, le-am lăsat cu regulă...

— Măi, de mult am eu cu tine o socoteală, măi Lepădatule, ș'acuma m'ai găsit în toane bune!...

— Apoi văd eu, bade Sandule, că dela început ai dumneata ceva cu mine, da' n'am ce-ți face. Eu îmi caut de treburile mele, caută-ți și dumneata de-ale dumnitale...»

Flăcăul vorbi hotărît și porni repede spre șuri.

«Ia stăi, ia stăi tu!» gemu Faliboga întărîtat... Il apucă de braț și-l întoarse în loc. Niță se zmunci.

«Bade Sandule, strigă el scurt, ce vrai?

— Măi, eu îs stăpîn acû aicea, și tu nu vorbi așa cu mine!... țipă Faliboga cu ochii holbați. Măi, de ce plouă atîta, de mi-i lehamite? de ce-i glod de se'neacă omul? Măi de ce-mi stupesc sufletul de năcaz?... Eu trebue să mă ușurez și să plesnesc cu harapnicul pe cineva!... Și eu pe tine, măi Lepădatule, am să te plesnesc cu harapnicul!...»

Faliboga rînjea. Niță își dădu repede gluga pe umeri și se trase înapoi, cu sprîncenele încruntate.

«Aha! nu-ți place? strigă Sandu vătavul. Apoi stăi tu dacă nu-ți place!...» Lăsă calul; făcu doi pași și-și desfășură harapnicul negru.

«Măi Lepădatule! strigă el iar. Tu dacă-i sări la mine, eu te rup în două ca pe un pui de găină!... Eu în vremea mea, măi băete, am făcut multe! Ș'acuma vrau să-mi știi și tu de frică, ca toți ceilalți... Să tremuri, măi, cînd îi auzi de Faliboga!

— Da' ce ți-am făcut eu, bade Sandule?» grăi Niță amețit.

Faliboga ridică biciul; dar Niță Lepădatu se prăbuși scurt asupra lui, îi cuprinse dreapta și i-o răsuci la spate. Ii cuprinse și stînga, care se zbătea, și i-o îndoi lîngă cealaltă. Cu harapnicul îi legă pumnii; apoi, gemînd de mînie, îl puse pe vătav la pămînt, se lăsă greu pe el și scoase buzduganul de alamă. Faliboga icnea și-și rotea înspăimîntător ochii în orbite. Suduia înăbușit și suflarea lui de dușmănie era încărcată de miros tare de băutură.

«Ce vrai?» strigă cu ochii tulburi Lepădatu, plecat asupra lui. Picături de ploae luceau pe ghioaga de alamă.

«Măi Niță, măi băete, nu mă omorî!» gemu deodată, cu groază, Faliboga.

Lepădatu se sculă ușor în picioare; își trecu la spate, în chimir, buzduganul; privirile i se muiară și ridică pe vătav de jos.

«Nu te omor, bade Sandule... zise el pripit. Ce am eu cu dumneata?... Mai bine m'oiu duce în lumea mea — ca să-mi cîștig o bucățică amară de pîne, decît să mă războesc cu dumneata ori să intru într'un păcat! Iaca harapnicul. Iaca, pune-ți gluga în cap, că te plouă. Sue-te pe Alba și du-te la bordee. Și pe mine n'ai să mă mai vezi!...

— Ce spui tu, măi? pufni Faliboga vînăt la obraz. De ce n'ai dat cu buzduganul? Eu credeam că nu-i la tine. Credeam că te-ai dus fără buzdugan la fata lui Tentea.

— Bade Sandule, lasă-mă... Eu n'am inima dumitale...»

Iși trase pe ochi gluga, și stătu un răstimp la îndoială: să se îndrepte spre șoproane, ori s'apuce drumul, spre zarea necunoscută.

Faliboga îl privea țintă; parcă aștepta ceva. Apoi iar se repezi, îl apucă pe Niță de cot și-l întoarse în loc.

«Măi Niță, zise el scurt și mai răgușit parcă, nu te mai duce, că eu vreu să mă 'mpac cu tine...»

Lepădatu îl privi zîmbind.

«Ce rîzi, măi? strigă Faliboga. Tu n'ai credință în mine!... Măi eu am fost om strașnic în vremea mea... Am avut eu așa, ceva, cu tine—și te-am năcăjit; și m'ai năcăjit și tu... Da' acû văd că și tu ai ale tale, și eu vreau să mă 'mpac cu tine!...

— Ia lasă-mă, bădică... grăi năcăjit Niță și se întoarse să plece.

— Măi Lepădatule! nu mă supăra! strigă Faliboga. Eu vrau să mă 'mpac cu tine și să cinstim amîndoi o leacă de băutură!...»

Faliboga apucă mînios de brațul drept pe Niță și-l smunci iar spre el.

«Hai cu mine!»

Lepădatu îl urmă în tăcere prin cernerea ploii și prin amurgul mohorît. Nimeni n'auzise, nimeni nu văzuse ce se petrecuse între cei doi. Bordeenii toți intraseră prin bîrloguri. Lumini triste și sfioase licăreau și parcă tremurau prin pînza de umezeală.

Cei doi oameni păşeau anevoios prin ţărina desfundată. Alba îi urma cu capul plecat. Se opriră la un bordeiu, lingă perdeaua părăsită, unde sfătuiau de obiceiu bordeenii cei bătrîni, Simbătă seara. Era ş'acù într'o Simbătă seara, şi 'n bordeiu era lumină, şi 'nuntru, la căldură, isprăveau cina de seară Gheorghe Barbă bouarul, moş Irimia Izdrail şi Mihalache Prescurie. Doi băitănaşi se uscau de umezeală lingă vatra mare, pe care ardeau mănunchiuri de trestii.

Faliboga izbi în uşă, o deschise şi intră înlăuntru, cu Niţă Lepădatu după el.

«Măi Grecuşor! se răsti el cătră unul din flăcăuaşi, subţire şi slăbuţ; eşi afară şi du pe Alba acasă la mine. Şi spune Ianei să vie încoace şi s'aducă şi ulciorul cel cu vin... Repede, măi! nu umbla împiedicat! Auzitu-m'ai?...»

Grecuşor se deslipi ca o umbră de lingă horn şi eşi afară ca suflat de vînt.

«Oameni buni! strigă Faliboga răguşit, arătîndu-şi ştirbăturile, eu acù am un gust, să fac o cinste băitanului istuia... (Şi bătu pe Lepădatu pe spate). Am avut noi ceva, da' acù ne-am împăcat! Nu-i aşa, măi Lepădatule?» Flăcăul nu zicea nimic. «Da' vorbeşte, măi omule! strigă Faliboga minios. Măi! tu nu cunoşti pe Faliboga. Măi! cît îs eu de amarnic... ca un cine rău, măi!... măi băete! da' să ştii că eu pe furiş nu muşc! Ia şezi, măi Niţă, colea, pe laiţă, lingă vatră, şi scoate-ţi gluga din cap...»

Sandu vătavul smulse gluga albă a lui Lepădatu, îşi smulse şi gluga lui mohorîtă, puse pe flăcău pe laiţă, şi el se trînti înaintea focului pe un scăunaş scund.

«Ce mai zici, moş Izdraile? strigă el apoi rîzînd. Afară tot plouă—de mi s'a; urît!... Ia aşa, parcă-i o negură în jurul meu, şi mă 'nnăduşă... Aici în bordeiu, îi mai bine... Am eu oleacă de gust de chef în iaseară...

— Dă, ploaia-i dela Dumnezeu, n'avem ce-i face... întîmpină zimbind moş Irimia Izdrail. Iar cheful ţi l-ăi face, dacă ai plăcere...

— Plăcere am eu, măi oameni buni, da' eu vrau să dezgheţ şi pe băitanul ista. Tu nu zici nimica, măi Niţă?

— Eu ce să zic? Ascult şi eu cum vorbiţi dumneavoastră...

— Na! văd eu că eşti cu îndoială... da' nu-i nimic...»

Suflă cu zgomot, caşicum ar fi fost plin de năduf, şi se uită în juru-i.

«Moş Gheorghe Barbă, să-ţi uzi oleacă flueru... Să-mi cînţi cum ştii dumneata...

— Ţi-oi cînta de ce nu?..» răspunse gros Gheorghe Barbă din fundul bordeiului...

Urmă o vreme de linişte. Faliboga privea în pămînt. Apoi deodată ridică capul şi-şi aţinti ochii arzători spre uşă.

Strigă cu glas mare: «Ai venit, Iano?»

Uşa se deschise. Intră o femee scundă şi voinică, roşcovană la faţă şi cu sprincenele puternice. Işi aruncă din cap sacul cu care se apărase de ploae, se uită rîzînd în juru-i cu mînile în şolduri, apoi se îndreptă spre Faliboga.

«Ce răcneşti aşa? vorbi ea c'un glas bărbătesc. Am venit, ş'am adus şi ulciorul...»

Grecuşor intră cu ulciorul. Şi îndată Faliboga turnă vin în ulcele de lut şi cinsti pe cei de faţă.

«De mult nu s'a văzut vin pe-aici, zise el vesel, da' încaltea acù am adus de cel vechiu, dela un Jidan dela Săveni... Iaca, şi eu închin ulcica asta... Şi zic să trăiască Iana, cu care mă am eu bine din alte vremuri, şi care a venit după mine cine ştie din cîte hotare... Şi să trăiască şi Niţă Lepădatu să-mi cunoască inima... Iar Barbă să zică ceva din fluerul lui!...»

Bău de duşcă ulcica ş'o întinse Ianei. Cinstiră şi ceilalţi. Bău şi Lepădatu, supt privirile arzătoare ale lui Faliboga; iar Gheorghe Barbă începu a zice din fluer un cîntec dela munte.

«La munte la noi, altfel sună fluerul, grăi el după ce se opri. Cînţi de sus—şi-ţi răspund parcă văile şi adîncurile...

— Aşi, ce-mi spui tu, măi Barbă! strigă Sandu vătavul. Iaca, să-ţi spue Iana mea—de pe cînd am colindat noi munţii.

— Am fost noi prin multe părţi de lume... răspunse Iana visătoare, apropiindu-se de căldura focului.

— Am fost! urmă Faliboga. Şi cîtă pădure şi cîtă cîmpie am străbătut noi pe cai! Noi în vremea noastră am avut meserie cu primejdie...» adăogi mai încet vătavul, zîmbind, cuprins parcă de o mare plăcere.

Mai băură vin; în lumina focului ochii lui Sandu sclipeau aprig.—Cu ulcica în mînă, se îndreptă din şele şi începu a cînta răguşit:

«Hei, Iano, Iano şi iar Iano...
Du-te, dragă, şi-mi aşterne
La răscrucea uliţei
La gîrliciul pivniţei—
S'aud cepul scîrţîind
Şi vin roşu zurăind...

Iţi aduci tu aminte, Iano, urmă el, c'o lumină ciudată pe faţă. Aşa îţi cîntam eu,—cînd te chemam să mergi cu mine în lume... Şi tu mult m'ai chinuit, Iano. De dragoste şi de scîrbă, îmi era neagră inima, ca tina. Şi-mi cînta Ilie Ragazan cîntecul meu—şi eu mă uitam la tine, şi tu te uitai în altă parte...

Of! ş'am iubit o copiliţă
Cu milă şi cu credinţă,
Şi pentru durerea *me*
Mă dădui în crîşm'a *be*...
Băui azi şi băui mîne,
Băui patruzeci de zile...
. . . .
Băui preţul murgului,
N'aflai gustul vinului...»

Cu glasul răguşit şi cu ochii arzători aţintiţi asupra Ianei, Faliboga mai mult rostea trăgănat decît cînta. Bău iar cu sete o cană de vin, după aceia strigă cătră Niţă Lepădatu.

«Măi Niţă, măi prietine! vezi tu muerea asta?... Eu cu dînsa am hoţit, măi! Cîte ape am coborît, cîţi codri am străbătut şi prin cîte locuri pustii am rătăcit... nici nu mai ţin minte!... Am fost, măi băete, şi prin Dobrogea, şi prin Baragan, şi peste Prut, ş'am suit la munte ş'am coborît la vale... Mulţi cai am furat noi ş'am prefăcut... Ş'am stat şi închis. Ş'am fugit. Şi Iana m'a găsit ş'aici... Ş'acuma, iaca, măi oameni buni, m'am făcut slujbaş cu credinţă... Da' voi tot mă ştiţi cine sînt eu...—Şi m'apucă aşa un foc, parcă m'aşi duce... Şi atunci mă uit la Iana şi beau cîteoleacă... Iana zice cu ochii: Haide!... da' eu îmi simţesc ciolanele mai grele,—şi ele-mi zic: Stăi...

Hei!—n'am crezut, n'am socotit
C'a avea dorul sfîrşit...—

Mai cîntă o leacă, măi Barbă, că mi-i jele,—şi Iana iar zice cu ochii: Haide!...»

Femeia zîmbea în lucirea focului. Erau în trăsăturile ei urme de frumuseţe şi în ochi îi mai scînteiau încă patimele. Privea la Faliboga şi parcă un întreg trecut îi învia în amintire,—trecut de tulburări şi de porniri sălbatice.

Fluerul lui Gheorghe Barbă începu a fierbe în bordeiu, aşa de trist, aşa de dulce,—parcă deodată se deschiseră cîmpiile Prutului într'o lumină de toamnă, şi picura de pretutindeni cîntarea nemărginirii. Iana îşi şterse o lacrimă cu dosul palmei,—apoi începu a rîde cu ochii în gol, ameţită de vin.

«Măi Niţă.. zise într'un tîrziu cu glasul greu şi Faliboga, —să mai bem amîndoi şi ulcica asta! Măi, tu eşti om tare—da' parc'ai venit din ţinuturile unde sînt multe biserici şi mulţi popi... Tu ai altfel de inimă... Tu eşti om cu milă şi cu durere, cum n'am fost eu!»

Tîrziu, suiră din căldura bordeiului în noaptea neagră de toamnă. Bătrînii se pregăteau de culcare; numai Gheorghe Barbă eşi învălit în suman, ca să mai vadă ce fac boii boereşti şi flăcăuaşii cari dormeau în şoproane cu ei. Niţă Lepădatu mergea alături de Faliboga şi Iana umbla înaintea lor.

«Iano, zise vătavul, tu intră şi te culcă. Eu mi-oiu lua calul să dau un ocol—şi mă întorc îndată...» Femeia dispăru în umbră. Faliboga îşi aduse iapa.

«Măi Niţă, vorbi el iar, ia-ţi şi tu căluţul tău şi hai cu mine!...»

Coborîră la vaci,—şi Lepădatu îşi scoase calul. Porniră amîndoi prin ploaia care curgea necontenit rece şi neîndurătoare. Umblară mult alături. Flăcăul abia cunoştea locurile. Dar vătavul îşi ducea calul repede, parc'ar fi umblat ziua.

«M'am cam trecut eu în iaseară cu băutura, grăi el într'o vreme... dar moşia văd că tot mă cunoaşte...»

Aşa cercetară toate ocoalele; pe urmă trecură pe malul iazului, pe lîngă moara cu opustul umflat, suiră vălcelele Grîumăruntului la stîni, şi trecură pînă la hotarul dela miază-noapte. Pe la aşezări, abia mormăiau dulăii, pătrunşi de ploae în culcuşurile lor. Încolo, pe întinderile goale, parcă mergeau împotriva unui zid negru care se tot trăgea îndărăt.

Pe cînd se întorceau, Faliboga mormăi:

«Iaca, acu-i vremea cea bună... O cunosc eu... Pot veni doi-trei şi-ţi scot cele mai bune vite, dacă n'a fi o leacă de pază...»

Trecînd iar pe la coşere şi şoproane, strigă cu glasu-i aspru, şi oamenii de pază-i răspunseră somnoroşi. Tot aşa de somnoroşi şi înăbuşit zăpăiau şi dulăii—odată, de două ori, pe urmă parcă-i apăsa în amorţire negura ploii.

Tîrziu se opriră înaintea curţii.

«Doarme şi călugăriţa singură în casa boerească.. zise cu voce joasă Faliboga. Contabilul e bătrîn şi se culcă şi el odată cu găinile—după ce-şi pune comanacul peste chelie... Dinspre partea lor poate să ardă şi să se înece toate. Boeru' petrece departe, cine ştie unde... poate s'a dus prin străinătăţi... şi iaca a ajuns un hoţ ca Faliboga să-i păzească averile. Sînt şi lucruri pidosnice în lumea asta, măi Niţă...—Noapte bună, du-te şi te hodineşte şi tu...»

Lepădatu îşi stăpîni calul.

«Bade Sandule, grăi el, stăi o leacă...

— Ce este?

— Bădiţă Sandule, iartă-mă pentru cele întîmplate...

— Măi Niţă, tu eşti omul lui Dumnezeu, vorbi Faliboga rîzînd. Du-te şi te culcă—şi te gîndeşte la fata humelnicului...»

Vătavul se şterse în întuneric. Lepădatu descălecă şi-şi duse surul la adăpost; apoi îşi căută un cotlon între vitele liniştite. Îşi puse buzduganul la căpătîi, se învăli în cojoc,—şi înainte de a adormi se gîndi un timp, cu îndoială încă, la purtările şi vorbele vătavului boeresc. Pe urmă îşi îndreptă gîndul spre fata lui moş Năstase, şi i se păru că-i departe, peste nişte ape, îngropată în negurile toamnei şi'n vijeliile ernii apropiate. Înainte de a adormi, auzi afară, prin văzduh, chemări jalnice de paseri străine, rătăcite.

(sfîrşitul în numărul viitor) **Mihail Sadoveanu**

Ideile filozofice ale matematecului H. Poincaré

(sfîrşit)

V

In introducerea studiului de faţă, am pomenit că fizica, fiind ştiinţa empirică cea mai exactă şi mai desăvîrşită, reprezintă locul de căpetenie unde putem cunoaşte adevăratul caracter al ştiinţilor empirice (cărora le putem zice şi *reale*), elementele principale ale organismului şi gradul certitudinii lor. Fizica e ştiinţa experimentală tipică, şi ceia ce Poincaré—în examenul său filozofic—constată la dînsa, e valabil mai mult sau mai puţin pentru toate ştiinţile empirice. Fiecare din ele poate să aibă alt corp, alte veşminte, alte legi,—toate prezintă aceiaşi osătură faţă de critica filozofică. Am amintit aceasta, pentrucă deşi în cele ce urmează se va vorbi în particular de *fizică* şi se vor aduce exemple din tezaurul acestei ştiinţi, cetitorul să aibă grija a substitui ştiinţa empirică, şi a considera concluziile ce se vor trage ca valabile pentru ştiinţile reale în general. Că aceasta a fost şi intenţiunea lui Poincaré, se poate vedea şi din aceia că, deşi se mărgineşte aproape numai la fizică (după ce a sfîrşit cu ştiinţile matematece), cînd se rezumă, vorbeşte de „La Valeur de la Science", aşa dar despre toată ştiinţa, fără vre-un epitet limitativ.

Din chiar decursul celor arătate, cu prilejul a diferite citări, s'a putut vedea că Poincaré consideră—la fel cu mai toată lumea—legile empirice ca fiind supuse rectificărilor, transformărilor şi chiar abandonărilor ulterioare. Ceia ce a eşit din experienţă rămîne supus experienţii,—prin urmare poate fi revizuit.

Ştiinţile cercetate pînă acuma (acele matematece) au scăpat de această eventualitate, numai fiindcă adevărurile lor erau opera spiritului nostru. Chiar acolo unde experienţa avuse o largă participare, cum e cazul la mecanică, activitatea spiritului se manifestase puternic, operînd schimbarea de destinaţie a constatării experimentale, dîndu-i cu dela el putere rangul de *princip*. Adevărurile aritmetice exprimă necesităţi mintale; acele geometrice—convenţii: acele mecanice—decrete. Toate emană într'un mod oarecare, şi în chip fundamental din spiritul nostru.

Dacă ne scoborîm însă dela axiome şi principii la legi, lucrurile se schimbă[1]). Legile oglindesc experienţa şi atîrnă neîncetat de ea. Pentru a scăpa—măcar în mare măsură—de această atîrnare, ar trebui să putem scăpa cu totul de legi, transformîndu-le bunăoară în principii pe toate. Dar aceasta am văzut că este imposibil; principiile nu pot servi la cunoaşterea naturii şi pentru prevederea cursului ei, decît *complectîndu-se* cu legi. Acestea formează prin urmare un element indispensabil pentru cunoştinţa lumii concrete; un şir de pietre absolut necesare în clădirea unei ştiinţi reale.

Trecînd acum la cazul special al fizicei—cu ajutorul căreia Poincaré examinează caracterul întregii ştiinţi empirice—urmează să spunem că legile fizice nu izvorăsc din inteligenţa noastră şi prin aceasta le-am separat de adevărurile studiate pînă acuma, care aveau baza în intelectul nostru. Am face însă o mare greşală dacă am pune de aicea ştiinţa fizicei în opoziţie cu acele matematece, una reprezentînd experienţa şi contingenţa, celelalte raţionalul şi immutabilitatea.

Am greşi din pricină că fizica nu se reduce la partea experimentala, ci mai cuprinde pe de-asupra o parte superioară, aşa numită fizică *teoretică* sau fizică *matematecă*. Această coamă supremă a fizicei, care are un caracter neexperimental sau mai puţin experimental decît legăturile faptelor de jos, e constituită însă, într'o largă parte, tocmai de categoriile de adevăruri studiate, acele numerice, acele geometrice şi mai cu seamă acele mecanice. Sau, zis cu alte vorbe, opoziţie se află între cele două jumătăţi ale fizicei, care se împreună totuşi laolaltă, pentru a unifica—constituind o cunoştinţă desăvîrşită—datele experienţii cu tiparele, convenţiunile şi decretele spiritului nostru. De altfel se înţelege lesne că aceste produse spirituale, oricît se dezvoltă şi din plăcerea intelectuală a dezvoltării lor, ele urmăresc totuşi pînă la urmă să cuprindă în reţeaua lor meşteşugită universul, cu fenomenologia lui reală. Putem zice că am studiat pînă acuma aportul spiritului nostru la cunoaşterea naturii,—şi am văzut că, după Poincaré, e foarte însemnat; acuma trebueşte să vedem şi partea naturii însăşi. Dar, încă odată, cel dintîiu—oricît origina lui deosebită în primul moment îl separă—are tendinţa finală de a se contopi cu aceasta din urmă şi aşa se explică cum—privite dintr'un alt punct—ştiinţile matematece sînt numai un fragment al unei discipline mai vaste, care îmbină deopotrivă contribuţiile subiectului cu acele ale obiectului.

Toate ramurile matematece sînt puse în serviciul studiului naturii. Ele caută să introducă coherenţă şi limpezime în rîndul datelor brute, şi prin aceasta să facă icoana naturii cît mai unitară. Chiar matematecele cele mai pure, ale căror calcule par a fi secătuite de orice vestigiu material, pot fi socotite—prin u-

---

1) Bine înţeles, utilizăm aicea cuvîntul „lege" în înţelesul restrîns care i-l dă Poincaré, cu aplicare exeluzivă la raporturile fenomenelor lumii sensibile.

tilitatea care o au— ca elemente ale unei fizice comprehensive. Şi aceasta, după cum observă bine Poincaré, nu numai întrucît precizează legile şi legăturile aflate, „dar chiar pentru a face cunoscută armonia ascunsă a lucrurilor, făcîndu-ne să le privim din alt punct". Sînt fenomene care fiziceşte nu au nici un raport, dar totuşi analogiile *matematece* dintre ele ne fac a ghici, ajutaţi de legea unui fenomen, pe acea a celuilalt.

„Aceiaşi ecuaţie, acea a lui Laplace, o întîlnim în teoria atracţiei newtoniene, în acea a mişcării lichidelor, în acea a potenţialului electric, în acea a magnetismului, în acea a propagării căldurii, şi în multe altele.

„Ce rezultă de aici? Că aceste teorii par a fi imagini decălcate, una după alta; ele se luminează reciproc, şi îşi împrumută limbagiul lor; întrebaţi pe electricieni dacă nu se felicită că au inventat cuvîntul flux de forţă, suggerat de hidrodinamică şi de teoria căldurii.

„Aşa că analogiile matematece nu numai că ne pot face a presimţi analogiile fizice, dar nu încetează de a fi utile chiar cînd acestea lipsesc." [1])

Şi dacă lucrul se adevereşte de calculele cele mai imateriale, cu atît mai mult pot fi socotite ca elemente ale unei fizice complecte raporturile geometrice—care studiază locul în care evoluează fenomenele fizice—şi mai cu seamă principiile mecanice, care sînt inspirate de însăşi experienţa fizică.

Am stăruit atîta asupra acestui fapt, pentru a face clară ideia, că atunci cînd se vorbeşte de o fizică desăvîrşită, care cuprinde, pe lîngă fapte, principii şi axiome; care pe lîngă dibuelile inductive e capabilă de o dezvoltare deductivă; în sfîrşit care constitue un edificiu ierarhic, unde datele experienţii sînt inserate în decrete şi postulate mintale,—acea parte superioară ce domină experienţa *nu* e formată dintr'o clasă de principii *în opoziţie* cu cele matematece (incluziv mecanice), ci sînt *chiar acestea*.

Mai ales nu se poate vorbi de *principiile fizice*, făcîndu-se abstracţie de acele mecanice. Oricine, cu puţină cultură, cunoaşte pretenţia mecanicei de a oferi baza tuturor explicărilor fizice, într'un cuvînt de a se socoti tocmai că reprezintă canavaua de principii a ştiinţilor naturii.

In afară însă de principiile mecanice, Poincaré mai înşiră şi alte principii (să le zicem pur fizice), care împreună cu celelalte alcătuesc generalităţile supreme ale fizicei: principiul conservării energiei, al degradării energiei (principiul lui Carnot), principiul celei mai mici acţiuni. [2])

De multă vreme principiile mecanice clasice, socotite odinioară ca *singurele* principii ale lumii fizice, au pierdut dreptul unei astfel de pretenţiuni. In 1847, R. Mayer şi Joule descoperă, fără colaborare reciprocă, legea de echivalenţă a căldurii şi tra-

1) *La Valeur de la Science*, p. 146.
2) *Ibid.*, p. 176, 177.

valiului. Această lege a fost generalizată (cu deosebire de Helmholtz) şi a devenit principiul după care cantitatea de energie e veşnic constantă, că, atunci cînd apare o formă de energie determinată, a dispărut o altă formă de energie echivalentă cu aceasta, că toate fenomenele naturii sînt transformări de energie, care se regăseşte, după aceste prefaceri, totdeauna constantă. Acest principiu al conservării energiei nu se află cîtuşi de puţin în contrazicere cu principiile mecanice. Dimpotrivă, se poate armoniza foarte bine cu o concepţie mecanică, explicîndu-se tocmai această constanţă, pe temeiul aceleiaşi cantităţi de mişcare, care subzistă—ca fond obiectiv—în desfăşurarea unui lanţ cu felurite calităţi aparente. Contrazicere nu e, dar totuşi principiul conservării nu se poate confunda sau subsuma principiilor mecanice, tocmai pentru cuvîntul că el a fost chemat să se aplice acolo unde acestea—din cauza dificultăţilor experienţii—nu se pot aplica. In orice caz, e un principiu complimentar,—şi această situaţiune o explică mai bine ca toţi Poincaré.

„Să presupunem că avem în faţă o maşină oarecare; ruajul iniţial şi ruajul final sînt singurile vizibile, iar transmisiunile, ruajele intermediare prin care mişcarea se comunică dela unul la altul, sînt ascunse în interior şi scapă vederii... Vom spune atunci că ne este imposibil a înţelege ceva din această maşină cîtă vreme nu vom putea-o demonta? Desigur că nu, şi principiul conservării energiei ne ajunge pentru a ne fixa asupra punctului celui mai interesant; constatînd de pildă limpede—întrucît amîndouă sînt vizibile—că roata finală se învîrteşte de zece ori mai încet decît roata iniţială, putem conchide că o forţă aplicată pe prima va face echilibru uneia de zece ori mai mare aplicată la cea de-a doua. Nu e nevoe pentru asta să pătrundem mecanismul acestui echilibru şi să ştim în ce mod forţele se compensează în interiorul maşinii; e destul să ne asigurăm că această compensare nu poate să nu se producă.

„Ei bine, în prezenţa universului, principiul conservării energiei ne poate face acelaşi serviciu. E vorba de o maşină mult mai complicată decît toate ale industriei, şi ale cărei părţi, aproape toate, ne sînt profund tăinuite; observînd însă mişcarea acelora pe care le putem vedea, vom putea, ajutîndu-ne de acest principiu, să tragem concluzii care vor rămîne adevărate, oricare vor fi detaliile mecanismului invizibil care le însufleţeşte." [1])

Tot aşa ireductibil la principiile mecanice, cuprinzînd o indicaţie absolut străină celor dintîi, o indicaţie care chiar a părut că-l pune în oarecare contrazicere cu mecanica, este principiul degradării energiei, descoperit de Carnot la termodinamică şi generalizat de Clausius şi Helmholtz. In principiu, o formă de energie se poate transforma în alta fără rămăşiţă. In fapt însă, lucrurile nu se petrec aşa; ci de cîteori se petrece o transformare de energie, cantitatea de energie capabilă de a se

1) *La Valeur de la Science*, p. 175, 176.

transforma, energia *utilizabilă*, diminuează. De unde această constatare?

S'au remarcat mai multe lucruri: 1) Că un corp cald poate trece căldura sa unui corp mai rece, este însă imposibil ca s'o recapete pe urmă dela acesta, restabilindu-se diferenţile iniţiale de temperatură. 2) Mişcarea se poate transforma integral în căldură; transformarea inversă nu se poate executa decît în parte. De aici s'a conchis că toată energia tinde a se transforma (sau cum se spune: a se degrada) în energie calorică, care tinde la rîndu-i la o nivelare de temperatură. Nivelarea aceasta face imposibilă orice activitate, orice travaliu, fiindcă condiţiunea acestuia este existenţa unei diferenţi de temperatură. Pe această bază Clausius şi Lord Kelvin, păşind spre considerări metafizice, ajung la concluziunea că prin degradarea necurmată a energiei se va produce cu timpul o uniformizare a temperaturii universului, şi cu aceasta repaosul unei morţi eterne.

Incongruenţa între acest principiu fizic şi acele mecanice se află în punctul următor: Dacă fenomenele fizice s'ar reduce la mişcări de atome—aparţinînd excluziv cu aceasta forului principiilor mecanice—atunci ar trebui să fie reversibile. Ne-am putea aştepta oricînd să asistăm la o desfăşurare retrogradă a lumii, la repetarea aceloraşi lucruri, la o evoluţie ciclică a universului. Principiul lui Carnot stabileşte dimpotrivă că desfăşurarea fenomenelor este ireversibilă, că nu se mai poate trece printr'o stare anterioară, că orice lucru e numai o singură dată. Fenomenele mecanice pot urma într'o direcţie sau alta cursul timpului, şi 'nainte şi 'ndărăt. Noul principiu arată o direcţie determinată, statornicind că pentru înfăţişările universului timpul nu este indiferent. [1])

Principiul conservării energiei şi al degradării ei, principalele contribuţii la fizica teoretică a secolului al XIX-lea, faţă de unii savanţi, au căpătat o semnificare revoluţionară. Pentru unii aceste principii reprezintă falimentul explicării mecanice, şi în opoziţie cu mecanicismul tradiţional s'a format aşa numita direcţie a „energetismului", care combate pretenţiunea principiilor mecanice de a alcătui temeliile fizicei întregi, cere înlăturarea interpretărilor mecanice, acordînd rangul de principii supreme numai acestora nouă, care nu vorbesc de mişcare, ci de energie. Această direcţie energetică, la a cărei dezvoltare au contribuit şi consideraţii de ordin speculativ, reprezentată de Rankine,

1) Intr'un articol filozofic, intitulat „Nihil novi?" (Convorbiri Literare, 15 Februar 1910), d. C. Antoniadi se serveşte între altele şi de principiul degradării energiei, pentru a înlătura maxima „Nihil novi" şi a-i substitui „Omnia nova". Ceia ce totuşi rămîne straniu în acest articol este faptul că autorul se serveşte de principiul lui Carnot, pentru a întemeia maxima „Omnia nova", *socotită ca strigătul vieţii şi al nădejdii* în opoziţie cu „Nihil novi", care e al desnădejdii şi al amărăciunii. (Finalul articolului, p. 347). Pecînd principiul degradării energiei, care tocmai prevede moartea universului, nu poate conduce decît la o concepţie absolut pesimistă.

Mach, Ostwald şi alţii, tinde, cu un cuvînt, nu numai să dea şi alţi tovarăşi principiilor mecanicei clasice, ci chiar să le înlocuiască, opunînd concepţiunii vechi o eterogenă concepţie nouă.

In această luptă dintre mecanicism şi energetism, Poincaré rămîne în expectativă. Recunoscînd valoarea şi importanţa principiilor nouă, se mărgineşte a le înşira alături de cele vechi, pe aceiaşi treaptă cu ele. Această recunoaştere nu-l aşează cituşi de puţin printre energetişti; dimpotrivă, autorul nostru pare a trăda o uşoară înclinare pentru mecanicism, pe care fireşte îl concepe într'un mod mai critic, fără a subscrie la consequenţile ontologice care se trăgeau odată, ajungîndu-se la materialismul metafizic. [1])

Lăsînd la o parte controversa dintre mecanicism şi energetism, care interesează numai indirect expunerea noastră—întrucît ne ocupăm de caracterul ştiinţii fizice, nu de soluţiile ei concrete—să vedem cum le consideră Poincaré—ca origină şi însuşiri—pe aceste principii nouă. Evident întocmai ca pe celelalte. Stăruind asupra principiului conservării energiei, ne arată pe larg cum la început fiind o constatare experimentală, a devenit, prin convenţiune, principiu, adică la adăpostul oricărei infirmări. Ba încă putem spune că acest principiu operînd cu o noţiune mai vagă (energia e mai vagă decît mişcarea), este şi mai elastic decît cele mecanice, şi mai garantat decît ele. In ultimă instanţă, principiul energiei, după cum arată şi Poincaré, nu mai enunţă decît numai atît: „*există ceva care rămîne constant*". „Subt această formă, adaugă autorul nostru, el se află la rîndul lui de-asupra experienţii şi se reduce la un fel de tautologie. In adevăr, e limpede că dacă lumea e guvernată de legi, vor exista cantităţi care rămîn constante." [2])

Rîndurile din urmă nu pot fi trecute uşor. In ele se află mărturisirea—poate involuntară—că principiul energiei, la gradul cel din urmă de generalizare, mai are şi un alt izvor de certitudine, decît acela—comun cu alte principii—de a fi convenţiune. Aşa formulat, principiul exprimă o adevărată *necesitate mintală*. El reprezintă expresiunea nemijlocită a faptului că, potrivit cu exigenţile absolute ale minţii noastre, nu putem admite ca să iasă „ceva" din „nimic", precum şi inversul: că ceva poate deveni nimic. Cîtă vreme susţii constanţa unei forme speciale de realitate, oricît îţi va părea indestructibilă la început, te poţi aştepta totuşi la o desminţire. Cînd însă te mărgineşti a susţine constanţa unui „ceva" nedeterminat, atunci o desminţire nu e posibilă, decît numai prin inadmisibila minune de a face din ceva nimic. O pierdere pe care o suferă o realitate determinată, poate fi compensată prin sporirea alteia. De aceia o realitate *anumită* poate creşte ori scădea. Dar realitatea *ca atare*, aceasta nu.

1) Cîtă vreme se păstrează ca ideal al fizicei figurarea mecanică a tuturor fenomenelor sale şi se speră în această posibilitate, chiar dacă momentan nu e o realizabilă în totul,—acesta e mecanicism.

2) *Science et Hypothèse*, p. 153, 154.

Pentru aceasta, principiul conservării energiei se poate zice că are un grad de certitudine şi mai mare, fiind mai mult decît convenţiune, expresia unei necesităţi mintale.

Dar fizica nu e numai principii. Intre acestea şi realitatea concretă se interpun, mijlocind, legile empirice,—şi trebue să adăogăm că cu cît principiile vor fi mai garantate, fiind mai vagi şi mai elastice, cu atît vor trebui mai multe şi mai variate legi experimentale, care să conducă dela ele la fenomenele determinate ale unui moment dat. Cu atît prevederea fenomenelor nu se poate lăsa numai in sarcina celor dintîi.

Legile empirice, contrar principiilor, sînt verificabile. A spune că sînt verificabile înseamnă a afirma că sînt veşnic supuse controlului experienţii.

Orice lege este o generalizare, „căci fără generalizare, prevederea este imposibilă. Circumstanţele în care s'a operat nu se vor reproduce niciodată toate împreună. Faptul observat nu va mai reîncepe; singurul lucru care se poate afirma este că, în împrejurări analoge, un fapt analog se va produce. Pentru a prevedea trebueşte cel puţin să invocăm analogia, adică să generalizăm“ [1]).

Pentru a face aşa dar aplicabilă o constatare actuală la viitor, va trebui să facem abstracţie de unele împrejurări individuale, să le socotim fără influenţă în producerea faptului. Dar prin aceasta generalizarea devine ipotetică. „Graţie generalizării, spune Poincaré, fiecare fapt observat ne face să prevedem un mare număr de alte fapte; dar nu trebue să uităm că cel dintîiu fapt numai este sigur, că toate celelalte nu sînt decît probabile. Oricît de solid întemeiată ne va părea o prevedere, nu sîntem niciodată siguri, în mod *absolut*, că experienţa n'o va desminţi, dacă ne propunem a o verifica. Dar probabilitatea este adesea destul de mare pentruca în practică să ne putem mulţumi. Mai bine să prevedem fără certitudine, decît să nu prevedem de loc“ [2]). Intr'o formulă concentrată Poincaré afirmă: *orice generalizare este o ipoteză*, propoziţie care a devenit formula de luptă a şcolilor filozofice cu oarecare dispoziţii sceptice.

E drept că Poincaré caută pe cît îi pare posibil să îndulcească această consequenţă, incercînd să împuţineze circumstanţele individuale care ar putea să aibă înrîurire. Aşa, de pildă, poziţiunea variată a lui Sirius în două momente în care se petrece un fapt pe pămînt, ar fi o circumstanţă fără însemnătate. Dar această neglijare a influenţii corpurilor foarte îndepărtate o socoteşte tot ca o ipoteză ce o facem, ce e dreptul o ipoteză naturală şi trebuitoare, dar ipoteză [3]).

1) *Science et Hypothèse, p. 169.*
2) *Ibid.*, p. 171.
3) *Ibid.*, p. 180.

Oricare vor fi marile deosebiri dintre principii şi legi (unele convenţionale, altele empirice; unele neverificabile, altele verificabile), şi unele şi altele sînt *ipoteze*,—bine înţeles pentru motive contrare. Principiile sînt ipoteze pentru cuvîntul că sînt *neverificabile*, legile fiindcă sînt *verificabile*. Principiile unei ştiinţi, întrucît niciodată nu sînt singurile posibile, ci se pot admite şi altele—numai mai puţin comode—care să ducă la aceleaşi rezultate, prin faptul că nu sînt supuse unei verificări directe şi depline, ne lasă în nesiguranţă, dacă ele corespund realităţii efective, sau altele, care fiind mai complicate, le-am dispreţuit. Legile sînt ipotetice în sensul că ne putem aştepta—rămînînd supuse controlului neîncetat al experienţii—să le vedem infirmate într'o zi. Evident, principiile sînt ipoteze într'un fel şi legile în altul. La legi e ipotetic numai *gradul generalităţii* lor; principiile sînt ipotetice în întregime. Pe de altă parte, o experienţă determinată ne poate face să înlăturăm ipoteza unei legi empirice,—nu însă pe aceia a unui principiu constitutiv. Ipoteticul unei legi constitue slăbiciunea ei, ipoteticul principiilor alcătueşte într'o privinţă tăria lor, căci faptului că nu sînt verificabile—şi prin asta ipotetice—îşi datoresc siguranţa dăinuirii lor.

E drept acuma că şi ipoteticul principiilor—ca orice fel de ipotetic—este în altă privinţă supărător. Ingăduind alături de ele şi alte principii posibile, şi neavînd puterea de a curma această posibilitate, necesitatea de certitudine, care e o parte integrantă a aspiraţiilor noastre ştiinţifice, sufere. In orice caz, faptul alcătueşte un neajuns. In această situaţiune, Poincaré vede ca singură lumină călăuzitoare, care ne face să alegem cu mai multă sau mai puţină siguranţă, intre mai multe direcţiuni posibile, un postulat mintal,—acel al simplităţii.

Acest postulat intervine de-opotrivă, după Poincaré, şi la alegerea principiilor şi la enunţarea legilor. Dar care e siguranţa postulatului însuşi? Odinioară simplitatea unei formule era o garanţie deplină a exactităţii sale. Simplicitatea legii lui Mariotte a fost invocată adesea ca un argument în favoarea ei. „Astăzi, spune P., ideile s'au schimbat mult; şi cu toate astea acei care nu cred că legile naturale trebue să fie simple sînt obligaţi adesea să facă caşi cum ar crede. Ei nu se vor putea sustrage cu totul la această necesitate, fără a face imposibilă orice generalizare, şi prin aceasta orice ştiinţă“ [1]).

Ultimele rînduri vor să spue că însuşi faptul generalizării, convingerea că *mai multe* fenomene vor asculta *de aceiaşi* lege, presupune credinţa că natura procedează simplu, nu complicat.

Cînd e vorba de principii, postulatul simplicităţii rămîne pînă la urmă, după P., criteriul unic de alegere. Principiile sînt comode sau incomode, nu adevărate sau false. Dispărînd aicea, în această concepţiune, punctul de vedere al adevărului, postu-

1) *Ibid.*, p. 173.

latul simplicităţii n'are obligaţia să'şi arăte titluri de legitimare. Cind însă ne slujim de postulatul în chestiune chiar acolo unde se aplică epitetele de adevărat sau falş, la legile empirice, cind simplicitatea e socotită ca un reflect al adevărului, atuncea întrebarea asupra bazelor postulatului e absolut la locul ei.

In această ordine de idei trebueşte să spunem că experienţa a desminţit uneori acest postulat şi natura adesea se arată simplă numai în aparenţă. „In teoria cinetică a gazelor, spune Poincaré, se consideră molecule animate de mari viteze, a căror trajectorii, deformate prin ciocniri necontenite, au formele cele mai capricioase, şi brăzdează spaţiul în toate direcţiile. Rezultatul observabil este legea simplă a lui Mariotte.... Aici simplicitatea nu este decît aparentă, şi numai imperfecţia simţurilor noastre ne împedică să observăm complexitatea" [1]).

Tot pentru a arăta că dedesuptul simplităţilor de înfăţişare se pot ascunde complexităţi reale, Poincaré se referă la legea lui Newton însăşi, reputată pînă astăzi prin simplitatea ei. „Dar această lege? Simplicitatea ei atita timp ascunsă e poate numai aparentă. Cine ştie dacă nu cumva se datoreşte unui mecanism complicat... In orice caz, e greu de presupus că legea adevărată nu conţine termeni complimentari, care ar deveni sensibili la distanţe mici. Dacă în astronomie ei sînt neglijabili... şi dacă legea găseşte astfel simplicitatea ei, asta va fi numai din cauza imensităţii distanţelor cereşti". Mai departe continuă conchizînd: „Fără îndoială, dacă mijloacele noastre de investigaţie ar deveni din ce în ce mai pătrunzătoare, noi am descoperi simplul subt complex, apoi complexul subt simplu, pe urmă iarăşi simplul subt complex, şi tot aşa mai departe, fără să putem prevedea care va fi ultimul termen.

„Trebueşte să ne oprim undeva, şi pentruca ştiinţa să fie posibilă, trebue să ne oprim cind am găsit simplicitatea. E singurul teren pe care vom putea ridica edificiul generalizărilor noastre" [2]).

Chestiunea este însă, după astfel de constatări şi desminţiri, ce valoare ştiinţifică are postulatul simplicităţii, sau cum întreabă Poincaré însuşi: „Această simplicitate fiind numai aparentă, acest teren va fi oare destul de solid?"

La această întrebare răspunde în modul următor: „Ce importă dacă simplicitatea e reală sau acoperă o realitate complexă? Fie că se datoreşte influenţii numerelor mari, care nivelează diferenţile individuale, fie că e datorită mărimii sau micimii unor cantităţi care permit a se neglija oarecare termeni, în orice caz, ea nu se datoreşte hazardului. Această simplicitate, reală sau aparentă, *are totdeauna o cauză*. Atunci vom putea face totdeauna acelaşi raţionament, şi dacă o lege simplă a fost observată în mai multe cazuri particulare, vom putea în mod legitim să presupunem că va fi adevărată în cazurile analoge. A refuza să credem înseamnă a atribui hazardului un rol inadmisibil" [1]).

Aşa dar, aceia ce dă putere şi legitimare postulatului simplicităţii, după Poincaré, este în ultimă instanţă inadmisibilitatea hazardului şi ideia de cauzalitate. Dar această ultimă idee are de fapt o valoare necondiţionată? Pentru un apriorist adevărat, care socoate cauzalitatea ca un principiu mintal (legîndu-se probabil cu principiul logic al raţiunii suficiente), da, şi întemeindu-se postulatul simplităţii—în acest chip—pe cauzalitate, i s'a dat o legitimare dintre cele mai tari. Pentru un empirist, care socoate cauzalitatea ca o lege empirică, ipoteticul se va menţine şi de-acuma.

Toată chestiunea se reduce la examenul cauzalităţii.

Poincaré însă *nu-l* face. De aceia, sfîrşind aşa cum sfîrşeşte, închee în mod dogmatic. Iar dacă ne aducem aminte că în treacăt şi-a manifestat îndoiala în certitudinea absolută a principiului raţiunii suficiente, putem spune că închee chiar puţin inconsequent.

Am văzut că orice generalizare—aşa dar orice lege empirică—este, pentru Poincaré, o ipoteză. Această idee o reia şi dezvoltă în diferite forme. „Enunţul unei legi, adaugă în altă parte, e cu necesitate incomplect. Acest enunţ ar trebui să cuprindă enumerarea *tuturor* antecedentelor în virtutea cărora un consequent oarecare va putea să se producă. La început trebueşte să se descrie *toate* condiţiunile experienţii care e să se facă şi legea se va enunţa atuncea: dacă toate condiţiunile sînt îndeplinite, cutare fenomen are să aibă loc.

„Insă nu vom putea fi siguri de a nu fi uitat *nici una* din aceste condiţiuni, decît cînd se va fi descris starea universului întreg în momentul t; toate părţile acestui univers pot în adevăr să exercite o influenţă mai mult sau mai puţin mare asupra fenomenului care trebue să se producă în momentul $t+dt$.

„E totuşi limpede că o astfel de descriere nu va putea să se găsească în enunţul legii; în cazul cînd aceasta s'ar face, legea va deveni inaplicabilă; dacă am cere deodată atitea condiţiuni, va exista foarte puţină şansă ca la un anume moment ele să fie toate realizate.

„Atunci cum nu vom putea fi siguri niciodată de a nu fi uitat vre-o condiţiune esenţială, nu se va putea spune: dacă anume şi anume condiţii sînt îndeplinite, cutare fenomen se va produce; vom putea spune numai: dacă anume şi anume condiţii sînt realizate, e probabil că cutare fenomen se va produce aproximativ" [1]).

Mai departe, aduce în aceiaşi ordine de idei următorul exemplu: Să presupunem c'am calcula pe baza legii mişcărilor planetare orbita lui Saturn, şi facem în această privinţă o prevedere. Certitudinea ei va fi absolută?

1) *Op. citat.*, p. 175.
2) *Ibid.*, p. 176.

1) *La Valeur de la Science*, p. 249

„N'ar putea să existe în univers o masă gigantică, mult mai mare decît acea a tuturor astrelor cunoscute și a cărei acțiune ar putea să se facă simțită la distanțe mari? Această masă animată de o viteză colosală, după ce a circulat tot timpul la așa distanțe încît influența ei a rămas insensibilă pentru noi, să presupunem c'ar trece deodată mai pe aproape. Cu siguranță, ea va produce în sistemul solar perturbații enorme pe care nu le-am putut prevedea" [1]).

Ipoteticul generalizărilor empirice, așa cum îl lămurește Poincaré, decurge din două cauze, pe care autorul în expunere nu le-a deosebit bine una de alta. Distinse mai cu îngrijire, ele sînt următoarele. Una este faptul că circumstanțe turburătoare, pe care nu le-am putut prevedea, pot să suspende efectele unei legi, sau măcar să le altereze; altă cauză este că atunci cînd am formulat legea, făcînd abstracție de unele condiții ale experienții—întrucît le-am socotit neinsemnate—e posibil să fi făcut abstracție de o condițiune care să fie esențială. Una din cauze este adăogirea neprevăzută de condiții accesorii pe care nu le cunoaștem; cealaltă—neglijarea de condiții accesorii a căror importanță nu am înțeles-o. Și o cauză și alta deruteează prevederile,—dar totuși între ele trebue făcută următoarea deosebire teoretică. Prima cauză nu atinge veracitatea legii, ci numai îi limitează eficacitatea într'o anume împrejurare dată. Cea de-a doua contribue însă la o greșală de enunț. Firește acum că amîndouă pot să pricinuească nesiguranța generalizărilor experimentale.

Odată acestea stabilite, putem face un pas mai departe, căutînd a cunoaște părerea lui Poincaré asupra unui alt punct de seamă al problemii generalizărilor empirice.

E drept că din pricina *circumstanțelor accesorii* necunoscute sau neglijate, generalizările noastre nu au certitudine deplină. Dar în cazul cînd ar exista exact aceleași circumstanțe, sau pentru aceleași circumstanțe, putem conchide cu siguranță dela un caz un altul? Ce garanție avem că ceia ce s'a întîmplat odată se va întîmpla și-a doua oară, chiar presupunînd identitatea absolută a împrejurărilor? Și aceasta e o problemă, nu e un lucru înțeles dela sine, și dovadă că este așa, e faptul că empiriștii de felul lui Hume, reducînd legăturile cauzale la asocieri psihologice, au compromis în teoria lor siguranța repețirii unui fenomen chiar în condiții identice cu acelea în care s'a mai întîmplat.

Din nefericire, nu întîlnim la Poincaré nici o cercetare asupra dreptului de a conchide dela *aceleași* cauze la *aceleași* efecte. E drept că o astfel de cercetare i-ar fi părut nefolositoare poate, lui, care accentuiază adesea că nu există circumstanțe care să se repete identic, care susține chiar că enunțul obișnuit al procedurii inductive, reproducîndu-se acelaș antecedent, se va reproduce acelaș consequent, n'are nici o aplicație și că ar trebui înlocuit, spunîndu-se: dacă un antecedent A a produs odată un consequent B, un antecedent A', puțin diferit de A, va produce un consequent B', puțin diferit de B [1]).

1) *La Valeur de la Science*, p. 250.

Cine nu vede totuși că ultimul enunț—oricît va fi mai aproape de realitate decît acel dintîiu—îl cuprinde totuși implicit pe acesta, îi presupune veracitatea lui?

Pe de altă parte, din mai multe pasagii se poate vedea confiența pe care Poincaré o are în el. Vorbind bunăoară de ipoteza că într'o zi s'ar descoperi un corp care are toate însușirile fosforului, afară de proprietatea de a se topi la 44°, după ce afirmă puțina verosimilitate a acestei eventualități, adaugă: „Și dacă prin imposibil s'ar întîmpla, cele două corpuri nu vor avea probabil *identic* aceiași densitate, *identic* aceiași căldură specifică, etc., așa că după ce-i vom fi determinat densitatea de ex., vom putea să-i prevedem gradul fuziunii sale" [2]).

De asemeni, atunci cînd opune scepticilor care anunță falimentul științii, din cauza necontenitei schimbări a teoriilor fizice, cînd le opune faptul că aceste teorii exprimă în realitate *aceleași raporturi*, că sub veșminte schimbate se înfățișează aceleași relațiuni ale experienții [3]), prin aceasta—socotind constatările experienții immutabile, în limitele în care au fost exact făcute—exprimă aceiași confiență, că între aceiași termeni vor avea loc totdeauna aceleași relațiuni.

Așa dar, Poincaré admite în mod dogmatic valoarea faimosului principiu al „uniformității legilor naturii", fără a face un examen filozofic al bazelor legitimității sale.

De altfel, această lacună o găsim aproape mărturisită. „N'am cîtuși de puțin intențiunea, zice autorul nostru, să caut aicea fundamentele principiului inducțiunii; știu foarte bine că nu voiu putea reuși; a justifica acest principiu e tot așa de greu ca a te scuti de el. Mă voiu mărgini să arăt numai cum îl aplică savanții și cum anume sînt forțați a-l aplica" [4]).

Cum vedem, din cauza greutății de a se legitima inducțiunea—de a i se desluși fundamentele ei necesare—Poincaré renunță formal la aceasta, mărginindu-se la o descriere empirică a procedurii inductive, pe care o face iarăși nu fără oarecare originalitate.

„Principiul inducțiunii ar fi inaplicabil, dacă n'ar exista în natură o mare cantitate de corpuri asemănătoare, sau aproape asemănătoare, dacă n'am putea conchide de exemplu dela o bucată de fosfor la altă bucată de fosfor.

„Dacă am reflecta asupra acestor considerații, problema determinismului și a contingenții ne-ar apare într'o lumină nouă".

1) *La Valeur de la Science*, p. 258.
2) *Ibid.*, p. 237.
3) *La Science et Hypothèse*, p. 189, 190.
4) *La Valeur de la Science*, p. 258.

Imbrăţişind diferitele sequenţe dintre fenomene, „recunoaştem că printre aceste sequenţe nu sînt două care să fie absolut identice. Dar în cazul cînd principiul inducţiunii, aşa cum l-am enunţat, e adevărat, vor exista sequenţe aproape asemănătoare, pe care le vom putea clasifica unele lîngă altele. Cu alte cuvinte, e posibil să facem o clasificare a sequenţelor.

„*La posibilitatea şi legitimitatea unei astfel de clasificări se reduce în cele din urmă determinismul*".

Sfîrşitul e cu deosebire interesant, sub aparenţa unei simple descrieri străbate o prezintare a bazelor inducţiunii. Nu e vorba numai că o astfel de clasificare face singură posibilă *aplicarea* inducţiunii,— ceia ce va admite toată lumea; dar pe posibilitatea unei astfel de clasificări are aerul a se spune că se întemeiază ideia determinismului. Cu aceasta am venit la Hume, care socotea regularitatea naturii ca temeiul ideii de cauzalitate (determinismului). Pentru un apriorist, regularitatea se întemeiază pe cauzalitate, nu viceversa. Pentru asta concepţia întemeerii răsturnate, care este acea a empirismului, conduce, în mod consequent, la scepticism.

Poincaré scapă aicea de mărturisirea scepticismului (la care l-ar fi condus dealtfel şi îndoiala în principiul raţiunii suficiente), punându-se la adăpostul unei confienţi dogmatice. Fără îndoială că şi acuma putem vorbi de o inconsequenţă. Dar lăsînd la o parte această apreciare, să vedem cum putem califica în această parte doctrina lui Poincaré: este sceptică sau nu?

După ton, nu. In fapt, da. Căci orice acceptare dogmatică lasă deschisă poarta vîntului sceptic, mai ales cînd elemente de îndoială se pot culege din chiar doctrina autorului însuşi...

In afară de generalizările empirice, care sunt ipoteze verificabile, şi de principii, care sînt ipoteze neverificabile, oarecum la mijlocul lor, Poincaré constată în ştiinţa fizicei încă o serie de ipoteze cu caracter specific, pe care le numeşte indiferente sau figurative. Cu acestea se termină descrierea complectă a edificiului ştiinţilor naturii.

Ipotezele acestea plăzmuesc nişte costume în care îmbrăcăm anume raporturi constatate. Ele au numai un înţeles metaforic. De aceia ele sînt fără legătură cu adevărul, şi două ipoteze de acestea, chiar dacă s'ar referi la aceleaşi raporturi ştiinţifice, oricît s'ar deosebi între ele, pot fi amîndouă valabile, nu urmează că una din ele e falşă. Şi aceasta pentru simplul cuvînt că la aceste ipoteze nu trebuesc să se aplice epitetele de adevărat sau falş. *Fresnel* atribue lumina mişcărilor de eter; *Maxwell*, după dînsul, o socoate curent electric. *Mişcarea* şi *curentul* sînt numai două imagini „pe care le substituim obiectelor reale pe care natura ni le va ascunde de-apururi" [1]." Raporturile care se află între aceste obiecte reale sînt singura realitate pe care o putem ajunge, şi singura condiţiune e să existe aceleaşi raporturi între aceste obiecte şi între imaginile care sîntem siliţi a le pune în locul lor. Dacă aceste raporturi ne sînt cunoscute, ce ne importă dacă ne pare comod să înlocuim o imagine printr'alta.

1) *Science et Hypothèse*, p. 190.

Cu alte vorbe, rostul şi natura ipotezelor figurative se legitimează prin aceia că neputînd cunoaşte decît raporturile fenomenelor, nu şi natura lor ascunsă, (aşa dar termenii concreţi ai raporturilor), iar pe de altă parte mintea noastră neputînd să mînuiască — oricît ar progresa spre abstracţiune — raporturi fără termeni reprezentaţi, substitue acelor obiecte necunoscute nişte imagini convenţionale, între care se găsesc aceleaşi raporturi ca între obiectele tăinuite. De aceia aceste imagini nu pot să primească alte epitete decît comode şi incomode, iar atunci cînd unei ipoteze figurative i se preferă o alta, aceasta nu înseamnă că una e mai adevărată decît cealaltă. Aşa se explică cum teoria lui Fresnel se poate utiliza şi astăzi alături de acea a lui Maxwell. Subt costumul schimbat, la spatele imaginilor convenţionale întrebuinţate, se găsesc aceleaşi raporturi, aceleaşi formule, aceleaşi ecuaţiuni.

Ipoteze figurative se aseamănă aşa dar pe deoparte cu acele neverificabile, întrucît nici ele nu pot fi supuse controlului experienţii, şi infirmate de ea; pe de altă parte, pentru raţiuni de comoditate, pot fi şi sînt mai repede schimbate şi înlocuite decît principiile, şi prin aceasta se apropie de generalizările experimentale.

O singură observare înainte de a părăsi această chestiune.

Existenţa de ipoteze figurative, fără pretenţia obiectivităţii, o va admite poate oricare savant. Motivarea rostului lor, aşa cum o face Poincaré, nu se încadrează însă fără dificultate în concepţia lui generală. Poincaré e idealist în sensul Berkeley. „Sans doute, une realité complètement indépendante de l'esprit qui la conçoit, la voit ou la sent, c'est une impossibilité" [1]) „Tout ce qui n'est pas pensée est le pur néant" [2]). Totuşi legitimarea ipotezelor figurative n'a putut-o face fără oare care profesie de *agnosticism*. Ele sînt doar imagini substituite „aux objets réels que la nature nous cachera éternellement". Dar între agnosticism, pentru care senzaţiile noastre sînt reflecte ale unui substrat necunoscibil, şi idealismul lui Berkeley, pentru care senzaţiile sînt realităţi absolute, există o deosebire care le face ireconciliabile. De aceia putem spune că şi aici se află o contradicţiune, şi contrazicerile — atunci cînd nu pot fi puse în seama slăbiciunii de cugetare a aceluia care le-a rostit — sînt mai mult decît oricine izvor de scepticism...

E momentul să vedem acuma ce crede Poincaré însuşi des-

1) *La Valeur de la Science*, p. 9.
2) *Ibid.*, p. 276

pre natura concepţiunii sale şi despre interpretarea ce trebue să i se dea. Aceasta ne-o spune căutind să se separe de filozofi cu concepţiuni exagerate, care totuşi se sprijină pe dinsul şi l-au citat ca pe unul din ai lor.

Faptul că în ştiinţă se găsesc elemente convenţionale, greutatea de a se defini adevărul şi eroarea, imposibilitatea de a compara o icoană a minţii cu ceva extramental, au făcut pe unii gînditori să socotească ştiinţa *in întregime* convenţională, legile creaţiunii artificiale, faptul ştiinţific ca o operă a savantului. Ştiinţa nu ne poate conduce la adevăr, ci poate numai să ne procure reguli de acţiune. Autorul cu care Poincaré discută este *Le Roy*.

Din capul locului Poincaré arată absurditatea pretenţiunii— care formează trăsătura de căpetenie a aşa numitului *pragmatism*— ca o lege să poată avea titlul de regulă de acţiune, fără ca să fie totodată şi o *cunoştinţă*.

„Cînd spun: pentru a face hidrogen faceţi să lucreze un acid asupra zincului, formulez o regulă care reuşeşte; aşi fi putut zice: faceţi să lucreze apă distilată asupra aurului; şi aceasta ar fi fost o regulă, care însă n'ar fi reuşit.

„Dacă dar „reţetele" ştiinţifice au o valoare, ca regulă de acţiune, asta pentrucă ştim că reuşesc, cel puţin în general. Dar a şti aceasta, înseamnează a şti ceva şi atunci cum veniţi să ne spuneţi că nu putem cunoaşte nimic?

„Ştiinţa prevede, şi pentrucă prevede ea poate fi utilă şi servi de regulă de acţiune. Inţeleg bine: prevederele sale sînt adesea desminţite de eveniment; aceasta dovedeşte că ştiinţa este imperfectă şi cînd adaug că ea va rămîne totdeauna, sînt sigur că aceasta e o prevedere, care, cel puţin dînsa, nu va fi niciodată desminţită. In orice caz, savantul se înşală mai rar decît un profet care ar prezice la întîmplare. De altă parte, progresul e lent, dar continuu, aşa că savanţii, cu toate că din ce în ce mai îndrăzneţi, vor fi din ce în ce mai puţin amăgiţi. E puţin, dar e destul.

. . . .

„Nu există mijloc de a scăpa de această dilemă; sau ştiinţa nu îngădue să prevedem, şi atuncea ea e fără valoare ca regulă de acţiune; sau dimpotrivă permite să prevedem într'un chip mai mult sau mai puţin imperfect, şi atunci ea nu e fără valoare ca mijloc de cunoştinţă".

Ceia ce nu poate de fel admite Poincaré e afirmaţia că *savantul creiază faptul*. Iar atunci cînd pragmatiştii fac concesiunea de a spune că dacă savantul nu creiază chiar faptul brut, în orice caz creiază faptul ştiinţific, Poincaré nu admite deosebirea profundă care se face între faptul brut şi acel ştiinţific. După dînsul, faptul brut rămîne cuprins în acel ştiinţific, care reprezintă numai exprimarea lui mai rafinată, faptul brut îl determină pe acesta din urmă; savantul nu are latitudinea unei creări arbitrare, ci, elaborînd o noţiune ştiinţifică, urmează *indicaţii*

neatîrnate de dînsul, se supune unui lucru impus din afară. Fără îndoială, şi după Poincaré, în ştiinţă se află mulţime de elemente convenţionale. Dar aceste elemente au scopul să alcătuiască numai un limbagiu comod, în care nu exprimăm însă—făcînd ştiinţă—ceia ce vrem, ci aceia ce ni se dă ca existent. Faţă de o convenţiune, fireşte, nu are senz a ne întreba dacă e adevărată sau falsă; dar odată admisă o convenţiune oarecare, ne putem întreba perfect dacă faptul exprimat în vestmîntul ei e adevărat sau neadevărat.

„*Această convenţiune fiind dată*, dacă voiu fi întrebat: acest fapt este el adevărat? voiu şti totdeauna ce să răspund şi răspunsul meu îmi va fi impus de mărturia simţurilor.

„Dacă în timpul unei eclipse am să fiu întrebat: este întuneric? voiu răspunde da. Fără îndoială, vor răspunde nu aceia care ar vorbi o limbă în care lumina se va chema întuneric şi întunericul lumină. Dar ce însemnătate poate avea aceasta?

„...Enunţiul unui fapt e totdeauna verificabil şi pentru verificare am recurs sau la mărturia simţurilor, sau la amintirea acestei mărturii. Aceasta este în primul loc ceia ce caracterizează un fapt. Dacă îmi veţi pune întrebarea: cutare fapt este adevărat? voiu începe prin a vă cere, dacă e nevoe, să precizaţi convenţiunile, prin a vă întreba, cu alte cuvinte, ce limbă aţi vorbit; apoi odată fixat asupra acestui punct, voiu întreba simţurile mele şi voiu răspunde da sau nu. Dar răspunsul l-a dat simţurile mele, nu acel care mă întreabă spunîndu-mi: am vorbit în limba engleză sau franceză".

. . . .

„Ce diferenţă este, se întreabă Poincaré mai departe, între enunţiul unui fapt brut şi acela al unui fapt ştiinţific? este aceiaşi diferenţă ca între enunţiul aceluiaşi fapt brut în limba franceză sau germană. Enunţiul ştiinţific este traducerea enunţiului brut într'un limbagiu care se distinge şi de germana vulgară şi de franceza vulgară, pentrucă e vorbit de un mai puţin mare număr de persoane".

. . . .

„Cînd zic: este cutare oră, acesta e un mod prescurtat de a spune: există cutare relaţiune între ora care o arată pendula mea şi ora pe care o arăta în momentul trecerii cutărei şi cutărei astru la meridian. Şi odată această convenţie de limbagiu adoptată, cînd se va întreba este cutare oară? nu va depinde de mine de-a răspunde da sau nu".

. . . .

„Mai avem atuncea dreptul de a spune că savantul creiază faptul ştiinţific? Mai întîiu, el nu-l creiază *ex nihilo*, de oarece îl face cu faptul brut. Prin urmare, nu-l face liber şi aşa *cum voeşte*. Oricît de dibaciu va fi lucrătorul, libertatea lui e totdeauna limitată de proprietăţile materiei prime asupra căreia operează.

. . . .

„In rezumat, *tot ce creiază savantul într'un fapt este lim-*

bagiul în care il enunță. Dacă prezice un fapt, el va întrebuința un limbagiu, și pentru toți acei care înțeleg acel limbagiu prezicerea sa e lipsită de ambiguitate. Apoi odată această prezicere aruncată, evident că nu mai atîrnă de dînsul dacă o să se îndeplinească sau nu" [1]).

Cînd am vorbit de ipotezele figurative, am văzut cum Poincaré socoate că nu putem cunoaște decît „relațiuni", și numitele ipoteze au menirea să le îmbrace pe acestea într'o haină concretă. Aceste imagini sînt opera spiritului nostru, căci nici vorbă nu poate să fie că ele reproduc realități ce există aevea.

Ceia ce s'a spus de ipotezele figurative, ar putea atunci să se spună, într'o măsură mai redusă, de tot ce e contribuție a spiritului la edificiul științii. Spiritul nostru nu creează nici o relațiune, pe acestea le constată (evident de cîteori va fi vorba de fenomene empirice). Activitatea lui se mărginește la crearea unui limbagiu, a unor veșminte în care să se prezinte relațiile constatate în afară. Ipotezele figurative apar atuncea numai ca un caz mai pregnant al unei activități generale, care se manifestă totdeauna în aceiași direcțiune și cu același scop.

Din cele ce am remarcat noi înșine la studiul doctrinii lui Poincaré și din ceia ce mărturisește însuși, polemizând la urmă, putem să precizăm acuma poziția generală a concepțiunii lui.

In timp ce empiriștii clasici susțineau, alături de complecta pasivitate a spiritului nostru, că toate cunoștințile științifice sînt copii luate din afară, că toate legile și principiile—oricît de fundamentale—sînt înregistrate din experiență și atîrnă numai de ea, alți filozofi remarcînd larga activitate a spiritului nostru în toate elaborările științifice, activitate care se observă mai cu seamă de cîteori intîlnim în știință elemente arbitrare, care se pot înlocui, fără a dăuna, au conchis, luînd o atitudine absolut opusă, că tot edificiul științii e o operă liberă a minții, o țesătură excluzivă de decrete și convențiuni.

Am putea numi această concepțiune, prin analogie cu termenul panlogism, un *panconvenționalism.*

Intre aceste două atitudini opuse, Poincaré păstrează o atitudine intermediară. Știința, după dînsul, e în parte experiență, în parte convențiune. Partea de jos a edificiului, legile empirice, sînt contribuția experienții—sau, cum se mai zice, a factorului obiectiv—vîrful, cu generalitățile principiale, cu toată forma cunoașterii, este adaosul subiectului, opera lui.

Atitudinea mijlocie pe care o ocupă Poincaré între empirismul clasic și panconvenționalism, amintește puternic poziția doctrinii lui Kant între același empirism și panlogism. Intre empirismul care susținea originea experimentală a întregei cunoașteri, și panlogismul care afirmă dimpotrivă obîrșia apriorică a ei, concepția Kantiană admite și factorul empiric, care procură materialul cunoașterii, și un factor aprioric, care aduce forma și principiile constitutive ale științii. Ceia ce este semiraționalismul lui Kant pe lîngă panlogismul hegelian (pe care Kant îl cunoștea subt forma ceva mai imperfectă a vechiului raționalism), este semiconvenționalismul lui Poincaré pe lîngă panconvenționalismul pragmatist. Situația e absolut analogă, rămînînd ca deosebirea dintre Poincaré și Kant s'o facă numai faptul că după filozoful german contribuția subiectului se rezolvă într'o serie de *necesități* mintale, pecînd după savantul francez, cu puține excepții, într'o serie de *convențiuni* mai libere, care se pot înlocui prin alte convențiuni. De altfel, tot asta ar fi și deosebirea dintre panlogism și panconvenționalism; primul caută să derive știința concretă din logica imanentă a minții, cel de-al doilea dintr'o serie de convenții, iarăși ale minții noastre. Amîndouă însă înlătură de-opotrivă factorul extramental.

1). *La Valeur de la Science*, p. 226 și urm.

Pe de altă parte (lăsînd analogia de metodă, care este la unul și la altul: analiza logică a cunoștinții efectuate, mai mult decît acea psihologică a cunoștinții în formație), aflăm asemănare între Poincaré și Kant și subt raportul intențiunii, al țelului urmărit. Cine a studiat cu luare aminte opera filozofică a lui Poincaré n'a putut să nu simtă dorința acestuia de-a întemeia priincipiile științifice cît mai la adăpostul vicisitudinilor experienții. Aparte de faptul că curmă prin acte de confiență dogmatică discuții ce l-ar fi condus cu consequență la rezultate sceptice, dar atunci cînd a declarat convenții mintale generalitățile supreme ale știinților, aceasta n'a făcut-o străin de gîndul de-a le garanta dăinuirea și a le întări siguranța. La fel cu Kant, care a urmărit la rîndu-i să asigure bazele științii, declarîndu-le apriori. De aceia cred că nu e greșită caracterizarea filozofiei lui Poincaré, cu toate părțile ei sceptice, ca un kantism renovat, ca un kantism în care necesitățile mintale s'au preschimbat în convenții și decrete ale aceleiași minți. Kant, caracterizînd contribuția subiectivă în actul cunoștinții, a avut mai mult în vedere momentele în care spiritul e necesitat; Poincaré—momentele în care activitatea lui e liberă, și capabilă de varieri. Acestuia din urmă i s'a părut în sfîrșit—pe temeiul faptelor ce le-a studiat—că nu se poate vorbi de necesități mintale în gradul în care vorbise Kant, că contribuția subiectivă trebuește concepută mai elastic, mai slobod, mai mlădios. Că din această modificare rezultă o serie de consecințî deosebite, care ne mînă departe de kantianism, aceasta am văzut-o și nu se poate contesta. Dar, încă odată, între antitezele moderne, Poincaré ocupă cam aceiași poziție pe care între antitezele vremii sale o avusese Kant.

VI

Am trecut în revistă toată opera filozofică a lui Poincaré, căutînd a-i reda imaginea cît mai complectă și mai clară. In dorința de a face această interesantă doctrină accesibilă la cît mai mulți, dacă se poate tuturor oamenilor culți, am avut de luptat cu greutatea de a prezenta niște idei, care la autorul lor se înfățișează adesea în uniforma științii sale speciale, de a le prezenta în haina unei exprimări mai populare. Am avut impresia

că aceasta n'a fost cea mai mică dintre greutăți, și acea care îmi reclama dintre toate cea mai puțină luare aminte. Limbagiul specialistului e ca o tunică tăiată pe talia ideii, punîndu-i bine în evidență formele ei specifice. Exprimarea populară e ca o haină largă, sub care adesea nu se mai poate cunoaște caracterele, nuanțele, în sfîrșit fizionomia lucrului îmbrăcat. De aicea grija necontenită de a strînge această haină cu tot felul de brie, pentru a se putea observa și cu dînsa adevărata înfățișare a ideii. Și cînd nu-ți dai seama de adevărata ei înfățișare, îi poți atribui de-opotrivă sau o tărie închipuită, sau o slăbiciune fictivă.

În al doilea rînd, am căutat în tot decursul expunerii noastre a dispărea la spatele autorului studiat. Ne-am silit să nu pierdem nici un moment din vedere că filozofia lui Poincaré a fost tema lucrării noastre, nu un pretext al ei. De aceia grija de căpetenie a fost să redăm *această* filozofie cît mai credincios și mai unitar, iar atunci cînd am dezvoltat și alte idei decît acele extrase din opera acestui autor, aceasta am făcut-o tocmai pentru a reliefa mai bine ceia ce e propriu operei în chestiune, ceia ce o separă precum și ceia ce o unește de mediul filozofic în care a apărut. Tot din această pricină ne-am abținut pînă acuma, pe cît a fost posibil, dela întîmpinări. Cele cîteva, făcute mai ales la capitolul precedent, au fost de o natură accesorie, și unele ne-au părut necesare chiar pentru a face caracterizarea deplină a operei studiate.

Și totuși ocazie de obiecții fundamentale n'a lipsit.

Vom menționa pe cîteva din ele, aicea, pe scurt.

Mai întîiu, ni s'a părut silită analogia care se face între o unitate de măsură—cum ar fi de pildă metrul—și spațiul euclidean. Spațiul este o formă constitutivă a experienții noastre, pecînd un sistem de măsuri evident că nu. Chiar dacă am admite că proectarea în spațiu nu este anterioară experienții, ci ajungem la dînsa prin raționament, acest raționament pornind dela perceperile noastre și asocierile lor—dacă e raționament—cuprinde oarecare necesitate, nu se poate asemăna c'un sistem de măsuri care nu cuprinde nici una. Poincaré privește adesea o problemă numai pe partea care îi convine. Din concordanța senzațiilor de acomodare și a celor de convergență, spune dînsul, noi elaborăm un spațiu numai cu trei dimensiuni. Dar problema mai are încă o față: *dece concordează în fapt aceste două serii de senzațiuni?* Și răspunsul cel mai probabil are să fie: pentrucă spațiul are numai trei dimensiuni. Cîtă vreme privești lucrurile numai în întîiul fel, dela senzații către ideia de spațiu, cîtă vreme privești senzațiile ca condiție și spațiul condiționat—ceia ce se poate dintr'un anume punct de vedere—atunci îți poți lua libertatea de a concepe aceste senzații și împreunările lor, în felurite moduri, care vor atrage elaborări de spații deosebite. Dar oare împreunarea de senzații existentă, care atrage spațiul euclidean ca pe forma cea mai comodă—cum ar atrage o anumită unitate de măsuri—este ea accidentală? Nu e tocmai din

cauză că are la bază spațiul tridimensional? Și atunci considerînd spațiul ca o condiție, nu ca derivat, ce asemănare mai poate fi între dînsul și un sistem de măsuri? Dar chiar presupunînd că pot fi mai multe tipare de spațiu, care s'ar putea aplica aceleași experienți, așa cum susține Poincaré, rămîne totuși stabilit că pentru constituirea experienții trebuește *unul* din aceste tipare; nu se poate vorbi în acelaș sens de nici un sistem de măsuri.

În sfîrșit, împotriva teoriei lui Poincaré se mai poate avansa și faptul că spațiul tridimensional e singurul *reprezentabil.* E drept că aici Poincaré ocolește în mod original întîmpinarea, susținînd că nici un spațiu nu e reprezentabil, că toate sînt numai idei conceptibile. Dar dacă ne-am lua după unele fraze din însăși opera sa, am bănui că în această părere nu e singur destul de întărit. Afirmînd că geometria euclidieană este și va fi cea mai comodă, pentrucă este cea mai simplă, adaugă: „et elle n'est pas telle seulement par suite de nos habitudes d'esprit ou *de je ne sais quelle intuition directe que nous aurions de l'espace euclidien*" [1]). Așa dar, spațiul euclidean redevine intuiție. E, de altfel, poate părerea cea mai justă. Intre spațiul euclidean și cele noneuclideane există deosebirea, de mult semnalată, că numai primul e reprezentabil, celelalte sînt construcții ireprezentabile, pe care totuși mintea le poate face în virtutea puterii sale de a abstrage și combina. Dar aceasta admis, sîntem considerabil de departe de sistemele de măsuri, care—minus comoditatea—se află toate pe acelaș plan.

În al doilea rînd, înlocuirea largă pe care Poincaré o aduce epitetetor „adevărat" și „fals" prin acele de „comod" și „incomod", nu o credem iarăși la adăpost de întîmpinări. După autorul nostru, în afară de adevărurile logice, numai datele experienții pot fi adevărate sau neadevărate. Și cum dînsul—urmînd tradiția pozitivistă—socotește adevăr obiectiv numai „relațiunile pure", consideră fixarea acestor relații—ceia ce e, de altfel, posibil științii—ca adevărul complect. Ce este știința? se întreabă Poincaré, și cu aceasta dăm un ultim citat din acest autor. „...este mai întîiu de toate o clasificare, un mod de a apropia faptele pe care aparențele le separă, cu toate că sînt legate printr'o înrudire naturală și ascunsă. Știința, în alți termeni, este un sistem de relațiuni. Dar am spus-o, numai în relații trebue căutată obiectivitatea; ar fi zădarnic s'o căutăm în lucruri izolate unele de altele".

. . . .

„Obiectele exterioare, de pildă, pentru care cuvîntul *obiect* a fost născocit, sînt obiecte, iar nu aparențe trecătoare și vaporoase, tocmai pentrucă nu sînt numai grupe de senzațiuni, ci grupe cimentate printr'o legătură constantă. Această legătură singură este obiect în ele, și această legătură este un raport" [2]).

1) *Science et Hypothèse*, p. 67.
2) *La Valeur de la Science*, p. 265, 266.

Ceia ce face un obiect este cimentul indistructibil care *leagă* grupele de senzațiuni. Știința nu face decît să desăvîrșească această „obiectivitate" a intuiției, „relevîndu-ne între fenomene alte fire mai subțiri, dar nu mai puțin solide; sînt fire așa de libere, încît au rămas mult timp neobservate, dar îndată ce s'au remarcat, nu se mai poate să le trecem cu vederea; ele nu sînt mai puțin reale decît acelea care procură obiectelor externe realitatea lor[2])".

Lăsăm la o parte chestiunea dacă „relațiunile pure" pot să reprezinte adevărul complect, și să trecem la problema de care am zis că ne ocupăm.

După autorul nostru, aportul subiectului se reduce la alcătuirea limbagiului în care exprimăm adevărurile obiective. Acest limbagiu, ca atare, nu e nici adevărat, nici fals, ci numai comod sau incomod. Dar am văzut mai înnainte, tot în opera lui, ce importanță a avut acest limbagiu în fizică. Intre diferitele clase de fenomene fizice nu s'ar fi observat nici o înrudire, dacă n'ar fi fost *identitatea de ecuații matematece*. Pe firul analogiei matematece, s'au putut apropia aceste domenii, calitativ eterogene, așa dar s'au descoperit un număr din acele fire subțiri și libere, care totuși sînt „reale". Limbagiul nostru a semnalat atunci „adevărul". Iată-l dar—sezisînd niște relații latente—capabil de lucruri care depășesc epitetele de comod și incomod. De aceia nu puțini au să prefere punctul de vedere Kantian, care nu făcea o prapastie între contribuția subiectului și acea a obiectului,—socotindu-le pe amîndouă capabile să reprezinte adevărul.

După aceste observări e timpul să încheem.

Evident, întîmpinări se pot aduce și doctrinii lui Poincaré, cum s'au adus în contra tuturor concepțiunilor, chiar a acelor mai considerate. Dar cum în aceste domenii cam greu se pot aduce obiecții decizive, filozofia lui Poincaré rămîne nu numai o filozofie interesantă, cu perspective nouă și analize adînci, ci chiar o filozofie posibilă sub raportul exactității. Iar dacă am privi lucrurile unilateral, făcînd abstracție benevolă de unele fapte, e desigur o filozofie hotărît adevărată. Firește, unilateralitatea nu e vorbă de laudă, ci un neajuns. Dar oare cîte sisteme filozofice îmbrățișează totalitatea faptelor, care din ele reprezintă mai mult decît sinteze parțiale?

Oricum ar fi lucrurile, opera aceasta poartă semnul operelor alese, care nu sînt menite să dispară în torentul producțiilor trecătoare. După cum a îmbogățit știința specialității sale cu unele adevăruri definitive, tot așa Poincaré înavuțește și filozofia c'o *atitudine*, care poate să mai semene și cu a altora, dar în felul acesta este numai a lui. In mișcarea filozofică contemporană el are un loc hotărît. Istoria filozofiei nu-l poate și nu-l va putea ignora.

I. Petrovici

2) *La Valeur de la Science*, p. 270.

SONET

Et in Arcadia ego!

Spre țara visurilor înșelate
Umblînd fugar din lumea cea reală,
Facui mult timp fantastica greșala
De-a te nesocoti, Realitate...

Dar tu m'ai prins cu ghiare 'nverșunate
Și m'ai re 'ntors în temnița fatală,—
Caci Poezia nu-i decît... spoială
De forme seci pe miezul tău brodate.

Împodobindu-ți tîmplele supreme
Cu-ale Himerei albe diademe,
Ești și cuprinsul și decorul vieții...

...Și pururea serbătorindu-ți proza,
Te cîntă 'n visurile lor poeții
Și 'n spinii săi te poartă pân' și roza...

Mihai Codreanu.

Două cule în Măldărești (Vîlcea)

Pe platoul unui deal ce se ridică în satul Măldărești, în partea stîngă a apei Luncavățului, se află două cule: una, pe partea ridicată a platoului, mai nouă, în stăpînirea d-lui I. G. Duca; alta, mai în vale și mai veche, în stăpînirea familiei Greceanu.

Prima, căzînd cea dintâi în drumul nostru și atrăgîndu-ne prin proporțiile ei mari, va fi obiectul acestei descrieri, servind oarecum ca pregătitoare pentru înțelegerea mai deplină a celelalte cule, care, deși mai mică, însă ca fiind mai veche, cuprinde în sine mai complect elementele unei case de apărare.

Căci cel ce le vede are dela început impresiunea că se găsește dinnaintea unor case întărite anume pentruca stăpînitorii lor de pe vremuri să-și poată găsi refugiu pentru ei, familiile și avutul lor, în înfricoșatele vremuri de nesiguranță și prădăciune.

De departe, de pe drumul ce se scoboară spre Tîrgul Horez, venind dinspre Mănăstirea Hurezii, se vede pata albă a acestei cule, care, așezată pe culmea dealului, predomină împrejurimile ca o strajă de veghe, rotindu-și vederea în toate părțile.

Astfel, spre răsărit și miazănoapte, stăpînește drumurile ce vin dinspre Rîmnic și Hurezi; iar spre miazăzi și apus, drumul ce se lungește pe lîngă apa Luncavățului și se lasă în depărtare spre valea Oltului. Intrînd în satul Măldărești, cula se ascunde după casele și pomii de prin grădini; dar îndată ce lași

drumul mare și apuci la stînga, pe deal, pe drumul îngust ce duce la biserică, începe să răsară dintre copaci acoperișul ei înnegrit și sobru.

Ajunși în dreptul ei, părăsim ulița din sat, spre a apuca iarăși la stînga, pe o ulicioară mărginită în lături de garduri de nuele și zidărie, iar la capăt se înfundă în marea poartă dela intrarea în curte. Poarta e înnaltă și grea; e acoperită cu șindrilă, iar dela stîlpii mărginași se încep zidurile înconjurătoare ale curții.

Intrați aici, stăm locului, spre a ne sătura de priveliștea impunătoare a culei: un masiv alb de zidărie, găurit ici și colo de ferestre aproape pătrate, iar la partea de sus, în umbra streșinei sdrențuite, ca niște ochi ascunși, se înșiră arcadele cerdacului, pe care le urmărim cu drag. Aceste arcade sînt formate din cîte trei arcuri mici, ce parcă se razimă pe lemnele de legătură dela capetele celor opt coloane ale cerdacului. Restul pereților dintre soclu și cerdac e împărțit în panouri dreptunghiulare, rotunjite la colțuri; iar colțurile culei sînt scobite spre a face loc unor sferturi de coloane de zidărie. Atrași de înfățișarea ei liniștită și severă, pășim pe pajiștea de iarbă deasă, ce îmbracă curtea ca un chilim verde, și ne îndreptăm spre ușa dela intrare, păzită de o cruce de piatră, ce stă puțin înclinată.

Aflăm că această cruce a fost găsită în matca unui pîrău, de către noul stăpîn al culei, care o ridică și o înfipse la ușa culei, ca un simbol al vechei ospitalități creștine, cu care într'adevăr furăm primiți și conduși prin toate încăperile și colțurile acestui cuib de pază. Pentruca să putem intra, a trebuit să fie tras marele zăvor al ușei: un drug de lemn de gorun, de formă pătrată, ale cărui capete sînt vîrîte în găurile anume lăsate în pereții ușii.

Dar nu pășim bine pragul, căci o altă gură scobită în păretele din dreapta ușii ne luă privirile!

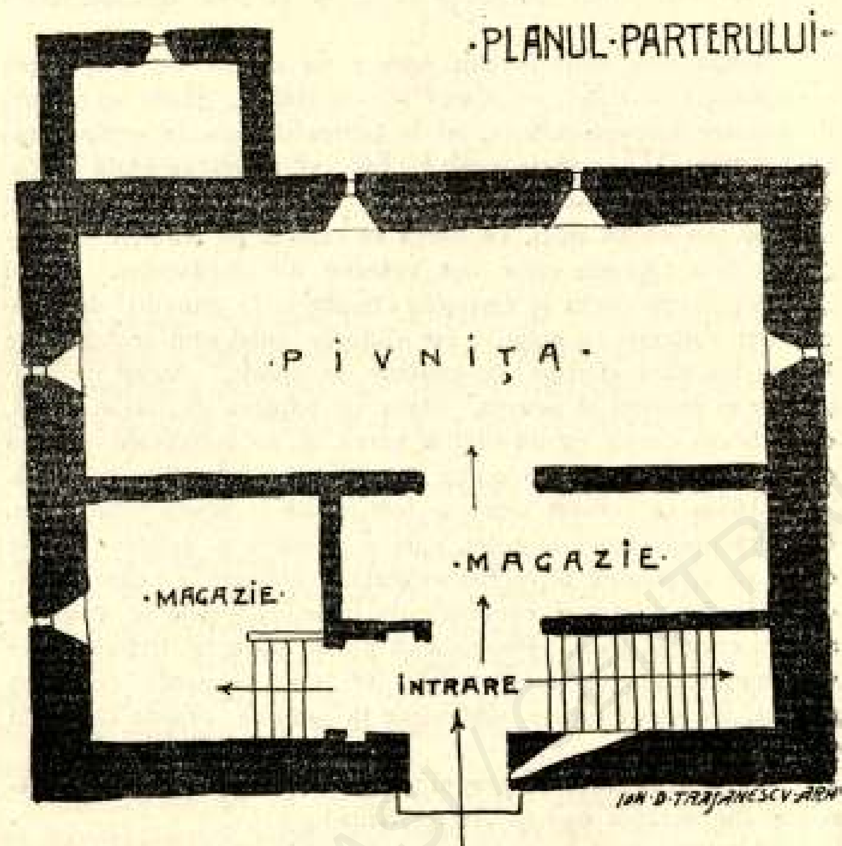
Această gaură merge înclinîndu-se în sus și lărgindu-se din ce în ce, pînă la fața interioară a zidului (vezi planul parterului).

Aflăm că prin această gaură se introducea țeava puștei, spre a lovi la cap pe cel ce se încerca să spargă ușa.

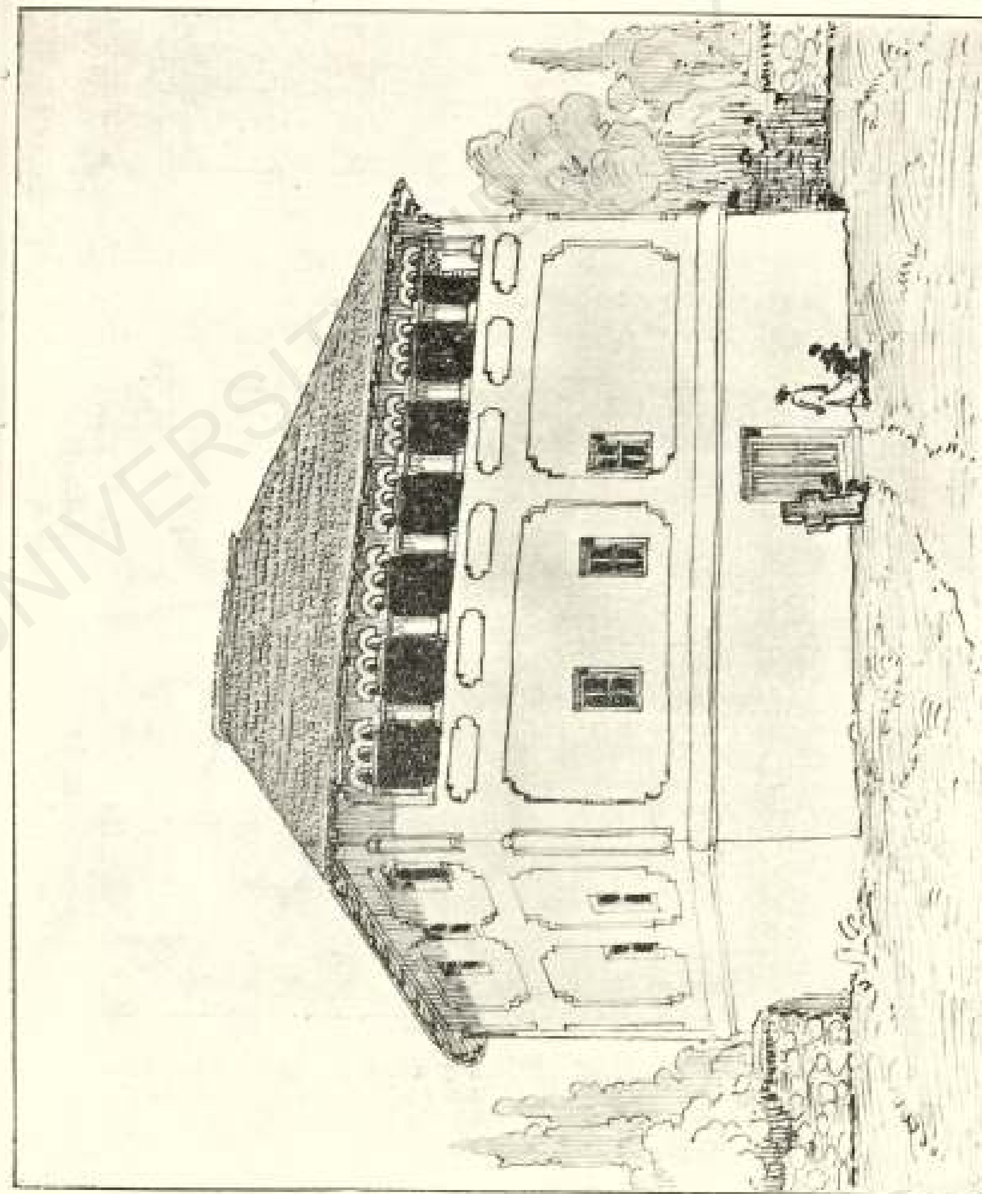
Ingenioasă născocire, care în același timp ne face să ne înfricoșăm de grozăvia timpurilor ce au creat-o!

La stînga intrării, avem o ușă ce ne conduce într'o încăpere patrată, care servește de magazie; de asemenea, și încăpe-

rea alăturată în care intrăm prin ușa din fața intrării principale, servește tot de magazie. De aici, pătrundem în pivnița cea mare a culei. Magaziile și pivnița nu sînt boltite, ci tăvănite cu scînduri groase de gorun, sprijinite pe dedesubt de grinzi groase tot de gorun, și ele răzimate pe stilpi puternici. Lumina se furișează din afară prin mici barbacane lungueţe și înguste, care se lărgesc în interior.

Aceste deschizături strîmpte, prin dispoziția lor la fel cu aceia a gurii de puști dela intrare, ne face să ne gîndim și la întrebuințarea lor războinică, și sub impresiunea semi-întunericului în care ne aflăm, fără de voe, întrezărim scene de luptă ce s'au petrecut cîndva aici. Dar aceste gînduri negre sînt repede împrăștiate de bolobocelul tupilat în colț, care ne dete să gustăm din nectarul său în semn de bunăvenire.

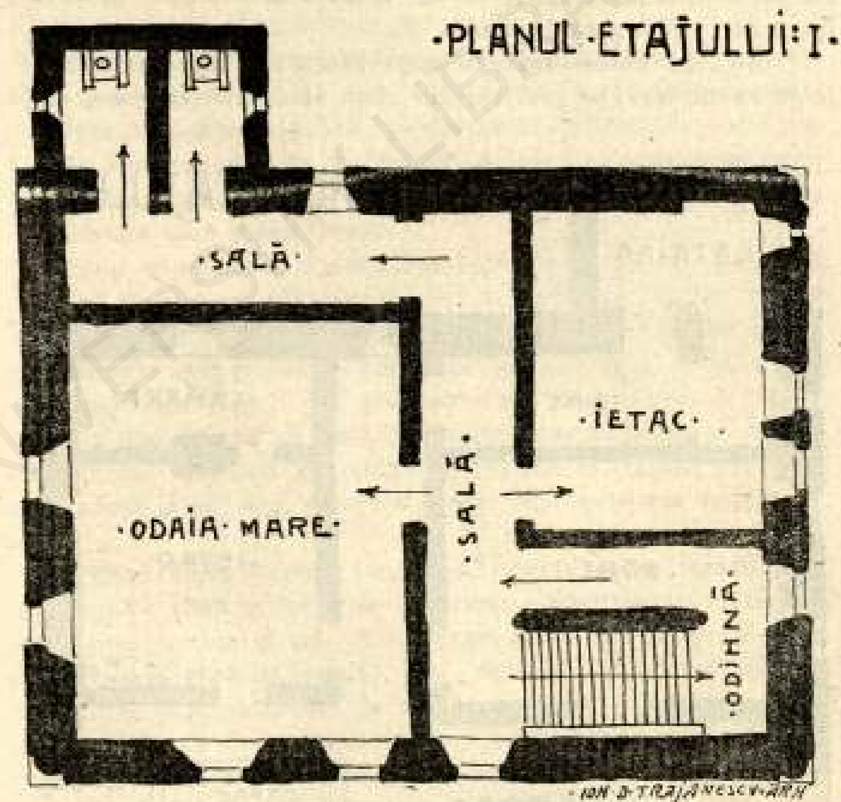
Cula boerească din Măldărești (Vîlcea), proprietatea d-lui I. G. Duca

Cula boerească din Măldărești (Vilcea), proprietatea familiei Greceanu

Eșind de aici, urcarăm treptele repezi ale scării ce ne conduce la primul etaj. Ajunși la odihna de sus, cotim la stinga, și, printr'o trecere îngustă, ajungem într'o sală lungă, luminată de o fereastră din zidul dela capăt.

Farfurii smălțuite în culori și desene alese, prinse pe pe-

reții acestei săli, intr'un ansamblu armonios cu icoane vechi, prosoape, oale, precum și căldărușele de aramă agățate de tavan ca niște candele, ne dau impresia că ne găsim într'un templu, al cărui cult e „frumosul", acel frumos simplu, curat, neprefăcut, pe care îl intilnim numai prin satele și mănăstirile noastre!

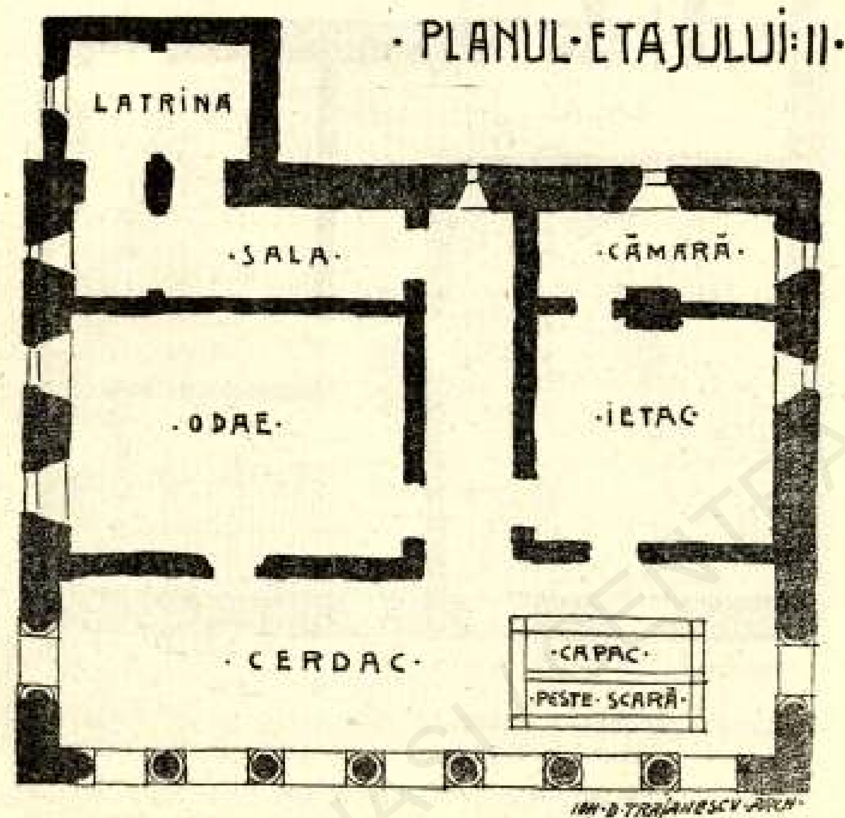
Din această sală intrăm în „odaia cea mare", luminată de patru ferestre (vezi planul etajului I). Aici, sînt grupate într'o ordine îngrijită obiecte vechi și nouă, care prin diversitatea lor ne fac plăcut timpul de ședere, încît cu greu ne putem hotărî

să eşim pentru a vizita „etacul" cel primitor şi vesel, prin curăţenia lui şi lumina ce intră din belşug prin cele două ferestre.

In fundul sălii găsim o altă săliţă, la al cărei capăt se află comodităţile.

Ne reintoarcem iarăşi la capătul scării din sală, pentru a sui cu neastimpăr treptele ce ne conduc sus, la catul al doilea, la cerdac (vezi planul etajului II).

Aici, ne găsim intr'o incăpere lungă ca de zece metri şi largă ca de trei; pe peretele din afară se inşiră cei şase stilpi

rotunzi de zidărie, care dimpreună cu capetele de ziduri, rotunzite şi ele in formă de jumătate de coloană, la fel cu cele din capătul cerdacului, sprijină arcurile şi, prin ele, zidăria de subt streşina acoperişului.

Dar, prin deschizăturile arcadelor, privirea alunecă afară şi se pierde in depărtări, spre răsărit şi miază-noapte, oprindu-se

pe munţii Buila şi Clăbucetul, a căror virfuri albastre se pierd in cenuşiul şi vinătul norilor. Pe spinarea Builei, intr'o opritură—un platou—stă de veacuri Mănăstirea Arnota, care adăposteşte mormintul voivodului Matei Basarab; iar la poalele Clăbucetului, inconjurată de păduri bătrine de fagi, mesteacăni şi zăvoiul de arini din vale, se află Mănăstirea Hurezii, minunata ctitorie a voivodului Brincoveanu.

Privirea se plimbă mereu pe ondulaţia coamelor acestor şiruri de munţi şi se lasă spre apus, unde, ca printr'un miragiu fermecător, se innalţă falnic silueta azurie a Paringului din Gorj.

In spre miază-zi se desfăşoară, de aici de sus, priveliştea văii Luncavăţului, mărginită de dealuri şi munţi, pină ce se pierde in depărtare spre valea Oltului.

Subt impresiunea acestei frumoase panorame, s'ar părea că cerdacul in care ne aflăm ar fi avut o destinaţie pentru desfătare şi plăcere; cind insă ne intoarcem privirea innăuntru şi vedem zidurile cele groase şi obloanele cele puternice, ce stau gata să acopere gura scării, un gind potrivnic ne cuprinde şi incetincet ne dăm seama că dacă in timpuri bune de linişte şi muncă acest cerdac era locul de odihnă şi repaus, in timpuri grele, de nesiguranţă şi jaf, aici, in acest cerdac se concentrau forţele apărării.

Pentru acele vremuri furtunoase erau pregătite ferestruicile cele inguste afară şi largi pe dinnăuntru, bune pentru ochire şi adăpostire, precum şi uşa dela intrare, păzită de drugi de lemn şi ingenioasa gură de puşcă, caşi zidurile cele groase ale parapetului de sus, străpunse de găuri pentru ţevi de puşcă. Pentru vremurile de linişte insă, stăpinul casei a avut grijă să-şi infrumuseţeze tavanul cerdacului şi chenarele ferestrelor cu frumoase podoabe in forme de ciubuce şi flori, care se mai văd şi azi, in bună stare.

Tot atunci, cind şi-a făcut acest cuib, ca să se ştie şi de către urmaşi vremea cind s'a zidit cula, a insemnat pe un perete al sălii, cu cifre in relief, leatul „1823".

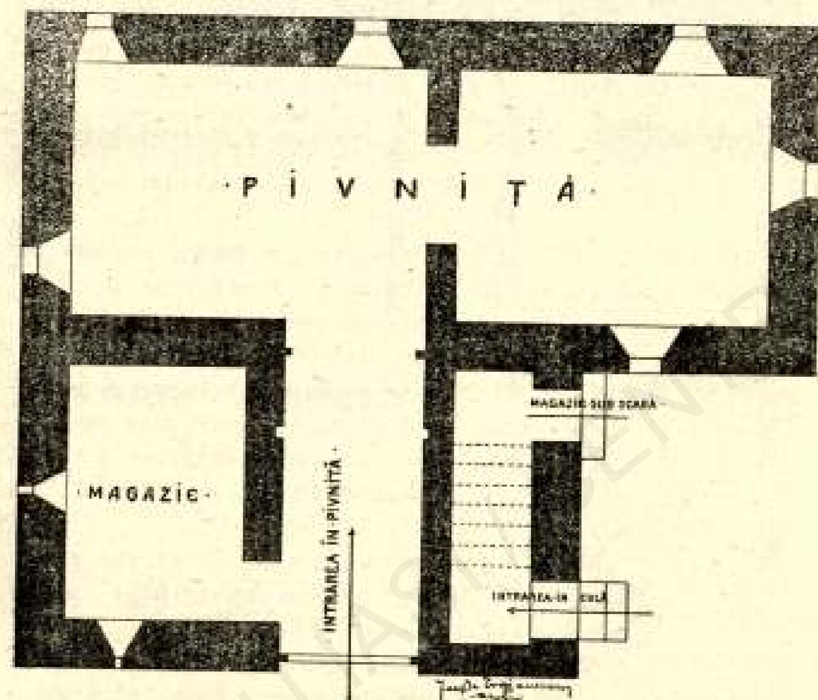
Salutăm cei 87—88 ani trecuţi peste această culă şi trecem mai departe, in „odaia" de alături de cerdac, unde admirăm o frumoasă sobă bătrinească; apoi „etacul" şi „cămara", despărţite intre ele printr'un perete ocupat aproape in intregime de o sobă—tot bătrinească—intr'o parte „oarbă", iar in cealaltă parte avind gura de incărcare.

Deosebirea de forme şi ornamentaţie dintre aceste două sobe şi aceia din odaia mare de jos sînt o dovadă de gustul ales ce aveau meşterii sobari de pe acea vreme.

Pe tavanul cămării admirăm o ornamentaţie formată dintr'un disc eliptic, înconjurînd un grup de doi copii ţinîndu-se de mîni; pare a fi o emblemă a vieţii patriarhale din timpurile trecute.

Vizita noastră fiind terminată, ne pregătim de plecare. Mai privim încă odată prin deschizătura arcadelor la încîntătoarea privelişte de afară, coborîm cele două scări, şi eşim în curte. Aici, sîntem din nou ţintuiţi locului de înfăţişarea puternică a culei şi cu greu ne depărtam de ea, spre a merge să vizităm pe cealaltă culă, al cărei acoperiş negru de şindrilă îl vedem pe de-asupra pomilor.

Trecem la descrierea culei Greceanu din acelaşi sat.

Cum intrăm în curtea culei, o şi vedem ridicîndu-şi spinarea, şi pentruca s'o putem privi în faţă, trebue s'o ocolim, coborînd curtea spre miază-zi. Dar ocolul nostru—făcut de altfel cu nerăbdare—este cu prisosinţă răsplătit de înfăţişarea neaşteptată, nouă, a culei.

Deprinşi cu masivitatea celeilalte cule, aici încercăm impresiuni nouă şi oarecum diferite: căci, dacă zidurile pline ale colţului din stînga (vezi figura faţadei), străpunse de goluri mici, ne întăresc în ideia că ne găsim dinnaintea unei case-fortăreaţă, gingăşia celor două cerdace din colţul drept ne dă, fără şovăire impresiunea că avem în faţa noastră un lucru de artă de bună tradiţie, care din fericire ni s'a păstrat în bună parte pînă în timpurile noastre. Numai acoperişul pare că a suferit prefaceri mai mari, căci aşa improvizat cum se prezintă, mai cu seamă partea dela spate, pare a fi fost făcut cum s'a putut în urma unor vremuri grele. Zidirea corpului dela spate pare că şi ea a suferit schimbări, căci, după cum se arată, ciubucăriile de sub streşină dau impresiunea că această parte trebue să fi fost continuată în sus, deci cu mult mai înnaltă. Dar cum nici o mărturie a acelor vremuri de nestatornicie nu este, care să ne întărească în bănuiala noastră, ne mulţumim să gustăm farmecul zidurilor rămase în picioare şi rînd pe rînd să cercetăm cele trei rînduri de încăperi ale culei, începînd cu pivniţa.

Aici, pătrundem prin poarta cea mare şi grea ce se deschide în două canate, lucrate cu drugi de lemn încrucişaţi, lăsînd între ei intervale pătrate. In stînga se află o încăpere ce serveşte de magazie şi e luminată de două ferestruici, înguste în afară şi lărgindu-se în interior. In fund sînt două încăperi ce servesc de pivniţă. Semi-întunericul de aici, răcorea umedă ce ne pătrunde, ne grăbesc paşii spre eşire, după ce mai privim la grinzile groase ale tavanului şi la zidurile puternice pe care se sprijină cula.

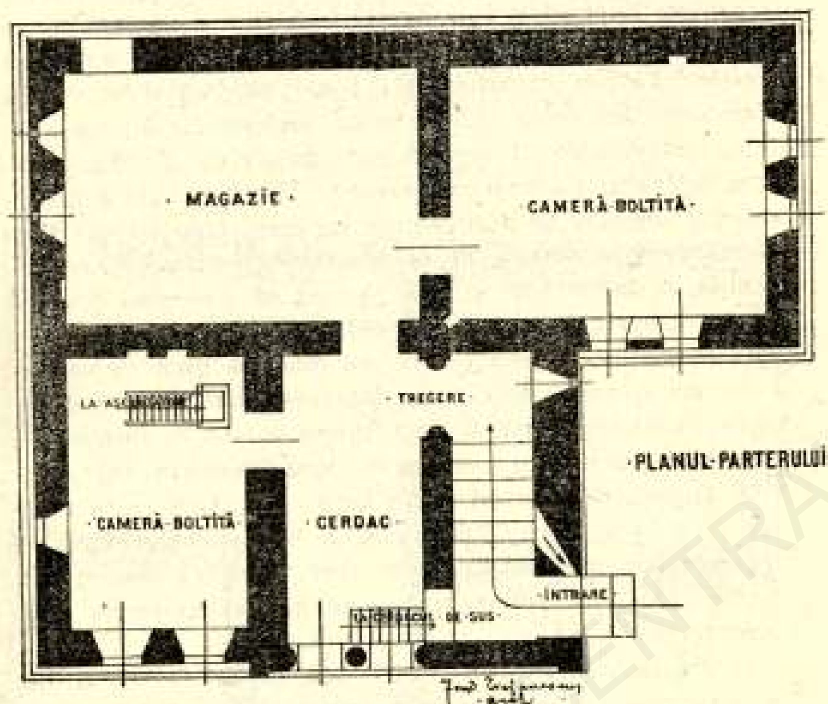
Intrarea în culă se face printr'o uşă din faţada estică. Uşa e lucrată simplu din lemn de brad gros; şi pentrucă terenul este în pantă, trebue să urcăm trei trepte de piatră neregulat lucrate şi aşezate. Innainte de a deschide uşa, privirea ne este atrasă de o gaură ca de cinci centimetri lărgime, practicată în grosimea zidului din dreapta. Ni se spune că această deschidere răspunde în interior, lărgindu-se, ceia ce şi constatăm de îndată ce pătrundem în şăliţa largă cît scara ce duce la foişor.

Intr'adevăr, examinînd locul, vedem o deschidere conică, prin care probabil că se introducea ţeava de puşcă spre a se apăra intrarea în culă.

Impresia că ne găsim într'o casă de apărare o avem aşa dar de cum pătrundem în culă, şi cu atît mai mult, cu cît la fiecare pas ce facem în lăuntrul său, descoperim noi indicii din ce în ce mai interesante. Urcăm treptele ce duc la primul foi-

șor, și de pe odihna scării privim afară printr'o ferestruică îngustă, care se micșorează mai mult spre exterior.

Grosimea zidului—pe de-oparte—și dispoziția acestei ferestruici—pe de alta—ne fac să ne gîndim la întrebuințarea războinică a ei, mai mult decît la utilitatea ei casnică. In fața acestei ferestruici, pe peretele opus, se vede o deschizătură mărginită în părțile laterale de două semi-coloane, angajate în gro-

simea zidului și avînd d'asupra un arc. Pătrundem în încăperea de alături: aici, pe peretele nordic vedem o ușă prin care se poate intra într'o încăpere mare, care acum este fără tavan, servind de magazie. Desigur că vreun incendiu a distrus această parte, care s'a acoperit după împrejurări cu o polată în prelungirea pantei acoperișului dela corpul principal, lăsînd să se vadă în încăperea despre care vorbim lemnăria acoperișului și șindrila.

Pe peretele din spre răsărit al acestei încăperi avem o ușă prin care intrăm într'o mare cameră boltită. Această cameră dela început devine interesantă prin bolțile ei de colțuri, întretăiate

la baze de alte boltișoare circulare, producînd efectul unei stele, prin intersecțiile în formă de lunete ale bolților. Pe doi din pereți se vede cîte două ferestre de formă aproape pătrată și o firidă pe peretele cel mare și plin. Această cameră și cu cea de alături par a fi servit ca odăi de locuit ale stăpînului casei dimpreună cu familia. Amîndouă aceste încăperi sînt văruite cu alb, ceia ce le dă un aer primitor și familiar și din care cauză cu greu ne hotărîm să le părăsim, spre a reintra în cerdacul cel mic. De aici, prin ușa din dreapta, intrăm într'o încăpere mică, de o înfățișare foarte ciudată; este tăvănită cu bolți în formă de lunete la fel cu cele din odaia mare, văzută mai înainte; într'un colț al acestei bolți este tăiată o gură pătrată, de marginea căreia se razimă capetele unei scări de lemn, așezată aproape în poziție verticală;—în dreptul acestei scări, pe peretele apropiat este o sobă îngropată în grosimea zidului; camera este luminată de 3 ferestre de formă eliptică la partea de sus. Privirea ne este continuu ațintită spre gura de sus și de aceia într'un gînd ne hotărîm să urcăm scara cea repede, cățărîndu-ne de treptele ei rari, pînă ce ajungem la gura bolții. Aici, după ce punem la încercare puterea mușchilor mînilor și picioarelor, printr'o adevărată mișcare-forță, ne vedem intrați într'o cameră mică, îngustă, întunecoasă, abia luminată de trei ferestruici înguste.

Lîngă peretele mic găsim alipit un pat, iar pe peretele alăturat un cămin cu vatră și cu coș larg pentru fum și aburi. Sîntem în ascunzătoarele săli: aici se refugiau ai casei—femeile, copii și lucrurile de preț—pînă ce se depărta urgia prădăciunilor.

Privim tăcuți la tot ce e în preajma noastră și, fără de știre, rînd pe rînd, ne impresoară gînduri înfricoșate, reinnoind grozăviile trecutului ce au bîntuit odinioară peste acest cuib de vulturi.—Ne așezăm pe patul de scînduri și, răpiți de vraja unei povești, ne pierdem cu totul în ceața legendară a vremurilor apuse: „In anul 1790 dela Hristos, iar dela facerea lumii 7299 „s'a zidit în satul Măldărești bisericuța care se vede și azi, în „mare apropiere de culă. Această biserică s'a zidit [1]) din temelie cu toată cheltuiala de Dumnealui Jupîn Gheorghe sîn Costandin Măldărescul, ce l-a chemat pe călugărie Clement, și „Dumneaei Jupînița Eva, nevasta lui, iar ispravnic a fost Dumnealui „Jupîn Zamfir Măldărescul. La puțină vreme după săvîrșirea „bisericii, iată că Jupîn Gheorghe și Jupînița Eva se hotărăsc

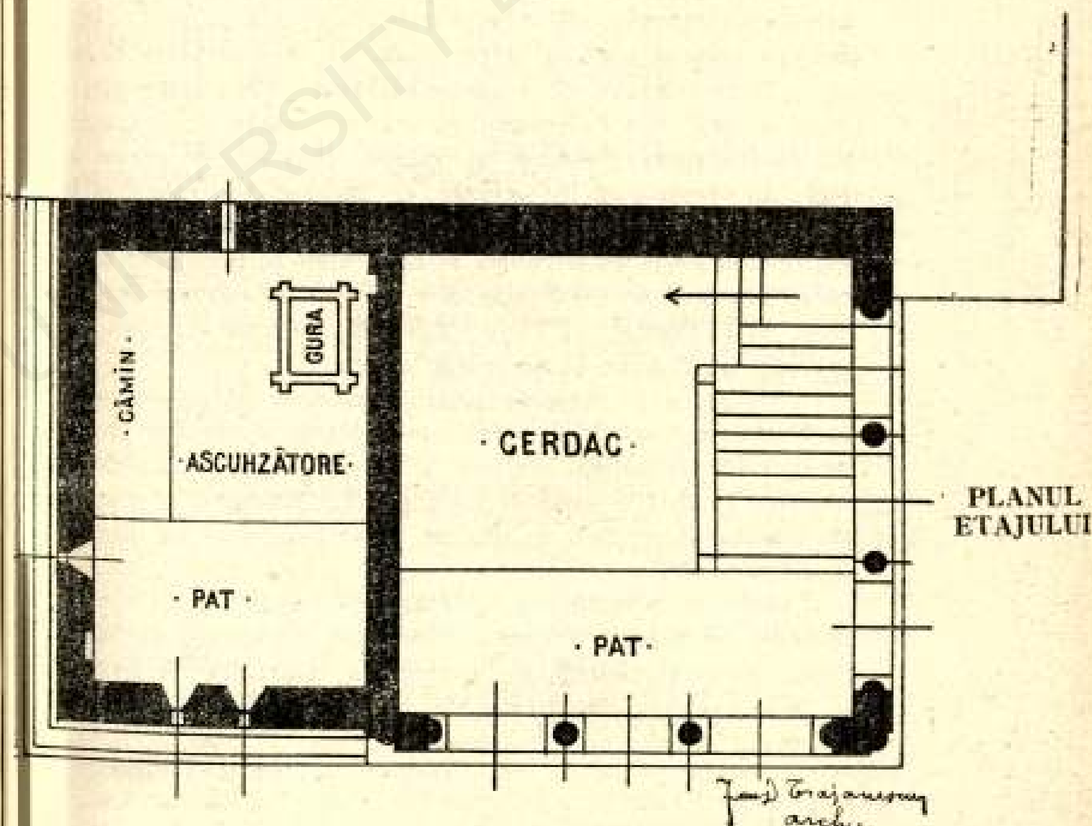
1) Din pisania bisericii, comunicată de d. Virgiliu Drăghiceanu.

„să zidească şi pentru ei o casă, după ce mai întâi avuseseră „grijă de casa Domnului. Zis şi făcut: Zidiră această culă ca „să le fie adăpost pentru vremi de bătrineţă, care nu întirziară „mult şi veniră. Multă vreme trăiră ei în această casă, pînă cînd „într'o zi Jupîn Gheorghe Măldărescul, mai bătrîn şi mai slăbit, „îşi dete sufletul în mînile Domnului, iar Jupîniţa Eva, bătrînă „şi ea de nouăzeci de ani, rămasă singură, abia se mai putea „duce la biserică, unde erau îngropate oasele răposatului. Aşa „bătrînă cum era, Jupîniţa Eva tot mai îngrijia de averea lăsată „de Dumnealui Jupîn Gheorghe şi aşa îi mergea numele că e „putredă de bogată. Dar nu trecu multă vreme astfel, căci moar„tea o pîndea pe aproape şi îi luă zilele într'o noapte înfrico„şată. Era pe toamnă. De cu vreme cerul se pregătea să ploae, „iar norii din ce în ce mai vineţi alergau văzduhurile ca nişte „zmei. Pe seară începu să tune şi să fulgere şi o ploae repede „se porni să toarne. Jupîniţa Eva porunci slugilor să închidă „porţile, iar ea se închise în etacul ei. Aprinse luminarea dela „Paşti şi candela de-la icoană, îşi făcu cruce şi se culcă. Dar „nu putea să doarmă din cauza vijeliei ce isbea pedia în fe„reastră şi a fulgerelor ce scăpărau într'una. Pe la o vreme, „parcă auzi lovituri în uşa dela intrare, ascultă mai bine, se „sculă din pat, se apropie de fereastră şi la lumina unui trăsnet „văzu îngrozită umbre negre roind în jurul casei. Auzi bine paşi „pe scară şi voci groase înnăbuşite. Simţi că sfîrşitul i se apro„pie. Alerga prin odae căutînd un loc de eşire să fugă şi în„cepu să strige ajutor, dar nimeni n'o mai auzea! Işi aduse „aminte de o uşă de dindos ; repede îşi luă blăniţa pe spate, „luminarea în mînă şi cu paşi şovăelnici trecu în camera de a„lături, unde era uşa secretă ce da afară. Işi adună cele din „urmă puteri, auzind cum tîlharii băteau în uşa camerei, trase „zăvorul de lemn, deschise uşa, şi ca o nălucă fugi în întuneri„cul nopţii, ţinînd strîns în mînă luminarea dela Paşti. Un „trăsnet îi lumină calea, dar la scăpărarea lui un tîlhar o vede, „o urmăreşte, o prinde şi o duce la tovarăşii lui de pradă. A„ceştia o torturară să spue unde sînt ascunşi banii, dar ea tă„cea... şi cînd tîlharii aprinseră luminarea din mîna ei, văzură „cu groază că Jupîniţa Eva murise cu mîna încleştată de lumi„nare... ca o sfîntă; se îngroziră de această vedenie şi fugiră „în lume."

Infricoşaţi şi noi de cele ce auzim, părăsim ascunzătoarea cea plină de atîtea taine nepătrunse încă şi ne coborîm iarăşi în primul cerdac.

Aici vedem iarăşi semne ce ne vorbesc de timpuri grele de luptă, căci, în parapetul cerdacului zărim găuri prin care se introduceau ţevi de puşcă, pentru apărare. Scăriţa de lemn din acest cerdac ne invită tot mai sus la cerdacul cel mare, „la sagnasiu", unde ajungem după ce mai urcăm alte douăsprezece trepte de stejar.

De aici se desfăşoară spre miază-zi frumoasa privelişte a

văii Luncavăţului, mărginită de dealuri umbroase ce se pierd în depărtări albastre spre valea Oltului.

Păduri de fagi şi mesteacăni îmbracă aceste dealuri şi se coboară pînă spre apa ce şerpueşte în vale; iar toamna, frunzişul lor se aprinde de un colorit gălbui-roşiatic, care prin aspectul lui feeric ne duce gîndurile în poezia timpurilor trecute

Colțuri din aceste păduri umbroase ascund ici-colo drumul ce se întinde pe malul apei și se pierde în depărtare ca o dungă albicioasă, alături de argintul cețos al apei.

Pe acest drum se strecurau odinioară cetele de haiduci hrăpareți ai grelelor vremuri de retriște, jăfuind tot ce întîlneau în cale. Dar mișcările lor erau la timp observate de străjerii care stăteau de pază în acest foișor deschis de două părți; se da atunci alarma din bucium și, fiecare la postul său, apărau cu prețul vieții familia și avutul lor.

Aici, în această încăpere pătrată, deschisă în spre răsărit și miază-zi, cîte scene de vitejie trebue să se fi petrecut! Parapetul pe care se sprijină stîlpii cerdacului este străpuns de cinci găuri largi înnăuntru și înguste înnafară. Prin aceste guri de pușcă și prin cele dela rîndul de jos se apărau cei dinnăuntru și s'au apărat voinicește și cu izbîndă, dacă zidurile acestei fortărețe au rămas încă în picioare cu aproape tot cuprinsul lor.

Și, dacă în timpuri grele, acest cerdac, precum și cel de jos, erau un loc prețios pentru refugiu, apoi în timpuri de liniște, tot aici, în încăperea lui primitoare, își petreceau timpul liber „Jupînul" și „Jupînița", în zilele călduroase de vară sau serile sub farmecul lunei pline și a cerului înstelat.

Aici, în acest cerdac, printre arcadele căruia privirea se desfătează fără saț la priveliștea îndepărtată a munților și dealurilor pline de bogății neștiute, și-au petrecut o bună parte din viața lor Jupîn Gheorghe și Jupînița Eva Măldărescul și mai pe urmă urmașii lor, care au păstrat acest leagăn al familiei pînă în zilele noastre.

Coborîm în curte, mai privim îndelung la această comoară nesfîrșită de duioase amintiri, cuprindem dintr'o privire statura ei cea sveltă și robustă, și cu imaginea ei în minte ne depărtăm pe ulița satului Măldărești, cu impresia că plecăm dela un loc sfînt.

Ion D. Trajanescu
arhitect

Documente omenești

UN MEȘTER ȘI OAMENII LUI

Anul trecut, cît au ținut căldurile, cuconu' Mihai, megieșul meu, a clădit o casă și niște hambare.

Mă duceam foarte des pe la el. Il găseam în mijlocul livezii mari, într'o poiană, unde ajungeam pe o alee de tei. Pomi cu umbră deasă se aliniau în jurul nostru; pe la margini, în copacii sălbatici, rîdeau răutăcios țărcile, ori fluerau a lene granguri.

Priveam amîndoi mișcarea încordată a muncitorilor și stăteam de vorbă. In răstimpurile cît tăceam, auzeam bătaia bărzilor, ori sunetele ascuțite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ș'aceștea, se întindea o pace de loc depărtat și singuratic, și zvonurile livezii se deșteptau din cînd în cînd în jurul nostru ca într'o somnie.

Lucrătorii stăteau retrași undeva, într'un colț de baratcă, la mîncare și la hodină. In aceste răstimpuri de liniște îi plăcea vecinului meu să-mi vorbească despre așezarea pe care o ridica acolo, în marginea tîrgului.

«Mai intâiu, îmi zicea el, am ținut să fac o casă de bîrne, precum făceau părinții noștri. Am vrut să am un cuib liniștit și o gospodărie ca în vremurile cele bune...»

Istoria cu planul casei era destul de interesantă. Pentruca să aibă o casă cum îi plăcea lui, vecinul meu a făcut un drum la București ș'a căutat un arhitect. L-a găsit. I-a arătat ce-l doare și i-a dat toate lămuririle. Foarte bine. Arhitectul i-a făgăduit o schiță de plan, «stil romînesc». Și 'n scurt i-a și înfățișat o căsuță frumușică, ca pentru o grădiniță dintr'o mahala a Capitalei.

— Trebue însă s'o faci din cărămidă... a spus arhitectul zîmbind.

Și bănuind o împotrivire, repede a tăiat vecinului meu apa dela moară.

— Ți-o spun eu: astăzi, dacă vrei să ai o casă bună, s'o faci așa...

Cuconu' Mihai era însă un om curios. Avea și el un gust

și voia să și-l facă. Vroia să-și clădească o casă de lemn. Planul unei case de lemn însă are «anume marafeturi», care nu se învață în școli. De aceia vecinul meu s'a întors în tîrgul nostru ș'a căutat pe singurul nostru «inginer», un om în vrîstă, «cu școală puțină și cu practică multă....» Cum i-a arătat cuconu' Mihai, așa i-a făcut casa. In privința asta, inginerul s'a purtat foarte bine. După ce a dobîndit planul, s'a înfățișat la vecinul meu un meșter lemnar, un țăran dintr'un sat de-aproape.

— Uite, omule, zice cuconu' Mihai, am nevoe de-o casă de bîrne. Ai putea să mi-o faci ?

— Facem, de ce nu ?

— Apoi uite ce vreau eu ; eu vreau o casă precum se arată în planul acesta... cu șase odăi... împărțite în anume chip...

— Cucoane, să văd planul, zise meșterul.

Cuconu' Mihai îi întinde planul, dar întreabă cu neîncredere :

— Dar cunoști planurile ? Știi carte ?

-- Nu știu carte, cucoane, dar un plan tot îl cunosc, ca unul care am lucrat la case mari și biserici...

Gospodarul a luat încet planul și l-a privit mult. Cuconu' Mihai s'a dat lîngă el și i-a lămurit în amănunt toate, arătînd și cu degetul. Spunea și arăta și de două ori și întreba pe om dacă pricepe.

«Pricep, cucoane ; văd eu ce-ți trebue dumitale... Dumitale îți trebue o casă gospodărească...

— Tocmai, și să mi-o faci precum se arată în planul acesta.

— Bine, cucoane, om face-o, răspunse meșterul. Dar aici, în partea de miază-noapte nu facem apărătoare? In plan nu este. Dar la o casă de bîrne trebue apărătoare pentru ploile mari și pentru viscolele ernii.

— Așa este, zise cuconu' Mihai dînd din cap cu oarecare îndoială ; trebue apărătoare la miază-noapte.

— In acest paravan, urmă omul, încap multe ciovee ale casei, ca într'o cămară ; tot aici e și scara la pod. In plan e arătată afară, în partea de miază-zi. E mai bine să fie în paravan.

— Bine și asta, vorbi vecinul meu.

— Apoi mai este ceva, cucoane, la împărțirea odăilor... Om face cum a fi mai bine și mai cu economie...

«Toate acestea au fost iarna, îmi spunea vecinul meu. Cum s'a desprimăvărat, meșterul Ghiță a venit la lucru cu oamenii lui. Dar înainte de a începe, s'a înfățișat, și mi-a înmînat o coală de hîrtie pe care era tras planul casei, așa cum îl înțelesese el. In acest plan, meșterul Ghiță luase îndrăzneala să corecteze în două locuri pe «inginerul» meu. Deși liniile sînt trase cu plumb mare de stoler, deși însemnările sînt scrise de o mînă stîngace, a unui copil al lui, am înțeles ce voia omul meu ; și mi s'a părut că are dreptate... Iată planul... poftim ! (și cuconu' Mihai scoase din buzunar o hîrtie și o desfăcu pe genunchi). Nici eu, nici «inginerul» n'am văzut că o mică schimbare de linii aduce o împărțeală mai bună a camerelor... Nu știu, poate inginerul să-și aibă motivele lui, dar mie mi se pare că meșterul Ghiță are dreptate... Dumneata ce spui ?...»

Eu nu spuneam nimic. Priveam cu mirare la schița grosolană, care cuprindea planul temeliei, vederea fațadei și vederea unei laturi clădite din bîrne. Erau însemnări pe ea cu slove de bucher : «Fața casei», «laturea de sûpre tîrg» și altele, cu o ortografie dintre cele mai curioase. Două hogeaguri erau însemnate la coama clădirii, și fumuri groase erau trase cu îmbielșugare, ca niște izbucniri vulcanice. Zîmbeam privind desemnul acesta naiv ; era însă un plan de casă.

«Uite, aici sînt prefacerile... Eu zic că l-a bătut pe «inginer»... zise cu pornire vecinul meu. Dumneata ce zici ?

— Eu ce să zic ? Iți dau dreptate. L-a bătut...» Și nu mă mai săturam privind schița de plan trasă c'o margine de scîndură și cu un plumb de stoler.

«Iată cum se pierd inginerii și arhitecții cei mari... zisei eu cu filozofie vecinului meu. Meșterul Ghiță nici nu știe carte...»

*

Meșterul Ghiță și-a început lucrul. «L-am lăsat să lucreze cum știe, îmi zicea vecinul meu. După cum vezi și dumneata, vine cîteodată c'o mică modificare, „un plan nou" cum spune el, și eu îl las să facă, și văd că nu ese rău... Mai întăiu mi-a zidit temelia...

— Care temelie ?

— Temelia casei : temelie adîncă, cu piatră de carieră, legată cu var hidraulic. Ți se pare de mirare ?

— Firește ; doar nu e zidar.

— Hm ! cu toate acestea a zidit temelia și am rămas mulțămit. Dacă te miri, am să-ți spun că după ce-a clădit scheletul de lemn pe temelie și după ce a bîrnuit, după ce s'a așezat haizașul și s'a făcut lipitura, Ghiță mi-a clădit hogeagurile dela temelie pînă în vîrful acoperișului, hogeagurile cele cu fumuri groase din planul lui ; după ce le-a tencuit cu îngrijire, a început cu oamenii lui văpsitul lemnăriei... Acuma, sufiturile, din var și nisip tot el le face... Și-mi spunea la început că și tabla ar fi întins-o tot el pe acoperiș, dacă ar fi avut vreme... Astfel, toată vara poartă cînd barda și ferăstrăul, cînd pestelca albastră și mistria zidarului, cînd îl văd stropit de vopsea și plin pe mîni, ca adevărații fii ai lui Israel, cari singuri se îndeletnicesc în tîrgul nostru cu asemenea meșteșug...»

*

După aceste sfaturi cu vecinul meu, baratca de scînduri, în care se adăposteau lucrătorii țărani, mi s'a părut mai vrednică de luare-aminte. Mă apropiam de ea în amurg cînd se zbătea

focul și lumină pe oamenii strinși în jur și cinchiți roată la pămînt.

Ceaunul de mămăligă forfotea înăbușit, prins în cujbă deasupra flacărilor. Pe policioare, în baratcă, stăteau așezate străchini, oale, linguri și felurite provizii. Cîte-o lădiță, cîte-un dulăpaș, încheiate în ceasurile de ploae, stăteau prin colțuri. Vorbeam cu oamenii mei, îi cercetam, și încet-încet aflam despre fiecare cîte ceva.

Meșterul Ghiță-a-Andrioaei era un om tînăr încă, roșcovan la față și cu ochii verzi. Umbla îmbrăcat țărănește foarte curat. Vorbea blînd și moale. Altfel n'avea nimic deosebit în înfățișare.

In satul lui era bun gospodar, ș'avea o dorință mare: să dobîndească pămînt mai mult. Puținul pe care-l avea, îl îngrijea bine, cu îngrășăminte; în jurul casei sădise ș'o livadă. Din pricina «strîmtoarei» în care se afla, eșea la lucru cum da primăvara, și clădea case și acareturi.

Cît a lucrat în livadă cu cei șapte ori opt oameni ai lui, nu l-am auzit niciodată ridicînd glasul. Umbla de colo-colo măsurînd, potrivind; oamenii îl ascultau și-i îndeplineau fără să cricnească poruncile. De altfel, pentru știința și pentru priceperea lui, toți ceilalți îi ziceau «domnu' Ghiță».

Meșterul Ghiță avea ș'un fel de contabil: pe Ion Bîrleanu, un flăcău sprinten și roș la păr ca focul. Era cel mai cu duh dintre toți lucrătorii. Intr'una răstălmăcea vorbele și tăia pe ceilalți din glume și pilde. — Așezat la pămînt, punea pe genunchi un caețel cu scoarțe negre, pe care i-l întindea Ghiță-a-Andrioaei, muia tare plumbul de stoler în gură și prindea să însemne.

«Insemnă socoteala sufitului, îi zicea cu glas liniștit meșterul. O sută cincizeci de metri patrați...»

Și Ion Bîrleanu însemna încet socoteli în metri patrați, socoteli în metri cubi. Meșterul făcea numărătorile în gînd și el le însemna. Uneori făceam și eu înmulțiri și probe și priveam mirat peste umărul lui Bîrleanu la numerele din condicuța.

«Așa-i socoteala...» zicea cu glas moale meșterul Ghiță, zîmbind cătră mine.

După ce isprăveau, Ghiță băga de seamă dacă tacîmurile au fost spălate, rînduite și puse la locul lor; apoi ațîțau focul cu surcele, și Bîrleanu începea să citească dintr'o *Alexandrie* ori dintr'o *Genovevă* dăruite de mine, și ceilalți, în jur, ascultau cu luare-aminte, fumînd țigări groase de tutun prost.

Printre lucrătorii ceilalți, era un frate mai mare al meșterului. Il chema Dumitru. Acesta rămăsese mai în urmă cu gospodăria, deși venise de mai multe zile pe lume. Zicea el singur: «M'a dăruit Dumnezeu c'un *talant*...» Ii plăcea păhărelul de băutură. Altfel era om dibaciu și se pricepea să lucreze și el la toate cîte începea Ghiță. In afară de asta, acasă, avea foi și scule de faur, și unele din „fierăriile țigănești" trebuitoare la clădirea cea mare și la acareturi, el le făcuse, acasă, în săptămînile de vreme rea.

«Ce să faci, cucoane? Mai leg o căruță, mai fac niște scoabe, niște bălămăli, că nu-i de chip; avem pămînt puțin... Ne pricepem și noi cîte o leacă la toate.»

Mai era la baratcă ș'un fost «mașinistru», unul Toader Manolache. Un om negricios, stricat de vărsat și cu ochii tulburi, cu părul totdeauna zbîrlit. Fusese un biet băiat orfan și năcăjit, ridicat între străini, și deprinsese meșteșugul morilor de apă. — Era o veche cunoștință a mea. Cu un an înainte îl cunoscusem ca «conducător de motor cu benzină» cu brevet, la una din nenumăratele mori nouă, care s'au întemeiat în vremea din urmă în ținutul nostru.

Nemți, cari nu știau boabă romînește, montau un motor de douăzeci de cai putere. Stăpînul morii adusese pe acest Toader, neștiutor de carte și zbîrlit, și-l pusese să se înțeleagă cu Nemții prin semne. S'au înțeles ca vai de lume. Și Nemții au plecat, iar Toader Manolache a rămas cu motorul. Il purta, îl curăța, îi șlefuia ventilurile, făcea toată treaba de mecanic. Purta ciocane, cîrlige, chee franțuzească, ca un Neamț adevărat. Și el purta și moara, fereca pietrele și făcea făină la oameni. In capătul «transmisiei» așezase o curea ș'o tocilă și ascuțea topoarele și bărzile gospodarilor. Ba a făcut și altceva; a desfăcut ș'a tocmit niște mașini de cafea ale unor negustori cari aduceau la măcinat, deși, ca țopîrlan sălbatic ce se afla, întâia oară întindea laba spre asemenea civilizate instrumente. A mai făcut el și alte lucruri, pentru care sătenii din împrejurimi l-au poreclit «mehanicul.»

Cînd stăpînul a desfăcut moara, ș'a trimis-o spre alte țărmuri mai fericite, Toader s'a tras acasă, a pus mîna pe ferăstrău și pe bardă, ș'a eșit la lucru de stolerie.

Dar între lemnarii meșterului Ghiță, se găsea ș'un cizmar. Era Costan Gherasim, un om nalt, slab și subțire. Seara, cînd avea vreme, se așeza turcește, scotea din traistă piele, o potrivea, o întindea, apoi începea să-și ascută custurile.

L-am întrebat într'un rînd:

«Cînd ai învățat ciubotăria, Costane?

— Ei, cucoane, cînd eram mititel, mă jucam și eu și coseam ciubote de carton.

— Cum? și la meșter n'ai învățat?

— Nu, îmi răspunse cu oarecare rușine Costan. M'am dus numai la un ciubotar în tîrg și mi-a croit el un tipar. Și pe urmă mi-am făcut încet-încet sculele. Iarna lucram ciubote oamenilor — da' de cînd m'am mutat în Pocoleni, sat nou, cu puțini gospodari, n'am ce face cu meșteșugul meu... Numai din cînd în cînd îmi mai scot sculele, ca să nu uit...

— Iaca, cucoane, zise Ion Rusu, întinzînd niște ciubote uriașe; *cizmele* acestea, Costan mi le-a făcut...»

Mai sărac cu duhul dintre toți, mi se părea a fi un om mărunt și întunecat la față. Umbla domol și era cam mărocănos de felul lui; răspundea cu vorbe puține și înăbușite și se trăgea

seara intr'un colţ. După poreclă ii zicea «Bursucul». In singurătatea lui parcă rumega ginduri amărite.

«Se gindeşte la datoriile pe care le are la boer...» zicea rizind Ion Birleanu cel roş.

Dar intr'un rind maistrul avea chef, şi aduse oamenilor lui puţină băutură. In umbra bărătcii, focul se aprinse mai vioiu, glasurile porniră mai cu veselie, apoi scirţii deodată o scripcă, şi larma se linişti. Cind mă apropiai, văzui in cotlonul lui pe Bursuc cintind. Zicea pe strune ceva incet şi trist. Ceilalţi il ascultau, şi profilurile lor se zugrăveau palide şi ginditoare in bătaia luminii. Cineva intinse celui ce cinta un păhar; cintecul se opri. Cind porni iar, arcuşul tremura mai vioiu pe strune, şi 'n curind se alese un cintec de joc sprinten şi iute.

Un glas chiui bucuros. O clipă se invăluiră vorbele. Apoi o voce zise: «Vine boerul!» Se făcu tăcere.

«De ce v'aţi oprit? intrebai eu apropiindu-mă.

— Ei, aşa, numai cu scripca, nu prea are haz... răspunse meşterul Ghiţă. Păcat că nu şi-a adus Costan fligornul. Ar eşi altfel de cintec de joc».

Mă intorsei mirat spre Gherasim:

«Da' ce, Costane? Nu eşti numai ciubotar? Eşti şi muzicant?

— Apoi, cucoane, inainte vreme, cind eram la Boteşti, un caprar de muzică de acolo din sat s'a liberat. Cinta cu *clarnetu*. Şi ne-a spus el aşa la ciţiva, intr'un rind, că să ne invăţăm a cinta şi să facem muzică. Şi a inceput a ne deprinde el, ne-a mai arătat pe *noate* profesorul din sat, care-i *ţe*, care-i *be*... Şi m'am năcăjit eu o iarnă ş'am invăţat a zice din *fligorn*. Şi nu mi-au mai trebuit *noate*, ziceam bine după ureche.

— Vra să zică ai fost in banda dela Boteşti?

— Da, cucoane, ş'am suflat eu la multe nunţi şi cumătrii. Pe urmă, dacă m'am mutat din sat de-acolo, m'am lăsat. Cint numai aşa, cind imi vine... După o vreme s'au impraştiat şi ceilalţi...»

«Banda de muzicanţi dela Boteşti» a făcut acum ciţiva ani mare zgomot in satele dela marginea ţării. Fligorn, clarinet, elicon, viori, talgere şi tobe,—porneau prin sate in sărbători cu mare zvoană. Era ceva in adevăr spăimintător şi de mirare. Toba mai ales se auzea dela mari depărtări. Caşi Costan, nu aveam mare părere de rău pentru impraştierea ei, căci o auzisem de trei ori de patru ori in viaţa mea şi n'am s'o uit niciodată!

*

Aşa, in multe rinduri, am făcut popas lung la baratca din livadă, pe cind se inălţau clădirile vecinului meu. Am cunoscut de-aproape pe toţi lucrătorii aceia cuminţi şi harnici. Işi lăsaseră in sate gospodăriile sărace şi veniseră la tirg, să ciştige un ban mai cu uşurinţă. Cu toate acestea aveau o mare părere de rău pentru lipsa de pămint. Ciştigul meşteşugului lor parcă nu-i mingiia:

«Cucoane, zicea Ghiţă meşterul, omul fără pămint nu-i om... Noi fără pămint şi fără vite nu putem trăi. Pămintu-i ca o mamă a noastră...»

Despre pămint şi despre holde vorbeau c'un fel de duioşie, care mă mişca şi mă tulbura. Pămintul era dragostea şi scopul vieţii lor; pămintul fusese dragostea părinţilor şi străbunilor lor.

Şi cunoscind aşa, de aproape, pe aceşti oameni adunaţi la intimplare, pe aceste «documente» vii, imi treceau multe ginduri prin minte.

Mai intăiu mă gindeam că nu e o legendă vană ceia ce arătau sufletele generoase despre insuşirile poporului nostru. Apoi mă gindeam că aceste documente ar fi bune de cercetat pentru cei ce scriu din cabinet, pentru cei cari vorbesc de inconştienţa prostimii, şi pentru cei cari se ingrozesc fără vreme de intunericul dela ţară. Mai au de invăţat şi cei cari cred că «meseriile vor fi scăparea», căci aceste documente vii arată că intre oameni trăeşte un mare invăţător, care propăvădueşte la vremea lui; acest invăţător e nevoia, cu ghiara ei de fier. In sfirşit oamenii meşterului Ghiţă mi-au pus intr'o lumină deosebită pe cei cari infăţişează in sate statul cu puterea, cu lumina şi cu civilizaţia lui: cărturarii satelor pot sta alăturea cu cei mai negri făcători de rele... Statul şi cu reprezentanţii lui sint duşmanii şi prigonitorii oamenilor noştri...

*

Au lucrat oamenii meşterului Ghiţă in grădina vecinului meu pină toamna tirziu. Cind au inceput a se risipi frunzele in vintul toamnei, au stricat baratca ş'au pornit spre satele lor. Au rămas case frumoase şi vesele, ca o cetăţue impotriva ernii, iar ei au intrat iar in intunericul necunoscut in care nimenea nu cercetează.

M. Sd.

SĂ DEA ORDIN PENTRU DREPTATE!...

— Te-ai gindit?... mă 'ntreabă Ioana, nevasta unuia din cei patruzeci şi nouă de veri primari ai mei, eşind de după uşă, unde se virise, cind m'a văzut pe fereastră că vin.

— De unde răsărişi?—fac eu, in adevăr mirat...

— De pe valea Horincei!... de unde să răsar?! -răspunde ea c'o uşoară năzuinţă de 'nţepare.

In tonul Ioanei ghicesc că intrebarea mea ii deşteptase din nou una dintre intrebările cu care, negreşit, se judecase, ca sin-

gură, tot nesfirşitul drum pînă la Bucureşti. Ce-o să zic eu, cînd oiu vedea-o în Bucureşti? Cum de şi-a lăsat ea casa, plină de copii, care-de-care mai mărunţi, tocmai acolo, pe valea Horincei, şi-a pornit-o la Bucureşti, în toiul muncii? Nu-i vorbă, o să mă lămurească ea, deafirapăr, ce-i şi cum îi venirea ei; dar pin'atunci, n'o să mă uit eu cumva să văd de-i teafără, ori nu? N'oiu întreba-o eu oare: „De nasul tău îs Bucureştii?" Ei!... şi de-oiu întreba-o, are să-mi spună: „Adevăr!... nu-i de nasul meu!... decît să vezi cum îi întîmplarea... aşa, aşa, aşa..." şi pe urmă am să văd eu singur, că n'a făcut-o ea de zburdăciune... Dacă-i pe-aceia, de cumva i-aşi da peste nas, chiar şi după ce mi-ar lămuri pricina, are să zică şi ea, *în gîndul ei*: „Cum adică?... nu-s eu stăpînă pe munca mea şi pe cuprinsul gospodăriei mele? E banul meu, îmi fac şi eu gustul meu; numai *alţii* pot să vadă Bucureştii, ba chiar să trăiască într'însul?!..." Apoi are să se plece, are să mă roage să pun cuvînt şi... are să izbîndească!...

— Ce face văru' Ioan?—o întreb eu iute, ca să-i înlătur îndoiala din suflet.

— *El*... mulţămim! sănătos, slavă Domnului—răspunde ea, luminîndu-i-se faţa... el tot se luptă cu vătămătura lui, cum ştii! adaugă, posomorîndu-se. Cuvintele din urmă mi le spune Ioana, nu numai cu gîndul să-mi amintească de boala lui văru' Ion, despre care eu ştiam, ci mai mult ca să-l apere, că adică a venit *ea*... în loc să vină *el* la Bucureşti. Drept vorbind, îmi vine pe limbă „să-i zic"... că chiar de-ar fi Ion sănătos, eu tot pe dînsa aşi vedea-o acum în faţa mea; dar mă opresc... pentrucă scăderile rudelor nu trebue să le arăţi, tu singur, în vileag!... ba pe cît poţi, mai ales faţă de soţi, eşti nevoit să le ascunzi păcatele.

— Bine, dar tot se poartă pe picioare văru' Ion! spun eu prefăcut, ca să-mi arăt adică mirarea că el, bărbat, îşi pune nădejdea intr'un cap de femee.

— Apoi nu-s eu chiar aşa!—face Ioana, cu încredere stăpînită şi mereu cu dorinţa să-şi apere bărbatul—Ion, sărmanul, tot cu boţul lui din pîntece se munceşte; îi tincheşte cîte o bucată de vreme, atunci munceşte, ca în vremurile cele bune, de răstoarnă pămîntul; da' cînd îl apucă şi i se ridică vătămătura sub linguraş, atunci să ferească Dumnezeu pe toată lumea, se tăvăleşte ca puiul cel de şarpe şi chiar atunci, tiriş-grăpiş, de muncă nu se lasă. L-am lăsat în Bîrlad, sănătos...

— Cum, în Bîrlad? întreb cam mirat, măcar că ştiam c'aşa putea să fie.

— Adică nu în Bîrlad, că el îi acasă de eri dimineaţă.

— Cum, de eri dimineaţă? fac eu în adevăr mirat.

— Apoi să vezi! spuse Ioana începînd să rîză. Eu am venit de eri dimineaţă în Bucureşti. Alaltăseară m'am pus în tren, din Bîrlad, şi eri dimineaţă am fost aici. Eu am pornit încoace şi Ion s'a dus încolo, după ce m'a pus în tren; pînă la ziuă, el trebuia s'ajungă acasă.

— Apoi?!...

— Stai să vezi! zău, îţi vine să faci haz de năcaz! Eu aveam *adreasa* în buzunarul polcuţei, strînsă şi păturită cum trebue. Pe drum, tot mă pipăiam să văd de n'am prăpădit-o cumva. Noaptea, pe semne, am aţipit, că alfel nu se poate... Unul, cine-o fi fost, m'a tot pîndit şi-o fi crezut că hîrtia cu adreasa are întrînsa bumaşte. De unde!? nu-s eu aşa de proastă, că ştiu eu, după întîmplările din iarmaroace, cum să mă păzesc: Aveam banii subsuoară, la piele. Şi mi-a furat adreasa! Toată ziua am întrebat eri şi n'am nimerit. Am întrebat un sergent de uliţă, m'a îndreptat la han şi-am mas acolo. Azi, din unul, din altul, v'am nimerit. Acu'... întreabă-mă ce caut la Bucureşti!... că n'oiu fi venit eu de florile mărului!...

Ii fac semn c'aştept să-mi spue.

De mare amar am lăsat eu casa, copiii—Dumnezeu să mi-i ţie—şi-am venit!—începe ea, izbucnind în lacrămi. Să pui cuvînt să răzbat! Că ştiu eu!... mult bine îi fi făcut în lumea asta şi mare noroc ai avut de-ai ajuns om mare. Mi-au luat pămîntul, zestrea dela tata! M'am judecat la Bîrlad şi m'au dovedit. Ba, după ce mi-au luat pămîntul, ci-că să mai plătim şi amandă, douăzeci de hîrtii de douăzeci, cheltueli de judecată. Ajută-mă să răzbat, că eu nu pot răzbate singură. Mi-am pus gîndul la Maica Domnului să-mi dea putere „să chic (pic) la Doamnă"...

— La cine?! întreb eu, îndurerat de vremurile, uitate de noi, şi stăpîne încă pe sufletul mulţimii, neştiutoare de depărtarea şi prefacerea adusă de vremurile noastre..

— La Căroaia!—face ea desnădăjduită—da' la cine să chic?... pămîntul de la tata! cine nu ştie că-i pămîntul dela tata?!

— Ei, şi ce vreai să-ţi facă Regina?—o întreb eu înadins, cu gîndul s'o lămuresc.

— Să dea poruncă trebunalului din Bîrlad... să-mi dea pămîntul dela tata!

— Ei, cum să dea Regina ordin?...

— Iac'aşa!... ei de ce mi-au luat pămîntul?

Ce să-i spun?! Ea a venit cu cea mai adîncă încredinţare în dreptatea pe care o să i-o facă Regina. Să-i spun că Regina nu poate să dea un asemenea ordin? Dar atunci... cine poate să dea dreptate femeilor?!...

— Mă rog, cine te-a îndemnat să vii la Regina?—o întreb eu cu tulburare stăpînită.

— Cine să mă îndemne!? nevoia şi amarul meu...

— Nu spui drept, trebue să te mai fi îndemnat şi altcineva!...

— Judecătorul dela Bîrlad...

— Ei, cum?

— Iac'aşa!... După ce-au sfîrşit judecăţile, cum şedeam pe trotuar şi ne plîngea inima în noi, eu şi cu Ion, scoate Dumnezeu pe un judecător—unu' dela trebunal; îl întreb eu cum ar fi de făcut să capăt pămîntul înapoi şi dacă n'ar fi bine să fac un drum la Bucureşti. Întreabă pe Ion dacă are o bumaşcă de

douăzeci şi el îi face o hîrtie la „Domnu Ministeriu". Îi dă Ion bumaşca şi el îl întreabă de n'are pe cineva la Bucureşti de stăruitor. Ion îi spune că te avem pe dumneta, că eşti om mare de tot, aşa, aşa, aşa... îi spune Ion tot, de-amărunţelul. Judecătorul face de colo: „Să ştiţi, oameni buni, că o să căpătaţi înapoi pămîntul!"—Eu eram tot cu inima îndoită. Că vezi... şi avocatul nostru ne-a spus că negreşit o să ne deă trebunalul pămîntul înapoi. N'am avut noroc: Avocatul, din pricină că Ion nu-i dăduse înainte amîndouă bumăştile de cîte-o sută, cum cerea dînsul, şi-i dăduse numai o hîrtie, n'a vrut să vie la proces şi-am perdut. Că avocatul cînd să intre înăuntru, cere lui Ion şi suta cealaltă şi Ion n'a vrut să-i dea; aşa fusese vorba la început, cînd la tocmeală: jumătate înainte şi jumătate pe urmă. Ne ducem la han, mîncăm ceva, că ne spînzura inima de foame şi de mîhnire—era sară şi noi nu gustasem alaltăieri nici nafură—şi ne luăm de vorbă c'un bătrîn din Cîrja. Ascultă moşneagul cît ascultă şi numai ce se scoală de colo, de unde şedea el, şi vine la noi. „Oameni buni!—face el—nu faceţi nimica, pînă ce n'aţi chica la scaunul Domniei". Mă uit la Ion, Ion se uită la mine. „Şi eu mă gîndeam la asta—face Ion în şoaptă.—D'apoi că şi eu mă bat cu gîndul într'acolo—zic eu lui Ion". Şi 'ncepe moşneagul să ne spună tot ce-a auzit el, cînd era copil, dela bunicul lui. Că ci-că tot aşa le luase, lui şi altora, pămînturile. Şi ci-că atunci le luase un boer pămînturile. S'au adunat ei, s'au sfătuit, şi-au pus la cale să meargă la Eşi să chice la Scaunul Domniei. S'au dus la Murgeni, au năimit o căruţă—c'atunci nu erau căruţi prin sate, umblau oamenii numai călări; cai erau, da' căruţi nu erau. S'au dus tocmai la Eşi, au chicat înaintea Scaunului Domniei şi s'au întors înapoi cu hîrtie cu pecetie, precum că sînt buni stăpîni pe locurile lor. Aşa a fost! şi pînă azi nu s'a mai legat nimeni de dreptul lor şi al urmaşilor lor.

— Ştii tu, Ioană—întreb eu—cîtă vreme a trecut de-atunci?

— ?

— Multă vreme! Alte vremuri trăim noi!...

— Să dea ciuma în gîtul dreptăţii de azi!... Am vrut să mă duc să chic şi eu şi n'am putut răzbate...

— Cînd ai vrut să te duci?

— Eri! Nişte soldaţi spuneau că dau cu puşca în mine, de nu m'astîmpăr... Ce să m'astîmpăr?! Nu mi-au luat ei pămîntul dela tata? Pune cuvînt, mă rog, să răzbat la Regină!!

Am de purtat o muncă grea pînă să-i zdruncin din sufletul Ioanei credinţa că eu nu sînt aşa de mare, cum îşi închipue ei în vorba dintre dînşii; apoi că eu n'am vorbit niciodată cu Regina şi mai ales că Regina nu se poate amesteca în daravelele dintre muritorii ţării Sale, şi în sfîrşit că, la o adică, Ea nici n'ar avea dreptul să dea ordin tribunalului din Bîrlad ca să-i dea Ioanei pămîntul ei de zestre.

Din teancul de hîrtii, pe care mi le arată Ioana şi cu care ne ducem împreună la avocatul N., se vede că istoria cu pămîntul ei stă aşa:

Tatăl ei lasă moştenire pămîntul la cei patru feciori, între care îi şi Ioana. Înainte de împărţire, fratele cel mai mare a vîndut o parte de pămînt ca al lui unui alt om, străin de rudele lor. Ioana îi din alt sat, nu din satul lui Ion. Au tot amînat împărţirea pămîntului, pînă cînd Ioana vede casa umplîndu-i-se de copii. Atunci cad la învoială să împartă moştenirea părintească în patru părţi. Sorţii au dat Ioanei lotul No. 1. În lotul No 1, s'a pus însă pămîntul vîndut de fratele cel mai mare ca al lui, fără drept, cu mai mult de 10 ani mai înainte, iar lui i s-a dat lotul No. 3. Ioana s-a judecat cu cumpărătorul locului căzut în lotul ei, cumpărător, care avea însă act de vînzare şi mai avea „stăpînirea de bună credinţă" de mai mult de zece ani. Fireşte a perdut procesul.

Acum, după spusa avocatului din Bucureşti, Ioana trebue să înceapă judecata din capăt. Trebue să se judece cu fraţii, spre îndestulare.

În locul desnădejdei că n'a făcut nimic cu Regina, se învioarează cu nădejdea în procesul cu fatele cel mai mare.

*

A doua zi, ca s-o fac să-şi mai îndulcească amarul din suflet, îi arăt Bucureştii.

— Aici îi primăria—îi spun eu, cînd ajungem acolo.

— Stai! face ea, uitîndu-se cu băgare de samă. Aşa-i!...

— Ce-i aşa? întreb eu mirat.

— Aici îi primăria!

— De unde ştii?

— Apoi am mai fost eri aici.

— Şi ce-ai cătat?—întreb eu, din ce în ce mai nedumerit.

— Să le spun că mi-au luat pămîntul dela tata.

Acum înţeleg!... Dacă primăriile de pe valea Horincei îţi fac dreptate uneori, apoi mai încape îndoială că primăria din Bucureşti să nu-ţi dea pămîntul tău de zestre înapoi?!...

— Şi ce ţi-au spus?—întreb eu rîzînd...

— Apoi, ce să-mi spue? Ci-că... nici primăria din Bucureşti nu dă pămîntul înapoi!—Aşa-i omul care nu ştie—face ea, rîzînd şi bătîndu-se cu palma peste gură.

— Ei, şi cum ai nimerit la primărie?

— Am întrebat de dumneta. Mi-au spus: Fă pe ici, fă pe colo... ajungi la primărie şi-o iai la dreapta... Cînd am ajuns aici, „stai, zic, mă duc la primărie să mă jeluesc pentru pămînt!" şi m'am dus. Unii au izbucnit în rîs; m'a dumerit un boer bătrîn că la primărie n'am ce căta din partea pămîntului.

La palatul Sturza, după ce-o pornesc cam greu din loc, o întreb să ghicească a cui o fi casa aceia minunată.

— A matale! spune Ioana, cu ochii scînteitori de bucurie şi de nădejde că n'oiu da-o de smintealǎ şi i-oiu spune că-i a mea.

Răspunsul ei m'a uluit. Am avut întâi o pornire de rîs; mai apoi însă, cătînd să-mi dau sama mai bine de răspunsul

ei, începe să se dărîme toată clădirea pe care mi-o făcusem eu cu lămuririle date despre puterea mea.

Tîrziu, încoace, mi-am dat sama ce-a fost cu palatul lui Sturza, în sufletul Ioanei. Ii spusesem că şi noi ne-am făcut o casă şi că toamna o să ne mutăm într'însa. Cînd am întrebat-o a cui să fie casa, la care privea, am întrebat-o rău. Voiam să ştiu ce crede ea despre bogăţia stăpînului casei. Cînd mi-a spus ea, cu ochii luminaţi de bucurie, că-i a mea, erau la mijloc şi mîndria ei că nu-i aşa de proastă să nu ghicească şi... nedeprinderea de a putea socoti costul lucrurilor din altă lume decît a ei...

. . . .

Tot om mare am rămas în ochii Ioanei, tot aşa de bogat şi ştie numai unul Dumnezeu de nu s'a întors ea pe valea Horincei cu încredinţarea că eu n'am vrut s'o duc să îngenunche înnaintea Reginei, ca să nu mă pun rău cu Dînsa!

Sp. P.

CRIST

. . . .

Murise însăşi Desnădejdea!
Tînjià prin minţi doar *un* fior:
„E mîntuirea ta din urmă
Să nu aştepţi mîntuitor!"

Ca moarte ramuri veştejite,
Sătule să mai dee rod,
Îşi lasă braţele s'atîrne
Sărmanul istovit norod.

Şi-asemeni unui pus în criptă
Cînd pulsul lui se bate încă,
El moare — că'şi aude pulsul
Bătînd prin noaptea cea adîncă.

Atunci, ți-ai innălțat de-odată
Luminătorul braț, Isus,—
Un fulger alb punind părere
De zori pe-al lumilor apus.

O rază străbatu prin criptă
Și— de sub piatra-i fríntă 'n două
Se redeșteaptă Omenirea
La dulce amăgire nouă...

II

E mult de-atunci—! Și Omenirea
Își pleacă iar trudiții umeri
Sub silnicii, robiri și patimi
Cit nu e număr să le numeri.

Și-ades, jelindu-și deșteptarea,—
Cu pași de umbră, Lazăr vine
Să plingă mut pe piatra criptei,
Cu-amare indoeli de sine...

S'apleacă peste gol in taină,
Și 'ntreabă cu infiorare,
De-i noaptea din adinc mai oarbă,
Ca golul vieții fără zare...

III

Acuma vino iarăși, Crist!
Revino! cit e timp să vii,
Cit frunți mai sint, ce'ntreabă cerul,
Și pe pămînt mai sint Marii!...

Cucernici magi gătiră smirnă,
Mirezme și tămie scumpă,
Și-așteaptă'n nopți, îndrumătoare
Din ceruri steaua să se rumpă.

Mai sint pescari la Genisáreth
Prin lume Crezuri noi să poarte,
Și gloate sint și azi s'arunce
Profeților răspuns:—„La moarte!".

O, vin'!— Mai nalță mini de vis
Și'n vint noi muguri sființi tu pune—
—Mai sint, mai sint destule cruci
Și spini destui pentru cunune!

A. Toma

Note pe marginea cărților

CU PALOŞUL

Iată o carte care merita altă soartă decît aceia pe care a avut-o, căci după cît ştiu mai nimeni n'a vorbit despre dînsa, şi după cît bănuesc numai foarte puţini au cetit-o. Doriam de mult s'o cunosc, căci un prieten, al cărui gust literar constituia pentru mine o garanţie, mă sfătuise cu insistenţă s'o cetesc. Ei bine, am rămas încîntat: rare ori mi-a produs o plăcere mai mare cetirea unei cărţi. Şi dacă m'am hotărît să spun ceva despre dînsa, este pentrucă aşi dori ca cetitorii acestor rînduri să verifice şi ei la rîndul lor spusele mele.

Ştiam că autorul ei, d. Radu Rosetti, este un cercetător pe care-l chinueşte aflarea adevărului din grele şi încurcate fenomene istorice. Ştiam că are şi talent literar, cetindu-i din întîmplare „Visul" pe care l-a avut, după ce a dat la lumină „Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii în Moldova". Strămoşii săi, logofeţi şi vistiernici, hatmani şi postelnici, vornici de ţara de jos şi de Suceava, l-au chemat atunci în judecată, să-şi dee samă înnaintea lor de ponosul pe care-l arunca asupra boeriior veliţi încheerile operei sale. I-am admirat in acea bucată puterea de viziune şi meşteşugul de a scrie. Mai ştiam că în lucrurile vechi şi bătrîneşti, peste care vremea a trecut fără să le distrugă, în rămăşiţile trecutului, strînse cu dragostea colecţionarului, d-sa îşi găseşte o plăcere mîngîetoare. Şi ştiind toate acestea, eram mulţămit că cunosc un om de bine. Acuma, cetind cartea de faţă, m'am încredinţat că d. Rosetti este un mare iubitor al ţării noastre şi mai cu samă al Moldovei, şi sentimentele mele au cîştigat în complexitate. Căci pentru a scrie această romantică povestire din vremea descălecatului Moldovei, cînd greutăţile timpului te sileau să-ţi deschizi drumul vieţii cu paloşul în mînă, n'a fost de ajuns numai cunoştinţa trecutului, de care d-sa a ţinut o oarecare socoteală, nici talentul literar pe care l-a arătat mai ales în descrierea eroinelor. Lucrarea mai presupune o iubire caldă a vremilor apuse, o dragoste puternică a ţăranului, pe care autorul ni-l prezintă sub o înfăţişare plină de nobleţă, un sentiment adînc, mistic al pămîntului Moldovei, al apelor ei limpezi, al munţilor înnalţi şi al văilor ei răcoroase.

Şi dacă ţinem samă că mulţi din eroii şi eroinele romanului sînt luaţi din poezia populară, atunci caracterul epic al povestirii capătă un farmec mai mult, avînd înnaintea noastră figuri cu care am crescut în copilărie.

La început sîntem în Maramureş, la voevodul Bogdan, care în castelul său dela Cuhnia plănueşte descălecarea unei ţări nouă şi scăparea ei de sub puterea ungurească. Acţiunea se petrece apoi în jos, cînd pe valea Siretului, cînd pe acea a Trotuşului, cînd pe a apei care a dat numele ţării, sau prin părţile Bîrladului, unde o populaţie harnică de negustori îmbrăca de multe ori minteanul gros căptuşit, pentru a-şi apăra avutul de cetele năvălitoare ale Tătarilor sau de lotrii jăfuitori. Urmărim cu interes pe eroi şi eroine prin codrii şi ponoarele din ţinutul Bacăului, sau prin munţii Neamţului, ori în acea vestită cetate, care azi îşi oglindeşte pustiul în apa Ozanei, dar care pe atunci era o falnică cetăţue aşa cum eşise din mînile cavalerilor Teutoni. În lăuntrul ei era viaţă, era mişcare: o viaţă aspră, răsboinică, dar de multe ori zidurile ei au ascuns şi o patimă lumească. Cu două rînduri de locuinţi pe toate laturile, cu cîte un turn de priveghere la colţuri, de unde ochiul îngrijat al paznicului străbătea întinderile către cele patru vînturi, cu înfăţişarea ei răsboinică, cetatea se ridica mîndră pe muntele ei priporos, ca un semn al ordinei, ca un simbol al organizaţiei. În odăile ei aspre locuiau cavalerii nemţi, care o stăpîneau din mila regelui ungur, petrecîndu-şi timpul în sala de arme sau în cea de judecată, ori în paraclisul cetăţii, unde un capelan minorit îngrija de cele sufleteşti. In rîndurile de jos erau hambarele de producte, şi cămările de provizii, iar în partea dimpotrivă grajdiuri mari adăposteau cai de rasă. Geamuri mici, rotunde, unite prin cercuri de plumb, cu zăbrele groase de fier, lăsau să pătrundă în odăi o slabă lumină. In mijlocul ogrăzii era o fîntînă adîncă, de unde un drum tainic, subpămîntean, răspundea departe de cetate, lucru de care şi azi îţi mai povestesc, fără să-l poată arăta, ţăranii Condreni şi cei din Vînătorii-Neamţului. In sfîrşit un pod mişcător îţi înlesnea intrarea de pe un viaduc sprijinit pe picioare puternice de piatră, dintre care se mai văd şi acuma cîteva, acoperite de muşchi şi împuţinate de injuria vremii. Dacă azi cetatea „e îngrădită cu pustiu şi acoperită de tunete", pe atunci o ceată aleasă de Nemţi şi de Romîni îşi împlinea datoria cu credinţă către regele Ungariei. Iar într'o zi de primăvară, cînd umbrele se jucau cu luminile pe coastele muntelui, dela o fereastră a cetăţii, doi ochi negri de femee se uitau cu duioşie la un tînăr cavaler cu zale strălucitoare şi pinteni de aur, care încălecîndu-şi murgu voinic, trecea peste podul scoborît, lăsîndu-se gînditor pe munte devale...

Această povestire este un roman istoric, în genul celor Trei Mușchetari, căci Mihu, Toma Alimoș, Călugărul Isaia, Gheorghiță al Șalgăi, Ștefan Stroici și toți ceilalți sînt croiți din stofa eroilor lui Dumas. Asistăm la comploturi pe sub pămînt, prin tainiți ascunse și meșteșugite, la lupte vitejești piept la piept, adevărate dueluri, sau la crunte răsboae pe șesurile Prutului ori pe cele ale Nistrului; la întîlniri neașteptate care complică acțiunea și măresc interesul cetitorului, la primejdii grozave în care viața eroilor e aproape pierdută, dar din care autorul știe să-i scape la timpul oportun în chip cu adevărat romantic; în sfîrșit luăm parte la o acțiune complicată și plină de interes, care te face să nu lași cartea din mînă pînă la ultima pagină a volumului...

Eroii principali sînt luați din epica populară. Păunașul Codrilor este Mihu Copilul din balada cu acest nume, care desmiardă codrii cu cîntecul lui din cobuz și căruia îi ese înainte Ianuș Ungureanul cu haraminii lui, pe care Mihu îl doboară în luptă personală. In romanul d-lui Rosetti Păunașul Codrilor este tipul cavalerului: apărătorul celor slabi, ajutătorul celor nevoeși, ocrotirorul femeilor în primejdie. Dar în același timp spaima neguștorilor lacomi și a tuturor străinilor care intră în țară și pe care-i vămuește cu o regularitate uimitoare, iar voevodul Sas și familia lui nu are dușman mai neîmpăcat. Toma Alimoș, boerul vestit din părțile Bîrladului, din țara de jos, cum spune balada, este un voevod vajnic, care după vitejii nenumărate este ucis de Manea Fărtatul. Șalga, femeia gospodină și vitează, care ucide pe vătăjelul de haiduci, moare aici în lupta cu mirzacul Cara-Catuș. Iar Vidra, care în cîntecul popular are de-aface cu un popă Stoian și cu Mihu, după multe aventuri uimitoare prin munții Comăneștilor, prin preajma Sucevei și prin orașele Poloniei, e așezată de autor într'un rateș mare de piatră, acoperit cu șindilă, pe drumul Ciortolomului dintre Trotuș și Siret, unde Mihu în nopțile de iarnă și în zilele de restriște găsește un adăpost cald și o inimă iubitoare...

Mai ales tinerimea va ceti cu multă plăcere cartea d-lui Rosetti. Dar dacă voiu mai aminti că am cunoscut oameni cu gustul rafinat, care au simțit adevărată plăcere intelectuală, străbătînd paginile acestui volum, atunci cred că am spus tot ceia ce se putea spune.

D. D. P.

Din lumea balcanică

Ce falș cunoaștem pe Bulgari

Luîndu-ne după popoarele culte din apus, pe cari ambiționăm să le imităm dar nu le înțelegem gândul care le călăuzește în activitatea lor, noi Romînii învățăm mai ales limbile și istoria neamurilor din celălalt capăt al Europei. Din această pricină, persistăm mereu în ignorarea vecinilor noștri. Nu înțelegem că dacă, de pildă, în Franța se învață limbele și istoria Englezilor sau Germanilor, se face aceesta nu ca la noi, numai pentrucă aceștia sunt neamuri culte, ci, în primul rînd, *fiindcă ei sunt vecini imediați și au legături felurite și multe cu Francezii.*

Noi în dorința de a imita, par'că nu ne dăm seama cît ne-ar fi de imperios și folositor să cunoaștem limba bulgară, limba acestui popor cu care ne-învecinăm dealungul Dunărei ,și cu care avem atîtea legături și atîtea ciocniri!

Acum cunoaștem pe acești *vecini* numai din ceia ce spun despre ei presa și lumea apuseană franceză, engleză, germană sau italiană. Laudele acestora le am luat mereu drept realități obiective, fiindcă n am putut avea elemente de control. Dar citirea scrierilor bulgărești ne arată că cele ce spune despre Bulgari presa apusană e, de cele mai multe ori, nu arătarea obiectivă a stării lor ci expresia numai a *dorinței acestor vecini de a fi prezentați lumii mult mai culți și mai de seamă decît sînt.*

Numai cunoașterea limbii bulgare, zic, și deci putința de a citi presa acesteia ne-ar prezenta pe Bulgari în adevărata lor lumină.

Dar să întăresc această afirmare prin cîteva exemple.

Cel ce știe bulgărește și poate citi ce scriu Bulgarii *între dînșii, în intimitate*, despre viața lor publică, vede că una dintre grijile lor de căpetenie este de a face să fie socotiți de străinătate popor voinic, cel mai cult, cel mai puternic și mai numeros din Balcani. Aceasta pentru că așteaptă să se înalțe nu numai prin sine ci și cu ajutorul diplomației europene!

1. a) In Martie c., societatea literară bulgărească „Bălgarsko Knižovno družestvo" s-a transformat în „Academie". Cu acest prilej, membrul ei, profesorul universitar S. S. Bobčev, care tot în Martie c. a ajuns ministru de Instrucție în Bulgaria, scrie, în revista sa „*Bălgarska Sbirka*" din această lună, un articol despre „Academia bulgară"; aci spune că se impunea să aibă și Bulgaria această instituție, pentruca *străinii* să nu creadă că Bulgarii ar fi inferiori în cultură Rușilor, Polo-

nilor, Cehilor, Croaților, Sîrbilor și Rominilor cari au Academie. Vedem dar grija de a părea culți în ochii străinilor.

b) Camerele de comerț și Ministerul de comerț și industrie din Bulgaria se ocupă de chipul cum ar face să dea înfățișare europeană hotelurilor de acolo. Și vor să facă aceasta nu de altceva, ci mai întăi pentruca *străinătatea*, prin mulții călători ai e cari vin în Bulgaria și trag în hotelurile acesteia, să știe că această țară e foarte cultă între celelalte din Balcani. Revista economică „*Narodno Stopanstvo*" dela 15 Ianuarie c. are un articol, scris de Dr. Iv. Zlatarov sub titlul: „Nevoia de a se îmbunătăți hotelieria la noi". Acest articol, între alte motivări ale acestei nevoi de a se îmbunătăți hotelurile, zice și următoarele: „aceasta e nu numai o chestie negustorească ci și națională. Zic și națională, pentrucă mîndria noastră națională ne impune să facem *aceia ce ne-ar înălța în ochii străinilor*". (Koeto bi ni podignalo prěd očitě na čuždencitě). Iarăși grija, dar, de a părea!

c) Revista „*Bălgarska Sbirka*" din Martie 1910 cuprinde un articol ascris de A. Iširkov, profesor de Geografie la Universitatea din Sofia, sub titlul: „Impresii din Macedonia". Aci Iširkov ne arată impresiile sale din o călătorie ce a întreprins în această provincie a Imperiului Turcesc împreună—spune el—cu „prietinul Bulgarilor Karl Kassner, profesor la Universitatea din Berlin, și cu soția acestuia, cărora am voit să le arăt *bulgărească* Macedonie". Iširkov dar, cum însuși declară, a voit ca, prin această călătorie, să arate unor înalt-situați Germani că Macedonia (pe care o tot rîvnesc Bulgarii și pe care așteaptă să le-o dea lor cîndva diplomația europeană) e locuită de o populație mai cu seamă bulgărească. E întrebare, dacă ceia ce Bulgarul voia să arate acelor Germani era în adevăr așa: o țară de Bulgari[1]). În orice caz însă, el ținea să *prezinte Europei*, din care veneau acei Germani, pe Bulgari drept un popor *numeros*, care locuește nu numai în Bulgaria proprie ci și în Macedonia. Căci, declară Iširkov aci: „eu sînt convins că părerea unui profesor *german* cunoscut în literatură despre populația din Macedonia are pentru lumea învățată mai mare însemnătate decît 100 de broșuri bulgărești, scoase anonim sau iscălite de vre-un Bulgar". Același gînd, așa dar și la profesorul Iširkov de a prezenta pe Bulgari străinătății mai presus decît ei sînt!

Tendința de a-și face reclamă în străinatate e, la Bulgari, un *sistem*, și caută să o înfăptuiască nu numai, cum văzurăm, aproape mecanic și inconștient, întreaga pătură intelectuală, dar chiar actualul lor rege Ferdinand și guvernele sale.

1). Căci datele deputatului *bulgar* Pančo Dorev din Parlamentul Turciei, într'o interpelare ce făcu acolo în Martie 1911 ministrului de externe Rifat Pașa, arată că Macedonia are azi o populație de 2,335,000 locuitori, din care 720,000 adică 30% Bulgari, 530,000 adică 23% patriarhiști (Greci, Sîrbi și Macedoromîni) și 1,100,000 adică 47% Turci (A se vedea această interpelare în *Mir* dela 27 Martie 1911).

d) Ziarul partidului „narodnjak" care-i acum la putere 'n Bulgaria, anume *Mir* dela 31 Dec. 1910, certîndu-se cu guvernul democrat care avea cîrma atunci, destăinuește că guvernul stambulovist dela a. 1906 plătea cu banii statului bulgar *presei străine din apus*, ca să facă reclamă în străinătate: ce patriotic și cu ce lărgime de vederi conduceau stambulioviștii Bulgaria și politica ei externă 'n Macedonia. Intre alții, spune *Mir*, guvernul de atunci plătea scump pe *gazetarul belgian* Georges Lorand, ca să-i facă reclamă.

e) *Sistemul* acesta de reclamă 'n străinătate îl trădează chiar prea desele călătorii ale regelui Ferdinand în apus, de conivență cu guvernele sale. Călătoriile lui *sistematice* fac *parte chiar din politica externă* a Bulgariei; pentru ele acest stat destină anumite *fonduri*. Nu știu dacă va mai fi pe unde-va aceasta, dar budgetul Bulgariei prevede de mult, în fiecare an suma de 500,000 lei, „pentru cheltuelile regelui pe căile ferate din Austria și Germania". Iar în budgetul anului trecut 1910 s'a prevăzut (de guvernul democrat care a precedat pe cel coalitionist-„narodnjak" de acum), pe lîngă această sumă obișnuită anuală, încă și alți 800,000 lei cu cari să se plătească niște vechi datorii, făcute de regele Ferdinand pe căile ferate din Austria și Germania cu călătoriile sale diplomatice pe acolo. Aceste destăinuiri interesante ni le face ziarul *Mir* dela 18 Aprilie 1910.

Iată dar cum, putința de a citi presa bulgărească ne dă prilej de a desvăli o notă caracteristică a sufletului bulgăresc și să cunoaștem una dintre ideile *fundamentale* după care se conduc Bulgarii în raporturile cu alte state: rîvna lor de a se prezenta lumii străine cu o *înfățișare distinsă*, care, de cele mai multe ori, *nu corespunde stării lor reale*.

Insă tocmai această descoperire ce facem din cele ce Bulgarii scriu despre sine în *intimitatea* lor, la dînșii acasă, ne arată că *nu din presa străină* care vorbește despre ei ne vom putea noi face o idee *justă* de dînșii, ci, evident, *numai din presa lor bulgărească*. Iar cei care își capătă din scrierile străine ideile lor despre Bulgari nu-și dobîndesc decît *cunoștinți falșe și greșite*.

Dar iată încă cîteva exemple pentru ilustrarea acestei afirmări.

2. In No. de pe Noemvrie 1910 al „Vieții romînești" (p. 285) am arătat că ziarul nostru *Voința Națională*, (luîndu-se după un articol, scris în nemțește de un Bulgar K. Krăstev în ziarul german: „Neue Freie Presse" despre literatura bulgară actuală) ne spunea că acel articol ne înfățișează starea actuală a literaturii bulgărești. Acolo se zicea că altă mișcare literară nu ar fi existînd în Bulgaria decît acea a curentului modernist al lui Penčo Slavejkov și a tovarășilor lui. Dar eu am arătat că „Voința Națională" a fost indusă în eroare, din pricină că nu cunoaște limba bulgărească și cele ce *Bulgarii scriu* într'însa, *între*

dinşii şi în intimitatea lor; fiindcă cel ce ar cunoaşte această limbă ar vedea că acel articol al lui Krăstev era tendenţios şi că el ne dădea o *idee falşă* despre literatura bulgărească care, în realitate, alături de curentul lui Slavejkov, mai are alt curent literar, mai puternic şi mai bogat, pe cel naţionalist al lui Vazov.

Acum alt exemplu.

3. Spre sfirşitul întăei jumătăţi a lui Martie c., şi-a dat demisia guvernul lui Malinov, şeful partidului democrat care în curînd avea să aibă 4 ani de cînd guvernează în Bulgaria. A simţit că regele Ferdinand ar voi ca guvernul unui alt partid politic să facă viitoarele alegeri generale cari vor aduce şi revizuirea constituţiei bulgare. De asta, în chip cu totul liniştit, ca şi la noi acum partidul liberal, Malinov şi-a dat demisia. Regele, atunci, a însărcinat, *la început*, pe Danev, şeful partidului progresist, să alcătuiască noul guvern. Danev n-a putut, decît cu concursul partidului poporan (narodnjak) a lui Geşov, căruia chiar a fost nevoit să-i treacă preşedinţia consiliului iar el să primească a fi numai preşedinte al Sobraniei. Şi aşa, acum avem în Bulgaria acest guvern de coaliţie.

Dar în *Adevărul* dela 14 Martie c., d. avocat Toma Dragu scrie un articol despre „Criza ministerială din Bulgaria". Aci, cu acel pesimism faţă de noi şi optimism faţă de Bulgari, caracteristic necunoscătorilor vieţii reale din Bulgaria (să mă ierte d. Dragu!), scrie, între altele, că: „Malinof... şi partidul democrat pe care acesta se sprijinea perduse, în ultimul timp, încrederea poporului. Regele s-a despărţit de Malinof, pentru că nu l-a crezut în stare să prezideze, în chip cinstit şi liber, alegerile pentru convocarea constituantei. Şi esenţialul e că (în Bulgaria) va fi chemat la cîrmă partidul cel mai tare, cel mai *numeros* şi mai bine organizat. Esenţialul e că legea fundamentală a statului vecin, Constituţia, nu va fi modificată *decît cu liberul asentiment al poporului*. Esenţialul e că *naţiunea singură va hotărî*. Şi acum las pe cititor—zice d. Dragu—să tragă singur învăţămîntul pe care ni-l dă criza bulgară de azi, după ce compară ceea ce s-a petrecut la noi cu recenta schimbare de regim. Singur (cititorul) să-şi amintească cum la cîrmă a fost chemat (la noi) partidul cel mai slab, partidul care nu avea nici un sprijin în massele populare, şi să judece care din aceste două popoare merită în adevăr numele de liber: acela unde autoritatea se exercită *de jos în sus*, dela naţiune la coroană, ori invers, de sus în jos, dela coroană la naţiune. Mi-e teamă—conclude d. Dragu—că *viitorul statelor, unde autoritatea se exercită de sus în jos, urmează şi el aceiaşi cale*" [1]).

De cît, întreg acest pesimism vine din pricină că aceste idei d. Dragu le are sau din presa apusană, prin care Bulgarii au grije să se prezinte lumii mai aleşi şi culţi de cît sunt, sau din auzite, dar *nu* din cele ce Bulgarii scriu *ei înşişi* în întimitatea şi *presa lor bulgărească obiectivă*.

1) Sublinierile din această reproducere sunt ale mele.

Cel ce poate citi bulgăreşte vede că realitatea este alta şi nici într'un caz aşa de roză, cum o vede d. Dragu.

In adevăr, în Bulgaria nu e altfel, mai deosebit, decît la noi, deşi acolo e chiar *votul universal*.

Ziarele bulgăreşti—între cari voi cita *Mir* al partidului narodnjak, dela 5 şi 9 Martie c.—declară între dînsele, în intimitatea vieţii bulgăreşti, că şi azi, ca de cînd se află pe tron pe Ferdinand, ori-ce guvern are în Bulgaria o zestre guvernamentală între 30 % şi 50 %.

Apoi, afară de aceasta, datele oficiale împărtăşite de presa bulgărească în intimitatea ei ne arată că nici acolo *nu* se exercită autoritatea „de jos în sus", ci tot „de sus în jos".

In adevăr, cu puţin înainte de demisionarea cabinetului lui Malinov, în Februarie c., s-au făcut în Bulgaria alegeri generale comunale în 37 cercuri. Ei bine, iată rezultatul lor, după partide. Partidul democrat, al lui Malinov care in Martie c. îşi dă demisia, obţine 114512 adică 41.3 % voturi, partidul narodnjak (al lu Geşov) 61537 adică 22,2 % voturi, partidul agrarienilor (zemledelci) obţine 31570 adică 11.4 % voturi, partidul progresist (al lui Danev) 28936 adică 10.4 %, partidul radoslaviştilor obţine 25279 adică 9.1 %, partidul stambulovist 10055 adică 3.6 %, partidul tonceviştilor 2745 adică 1. %, voturi, partidul radical 2192 adică 0.8 % şi, în sfirşit, partidul socialist obţine 1423 voturi. (Vezi *Mir* dela 11 şi 17 Martie 1911).

Deci, tot partidul care era la putere în momentul cînd se făceau aceste alegeri, acel democrat al lui Malinov, are mult mai multe voturi de cît cel mai puternic partid (cel narodnjak) din opoziţie. Dovadă de existenţa puternică a acelei zestre guvernamentale de 30 %—50 %, de care spun Bulgarii *între dînşii!*

Dacă ar fi fost ca regele Ferdinand să se ia numai după *manifestarea numărului* voturilor, el trebuea să dea puterea de a face viitoarele alegeri generale pentru Sobranie şi Constituantă tot lui Malinov.

Aşa ar fi cerut „exercitarea autorităţii de jos în sus" şi desigur că, ţinîndu-se socoteală de *puterea* unui guvern şi de zestrea-i guvernamentală, Malinov ar fi obţinut majorităţi—chiar mari. Dovadă că aşa ar fi fost e următorul fapt. La acele alegeri comunale de cari vorbirăm aci mai sus, în *cercul* Pirdopului guvernul din vremea alegerilor al lui Malinov a avut 1247 voturi, narodnjaci, adică cei cari sunt acum la putere, au obţinut numai 341 voturi, iar progresiştii pe cit văd în ziar nici nu şi-au pus candidaţi. Dar, spre sfirşitul lui Martie c., cînd guvernul lui Malinov se retrăsese în opoziţie iar la putere este cel coaliţionist narodnjako-progresist, se face alegere în *orăşelul* Pirdop, care pînă acum era socotit ca o „forţă a partidului democrat al lui Malinov". De astă

dată însă obține guvernul coaliționist 347 voturi, iar opoziția democratică a lui Malinov numai 32 (vezi *Mir* dela 29 Martie 1911). Aceasta ne arată că, aceleași ar fi fost (sau vor fi) acum raporturile între guvern și opoziție dacă s-ar fi făcut (sau cînd se vor face) alegerile în *cercul* Pirdopului.

Dar regele Bulgariei nu numai că în acest punct își exercită auoritatea „de sus în jos", ci, chiar cînd cere lui Malinov (căci desigur că regele i-a cerut) să-și dea demisia, chiar atunci *nu lasă* ca autoritatea să se exercite „de jos în sus"; căci însărcinează cu facerea noului guvern *nu* pe Gěsov, șeful partidului narodnjak care, cum văzurăm, obține la alegerile comunale, *cele mai multe voturi* (61537) după partidul democrat al lui Malinov (114512), și nici măcar pe agrarieni cari obținuseră 31570 voturi, ci însărcinează pe partidul progresist al lui Danev, care vine *tocmai în al treilea rînd* după democrați ca număr de voturi (28936).

Numai cînd Danev nu izbuti, numai atunci intră Gěsov în combinația coaliției. Dar, în orice caz, și atunci, agrarienii, deși mai puternici decît progresiștii, sunt lăsați la o parte.

Deci și în Bulgaria: *nu* „națiunea singură va hotărî".

Cunoașterea limbii bulgărești, dar, ne dă și aci prilejul d'a surprinde *realitatea* vieții acestor vecini și ne face să fim mai puțin pesimiști față de noi și cultura noastră în comparație cu Bulgaria.

Mă opresc, deocamdată, numai la aceste exemple, fiindcă socot că și numai dintr'însele se poate vedea limpede ce idei false și cunoștinți greșite sau lipsă de cunoștinți e la noi despre Bulgaria și Bulgari, din pricină că nu avem putința de a-i cunoaște direct, din presa lor bulgărească, ci numai din presa streină apusană.

Ilie Bărbulescu

CRONICA LITERARĂ

Lafcadio Hearn

Lafcadio Hearn e o figură ce cred că nu ar fi putut răsări în alte vremuri decît ale noastre. Tot fondul schimbător, toate aspirațiile noastre nemărginite spre alte vremuri și alte țărmuri, toată setea noastră de necunoscut și pornirea pasionată de a pătrunde sufletul omului de pretutindeni și de totdeauna, de a culege și înțelege cugetarea lumilor stinse și lumilor de sub toate latitudinile, în cea mai fină și mai nuanțată desăvîrșire, se găsesc realizate în opera lui Hearn. E un artist delicat, ce pare a fi adus în suflet din Leucadia, patria sa din Arhipelag, o prizmă tăiată într'o nestimată, prin care se răsfringe tot ce e frumos în mii de culori neînchipuite, într'un joc de lumină încîntător.

Născut dintr'o mamă Greacă și un tată Irlandez (1850), adus din lumina aurie a patriei sale în lumina crudă a verdei Erin și crescut ca un străin, fără dezmerdări și căldura binefăcătoare a cuibului din casa părintească, de o mătușă depărtată, Hearn a păstrat toată viața nostalgia nesfîrșită a primei sale patrii, sau, mai bine zis, a unor țări create de dorul și imaginația lui, spre care a năzuit toată viața.

Tot din această vreme a tristei sale copilării trebue să fi căpătat el dorul de a reda „fiorul" necunoscutului, „invizibilului, glasurilor sufletelor ce rătăcesc în jurul nostru cu chemări duioase și rugăciuni abia șoptite, pentru a-și păstra locul în amintirea noastră.

Iată, în adevăr, ce ne povestește el din chinurile morale pe care le-a îndurat în creșterea severă a mătușei sale:

„In fiecare sară după ce mă culcam în pat, îmi luau lampa; cheia se întorcea în broască, lumina ocrotitoare se ștergea, pașii dadacei mele se stingeau... Atunci agonia groazei mă sugruma. Ceva groaznic și fără ființă reală părea a crește încetul cu încetul în întunecimile ce mă

împresurau... Mi se părea că aud cum creşte... Atunci nu mă puteam opri să nu strig, şi cu toate că eram pedepsit din cauza strigătelor, cel puţin ştiam că se întoarce iar binefăcătoarea lumină...”

Aceasta l-a făcut desigur să poată scrie cu atita emoţie, cu atitea amănunţimi şi o aşa de teribilă putere de a suggera groaza, un faimos articol de reportagiu asupra unui asasinat celebru din Chicago, articol ce a fost o revelaţiune şi a stirnit o admiraţie fără margini pentru noul reporter al ziarului *Enquirer*.

Hearn, după o copilărie singuratică, tristă şi aspră, avu o viaţă de şcoală tot atit de neîndurată; firea aceasta simţitoare şi pasionată, mereu apăsată, închisă în ea însăşi şi de o susceptibilitate dureroasă, a fost despreţuită de exuberantul tineret anglo-saxon, şi dezarmat, slab, a suferit toată viaţa urmările brutalităţii cu care camarazii i-au arătat antipatia lor, căci şi-a perdut şi un ochiu într'o încăerare cu ei. A intrat apoi fără nici o pregătire şi cu firea pe care i-o ştim în sălbatica luptă pentru viaţă, din „cetatea neîndurată“, Londra, şi a cunoscut toate prăpăstiile mizeriei. A fost pînă şi chelner şi foarte adese a dormit pe cheiurile Londrei, între lăzile de mărfuri... Pînă cînd în sfirşit sătul de atita luptă zădarnică, istovit de mizerie şi minat poate şi de dorul acela de pribegie ce l-a stăpînit toată viaţa, s'a dus la Cincinatti (Ohio) în anul 1872. Aici îşi începu el cariera literară, pornind dela treapta cea mai modestă, debutînd ca corector, însă un corector ideal, un corector după care zădarnic ar năzui Viaţa Romînească în ţara noastră, un corector care ar avea chemarea meşteşugului, grija exagerată şi plină de prevederi a celor mai mici amănunţimi, cultul punctuaţiei pînă la superstiţie, ceia ce face pe colegii lui exasperaţi să-i dea porecla de „Punct şi Virgulă“. Pătrunde greu visătorul delicat şi e de mirare că pătrunde chiar, în ţara aceasta, unde trebue să joci din coate să-ţi deschizi o cărărue, el atit de plăpînd şi de o timiditate dureroasă, care-l face se rătăcească zile întregi pe la uşile redacţiilor, cu manuscrisele în mînă, fără să aibă curajul să intre, şi cînd în sfirşit îşi ia inima 'n dinţi şi se repede pe uşa deschisă din întîmplare, se aruncă spre director şi cu glasul zugrumat, rugător, plin de temere, întreabă dacă nu are nevoe de nuvele sau de articole... Se poate uşor înţelege că în asemenea condiţii rar se încumeta cineva să-i citească manuscrisele, dar dacă izbutea să se facă citit, atunci era sigur că i se publicau,—şi totuşi la celebritate n'a ajuns prin operele publicate în jurnale şi magazine literare, articole, bucăţi literare, atit de originale şi încîntătoare, ci prin faimosul articol de reportagiu, despre care am pomenit. Cu aceasta cel puţin a eşit deasupra mizeriei, dar, înlănţuit de biurou prin munca aceia de jurnalist ce-i dădea pînea de toate zilele, sufletul lui de „pribeag“ se usca de dorul altor lumi. Dacă nu putea atunci să-şi iea zborul spre Orient şi ţările tropicale, spre care nazuia cu atita aprindere, căuta cel puţin să prindă în sufletul lui

şi să resfringă în limba engleză, în toată frumuseţa şi cu toată perfecţiunea, lumea din operele marilor scriitori francezi, pe care-i admira. Toate nopţile şi le petrecea traducînd din Guy de Maupassant, pe care-l iubea şi de care se apropia sufleteşte, din Théophile Gautier, al cărui Orient îl fermeca, şi din Flaubert, pe care-l diviniza.

Traducerile aceste sint opere de o artă desăvirşită; cu o evlavie adîncă urmărea el cugetarea maiştrilor pînă în cele mai adinci şi mai fine îndoituri, şi căuta să o redee „fidel“ pînă în cele mai greu de prins nuanţe, într'o limbă ai cărei termeni erau aleşi cu ogrijă nespusă, în fraze construite dumnezeeşte, dar, în care, cu tot respectul şi veneraţia pentru cugetarea maeştrilor, strecura pe ici pe cole cite o trăsătură, o notă originală, vibraţia sufletului său de artist delicat, înamorat cu atita patimă de tot ce era artă şi frumuseţă...

Dar Hearn nu era pasere care să poată sta în colivie... Intr'o bună dimineaţă este îndepărtat dela jurnal, pentrucă ceruse învoirea să se însoare cu o Negresă... cu care însă pînă în cele din urmă nu se însoară, pentrucă... n'a putut să şi-o procure!...

Intîmplarea aceasta însă îi dă prilej să poată în sfirşit pleca spre ţara viselor lui, spre tropice, şi în drum se opreşte în *Noul Orleans*, unde petrece timpul cel mai fericit din viaţa lui şi scrie trei capo-d'opere: *„Foi răzleţe din literaturi ciudate“*, *„Citeva fantome chinezeşti“* şi *„Chita“*, roman.

Cît a poposit aici, în această oază a vieţii lui, şi-a împăcat nostalgia, niciodată alinată, călătorind cu gîndul prin lumea minunată a legendelor din alte vremuri. Culegea pe ici pe cole cărţi rare, cu cuprins bizar, şi se afunda în lectura a sute de bracuri învechite, în care se închidea taina atitor lumi apuse, cu acea putere de muncă şi dar de a migăli lucrul pînă la desăvirşire, ce i-a atras odinioară porecla de „Punct şi Virgulă“. Din această intimitate sufletească cu „Anvari Soheili“, „Mahatharata“, „Gulistan“, „Kalewala“, „Talmudul“, etc., au eşit *„Foile răzleţe din literaturile ciudate“*, „un mozaic de reconstrucţiuni din cele ce m'au impresionat ca fiind mai fantastic de frumoase în literatura cea mai exotică pe care am găsit-o...“ cum zice însuşi Hearn. Sînt pagini încîntătoare, de un farmec, de o poezie şi de un colorit atit de potrivit cu poporul, epoca şi decorul vremilor în care se petrec evenimentele, încît parcă ar fi la mijloc un fel de vrajă, o putere de divinaţiune aproape miraculoasă.

Cu învăţatul scrib *Satni* ne primblăm, în *„Cartea lui Thoth“*, printre mormintele Egiptenilor în căutarea dezlegării tainei ce trebue să ne facă deopotrivă cu zeii. In *„Kalewala“*, *„Cuvinte magice“*, *„Cel dintîiu muzicant“*, etc., pătrundem în minunatele legende finlandeze, cu suflarea acea măreaţă de viaţă şi desfăşurarea de putere minunată a lui *Waïnamoinen*, cel ce a născocit muzica. Sau ne desfătăm cu gingaşele le-

gende ale Eschimoșilor, cu „*Femeia pasere*", care intr'o bună zi, părăsindu-și soțul, și-a luat zborul, cu copii cu tot, intinzindu-și aripele de goeland. Sau in legendele Talmudului, in care trece ca un fior din „Cintarea cintărilor" de dragoste aprinsă și mistică in „Alegerea Estherei", soția pe care bărbatul vrea s'o alunge pentrucă este stearpă. Dar paginele in care atinge desăvirșirea ca delicateță de simțire, prețiozitatea formei și adincime de cugetare, sint desigur legendele indiene, printre care „*O parabolă budistă*", in care e tratată, cu o innaltă filozofie, deșărtăciunea vieții omului: asemenea unor oale de pămint, care oricit de prețios ar fi lucrate, sint totuși menite să fie făcute fărime. Și încă „*Butimar*", acea delicioasă povestire, in care eroul caută să dovedească ce tristă ar fi o viață care nu s'ar mai sfirși. Al doilea volum, „*Fantome chinezești*", sint șase legende „scurte", cum zice Hearn, vorbind despre ele, dar adevărate juvaeruri ca formă și cit se poate de suggestive in evocarea „necunoscutului", a lumilor nevăzute și infinite ce înconjură mărginitul cimp, aceia ce numim realitate; in fiecare rind simțim „fiorul" noianului misterios și infinit, in care licărește slaba lumină a vieții noastre de o clipă.

Iar al treilea volum, acel care l-a așezat definitiv printre marii „scriitori ai lumii", a fost romanul său „Chita", care e mai mult un poem al mării. Intriga se petrece intr'o insulă din mijlocul mării. In punctul acesta mic, perdut in imensitatea mării, viața omenească se desfășură cu micile ei intimplări, absorbind sufletul intreg al actorilor ei, făcindu-i să uite pină și de existența acestei „vaste lumini și tăceri", in care se scaldă „insula cea de pe urmă". Din hotelul cel mare se revarsă cintări și lumini de baluri, pecind marea se deslănțue ca un monstru inspăimintător in minia surdă a unei furtuni care crește, se apropie, și urletul ei sinistru, intovărășit de mugetul inspăimintător al valurilor, se ingină, in noaptea cind insula trebue să fie inghițită de mare, cu ritmul molatec al valsului din sala de bal a hotelului, pină cind oceanul se aruncă asupra insulei, revărsind spaima groaznică a sfirșitului și făcind să se ridice de pretutindeni „strigătul desnădăjduit al omului ce se găsește pe neașteptate in fața naturii"... E in tot acest roman un suflu epic, de o putere și o măreție uimitoare, e un poem al mării, in care aceasta e descrisă in toate priveliștile ei, in niște culori, cu o stăpinire și o putere de evocare, cu o poezie și o pasiune de care numai admiratorul exaltat al ei, Hearn, era capabil.

Dar abia a dat la tipar această ultimă operă a sa, și „pribeagul cel veșnic" din sufletul lui s'a trezit, mai nerăbdător, mai ars de dorul altor lumi decit oricind, și iată-l in drum spre tropice și după citeva zile la Saint Pierre. A ajuns in sfirșit la țara aceia din ocean la care năzuise cu atita patimă, despre ale cărei delicii visase o viață intreagă. In primele timpuri a fost ca fermecat in această lume in care totul e dumnezeesc, și cu darul lui de a se reincarna in lumile din alte vremuri, de

a transpune in senzibilitatea lui tonalitatea celor mai deosebite senzibilități, de a trăi viața din prejurul său și a ghici sufletul naturii inconjurătoare, scrie „Doi ani in Antilele franceze", o colecție de legende și schițe pline de fineță și farmec, in care trăește natura din aceste locuri divine și locuitorii ei cu moravurile, caracterul, frumuseța și poezia lor proprie; sint și unele povestiri intunecate, ce te impetresc de groază in unele momente, ca acele din timpul boliștei de vărsat negru dela 1887, izbucnirea puterii aceleia de viață, a exuberanței naturilor acelora îmbătate de soare, de aerul infiăcărat și imbălsămat cu arome amețitoare, deslănțuite in danțuri pline de o senzualitate arzătoare, vrind să petreacă, să guste fericirea de a trăi,—„ce are a face dacă vom muri mai apoi?"—și deodată groaza morții, tăcerea in fața preotului ce trece ducind impărtășania vreunui bolnav pe patul morții!... Cu ce varietate de culori, cu ce nuanțe, cu cită mlădiere și bogăție de mijloace trece el dela cele mai fine, mai delicioase și caprițioase creațiuni ale fantaziei, la cele mai lugubre și violente scene din împărăția groazei!...

Dar, după doi ani petrecuți in acest „raiu pămintesc", Hearn se simte obosit, nervii lui nu mai vibrează la nici una din senzațiile acele ce-l infiorau de plăcere in primele vremuri, „visul lui de frumuseță veșnică" s'a mistuit. Dorul de muncă, de viață activă, trecutul lui din țările de activitate infrigurată, il face să se intoarcă iar in prozaica și realista lume a Americilor. Vine in Filadelfia și scrie un roman psihologic: „*Karma*", regenerarea unui suflet bolnav moralmente prin dragostea curată și curagioasă a unui nobil caracter de femee!... Sintem departe de „Fantomele chineze" și mai ales de statuetele acele cu picioarele goale, ce merg tăcute cite 40—50 kilometri cu pasul rimat, ducind pe cap panere pline de fel de fel de măruntișuri dela un oraș la altul, Negresele „*porteuses*", ale căror glasuri răsunau pină departe in aerul calm și dulce din Antile. Departe de cetățile acele vechi scăldate in lumina tropicelor și azurul mărilor, departe de lumea ceia primitivă, naivă și copilăroasă, dar de un pitoresc atit de viu, atit de nouă și de curioasă! Din Filadelfia s'a dus la New-York și a stat mult timp la indoială pină cind s'a hotărit in sfirșit să plece in Japonia, in 1890, unde s'a însurat cu una din acele creaturi bizare, fiică a impărăției dela Soare-Răsare, și s'a naturalizat Japonez, pentruca fiul ce i s'a născut din această căsătorie să fie cetățean adevărat al acestei minunate impărății. Aici a stat profesor 8 ani de zile la universitatea din Tockyo, pină cind, orbind la 1898, Japonezii l-au exilat de pe pămintul lor; iar puțin după aceia a isprăvit Lafcadio Hearn lunga lui pribegie printre secole și pe suprafața pămintului, rămiind să se odihnească, in sfirșit, pentru totdeauna, in impărăția *necunoscutului*, spre care rivnise toată viața.

Paginile scrise in Japonia, deși redate cu acel farmec particular lui Hearn, cu acea înțelegere desăvirșită și formă armonioasă și strălucitoare particulară talentului lui, nu mai respiră admirația entuziastă, încin-

tarea ce a resimţit-o în Antile. Deşi preţueşte calităţile acestui neam, curajul, energia lor, darul lor de a armoniza ceia ce primesc dela cultura occidentală cu vechea şi strălucita lor cultură orientală, deşi schiţează, cu arta lui desăvîrşită, tipuri de studenţi Nipponi, figuri curioase şi aţiţătoare de Japonezi moderni, cu înfăţişarea lor politicoasă şi liniştită şi cu viaţa intimă atît de ascunsă, este totuşi *ceva*, care-l face să nu se simtă apropiat de ţara şi oamenii aceştia, pare că ar presimţi purtarea lor de mai tîrziu cu el, atunci cînd orbeşte... Ceia ce-l atrage şi-l pasionează e trecutul eroic din epoca *Damyo-lor şi Samuraï-lor*, legendele de odinioară ce şi le însuşeşte cu acel dar miraculos a intra în viaţa trecutului, pe care i-l cunoaştem, şi sufletul poporului care a păstrat amintirea acestor legende, înfricoşate sau atingătoare.

Marc Logé în *Mercure de France* citează printre cîntecele populare foarte vechi, culese de Hearn, un cîntec, în care „soacra" este tot atît de luată la vale ca în toate cîntecele noastre populare:

Ce luceşte oare aşa
In muntele 'ntunecat?
Lună să fie oare, ori stele?
Ori musca de foc?
Nu-i lună,
Nici stele!..
E ochiul bătrînei,
Ochiul mamei soacre
Străluceşte aşa!
Cor:
Ochiul mamei soacre
Străluceşte aşa!

Ceia ce face însă un capitol deosebit în opera lui Hearn şi nişte pagini unice în literatura lumii sînt studiile sale asupra diferitelor insecte din Japonia, asupra furnicilor, libelulilor, fluturilor de Japonia şi mai ales asupra unor „insecte muzicanţi", care scot nişte sunete atît de jalnice la apropierea ernii, încît poeţii japonezi le-au cîntat în versuri încîntătoare, culese de Hearn şi citate de Marc Logé în pomenitul articol. Studiile acestea, dintre care au fost traduse vre-o cîteva în *Mercure de France*, sînt adeseori rezultatul unor lucrări minuţioase, ce au costat multă muncă. Hearn însă le scrie atît de fin, de armonios şi uşurel, încît admirînd poetul senzibil, lăsîndu-te stăpînit de farmecul frumuseţii pe care autorul ţi-o desfăşoară cu atîta dragoste şi de simţimîntul bizarului care te seduce, cum l-a sedus şi pe Hearn, nu bagi de seamă ce cugetare adîncă şi calităţi ştiinţifice şi filozofice reale se revelează în ele şi nici nu poţi să crezi că au costat atîta muncă şi răbdare.

Hearn e un scriitor rar, de o strălucire şi fineţă fără pereche în limba engleză, un scriitor ce a ştiut să uniască în opera sa adîncimea, intensitatea de emoţii şi măsura în expresie a spiritului englezesc, cu vioiciunea, coloritul, strălucirea şi armonia popoarelor de sud. De origină grec caşi Jean Moréas, e curios că are caşi acesta pornire de a înţelege toată cugetarea omenească, de a se pătrunde de toată frumuseţa şi de a trăi, într'un fel de reincarnare continuă, viaţa din toate lumile şi din toate timpurile. E însă un talent mai viu, mai bogat, mai tufos (dacă aşi putea zice astfel) decît Moréas, un talent în care perfecţiunea formei e disciplinarea şi înfrînarea unei vieţi pline şi puternice, nu a negaţiunii acestei vieţi, ca în Jean Moréas. Dar mai ales e un tovarăş al sufletului viu, variat, interesant, aţiţînd inteligenţa, deschizînd orizonturi nouă cugetării, dezmierdînd simţurile şi încălzind sufletul, satisfăcînd mereu în alt chip şi cu alte mijloace, în noi, nevoia de a admira.

Izabela Sadoveanu

CRONICA MEDICALĂ

Hrana copiilor mici

Mortalitatea mare a copiilor mici a atras totdeauna atenţiunea igieniştilor şi a sociologilor. La noi în ţară, cu deosebire, această mortalitate este excesivă. Mor anual 23—24000 de copii mai mici de o lună şi 25—26000 dela o lună până la un an; în total mor în primul an al vieţii 49—50000 copii, cam a 4-a până la a 5-a parte din cîţi se nasc. Din 100 copii ajung până la un an numai 80, iar până la 15 ani 43.

In cea mai mare parte mortalitatea enormă în primul an este datorită turburărilor aparatului digestiv. De aceia nu e de mirare că mai ales cercetările din ultimii ani ale medicilor de copii s'au îndreptat în această direcţiune. Rezultatele obţinute au fost aşa de bune, încît în unele ţări statul şi iniţiativa particulară se întrec în complectarea măsurilor pentru apărarea sănătăţii copiilor.

Copiii mici capătă turburări digestive şi cînd sînt hrăniţi la sîn, dar au cu deosebire turburări grave cînd sînt hrăniţi cu lapte de vacă sau alte alimente preparate.

De mult timp s'a văzut rolul pe care hrana îl avea în producţiunea acestor turburări, dar cînd era vorba să se explice modul cum hrana cauza turburările, părerile erau împărţite, nefiind nici una bazată decît pe conjecturi mai mult sau mai puţin plauzibile. S'a acuzat rînd pe rînd diferenţa de compoziţiune şi în special prezenţa în cantitate mai mare a caseinei în laptele de vacă, apoi infecţiunea laptelui cu anumiţi microbi, în sfîrşit intoxicaţiunea cu producte de fermentaţiune ale laptelui.

Numai în timpul din urmă s'a procedat mai metodic, cercetîndu-se mai întâi starea normală şi apoi, în mod aproape experimental, efectele diferitelor schimbări în alimentaţiune.

Pentru determinarea schimbărilor nutritive ale copilului sînt două

metode de cercetare: metoda zisă directă, exactă, care constă în cercetarea chimică a hranei introduse şi a excreţiunilor (urină şi fecale), măsurarea absorbţiunii de oxigen, a eliminării de acid carbonic şi de vapori de apă,—şi din acestea se deduce starea copilului, ţinîndu-se copilul în aparatul special al lui Pettenkofer; a doua metodă, statistică, care face o medie de cantitatea laptelui absorbit în timpul lactaţiunii şi de cantităţile de substanţe nutritive conţinute în lapte, socotind tot în mijlociu compoziţiunea urinei, a fecalelor şi a creşterii copilului, partea necunoscută fiind schimburile gazoase. Un exemplu va lămuri mai bine diferenţa celor două metode: Un copil de 10 săptămîni este pus în aparatul lui Pettenkofer şi studiat în timp de 9 zile. Copilul cîntărea 5220 grame la început şi 5250 grame la sfîrşitul experienţii. Sugea pe zi 613 grame lapte şi absorbea prin plămîni 96,2 grame oxigen; în total 709,2. Copilul elimina prin urină şi sudoare 325,7, fecale 38,2, acid carbonic 116,9, vapori de apă 224,4; în total 704,2. Rămîne deci pentru creştere 5 grame, compuse din 4,3 apă, 0,2 săruri şi 0,5 substanţe organice. Un copil de aceiaşi vrîstă are următorul bilanţ nutritiv, după metoda statistică: suge 800 grame de lapte, creşte în 24 ore 25 grame, rămîn pentru eliminare 775 gr., care se împart în 520 gr. urină, 20 gr. fecale; în total 540 gr.,—şi mai rămîn determinate prin diferenţă 235 gr. pentru schimburile gazoase, anume: eliminare de acid carbonic şi apă.

Pentru a se obţine însă aceste medii a trebuit să se facă cîntăriri la o serie mare de copii, înainte şi după fiecare sugere, să se cîntărească asemenea excreţiunile şi apoi să se facă o serie de analize ale laptelui la diferite epoce ale lactaţiunii.

Dacă se determină energia, adică valoarea dinamică măsurată în calorii [1]) a substanţelor alimentare, se vede că copilul utilizează pentru fiecare kilogram de greutate 80—110 calorii, pecînd un adult cel mult 35—40. S'a căutat explicaţiunea acestei diferenţi în *creşterea* copilului. Se zice doar că copilul trebue să mănînce mult ca să crească. Dar această creştere nu reprezintă decît 1—0,5% din greutatea copilului, 85% din alimente se ard şi creşterea se face chiar cu arderea propriei substanţe a corpului, încît a trebuit căutată aiurea nevoia mare de alimente a copilului.

După o lege cunoscută de stereometrie, dintre două corpuri cu aceiaşi formă, cel mai mic are suprafaţa cea mai mare în raport cu greutatea; pe de altă parte, se ştie că un corp îşi perde căldura cu atît mai repede, cu cît suprafaţa este mai mare: dacă la un vas cu suprafaţa de 1 m. p. se adaugă aripi de 1—2 m. p., pierderea de căldură va fi de 2—3 ori mai mare. Cîni adulţi, de diferite mărimi elimină aceiaşi cantitate de acid carbonic pe metru pătrat de suprafaţă, nu însă pe kilogram de greutate. Un pitic de 6570 gr. (cam cît un copil de 4 luni) consuma pe zi 630 calo-

1) Căldura necesară ca să încălzească cu 1 grad 1 litru de apă.

rii, ceva mai mult ca un copil, care la această vristă creşte 24 grame pe zi. Făcindu-se măsurători ale suprafeței corpului la diferite vriste, s'au găsit următoarele cifre: la naştere 25 decimetri pătrați pentru 3 kgr. greutate sau pentru un kgr. 8,3, la 10 săptămini 35 dmp. pentru 5 kgr. sau pentru un kgr. 7 dmp, la un an 55 dmp. pentru 10 kgr. sau pentru un kgr. 5,5 dmp., la adult 209 dmp. pentru 70 de kgr. sau pentru 1 kgr. 3 dmp. Din aceste cifre se vede iarăşi că 1 kgr. de copil are o suprafață de 3 ori mai mare decît un kgr. de om adult şi pierde prin urmare de 3 ori mai multă căldură. Ca să-şi menţină căldura corpului îi trebue de trei ori mai multă hrană.

Afară de suprafața corpului sint şi alte condițiuni, care influențază nevoia de hrană. Fără îndoială că şi creşterea, digestiunea, influența temperaturii exterioare, dar mai ales activitatea musculară; toate acestea, însă, mult mai puțin decît pierderea de căldură prin suprafața corpului.

Dintre substanțele nutritive, care compun hrana copilului, albumina în 40%, grăsimea in 12% din cit se introduc rămin fixate in organism, restul împreună cu tot zaharul se arde şi se elimină în parte prin excrețiuni şi cea mai mare parte în formă de gaz prin piele şi plămini.

Hrana naturală a copilului, laptele mamei, conține intr'o sută de grame 1 gram de caseină (albumină), 6.50—7 grame zahar de lapte (lactoză), 4 gr. 50 grăsime şi 0,25 săruri, reprezintind o energie de 70—75 calorii. Laptele de vacă, care înlocueşte în mod obişnuit hrana naturală, cuprinde: caseină 3 gr., lactoză 4,5 gr., grăsime 3,5 gr. şi săruri 0,7, reprezintind o valoare energetică de 67—68 de calorii pentru 100 grame. De aceia schimbările nutritive la copiii hrăniți artificial sint deosebite puțin, deşi în principiu sînt aceleaşi cu ale copilului hrănit la sin. Trebue o cantitate mai mare de lapte, o muncă mai mare pentru digestiune; se introduce un exces de caseină şi săruri şi o cantitate mai mare de apă.

Din cercetările făcute asupra transformărilor prin digestiune şi absorbțiune ale diferitelor componente ale laptelui s'a văzut că, în opoziție cu credința dominantă, caseina este cea mai puțin vătămătoare; ea se arde în cea mai mare parte şi se elimină sub formă de uree. Zaharul se arde asemenea şi se elimină sub formă de apă şi acid carbonic; iar cind se dă în exces, se elimină prin urină sau produce o mişcare peristaltică exagerată a intestinului (diaree).

Sărurile în mare parte se absorb, servesc la creşterea organismului, iar cind sint în cantitate mai mare se elimină cu materiile fecale sau urina; ele influențează mult reținerea în organism a apei.

Grăsimea se absoarbe în cea mai mare parte (94—95%), transformindu-se în săpunuri, trece în singe, unde formează din nou grăsime neutră cu glicerina şi se depune sub piele 12%, iar escesul se arde. Cind este absorbită în esces şi mai ales neasociată cu zaharul şi idro-

carbonatele în general (făinoasele), produce o stare de boală cunoscută sub numele de acidoză.

Aceste substanțe alimentare trebuesc date în anumite proporțiuni, pentruca să nu producă tulburări. Hrana prea bogată în zahar este vătămătoare, precum şi mai ales acea care are un exces de grăsime, fără să aibă suficiente idrocarbonate.

In alimentațiunea artificială trebuesc avute în vedere aceste constatări; în hrana copiilor la sin, cind se produc turburări, trebue cercetate asemenea compoziția laptelui mamei şi caracterele speciale din care se poate deduce natura turburării. Hrana copilului poate să fie corectă din punctul de vedere al compozițiunii şi al proporțiunii substanțelor alimentare şi totuşi să se observe tulburări digestive şi ale schimbărilor nutritive. Atunci intră alte elemente în acțiune şi anume infecțiunile posibile şi reaua administrațiune a hranei. Infecțiunea pentru laptele mamei sau al doicii este posibilă numai cînd mama este bolnavă de o boală generală sau a sinului, sau cind se neglijează curățenia elementară a sinului. Pentru laptele de vacă infecțiunea se poate face mult mai uşor, fie din boale caşi la mame, fie în momentul mulgerii, în vasele în care este transportat şi păstrat, sau la domiciliul consumatorului; se înțelege că păstrarea laptelui la căldură, vara cu deosebire, favorizează înmulțirea enormă a germenilor ajunşi accidental înt'însul şi-l transformă intr'o soluțiune de otrăvuri. Trebue un anumit interval între 2 mincări, pentruca digestiunea stomacală să fie completă; trebue în cursul celor 24 ore să avem şi intervale mai mari, pentruca organele digestive să se repauzeze. Se ştie că digestiunea laptelui mamei durează o oră şi jumătate cel puțin, a laptelui de vacă peste 2 ore.

Greşala cea mai comună este hrana peste măsură şi la intervale scurte.

Se înțelege că aceste turburări vor fi şi mai grave şi mai uşor de realizat în alimentațiunea copiilor cu lapte de vacă.

Dacă nu se ea seama la turburările uşoare dela început şi se continuă în acelaşi fel cu hrana copilului, foarte repede se instalează turburări grave, care seamănă cu intoxicațiunile şi care dispar uneori cu multă greutate, compromițind de foarte multeori viața sau desvoltarea ulterioară a copilului.

La noi noțiunile acestea sint prea puțin răspîndite, chiar printre unii medici. Zilnic intilnim în oraşe mame care ar fi dorit să lăpteze singure, dar au fost îndemnate de medici şi moaşe să recurgă la doici sau la hrana artificială. La sate, alte prejudecăți şi obiceiuri rele compromit rezultatele hranei naturale la sin.

Va trebui, deci, pentru îndreptarea răului, mai întăi o educațiune serioasă în această privință a medicilor—în special a mamoşilor—şi a moaşelor, un învățămînt mai temeinic al igienei în şcoalele de fete,

şi ajutoarea, prin toate mijloacele, a pătrunderii acestor noţiuni în domeniul cunoştinţilor comune. Pe de altă parte, se impune o supraveghere strictă a industriei laptelui pentru copii, înlesnirea pentru mamele cele mai sărace de a-şi procura un lapte bun, supravegherea de aproape a copiilor daţi la crescătoare (din aceştia mor 80 % în primul an). Unde statul sau comuna nu poate interveni, iniţiativa particulară a făcut adevărate minuni, fie ca propagandă, consultaţii pentru copii mici, fie ca distribuţiune gratuită de lapte, ş. a..

Eficacitatea acestor măsuri este dovedită prin faptul că comunele sau ţările care le-au luat şi-au văzut, în scurt timp, mortalitatea copiilor redusă la mai puţin de jumătate.

Dr. M. Manicatide

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

Evoluţia climatului

Pecînd geologul de acum 50—60 de ani se mulţumea să stabilească, într'o localitate, succesiunea unor straturi şi să le găsească echivalentul în alte regiuni mai dinnainte cunoscute, cel de azi are cu totul alte năzuinţi. El, prin cercetări de amănunt, prin încercări experimentale de laborator, etc., urmăreşte să clarifice o problemă locală sau generală de geografie a unor timpuri de care ne despart mii şi, poate, milioane de ani; el năzueşte să cuprindă faptele cunoscute într'o lucrare de sinteză, din care şi profanul să înţeleagă împrejurările prin care a trecut planeta noastră, pentru a lua forma actuală.

Adică, geologul modern, în special cel sintetizător, se strădănueşte să arăte, pentru fiecare epocă, întinderea uscaturilor, înnălţimea munţilor, configuraţia mărilor, natura climatului, felul vegetaţiei (florei) şi a lumii animale (faunei), precum şi toate evenimentele mai principale ce au avut loc în acele epoci.

Stabilind locurile unde au avut loc erupţiuni vulcanice, scufundări de uscaturi, ridicări de lanţuri muntoase, roaderea treptată a acestor lanţuri—prin acţiunea atmosferei, a apelor curgătoare, a gheţarilor, etc.—şi dovedind în ce relaţiuni s'au găsit aceste fenomene unele cu altele, geologul nu urmăreşte numai satisfacerea unei curiozităţi, oricît de legitime, ci şi un interes practic. Căci, este evident că sînt chestiuni, de cel mai mare interes, la care nu putem răspunde sprijiniţi pe observaţiunile noastre, începute abia de eri alaltăeri; că niciodată nu vom azista la fenomene ca acele care au contribuit să ne aducă, din centrul pămîntului, mineralele utile sau preţioase; că, prin măsurătorile şi calculele unei vieţi de om, unei generaţii sau mai multor generaţii, nu vom determina legile unui cutremur de pămînt, nu vom stabili, în mod neîndoelnic, unde cutremurul s'a simţit altădată şi unde va produce—cu multă probabilitate—dezastre şi în viitor. Nu vom răspunde la nici una din aceste chestiuni, fără să ne obişnuim a citi, în coaja globului, documentele lăsate de evenimente pe care abia le bănuim.

Una dintre problemele interesante de geologie e şi problema climatului în diferite epoci din istoria pămîntului, problemă care variază în detalii după rezultatele căpătate în urma cercetărilor sistematice ce se fac asupra climatului actual, problemă dela care se aşteaptă răspuns la două chestiuni, una generală—dacă climatul a avut o evoluţie continuă sau cu repeţiri, cu recurenţe—căci e în raport cu problema generală a evoluţiei; altă chestiune e specială, priveşte numai istoria globului terestru. Această chestiune este acea a determinării duratei în ani a epocilor geologice.

Pentru determinarea climatului actual, dintr'o localitate, ne servim de temperatura medie a locului, de direcţiunea curenţilor de aer, de cantitatea precipitaţiunilor atmosferice, de cunoaşterea influenţii pe care o are asupra uscatului apropierea sau depărtarea de oceane, de înnălţimea locului deasupra nivelului mării, etc..

Pentru a stabili climatul unei epoci geologice nu avem decît un mijloc indirect: să deducem natura climatului după efectele pe care le-a avut asupra distribuţiei, în spaţiu şi timp, a faunei şi florei, şi—în cîteva cazuri—după urmele lăsate de gheţari.

Este fapt bine stabilit că distribuţia geografică a animalelor şi plantelor e determinată de climat. Aşa constatăm că se întîmplă astăzi şi avem motive puternice să credem că s'a întîmplat în toate epocile geologice, fapt pe care de altfel îl putem controla prin datele paleontologice. Sprijiniţi pe un număr destul de mare de observaţiuni, geologii de acum cîteva decenii au popularizat părerea că climatul a avut o evoluţiune continuă din era arhaică pînă azi, cu o tendinţă manifestă spre răcire. Pentru era arhaică n'avem mijloace să determinăm ce fel de climat era, căci lipsesc urme de faună şi de floră. Pentru era primară s'a putut afirma că temperatura şi toţi ceilalţi factori ai climatului erau ca în regiunile tropicale de azi. Apoi că temperatura a scăzut şi, în era secundară, se puteau deosebi două zone climaterice: zona polară, spre poli, şi zona ecvatorială,—care era cu mult mai întinsă decît cea de azi, cuprinzînd şi actuala zonă temperată. In sfîrşit, în era terţiară climatul s'a modificat treptat-treptat pînă a luat forma de acum.

Se dădea şi o explicare acestei continui evoluţiuni a climatului, anume răcirea treptată a pămîntului. După concepţia noastră actuală, pămîntul a fost, la un moment dat, un glob de materii topite, avînd, evident, o temperatură de mai bine de 2000 grade. Această enormă cantime de căldură s'a tot împrăştiat cu vremea, prin radiaţie, în spaţiu. In măsura în care căldura se pierde, scoarţa globului—formată din timpuri foarte îndepărtate—se tot îngroaşă, fără a împiedeca însă cu totul pierderea mai departe a căldurii. S'a complectat apoi această concepţiune cu afirmarea că climatul, din era primară şi începutul erei secundare, a fost cald şi uniform pe tot globul, din cauza căldurii sale proprii.

Această afirmare este desigur nefundată, căci din toate observaţiunile şi experienţile făcute cu lava aruncată de vulcani, rezultă că răcirea globului s'a făcut extrem de încet şi că înnalta temperatură a materiei topite din interior a fost aproape fără influenţă în exterior.

Dar, pe lîngă aceste observaţiuni, mai intervine un alt fapt de mare importanţă, anume dovada că apa mărilor şi oceanelor n'a avut niciodată—nici la începutul erei primare—o temperatură mai mare de 40—45 de grade, temperatură proprie vieţii protoplasmice a celor mai simple fiinţi. Dacă această temperatură ar fi fost mai mare, atunci desigur că răcirea apelor mării n'ar fi rămas fără influenţă asupra *tuturor* animalelor şi vegetalelor; că, adică, nu s'ar putea să întîlnim azi vre-o specie animală care să fi trăit şi în era primară.

Evident. Faptele dovedesc însă contrariul. Sînt cîteva specii maritime care au rămas aproape neschimbate din era primară pînă azi. Numai distribuţia lor a variat: pecînd erau şi spre poli în era primară, nu se găsesc astăzi decît la ecvator.

Prin urmare, căldura centrală a globului nostru n'a avut aproape nici o influenţă asupra climatului. Deci, factorii climatului trebue căutaţi în afara sîmburelui fierbinte, în căldura astrelor, în special a soarelui, şi în accidentele scoarţei: munţi, mări etc.

Pe această cale chestiunea climatului geologic a putut aştepta şi mai mult sprijin dela cercetările asupra factorilor climaterici actuali. Odată pusă chestiunea astfel, s'a cercetat dacă nu cumva uniformitatea climatului din era primară, de pildă, nu este decît aparentă; dacă nu cumva, în vreme ce în oceane o temperatură uniformă domnea dela ecvator la poli, pe uscat—unde intervin mai mulţi factori, ce au influenţă asupra climatului—nu erau variaţiuni, cam în felul celor de azi, cu diferenţă de grad, bine înţeles. Pentru îndreptarea problemei în această direcţiune au servit nişte descoperiri neaşteptate, anume: recunoaşterea unor urme de gheţari, cam spre sfîrşitul erei primare, a acelei ere în care climatul era, se spunea, uniform şi... tropical. De atunci încoace—dela descoperirea acestor urme de gheţari—documentele doveditoare a unor însemnate variaţiuni climaterice au sporit.

Pentru era terţiară apoi, eră din care avem mai multe documente, s'au determinat considerabile schimbări în climat, schimbări ce nu dovedesc tocmai o evoluţiune continuă, într'un anume sens—spre răceală—ci par să ne îndrumeze spre ideia unor cicluri climaterice. Adică, am fi conduşi să credem că climatul unei regiuni variază cîtva timp într'un sens, atinge un maximum, apoi revine cu încetul la o stare cam la fel cu acea dela care a plecat. Prin aceasta nu se poate tăgădui însă că temperatura a scăzut din era primară pînă azi, ci se susţine numai că în această evoluţie au fost cicluri, au fost reveniri, recurenţe.

Dacă lucrul acesta s'ar dovedi şi ar fi recunoscut ca general, atunci ar trebui cercetate cauzele acestor reveniri şi desigur că ele nu pot fi căutate decît în astrul dela care primim căldura şi lumina, în evoluţia soarelui.

Problema așa pusă este de o extremă importanță, căci avem motive să credem că variațiunile în starea soarelui sînt periodice, și descoperind această periodicitate, nu numai că vom calcula toate schimbările din trecut, dar vom prevedea și pe cele din viitor.

Din nenorocire, pînă acum, ne lipsesc date pentru a discuta această problemă și ne mulțumim numai să cercetăm, pînă în amănunte, micile schimbări climaterice locale, pe care le putem constata prin variațiunile vegetației, prin distribuția coralierilor și prin rarile urme lăsate de ghețari.

Coralierii sînt animale care trăesc în asociații arborescente. Aceste animale își fabrică o căsuță de piatră de var și căsuțele tuturor ființilor dintr'o colonie fac o piatră poroasă, ce tot crește, din pricină că pe animalele mai bătrîne se nasc necontenit altele tinere, care clădesc și ele căsuțe de piatră. Multe colonii de aceste, așezate unele lîngă altele, formează stînci și chiar insule, insule de coraliu, cum sînt în oceanul indian și pacific.

Pentru prosperarea coralierilor se cer trei condițiuni: 1, ca temperatura apei să nu scadă sub 20° C.; 2, ca adîncimea apei să nu fie mai mare de 37 m.; 3, ca apa să fie agitată și foarte limpede, lipsită de materii pămîntoase.

Aceste condiții și în particular cea privitoare la temperatură erau desigur îndeplinite în era primară dela poli la ecvator, căci în toate mările vremii—unde adîncimea era mică și lipsea nămolul—se clădeau ziduri și stînci, pe care le găsim astăzi minunat păstrate. In era secundară nu mai găsim—mai ales spre sfîrșit—coralieri spre poli, deci apa nu mai avea temperatura proprie dezvoltării lor, dar îi găsim pînă în nordul Angliei.

In era terțiară apoi, ei se retrag tot mai mult pînă în limitele în care îi găsim azi, adică pînă la cel mult 30 grade latitudine nordică ori sudică.

Sînt însă epoci—chiar din era primară—în care coralierii lipsesc în anume mări și există mai la nord și mai la sud. In acele mări se observă însă o sedimentare activă, care e semnul unei considerabile activități a apelor curgătoare. Aceasta dovedește o variație locală a climatului; adică ploi mari, care au produs șivoae și rîuri violente. In același timp, sau în scurtă vreme după această sedimentare activă, se poate urmări, pe uscat, și urme lăsate de ghețari, ceia ce denotă o scădere continuă de temperatură, cel puțin în acele locuri. In sfîrșit, depozitele mai dovedesc o ridicare treptată a temperaturii spre sfîrșitul erei primare și începutul erei secundare, fapt ce coincide și cu reîntoarcerea coralierilor în locurile de unde dispăruseră.

S'a putut urmări astfel, în depozitele erei primare, o variațiune a climatului, ce s'a mai repetat apoi—cam sub aceleași aspecte—în era terțiară. Nu s'au putut urmări toate fazele acestor evenimente climaterice, pentrucă depozite așa de vechi, cum sînt cele din era primară, au suferit schimbări considerabile în cursul vremurilor și multe urme, pe care depozitele terțiare—mai recente—le păstrează, s'au șters în straturile erei primare. In linii generale însă, constatăm o remarcabilă asemănare.

Pricina acestor asemănări poate fi atribuită ori numai unor evenimente orogenice, ori și acestora și unor perioade în activitatea solară sau în starea atmosferei.

Evenimentele orogenice, cu care par a sta în strînsă relațiune variațiile climaterice, sînt: ridicarea lanțului munților hercinici în era primară și formarea lanțului alp-himalaian în era terțiară.

Din lanțul hercinic—care se întindea pe direcția Rennes, Nancy, Praga, Odesa, Urali—n'a mai rămas pînă azi mai nici o culme importantă; apele curgătoare și diferiți agenți atmosferici au avut destulă vreme să roadă și să care, în văi și oceane, materialul unor uriași ce treceau, desigur, de 5000—6000 metri înnălțime. Lanțul alp-himalaian se ridică, în schimb, și azi impozant, din regiunea Pirineilor pînă dincolo de Himalaia, cuprinzînd Alpii, Carpații, Balcanii, Caucazul, etc..

In regiunile acestor lanțuri de munți—primari și terțiari—s'au produs variațiuni climaterice, cum se produc și azi, atît la nord, cît și în zona temperată sau în zona tropicală. Curenții de aer izbiți în aceste creste și siliți a se ridica in văzduh au contribuit a spori precipitațiunile atmosferice; de unde ploi mari, continui, apoi grămădire de zăpadă și în urmă ghețari. După mii și mii de ani, coamele au fost roase și atunci au schimbat și mai puțin uniformitatea climatului din anumite regiuni. Așa s'a întîmplat în era secundară, în care climatul are variațiuni foarte încete, încît se poate vorbi de o evoluțiune continuă spre climatul mai rece de mai tîrziu; așa e posibil să se mai întîmple și în viitor, cînd dințele vremii va reduce și lanțul alp-himalaian, reducîndu-l la un platou jos, la ceia ce se numește, după Americani, un *pénéplaine*.

Dacă coralierii dau indicațiuni foarte prețioase pentru variația condițiilor din mări, nu se poate lipsi geologul de contribuția pe care cunoașterea vegetației și animalelor de uscat o aduce pentru climatul de uscat. Așa că la concluziunile de mai sus s'a ajuns ținînd samă de toate cunoștințele mai importante ce s'au adunat pînă acum.

Se pot atribui variațiunile climaterice și unor perioade în activitatea solară și poate și unor stări particulare ale atmosferei. Arrhenius a susținut că uniformitatea climatului se datorește unui spor în cîtimea de acid carbonic în atmosferă. Ipoteza aceasta poate fi acceptată pentru începutul erei primare, în care atmosfera cuprindea, cu siguranță, o mai mare cîtime de acid carbonic, ceia ce a favorizat vegetația luxuriantă din carbonifer. Dar, pentru erele următoare, ipoteza nu e cu totul justificată.

In ce privește activitatea solară, un fapt pare necontestat: soarele a scăzut în volum, a dobîndit, în cursul istoriei terestre, un diametru a-

parent mai mic, a trimes, prin urmare, tot mai puţină căldură spre noi, şi cu raze ce au venit tot mai oblic spre poli. Cînd soarele era mai mare, razele lui formau un con enorm, care învălea pămîntul dela un pol la altul. Aceste raze, ce cădeau în toate părţile perpendicular, încălzeau globul nostru uniform, dela un pol la altul, cum încălzesc azi zona tropicală. In măsură ce soarele s'a micşurat a tot scăzut şi căldura pe care o dădea pămîntului. In acest chip se explică scăderea continuă, evoluţiunea spre răcire, a climatului terestru.

Dar în activitatea actuală a soarelui par a se recunoaşte variaţiuni periodice, despre care ne dau o idee petele solare. Aceste variaţiuni au influenţă evidentă asupra factorilor climaterici, care urmează periodicitatea activităţii solare şi astfel s'a putut—pentru vremurile noastre—vorbi de cicluri climaterice cu durata de 35 de ani.

E posibil ca pe lîngă aceste cicluri scurte—pe care abia începem a le constata—activitatea solară să aibă cicluri de lungă durată, poate de mii de ani, care să determine variaţiuni climaterice considerabile, cum au fost acele din pleistocen (cvaternar) de pildă, sau poate acele—abia de curînd descoperite—din era primară. In acest caz lucrul capătă o enormă importanţă, cum am spus şi mai sus; căci evenimentele astronomice au perioade calculabile, fiind supuse unor legi nestrămutate. Odată ce această periodicitate în activitatea solară se va constata, ne va fi permis să calculăm cîte mii de ani au trecut dela apariţia omului-maimuţă pînă azi, cîte milioane de ani s'au scurs dela apariţia plantelor cu flori şi a insectelor ce le-au supt pentru prima oară nectarul; cîte zeci de milioane de ani dela naşterea celei dintăi vieţăţi şi cîte sute de milioane din epoca în care, pe globul nostru lichid, abia începuse a se forma cîte un petec de materie solidă, petec care plutea pe masa înferbîntată, ca zgura pe spija topită în creuzetele cuptoarelor înnalte în care se extrage ferul.

T. A. Bădărău

CRONICA EXTERNĂ

Lupta împotriva lorzilor

Lupta împotriva lorzilor este mai crîncenă decît oricînd. După alegerile în care naţiunea s'a rostit pentru liberali şi, prin urmare, în contra lorzilor, d. Asquith a depus în Camera Comunelor proectul său de lege, prin care mărgineşte puterile Camerei Lorzilor în materie financiară şi stabileşte chipul cum urmează ca de aici înnainte să se rezolve conflictele dintre ambele Camere.

Lorzii, simţind că sînt învinşi, au început să recurgă la fel de fel de subterfugii, ca să îndulcească efectele isbîndei liberalilor şi ca să scape cîteva crîmpee măcar din atotputernicia lor de odinioară.

E interesant să vezi cum s'a stins încetul cu încetul trufia lorzilor în ultimele luni. De unde primăvara trecută, ei refuzau să discute cu Comunele şi revendicau dreptul de a aproba sau de a respinge budgetul şi legile financiare; de unde, chiar după aceia, în faimoasa conferinţă dintre cele două partide, se arătaseră de-o intransigenţă absolută şi adeseori semeaţă,—acum recunosc fără înconjur că nobila adunare nu poate să subziste sub forma ei actuală şi declară pretutindeni că reorganizarea ei se impune, şi că la urma urmelor sînt dispuşi să primească chiar măsurile care ar tinde să le stavilească puterile şi drepturile constituţionale.

Singura chestie pe care ei o mai discută e cum trebue să fie reconstituită Camera Lorzilor şi cum ar fi mai bine să se rezolve neînţelegerile dintre cele două adunări. Şi de aceia trăim într'o epocă în care răsar în fiecare zi noi propuneri şi noi planuri de reorganizare. După proectul lordului Rosebery, ne-a fost dat să auzim de proectul lordului Balfour of Burleigh. El a avut cîteva ceasuri de o efemeră celebritate. După aceia a venit rîndul propunerilor lordului Curjon, fostul vice-rege al Indiilor. Dar şi acestea sînt menite să se eclipseze dinnaintea proectului pe care îl pregăteşte de cîteva săptămîni şeful opoziţiunii din Camera Lorzilor, lord Lansdowne. Nobilul lord, care fără îndoială a condus şi conduce lupta de rezistenţă a aristocraţiei engleze împotriva demo-

crației care îi dă asalt, și este adevăratul suflet al partidului unionist, zace bolnav în domeniul său istoric dela Bowood și acolo, în liniștea bibliotecii celebre a acestui castel, de care printr'o ciudată ironie a soartei se leagă atitea amintiri, nu din istoria conservatismului, ci din istoria liberalismului englez, el lucrează la elaborarea acelei reforme, care este ultima speranță a lorzilor, dar care desigur nu va salva cauza lor perdută.

Pecînd lorzii se agață de tot ce le ese în cale, și cu o versatilitate simptomatică schimbă în fiecare zi platforma luptei lor de apărare, dînd astfel Angliei și întregei lumi spectacolul celei mai desăvîrșite confuziuni și al celei mai vinovate nehotărîri, d. Asquith urmărește cu o seninătate olimpică și cu o regularitate astrală linia de purtare pe care și-a tras-o încă de un an de zile.

Contrastul dintre deziziunea unora și dintre dibuirile celorlalți învederează și mai bine situația critică în care lorzii s'au pus. Fiindcă dacă lucrurile au ajuns aici, vina este numai a lor.

Ceia ce a scăpat pe lorzi în decursul veacurilor este spiritul lor de adaptare facultativă, admirabila lor facultate de a se mlădia după cerințile timpului sau ale împrejurărilor. Altminteri, Camera lor nici n'ar fi putut să se menție într'un secol de democratizare ca al nostru. De data asta, lorzii uitind trecutul lor, fo'oasele ce le-au tras din tactica lor tradițională, s'au pus pe terenul rezistenții intransigente și nesocotite.

In asemenea condițiuni înfrîngerea lor era fatală, și aceasta cu atît mai mult, cu cît ei n'au avut nici măcar dibăcia să pue împotrivirea lor sub scutul vre-unei mari idei sau a vre-unei cauze simpatice. Au ales ca pretext ceia ce era mai antipatic și mai odios: o chestie de interes material. Ei, care un veac și mai bine au lăsat să cadă în dezuetudine dreptul lor de a discuta budgetul, au desgropat acest drept de toți uitat, numai pentru a se opune votării unor impozite care atingeau clasa lor privilegiată. Ei, care de ani de zile nu mai călcau prin Camera Lorzilor și care nu veneau la Westminster nici cînd destinele Imperiului erau în joc, au venit cu toți, s'au adunat din toate părțile Regatului Unit, cînd în numele nevoilor superioare ale națiunii li s'a cerut și lor odată să facă unele sacrificii bănești, de altfel foarte modeste. Desigur că un adevărat vînt de rătăcire a suflat peste ei. Dar în lumea aceasta, în care toate se plătesc, greșala odată făcută nu se mai poate îndrepta. Degeaba se căznesc căpeteniile conservatoare să recîștige terenul perdut. Camera Lorzilor în forma ei actuală nu mai poate să răspundă nici nevoilor, nici aspirațiunilor poporului englezesc; concesiunile pe care lorzii le fac acum in extremis accentuiază numai spasmele agoniei lor. Dacă proverbul „păcatul mărturisit este pe jumătate ertat" poate să fie adevărat în viața particulară, el nu-și găsește aplicațiunea în viața publică. Acolo nimic nu este mai compromițător decît să recunoști o greșală, fiindcă dacă îți este ertat să greșești cînd nu e vorba decît de persoana ta, nu ți se iartă cînd greșești pe socoteala unei națiuni întregi, pe care o reprezinți și vrei s'o diriguești. Opinia publică, cu acel bun simț care caracterizează judecățile ei, se întreabă, și cu drept cuvînt, dece lord Lansdowne și partizanii săi au fost dîrzi în apărarea Camerei Lorzilor, dacă după mai puțin de un an mărturisesc singuri că nobila adunare nu putea să trăiască fără transformări radicale. Sau lorzii nu erau de bună credință acum un an, ceia ce nu li se poate permite, sau erau de bună credință, dar atunci erau într'adevăr atît de lipsiți de simțul realității, încît avea dreptate d. Lloyd George cînd susținea că e o primejdie națională să lași destinele Imperiului pe mîna unor asemenea oameni. Orice ar face lorzii, nu mai pot eși din această dilemă simplă, dar zdrobitoare.

Dealtminteri, ce ar putea șterge impresia pe care cu atita tărie o imprimă, în orice creer, simpla constatare a acestei stări de lucruri? Argumentele apărătorilor Camerei Lorzilor? Nu negăm că lorzii au apărători de talent, dar toți au cîte un cusur, care distruge toată puterea sau paralizează toată acțiunea lor.

Așa, de pildă, e netăgăduit că dacă lord Rosebery ar fi vrut să-și însușiască rolul de mare apostol al cauzei lorzilor, el ar fi avut toate darurile necesare spre a exercita o influență hotărîtoare asupra opiniei publice. Dar lord Rosebery e cel dintăi lord care a pretins că se impune o modificare în constituția și în atribuțiunile Camerei Lorzilor. El susținea această temă acum 15 ani, în mijlocul surîsurilor ironice ale colegilor săi. Cum voiți ca el să producă o impresie în masele populare, încercîndu-se azi să facă apologia nobilei adunări? Afară de aceasta, lord Rosebery este mai presus de toate un diletant. Spiritul său veșnic în mișcare, veșnic în căutarea unor emoțiuni noi, a întrezărit de mult acest problem, a proectat asupra lui o lumină profetică, a indicat în treacăt cîteva soluțiuni, toate juste și toate judicioase, și pe urmă a trecut înainte. Să-i ceri să stăruiască într'o direcție anumită, e să-i ceri prea mult. De atunci mintea lui s'a îndreptat către alte chestiuni, s'a pasionat pentru alte probleme, și e cufundată astăzi în cine știe ce cercetări istorice, sau în cine știe ce contemplațiuni artistice. Poate chiar că rătăcește în sferele mai întunecoase ale speculațiunilor filozofice, sau pur și simplu că se delectează în plăcerile vulgare a vre-unei banale frivolități.

Lord Lansdowne e antipodul lui. Mintea sa subtilă, elegantă, ca toată ființa lui aristocratică, ageră și ascuțită, dar plină de moderațiune armonioasă prin echilibrul ei perfect, a adus în multe rînduri diplomației și politicei engleze servicii însemnate. Dar preocupări de castă, reacționarismul său organic, au făcut din el adevăratul simbol al unor interese așa de potrivnice cu realitatea lucrurilor și cu mentalitatea epocii sale, încît orice ar spune sau orice ar vrea să făptuiască astăzi va purta pecetea greșelei săvîrșite și nu va mai inspira încredere nimănui. Dacă aceasta e soarta conducătorului, cum vreți să fie acea a tovarășilor lui.

Lord Curjon, lord Cromer, lord Milner, sînt glasuri frumoase, dar

ţără de răsunet. Nici unul din ei n'are autoritatea cuvenită pentru a crea curente în opinia publică şi, prin urmare, şi mai puţină încă spre a schimba pe cele existente.

Iar în Camera Comunelor se poate spune că toată povara rezistenţii stă pe umerii cîtorva luptători, printre care se prenumără în rîndurile dintăi: d-nii Balfour, lord Hugh Cecil şi F. E. Smith. Lord Hugh Cecil deserveşte însă cauza clasei sale mai mult decît o slujeşte. Intransigenţa lui sectară răpeşte orientărilor sale orice putere de convingere, iar toată înfăţişarea lui reacţionară şi severă nu dau acţiunii sale putinţa de a atrage mulţimea şi de a o captiva. Lumea îl respectă, da nu-l iubeşte. D. F. E. Smith dimpotrivă e şi fermecător şi simpatic. Talentul său plin de ironie şi de vigoare, dialectica sa vie şi convingătoare, sînt pentru cauza lorzilor un preţios ajutor. Dar d. F. E. Smith este un debutant. Şi deşi nicăeri începătorii nu se bucură de o autoritate mai mare decît în Anglia, fiindcă nicăeri mai mult decît acolo oamenii se judecă după valoarea lor intrinsecă, iar nu după prejudecăţi sau după contingenţi, cu toate acestea el n'are încă consacraţiunea timpului şi a serviciilor aduse, care singure pot să atîrne greu într'o desbatere de gravitatea aceleia care se desfăşură în Regatul Unit. Pe lîngă aceasta, d. F. E. Smith, care este un avocat, nu s'a putut desbăra de obiceiurile şi de artificiile profesiunii sale. Discursurile pe care le rosteşte sînt mai mult pleduarii pline de abilitate, uneori chiar de sofisme, decît enunţarea simplă, dar puternică şi evocativă, a unor adevăruri politice sau a unor constatări sociale. Rămîne singur d. Balfour, care fiind un parlamentar de seamă, un orator pentru care arta cuvîntului nu mai are nici o taină, aduce şi în această chestiune lorzilor un concurs efectiv şi fără de pereche. D. Balfour e însă un om şovăitor şi din nenorocire situaţia impune energie. D. Balfour este un spirit visător şi situaţia cere realism. D. Balfour în sfîrşit este omul subtilităţilor oratorice şi împrejurările cer elocinţa faptelor. Aşa fiind, lorzii n'au nici măcar mîngîierea de a se putea folosi de plenitudinea facultăţilor şi a talentului său.

Cu totul alta e situaţia în lagărul liberalilor. Lupta la ei e condusă mai cu seamă de trei oameni, de d-nii Asquith, Lloyd George şi Winston Churchill, care se complectează admirabil şi însuşesc toate calităţile rolului pe care sînt chemaţi să-l joace. In această trinitate d. Lloyd George e forţa propulzivă. D-sa deschide drumul cu brutalitate cîteodată, dar cu luciditate întotdeauna. D. Winston Churchill este factorul de propagandă. El răspîndeşte ideile asvîrlite, le dă o formulare suggestivă. Prin impetuozitatea temperamentului său, provoacă discuţiile, stîrneşte controversele, ridică protestări, deslănţueşte patimi, într'un cuvînt ţine atenţia publicului încordată asupra unei chestiuni. Suflînd mereu, întreţine focul. Şi după aceia vine d. Asquith, cu sîngele lui rece, cu inteligenţa sa luminoasă şi cu conştiinţa sa senină, şi toarnă în formule definitive şi neperitoare problemele care se agită confuz şi ideile care se ciocnesc cu violenţă, dînd acţiunii comune unitatea care o desăvîrşeşte şi autoritatea care o impune atenţiunii şi respectului obştesc. Cînd acum trei ani sir Champbell-Bannerman, îmbătrînit şi bolnav, s'a retras din viaţa politică, toată lumea ştia că în d. Asquith partidul liberal şi-a ales un conducător dibaciu, obişnuit cu luptele politice şi cu duelurile parlamentare. Nimeni nu bănuia însă că liberalismul englez a dobîndit şi un şef plin de strălucire. De atunci prestigiul d-lui Asquith a crescut fără încetare şi felul cum a condus lupta împotriva lorzilor îl consacră definitiv ca un om de stat şi ca unul din marii parlamentari ai Angliei moderne. Clar, stăpîn pe el, rezumînd cugetarea partidului său cu o conciziune uimitoare, traducîndu-şi ideile într'o formă lapidară, el găseşte întotdeauna calificativul, expresia care sintetizează o situaţie sau ilustrează o acţiune. Punîndu-se pe un teren înnalt, el întunecă toate criticile mici şi desemnează toate pasiunile meschine. Dealtminteri, el are în talentul său toate coardele, precum are şi în erudiţiunea lui toate competinţile. In materie juridică e un maestru neîntrecut. Anglia numără puţini jurisconsulţi care să poată rivaliza cu el şi cunoaşte puţini avocaţi care să ajungă pînă la reputaţia lui. In materie de finanţe este o autoritate necontestată. El a fost de multeori cancelar al Excheque-ului şi prim-lord al Tresoreriei. Nimeni nu cunoaşte mai bine şi mai amănunţit mecanismul finanţelor britanice şi nimeni nu ştie azi în Anglia să apere sau să combată un budget cu o competinţă mai desăvîrşită. In chestiunile constituţionale, în labirintul inextricabil al procedurii parlamentare in istoria partidelor englezeşti, toţi fac apel la cunoştinţile lui, iar el în aparenţă nepăsător, fără nici o sforţare, cel mult din cînd în cînd cu o notă de ironie, împrăştie cu prodigalitate în dreapta şi în stînga cunoştinţile, luminile, argumentele şi elocinţa sa nesecată. Moderat în formă, foarte violent în fond, autoritar cînd trebue, mlădios cînd vrea, imperturbabil întotdeauna, de o suavitate delicioasă cînd socoteşte trebuincios să-şi dezorienteze cu desăvîrşire adversarii, d. Asquith reuşeşte să înconjure toate dificultăţile şi să domine toate situaţiunile.

Lumea, care stă la o parte şi compară, se simte atrasă de tenacitatea acestui om şi revarsă asupra cauzei pe care o reprezintă simpatia pe care i-o inspiră, îngreuind astfel şi mai mult încă situaţia lorzilor. Ultimile ceasuri au sunat. Cînd peste două luni se va aşeza pe capul lui George V coroana strămoşilor săi, se va putea spune că el domneşte peste o nouă Anglie, peste o Anglie a cărei întocmire va fi încetat de a mai fi de esenţa aristocratică.

I. G. Duca

CRONICA TEATRALĂ

„Salomea", „Gringoire", „Maman Colibri", „Cid"

Luna Februar a fost pentru oraşul nostru prielnică senzaţiilor artistice. Trupa d-lui Davila a dat pe scena Teatrului Naţional o serie de reprezentaţii, din care cel puţin cîteva nu vor fi multă vreme uitate. Asupra repertorului nu mă pot opri însă de a nu face o observaţie. Ştiu că necesităţi imperioase impun chiar unui teatru serios să facă oarecare sacrificii gustului îndoelnic al publicului, şi că d. Davila e nevoit să adopte unele noutăţi picante ale scenelor pariziene de a doua mînă. O măsură trebue pastrată însă în această dificilă şi delicată materie. De data aceasta nu aşi putea spune că măsura nu a fost depăşită, şi cîteva piese fade şi lipsite de orce merit ar fi putut desigur lipsi.

„Salomea" lui Wilde nu e dintre acestea, şi totuşi mă îndoesc dacă alegerea ei a fost fericită. Sînt unele spirite care, călăuzite de norme pedante şi înguste, condamnă orice operă care prin tendinţile ei deosebite sau îndrăzneţe se depărtează de idealul lor immutabil. Aceste spirite pronunţă, cu uşurinţă, cuvîntul ajuns banal de „decadenţă" în faţa unor manifestări care oglindesc adesea aspiraţiile sufletului complex şi tulbure al vremii noastre, în căutarea unor noi formule de artă. Şi, oricît ar fi de bizare şi de obscure, aceste manifestări îşi au farmecul lor, cînd simţi în ele tresărind fiorul vieţii şi trecînd ceva din eternul omenesc. Insuşirile acestea nu le-am întîlnit însă în Salomea.

Din vechea poveste biblică, care a inspirat atîţia poeţi şi pictori, Wilde a ales pe enigmatica fiică a Herodiadei. Regină a Iudeei, Herodiada e căsătorită cu Irod, care a ucis pe primul ei soţ. Iokannan, proorocul care a blăstamat fapta ei incestuoasă, e închis din ordinul regelui. In sara unui ospăţ, în grădina palatului, s'arată Salomea. Ea cere unui ofiţer Sirian să aducă în faţa ei proorocul. Acesta se opune la început, dar sedus de farmecul şi de făgăduinţile Salomeei, îi îndeplineşte dorinţa. In cuvinte nebune, ea desvăleşte proorocului patima aprinsă care o

atrage spre el şi o face să-i dorească părul, buzele, carnea. Proorocul rămîne nesimţitor, blăstămînd conrupta fiică a Babilonului. In timpul acesta, Irod ameţit de orgii, de patimi bolnave, de frumuseţa tînără a Salomeei, o imploră să joace dansul celor şapte văluri. Herodiada se împotriveşte. Salomea promite că va juca dacă regele îi va da tot ce-i va cere. Regele făgădueşte. Salomea joacă, şi cînd sfîrşeşte voluptosul danţ oriental, cere capul proorocului. Inspăimîntat, Irod caută s'o îmbune cu alte daruri; totul e zădarnic, şi, desperat, regele e nevoit să-şi ţie cuvîntul. Proorocul e ucis şi capul său e adus pe o tabla. Salomea, răzbunată, îi sărută buzele cu lăcomie, dar Irod, înspăimîntat de fapta ei, porunceşte s'o ucidă, şi corpul ei cade sub loviturile ostaşilor.

Intreaga piesă nu e decît apoteozarea patimii fizice exasperate. Peste ea pluteşte o atmosferă moleşitoare de senzualitate, de parfumuri grele şi de miros de sînge. Şi totul e atît de artificial şi de străin de sentimentele noastre, încît nu ne simţim puţin mişcaţi decît doar de aluziile privitoare la Isus şi la chipul cum învăţătura lui se oglindea în spirite. Restul ne lasă reci; nu poate procura decît cel mult senzaţii, poate aţiţa nervii, dar nu vorbeşte sufletului.

In rolul covîrşitor al Salomeei, d-na Voiculescu a reuşit să concentreze asupra-i toată atenţia şi a pus în acţiune toate resursele puternicului său temperament. Ea a avut momente superbe de tenziune nervoasă, de pasiune, de avînturi frenetice.

N'a fost însă totdeauna la aceiaşi înnălţime. Cîteva atitudini mi s'au părut afectate şi timbrul vocii sale e uneori cîntător, alteori, dimpotrivă, cam înecat.

Piesa lui Banville, „Gringoire", e o mică comedie romantică, strălucitoare de spirit, de graţie şi de poezie. Sîntem în secolul al XV-lea, pe timpul lui Ludovic al XI-lea, regele viclean şi superstiţios, duşmanul nemilos al nobililor, amicul burgheziei care se ridica. Regele petrecea într'o zi la negustorul Simon Fourniez. Un rapsod pribeag, Gringoire, care găsea adesea un adăpost în casa negustorului, trecea tocmai atunci pe stradă. Chemat în casă, el începe să declame din producţiile lui şi înfierbîntat, neştiind în faţa cui se află, spune faimoasa baladă a spînzuraţilor, în care satiriza amar cruzimea regelui faţă de supuşi. Atins şi uimit în acelaşi timp de originalitatea şi sufletul sincer al poetului vagabond, regele, după ce se dă pe faţă înnaintea lui Gringoire îngrozit, spune că îl va erta de spînzurătoare, dacă va şti să cucerească inima fetei lui Fourniez, Loysa. Tinerii sînt lăsaţi singuri. Gringoire e timid şi urît, dar el pune atîta foc în vorbele lui şi sufletul său apare atît de nobil, încît fata, înduioşată şi cucerită, răspunde iubirii lui.

Acolo unde Gringoire vorbeşte de menirea poetului, Banville, acest poet de obicei atît de puţin serios şi de vesel, a găsit accente vibrante de o rară înnălţime. Vorbele sărmanului

rapsod sînt o protestare eloquentă şi veşnică împotriva cavalerilor frumosului pur şi a tuturor acelora care socotesc că poezia e profanată de cîte ori tresare de durerile poporului asuprit.

D. Manolescu a interpretat cu multă măestrie rolul lui Gringoire. Jocul său e sobru şi de o naturaleţă desăvîrşită.

D. Davila a dovedit o rară pătrundere şi fineţă în rolul regelui.

D-ra Cocea a fost o Loysă gingaşă şi graţioasă, dar cam stîngace în mişcări.

Prin psihologia lor profundă şi subtilă, prin estetica lor complexă şi rafinată, prin atmosfera poetică care le învălue, piesele lui Bataille sînt desigur dintre operele cele mai originale ale teatrului contemporan. Ele pun în vibraţie întreaga noastră fiinţă, o tulbură şi o neliniştesc. Oameni care sufăr, iubesc, se chinuesc pe ei şi pe alţii, se mişcă înaintea noastră, mînaţi de forţe obscure şi fatale. In faţa pasiunilor, voinţa acestor oameni e incapabilă de cea mai mică rezistenţă, de cel mai mic efort. Pentru ei nu există mîndrie, demnitate, datorii mai ales, nimic din vechile zăgazuri ridicate cu trudă de bătrîna omenire împotriva torentului impetuos al instinctelor. In sufletul lor pare că retrăeşte individualismul desfrînat şi anarhic al perioadei romantice. Caşi eroii acelei epoci, ei ne vorbesc cîteodată de dreptul divin al pasiunii, şi moderni elevi ai lui Nietzsche admiră manifestările violente ale eului, de cele mai multe ori însă ei se simt mai slabi ca strămoşii lor din trecut, şi fără iluzii şi cu resemnare se lasă tîriţi de puterea curentului. Un fatalism oriental şi-o melancolie profundă se degajează din aceste piese pline de un farmec seducător şi trist. Unele sentimente ale vremii noastre trăesc desigur aici, dar zădarnic vom căuta în opera lui Bataille seninătatea, echilibrul sufletesc şi atîtea alte note, fără de care nu putem avea o imagine complectă a vieţii

Cu toată concepţia sa îndrăzneaţă şi cu tot subiectul său crud, „Maman Colibri" mi se pare mai timidă ca celelalte piese ale lui Bataille; găsim cel puţin în ea oarecare concesii făcute moralei curente. Irena de Rysberg are aproape patruzeci de ani, dar e frumoasă, veselă, elegantă şi pare mult mai tînără. Ş'a stimat, dar nu şi-a iubit niciodată soţul, un om serios şi grav, care nu s'a ocupat niciodată mult de dînsa. Pentru cei doi fii ai săi, unul de douăzeci şi doi de ani, gata să se însoare şi altul de şaisprezece, e mai mult o confidentă şi o camaradă, şi ei o numesc „Maman Colibri". Fără să-şi dea samă, a căzut într'o zi în braţele unui prieten al lor, Georges de Chambry, pe care-l cunoştea de mic şi cărui ar putea să-i fie mamă. Refuzînd să se gîndească la urmări, ea se lasă răpită cu inconştienţă de farmecul tîrziu al acestei iubiri vinovate. Soţul ei, ocupat mereu cu afaceri, nu observă nimic, dar fiul cel mare, Richard, e neliniştit şi o bănueşte. Pe cînd se aflau cu toţii la Trouville, el se încredinţează de adevăr, s'arată rece faţă de Georges şi se hotărăşte să-l provoace. Irena îl mustră, Richard

o face să vadă că ştie totul. Pe cînd vorbeau împreună, baronul venind pe neaşteptate îi surprinde. El bănuia demult adevărul şi faţă de răspunsurile lor confuze înţelege. Luînd puşca se îndreaptă spre uşă, spunînd că vrea să caute pe Georges. Pasiunea conţinută a Irenei izbucneşte atunci fără margini. In sufletul ei nu mai există decît iubirea care a absorbit-o cu totul. Aruncîndu-se în faţa soţului şi a fiului, ea se pune în calea lor şi îi opreşte să se atingă de viaţa lui Georges. Revoltat şi plin de durere, baronul o alungă pentru totdeauna dela căminul său. Actul al III se petrece la Alger. Irena a urmat pe Georges, care-şi făcea acolo stagiul militar. E fericită, căci îşi trăeşte visul, dar simte că el numai poate dura, şi în faţa oglinzii, în cutele feţei, zăreşte toamna care se apropie neîndurătoare. Georges flirtează cu o tînără engleză, şi ea care simte că orice luptă e zădarnică, că a început a deveni pentru el o povoară, se hotărăşte să-i dea libertatea, îi lasă o scrisoare şi pleacă. In actul din urmă o vedem revenind la căminul părăsit şi implorînd ospitalitatea fiului. Richard e însurat acum. Ea îi va îngriji copilul. Acesta o primeşte cu bunătate, dar încearcă în zădar o apropiere între dînsa şi soţul trădat. Baronul e înduioşat, dar refuză s'o vadă. Irena va rămînea cu fiul său, care va uita trecutul. Acum e bunică.

In această piesă personajele trăesc şi au individualitatea lor pronunţată. Acel al Irenei mai ales dovedeşte o rară putere de intuiţie a sufletului femenin. In această femee seducătoare şi pasionată, porniri fireşti, nepotolite la timp şi comprimate atîta vreme, trebuiau să se manifeste mai tîrziu c'o necesitate fatală, să distrugă în avîntul lor legăturile de familie, să lese în urma lor dezonoare şi suferinţă.

Cu multă viaţă e redat deasemeni caracterul baronului, acest om serios, grav, care înţelege viaţa şi nu-şi face iluzii asupra ei, şi acel al lui Richard, care ştie să fie delicat şi bun în momentele grele. Seducătorul, Georges de Chambry, e un tip mai puţin individualizat, în orice caz neînsemnat şi aproape incolor. Poate că Bataille nu l-a caracterizat mai mult, ca să arăte că adevărata cauză a căderii Irenei nu trebue căutată în persoana lui, ci în trecutul ei sufletesc.

Acţiunea e condusă cu o mare abilitate în primele două acte. Al treilea are cîteva scene pline de lirism şi de poezie. Actul ultim însă mi s'a părut inferior celorlalte. Morala pe care Richard o face mamei sale, reîntoarse la cămin, dovedeşte o lipsă de delicateţă nepotrivită cu caracterul său. La inzistenţile pe care le face Richard pentru a-l împăca cu soţia care-l trădase, baronul refuză şi îşi arată cu adîncime motivele sale. Dar vorbeşte prea mult şi rămîi cu impresia că autorul intervine direct, luînd pe neaşteptate poza ingrată a moralistului.

In „Maman Colibri", d-na Sturza a avut o minunată creaţie. Am rămas profund impresionat de jocul savant al acestei artiste, care ştie să pătrundă c'o rară inteligenţă toate nuanţele unui

suflet, şi să le întrupeze cu un realism minunat. Copilăroasă şi nebunatică în primul act, pasionată şi puternică în actul al II-lea, de o melancolie poetică în actul al III-lea, resemnată şi umilită în actul ultim, d-sa a cucerit toate sufletele şi a lăsat o neuitată impresie. In rolul lui Richard, d. Bulandra a pus multă căldură şi uneori putere. In acel al baronului, d. Bulfinsky a avut momente fericite, mai ales în actul al IV-lea.

Aşteptam, nu fără curiozitate, reprezentarea lui „Cid". Traducerea d-lui Iosif are însuşiri remarcabile, şi dacă cîteva pasaje vestite ale tragediei sînt redate cam palid, multe versuri amintesc frumuseţa originalului. Cu toate sforţările mele însă, la lumina rampei, vechea tragedie mi-a lăsat o impresie neasemănat mai slabă decît multe piese moderne. Lumea care se mişcă aici e însufleţită de sentimente şi de idei atît de depărtate de ale noastre! Sufletele noastre complexe, slabe, nehotărîte, frămîntate de atîtea tendinţi contrare, nu pot fi decît prea puţin mişcate de aceşti eroi şi eroine, care în lungi şi monotone tirade de o retorică uneori declamatoare şi alteori înflorită, elegantă şi preţioasă, ne dezvălesc caracterul lor simplu, clar şi energic. Nimic din nuanţele infinite ale vieţii noastre afective şi inconştiente nu trăeşte în această omenire simplificată şi redusă la cîteva sentimente elementare. Conflictele morale care o frămîntă se desfăşoară şi se rezolvă c'o logică desăvîrşită şi cele mai neînsemnate din manifestările ei sînt conştiente, calculate şi raţionale. Cît de intelectuală, de puternică, de stăpînă pe pornirile ei, ne apare Chimena, cînd o comparăm cu eroinele teatrului contemporan, şi ea e poate cea mai femee din eroinele lui Corneille, singura în care ideia datoriei se pleacă la urmă în faţa iubirii triumfătoare. Şi desigur bătrînul tragic, cu suflet roman, a reuşit să prindă c'o luminoasă putere, în cadrul îngust şi tiranic al convenţiilor de artă ale timpului său, cîteva din trăsăturile eterne ale firii noastre. Admir împreună cu alţii suflul eroic şi frumuseţa severă şi impunătoare a cîtorva din sentinţile sale. Şi dacă admiraţia aceasta e mai mult intelectuală şi nu are aproape nimic spontan, îmi place s'o încerc cîteodată. Omul, cum spunea Nietzsche, trebue să caute mereu să se depăşească pe sine şi viziunea unei lumi eroice ne poate da din vreme în vreme iluzia unei lecţii de energie şi poate fi chiar un tonic pentru senzibilitatea noastră blazată.

In rolul Chimenei, d-na Sturza a avut viaţă, graţie. Şi mai ales o supremă distincţie. D. Bulandra a fost un Cid elegant şi seducător în scenele de iubire, afectat şi uneori falş în scenele care cereau putere. D. Bulfinsky a fost un Don Gomez cu adevărat spaniol. Despre artiştii care au interpretat celelalte roluri nu aşi putea spune acelaşi lucru.

Octav Botez

Cronica veselă

Un romantic

De două ceasuri tremurînd în stradă,
Cu ochii plini de mută resemnare,—
Işi face planuri extraordinare
Şi 'n mintea lui rosteşte o tiradă...

Poftim la geam, sublimă arătare!
De-ai auzi tăcuta serenadă,
Te-ai apleca uşor, pe balustradă,
Ca să trimiţi în vînt o sărutare...

El speră încă... Poate,—cine ştie,—
Dela distanţă, prin telepatie,
Va 'nfiripa cu ea un dialog...

Dar inima 'i-se strînge ca 'ntr'un cleşte,
Pecînd vardistul trece şi 'i şopteşte
C'un zîmbet straniu: Circulaţi, mă rog!

Testament

Din cel ce sint acum,—o jumătate
E cit p'aci să sboare către stele...
Las dracului necazurile mele
Ş'un post vacant la „Comptabilitate".

Las dragei mele scumpa libertate,—
De azi încolo poate să mă 'nşele...
Nepoţilor le las instincte rele.
Duşmanilor, o dragoste de frate...

Las doamnei Şvarţ, în urma mea, „un nume",
Şi 'n loc de bani,—supremă mîngîere,—
Un geamantan cu opere postume.

Şi plec rîzînd de propria-mi durere,
Că tuturor vă las această lume,—
Dar tuturor vă zic: la revedere!...

G. Topîrceanu

MISCELLANEA

Pentru d. C. Graur.

La notiţa noastră dintr'un No. trecut, relativă la d. C. Graur, talentatul publicist ne onorează cu un răspuns foarte curios.

D-sa ne dă sfaturi în privinţa tacticei ce ar trebui să urmăm spre folosul nostru.

De gravele învinuiri (venalitate, trădare, asasinat), pe care ni le aduce socialdemocraţia romînă prin organele ei oficiale şi oficioase, poate c'am putea să ne apărăm, scrie d. Graur, şi d-sa regretă că nu o facem.

Căci d-sa nu înţelege să ne repugne a sta de vorbă cu această presă, care vrea să reformeze lumea. Ca să ne încurajeze la polemică, d. Graur ne învaţă că aşa se înjură în ţările latine.

Se poate ca latinii să obişnuiască a se gratifica, în discuţiile de sociologie, cu epitetele de ucigaşi şi hoţi, dar, deşi admiratori ai geniului latin, nu ne simţim datori să aplăudăm şi această notă caracteristică a acestui geniu aşa cum îl defineşte d. Graur.

D. Graur nu încuviinţează, deasemenea, nici hotărîrea noastră de a nu face politică curentă în această revistă. Ce fel de *Viaţă romînească* e asta, se 'ntreabă d. Graur, dacă omiteţi o lature atît de însemnată a vieţii romîneşti, cum e politica? Dar d. Graur nu bagă de samă că noi am specificat chiar pe cuperta volumelor ce fel de „Viaţă romînească" e asta. E „literară şi ştiinţifică". Politica nu poate face obiectul articolelor noastre, decît numai atunci cînd e tratată din vre-un punct de vedere ştiinţific.

— Dar de ce nu vă apăraţi măcar aiurea, în ziare? ne strînge de-aproape d. Graur, din ce în ce mai îngrijit de soarta noastră.

De ce? Poate că nu avem vreme, poate că... dar trebue să dăm noi socoteală d-lui Graur de chipul cum înțelegem să trecem prin această tristă vale a plîngerilor?

Dar d-ta, d-le Graur, de ce nu răspunzi... presei socialdemocratice? Căci ai fost solidar (fie și mai puțin... ortodox) cu acțiunea de până acum doi ani a așa numitei „tinerimi generoase". Nu vei nega că ceia ce se impută activității de până acum doi ani a acestei „tinerimi" nu te privește și pe d-ta.

De ce nu dovedești că n'ai fost renegat, transfug, trădător, vîndut și asasin?

...Și iată cum ne-ai silit să... plagiem pe d. A. C. Cuza: să răspundem pe larg pentru ce nu răspundem...

P. S. D. Graur protestează împotriva vorbelor noastre că *a iubit* poporul, limba, etc. Are dreptate. Nu ne-am exprimat bine. Dar ideia noastră a putut-o vedea dintr'un alt pasagiu, unde recunoaștem că d. Graur are sentimente mai romînești decît atîția „naționaliști". Timpul trecut, la care punem sentimentele d-lui Graur, din pasajul cu pricina, vrea să spună că acuma d. Graur nu mai are acele sentimente așa de puternice sau, și mai bine, așa de *active*. Aceasta ni se pare că reese din preocupările ce se vădesc în articolele d-sale de acuma. Ne-am înșelat? Cu atîta mai bine.

Și să 'nchidem incidentul, d-le Graur. Nu face...

Iarăși „Moș Gheorghe la Expoziție" (Un proces „literar" caracteristic moravurilor noastre).

Colaboratorul nostru, d. Spiridon Popescu, care n'a scris și n'a vorbit niciodată împotriva dinastiei, pentrucă n'a fost niciodată politician, este acuzat din nou că a polemizat cu suveranul, pentrucă... un țăran, din una din bucățile sale literare, își închipue, *un moment*, că regele ar fi vinovat de sărăcia în care se găsește clasa lui. Bine înțeles că vorbele lui Moș Gheorghe n'au nici pe departe acreala cu care se rostesc bărbații politici la adresa dinastiei, cînd devin nerăbdători. Curios însă, și mai mult decît curios, este faptul că cei interesați în cauză nu reproduc și vorbele lui Moș Gheorghe, prin care el *revine* asupra primei sale gîndiri și face considerația, că nu regele, *ci alții*, trebue să fie răspunzători de jalea satelor.

Dar e o culme, în materie de pricepere literară, a atribui scriitorilor opiniile personagiilor lor. Pornind pe această cale, s'ar putea dovedi că d. Spiridon Popescu susține asasinarea țăranilor, pentrucă d-sa are personagii care spun acest lucru.

D. Spiridon Popescu, aproape în toate bucățile sale, arată, în deosebite chipuri, un lucru foarte interesant: cum țăranul romîn *nu* pricepe nimic din civilizația orășenească. Humorul din bucățile sale tocmai în aceasta stă: în enormitățile pe care țăranul le spune, cînd e vorba să-și explice lui și altora lucrurile acestei civilizații... Și aceste enormități sînt concepțiile d-lui Spiridon Popescu?

Dar d. Popescu și-a spus părerile *sale* în niște studii foarte frumoase, premiate de Academie, care pecît știm nu e subversivă. Dar clevetitorii d-lui Popescu *tac* acele studii, asupra cărora li s'a atras atenția.

Și dacă e vorba de o bucată literară, în care d. Popescu și-a spus părerea sa (pe cît un scriitor își poate spune părerea *sa* într'o bucată literară), apoi aceasta e *Rătăcirea din Stoborăni*, în care, erte-ne colaboratorul nostru, d-sa a fost cam „reacționar", a luminat așa faptele, încît a stîrnit admirația unuia din cei mai marcanți și mai inteligenți reprezentanți ai Junimii, care se arată în manifestările sale publice de un intransigent reacționarism.

Dar d. Spiridon Popescu poate dovedi spiritul său de ordine, așa cum puțini îl pot dovedi. De mult, cînd era mai tînăr, cînd mai degrabă putea să fie „revoluționar", d-sa a fost decorat cu medalia serviciului credincios de... Lascar Catargiu, pentrucă, fără să aibă vre-o calitate oficială, a astîmpărat o răscoală, care putea deveni foarte primejdioasă.

Să fii recompensat ca apărător al ordinei de Lascar Catargiu, care era mai conservator decît domnii de azi, și totuși să fii denunțat ca răzvrătitor, este, pare-ni-se, o adevărată culme...

Aceste lucruri arhibanale le-am mai spus până acum de două ori... d-le Graur! Iată, cînd „răspundem" la *orice fel de învinuiri*, unde ajungem!

Bine înțeles, dacă n'ar fi fost la mijloc un proces literar (vorba vine!), nu ne-am fi putut permite să întreținem pe cetitorii noștri cu a treia ediție a acestei „polemici".

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Ioan Păun (Pincio). *Versuri. Proză. Scrisori.* Bucureşti 1911.

Poeţii care au murit tineri nu pot fi decit cu greu apreciaţi cu o libertate deplină. Citindu-i, ne gindim fără voe la unele posibilităţi cărora soarta nu le-a îngăduit să fie realizate...

Poetul Păun a murit la sfirşitul anului 1894, la douăzeci şi şase de ani. Prietenii săi de odinioară au tipărit de curind într'o nouă ediţie versurile şi poemele sale în proză. Ei au avut şi nimerita idee de a adăoga în volum unele scrisori şi date biografice care ne permit să reconstituim mai bine firea poetului. Acest fiu de sărman funcţionar, care s'a petrecut copilăria mai ales la ţară, unde s'a pătruns de farmecul liniştit al naturii, avea un caracter blajin, un spirit visător şi meditativ, inclinat către misticism.

Intr'una din poemele sale in proză, într'o vreme în care materialismul filozofic şi ateismul combativ erau la modă în generaţia tinără, el vorbeşte cu evlavie de filozofia creştină şi pură din vieţile sfinţilor. Firea lui visătoare îl făcea să preţuiască singurătatea, dar suferea greu lipsa prietenilor, căci era dintr'acele suflete slabe şi delicate care au o nevoe organică de intimitate şi de iubire. Imprejurările în care a trăit au fost destul de vitrege, şi prin lipsa lui de energie, în lupta neindurătoare a vieţii, era aproape un dezarmat.

De fosta mişcare socialistă a fost legat prin mila de cei apăsaţi, dar el n'avea nimic din temperamentul militantului. In poeziile sale sociale nu transpiră revolta. In genul acesta nu era la largul lui, îi lipsea vigoarea şi avintul.

Venit într'un mediu sufletesc în care subiectivismul şi pesimismul predomneau, era natural ca poeziile lui Păun să se resimtă în simţire şi mai ales în formă de influenţa lui Eminescu. Multe poezii ale lui Păun sint cu totul eminesciene; în unele apare însă şi influenţa lui O. Carp, cel mai intelectual dintre poeţii acelei generaţii, distins între toţi prin adincimea gindirii şi mai ales prin forma lui concentrată şi lapidară.

Originalitatea lui Păun se desvăleşte însă în pasteluri şi mai ales în poeziile lui de iubire. Crescut la ţară, avea într'un grad înnalt sentimentul naturii. Il atrăgeau mai ales aspectele ei întunecate şi triste. Peisajele din pastelurile sale înfăţişează mai totdeauna toamna. Descrierile lui sint de obicei subiective şi peste ele pluteşte melancolia pe care o avea în suflet:

*

În limpede albastru răsare luna plină,
E-o linişte de toamnă... şi-i linişte 'n pădure;
Pe toate le presară o sarbădă lumină
Şi leneş cată ochii pe 'ntinsul apei sure.
Se pare cum că moartea, din liniştita rază,
Un giulgiu alb ar ţese pentr'un imens sicriu
Şi 'n lunca părăsitei singurătăţi veghează,
În tremurul tăcerii, cintarea unui riu...

Deşi imaginaţia lui avea un caracter mai mult afectiv, Păun nu era lipsit nici de viziunea plastică a lucrurilor. Iată un peisaj de primăvară, care are conturul şi culoarea şi care vorbeşte şi simţurilor şi sufletului:

Ce tinăr şi ce vesel e codrul, parcă ride,
În tremurul vioaei lumini ce îl presară!
Iar trunchiurile albe sclipesc în rama umbrei
Şi parcă ard la raza cea galbenă de sară.

Mirezme dulci de erburi pornesc spre cuiburi calde,
De unde-uşor coboară un vis de mii de şoapte,
Urzind un basm albastru..... iar farmecul lui umple
Singurătate' adincă a codrului în noapte...

O notă mai personală au poeziile lui de dragoste. Unele idile ca „Scrie-mi, mindro" se disting prin naivitate şi gingăşie:

Ia, scrie-mi ochii tăi cum sint? Că eu
De cat la ei, tu-i laşi în jos, frumoşii—
Şi-obrajii albi se fac ca macul, roşii!
Zău, fă-mi şi tu odată 'n placul meu.

Altele, ca „In amurg", au un farmec dureros şi trist:

S'aşterne amurgu 'n raze roşii,
Noi stăm sub vişini amindoi:
— „De-acuma cind mai vii la noi?"
Mă 'ntreabă ochii ei, duioşii....

Eu schimb privirea 'n altă parte,—
Mă fac că nu ştiu ce spun ei;
Şi cat aşa... în vint, departe,
Cu ochii tot mai calzi, mai grei...

Rare ori regretul pe care-l lasă în unii dintre noi absenţa unei fiinţi iubite a fost exprimat c'o tonalitate mai profundă şi mai pătrunzătoare, ca în „Urma despărţirii", pe care nu mă pot opri de a nu o cita în întregime, căci însuşirile caracteristice ale poetului sint cu deosebire vizibile intrinsa:

Mihnit stă vestejitul cring
Şi chinuit de vint suspină;
Sub streşini presure se string
Şi ciripesc încet: se 'nchină....

Doi corbi din aripe grăbesc
Şi vin să mie 'n sat pe noapte;
Iar cintecele lor trezesc
Pustietăţile 'ngheţate.

Un brad se scutură şi curg
Ernaticele-i flori puzderii;
Coboară gindu-mi în amurg,
S'afundă 'n lumile durerii...

Aşa era cind ea s'a dus....
Acelaşi vint şi frig' afară;
Şi soarele-i tot la apus,
Numai durerea-i mai amară...

Şi dus pe urma unui gind
Un glas iubit parcă mă chiamă,
Şi parcă văd cum fluturind
Se pierde 'n zare o năframă...

Şi nu ştiu cum, parcă mă sting,
Înmărmuresc în loc departe....
Iar mai tirziu simţesc că pling:
— Au, unde eşti? în care parte?

Desigur, nu tot ce-a scris Păun e la această înnălţime. Orizonul imaginaţiei lui e destul de restrins, unele din poeziile lui sint compoziţii reci, în altele forma e imperfectă. Dar măcar citeva din versurile acestui poet, care a murit înnainte ca talentul său să fi ajuns la deplina lui desvoltare, vor rămînea în amintirea noastră, prin sinceritatea accentului, prin delicateţa aleasă a simţirii.

O. B.

* * *

Mihail Lungianu. *In sărbători.* Minerva, Bucureşti.

Povestirile d-lui M. Luncianu sînt o sărbătorire a vieţii dela ţară cu credinţile, obiceiurile şi superstiţiile ei din vechi. Respiră în aceste povestiri pe lîngă veselie, puterea de viaţă şi pitorescul sărbătorilor poporului nostru, şi un mare avînt poetic, o mare dragoste de viaţa satului, în evocarea petrecerilor din aceste zile de lumină. E cineva care iubeşte şi înţelege această viaţă pentrucă a luat parte la ea cu tot sufletul şi focul celor dintăi ani ai vieţii.

Unele din ele, cum e *„Brezaia"* şi mai ales *„Focu lu Sumedru"*, sînt adevărate poeme. Toate încîntătoarele superstiţii care au păstrat la ţară vechiul şi graţiosul cult al vieţii, alături de creştinismul din biserică, sînt trăite în viaţa săteanului, în povestirile d-lui Lungianu, şi cititorul simte ca un fel de recunoştinţă pentru cel ce a ştiut să le păstreze în povestirile sale tot farmecul şi savoarea, toată însufleţirea lumii aceleia în care s'au păstrat. Sînt atîtea lucruri mici bine observate, atîtea trăsături bine alese, încît ai pretutindeni, în priveliştile abia schiţate, o impresie puternică de ceva bine cunoscut, parcă respiri chiar aerul acelor locuri şi le vezi în lumina lor adevărată. Şi oamenii au gesturile, vorba şi gîndul atît de just prinse, încît ai mulţumirea să nu simţi nicăiri o notă falşă. Ba chiar şi animalele au o fizionomie şi o psihologie ce li se potriveşte cît se poate de minunat. Aşa scena cînd preotul citeşte şi stropeşte strunga „făcînd cruce cu stropitul aghiasmei": „Cînii s'au strîns în jur şi stau tolăniţi pe labe; cîţiva porci s'au apropiat nedumeriţi, grohăind, parcă ar întreba ceva";—şi primirea străinilor la stînă în ziua de Sîmpetru: „Urechiatul din bătătura stînii, cînd zăreşte oaspeţii, dă alarma ca un gornist care-şi aşteaptă şefii în poarta regimentului. Cîţiva dulăi, garda de onoare, dau năvală să le facă primirea, arătîndu-şi dinţii ascuţiţi. În urmă-le aleargă însă, dupăind, un băeţandru, strigă la ei: „Na, dălături, şarle urîte!" şi svîrle în cîte unul cu bîta, de-i face să înfunde pădurea chelălăind."

Povestirile acestea, plăcute şi limpezi, sămănate cu termeni populari şi provincialisme numai atît cît trebue pentruca să păstreze culoarea locului, au gustul şi aroma fragilor de pădure şi se citesc cu o adevărată încîntare.

*

Radu Baltag. *Feciorul.* Minerva, Bucureşti.

Bănuesc că d. Baltag trebue să fie un tînăr începător, de oarece îl atrag subiectele de senzaţii: crimele şi delictele, sinuciderile şi asasinatele. E o cursă în care adese cad tinerii din lipsă de experienţă. „Un subiect! am un subiect de nuvelă",—noutatea, dramatismul, ciudăţenia şi curiozitatea cazului, acestea îi atrag, după cum atrage şi pe cititorul nepregătit romanul de senzaţie şi de aventuri. Pe asemenea subiecte domnia-sa brodează consideraţii filozofice şi notează cu multă îngrijire gesturi tragice, atitudini teatrale şi fraze de un sentimentalism de care de mult ne-am desvăţat. În *„Feciorul"* e o crimă, care nu e nici măcar pasională şi nici pasionantă; în „Sfîrşitul Dascălului Pavel" un delict şi o somnambulă; în „După banchet" o sinucidere, şi aşa mai departe. Observ însă oarecare îndemănare în închegarea subiectului şi multă uşurinţă în mînuirea frazei.

I. S.

* * *

Grigore Procopiu. *Viaţa absolută.* O broşură de 52 pag. Rîmnicu-Vîlcea. 1911.

Intr'un stil plăcut şi limpede, d. Procopiu cercetează şi el ceia ce se ascunde îndărătul formelor senzibile ale cunoştinţii, acel lucru în sine, pînă la care, după Kant, puterile minţii noastre nu pot pătrunde. Absolutul, lucrul în sine, substratul unic şi etern al lumii fenomenale, este pentru autor „viaţa absolută, în senzul cel mai larg al cuvîntului", pentrucă este „singurul care nu admite conceptul contrariu".

*

I. Răducanu. *La mutualité roumaine.* Bucureşti, Tipografia „Minerva", 1911.

Extragem din broşura d-lui R. cîteva date privitoare la mersul societăţilor de ajutor reciproc din ţară. Societăţile de ajutor libere aveau, în 1909, 71.203 membri, recrutaţi din clasele modeste ale oraşelor, şi un capital de 1.364.951 lei, proveniţi din cotizaţii, în proporţie de 1/2, ofrande şi taxe de înscriere; fondul serveşte la azistarea membrilor în caz de boală şi la ajutorarea familiilor celor morţi. Societăţile de mutualitate obligatorie, create din iniţiativa statului prin legea meseriilor dela 1902, aveau, în 1908, în casă un capital de 323.918,39 lei, din care în acelaşi an s'au cheltuit 209.666,87 lei în ajutoare la 5.238 membri.

*

V. N. Madgearu. *In chestiunea meseriaşilor.* O broşură de 19 pag. Bucureşti. Institul Grafic „Eminescu", 1911.

Bazîndu-se pe istoria trecutului nostru şi aplicînd metoda economistului Karl Bücher, autorul ajunge la următoarele concluzii în chestia meseriaşilor: „A existat o industrie romînească... dar n'a existat un sistem al meseriilor romîneşti. Procesul evoluţiunii industriale a fost întrerupt în stadiul semimeseriilor; a fost continuat numai excepţional pînă în stadiul meseriilor; s'a sărit peste el la sistemul capitalist al industriei la domiciliu."—Puterea economică redusă a meseriaşilor romîni faţă de cei străini dela noi se explică prin inferioritatea cunoştinţilor tecnice ale lor.

Decăderea meseriilor la noi caşi în Apus e o urmare necesară a concurenţii între formele de exploatare industrială; numai satele ar putea da meseriilor noastre un teren unde să-şi valorifice calităţile lor esenţiale, căci „acolo au meseriaşii un cîmp de activitate, a cărei bogăţie va creşte împreună cu înmulţirea şi rafinarea trebuinţilor ţărănimii, drept corolar al ridicării materiale şi morale a satelor". Numai dacă, cum observă autorul, şi aici nu vor fi învinse de sistemul industriei la domiciliu şi de fabrici, dat fiind obiceiul sătenilor de a se aproviziona în oraş.

*

I. E. Toronţiu. *Romînii şi clasa intelectuală din Bucovina.* O broşură de 48 pag. Cernăuţi, 1911. Editura Societăţii Academice „Junimea".

Din tablourile statistice prezentate de autor, rezultă că numărul intelectualilor Romîni e într'o inferioritate îngrijitoare faţă de Evrei şi străini în toate ramurile de activitate. Remediul trebue căutat însă în întărirea serioasă a elementului romîn şi nu în declamaţii goale contra străinismului.

*

Dr. Onisifor Ghibu. *Cercetări privitoare la situaţia învăţămîntului nostru primar şi la educaţia populară.* Un vol. de 140 p., Sibiu, 1911.

În două cronici din numerele precedente ale acestei reviste s'a arătat situaţia neliniştitoare a Romînilor din Ardeal; cartea d-lui Ghibu vine şi analizează mai profund cauzele relei situaţii a şcoalilor de acolo,—demonstrînd „cu date şi documente pozitive starea învăţămîntului... privit din toate punctele de vedere care pot interesa". Cercetînd fiecare comitat în parte, ne arată că numărul şcoalelor scade necontenit, că sînt puţin frecventate de elevi şi cele ce rămîn, că localurile sînt rele

şi neigienice, că cei mai mulţi învăţători nu ştiu ori nu pot să-şi facă datoria, că sînt lipsiţi de pregătirea pedagogică necesară, că nivelul lor cultural e scoborît peste măsură. Diferite exemple de conferinţi şi planuri de lecţie aduse de autor o demonstrează cu prisosinţă.—In capitolul din urmă, se ocupă de *activitatea extraşcolară*, care a fost concepută în acelaşi mod caşi la noi, şi de roadele pe care le-a dat, cum şi de însufleţirea cu care învăţătorii au răspuns la chemarea conducătorilor, şi de activitatea *postşcolară*, pe care noi o numim *învăţămînt complimentar*. Paralel cu arătarea răului, d. Ghibu indică şi măsurile de îndreptare ce s'au luat sau ar trebui să se ia.

Acesta-i cuprinsul paginilor d-lui Ghibu. Studiul său e un strigăt de alarmă. Dorim numai să fie înţeles.

A. B.

***

I. A. Candrea şi Ovid Densuşianu. *Dicţionarul etimologic al limbiĭ romîne. Elementele latine.* Fascicola III *(Fin-Lat).* Bucureşti, Socec, 1910 [recte Februar 1911], 1 broş. 8 de 48 paginĭ (97—144).

D-niĭ Candrea şi Densuşianu aŭ început, încă din 1907, a publica un Dicţionar etimologic al elementelor latine din limba romînă.

In cursul anuluĭ 1907 aŭ apărut doŭă fascicole cu un total de şese coale de tipar. In primele zile ale luniĭ Februar a. c. a apărut fascicola a treĭa, de treĭ coale de tipar.

Asupra întregiĭ lucrărĭ vom vorbi pe larg dupăce ea va fi apărut complect.

Nu ne putem abţine însă de a face depe acuma cîteva reflecţiĭ asupra prezenteĭ fascicole.

Autoriĭ tratează lucrarea lor în mod decadent:

1. Nu aduc maĭ nimic noŭ în ce priveşte et'mologiile.

2. Lasă la o parte în mod intenţionat etimologiile *evidente* propuse de filologĭ „subversivĭ". Astfel autoriĭ aŭ omis etimologiĭ ca: *fleamă<flamma, folte<*follitus, giunar<juvenalis, giudescu<gaudeo, greomînt<*grevimentum.*

3. Cleptează munca altora. Astfel autoriĭ mi-aŭ cleptat, între altele, pe: *zgăur<*exgavulo* (etimologie propusă de mine în Arhiva din April 1907, şi reprodusă în Etimologiĭ Romîneşti), *chiur<*pipiulo* (Despre Cimiliturĭ, I, 230, Iaşĭ, 1909), *înfoiat<*folleatus* (Etimologiĭ Romîneşti, Iaşĭ, 1910, p. 26).

In fine, deşi apărută în Februar 1911, fascicola este datată 1910. Autoriĭ aŭ crezut că prin aceasta vor putea induce publicul în eroare făcînd să se creadă că fascicola a apărut în acelaş timp cu lucrările citate; iar pe de altă parte aŭ crezut că vor putea să maĭ apropie în timp ultima fascicolă de celelalte doŭă, apărute tocmaĭ la 1907!

In curs de *patru* anĭ autoriĭ aŭ tipărit deci abia noŭă coale. Cum însă, după propria socoteală a autorilor, lucrarea lor va cuprinde *treizecĭ* de coale, aceasta înseamnă că lucrarea întreagă se va tipări în timp de aproape *paisprezece* anĭ.

Dacă pentru un dicţionar etimologic numaĭ al elementelor latine autoriĭ vor întrebuinţa un timp aşa de considerabil, cît timp ar întrebuinţa autoriĭ, dacă eĭ şi-ar propune să lucreze un dicţionar *general* al limbiĭ romîne? Această întrebare este cu atît maĭ naturală, cu cît unul din autorĭ, D. Ovid Densuşianu, nu pierde niciodată ocazia de a cîrti asupra timpuluĭ pe care alţĭ lexicografĭ îĭ pun în redactarea operelor lor.

D. Densuşianu merge deci foarte încet şi în acelaşi timp cîrteşte asupra încetineliĭ altora! E picant, nu-ĭ aşa?

G. P.

***

Atanasie Gherman. *Sfaturi prieteneşti pentru ţăranul romîn.* Cernăuţi, editura „Societăţii pentru cultura şi literatura romînă în Bucovina", 1910. Preţul 1 coroană 20 bani.

Sub acest titlu părintele Gherman din Bucovina reeditează, revăzînd-o şi îmbogăţind-o considerabil, o broşură apărută în 1908, sub titlul „*Cel ce munceşte isbuteşte*", broşură în care îşi adunase o parte din conferinţile pe care le-a publicat apoi în gazeta economică „*Agricultorul*" din Bucovina.

Lucrarea părintelui Gherman e un fel de tratat popular de economie politică, sau, mai bine, e o culegere de exemple şi fapte menite să lumineze pe săteni asupra tuturor chestiunilor ce privesc bunul mers al gospodăriei naţionale. Autorul caută să lămurească, prin pilde apropiate şi într'un limbaj pe înţelesul săteanului, chestiunile adesea aride şi dificile ale economiei politice: producerea bogăţiilor, capitalismul şi proletariatul, circulaţia banilor, creditul, şi altele,—şi reuşeşte destul de bine în încercarea sa.

In orice caz, cititorii săteni ai cărţii acestia vor găsi în ea foarte înţelepte sfaturi, cum trebue să înţeleagă omul munca, cum să-şi cîştige şi păstreze averea; va înţelege rolul mare pe care-l au băncile populare în viaţa economică a păturilor de jos, cum şi însemnătatea celorlalte instituţii de cooperaţie.

Iar pildele pe care le adună părintele Gherman, pentru ascultătorii şi cititorii săi, din viaţa unor popoare ca Indienii, Chinejii, Japonejii, etc., le vor deschide ochii asupra multiplelor primejdii şi suferinţi care pîndesc neamurile ce „nu sînt destul de muncitoare, destul de harnice, destul de treze, unite şi iubitoare de înnaintare".

Cartea e scrisă cu o adîncă simpatie pentru cei mici şi cu o vie dorinţă de a le folosi,—şi într'o limbă care nu lasă nimic de dorit din punctul de vedere al caracterului ei popular.

*

Marius-Ary Leblond. *La Pologne vivante.* Paris, Perrin et C-ie, 1910. Prix 3.50.

In procesul de afirmare şi de întărire a naţionalităţilor, proces care a fost una din caracteristicele vieţii sociale a veacului trecut şi care continuă încă să domine viaţa politică a lumii şi în veacul acesta, nu se putea ca situaţia celei mai nefericite naţiuni din Europa să nu cheme asupra ei luarea aminte a sufletelor de elită, şi să nu ocupe un loc de frunte în preocupările cugetătorilor şi scriitorilor.

Numeroasele articole şi studii asupra chestiunii polone ce apar actualmente în reviste, traducerile unor lucrări asupra Poloniei, cum sînt: „La question polonaise" a lui Dmowski, „La Pologne" a lui C. de Wolski, şi altele, ne arată că pentru a doua oară dela epoca marelui Mickiewicz soarta naţiunii polone atrage asupra ei simpatia şi interesul străinilor,—a Franţei, a generoasei Franţe mai ales.

Lucrarea fraţilor Leblon—„La Pologne vivante"—e o adevărată pleduarie în favorul acestei naţiuni nefericite. Nu că autorii, din prea mare simpatie pentru Poloni, ar fi urmărit să pledeze pentru cauza lor,—dar fiindcă chiar simpla expunere a faptelor devine, în această chestiune, un rechizitor împotriva asupritorilor...

Autorii au căutat, după cum singuri ne spun, „să facă să trăiască Polonia în faţa publicului". Şi potrivit cu acest scop ei ne-au dat o expunere foarte exactă, foarte amănunţită şi foarte plastică a suferinţilor pe care urmaşii falnicilor Iagelloni şi Sobieski le îndură astăzi.

Faţă de lucrarea d-lui Dmowski, pe care un colaborator al acestei reviste a analizat-o nu de mult, şi care se ocupă mai ales de partea politică a

chestiunii polone, în raport cu Rusia în special, și în politica Europei în general,—scrierea de față a fraților Leblond e mai generală, îmbrățișind un cimp mai vast, căutind să ne dea și obiceiurile, viața intimă și publică, psihologia Polonilor, aspectul orașelor și satelor, cum și mișcarea de redeșteptare, mijloacele de luptă, aspirațiile și speranțele Polonilor. Bine înțeles, nici latura politică nu e cu totul neglijată, dar se pare că și-au propus să se ocupe mai în special cu aceasta în viitorul volum—La Pologne sera—ce-l vor scoate în curînd.

Autorii au o încredere desăvîrșită în viitorul națiunii polone: e prea mare energie, prea minunată răbdare, prea multă finețǎ de suflet, prea puternică vitalitate în neamul care a dat lumii pe Mickiewicz și Krasinski, pe Chopin și Moniuszko, pe Gerottger și Mateyko, și atîția alți artiști și scriitori,—pentruca el să fie menit să dispară...

Cartea, scrisă cu o caldă simpatie, documentată pînă la exces, e operă de istoric și de pictor totodată, și se citește cu un interes care nu încetează nici o clipă de-alungul celor aproape cinci sute de pagini ale sale.

M. C.

***

N. Dobrescu. *Antim Ivireanul, Mitropolitul Ungro-Vlahiei.* Biblioteca Societății „Steaua" (No. 20), 119 pag. București. 1910.

Este descrierea vieții și faptelor mitropolitului Țării-Romînești, *Antim Ivireanul*, unul din cei mai mari mitropoliți ai noștri, cum spune autorul și cum în adevăr reese din această descriere. Avem în fața ochilor noștri *o apologie a adevăratului merit:* viața și faptele unui om de muncă, ale unui muncitor stăruitor, care—dintr'un om străin, prin origine, de neamul nostru și venit în mijlocul lui la o vîrstă destul de înnaintată—a ajuns prin munca și prin meritele sale la cea mai înnaltă treaptă bisericească: acea de mitropolit al Ungro-Vlahiei.

Că numai mulțumită meritului s'au petrecut toate acestea, ne-o dovedește activitatea acestui bărbat, dintre 1688 (cînd probabil a venit în țara noastră) și 1716, cînd e omorît din ordinul domnitorului de pe atunci, Nec. Mavrocordat, cel întăi domn fanariot din Țara Romînească, pentrucă Antim era de partea Nemților și contra Turcilor, cu ocazia războiului ivit chiar atunci între aceste popoare.

Cea mai însemnată activitate a lui Antim Ivireanul, este acea de *tipograf:* el a încetățenit la noi meșteșugul tiparului, în care era foarte iscusit; dar mai ales a tipărit foarte multe cărți, toate religioase, unele de cuprins mai general, moral, pentru educația oamenilor, altele pentru slujba religioasă, ori pentru combaterea papistașilor. Prin aceste tipărituri se naționalizează slujba bisericească, care, cu toată reforma lui Matei Basarab, continua a fi în cea mai mare parte tot slavonicească; pe de altă parte, prin faptul că Antim *traduce* multe cărți în romînește, tipărindu-le și răspîndindu-le, putem spune că el a făurit vechea limbă bisericească. A mai tipărit el, ori discipolii lui, cărți slavonești, grecești, arăbești și georgiane, astfel că din acest punct de vedere Țara Romînească ajunsese un fel de centru cultural pentru Orientul Europei.

În afară de acest meșteșug, de tipograf, Antim a fost un foarte bun *caligraf* și *xilograf* (=săpător în lemn), cum dovedesc lucrările rămase dela dînsul; asemenea, a fost versificator, și după tradiție, și pictor bisericesc.

Mari merite are acest om, așa de dăruit de natură, și *ca orator bisericesc: Didahiile* (=predicile sale), tipărite acum vreo 20 ani în două volume, ne dau dreptul să-l considerăm ca pe cel mai mare *predicator* al nos-

tru. Caracteristice pentru viața și sufletul așa de curate ale acestui bărbat distins, sînt desele aluzii din predicile sale cu privire la viața socială contemporană, plină de jafuri și nedreptăți din partea celor mari și puternici.

Ca *păstor bisericesc* se distinge Antim prin o bună gospodărie și mai ales prin încercările sale de a ridica preoțimea, care era, cum zice el, scoborîtă prin „atîta prostie, atîta neînvățătură și atîta nedumireală". În sfîrșit, Antim a fost și un mare *filantrop*; iar pentru patria sa adoptivă a avut cea mai mare dragoste, care l-a și împins la pieire; căci el a vrut să scape țara de Turci, care tocmai atunci începuseră a ne trimite produsele Fanarului pe tronurile țărilor. De altfel, întreaga lui activitate nu ne dovedește, în definitiv, alta decît că a fost un *mare* și *adevărat* naționalist.

Cărticica d-lui Dobrescu are o mare bogăție de fapte; afirmațiile sînt mai totdeauna dovedite cu citații; și cu toate acestea forma e foarte clară, ușoară și lesne de priceput, colorată peste tot de o mare simpatie și căldură pentru această mare individualitate, care a fost mitropolitul Antim.

Din toate aceste puncte de vedere broșura de față își poate ajunge foarte bine și în întregime scopul, precizat în prefață: popularizarea trecutului nostru, reprezentat prin personalități marcante. Dar ne îndoim de aceasta din o altă pricină: Biblioteca „Steaua", care publică acest studiu, e prea puțin răspîndită; căci altfel nu ne putem explica pentru ce de vreo 7—8 ani, de cînd apare, a trecut abia de No. 20.

*

Cîntece voinicești și ostășești, alese de *trei învățători*. Biblioteca Societății „Steaua", București, 1910.

Această broșură cuprinde vreo 67 cîntece, împărțite pe diferite categorii. După prefață, aceste cîntece par a fi populare, căci se spune acolo că ele sînt alese din colecția d-lor *C. R.-Codin* și *Șt. Tuțescu*, și din acea a d-lui *S. T. Kirileanu*, toți trei învățători și cunoscuți prin activitatea lor folkloristică.

Cercetînd însă aceste cîntece, se vede că în cea mai mare parte ele nu sînt populare; chiar acele numite *bătrînești*, cum e *Cîntecul lui Ștefan*, *Visul lui Tudor*, sînt dovedite aproape că au de autor pe Alecsandri, sau că, cel puțin, nu-s populare.

Iar în acele numite *voinicești*, în care e vorba de haiduci, găsim cuvinte ca *patrie*, care numai popular nu poate fi. Categoriile numite *ostășești* și *din războiu* au un caracter cu totul nou—cele din urmă sînt produse în urma războiului dela 1877—și au un limbaj cam de mahala, amestecat cu termeni din milităria modernă. *Balade* sînt patru: *Dragoș*, *Novac și Corbul*, *Movila lui Burcel* și *Toma Alimoș;* dintre ele numai două sînt sigur populare, căci *Dragoș* e făcută de Alecsandri, care „avea nevoe" de dînsa, și negăsind-o în popor, a compus-o el, iar *Movila lui Burcel* încă nu se poate spune că e populară.

Oricum ar fi însă, cele spuse pînă aici nu ating atîta de mult scopul pentru care au fost alese aceste cîntece și pe care l-ar îndeplini și așa cum sînt: anume, pentru educația, patriotică, zicem noi, a soldaților. Dar oare va putea ajunge această cărticică în mînile lor acuma, cînd se spune că *viitorii ofițeri* au nevoe de o educație mai... militărească?

*

Dr. Wilhelm Münch. *Didaktik und Methodik des französischen Unterrichts.* C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck. München, 1910. 192 pag. Preț. 4 mk.

Poziția poporului german față de limba și cultura franceză a variat foarte mult în decursul vremurilor. Ca să vorbim numai de timpurile nouă, vom

spune că în urma războiului de 30 ani, care oprește în loc dezvoltarea culturii germane, cultura și limba franceză capătă în Germania o mare influenţă. Intre 1650 și 1750—vreme de un secol—această influenţă e în culmea dezvoltării ei, mai ales în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, cînd limba germană ajunsese faţă de cea franceză cam în aceiaşi situaţie ca limba noastră faţă de cea grecească în epoca fanariotă. Insuşi regele Frideric II îşi arăta dispreţul lui pentru limba şi literatura germană, scriind versuri franţuzeşti şi chemînd la curtea sa pe Voltaire, şi în acelaşi timp avînd cuvinte grele pentru literatura naţională contemporană. Cu Lessing începe însă o reacţiune, care are de rezultat creşterea mare a influenţii engleze şi mai tîrziu naţionalizarea desăvîrşită a literaturii germane. Această reacţiune e transformată mai tîrziu în ură şi dispreţ pentru tot ce este francez, mai cu samă în urma suferinţilor şi mizeriilor ce au avut de îndurat Germanii de pe urma lui Napoleon. Dispreţul pentru cultura şi literatura franceză ca superficiale, nenaturale şi frivole, a durat vreme destul de îndelungată, pînă cînd nevoile timpurilor mai nouă au făcut să se nască un curent mai favorabil Francezilor, spre o cunoaştere mai ştiinţifică şi mai obiectivă a lor. Şi aşa, de cîteva decenii, se fac toate sforţările spre acest scop; învăţămîntului limbii franceze i se dă toată atenţia cuvenită şi i se consacră o preocupare intinsă.

Printre mulţimea de cărţi privitoare la învăţarea limbii franceze este şi aceasta, a renumitului profesor de pedagogie dela Universitatea din Berlin. In partea introductivă e vorba de *scopul* predării acestui obiect, care—e bine să se ştie aceasta *la noi*—este tot îmbogăţirea şi perfecţionarea culturii naţionale; apoi se tratează asupra chestiunii de metodă a predării acestei limbi, în vederea atingerii scopului pus. In partea a doua—care e partea esenţială a cărţii—se arată modul cum trebuesc tratate diferitele domenii ale învăţămîntului limbii franceze: pronunţare, vorbire, gramatică, exerciţii de limbă orale şi scrise, lectura şi tratarea ei, tezaurul de cuvinte, şi apoi părţi mai secundare, ca: sinonimica, stilistica, istoria literaturii şi a limbii, versificaţie, etc.. Interesant este că autorul pune ca scop principal—în afară de putinţa ca elevii să poate citi orice carte franţuzească—şi pe aceia al vorbirii limbii franceze, asupra căreia inzistă foarte mult.

Dată fiind vecinătatea celor două popoare şi mai ales tendinţile ascunse din raporturile dintre ele, e lesne de înţeles pentru ce se dă atît de multă atenţie vorbirii.

Cînd este vorba de lectura autorilor francezi, modul cum Münch tratează această parte ne dă dreptul să credem că dispreţul de altă dată faţă de literatura franceză se moşteneşte şi există în bună parte şi astăzi, chiar la oameni ca autorul acestei cărţi. In adevăr, printre autorii propuşi pentru a fi cetiţi găsim prea puţini dintre aceia pe care sîntem noi deprinşi să-i socotim—şi care sînt în adevăr—mari şi caracteristici pentru spiritul francez; iar preocuparea prea mare de moralitate îl face să suspecteze, alături de decadenţi şi simbolişti, şi pe... parnasieni. Desigur că de dispreţul pentru literatura franceză se leagă în o bună măsură şi oarecare necunoaştere a ei.

Partea a III-a se ocupă cu locul pe care trebue să-l ocupe studiul limbii franceze în diferitele feluri de şcoli germane; iar partea ultimă dă o foarte bogată bibliografie asupra tuturor chestiilor tratate de autor, bibliografie poate chiar prea bogată pentru a fi şi de valoare toată, dar care ne arată cît interes se pune în Germania pentru astfel de chestiuni.

Şi, întorcîndu-ne la noi, ce să zicem?—De aceia cartea de faţă credem că ar fi de mare folos dascălilor noştri de limba franceză şi mai ales celor de limba germană, căci această limbă la noi are aceiaşi poziţie faţă de limba romînă caşi limba franceză în Germania faţă de limba germană: e tot o limba străină, ca origine, de a noastră şi legăturile dintre ele sînt prea slabe. In sărăcia noastră de cărţi de acest fel, această carte credem că ar fi bine venită.

I. I.

***

Dr. J. Nistor. *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau in XIV, XV und XVI Jarh.*—Gotha, Fr. Andreas Perthes A. G., 1911, 1 vol. 240 pag.

Şi de data aceasta, tînărul autor, un profesor romîn din Cernăuţi, s'a arătat conştiincios în studiarea şi utilizarea izvoarelor; ba poate a mers chiar prea departe cu scrupulele, căci uneori citează izvoare pentru lucruri bine stabilite, d. e. pentru închinarea lui P. Muşat cătră W. Jagiello şi pentru împrumutul acestuia; pentru luarea Chiliei de Ştefan in 1465, etc.Lucrarea cuprinde 4 părţi: 1) Condiţiile de desvoltare ale comerţului, 2) Comerţul Moldovei cu Polonia, Germania, Anglia şi Rusia, 3) Comerţul cu Transilvania şi 4) Participarea Moldovei la comerţul Mării Negre. Peste cele ce se ştiu din publicarea socotelilor Lembergului, Braşovului şi altor oraşe comerciale vecine, sau din lucrările d-lui Iorga asupra Chiliei şi Cetăţii Albe şi negoţului în trecutul romînesc, nu sînt multe date nouă, totuşi sînt. Ideile generale încă sînt puţine. Acestea ar fi fost trebuitoare pentru fixarea rezultatelor unei munci atît de lăudabile, ca să poată fi mai uşor folosite şi ca să se dea o legătură diferitelor capitole în care se repetă domniile Moldovei cu feluritele lor întîmplări; raportul între comerţ şi politică e bine urmărit, totuşi repetarea osteneşte. Cartea aceasta nu e un studiu complect asupra comerţului Moldovei, nici chiar în secolul al 14, 15 şi 16-lea; e numai partea generală, cum spuse d. Nistor în prefaţă, şi d-sa anunţă că pregăteşte şi partea specială, relativă la vămi, comunicaţii, monede, mărfuri, etc. Această parte generală e mai mult o constatare a legăturilor comerciale ce le avea Moldova în trecut; păcat că nu s'a ocupat d. Nistor de toate ţările romîne, căci rămîne o lipsă pe care altul mai greu o va completa. Din această constatare se vede că a existat un comerţ exterior şi înnainte de întemeerea principatului, dar înflorirea lui începe subt Alexandru cel Bun, care face învoeli cu vecinii, şi ţine pînă la pierderea Chiliei şi Cetăţii-Albe; o reînflorire trecătoare are loc subt Lăpuşneanu; dar din sec. al 16-lea înnainte Constantinopolul devine întrepozit general de mărfuri aici în orient şi Grecii tind să monopolizeze comerţul. Schimbările de Domni şi nesiguranţa din ţară, precum şi pretenţiile Turcilor de a li se vinde lor întăi, cu preţuri mai mici, vite, cereale, ş. a. mărfuri, aduc decăderea comerţului. Pentru istoria politică încă se pot scoate încheeri nouă, d. e. dacă Ilie şi Ştefan, fii lui Alexandru, inchee separat învoeli comerciale cu Braşovul; cred c'ar fi aceasta o dovadă că domniau in adevăr unul în ţara de sus şi altul în cea de jos. Lucrarea aceasta are, în tot cazul, meritul de a fi adunat şi sistematizat într'un total datele relative la comerţul exterior al Moldovei in trecut.

*

Emile Ollivier. *Philosophie d'une guerre (1870).* Paris, Flammarion, 1910, 352 p., 3.50 fr. (Bibl. de phil. scientifique).

D. Emile Ollivier a fost odată deputat republican; dela 1864 a intrat însă in legături cu Napoleon al III-lea şi cînd acesta s'a hotărît să domnească în chip mai liberal, în 1869, a însărcinat pe d. Ollivier cu formarea şi conducerea unui minister, a fost prim-

ministru pînă la vestea primelor înfringeri ale Francezilor în 1870. Deci a luat parte activă la întîmplarea asupra căreia filozofează. Cartea întreagă e în adevăr numai filozofie, e o analiză cinstită și profundă a pricinilor războiului din 1870, sau mai bine un răspuns la întrebarea: cine e răspunzător de începerea războiului acestuia dezastros dintre națiunile celemai civilizate? Răspuns: Bismarck! Acest geniu puternic a forțat evenimentele, a provocat războiul pentru a sili la unire și pe Germania de sud, dar astfel ca în aparență să fie luați Francezii drept provocatori. Bismarck a uneltit candidatura lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei. Ollivier și Napoleon, ajutați de Olozaga, ambasadorul Spaniei, și de rominul Strat, ministrul Romîniei la Paris, au reușit să înlăture candidatura. Bismarck publică atunci că regele Wilhelm a refuzat să primească pe ambasadorul Franței; acest lucru e luat ca o insultă de poporul francez, cum și era. Fără aceste 2 motive războiul n'ar fi isbucnit.

Toate acestea sînt bine dovedite de d. Ollivier; nici cauzele mai adînci, mai vechi, nu sînt trecute cu vederea: Germanii vedeau în Francezi niște agresori seculari; Francezii se'ngrijeau de ridicarea Prusienilor după Sadova. Cît pentru răspunderea militară a înfringerii, d. Ollivier crede și dovedește că ea se datorește numai generalilor conducători ai armatei franceze.

V. D.

* * *

Ivan Turghenief. *Poeme în proză*, traducere de Ludovic Leist;

Elie Metchnicoff. *Bătrîneța*, traducere de Paul Ionescu;

Anatole France. *Povestiri*, traducere de Iosif Nădejde;

Dostoievschi. *Suflet de copil*, traducere de N. Dașcovici;

Leon Tolstoi. *Revoluționarii*, traducere de dr. I. Duscian.

Aceste cinci traduceri, în broșuri ale editurii Alcalay, ne-au sosit odată. Nu înțelegem pentru ce. Nu sînt numere consecutive ale cunoscutei *Biblioteci pentru Toți*; nu sînt opere ale aceluiași autor, nici ale aceluiași traducător; nici măcar nu sînt toate traduceri din aceiași literatură. Mărturisesc că nu pricep motivele acestei înmănunchieri. Par a fi motive ascunse, dacă n'o fi fiind o simplă întîmplare; ori dacă nu va fi crezut editorul că sînt cele mai bune traduceri pe care le va fi tipărit. In adevăr, calitatea traducerilor pare a stabili o legătură și o potrivire între aceste cinci broșuri: sînt traduceri de duzină, am putea spune traduceri de sută, căci în ultimul timp traducerile de acest fel au devenit un fel de invazie, de multe ori barbară.

Astăzi traduce oricine. Traduc elevii de liceu și studenții, din nevoe; traduc gazetarii, din meserie. Ce traduc? —Orice, la întîmplare. La începuturile literaturii noastre, traducerea era o nobilă îndeletnicire, și era făcută pentru a *folosi* cititorilor. Acuma sînt două ori trei biblioteci eftine, în care se tipăresc traduceri. Sînt întreprinderi comerciale. Editorul, ca să cîștige, caută marfa cea mai eftină. Domnii Alcalay și Segal, editori de asemenea biblioteci eftine, plătesc 50—60 de lei de traducere. Cu asemenea sumă nu se plătește nici măcar timpul pierdut,—cît despre artă și pricepere, nici vorbă! Un editor care face negustorie, și care nu citește niciodată ce tipărește, nu se sinchisește de așa ceva. El zîmbește cînd vede îngrămădindu-se ofertele, și cugetă că concurența va mai scădea prețul.

Un cunoscut al meu, acum un an ori doi, văzînd năvala aceasta de tălmăciri din limbi străine, într'un moment de nevoe s'a gîndit să traducă și el ceva. Dicționar francez-romîn avea. Deși nu era un obișnuit cititor al nobilei literaturi galice, avea două ori trei cărți dăruite ori uitate la el de prietini. A căutat, a găsit un volum cam trist și jerpelit. A scris numele autorului, un nume necunoscut; a adăogit dedesupt pe hîrtia albă titlul; și a deschis dicționarul. A început a traduce fără să fi citit vreodată cartea. Pe la jumătatea traducerii a băgat de seamă că traduce o fantastică inepție. Mi-o spunea c'un zîmbet; nu pricepea nici el cum de s'a rătăcit asemenea carte în rafturile micei lui biblioteci. Totuși a isprăvit munca, pentrucă nădăjduia că „oricum" va putea plasa proza necunoscutului. „E o traducere; trebue să-i găsesc un loc".

Alegerile de acest fel nu sînt prea rari. Gazetarul întinde mîna asupra celui mai apropiat volum. Nici unul dintre nenumărații traducători nu s'a gîndit serios la alegerea celor mai bune lucruri din literaturile mai bătrîne.— Traduci pe Leonid Andreiev, pentrucă l-au tradus Nemții care nu mai au ce traduce; și aproape toate operele marilor cugetători și scriitori sînt necunoscute publicului nostru.

Cărțuliile de care vorbim acuma nu sînt dintre cele mai rău alese, deși *Revoluționarii* nu e o lucrare a *artistului* Tolstoi. Revoluționarii e o povestire scrisă anume pentru pravoslavnicii Lipoveni.

Poemele în proză ale lui Turghenief puteau să facă loc uneia din minunatele povestiri ale acestui mare Rus. Asta nu din pricină că *poemele* nu merită o traducere,—dar din pricină că totdeauna m'am înfiorat ca de o durere cînd o mînă profană a început a scîrții cu arcușul pe vioara unui mare maestru.

Cînd domnul Leist zice că „*deja* cînepa e mare...", că „în fum trece un rîuleț vesel", că „*musce* și gîndaci" sînt prada unor găini moțate, că „un cățeluș cu botul încă alb se tăvălește într'o *mreajă* de fîn", încep să mi se zbîrlească părul în cap de groază. Apoi cînd adaogă „*creerul* munților" și cînd zice că „*peste* munți" se înnalță un cer senin, nu mai am curaj să merg mai departe. Inchid broșura și oftez.

Dar și d. dr. Duscian a pus mîna pe un arcuș, fără să știe a cînta din vioară.

In *Revoluționarii*, un general „*se încruntă* cu o *încruntare* ce spune multe". Același general trece dintr'o odae *enormă* în altă odae unde este un *enorm* paravan. Un învățător și un doctor țin pe o femee care se zbate în desnădejde. Domnul Duscian zice că învățătorul și doctorul „o rețin". Iar femeia întreabă: „De ce mă *reținești?*—deși era mulțumită de faptul că „o reținea".—„Liniștește-te, ia cîteva picături, spuse doctorul *propunîndu-i* un lichid *străveziu* dintr'un păhărel". Același doctor cu o clipă mai înnainte, „cu o mînă ținea de cot pe femee, iar cu cealaltă mînă ținea o sticluță de picături care erau pe o măsuță de lîngă căpătâiul patului". Un tînăr revoluționar citește din evanghelie „pagini care îi erau lui cu înțeles". In aceste pagini Iisus vorbește apostolilor săi într'o limbă de gazetă, la fel cu cea de mai sus,—deși nu era mare osteneală dacă domnul doctor măcar pasagiile evanghelice le-ar fi luat după o evanghelie dela Neamț, ori dela Buzău,—căci una e limba gazetelor și alta e limba cărților bisericești... Mi-l închipui pe Iisus scriind la „Minerva" ori la „Universul", cînd spune: „Căci acela care vrea să-și salveze viața s'o piardă și acela care o va pierde pentru mine *o va regăsi-o.*"—Tînărul care citește evanghelia, condamnat fiind la moarte, „*nu-și putea să-și închipue* că pe el doreau să-l ucidă".—Un alt revoluționar „aruncă *una sau două* cuvinte", ceia ce mă face să nu mai nădăjduesc că voiu isprăvi broșura. O pun lîngă a d-lui Leist.

Iau *Povestirile* lui Anatole France, traduse de d. Iosif Nădejde.

Hm! Anatole France e cel mai fin stilist de astăzi. Cuvintele lui au de multe ori atita precizîune și atita înțeles, încît devin intraductibile. Și iată cum știe romînește acest fin și elegant Anatole: „Putois avea *ochii ciacîri*". „Eu sînt acela care e". (E vorba de cunoscutul „eu sînt cel ce sînt" al lui Iisus). „Dar ea nu *renunța* cu una cu două *la ce și-a pus odată în cap*". „*Oh! îi știu eu pe de al de ăsta! Ți-l cunosc pe degete* pe Putois al d-tale. Dar nu cred să fie vre-un *lucrător așa de lunatec* ca să nu vrea să lucreze la Monplaisir". „*O barbă tinerică*", ș. a.—Anatole France are o nuvelă intitulată *Procuratorul Iudeei*, în care e vorba de un procurator roman, care era reprezentantul imperatorului în Iudeea.—Traducătorul zice „procuratorul din Iudeea", cași cum ar spune „avocatul ori apărătorul din Iudeea".—Cu părere de rău, nu mai pot reciti pe acest procurator din Iudeea, care a devenit așa de neștiutor de propria lui mărire.

Sufletul de copil al lui Dostoievschi e tradus din franțuzește. Se vede aceasta după nenumăratele franțuzisme care furnică în traducerea d-lui Dașcovici.—Avem ș'aici de-a face cu o interesantă combinație literară.

In sfîrșit, mă grăbesc să iau broșura lui Metchnicoff. Să vedem. S'a spus că acest savant e de origine Romîn. Traducerea *Bătrîneții* lui dovedește că domnul Paul Ionescu crede aserțiunea aceasta cu totul neadevărată. Domnul Ionescu se silește să-l facă pe Metchnicoff a vorbi ca un adevărat străin, și se alătureazâ la duioasa armonie lingvistică pe care o desfășură ceilalți patru tovarăși ai săi în traducerile lor.

F.

* * *

Chateaubriand. *Atala.* Traducere de Margareta Popescu. Biblioteca Minerva.

Trista istorie de iubire între doi primitivi, în cadrul unei naturi sălbatice și grandioase, ne impresionează și azi. Și dacă unele note de senzibilitate sună fals și dacă unele peisaje sînt departe de a fi reproduceri exacte ale realității, căci Chateaubriand a descris o Lousiană și o Floridă pe care n'o vizitase, rămîi cucerit de bogăția culorilor, de viziunea intensă, de poezia gravă, care se desprinde din paginile acestui incomparabil artist, părintele romantismului și al literaturii exotice. Și în traducerea semnată Margareta Popescu trece ceva din farmecul pururea tînăr al originalului.

*

H. Taine. *Despre producerea operei de artă.* Trad. de M. Sadoveanu. Minerva.

Hippolyte Taine a fost desigur unul din spiritele cele mai bogate ale secolului trecut. El întrunea într'un grad înnalt însușirile cugetătorului cu acele ale poetului, și acest poet logician știa să îmbrace în imagini splendide ideile sale.

Una din teoriile sale cele mai fecunde e acea a influenții mediului asupra producerii operelor de artă, teorie pe care a aplicat-o în studiile sale critice și a formulat-o mai ales în „Philosophie de l'art", operă care rezumă cursul său de estetică. Influența mediului fusese indicată de mult de Montesquieu și mai ales de Comte în „Filozofia lui pozitivă". Taine însă a arătat pentru întâia oară importanța acestei influenți și a reușit s'o scoată în relief cu o rară putere. Prima parte din „Philosophie de l'art", tradusă în chip excelent de un scriitor de talia d-lui Sadoveanu, nu poate fi decît binevenită pentru tineretul nostru intelectual.

*

J. M. Guyau. *Spre mai bine.* Traducere de Scarlat Georgescu. Biblioteca Minerva.

Filozoful poet Jean Marie Guyau a murit la 1888 în vîrstă de 34 de ani. Puterea de viață a operei sale crește însă odată cu timpul. Guyau e unul din acele spirite rare care seduc prin idealismul generos și înnălțător al unei cugetări sincere și serioase. Trebue să fim recunoscători d-lui Scarlat Georgescu, care, într'o conștiincioasă traducere, ne-a dat reflexiunile lui Guyau asupra pesimismului, a materialismului și a morții, reflexiuni cu care nobilul filozof sfîrșește „Ireligiunea viitorului" și care sînt dintre paginile cele mai frumoase ale operei sale.

C. D.

***

Charles Bernolak de Haraszt. *Le mouton en Hongrie.* Atheneum, Budapest. Preț. 16 l.

Intre ramurile de producțiune omenească, agricultura fiind singura care dă materiile prime, ce alimentează omenirea este razămul întregei noastre activități.

Creșterea vitelor ca ocupație principală are loc atît în țările întinse și pustii, ca Argentina, unde din lipsă de brațe se impune ca regiuni întregi să fie lăsate ca pășune, pe care rătăcesc turme nenumărate în stare aproape sălbatecă, cît și 'n țările cele mai înnaintate ca civilizație, în Anglia, Belgia, Olanda, etc., unde din cauza scumpetei brațelor, cultura cereală cu lucrări grele și numeroase nu mai poate fi făcută. Aici pămîntul este adesea cultivat cu pășune artificiale, pe care însă cresc vitele cele mai frumoase, creațiuni ale metodelor perfecționate și ale unei culturi sistematice și raționale.

Cartea d-lui Bernolak se ocupă de una din acele rase de oi bine închegate în occidentul Europei, și este cu atît mai interesantă, cu cît încercările aducerii acestei rase se face într'o țară ca Ungaria, al cărei teren și climă se aseamănă mult cu ale țării noastre.

Această carte cuprinde cinci părți.

In partea întîi autorul descrie rasa de oi, care este mai răspîndită în Ungaria, o rasă asemănătoare cu acea țurcană dela noi, care dă puțină carne și lînă, puțin lapte și numai cîte un miel. Se oprește pe larg asupra cheltuelilor și veniturilor, arătînd micul profit net.

In partea a doua d. Bernolak spune că, văzînd acest mic folos, în urma îndrumărilor căpătate dela academia agricolă din Cassa, se hotărăște să-și procure oi de rasă friză. Incercarea sa a izbutit pe deplin. D-sa arată că nici măcar nu a avut pagube datorite unei mortalități mai mari ca la rasa locală, ceia ce pînă la deplina lor aclimatizare era de așteptat. Dar pecînd rasa locală i-a dat pe an 10 kgr. brînză, 1 kgr. lînă și numai cîte un miel, rasa friză a produs 37 kgr. brînză, 5 ½ kgr. lînă și cîte doi miei, aproape în aceleași condițiuni de trai.

Pe lîngă aceasta, frizele se bucură de-o mare precocitate și aduc venituri, reproducîndu-se chiar în primăvara celui de al doilea an; oile noastre încep a produce abia în anul al treilea.

In partea a treia acest autor se ocupă de urmările înrudirii rasei locale cu friza. Dela cea dintîi încrucișare, cantitatea de lînă și lapte s'a mărit la îndoit, iar mieii născuți au întrecut cu 10—13 kgr. pe acei ai rasei locale curate. Aceste oi astfel produse s'au bucurat de aceiași precocitate, aducînd numai cîte un miel la vîrsta de 12 luni. Autorul prezintă mai multe socoteli spre a arăta foloasele căpătate în urma acestei corciri, care luînd ființă într'un timp cam nehotărît al întreprinderii sale, nu poate să scoată concluziuni sigure în ceia ce privește venitul net în bani.

Aceste încercări au fost făcute în regiunea dealurilor și cred că și la noi ar da rezultate bune în văile mănoase și adăpostite ale Carpaților, unde, bine întreținute, ar putea da pînă la 5 kgr. lapte, cași în locurile originii lor, fo-

los ce negreșit nu trebue trecut cu vederea, căci chiar vacele la noi în țară dau uneori mult mai puțin.

Rasa friză poate aduce venituri și prin faptul că produșii ei pot fi întrebuințați pentru îmbunătățirea celorlalte rase. Autorul ne arată că în 1907 a trimis 52 oi singe curat friz în Bulgaria și 17 în Romînia, cu prețul mijlociu de 75 lei bucata, pecînd cele similare ca vîrstă, locale, se vînd cu 15 lei. Guvernul bulgar se interesează de aproape de creșterea oilor, trimițînd pentru cumpărarea de buni reproducători pe d. Dimitrie Sterew, președintele comisiunii permanente din Filipopoli.

In a patra parte a cărții se arată încercările făcute în Ungaria de guvern, încrucișînd oile negre țurcane cu rasa buchara. După încrucișare pielicelele de miel se vindeau cu 10—20 lei, pecînd acele ale mieilor din localitate, necorciți, cu 4—5 lei.

In a cincea parte redă pe scurt descrierea raselor de oi străine de Larzac, de Causses, de Segala, de Lacaune, etc.

Cartea d-lui Charles Bernolak se prezintă foarte avantajos cetitorului, ea are 27 planșe repartizate în text asupra diferitelor rase de oi descrise, fotografii bine reușite și reproduse și foarte interesante pentru agricultor.

Tratînd asemenea chestiuni economice însemnate, d. Bernolak cu mult bun simț spune: „că dacă cineva în„cearcă să vorbească poporului în spi„ritul său, îl duce ușor pe căile bune, „și,odată îndrumat,merge înnainte chiar „dacă ar trebui să facă sacrificii".

Se știe de altfel că oaia a îndestulat în veacurile trecute casele țărănești, dîndu-le produsele corpului său; acum însă defrișîndu-se islazurile în regiunea dealurilor și cîmpiei, aceste animale se împuținează și săteanul e silit să cumpere totul din orașe.

Și această micșorare a suprafeței pășunelor se datorește nu numai faptului că rasele noastre de oi produc prea puțin în raport cu cultura cereală făcută chiar în rele condițiuni de teren și muncă, dar și sistemului de exploatare adoptat pe întinsele proprietăți, care pot face grîu și porumb fără capital mare de exploatare, cu scule țărănești, ceia ce e extraordinar de rentabil.

Dar aceste animale nu au dispărut nici chiar din țările cele mai civilizate, ci urmînd mișcarea către progres a tuturor mijloacelor de trai ale acelor popoare, s'au îmbunătățit și ele. Numărul lor s'a restrîns, însă foloasele ce dă fiecare individ în parte sînt mult mai mari.

La noi acelaș animal sufere în mod fatal deprecierea mijloacelor de viață ale țăranului, care neavînd cu ce trăi el bine, întreține vitele sale în rele condițiuni. Dar împuținarea oilor și reaua lor stare pe unde mai sînt îngreuiază viața săteanului, făcîndu-l să părăsească o industrie casnică trebuincioasă familiei sale, căci toți ar putea să se îmbrace cu țesături de lînă făcute de mîna lor, în lungul timp cît stau neocupați de intermitentele lucrări ale cîmpului. In acelaș timp nu mai are nici brînza, hrana cea mai substanțială ce a avut-o în vechime.

Și nicăeri poate ca în această țară, avîndu-se în vedere situația vitregă a cultivatorului mic, nu ar trebui statul să se ocupe cu mai multă sîrguință de îmbunătățirea animalelor. Ele degenerează, din pricină că creșterea lor e lăsată în cea mai mare parte în seama nevoiașului sătean, care e neputincios față cu orice îmbunătățire de cultură.

I. A. C.

***

Harry de Windt. *Trough Savage Europe.* Collins' Clear-Tipe Press, price 1/—London, 1911.

Volumul conține multe pagini interesante cu toate că nu poate fi pus decît între acele publicații trecătoare menite să impresioneze un scurt timp și să fie apoi uitate pentru totdeauna. Autorul e un corespondent special al marelui ziar englez: „*The Westminster Gazette*", cunoscut cetitorilor englezi prin alte volume de călătorii ca: „*Dela Paris la New-York, pe uscat*"; „*Siberia Nouă*"...

Genul acesta de literatură ziaristică —contribuția corespondenților străini, grăbiți prin țări pe care le văd pentru întîia dată—nu trebue judecat din punct de vedere al adevărului cuprins în observațiile și impresiile scriitorului. Ar fi absurd să se ceară acest lucru dela un trecător străin, oricît de ascuțită ar fi puterea lui de observație și oricîtă strădănuință și-ar da să străbată înțelesul adevărat al formelor de viață pe care le vede, dar *fatal* nu le poate pătrunde în cîteva zile. Formele externe de civilizație nu sînt un criteriu sigur de judecată; îndărătul acestor forme adeseori nu găsești și sufletul însuși al poporului care trăește în cadrul lor.

Prin acest mijloc indirect și nesigur nu se poate cunoaște psihologia unui popor: trebue să știi limba și să trăești viața poporului al cărui suflet voești să-l cunoști. Cu toate aceste, cărțile de felul volumului d-lui Windt sînt totdeaune și interesante și instructive. E interesant și caracteristic să citești primele impresii, fie ele cît de superficiale, pe care viața unui popor și formele de civilizație străină le lasă asupra unei inteligenți vii și scrutătoare; e instructiv, pentrucă chiar aceste superficiale impresii personale implică comparații între civilizații deosebite, și ne țintuesc mai mult privirea asupra unor forme din propria noastră viață, asupra cărora obișnuința, care banalizează și primește totul, le-a acoperit cu indiferența tuturora.

Prin „Europa sălbatecă" autorul înțelege țările cuprinse între Adriatica și Marea Neagră. Intre aceste țări intră și țara noastră, pentru care d. Windt are și cuvinte de laudă, recunoscînd progresul ce s-a făcut la noi în ultimii treizeci de ani și promisiunile acestui progres pentru viitor. Serbia e numită „Grădina Balcanilor"; Bulgaria, „Țara Agitațiunilor"; Bucureștii sînt numiți „Orașul Plăcerii" și „Parisul Balcanilor". Autorul poartă încă cu groază amintirea asasinării regelui și reginei Serbiei și a măcelăririi primului ministru Stambuloff. Deasemenea e urît impresionat de bandele macedonene.

Ceia ce l-a izbit pe corespondentul englez e mai cu seamă contrastul între capitale și sate, în țările pe unde a călătorit. El spune că a găsit capitale care pot fi considerate ca replici în miniatură ale Londrei și Parisului, pecînd districtele îndepărtate de capitale zac în barbaria medievală de altădată: trebue să călătorești cu revolverul în buzunar. Iată de ce autorul nu crede că exagerează cînd numește țările dintre Adriatica și Marea Neagră „Europa Sălbatecă" ori „țări sălbatece și fără lege". Autorul laudă cîmpiile mănoase și verzi ale Munteniei, satele ei pitorești cu case albe și curate, și deplînge șesurile arse, bordeele murdare și vitele slabe de pe șesurile Prutului din Moldova. In Iași d. Windt stă numai cîteva oare, în trecere spre Rusia; în București însă stă mai multe zile și leagă oarecare prietenii.

Bucureștiul i-a făcut impresia unui oraș care-și *etalează* bogăția cum negustorii își *etalează* marfa în galantare. In Petersburg, spune autorul, Midas își cheltuește averea cași în București, dar o cheltuește discret: de aceia Petersburg pare sărac, iar Bucureștiul dă impresia bogăției. Frumuseța trăsurilor de stradă din București, care lovește pe orice străin, îl face pe autor să declare că birjele sînt mai frumoase aici decît două treimi din echipagiile particulare din Londra și Paris. A observat că birjarii cei buni

sint scopiți, aparținînd sectei pe care el a cunoscut-o in jurul orașului Yakutsk. Admiră frumuseța Palatului Poștei—cel mai frumos palat de poștă din lume, din punct de vedere al arhitecturii. Constată însă că vastele lui săli sint de zece ori mai mari decît trebue, judecînd după mișcarea din lăuntru. Palatul Regal în schimb e o clădire foarte modestă, așezată în stradă, în care poți privi pe geamuri cursul afacerilor de stat ori private. Vorbește de popularitatea reginei Carmen-Sylva, din cauza vieții ei simple și lipsită de ceremonial; și se face ecoul unor informații curioase că boerii noștri *(Boiards)* nu iubesc pe regele Carol din cauza metodului și manierelor lui prusace. Magaziile din Calea Victoriei sint frumoase și prețurile sint de Monte-Carlo, dela bijuteriile de lux pînă la cotleta dela dejun. Nu uită nici pe lăutarii „Tziganes" și șampania proastă și scumpă. Laudă bucătăria dela Capșa, care e tot așa de bună cași a lui Paillard din Paris. A avut prilej să constate că la *Jockey-Club* din București se joacă cărțile mai mult poate decît la *Yacht Club* din Petersburg. De altfel se știe, spune autorul, că de cîteori se întîmplă o perdere ori un cîștig mare la Monte-Carlo, cel care cîștigă ori perde e un Romin ori un Rus. Clasei de sus îi plac foarte mult luxul și petrecerile: la oarele 5 după prinz, la Capșa, vezi acelaș *etalaj* viu cași la *Columbin*, în Paris. Femeile fermecătoare și galante vorbesc un jargon latin dulce și melodios, foarte amestecat cu fraze întregi franceze. Toți își amestecă aici vorba cu limba franceză. Noaptea se petrece foarte mult: ceia ce a făcut pe tovarășul său irlandez să exclame că aici „nu trebue să te culci niciodată". Automobile sînt destul de multe, dar lumea tot se adună în jurul lor privindu-le foarte curios. Oamenii sint politicoși, fetele sint crescute foarte sever, după sistemul francez, dar „infidelitatea conjugală este foarte obișnuită". Divorțurile sint frecvente, dar ele nu *ostracizează* pe divorțată ca în alte țări. A avut prilej să facă cunoștința unei doamne fermecătoare, care avusese trei bărbați—toți încă în viață—și acum se pregătea pentru o nouă căsătorie. Constată foarte multă *„frivolitate (pentru a nu întrebuința un termen mai rău)"* la femeile romine, pe care autorul o explică prin faptul că clasele de sus duc viața într'un continuu vîrtej de plăceri, care nu lasă timp liber pentru studii serioase de orice fel. Impresia autorului e că Bucureștiul e un oraș de plăcere și „cu siguranță e cel mai imoral oraș din lume", decînd un alt oraș din America a încetat să mai aibă această reputație.

I. B.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (April).—Cîteva poezii de d. Cincinat Pavelescu. Despre una, *Serenadă*, am vorbit, cînd a fost publicată în revista d-lui M. Dragomirescu și cînd i-am adus toate elogiile meritate.

O amănunțită dare de samă a „serbărilor culturale din Sibiu" și a șezătorii pe care „scriitorii romini" au ținut-o în acel oraș. Un fapt, care trece ca un fir roș prin toată această dare de samă și care formează un episod plin de peripeții al importantelor evenimente petrecute, este paltonul d-lui Caton Teodorian. Dar să povestim faptele. D. Caton Teodorian observă în gara Nagyszeben că-i lipsește paltonul. Evident, era aproape de mintea oricărui om că l'a uitat undeva. Ipoteza cea mai rațională era că paltonul a rămas la Cîineni. D. Caton Teodorian telegrafiază la Cîineni. Dar pînă să vină paltonul, un prieten îi împrumută o pelerină. Oricum, întîmplarea nu era de natură a înveseli pe scriitor. D. Caton Teodorian era abătut. Această întîmplare avu o înrîurire apreciabilă în desfășurarea evenimentelor: pe cînd toți ceilalți scriitori culeseră lauri la șezătoare prin strălucirea și modularea vocii cu care-și recitau operele, d. Caton Teodorian, trădat de organul său, nu putu să dea tot prestigiul meritat prozei sale. Abia mai tîrziu, în spre al doilea banchet, cînd scriitorul reintră în posesiunea paltonului său, lucrurile reintrară și ele în calmul lor obișnuit, un calm foarte relativ, bine înțeles.

Să lăsăm un moment pe d. Caton Teodorian să se bucure de regăsirea paltonului pierdut și să ne întoarcem la scriitori. Vom trece cu discreție pe lîngă o scenă galantă, la care autorul dării de samă nu s'a putut opri să nu tragă cu coada ochiului: vom admira un moment verva diabolică a scriitorilor în timpul faimoasei kermesse, și vom asista, în sfîrșit, la șezătoare.

Un adevărat triumf al scriitorilor ciscarpatini și o adevărată răsplată pentru indiferența publicului din Regat față cu cei mai mulți dintre ei.

...Întotdeauna aerul visător, pe care-l au cei care „realizează frumosul în opera de artă", a exercitat o puternică fascinație asupra tinerelor imaginații feminine. Și ceia ce ne povestește autorul dării de samă confirmă încă odată acest lucru. „Duduile" și „bobocii", cum numește el pe frumoasele ascultătoare, „se uitau la scriitori ca la niște zei și-i învăluiau cu privirile lor pline de dor și de dragoste", mai cu samă că erau toți frumoși, fie în totul, fie în detaliu (de obiceiu ochii, spune darea de samă). Chiar și d. Herz și-a avut partea sa de admirație, bine înțeles numai după ce și-a produs actele de identitate, care dovedeau că nu e străin.

Dar spațiul nu ne permite să insis-

tăm mai mult asupra acestei dări de samă, scrisă cu o desinvoltură în adevăr parisiană.

Viața Socială (Februarie).— D. Tudor Arghezi începe să vorbească pe înțelesul tuturora. D. Tudor Arghezi are un spirit original, în mintea căruia lumea nu se stinge, cum ar zice Anatole France, accident ce li se întîmplă la atîția versificatori ai noștri, care ne întrețin cu banalitatea impresiilor lor căpătate penibil din .. poeziile altora. In „Tîrziu de toamnă" d. Arghezi scrie această frumoasă strofă, pe care ne facem o plăcere s'o transcriem aici.

Intr'un peisaj melancolic:

Cîteva molifți s'au întîlnit departe
Pe cînd în jur, prin murmurul ce roagă
Se 'nchide înserarea ca o carte
Și sufletul în foi ca o zăloagă.

Dacă d. Arghezi n'ar căuta să fie *și mai* original decît e, l'am aplauda și mai mult. De ce nu se convinge d-sa că simplicitatea și claritatea sînt cele două mari virtuți ale oricărui scriitor, din orice vreme?

Intr'un articol despre Th. Cornel, cu conținutul căruia de altmintrelea nu ne împăcăm și care, în partea critică și biografică, e cam pripit și în fond și în stil,—d. Arghezi are cîteva expresii cu adevărat poetice. Mortul: „omul întins pe spate și de-apururea indiferent".—Ceia ce ne desparte de morți: „acel zid uriaș și negru, de care își sfarmă pumnii omenirea în deșert; prin care nu se mai aude nici o bătae și nici un strigăt; care dela începutul lumii încoace, zi cu zi crește, și în lungul căruia visarea noastră zugrăvește speranță și ideal necontenit".—Proletariatul agitat de năzuința de a se desrobi: „holdele de oameni pe care un vînt de ideal, ce nu se poate compara cu nici o mișcare omenească de pînă astăzi, le clatină din ce în ce mai mult"—Incă odată: Păcat că d. Tudor Arghezi nu-și scutură zgura ce a depus-o pe talentul său „școlile" exasperate literare din apus!

Revista Politică și Literară (No. 7).—Un articol al d-lui Aurel Popovici despre școlile din Ardeal. D-sa se ridică împotriva Ungurilor în numele libertății. D. Popovici se face apărătorul principiului libertății. I-ar fi poate cam greu să spună cum se'mpacă aceste accente pentru libertate cu teoria d-sale că un popor trebue să fie condus de-o oligarhie... Cei dominați, cărora li se impun organizări și legi, sînt *liberi?* Dar, în sfîrșit, d. Popovici a devenit amantul libertății. Și totuși d-sa urăște grozav revoluția franceză, căreia îi datorește... libertatea de a cere o mai desăvîrșită libertate în Ardeal.

Nimic mai curios, ca să nu zicem nimic mai antipatic, decît purtarea acelora care, ridicați, după mii de ani de robie, la rangul de oameni liberi de către o mare mișcare generoasă, se ridică împotriva ei, insultînd-o, pentru a face pe placul foștilor lor stăpîni, care, *aceștia*, au tot dreptul să urască și să hulească acea mare mișcare, care i-a pus alăturea cu foștii lor iobagi și cu vechile lor slugi.

E revolta robilor împotriva desrobirii.

Mercure de France (Mart. 1911).

Intr'un articol intitulat **Rimbaud la parnasieni: legătura lui cu Verlaine**, Paterne Berrichon se ocupă de cele șase luni pe care poetul Rimbaud le-a petrecut la finele lui 1871 și începutul lui 1872 între parnasieni, și mai ales în tovărășia lui Verlaine. Autorul caută să scoată în relief personalitatea exuberantului autor al poeziilor „Le Bateau Ivre" și „Illuminations", povestind primele lui zile trăite la Paris, scoțînd în relief delicateța și mîndria sufletului lui. Ocupîndu-se apoi de legăturile dintre Verlaine și Rimbaud, autorul arată că Verlaine căpătă în scurt timp o mare admirație pentru îndrăzneala intelectuală a lui Rimbaud, pentru bogăția lui sufletească, dar că influența lui Verlaine asupra tînărului său amic a fost rea, de oarece a făcut și pe Rimbaud să se dedea la consumația absintului și a hașișului. In ceia ce privește svonurile rele ce s'au stîrnit de către dușmanii lor asupra legăturilor dintre cei doi poeți, Paterne Berrichon respinge cu puternice accente de indignare calomniile dușmanilor și caută să arăte, cu dovezi scoase din psihologia celor doi poeți, că relațiile lor nu puteau fi decît intelectuale.

Cu prilejul apariției edițiunii „De viris ilustribus urbis Romae" a lui A. Hamel, care își propune să dea o mai mare atenție pronunțării latine, *Louis Roussel* publică un articol **asupra pronunțării latine**, în care, plecînd dela constatarea că „pronunțarea limbilor vechi, în Franța mai mult decît aiurea, e un scandal", propune o serie de modificări în predarea limbii latine, mai ales în ceia ce privește pronunțarea. Autorul crede că pe baza informațiilor pe care le avem asupra limbii latine se poate reconstitui pronunțarea ei, și crede că e de cel mai mult interes ca aceasta să se învețe cît mai corect. Dar pentru aceasta el cere ca studiul limbii latine să se facă nu în vederea utilizării literaturii romane, ci pentru simpla cunoaștere adîncă a limbii,—și crede că pentru asta orele de predare consacrate actualmente limbii latine sînt insuficiente.

La Revue (Aprilie 1911).

Max Nordau în **o putere ce se naște** brodează un imn de preamărire pe tema, ce amenință a deveni banală, a sindicalismului. Autorul e încîntat de forța brutală ce mișcă sindicatele și de „individualismul fără scrupule în scopurile sale" a-l acestei mișcări. Decît numai prea se simplifică problema economică și prea se face abstracție de al treilea factor: publicul consumator.

Prințesa *Shahovskoy-Strechneff* sfîrșește în numărul de față articolul plin de interes, **căsătoria unui poet**, unde e vorba de Pușkin, și pe care l-am rezumat într'un număr precedent. Aici ni se vorbește de împrejurările ce au precedat tragicul duel: de gelozia poetului, care a fost provocată de curtea prea asiduă a ofițerului din gardă, Anthès Heekeren, fiul adoptiv a ambasadorului Olandei, care a jucat un rol odios în această afacere, de atmosfera din înalta societate, ostilă lui Pușkin, și de ultimele momente ale sale, care au fost o reabilitare pentru soția compromisă cu desăvîrșire.

Jean Finot termină de asemenea studiul său **povestea cu rasele**. Ideia ce se degajează e că sub influența mediului ambiant trăsăturile ce erau considerate ca cele mai perzistente, aproape imobile, se perd, și încă foarte iute, în timpul unei sau două generații. Exemple numeroase ne dau măsurătorile cranilor imigranților din Statele Unite și din America de Sud. Autorul își rîde de concepția de rase superioare, cum a fost considerată de pildă rasa dolicocefală, și scoate din cercetările sale concluzii de un larg umanitarism.

Scientia (1—IV—1911).—Dăm în rezumat cîteva din ideile lui *S. Arrhenius* asupra cultului astrelor, publicate în articolul **origina cultului stelelor**. Acest cult își are începutul în nevoia de a calcula timpul, prin măsura căruia se puteau face calcule relative la viitor și sa se prezică venirea diferitelor anotimpuri. Astrele care au atras întîi atenția omului sînt Luna, Soarele și Venus. Relativ la ordinea în timp în care aceste astre au fixat

asupră-le privirea oamenilor, autorul emite părerea că la popoarele depărtate de ecuator, Soarele e cel dintăi care a ciştigat intăetatea, din pricina influenţii sale binefăcătoare, pecind la popoarele nomade din regiunile apropiate de tropice e Luna cu schimbările sale frecvente de forme. Arrhenius susţine această idee bazindu-se pe mitologia comparată a Scandinavilor, Germanilor, Slavilor, Haldeilor, Egiptenilor şi Mexicanilor. La popoarele din urmă calculul timpului se face bazat pe fazele Lunei la inceput, şi numai cu vremea, cind ele trec in faza agriculturii, observind importanţa Soarelui in vegetaţie, dau acestuia rangul prim intre zei şi calculează timpul după mersul său. In urmă de tot Venus capătă şi ea importanţă şi impreună cu Luna şi Soarele alcătueşte triada reprezentată in mitologia babilonică prin zeii Sin, Shamash şi Ishtăr.—In aceiaşi ordine se petrec schimbările şi in Egipt şi Mexic.

In ce priveşte popoarele din sud, lucrul pare a se fi petrecut aşa cum il schiţează autorul; pentru cele dela nord insă observăm că ele au putut fi influenţate de cele din sud. De oarece noi ştim de o inrăurire asupra artei preistorice de pe marginea Balticei, venită dela sud, insoţită probabil şi de influenţi religioase, dacă ţinem samă de vagile date cronologice pe care le avem.

Pagini interesante scrie savantul limbist *A. Meillet* in articolul **Diferenţierea şi unificarea limbilor**, unde e de remarcat preciziunea şi claritatea cu care expune idei, deja cunoscute de altfel, relative la viaţa limbilor.

Limbile se diferenţiază continuu: intăi prin transmiterea dela o generaţie la alta, transmitere insoţită totdeauna de schimbări in pronunţare şi gramatică; al doilea din pricina existenţii de distincţiuni in interiorul unui grup social intins. Aceste distincţiuni născute din deosebiri de sex, de ocupaţii, duc diferenţierea unei limbi la extrem şi merg in contra obiectului limbii, care e de a uşura relaţiile intre oameni. Acestei situaţii instabile i se pune capăt prin extenzia unei limbi noi sau prin substituirea unei limbi comune idiomurilor de aceiaşi familie. O limbă nouă se impue sau prin cucerire, sau prin faptul că reprezintă o civilizaţie superioară: in orice caz procesul e complicat. Dar sint mai complexe şi mai felurite condiţiile politice, economice, religioase, care permit generalizarea unei limbi, şi ele nu-s incă suficient studiate. O limbă comună odată stabilită tinde să suprime diferenţile locale şi să formeze o unitate; această unitate de limbă nu implică insă niciodată o comunitate de origină a oamenilor ce o vorbesc.

Nuova Antologia (Februar 1911). *Sebastiano Vento Palmeri*: **Influenţa culturii arabe asupra poeziei populare siciliane.** Trăsatura caracteristică a poeziei populare siciliane este puternicul ei senzualism. In poezia populară a tuturor celorlalte regiuni ale Italiei, nu se găseşte nicăirea, in poezia exotică, un senzualism aşa de puternic pronunţat. Se naşte atunci intrebarea: căror imprejurări datoreşte Sicilia această latură a producţiei sale poetice? Răspun-ul nu poate fi decit: prezenţii Arabilor. De mult incă s-a recunoscut influenţa pe care Arabii au exercitat-o asupra poeziei lirice culte siciliane. E cunoscut rolul pe care poeţii arabi l-au jucat la curţile normande din Sicilia. Decit acolo se făcea poezie lirică de către poeţi culţi, şi această poezie n-a avut niciodată vre-o influenţă asupra produselor muzei populare. Cum se poate dar explica senzualismul acestei din urmă? Geneza acestui fenomen, crede autorul, trebue căutată in incrucişarea celor două rase: rasa ariană, reprezentată de Siciliani—rezultată ea insăşi dintr'un amestec de elemente omogene, cu Siculii, Sicanii şi Grecii imigraţi—şi rasa semită, reprezentată de Arabi, care au stat trei veacuri in insulă. Factorul etnografic şi antropologic poate mai curind da explicaţia, decit factorul estetic. O infiltraţie de singe semit a mai avut loc odată, dar in prea mică măsură pentru a ne putea da explicaţia: Cartaginezii n-au ocupat niciodată teritorii intinse in Sicilia şi n-au fost niciodată in număr mare. In anul 415 a. Cr. ei ocupau abia 800 km. şi formau o populaţie numai de 40,000 de suflete. Populaţia musulmană insă a insulei era, in anul 972, de aproape 750,000, aproape jumătate din populaţia totală a insulei. Pe de altă parte, se ştie că o incrucişare intre aceste două rase a avut loc cu adevărat. Sclavii siciliani treceau imediat la religia musulmană; iar după cucerirea normandă, Arabii nu părăsiră insula. Influenţa singelui arab se vede şi in tipul fizic al femeii siciliane şi se vede şi in obiceiurile şi datinile poporului. Şi-apoi incă o consideraţie: dacă n-a putut avea loc vreo influenţă dela poezia arabă cultă la cea populară siciliană, o asemenea influenţă a trebuit desigur să existe dela poezia populară arabă. Dacă se face o comparaţie intre motivele poetice ale liricei populare siciliane cu acelea ale poeziei populare arabe, asemănaare este in afară de orice indoială.

März (April).

Hermann Bahr, studiind **problema germană**, conchide că adevărata problemă germană internă e următoarea: burghezimea şi ţărănimea germană se ţin departe de politică. Atit „intelectualii" burghezi, comersanţii, fabricanţii, inginerii, cit şi ţăranii, nu se simt bine in atmosfera politică. Cine e liberal, ca Adam Smith, Lessing, Goethe, Schiller şi aproape intreaga generaţie dela 1848, va iscăli părerile ce urmează: omul muncii nu-şi capătă deplina răsplată şi există oameni ce exploatează munca altora, iar pe de altă parte oameni ce pot şi vreau să muncească, dar n'au unde. Un englez imi spunea: „mi-e ruşine că aparţin unui stat unde există oameni ce *nu pot* găsi de lucru". Intelectualii umanitari preferă a nu avea nimic aface cu politica. Părinţii noştri ne invăţau: cine nu lucrează, nici să nu minince, iar noi scoatem concluzia: cine poate şi vrea să muncească, trebue să aibă şi ce minca.

Dar muncitorii dela ţară! Liberalii şi social-democraţii sint la urma urmei partide orăşeneşti şi au un vocabular orăşenesc inaccesibil ţăranilor.

Cel ce ar rezolvi această problemă germană şi ar găsi formula de a chema la viaţa politică pe acea parte a burghezimei ce se ţine departe de frămintările politice, precum şi masele ţărăneşti, acela ar avea in minile sale o putere hotăritoare.

Otto Pick atrage cititorilor atenţia asupra unui roman: **Viaţa in intuneric** şi a unui volum de nuvele: **Aventuri şi intimplări zilnice din viaţa orbilor.**

Autorul e poetul orb din Praga: Oskar Baum.

Părerile tradiţionale despre orbi sint aruncate peste bord. Se credea pină acum despre ei (v. celebrul monolog al lui Melchthal in Wilhelm Tell al lui Schiller) că sint dezarmaţi in viaţă şi vegetează in mizerie. După cazul Helen Keller se zicea: orbii au o viaţă interioară intensă, gindesc mult, nu pot altceva, n'au nici o distracţie.

Eroii romanului lui Oskar Baum nu lincezesc in casa părintească intr'o atmosferă de milă şi compătimire umilitoare, ci işi făuresc o viaţă ca oamenii, işi croesc drum in lume. Devin profesori de muzică (profesia autoru-

lui), cîntă la petreceri cu dans, lucrează în atelierele de tîmplărie și ale fabricanților de perii.

E frumos și plastic zugrăvită viața fetelor și băeților în institutul de orbi, trezirea iubirii în inimile lor. In definitiv, toți și toate sînt eroii romanului, căci toți și toate au influență asupra micului Friede, care devine un bărbat harnic și care știe ce vrea. Bine scoase în relief sînt și caracterele directorului institutului, al învățătorului Herke și al excelentului învățător Auss, care încearcă a-i deschide directorului ochii asupra lipsurilor sistemului de educație, și tocmai de aceia e silit să părăsească institutul.

Din punct de vedere literar romanul e ireproșabil. Umorul, nobleța sufletească și înnalta cultură de care dă dovezi, satira amară la adresa unor pedagogi incapabili, dar umflați de pretenții, iată însușiri care pun pe Oskar Baum alături de cei mai atrăgători scriitori contimporani.

Deutsche Revue (Februar 1911)

Alexander Freiherr von Siebold: **Japonia și Statele Unite.** Autorul examinează cauzele ultimelor neînțelegeri dintre Japonia și America de nord, spre a găsi un răspuns la întrebarea, dacă între aceste două state va izbucni sau nu un războiu. După Olanda, Statele Unite sînt cei mai vechi prieteni ai Japoniei; expediției din 1853—54 a comandorului Perry se datorește faptul că Japonia a înlăturat legile care opreau comerțul cu străinii și a deschis astfel țara comerțului mondial. De atunci și pînă în ultimele vremuri, raporturile dintre aceste două țări au fost totdeauna prietenești. Cum a fost posibil dar ca acuma aceste relații să se tulbure pînă într-atîta, încît să apară și perspectiva unui războiu? Două chestii sînt care au contribuit la aceasta: imigrarea Japonilor în statele de vest ale Americei și menținerea principiului „porților deschise" în Manciuria. A treia chestie care a mai fost adăogată de jurnaliști avizi de știri senzaționale, „predominarea în oceanul pacific", e o chestie inventată numai. Chestia imigrării nu e atît a o chestie de rasă, pecît o chestie de concurență a muncii. Ea s-a născut mulțumită faptului că partidul muncitorilor din California are o influență preponderantă asupra puterii legislative, pe care a silit-o să iea măsuri contra forțelor eftine de muncă, ce veneau din Asia. Cum constituția Statelor Unite din 1787 recunoaște fiecărui stat o suverană libertate în chestiile legislative, administrative și judiciare, puterea centrală n-are niciun mijloc de intervenție. Japonia s-a simțit, firește, jignită de măsurile represive din California, a recunoscut însă că chestiuni speciale unui stat nu pot fi generalizate asupra întregei Uniuni. Ea s-a mărginit numai a lua măsuri care să restringă emigrația și să favorizeze repatriarea Japonejilor plecați. Cu căpătarea Coreei, unde e loc destul pentru supra-plusul de populație, chestia Japonejilor din California a perdut mult din importanța ei. Chestia Manciuriei are și mai puțină importanță. Mai întăi, interesele Americanilor nu sînt acolo mult angajate, ci cu mult mai mult în celelalte părți ale imensului imperiu chinez; în anul 1907 se găseau în Manciuria 36 de supuși americani față de 76,000 imigranți japonejí. Japonejii se îndeletnicesc acolo mai mult cu micul comerț, pe care capitaliștii americani îl disprețuesc. In mod fatal, prin urmare, nu poate fi vorba de o egală împărtășire a tuturor națiilor la comerțul manciurian. Nici chestia Manciuriei nu poate deci primejdui pacea. Astfel, lipsind motive economice serioase, un războiu între aceste două state e cu desăvîrșire exclus.

Sozialistische Monats-Hefte

Max Schippel: **Paul Singer.** Cu Paul Singer a dispărut din viață un însemnat fragment din istoria partidului socialist. Prin deceniul al șaselea al veacului trecut, cînd Singer și-a început cariera politică, forțele opoziționiste din Prusia erau reprezentate prin vechii liberali și prin partida progresistă. Oameni populari erau pe atunci Virchow, Waldeck, Schultze-Delitzsch. Ziarul „Volkszeitung", eșit din „Urwählerzeitung", cel fondat de Bernstein, stăpînea clasele mijlocii din Berlin. Era natural ca un om eșit din mica burghezie, ca Singer, să se alipească acestei grupări. Dela început însă, tendințile sale mai radicale eșiră la iveală și el se alipi de acei grupați în jurul talentatului publicist Guido Weiss. După introducerea însă a legilor excepționale împotriva socialiștilor, Singer se alipi oficial de partidul socialist, al cărui unul din cei mai de samă șefi rămase pînă la moarte. Cît a contribuit Singer cu neobosita sa putere de muncă și cu mijloacele sale bănești, pe care nu le-a refuzat niciodată, la înfăptuirea celor dintăi organizații ale partidului, nu se poate spune în cîteva cuvinte. Crearea ziarului „Berliner Volksblatt" și susținerea lui se datorește numai lui Singer, care, ani de-arîndu-l, i-a acoperit deficitele. Ales în parlament, dela 1884 a luat parte activă la toate discuțiile. Mai ales în dezbaterile din comisiuni era cel mai competent reprezentat al partidului. Orator de temperament nu era; cîte odată însă, cînd subiectul o cerea, putea să se ridice la mari înnălțimi. Astfel a fost rechizitoriul pe care l-a făcut politicei de provocare a lui Puttkamer. Discursul său de atunci însamnă întîia culme pe care el a atins-o în cariera sa parlamentară. Faptul că ministrul poliției de atunci a fost atît de mic la suflet, ca, după cîteva zile, să decreteze expulzarea, a făcut dintr-o dată din Singer unul din cei mai populari șefi ai socialdemocratismului, nu numai în Berlin, ci în întreaga Germanie. Ca prezident al tuturor congreselor socialiste germane de după căderea legii de excepțiune, ca co-prezident al tuturor congreselor internaționale, ca membru al biuroului internațional, Singer a dovedit pretutindenea aceiași neobosită putere de muncă și pricepere. Tot așa de importantă este și partea pe care a luat-o în politica comunală a Berlinului.

Astfel, golul pe care moartea l-a făcut în șirurile partidului socialist german va fi greu de împlinit. Oameni ca Liebknecht, Auer, Singer, se ridicaseră odată cu partidul, și de aceia ei erau mult mai strînși uniți cu el decît tinerii.

Archiv für Slavische Philologie (1910).

Intre altele cuprinde un studiu scris de *Aleksa Ivić* despre **Coloniile de Bulgari în Ungaria** în sec. XVII și XVIII. Intemeindu-se mai ales pe date istorice nouă, descoperite de dînsul în „Arhiva de Războî a Curții din Viena", autorul arată că, atunci cu deosebire, mii de Bulgari catolici din Bulgaria, nevoiți de prigonirile religioase ale Turcilor, au trecut și s-au așezat parte în Ungaria: la Alvinț, Halmaș, Totvaradia, Scholimos, Săliște, Deva, iar parte în Țara Rominească: la Cîmpulung, Rîmnic, Brădiceni, Craiova,—pe unde și de mai 'nainte vreme erau așezați Bulgari ortodoxi. Mai arată, iarăși după datele documentelor descoperite de dînsul, că, în aceleași localități arătate, deci chiar și în sate ca Brădiceni, au mai venit de s-au așezat Bulgari și în sec. XVIII în Țara Rominească. Aici ocupația austriacă de atunci le este favorabilă și le dă anumite privilegii. Cu toate acestea, din pricina asupririi economice a boerilor, multe sute de familii de Bul-

gari nu vor să mai rămînă aici, ci trec din Oltenia în Banat (în mai multe rînduri: la a. 1737, 1741), unde împărăteasa Austriei, Maria Teresa, le dă noi privilegii.

Colonizările acestea cu străini în *sate* ne interesează nu numai istoriceşte, ci şi din punctul de vedere al curăţeniei noastre etnografice. Se ştie că unii (s. ex. N. Iorga) pretînd că *ţărănimea* satelor noastre ar fi singura păstrătoare a singelui romînesc, fiindcă—se zice—ea *nu s-a amestecat* cu străini. Decît coloniile de felul acestora, prin sate (ca Brădiceni, etc.), pe unde azi sînt numai Romîni, ne arată că în singele acestor ţărani s-a amestecat şi singele acelor colonişti *străini* care au rămas la noi.

Srpski Knjizevni Glasnik (Martie).

Acest număr e închinat amintirii a 100 de ani dela moartea lui Dositej Obradović, care a murit în Martie 1811. Obradović a fost „creatorul literaturii noi sîrbeşti, organizatorul culturii în reînoita Serbie, omul care a format sufleteşte cîteva generaţii ale noastre şi care mai mult decît oricine a lucrat la făurirea sufletului modern al Sîrbilor",—zice directorul revistei, profesorul universitar I. Skerlić în articolul introductiv.

Intr-un articol sub titlul „**Dositej Obradović şi Romînii**", docentul dela universitatea din Belgrad, *T. R. Gjorgjević* arată, cu extrase din spusele chiar ale lui Obradović în scrierile sale, că acesta s-a născut în Banat, unde a învăţat între Romîni, şi ştia limba noastră tot aşa de perfect ca şi pe cea sîrbească a neamului lui. Dositej însuşi spune că el a fost călugăr şi apoi dascăl, spre a ajunge în sfîrşit, chiar ministru în Sîrbia. Intâia-i cultură şi-a făcut-o el din cărţile bisericeşti: Cazania, carte de învăţături, şi Vieţile sfinţilor, scrise în limba romînească; şi tot în romîneşte a citit învăţături mai înnalte teologice, în „Carte sau lumină cu drepte dovediri din dogmele bisericii Răsăritului, asupra dejghinării papistaşilor" a lui Maxim Peloponiseanul, tipărită în anul 1699 la mînăstirea Zugov. In sfîrşit, Leon Giuca, mai întâi episcop al Romanului şi apoi mitropolit al Moldovei, a fost „cel mai mare binefăcător al lui Dositej Obradović", cum acesta însuşi declară în scrierile sale.

Acest Obradović, prin activitatea scrierilor sale, rupe pe Sîrbi de cultura bizantină şi medievală care îi stăpînea şi era singura la ei până la dînsul, introducîndu-i în cultura apusană; tot el, cel întâi între Sîrbi, îi învaţă solidaritatea naţională, predicînd unitatea Sîrbilor cu Croaţii, pe motivul că nu religia formează individualitatea naţiilor, ci limba şi sufletul lor.

Scrierile lui Dositej Obradović se citeau foarte mult la Sîrbi, Croaţi, dar întrucîtva chiar şi la Bulgari şi la Romîni, în toată prima jumătate a sec. XIX. La noi, Dimitrie Ţichindeal a tradus la anul 1802 în romîneşte: „Sfaturile", la 1808 „Adunare de lucruri moraliceşti", spunînd că le ea din Dositej Obradović; dar la anul 1814 traduce din acelaşi autor „Basmele" sub titlul „Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături", comiţînd însă incorectitudinea, zice T. R. Gjorgjević, d'a nu spune că le traduce din Obradović.

Din pricina acestei traduceri, profesorul Skerlić zice că „influenţa lui Dos. Obradović s-a întins şi asupra Romînilor". Dar eu cred că ar trebui mai curînd să se întrebe dacă nu va fi inversul: că cultura noastră de atunci şi legăturile lui cu „cel mai mare binefăcător" al său, mitropolitul Leon Giuca, va fi format sufletul şi va fi stîrnit basmele şi celelalte învăţături „moraliceşti" ale lui Dositej Obradović. Aceasta cu atît mai mult, cu cît

—cum însuşi Obradović spune 'n scrierile sale—mitropolitul Giuca era om învăţat, cunoscător al limbii franceze, şi dăduse să se traducă în limba romînă al lui Oksenstern „Teatru politic" („Teater političeski") şi pe „Telemah!"

The Contemporary Review (Martie, 1911, London).—„**Ben Jonson şi Shakespeare**", studiu datorit d-nei *Mary Suddard*, e o interesantă paralelă între cei doi mari scriitori dramatici din secolul Elisabetei. Jonson e caracterizat prin dominarea intelectului asupra emoţionalităţii, pecînd Shakespeare prin versatilitatea emoţiunilor. Jonson e conştient totdeauna de opera lui, pe care o construeşte logic şi simetric, după un plan conceput de mai înnainte, un plan al lui, isvorît din cunoştinţile culturii clasice şi din observaţia externă a realităţii. El impune *caracterelor* lui logica externă a concepţiilor premeditate. Personajele lui Jonson demonstrează totdeauna un viciu ori o virtute; ele sînt integral reduse la acest rol în toate împrejurările vieţii; în toate împrejurările ele nu pun în evidenţă decît una şi aceiaşi caracteristică—*sînt maniaci*. Lipsa de complexitate psihologică a personajelor lui Jonson, transformarea fiinţilor în piese demonstrative, sterilizează viaţa creaţiilor lui Jonson, care ajung un fel de încarnaţii unilaterale inerte. In orice dramă două lucruri sînt esenţiale: 1) viaţa personajelor: 2) arta prezentării scenice—*tehnica*. Desigur unui scriitor dramatic i se cer şi însuşiri de imaginaţie, lirism... dar toate aceste sînt secundare şi privesc mai mult partea pur literară decît cea dramatică a operei.

Jonson caşi Shakespeare are meritul a şti cum să dezvolte acţiunea. Pînă la ei se poate spune că, din acest punct de vedere, genul dramatic nu exista în Anglia ca un gen literar aparte. In dezvoltarea *acţiunii*, Jonson e condus de tradiţia clasică; logica acţiunii la el nu rezultă din logica internă a desvoltării psihologice a *caracterelor*, ci din logica externă a concepţiunii autorului. Personajele lui Jonson nu se mişcă liber, acţiunea lor e regulată parcă dinnainte de autor conform *rolului unic* cu care fiecare personaj e investit.

Personajele din piesele lui Jonson sînt stil de consecvente caracterului lor uniteral, încît poţi prevedea fiecare gest, fiecare replică în orice împrejurare.

Sufletele lor au un singur clivaj şi nimic din ele nu rămîne ascuns ochiului observatorului obişnuit. Dar, tocmai din această cauză, piesele lui Jonson sînt lipsite de viaţă. Shakespeare are intuiţia profundă a vieţii; logica acţiunii reesă din psihologia adîncă a *caracterelor*, iar personajele lui Shakespeare au o psihologie complexă, aşa cum sînt oamenii în realitate.

Personajele lui Shakespeare *trăesc* liber viaţa lor, pecînd Jonson intervine, prestabilind acţiunea eroilor dramei. Jonson e un propagandist, Shakespeare un artist. Ambii sînt realişti, căci pleacă dela realitate; unul caută să imiteze conştient logica externă a fenomenelor, altul are intuiţia profundă a înţelesului lor. Jonson deformează realitatea prin aplicarea logicei sistematice, prin destilarea ei pentru a scoate caracteristicile; Shakespeare primeşte realitatea aşa cum e, fără să o deformeze prin preferinţi personale. Shakespeare nu detaşează caracteristicul de banal şi tocmai această lipsă de intervenire sporeşte puterea de viaţă a creaţiilor lui Shakespeare. E foarte greu de prins într'o formulă un singur personaj al lui Shakespeare, pecînd pe fiecare personaj al lui Jonson se poate pune o etichetă. Shakespeare pătrunde complexitatea sufletului omenesc, Jonson vede unele părţi numai.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

Eucken. *Les grands courants de la pensée contemporaine*. Paris, F. Alcan, 10 fr.

Traducerea franceză a însemnatei lucrări datorite profesorului Eucken dela Iena, lucrare ce a făcut oarecare zgomot în lumea intelectuală cu prilejul unei recente atribuţiuni a premiului Nobel.

M. N. Kostyleff. *La Crise de la Psychologie expérimentale*. Paris, F. Alcan, 2.50.

Autorul constată oarecare lîncezală în cercetările experimentale de psihologie şi crede că pentru a se da un nou imbold, e nevoe de o încercare de sintetizare, ce nu s'a făcut pînă acum.

A. Ménard. *Analyse et Critique des Principes de la Psychologie de W. James*. Paris, Alcan, 7.50.

In această lucrare se dă o orientare generală a psihologiei lui James, răspunzîndu-se criticelor lui Wundt şi făcîndu-se o paralelă între James şi Bergson.

ISTORIE

Louis Matte. *Crimes et Procès politiques sous Louis XIV*. Paris, „Société française d'imprimerie et de librairie"; prix 3.50.

Cartea aceasta cuprinde trei studii: chestiunea „Măştii de fier", „procesul lui Foucquet" şi „conspiraţia cavalerului de Rohan".

E. Longuemare. *Bossuet et la Société française sous la règne de Louis XIV*. Paris, Blond, 3.50.

Servindu-se de scrierile lui Bossuet şi mai ales de discursurile lui, autorul caută să dea o imagină a societăţii franceze din timpul lui Ludvic al XIV-lea, aşa cum o vedea marele orator.

Gertrude Lowthian Bell. *Amurath to Amurath*. London, Heinemann, 16 s.

O lucrare de erudiţie asupra antichităţilor medievale ale Mesopotamiei.

ŞTIINŢĂ

L. Cuénot. *La genèse des espèces animales*. Paris, Alcan, „Bibliothèque scientifique internationale". Prix 12 fr.

Autorul consemnează aice rezultatele unor îndelungate studii şi observaţii asupra importantei probleme a originii speciilor, deosebindu-se în concluziile sale şi de Darwin şi de Lamarck.

Dr. W. C. de Sermyn. *Contribution à l'étude de certaines facultés cérébrales méconnues*. Paris, F. Alcan.

Mai mult de domeniul spiritismului, lucrarea aceasta tinde să stabilească, pe baza faptelor extraordinare observate de autor, existenţa a două forţe în univers: una creatoare şi brutală, alta conştientă, raţională şi morală.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

A. Boissard. *Le contrat du travail et le salariat*. Paris, Blond, 3.50.

E o introducere filozofică, economică şi juridică la studiul convenţiunilor relative la muncă, după cum caracterizază însuşi autorul lucrarea sa, în subtitlul pe care i-l dă.

Hubert Lagardelle. *Le socialisme ouvrier*. Paris, Giard et Brière, 4.50.

E o colecţie de articole relative la mişcarea socială, articole care adesea nu au o strînsă legătură între ele.

Vilfredo Pareto. *Le mythe vertuiste et la littérature immorale*. Paris, Rivière, 3 fr.

Autorul ironizează în scrierea sa pe acei maniaci ai virtuţii, care se scandalizează şi fac mare caz de orice libertate pe care şi-o iau scriitorii artişti faţă de moravurile curente.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ

Gaspard Vallette. *Jean-Jacques Rousseau Genevois*. Paris, Plon-Nourrit; Genève, A. Jullien; 7.50.

Autorul îşi propune să arate pentru ce şi în ce chip Rousseau e genevez şi va rămîne astfel în viaţa, în caracterul, în gîndirea şi operele sale. Pentru aceasta Vallette reconstitue mediul în care a trăit marele scriitor şi arată educaţia pe care a primit-o.

Edouard Maynial. *Casanova et son temps*. Paris, „Mercure de France", prix 3.50.

Bazîndu-se pe „memoriile" lui Casanova şi pe alte documente ale timpului, autorul caută să probeze buna credinţă, sinceritatea şi autenticitatea povestirilor celebrului aventurier.

Stendhal. *Journal d'Italie*. Paris, Calman-Lévy, 3.59

E o colecţie de note de călătorie, pe care marele romancier nu le scria decît pentru sine, aşa că nu au alt interes decît acela de a contribui la lămurirea mai adîncă a acestui temperament.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Marius Vachon. *La Renaissance Française*. Paris, Flammarion, 25 fr.

In această voluminoasă lucrare, autorul studiază renaşterea franceză căutînd să arăte că ea nu e o importaţiune italiană, ci desvoltarea logică a arhitecturii gotice franceze.

Anonyme. *L'Architecture romane en France*. Paris, Hachette, 25 fr.

E un mare album, o colecţie de planşe cu explicările necesare, care alcătuesc un fel de istorie al arhitecturii romane în Franţa.

CHESTIUNI MILITARE

Général Zurlinden. *Napoléon et ses Maréchaux*. Paris, Hachette.

Nu e un studiu asupra organizaţiei comandamentelor sub Napoleon, ci o serie de portrete: galeria mareşalilor creaţi de marele împărat.

E. Gachot. *La troisième campagne d'Italie (1806)*. Paris, Plon, in 8°.

După ce a descris în operele sale anterioare celelalte două campanii din Italia, autorul ne dă acuma a treia campanie, cea mai puţin descrisă pînă acuma.

LITERATURĂ

J. H. Rosny Ainé. *La guerre du feu*. Paris, Fasquelle, 3.50.

Un nou roman al cîntăreţului vieţii din epocile preistorice.

Abel Hermant. *Histoire d'un fils de roi*. Paris, A. Fayard, 1.50.

Descrierea vieţii fără de rost a unui fecior de bani gata, care-şi pierde vremea în nimicuri.

Rudyard Kipling. *Rewards and Fairies*. London, Macmillan, 6 s.

E o colecţie de povestiri pentru tinerime.

Compilator

Bibliografie

P. Girboviceanu, Sp. C. Haret, Ion Kalinderu. *Cuvinte rostite la inaugurarea colecțiilor istorico-artistice ale comisiunii monumentelor istorice.* 1911, București, Tip. cărților bisericești.

Diderot. *Credință și ateism.* Traducere de A. Luca. Editura „Lumen“, (No. 76). Pr. 15 bani.

Helvetius. *Puterea pasiunilor.* Traducere de A. Luca. Editura „Lumen“, (No. 77). Pr. 15 bani.

Mihail Lungianu. *Icoane din popor.* „Bibl. pentru toți“, (No. 613). Pr. 30 bani.

Corneille. *Horațiu.* Tragedie in 5 acte, tradusă de Haralamb G. Lecca. „Bibl. pentru toți“, (No. 616). Pr. 30 bani.

Virgil Caraivan. *Snoave.* „Bibl. pentru toți“, (No. 625) Pr. 30 bani.

Molière. *Vicleniile lui Scapin.* Traducere de A. Alexandru-Dorna. „Bibl. pentru toți“, (No. 624). Pr. 30 bani.

Alex. Russo. *Cugetări și amintiri.* Ediție publicată de P. V. Haneș. „Bibl. pentru toți“, (No. 611). Pr. 30 bani.

Raportul comitetului societăţii pentru cultura și literatura romînă din Bucovina, pe timpul dela 16 Noembrie 1909 până la 31 Decembrie 1910. 1911, Cernăuți, 1 broș. 8 de 46 pag.. Fără preț.

Oreste. *Poezii.* București, Socec. Pr. 3.50 l..

Ioan Adam. *Vorbe de clacă.* 1911, Vălenii-de-Munte, Tipografia „Neamul Rominesc“. Pr. 2 lei.

I. Constantinescu-Mion. *Penitenciarele noastre.* Istoric. Munca penală. Modalitățile regimului penitenciar (după sistemul Crafton), etc., etc.. 1911, București, tip. Rosenthal & Gold. Pr. 1 leu.

Carlo Bertolazzi. *Zile de sărbătoare* (comedie in 3 acte, traducere de I. Barberis). „Bibl. Teatrului Național“, (No. 14). Pr. 40 bani.

I. Slavici. *Rominii din Ardeal.* „Bibl. Minervei“, (No. 86). Pr. 30 bani.

J. M. Guyau. *Spre mai bine* (traducere de Scarlat Georgescu). „Bibl. Minervei“, (No. 87). Pr. 30 bani.

H. Zschokke. *Ionatan Frok* (traducere de I. Răduț). „Bibl. Minervei“, (No. 88). Pr. 30 bani.

Dumas-Fils. *Diana de Lys* (traducere de Al. Șerban). „Bibl. Minervei“, (No. 89). Pr. 30 bani.

H. Taine. *Despre producerea operei de artă* (traducere de M. Sadoveanu). „Bibl. Minervei“, (No. 90). Pr. 30 bani.

Silvio Pellico. *Ani de temniță* (partea I și II, traducere de N. Pandelea). „Bibl. Minervei“, (No. 91 și 92). Pr. 60 bani.

Xavier de Maistre. *Călătorie împrejurul mesei mele* (traducere de J. B. Hétrat). „Bibl. Minervei“, (No. 93). Pr. 30 bani.

Clara Tschudi. *Tinereța Mariei Antoaneta* (2 volume, traducere de .. Anestin). „Bibl. Minervei“, (No. 94 și 95). Pr. 60 bani.

I. Agirbiceanu. *In întuneric.* 1911, București, „Minerva“. Pr. 2 l.

M. Lungianu. *In sărbători.* 1911, București, „Minerva“. Pr. 1.50 l.

M. Sadoveanu. *Apa morților* (roman). 1911, București, „Minerva“. Pr. 2 l.

Radu Baltag. *Feciorul.* 1911, București, „Minerva“. Pr. 1.50 l..

Al. Russo. *Scrieri* (cu o prefață de G. Bogdan-Duică). 1911, București, „Minerva“. Pr. 1.60 l..

Calendarul „Minervei“ pe 1911. Pr. 1.25 l.

Schiller. *Don Carlos* (poem dramatic in 5 acte și 17 tablouri, traducere de G. Coșbuc). „Bibl. Teatrului Național“, (No. 10). Pr. 50 bani.

Calderon. *Judecătorul din Zalamea* (dramă in 3 acte, traducere de Ovid Densușianu). „Bibl. Teatrului Național“, (No. 11). Pr. 40 b..

P. Locusteanu. *Nevasta lui Cercelus* (piesă într'un act). „Bibl. Teatrului Național“, (No. 12). Pr. 30 bani.

W. Shakespeare. *Regele Lear* (tragedie in 5 acte și 25 tablouri, traducere de Margareta Miller-Verghi). „Bibl. Teatrului Național“, (No. 13). Pr. 45 bani.

I. Boteni. *Drumuri.* „Bibl. Minerva“, (No. 96). Pr. 30 bani.

Sacher Masoch. *Bani și răi* (Gazetarii) (traducere de I. Constantinescu-Delabaia). „Bibl. Minervei“ (No. 97). Pr. 30 bani.
„ „ *Creditorii.* (traducere de I. Constantinescu-Delabaia). „Bibl. Minervei“, (No. 98). Pr. 30 bani.

Chateaubriand. *Atala* (traducere de Margareta Popescu). „Bibl. Minervei“, (No. 99). Pr. 30 bani.

Dr. Th. Mironescu. *Cura de slăbit și îngrășat.* „Bibl. Minervei“, (No. 100). Pr. 30 bani.

C. Flamarion. *Urania* (2 volume, traducere de I. Mihălcescu și C. Chifu). „Bibl. Minervei“, (No. 101 și 102). Pr. 60 bani.

N. Chicireanu. *Particularités de la langue française à l'usage des Roumains.* 1911, Brăila, „Minerva“—Moscu Haravon. Pr. 3 lei.

Karl Marx. *Capitalul* (traducere după Carlo Cafiero, de Dik). „Bibl. Socialistă“, (No. 1). Pr. 15 bani.

Corneliu Botez. *Icoana judecătorului de ocol văzută în lumina noilor reforme* (Observații critice asupra legislației și jurisprudenții). Extras din „Revista Critică de Drept, Legislație și Jurisprudență). 1911, București, Tip. „Anuarul General“. Pr. 1.50 l.

Edison și invențiunile sale. „Bibl. Lumen“, (No. 78). Pr. 15 bani.

E. Haeckel. *Dumnezeu și lumea* (traducere de G. St. Graur). „Bibl. Lumen“, (No. 79). Pr. 15 bani.

Andrew Carnegie. *Arta de a face bani* (traducere de A. Luca). „Bibl. Lumen“ (No. 80). Pr. 15 bani.

Gabriel Donna. *Marginalia.* 1911, București, Tip. „Unirea“. Pr. 1 leu.

I. Răducanu. *La mutualité roumaine.* 1911, București, Tip. „Minerva“. Pr. 30 bani.

P. Mușoiu. *Metoda experimentală în politică,* o broș. 1911, București, Revista Idei. Pr. 50 bani.

Titus Maier. *Armata ca factor social,* o broș. 31 pag.. 1911 Craiova, Pavlovici. Fără preț.

Colonel Sc. Panaitescu. *Generalul Gr. Crăiniceanu.* Activitatea sa literară în știința de fortificațiune. O broș. in 8 de 67 pag.. 1911, București, Ionescu. Fără preț.

F. W. Dostoiewski. *Nuvele* (traduse de B. Marian). „Bibl. pentru Toți“, (No. 629). Pr. 30 bani.

Dr. Maximilian Popovici. *Colonizări și parcelări.* D re de samă asupra misiunii de studii de colonizări din Germania și Ungaria și câteva cuvinte despre camerele de agricultură, o broș. in 8 de 89 pag. 1911, București, Ionescu.

V. N. Madgearu. *In chestia meseriașilor.* 1911, București, Instit. Grafic „Eminescu“. Fără preț.

Theodor Th. Schlüter. *Behor,* (dramă originală in 3 acte, in versuri). 1911, București, Tip. „Unirea“. Pr. 70 bani.

Ion Cocirla-Leandru. *Jalea satelor.* 1911, Suceava, Tip. Societ. „Școala Romînă“. Pr. 2 cor.

C. Șăineanu. *Invățămintul limbilor străine în liceele din Germania, Franța și Italia.* (Anchetă făcută in cursul anului școlar 1909—1910). 1911, București. Pr. 2.50 L.

Ion Dragoslav. *Invățați și meserii.* Cu o precuvintare de Ion Kalinderu. 1911, București, Tip. „Gutemberg" Ioseph Göbl. Bibl. populară a administrației domeniului coroanei. Cărticica XLVI.

I. E. Toroutiu. *Romînii și clasa intelectuală din Bucovina.* 1911, Cernăuți. Editura „Junimea". Prețul 1 coroană.

Gh. N. Munteanu-Birlad. *C. Negri.* Viața și vrednicia lui, cu un portret. 1911, București, „Minerva". Prețul 1 leu.

Dr. Onisifor Ghibu. *Cercetări privitoare la situația învățămîntului nostru primar și la educația populară.* 1911, Sibiu, tip. Arhidiecezană.

Ovid Densușianu. *Tradiții și legende populare.* Leon Alcalay, București. Biblioteca pentru toți, No. 600. Prețul 30 bani.

I. Tolstoi. *In ce constă fericirea?* București. Editura „Lumen", Biblioteca „Lumen" No. 81. Prețul 15 bani.

H. Sienkiewicz. *Ianko muzicantul. Slugă bătrînă.* Trad. de C. V. București. Editura „Lumen", Biblioteca „Lumen" No. 83. Prețul 15 bani.

Dr. C. Șobru. *Curiozități științifice.* București. Editura „Lumen", Biblioteca „Lumen" No. 83. Prețul 15 bani.

Raportul anual al societății academice „Romînia Jună" din Viena. Pentru anii administrativi: al XLV 1908/9 și al XLVI 1909/10. 1910. Viena, Editura și propriet. soc. acad. „Rominia Jună".

Carlo Cafiero. *Capitalul (Plus valoarea relativă. Cooperația. Diviziunea muncii și manufactura, etc.) de Karl Marx.* 1911. București. Biblioteca sociologică No. 2. Biuroul „Cultura". Prețul 15 bani.

Octav Minar. *Cum a iubit Eminescu.* Pagini intime. Scrisori, poezii, amintiri inedite. 1911, Iași. Renașterea Cărților Romînești, 1 vol. în 12, 160 pag. Prețul 3 lei.

Ioan Petroviei. *Noi cercetări filozofice.* 1911. Iași, tip. Dacia. Prețul 1 leu.
„ „ *Probleme de logică.* 1911. Iași, tip. Dacia. Prețul 1 leu.

Ion Cocirla-Leandru. *Jalea satelor.* Suceava. Tip. Soc. Școala Romînă. Prețul 2 cor.

Grigore Procopiu. *Viața absolută.* 1911. Rimnicu-Vilcea. Tip. societății cooperative „Matei Basarab". Prețul 1.50.

Tudor Pamfile. *Sfîrșitul lumii.* După credințele poporului romîn. 1911. Birlad. Biblioteca revistei Ion Creangă. „Moderna" Tipografie. Prețul 40 bani.

Vasile Pirvan. *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului Daco-Romîn.* 1911, București. Socec & Co.

Constant. C. **Georgescu.** *Impozitul pe venit în doctrină și legislațiunea comparată.* 1911, București, Socec & Co. Prețul 4 lei.

Vasile Mihăilescu. *Directorii școalelor secundare.* 1911, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc. Preț. 1 leu.

Constan. Teodorescu. *D'ale tinereții.* 1911, București, Tip. Mauriciu Kalber. Preț. 65 b.

V. al Mariei. *Pentru Sfînta Direptate* (dramă in 4 acte). 1911, București, Socec & Co. Preț 1.25 l.

C. Mikszath. *Cavalerii* (traducere de Liviu Rebreanu). Bib. „Lumina" (Nr. 12). Preț. 30 b.

Guy de Maupassant. *Povestea unei fete de țară.* Traducere de C. Stejărel. 1911, București, Luceafărul, Biblioteca Luceafărul, No. 6, 20 b.

Nekrassof. *In ocnele Siberiei;* Amintirile Prințesei Wolkonskaia. București, Biblioteca Luceafărul, No. 7. 20 b.

Virgil N. Madgearu. *Zur industriellen Entwickelung Rumäniens. Die Vorstufen des Fabriksystems in der Walachei.* 1911, Weida i. Th., Druck von Thomas & Hubert.

Căpitan Băncilă Ioan. *Conștiința națională* (Conferință ținută la Cercul Militar din Focșani, în Februarie 1911). 1911, București, Albert Baer. Preț. 50 b.

D. Vasiliu-Bacău. *XXXIII. Economia națională.*—XXXIV. Basarabia.—*XXXV. Cronicarii romîni.* București, „Bib. Națională" (No. 33—35). Minerva. Preț. 30 b.

(urmează în numărul viitor)

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XX

(ANUL VI, NUMERELE 1, 2 și 3)

I.—Literatură

	Pag.
Anghel D.—Sămănătorul	91
Beldiceanu N. N.—Gruia	187
Bran Simina.—S-a stins un vis... (versuri)	55
Brătescu-Voinești Al. I.—„Un reghiment de antilerie"	46
Intuneric și lumină (Predoslovie)	161
Ciura Al.—Dascălul Cojoc	201
Codreanu M.—Sonete (Rugați-vă...—Dura lex.—In fața morții.—Atot-puternicul)	21
Sonete (La moartea lui José-Maria de Hérédia.—Cîntărețul meu.—Flori de seră.—Marea)	198
Sonet (Et in Arcadia ego!)	369
Minulescu I.—Romanță nordică (versuri)	244
Moldovan E. V.—Călătorie în Florida	56
Rădulescu Dem. Mircea.—Priveliști moderne (versuri)	42
Sadoveanu M.—Rătăcirea lui cuconu' Toderaș	5
De ziua mamei (piesă intr-un act)	228
Bordeenii	323
Savel V.—O „razzie"	241
Toma A.—Decebal (versuri)	166
Crist (versuri)	395
Volbură Poiană.—Strofe din amurg (versuri)	69

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

Pag.

Bădărău A. T.—Forme de asociații la animale . 70
Bărbulescu Ilie.—Din lumea balcanică (Regatul Muntenegrului) 105
(Ce fals cunoaștem pe Bulgari) . . 401
Cuboltеanu P.—Scrisori din Basarabia (Limba moldovenească în Duma Imperiului) . . 274
Irimescu S. Dr.—In chestie personală . . 100
Petrovici I.—Ideile filozofice ale matematecului H. Poincaré 24, 205, 348
Poenaru Gh.—Scrisori din Ardeal (Progresele sistemului de maghiarizare) 127
Sima O.—Scrisori din Ardeal (Școli pierdute.—Remedii.—Inființarea de biblioteci pedagogice. — Șezătoarea scriitorilor romîni la Sibiu) 271
Tatușescu D. Dr.—Statul și tuberculoza . . 169
Trajanescu D. I.—Două cule în Măldărești (Vîlcea) . 370
Un Bucovinean.—Scrisori din Bucovina (Recenzemîntul populațiunii) . . . 279
Xenopol D. A.—Descălecarea Munteniei . . 309

III.—Documente omenești

„Tot făcut mi-a fost" *(Sp. P.)* 97
Mărunțișuri din carnetul unui director de minister *(S. P.)* 225
Un meșter și oamenii lui *(M. Sd.)*. . . 383
Să dea ordin pentru dreptate!... *(Sp. P.)* . . 383

IV.—Note pe marginea cărților

Manon Lescaut *(G. I.)* 103
Un prieten al nostru *(M. Sadoveanu)* . . 245
Cu paloșul *(D. D. P.)*. 398

V.—Cronici

Bădărău A. T. – Cronica științifică (Evoluția climatului) 419
Botez Octav.—Cronica teatrală („Salomea".—„Gringoire".—„Maman Colibri".—„Cid") . 430
Damian Emil.—Cronica științifică (Teoria energetică) 120

Pag.

Duca G. I.—Cronica externă (Lupta împotriva lorzilor) 425
Lebrun Francis.—Cronica literară (Literatura romînă și literatura comparată) . . . 249
Manicatide M. Dr.—Cronica medicală (Hrana copiilor mici) 414
Medicus.—Cronica medicală (Cîteva considerațiuni generale asupra terapeuticei, cu prilejul întrebuințării preparatului lui Ehrlich-Hata „606" ca tratament contra sifilisului) . 111
Sadoveanu Izabela.—Cronica literară (Lafcadio Hearn) 407
Sanielevici M.—Cronica științifică (Ceva despre maree și importanța lor pentru astronomie) . 258
Topîrceanu Gh.—Cronica veselă (Sonete: Scamatorul. —La cinematograf. —Dalila) . . 269
(Un romantic.—Testament) . . 435

VI.—Miscellanea

P. Nicanor & Co.—Pentru d. C. Graur.—„Neoiobăgia". Chestia „Tribunei" din Arad.—Scriitori foarte mari și maeștri.—D. Duiliu Zamfirescu și damele cu moral.—Antonio Fogazzaro.—Dela redacție . . . 287
Pentru d. C. Graur.—Iarăși „Moș Gheorghe la Expoziție" (Un proces „literar" caracteristic moravurilor noastre) . . 437

VII.—Recenzii.

Agîrbiceanu I.—In întuneric.—Prăpastia (I. S.). . 140
Baltag Radu.—Feciorul (I. S.). 442
Bernolak de Haraszt Charles.—Le mouton en Hongrie (I. A. C.) 453
Berthod Aimé.—P. J. Proudhon et la propriété. Un socialisme pour les paysans (M. J.) . 146
Brieger-Wasservogel Lothaire.—A travers l'art contemporain (G. M. S.) 149
Candrea A. I. și Densușianu Ovid.—Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine (G. P.) 444
Chateaubriand.—Atala (C. D.) 452
Chicireanu N.—Particularités de la langue française à l'usage des Roumains (G. P.) . . 292
„Cîntece voinicești și ostășești", alese de trei învățători (I. I.) 447
Coatu-Cerna G.—Momente vitejești (V. D.) . . 142
Cotruș A.—Poezii (O. B.) 290

Pag.

De Windt Harry.—Trough Savage Europe (I. B.) . . 455
Diculescu C. Const.—Vechimea creştinismului la Romîni. Argumentul filologic (G. P.) . 144
Dobrescu N.—Din istoria bisericii romîne (Secolul al XV-lea) (I. I.) 143
Antim Ivireanul, mitropolitul Ungro-Vlahiei (I. I.) 446
Dostoievschi.—Suflet de copil (F.) . . 450
France Anatole.—Povestiri (F.) . . . 450
Gherman Atanasie, preot.—Sfaturi prieteneşti pentru ţăranul romîn (M. C.) . . . 445
Ghibu Onisifor dr.—Cercetări privitoare la situaţia învăţămîntului nostru primar şi la educaţia populară (A. B.) 443
Groos Karl.—Der Lebenswert des Spiels (Dr. M. A. B.) 295
Guyau M. J.—Spre mai bine (C. D.) . . 452
Ionescu G. Const.—Rumänisches Schulwesen (M. J.) 293
Ionescu-Quintus.—Căsnicii (I. S.) . . . 141
Iorga N.—Francisc Rákóczy II (V. D.) . . 142
Un călător italian în Turcia şi Moldova (V. D.) 143
„Keinen Kacho Gafu" (Illustrated Books of the Birds and Flowers of Japan) (Dr. N. Q.) . 148
Labbé Marcel.—Le sang (Dr. M. A. B.) . . 296
„La Belle au Bois dormant et quelques autres contes de jadis" (Préface de Edmond Pilon) (Dr. N. Q.) 147
Lazăr Victor.—Die Südrumänen der Türkei und der angrenzenden Länder (M. J.) . . 292
Leblond Marius-Ary.—La Pologne vivante (M. C.) . 445
Lungianu M.—In sărbători (I. S.) . . 442
Lupu Elena.—Nouvelles contributions à l'étude de la respiration intestinale du Cobitis fossilis (chişcarul) (T. A. B.) 145
Madgearu N. V.—In chestiunea meseriaşilor (A. B.) 443
Metchnicoff Elie.—Bătrîneţa (F.) . . . 450
Moldovanu Corneliu.—Cetatea Soarelui (I. I.) . 141
Münch Wilhelm dr.—Didaktik und Methodik des französischen Unterrichts (I. I.) . . 447
Nistor J. dr.—Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau in XIV, XV und XVI Jahr (V. D.) 449
Novicow I.—Le français—langue internationale de L'Europe (Dr. M. A. B.) 294
Ollivier Emile.—Philosophie d'une guerre (V. D.) . 449
Oreste.—Versuri (O. B.) 290
Pascu G. dr.—Th. Capidan, Die nominalen Suffixe im Aromunischen (G. P.) . . . 145

Pag.

Păun I. (Pincio).—Versuri. Proză. Scrisori (O. B.) . 440
Procopiu Grigore.—Viaţa absolută (A. B.) . . 442
Puiu V. arhimandrit.—Din istoria vieţii monahale (V. D.) 141
Răducanu I.—La mutualité roumaine (A. B.) . 443
Rădulescu-Codin C.—Legende, tradiţii şi amintiri istorice (M. C.) 291
Russo D.—Studii şi critice (G. P.) . . . 291
Taine H.—Despre producerea operei de artă (C. D.) 452
Tolstoi L.—Revoluţionarii (F.) . . . 450
Toronţiu E. I.—Rominii şi clasa intelectuală din Bucovina (A. B) 443
Toulouse dr.—Comment se conduire dans la vie (M. C.) 293
Turghenief Ivan.—Poeme in proză (F.) . . 450
Viţianu A.—Bacante (O. B.) 290

VIII.—Revista revistelor.

Arrhenius S.—Origina cultului stelelor . . 459
Bahr Hermann.—Problema germană . . 461
Bernstein Ed.—Progresul şi socialismul . . 152
Berrichon Paterne.—Rimbaud la parnasieni: legătura lui cu Verlaine 458
Borel Emile.—Matematecul Jules Tannery . . 299
Box Jean.—Chestiunea Indo-Chinei şi De-Tham . 299
„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" . 298
Cankov Hr.—Mersul literaturii bulgăreşti în cursul anului 1910 300
Capuana Luigi.—Sfîrşitul lui Tolstoi . . 153
Carito Diomede dr.—Reflexele neurasteniei în viaţa politică 154
Cesareo A. G.—Tolstoi scriitor . . . 154
Collins Churton.—Teatrele pe vremea lui Shakespeare 157
Contele d'Haussonville.—Rezultatul ultimelor alegeri în Anglia 299
„Convorbiri Literare" 297
Efremov S.—Apostolul dreptăţii . . . 301
Ferrero Guglielmo.—Ideile lui Tolstoi asupra istoriei 154
Finot Jean.—Povestea cu rasele. . . . 298, 459
Freiherr von Siebold Alex.—Japonia şi Statele-Unite 462
Gjorgjević R. T.—Dositej Obradović şi Rominii . 464
Goldstein Julius.—William James . . . 155
Gringoire.—Finanţele şi financiarii în serviciul guvernului 153
Herold Ferdinand A.—Adaptaţiunile vechi franceze ale piesei „Romeo şi Julieta" . . 152
Ivić Aleksa.—Coloniile de Bulgari în Ungaria, în sec. XVII şi XVIII 463

Pag.

Komisski A.—Patru pedepse 301
Krästev Iv. dr.—Mişcarea de emigrare a Bulgarilor în America 301
„Letopis Matice Srpske“ 156
„Luceafărul“ 152, 457
Maybon Albert.—Istoricul mişcării socialiste din Japonia 298
Meillet A.—Diferenţiarea şi unificarea limbilor . 460
„Mercure de France“ 298
Nordau Max.—O putere care se naşte. . . 459
„Noua Revistă Romînă“ 297
„Nuova Antologia“ 153
Pick Otto.—Asupra romanului *Viaţa în întuneric* şi volumului de nuvele *Aventuri şi întîmplări silnice din viaţa orbilor* de poetul orb Oskar Baum 461
Principesa Shahovskoy Strechneff.—Căsătoria unui poet 299, 459
Rădulescu-Motru C.—Guvernul „binelui cu de-a sila“ . 297
„Revista Politică şi Literară“ 458
Roussel Louis.—Pronunţarea latină . . . 459
Schippel Max.—Paul Singer 463
Shelton S. H.—Teoriile moderne ale timpului geologic 302
„Srpski Knjizevni Glasnik“ 464
Streitzow Roman.—Tolstoi şi socialismul . . 155
Suddard Mary.—Ben Jonson şi Shakespeare . 465
Tăslăuanu O.—Cărţi pentru popor . . . 152
Vento-Palmeri Sebastiano.—Influenţa culturii arabe asupra poeziei populare siciliane . . 460
„Viaţa Socială“ 458
„Zora“ 156

IX.—Mişcarea intelectuală în străinătate 158, 304, 466

X.—Bibliografie 160, 306, 468

XI.—Ilustraţii

D. Anghel (Iser) 45
C. Stere (fason vechiu, fason nou) (Iser) . . 96
Spitalul de izolare pentru tuberculoşi dela Filaret.
Sanatoriul pentru tuberculoşi dela Filaret.
Sanatoriul pentru tuberculoşi dela Bisericani (Jd. Neamţ).
O culă boerească din Măldăreşti (Vîlcea), proprietatea d-lui I. G. Duca.
O culă boerească din Măldăreşti (Vîlcea), proprietatea familiei Greceanu.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa **d-lui G. Ibrăileanu strada Golia 52, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administraţiei revistei „Viaţa Romînească“ strada Golia, 52, Iaşi.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, şi a face angajamente în privinţa anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administraţiei prin mandat postal.

PREȚUL 2 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU, IAȘI